COLECȚIA ROMANULUI ISTORIC

Riccardo Bacchelli

Moara de pe Pad

Riccardo Bacchelli

Moara de pe Pad

Coperta de *H. Guttman*

RICCARDO BACCHELLI — IL MULINO DEL PO —
© Arnoldo Mondadori Editore,
V edizione, 1963

Riccardo Bacchelli

Moara de pe Pad

Vol. I

DUMNEZEU SĂ TE OCROTEASCĂ

Traducere de ȘTEFAN CRUDU

București 1970

EDITURA UNIVERS

Prolog

Un fel de închipuire

MORILE PADULUI : le numeri poate pe degete şi-n fiecare an se împuţinează, iar pentru a le descoperi, cel care nu străbate fluviul cu barca, trebuie să meargă întradins să le caute. Atît de puţine, în imensitatea molatecă şi măreaţă a fluviului şerpuitor, le ascund sau te lasă de-abia să le întrezăreşti, ici o întorsătură, colo o buză de stăvilar, altundeva o fîşie de prundiş împădurit, sau cotitura drumului de lîngă mal. Sînt întunecate şi şubrede, iar înfăţişarea lor părăginită îndreptăţeşte acea dispoziţie a Geniului Civil, care a pecetluit soarta acestor ultimi supravieţuitori ai concurenţei cu industria modernă a morăritului ; exploatarea morilor plutitoare este îngăduită pînă la dispariţia lor. Menită să ocrotească terenurile agricole şi stăvilarele de stricăciunile şi de primejdiile învolburărilor pricinuite de mori, dispoziţia datează de ani mulţi ; supravieţuitorii sînt însă înceţi şi îndărătnici, cînd e vorba de săvîrşirea lor ! Apără vitejeşte onoarea iscusiţilor călăfătuitori fluviali, nobleţea lucrului bine făcut : în faţa cui ? În faţa puţinilor morari care, întrebaţi de vîrsta morii, răspund că a ridicat-o bunicul sau tatăl, cu ani şi ani în urmă, şi că-şi aduc aminte cu respect de destoinicii călăfătuitori, din mîinile cărora moara ieşea desăvîrşită în toate părţile ei, plutitoare ori morăreşti, dube şi pietre, gata să înfrunte veacul : în faţa ochilor distraţi ai trecătorilor neştiutori ; în faţa alor mei, cunoscători, şi atenţi deci ; şi de fiecare dată m-am întors spre ele emoţionat, la gîndul nenumăratelor lucruri şi nenumăratelor fapte care s-au petrecut şi s-au învechit de cînd morile stau să îmbătrînească pe flu-

viu, în cinste, şi se împuţinează, una cîte una, dispar, sînt cele din urmă.

Roata cea mare, roata cu cupe, cum i se spune, se învîrteşte mişcată de şuvoiul fluviului, iar ritmul ei încet devine sprinten-sprinten cînd e vorba de piatra superioară, înaripată: nu-i spun oare morarii aripă, părţii din afară a acesteia? Rotindu-se plină de avînt, ea împrumută dubelor masive şi împerecheate sprinteneală şi vigoare, un avînt, un ritm vital şi un elan ce se îmbină atît de bine şi de plăcut cu balansarea aceea vie şi aproape vibrantă a prorelor celor două dube, care oscilează, precum se spune, ancorate în bătaia curentului. Sub piciorul morarului, moara trăieşte, întocmai ca nava sub piciorul marinarului. Pînă una alta, morarul susţine că pentru a da o pîine bună nu există alt măciniş mai bun şi mai fin; iar în locul unde s-a făcut de cînd lumea pîinea cea mai bună, şi care e ţinutul Ferrarei, părerea mi se pare vrednică de crezare.

Sînt cele din urmă mori plutitoare, cele din urmă dintre cele de pe urmă: această decrepitudine a lor poate să fie un subiect, o idee poetică, şi atît de dragă încît, ani întregi, m-a făcut să şovăi, înainte de a o ataca, avînd şi eu respect faţă de lucrul bine făcut, şi fiind şi eu dornic de o asemenea cinste, aidoma destoinicilor călăfătuitori. Nici unul dintre aceştia, fără îndoială, nu mai trăieşte astăzi, ca să-şi aducă aminte cînd a început, pe şantier, să dureze corpul unei mori noi, şi foarte curînd se va pierde pînă şi amintirea acelor obiceiuri, acelui limbaj al unei adevărate arte, a unui meşteşug cum a fost cel al morarilor de pe Pad; ceea ce se întîmplă chiar acum, cînd public eu acest roman al vieţii şi al întîmplărilor lor, în anul de graţie 1938.

Or, ca să înţelegem cîtă şi ce fel de poezie ascunde înfruntarea aprigă şi deznădăjduită cu timpul implacabil, l-aş invoca, dacă mi-ar sta în puteri, plutind peste apele fluviului său, pe cel mai delicat dintre poeţi, în simţirea căruia se află atîta poezie şi căruia se cade să-i lăsăm, o dată cu limba *Georgicelor* — neştirbită şi latinească — omenia generoasă şi sacră a cuvîntului: *pietas* [1].

Se înţelege însă că un biet romancier modern nu mai are cutezanţa invocărilor. Pot afirma, de altfel, cu destulă sigu-

[1] Milă, îndurare (lat.).

ranță, că nici măcar un roman nu dobîndește duhul fanteziei, fără o idee poetică ; spun acest lucru fiindcă ideea și nevoia aceasta rareori au fost umbrite mai mult ca astăzi, de iscusita lipsă de talent a ceea ce se poate produce pentru a masca sărăcia de gîndire, grație a o mic de pretexte și de surogate logice și sofistice, științifice și simpliste ; mai presus de orice, spun acest lucru cu conștiința osîndei grele care se va abate asupra lucrării mele, din pricina amintitei idei, dacă și eu mă voi dovedi neputincios față de ea ; dar, la urma urmelor, dacă lipsește harul, cel puțin dragostea să fie îmbelșugată.

Dragostea mă poartă înapoi la mori, și la o idee pe care mi-am făcut-o, oarecum istorică, dacă mi-e îngăduit să-i spun astfel, și geografică, de care se cade să mă eliberez înainte de a mă lăsa în voia fanteziei, căci ea e cea din care se zămislește povestirea.

Se știe că de la pietrele frecate între ele și de la rîșnițele barbarilor și ale sălbaticilor, pînă la motoarele și cilindrii mașinilor industriale, și de la pietrele de moară învîrtite cu brațele de către sclavii civilizațiilor antice, pînă la moara de vînt și la roata cu cupe, despre care se spune c-ar fi fost adusă printre noi de către sarazini ; se știe, spun, că meșteșugul și modul de a măcina se înscriu printre lucrurile care caracterizează epocile și oamenii. Iar dacă e neîndoios că nelipsita moară a feudalului e o anexă și-un instrument foarte caracteristic al feudalității castelane sau mănăstirești, tot neîndoios rămîne și faptul că pe întinsul șes al Padului, acolo unde natura sporește ori reduce, iar omul reține, domolit și veșnic egal, între stăvilarele străvechi, șuvoiul abundent al rîurilor alpine, sau pe-al celor din Apenini, mai năbădăioase ; acolo, în preajma acelor minunate ape curgătoare, care străbat cea mai mare parte a țării, mereu dispar izvoarele, pîraiele, gîrlele și orice cădere sau șuvoi de apă în stare să fixeze, o dată cu moara seniorului feudal, privilegiul obișnuit al măcinișului, precum și formele și raporturile de vasalitate, dintre care atîtea depindeau în chip firesc — și din pricina asta, dar și din multe altele — de vecinătatea utilă și obligatorie, sau de concentrarea în jurul castelului sau mănăstirii, a înseși construcțiilor materiale asupra cărora se extindeau dreptul și ocrotirea seniorului.

În schimb, morile fluviale, libere și mobile prin natura construcției lor, strînse sau risipite la întîmplare de-a lungul

rîurilor, dintre care cel mai mare şi cu cele mai multe mori era încă din vremuri străvechi hotar de stat şi disputată linie strategică, au fost destinate de natură prin forţa lucrurilor să aibă şi să asigure, atît pentru morari, cît şi pentru clienţi, o libertate care aducea morii feudale scăparea de servituţi. Asupra lor putea să aibă şi să-şi exercite drepturile şi tutela singur stăpînul statului, monarhul, cum spunem noi, pentru a opune senioriei feudale concepţia şi actele de guvernămînt cu mult mai concrete, mai largi şi în acelaşi timp mai precise, care au fost instaurate tocmai de monarhiile preocupate de unificarea teritoriilor naţionale.

Datorită condiţiilor de viaţă în care se aflau, morarii aceia, de pe apele fluviilor, deveniseră, mai mult decît o corporaţie, sau ghildă, sau breaslă ereditară, un popor, o comunitate, în sens mai puţin strict, cu deprinderi, cu obiceiuri şi cu interese proprii, înscrise într-un interes şi într-un drept general al întregii comunităţi teritoriale. Avînd calitatea de clienţi ai seniorului, ei lucrau pentru satisfacerea unei nevoi generale, trudeau pentru pîinea fiecăruia şi a tuturor, şi de aceea, drumurile, şi libertatea, şi siguranţa, şi legăturile de comerţ cu morile fluviale, reprezentau un interes comun şi o instituţie socială, fiindcă orice libertate socială nu e decît o servitute recunoscută ca necesară. Cu atît mai curînd deci, în cazul acesta, servituţile şi deprinderile feudalului, care nu-şi dădea seama de asta sau nu se resemna, aveau să devină abuz, samavolnicie, tîlhărie. Îndrăznesc deci să cred că şi faptul acesta — existenţa morilor fluviale — va fi contribuit, cu forţa pe care le-o dădea satisfacerea miilor de cerinţe zilnice, la trecerea de la sistemul feudal propriu-zis la apariţia uriaşelor şi puternicelor întreprinderi economice ale vestitelor abaţii paduane, forme de organizare maturizate foarte curînd şi urmărind nu cine ştie ce ambiţii personale, ci nevoi şi utilităţi generale şi unificatoare, întreprinderi care, între Apenini, Pad şi mare, apar devreme în istoria Europei şi se vor bucura, în Ferrara, de o rară înflorire generatoare de civilizaţie. Nu încape îndoială că nevoia deplasării pînă la moară a făcut, încă de timpuriu, ca în plină pădure şi în mlaştinile barbare să reapară, şi să fie cît mai bine întreţinute, într-un ţinut care, după numele unuia dintre acestea, se şi cheamă astăzi Emilia, admirabilele drumuri romane, care nu slujiseră numai pentru comerţul imperiului, ci şi pentru cel al muni-

cipiilor între ele. Iar faptul că era vorba de cea mai umilă dintre necesităţi, nu vrea să însemne că era şi cea mai puţin însemnată : tocmai de aceea, cercetînd cronicile, afli deseori atestat că seniorul, sau conducătorul militar al unei comune, ducîndu-se să supună un ţinut recalcitrant, sau o cetate, le-a luat, în primul rînd, morile de pe rîu, atît din susul cît şi din josul acestuia, aducîndu-i pe locuitori la o mizerie atît de cruntă, încît mîncau grîul fiert, spre marea groază a cronicarului, amator — ca toţi compatrioţii săi — de-o pîine bună.

Se înţelege că stratagema era folosită şi în învrăjbirile municipale sau de partid, precum şi de către tiranii violenţi şi lacomi ; dar, o dată cu dinastia Estenzilor — ca să nu ne îndepărtăm de istoria Ferrarei, cetate şi lăcaş de civilizaţie a Padului prin excelenţă — seniorul a ştiut să devină şi să capete valoarea unui om politic, cu aspiraţii monarhice şi culturale : a ocrotit morile, iar soarta l-a învrednicit ca un Ariosto şi un Muratori să fie şi să se declare unul poet, iar celălalt istoric, al familiei d'Este. Pînă la urmă — cu voia Domnului şi a minţii omeneşti, cînd este — e totuşi adevărat şi trebuie să ne încurajeze faptul că învrăjbirile, şi chiar ciocnirile şi oricare altă nevoie sau patimă omenească, sporesc foloasele civilizaţiei şi fac să progreseze arta convieţuirii sociale.

Iată o încheiere potrivită, datorită căreia trag nădejde ca cititorul să-mi ierte — dacă nu i-a plăcut — prologul de mai sus, despre morile de pe Pad ; iată un spirit poetic şi istoric, care-mi îngăduie să fiu cruţat pentru începuturile acestui prolog şi căruia-i dăruiesc şi îi dedic viaţa şi munca, tot ceea ce am şi ce-mi stă în putere, făcîndu-i cunoscut cititorului că povestirea aceasta, intitulată *Moara de pe Pad,* va trebui să macine un veac, scurs o dată cu fluviul şi la fel cu fluviul, prin roata ei harnică : din vremea în care italienii lui Napoleon sufereau, în Rusia, la trecerea peste rîul Vop, un dezastru neuitat, aidoma celui de la Berezina, pînă la trecerea biruitoare peste Piave, în bătălia de la Vittorio Veneto.

Quod bonum, felix faustumque sit [1].

[1] Ceea ce este bun, să fie fericit şi prosper (lat.).

În Rusia în 1812

Capitolul întîi

PODUL DE PE VOP

— Vi se pare acelaşi ?... îi întrebă ofiţerul pe ostaşi, arătîndu-le rîul.

Priveau şuvoiul şi nu răspunseră nici da, nici nu, pontonieri şi săpători laolaltă, avangardă jigărită a celui de al IV-lea Corp, cel italian, comandat de viceregele Eugen. O călăuzeau marinari vînjoşi din garda regală. Rîul se numea Vop, iar ziua era 8 noiembrie a anului 1812. Plăpînd şi istovit, căpitanul Maurelio Mazzacorati era unul dintre foarte puţinii ofiţeri care mai dispuneau încă de un cal, după dezastruoasa trecere a Niprului, după ce Maloiaroslavez fusese pierdut şi recucerit de unsprezece ori, şi după douăzeci de zile de retragere, cu cazacii atamanului Platov în coaste ; după toate astea, să nu uităm nici viscolul cu vînt şi cu zăpadă, care, cu două zile în urmă, distrusese tabăra celui de al IV-lea Corp, pricinuind pierderea întregului convoi de căruţe.

Privind calul, numai piele şi os, care tremura, cu capul plecat, pe cele patru picioare înţepenite, nu era prea greu să-ţi dai seama că în scurt timp avea să rămînă pe jos şi Mazzacorati, care repeta, ca de unul singur :

— Pare acelaşi rîu de astă-vară ?

Curgea larg, cenuşiu şi cumplit la înfăţişare, cu un fel de gîfîială mînioasă ; iar lespezile şi sloiurile de gheaţă, izbindu-se şi spărgîndu-se, îngrămădite unele peste altele în bulboane vijelioase, stîrneau un huruit mocnit de sfărîmături şi de învolburări, duşmănos, dar mai puţin vitreg decît zăpada amăgitoare care îmbia oamenii vlăguiţi la o moarte toropitoare. Se întindea pînă unde vedeai cu ochii, spre linia

apropiată a orizontului, sub cerul posomorît, pe care, deşi era abia amiază, stăruia prevestirea nopţii apropiate şi a unei alte zăpezi, în timp ce un val de aer îngheţat izbea dureros trupurile. Dinspre orizontul pretutindeni acelaşi, în partea de mizănoapte, ameninţau de altfel o tăcere şi o ceaţă încă şi mai mohorîte. Restul era aidoma morţii.

— Îmi cer iertare — îi răspunse atunci căpitanului unul din grup, ieşind mai în faţă — astă-vară eram noi graşi, şi el slab.

Înfăţişarea şi echipamentul se potriveau cu ciudăţenia glumei făcute în asemenea împrejurări : slab şi deşirat, din pricina tinereţii, şi nu a lipsurilor, căci pe chipul imberb, înfiorate de frig, îi rîdeau culorile sănătăţii, tînărul purta o căciulă miţoasă şi o blană uriaşă, plină de noroi, care fusese, desigur, boierească ; în loc de arme, agita un ciomag şi purta, prinsă cu mînerul la brîu, o tigaie cît toate zilele.

Cîţiva rîseră, dar nu şi căpitanul cel istovit, ai cărui ochi trădau febra, în timp ce pielea de pe faţă era pătată din pricina fierei. În punctul unde ajunseseră, drumul cotea şi urca în susul rîului Vop, pînă la amărîtele colibe de lemn ale unui sat nu prea depărtat.

Călăuza, un rus, vorbind cu ofiţerul, îi ţinea un discurs în care acesta deosebi în cele din urmă un cuvînt pe care-l mai auzise şi-n alte dăţi : *Sloboda*. Ba mai făcea şi semn că rîul ajungea acolo pînă la gît şi trebuie deci să se afle şi-un vad. Dar :

— *Sloboda*, spuse ofiţerul, fără să-l mai intereseze altceva : pentru blestemaţii ăştia, toate satele se numesc *Sloboda !*

Şi atîta era de-ajuns — neştiind ei că în limba călăuzei cuvîntul însemna sat — pentru a-i face să cadă din nou în bănuiala trădării, gata oricînd să se ivească, permanentă şi generală. Şi cercetînd cu privirile rîul umflat şi sălbatic între malurile îngheţate, singurătatea pustiului de zăpadă, pe întinsul căruia nu făceau notă discordantă decît colibele negre ale satului şi pădurile de brazi şi de mesteceni, înclinau să se creadă abătuţi din drum de către călăuză, pentru a cădea în mîinile cazacilor, obişnuiţi să ţîşnească din pustiul alb, pe caii lor focoşi, cu răcnete cumplite, cu lănci şi cu moschete, în flancurile armatei în descompunere.

Marinarii din compania de gardă regală, unitate strălucită, mîndri de valoarea lor şi cam înfumuraţi de cinstea pe care le-o făcuse împăratul de a nu avea alt colonel al regimentului lor afară de el şi de a nu fi obligaţi să asculte decît numai de ofiţerii lor, stăteau într-o ordine desăvîrşită şi priveau cu dispreţ adunătura de pontonieri şi de săpători, strînşi de ici şi de colo, pe chipurile cărora se vedeau toate semnele dezastrului, şi care, la ordinul căpitanului de a începe să doboare copaci şi colibe, ca să se facă rost de material pentru pod, ascultau obosiţi, fără chef, şi cu o făţişă împotrivire de a se împrăştia. Marinarii fură trimişi deci să protejeze patrulele. De îndată însă ce Mazzacorati voi să-şi mişte calul, animalul se lăsă pe genunchi, căzu şi se prăbuşi. Tinerelul alergă să-l scape, strigînd în gura mare că seara o să fie o petrecere cu biftecuri şi cu antricoate ! Dar pentru celălalt, pentru Mazzacorati, pierderea calului însemna moartea. Îl privea dîndu-şi ultima suflare, fără milă. Ca şi cînd n-ar fi observat însă nimic, ori prea puţin păsîndu-i, ţîngăul bătea cu nodurile degetelor în tigaie şi juca, tropăind şi zvîrlindu-şi picioarele încoace şi-ncolo spre a le încălzi, pînă ce-l plictisi pe un soldat bătrîn, care, cu toată făgăduiala biftecurilor, îi spuse încruntat şi arţăgos :

— Striveşte zăpada, striveşte-o ! Must tot n-o să scoţi tu din ea !

— Nu-ţi place căzăcească asta ? O să-ţi îngheţe picioarele, nasul, c...

— Cine te-a-nvăţat, bătu-te-ar Dumnezeu, să fii obraznic cu un soldat bătrîn ?

— Ori bătrîn, ori tînăr, pot să-ţi spun că prea puţin îmi pasă şi de tine, şi de nasul tău şi de toate celelalte ale tale.

— Iar eu o să ţi-l tai pe-al tău, dacă-l duci sănătos înapoi în garnizoană. E drept însă că nu ştiu nici măcar cine eşti, dacă eşti ostaş şi dacă o să-ţi pot face atîta cinste, încît să mă bat cu tine.

— Lazzaro Scacerni — spuse acesta, rîzînd într-una şi săltînd din picioare — compania a doua, pe cînd exista, de pontonieri, a marelui parc de geniu, divizia de gardă regală.

— O să-mi aduc aminte, răspunse cu gravitate celălalt, care făcea parte din garda de onoare, corp ales, dîrz, în care duelurile erau foarte dese.

În împrejurările acelea grele, nu-ţi puteai da seama dacă dîrzenia şi provocarea erau mai vrednice de rîs ori de admirat. Căpitanul ridică glasul, pentru a cere executarea ordinelor, iar Scacerni se îndepărtă spunînd :

— Dacă apuc sfîrşitul acestei campanii, vreau să petrec.

Ca şi mai înainte, Mazzacorati îl auzi cîntînd, în drum spre sat, şi recunoscu cîntecul :

Vremea frunzei de-ar veni
Zău că m-aş îndrăgosti.

Era un cîntec popular, pe care-l cîntau ţărăncile tinere de prin părţile lui, mai jos de stăvilarele Padului, ale Renului şi ale Panarului, în lunile de zăduf, cînd fîneţele uscate şi păşunile fără pic de iarbă le sileau să se caţere prin copaci, ca să adune frunze pentru vite. Cîntecul spunea mai departe :

Vremea frunzei o văzui
Dar iubitul îl pierdui.

Melodia tristă şi tărăgănată, care dădea cuvintelor o savoare ciudată, între melancolie şi zeflemea, îi scormoni atît de mult amintirile, încît se revăzu pe timp de vară în marele şes al Ferrarei, sub soarele acelor amieze şi apusuri, ori al frumoaselor dimineţi, atît de departe de Rusia aceea în care moartea îi pîndea cumplit de tăcută. Se simţea cuprins de mînie, de necaz, de deznădejde ; de o ură nesfîrşită împotriva acelui sănătos şi voinic compatriot al său. Nu că l-ar fi pizmuit, dar voia să moară fără păreri de rău. Spera să nu mai dea cu ochii de el niciodată.

Generalul de geniu al celui de al IV-lea Corp, Poitevin, sosi nu peste mult timp, cu grosul trupei, şi hotărî ca podul să fie construit acolo unde drumul atingea rîul şi să se înceapă netezirea ţărmului, pentru a face taluzul.

Nu erau de nici unele : nici scule, nici materiale ; securilor uşoare de cîmp ale săpătorilor li se strica repede tăişul, ori se spărgeau ; făcliile erau puţine, iar noaptea mai că venise şi ea ; în spatele pontonierilor lui Mazzacorati, care, cu puţinele cuie şi scoabe disponibile şi cu lemnul adunat cu chiu, cu vai, încercau să ridice cîteva capre pe malul rîului, continua să se îngroaşe numărul celor dezordonaţi, care aprindeau focuri pe marginile drumului, pentru a rămîne peste

noapte, în aşteptarea podului. Generalul dădea zor : trebuia să fie gata în zori, pentru sosirea viceregelui.

Primele capre ţinură, dar albia era aici puţin adîncă, iar curentul molcom, căci rîul bătea în celălalt mal. În vîrful podului, lăsînd caprele în jos, bătînd ţăruşi şi potrivind scîndurile şi grinzile, Mazzacorati îl regăsi pe Scacerni, sprinten nevoie mare, care îi oferi o bucată de carne de cal, de-abia perpelită :

— Mîncaţi, domnule căpitan, e dintr-al dumneavoastră.

Ţinîndu-şi echilibrul pe ultimele grinzi, lovea cu barosul şi cu ciocanul, sărea de pe o grindă pe alta, bătea cuie, se străduia în toate chipurile, în lumina slabă şi înceţoşată a zilei care trecuse. Mai că-ţi venea să crezi că el era cel care împingea lucrarea înainte, îndemnîndu-şi tovarăşii, rîzînd, strigînd şi înjurînd.

Pe măsură ce lucrarea înainta, albia rîului începea să se adîncească şi să devină inegală, curentul devenea vijelios şi învolburat. Scacerni lucra acum cu mai multă băgare de seamă, şi fără să mai vorbească, la coborîrea caprelor treptat-treptat, pe măsură ce echipele le aduceau. Deseori încerca fundul cu o prăjină lungă ; deseori gheţurile zgîlţîiau şi ameninţau să dea peste cap fragila şi chinuitoarea lucrare.

— Merge prost ! îi spuse el lui Mazzacorati, care înălţă din umeri.

Puţin mai tîrziu, capra, de-abia lăsată în apă, fu răsturnată şi dusă aiurea. Următoarea avu aceeaşi soartă, iar Mazzacorati se duse să-l înştiinţeze pe general. Poitevin veni pe pod, puse să fie coborîtă a treia capră, care se pierdu şi mai repede decît celelalte.

— Domnii generali, spuse Scacerni, ca şi cînd ar fi vorbit singur, seamănă cu Sfîntul Toma : pînă nu văd, nu cred.

— Trebuie plantaţi pari în amontă, îi spuse generalul căpitanului, ca să slujească drept contrafort şi întăritură.

— Bine spus ! exclamă Scacerni. Şi cu ce-i bateţi ? Şi o să ne ducem înot ca să-i plantăm ?

Cu toate astea, în ciuda vorbelor, care arătau cît avusese de suferit disciplina, tot el izbuti să înfigă cîţiva pari şi să-i bată, aplecîndu-se, slujindu-se de un baros cu coadă lungă ; ca urmare, putură fi coborîte alte trei capre, şi ţinură. O a patra nu atinse nici măcar fundul ; şi nu lipsi mult ca Scacerni s-o ia după ea, prăbuşindu-se şi scufundîndu-se.

— Podul trebuie să fie gata cu orice preţ, le spunea între timp generalul ofiţerilor adunaţi pe mal. E vorba de salvarea viceregelui şi a celui de al IV-lea Corp.

Sus pe pod lucrul se oprise. De-a lungul rîului se lăsa o pîclă nemiloasă şi dureroasă, menită să ascundă oamenii şi lucrurile, făcîndu-i pe cei dintîi mai ranchiunoşi, iar pe cele din urmă mai duşmănoase. Pîlpîiau roşietice focurile obosite ; creştea şi devenea tot mai mohorît, acolo, între maluri, glasul mînios al rîului. De altfel, ştirea că podul nu putea fi terminat ajunsese şi la cei mai îndepărtaţi, dar n-o aflase încă şi generalul, care vorbea, poate pentru a nu şi-o spune el însuşi, în vreme ce nu se mai auzeau nici bufniturile barosului în stîlpi, nici bătutul cuielor cu ciocanul.

— Podul acesta, domnilor, trebuie terminat înainte de venirea zilei.

— Se va face tot posibilul, spuse un ofiţer, care-l auzea repetînd acelaşi lucru pentru a zecea oară.

— Şi imposibilul ! răspunse generalul. Nu sîntem oare ostaşii lui Napoleon ?

Vorbe frumoase, cărora nu le răspunse însă decît tăcerea. Frigul era cumplit. Un altul, şovăielnic, spuse :

— În bezna asta se lucrează tare greu : mîine dimineaţă...

— Dar Corpul al IV-lea va sosi chiar în noaptea asta, şi ştiţi în ce stare, şi cu muniţii puţine ; de asemenea, fără provizii şi cu singura speranţă de a le găsi pe malul celălalt, în marele tîrg Duhovcina.

— Dacă ruşii nu l-au distrus încă, spuse un colonel bătrîn, ca pe toate celelalte pe care le-am întîlnit de la Moscova încoace, căci altfel, degeaba ne mai facem speranţe !

— Ah — îi răspunse Poitevin ofiţerului aceluia, prieten de-al său, îmbătrînit sub arme, bărbat viteaz, dar căruia soarta nu i se arătase prea prielnică — şi tu, care nu te-ai temut de nimeni pe lume, şi tu vorbeşti ca un om descurajat ?

— N-avem de luptat cu oamenii, domnule general.

— Cu natura ; ea însăşi e duşmanul din totdeauna al trupelor de geniu ; o vom învinge. O cere onoarea armei noastre !

— Se cer unelte, grăi un locotenent de săpători, fără să-şi dea seama de ironia subînţeleasă. Topoarele de campanie sînt toate de nefolosit.

Dar iată că dinspre rîul cufundat în beznă se auziră țipete sfîșietoare ; se îndepărtau la vale și se potoliră curînd. Deși deprinși cu toate grozăviile, țipetele acelea în noapte și în apă înghețau sîngele. Sosi căpitanul Mazzacorati, să raporteze că făcîndu-se o ultimă încercare de a coborî o capră, aceasta se răsturnase împreună cu cîțiva ostași : poruncise să se întrerupă lucrul spre a nu pierde zadarnic alți oameni și alte materiale prețioase.

— Ce va spune însă viceregele ? exclamă generalul, consternat. I-am făgăduit că podul peste Vop va fi gata în noaptea asta.

Nimănui nu i se păru că merita osteneala să i se răspundă, că supărarea viceregelui îl privea numai pe el. Cu capul plecat, strînși laolaltă, înțepeniți în mantale și în cizme, așteptau să treacă vremea. Pe mal și pe cîmp, de-a lungul drumului, se întețeau focurile. Unul mai viu și mai mare strălucea dinspre sat.

— Ce s-a întîmplat ? întrebă generalul.

— Au dat foc, pare-se, resturilor colibelor, ca să se încălzească, răspunse unul dintre morocănoșii aceia, după ce-și înălță bărbia într-acolo.

— Trebuie împiedicați ! Lemnul acela este salvarea noastră. Trebuie împiedicați cu forța !

— Domnule general, răspunse, în numele tuturor, unul care stătea în beznă, fără să-l ajungă lumina torței, domnule general, dacă ar fi cu putință să-i facem să ia din nou armele pe ostașii care s-au trîntit să doarmă, s-ar sluji de ele împotriva noastră, ori ca să-i alunge pe cei de-acolo, care au făcut un foc mai zdravăn, și să se bucure ei de el. În orice caz, ar trebui luptat toată noaptea cu ăștia sau cu cei care vor veni, pentru a apăra patru grinzi : merită osteneala ?

Vorbele căzură încet, una după alta, mai mult decît adevărate ; Poitevin ținu totuși să spună :

— Împăratul ne așteaptă la Smolensk: vom fi lipsă la apel ?

— Nu vă-ndoiți, răspunse același din beznă, că vom avea fiecare justificarea noastră.

După acest sarcasm tragic, ofițerii se împrăștiară în tăcere, ca să cerșească un loc pe lîngă focuri. O dată cu căderea nopții, disciplina dispărea chiar și printre ostașii care-o respectau în timpul zilei, așa cum dispărea și ultima rămășiță de milă față de oameni.

Generalul, împreună cu Mazzacorati, voi să cunoască situaţia rîului şi a lucrărilor. Aplecînd o făclie asupra apei, descoperiră că nu mai era atît de înaltă.

— Cu gerul care se înteţeşte, explică Scacerni, se-nceteneşte şi umflarea apelor.

— Să sperăm, spuse Poitevin, resemnîndu-se să aştepte zorile. Dumneata, căpitane, împreună cu oamenii dumitale, îngrijeşte-te ca materialul pregătit să nu fie ars. Apără-l cu orice preţ : iată ordinul pe care ţi-l dau.

Mazzacorati înălţă din umeri : ar fi fost mulţumit ca nu cumva chiar oamenii lui să-l pună pe foc. Se întinseră toţi, mănunchi, ca să se apere de frig. Scacerni se făcuse din nou nevăzut. De asta, acum, Mazzacorati nu mai ştia dacă să se bucure ori să plîngă. Nu putea să adoarmă ; o tuse aspră şi uscată îi sfîşia pieptul, iar un junghi crîncen îi chinuia un şold, şi i se părea că trupurile care îl înconjurau, împresurîndu-l ca într-un coşmar, făceau junghiul şi mai chinuitor, tăindu-i respiraţia. Avea febră şi îl scuturau fiori dureroşi şi stăruitori ; clănţănea din dinţi ; se gîndea, ori, mai curînd, delira : să nu fi îndrăgit nimic şi pe nimeni, nici măcar pe sine însuşi, niciodată, iar acum mai puţin ca oricînd, şi să vină să moară tocmai aici : „Şi pentru cine ? se gîndea el, şi pentru ce ?"

Dar ura şi furia împotriva lui Napoleon fiind mult mai nesigure şi mai puţin directe decît dispreţul pe care-l nutrea împotriva lui însuşi, continuă astfel : „Napoleon îşi are interesul său de tiran ambiţios ; dobitoc e cel care, fără să-l creadă, i-a dat ascultare. Am ceea ce merit."

Îşi amintea, cu repeziciunea aceea a memoriei pe care o dă febra, copilăria în Ferrara natală, lipsurile şi umilinţele familiei nobile căzute în mizerie ; spaima de autoritatea paternă, mai mult bestială decît severă ; prostia mamei, care ştia să se răzvrătească numai ca să proslăvească, în comparaţie cu cei din familia Mazzacorati, muritori de foame şi neam de hoţomani de drumul mare, propria ei familie, străveche, ilustră, graţie războinicilor şi înrudirilor cu case regale şi imperiale, a unui sfînt şi a două preafericite, a unui papă, în trecut, şi a unui cardinal care, nu demult, putea ajunge papă. Mazzacorati, soţul, nu se sinchisea de un asemenea arbore genealogic pînă în clipa cînd, pierzîndu-şi răbdarea, nu pregeta să-l jignească pînă la rădăcină, printr-o

palmă dată acestei urmaşe atît de vajnice. Copilul, care nu-şi iubea părinţii, nu se întrista ; ba chiar ar fi rîs, ticălosul, dacă nu s-ar fi temut c-o încasează. Trimis să înveţe la seminar, căci costa mai puţin decît la colegiu, crezu că simte chemarea sacerdotală atunci cînd dădu ascultare dorinţei de a-şi înfrunta tatăl care, dacă n-ar fi fost unicul lui băiat, ar fi făcut totul ca să-l silească să se preoţească. Asculta, de fapt, în nădejdea că va scăpa de greutăţile familiale, iar de asta îşi dăduse seama prea tîrziu, de-abia după ce fusese făcut preot, rău şi nelegiuit preot, în care învăţătura mistică se redusese numai la atît cît trebuia ca să-i otrăvească sufletul cu spaima de iad şi cu o ură neîmpăcată împotriva lui Dumnezeu, pe care-l învinovăţea de propria-i greşeală. Se închistase într-un orgoliu feroce, plin de fiere şi de tristeţe, care, în ochii necunoscuţilor, trecea drept severitate ascetică. Inteligent, succesele din şcoală şi din amvon sporiseră în el îngîmfarea şi fanatismul căutat. Se deprinsese să nu pună viaţă şi pasiune decît în dispreţul faţă de toţi şi de toate, cu un fel de desfătare, din care ieşea istovit şi încă şi mai nefericit. Şi astfel fusese făcut preot în dispreţul lui Dumnezeu şi al sufletului său.

Puţinele liturghii care-i picau (în privinţa zelului cu care le făcea e mai bine să nu stăruim) reprezentau un venit anemic, aşa că trebuia să rămînă tot între ai săi, iar tatăl îi scotea pe nas pîinea pe care-o mînca. Acesta căuta să scoată bani din fiecare lucru din casă ; iar după ce vînduse cel din urmă tablou şi cea din urmă mobilă veche, desprinsese frescele de pe tavane, rămînînd cu asterelile goale în odăile, ori, mai bine-zis, în hrubele uriaşe, posomorîte, reci. Aşa a pătruns în casa Mazzacorati un englez stabilit la Ferrara, mare negustor de cînepă şi amator de antichităţi, iar împreună cu el şi tînărul care-i ţinea registrele de negoţ, Antonio Roncaglia, libertin tot atît de vesel şi de petrecăreţ pe cît era de mohorît şi de acru Maurelio Mazzacorati. Englezul şi Roncaglia erau francmasoni ; iar tînărul rămăsese destul de mirat văzînd că la anumite ieşiri filozofice ale sale (aşa li se spunea pe atunci) zvîrlite de cele mai multe ori ca din nebăgare de seamă, preoţelul prindea nada. Îi făcuse cunoştinţă cu mintea cea mai luminată a Lojii ferrareze, rău-famatul Giovan Battista Boldrini, fanatic ce profera ideile veacului şi propovăduitor al ateismului. În felul acesta, Maurelio puse

mîna pe cărţile unor filozofi, pe care cu greu şi le-ar fi putut procura altfel, prin mijlocirea obişnuită a celui care le aducea în oraş de la Veneţia, ascunse în baloturile şi în lăzile de mărfuri din portul fluvial de la Lagoscuro, pe atunci destul de înfloritor, unde se găseau depozitele unor negustori italieni ori străini, olandezi şi englezi. Acesta era un francez, profesor de dans, ruinat şi flămînd, care nu pusese niciodată piciorul în casa Mazzacorati, căci numeroasele fete, urîte toate, se călugăriseră din dragoste ori silite, de-ndată ce ajunseseră la vîrsta la care puteau să depună legămîntul.

Cu ce furioasă bucurie a inimii întunecate şi îndurerate se repezise să le citească, părăsindu-l pe Roncaglia, care nu îndrăgea în aceste lecturi decît trivialităţile aţîţătoare, şi împrietenindu-se cu sectarul Boldrini ! Acesta îl măgulea pe nobil şi pe preot, în cuvinte umflate, fiindcă scuturase şi sfărîmase jugul superstiţiei şi-al tiraniei. Îi citi, firește, pe Voltaire şi pe Rousseau ; dar cei mai potriviţi cu sufletul lui aţos şi acru se arătară a fi Helvétius şi Baronul d'Holbach : *De l'Esprit* [1] şi *Le Système* [2] ; *Les prêtres démasqués* [3] şi tratatul *De l'imposture sacerdotale* [4], împreună cu faimosul *De tribus impostoribus* [5] — dogmaticii trişti ai senzualismului şi ai necredinţei. Laudele lui Boldrini îi gîdilau vanitatea scolastică ; iar convingerea extravagantă de-a fi victima unei înşelăciuni, aidoma umanităţii vreme de atîtea veacuri, contopea înclinarea lui spre răzbunare şi pizmă cu mulţumirea pompoasă de a fi de-aici înainte un iluminat şi-l seducea şi mai mult decît speranţele născute o dată cu veştile în legătură cu Franţa şi cu revoluţia.

Semănînd Europa cu spaime şi cu speranţe potrivnice, urmaseră, după această iniţiere a lui, biruinţele armatelor republicane asupra celor ale regilor, aşa încît, aflînd că francezii intrau în Italia, Boldrini şi Mazzacorati începuseră să şi vadă ghilotina în Piaţa Mare din Ferrara şi pe Zeiţa Raţiune, în mărime naturală, pe altarele din Dom, în timp ce Roncaglia ardea de nerăbdare să renunţe la cîntarul pentru cînepă,

[1] *Despre spirit* (fr).
[2] *Sistemul* (fr).
[3] *Preoţii demascaţi* (fr.).
[4] *Despre impostura preoţească* (fr.).
[5] *Despre cei trei mincinoşi* (lat.).

la pana de gîscă şi la cartea mare, ca să devină soldat al generalului Bonaparte. La 21 iunie 1796, o dată cu sosirea trupelor franceze, arborele libertăţii fu plantat alături de Castel şi în faţa bisericilor, iar posomorîtul Mazzacorati, cu bereta frigiană pe cap, porni, împreună cu zăpăcitul de Roncaglia, să răzuie din zori pînă-n seară stemele feudale de pe faţadele palatelor, nu însă şi pe cele papale, fiindcă guvernul papal mai dăinuia încă, numai cu numele, astfel voind politica guvernului francez.

Un cortegiu de pierde-vară, solemni şi deşucheaţi, duceau în urma celor doi răzbunători ciocanul şi dalta, şi scara portativă. Se distinseseră prin multe asemenea răzuiri atunci cînd puseră gînd rău frumoaselor statui ale celor doi marchizi d'Este, aflate în Volto del Cavalio şi alături de Dom, dragi satiricului Ariosto, şi dragi în acelaşi timp poporului ferrarez, lucru care putea fi îngăduit şi iertat încă şi mai puţin de către un iacobin ca Maurelio.

— Păcat — îi spuse Roncaglia, în timp ce sateliţii aruncau laţul de gîtul lui Niccolò, înfăţişat călare, şi de-al lui Borso, care stătea jos — păcat că englezul nostru a închis prăvălia şi s-a întors în patrie. Antichităţile astea două le-ar fi plătit gras.

— Aminteşte-ţi, Roncaglia, că dacă sînt frumoase, simbolurile acestea ale sclaviei ne-ar putea înduioşa ; dacă sînt de vînzare, ne-ar putea corupe. Piară mai degrabă toate statuile Italiei !

O dată cu aceste cuvinte memorabile, de care nu şi-a mai amintit decît el, statuile au fost date jos de pe piedestalele lor şi sfărîmate pe pavaj, cu lovituri furioase de ciocan. Soldaţii francezi stăteau şi priveau, iar gloata dansa şi cînta în jurul rămăşiţelor celor două bronzuri nobile, care le slujiră francezilor eliberatori să toarne guri de foc din ele. Bucuria, de altfel, nu durase decît atît cît fusese nevoie pentru ca armele libertăţii republicane să se preschimbe în tunuri ale despotismului napoleonian, dar Mazzacorati nu se lepăda de nimic, nici măcar în noaptea de pe Vop, cînd simţea că i se apropie sfîrşitul.

Între timp, puţin după distrugerea entuziastă a statuilor, eliberatorii porniseră să strîngă bani şi giuvaericale pentru nevoile războiului ; iar Boldrini predicase patriotismul, în faţa femeilor care alergaseră, plîngînd şi ţipînd, cu prilejul

jefuirii Muntelui de Pietate. Fuseseră confiscate chiar şi odoarele din sacristia Domului, cărora li se retrăsese harul, *pro bono pacis* [1], de către cardinalul arhiepiscop Mattei, dar nimeni nu voia să spună că din grămadă lipseau cele două busturi antice din argint masiv, venerate de popor şi înfăţişîndu-i pe cei doi sfinţi ocrotitori ai Ferrarei, Sfîntul Gheorghe şi Sfîntul Maurelio. Ca să denunţe samavolnicia canonicilor trebui să apară în sacristie el, Mazzacorati, care citise *Les prêtres démasqués ;* pe el, canonicii aceia, în mînă cu a doua carte a Macabeilor, îl numiră noul Menelau, preot sacrileg, care l-a condus pe Antioh la o pîngărire asemănătoare în tainiţele templului ierusalemitan : *ausus est intrare templum universa terra sanctius, Menelao ductore, qui legum et patriae suae fuit proditor ; et scelestis manibus sumens sancta vasa contrectabat indigne et contaminabat*" [2]. O spuneau în şoaptă, de altfel.

Cît despre el, se mîndrea de a fi împrăştiat două surse de superstiţii ori — potrivit cu stilul pompos sau modest pe care împrejurările îi îngăduiau să-l adopte — de a fi spart ouăle din coşul canonicilor ; dar lumea, care nu se pricepe la subtilităţi, începuse încă de mai mult timp să murmure că unica libertate adusă de către eliberatori era aceea de a fura, şi că şi pe aceasta o înţelegeau ca fiind în întregime numai pentru ei. Numit comisar, Boldrini trudea din toate puterile să lumineze minţile retrograde şi să aducă o nouă viaţă în ţinutul Ferrarei ; şi-l alăturase pe Maurelio, ca pe unul care dăduse dovadă de-a fi un adevărat iacobin şi de a cunoaşte din experienţă o dată cu tirania, şi pungăşiile adversarului. Cetăţeanul comisar adresase o scrisoare deschisă către călugăriţele din toate ordinele şi congregaţiile, îndemnîndu-le să iasă din mănăstire, să se descălugărească şi să se bucure în libertate de drepturile firii şi de cele cetăţeneşti ; să se căsătorească, în baza noii legi, sub arborele libertăţii. Cum însă prea puţine, ori nici una, răspundeau la chemare, şi socotindu-se de către Boldrini că stareţele şi duhovnicii le-ar cam

[1] De dragul păcii (lat.).

[2] Călăuzit de Menelau, cel care a fost trădător al legilor şi al patriei sale, a cutezat să intre în templul mai sfînt decît întregul pămînt şi, cu mîinile-i nelegiuite, a atins sfintele vase în chip nevrednic şi le-a întinat. (lat.).

ascunde călugăriţelor scrisoarea aceea, Mazzacorati a fost trimis din vorbitor în vorbitor să citească, încins cu eşarfa civică şi împodobit cu cocarda republicană, acea nouă „bulă" pe care cele mai multe dintre amărîtele acelea o ascultau tremurînd şi trăgînd concluzia că anticristul pătrunsese în Ferrara. Dar pe cele cinci surori ale lui, călugăriţe, pe acelea ţinuse să le scoată din mănăstire, fără să admită nici o scuză, ducîndu-le acasă cu un cortegiu întreg de oameni care aplaudau. Cu toate că cele cinci, înspăimîntate nu prea aveau poftă de mîncare, foamea spori ; acum, de altfel, Maurelio era cel care-şi speria tatăl printr-o poftă aprigă şi de nepotolit.

Locotenent în garda civică, în uniformă militară şi cu panaş la chipiu, avea îndatorirea specială de a veghea ca arborii sub care se făceau botezuri şi cununii, în numele „libertăţii, egalităţii şi fraternităţii", să nu aibă nimic de suferit ; şi tot acolo se ţineau banchete civice, văzute cu ochi răi de poporul scandalizat, flămînzit şi hărţuit de rechiziţii şi de biruri. Chiar şi răspopitul Maurelio, cînd ar fi venit vremea să-şi ia o nevastă şi să dea cetăţeni republicii, tot acolo, sub arbore, s-ar fi cununat, şi tot acolo şi-ar fi botezat copii, cetăţeneşte ; deocamdată însă trebuia să se gîndească la cu totul altceva. Arborii, ce-i drept, şi mai cu seamă la ţară, erau deseori necinstiţi de către nobili, de către preoţi şi de către gloata superstiţioasă. Primăria emisese un decret împotriva profanatorilor de arbori, ameninţînd cu pedepse atît de cumplite, încît îi făcuseră să rîdă pe toţi cei ce-şi manifestau astfel duşmănia şi pornirea satirică, fără să se aventureze împotriva francezilor ori a fanaticilor şi neghiobilor lor sateliţi, de prin părţile noastre. Adevărul este că primăria decretase pedepse atît de mari în nădejdea că asta va fi de ajuns, fără ca vreodată să se simtă nevoia ca ele să şi fie puse în aplicare. Se întîmplă însă că, răspîndindu-se împotrivirile faţă de rechiziţii şi îndesindu-se răscoalele, după cea mai mare şi cea mai sîngeroasă care fusese înăbuşită cu asprime de către generalul Augereau, la Lugo di Romagna, francezii, amintindu-şi de Paştile Veroneze [1], impuseră punerea în aplicare

[1] Aluzie la masacrarea francezilor invadatori şi opresori, la Verona, în 27 aprilie 1797, a doua zi de Paşti.

a decretelor, chiar şi a celor ale primăriei ferrareze, chiar şi a celui împotriva profanatorilor arborilor libertăţii.

Recidivist în delictul de *lezarbore*, parohul bisericii San Pietro Bolognese se lăudase cu asta din amvon, din care pricină se arăta a fi printre cei mai înrăiţi potrivnici ai iacobinilor, duşmani ai lui Dumnezeu şi ai Bisericii. Îndemnîndu-i în mod public pe credincioşi să smulgă pentru a treia oară arborele din faţa bisericii sale, *don* Pietro Zannarini fu arestat, nu voi să nege nici fapta, nici vorbele, şi apăru în faţa judecătorilor, care, în baza decretului municipal, se treziră obligaţi să-l osîndească la moarte prin împuşcare, sentinţa urmînd a fi adusă la îndeplinire de garda civică, în afara porţii San Paolo, în faţa bisericuţii Dei Paroni. O mulţime consternată, care îl socoti mucenic şi sfînt, îl văzu trecînd cu capul sus şi cu crucifixul în mîinile ce nu tremurau, între ostaşii gărzii civice, care păreau a fi ei cei osîndiţi ; îl văzu îngenunchind, să-şi facă rugăciunile, în faţa Madonei Osîndiţilor, ori a Mîngîierii, lîngă poarta San Paolo ; fu văzut apoi aşezîndu-se în faţa puştilor, ca un creştin neînfricat.

Rolul de a porunci „foc" îi revenea locotenentului Maurelio Mazzacorati. Rămăseseră puţini privitori, căci lumea se ascunsese prin adăposturi, ca atunci cînd o furtună a sfîrşit de întunecat întreg cerul şi e gata să se năpustească asupra pămîntului deznădăjduit. Şi nici măcar ostaşii nu se dovediră în stare să răspundă locotenentului care, agitîndu-şi pălăria împodobită cu pene peste cadavrul împuşcatului învеşmîntat în odăjdii, striga, cu o voce stridentă şi de o pedanterie ciudată :

— Frăţie sau moarte !

Răsunase puternic, în mijlocul tăcerii strigătul acesta al lui, amintind de cineva care ridica glasul ca pentru a-şi birui spaima ; şi nu-i mai dispăruse din urechi. „Incoruptibilul" era idolul său, iar Maurelio, după asta, trebui să se socotească şi el, ca şi Robespierre, trădat de toată lumea : de francezi, care puseseră această faptă odioasă pe seama lui ; de indiferenţi şi de pierde-vară, care nu-l mai pomeneau decît ca pe „cel cu pană la pălărie, care împuşcase un creştin din pricina unui arbore" ; de înşişi colegii săi iacobini. După isprava aceea, primăria voise, ce-i drept, să-i decreteze onorurile unui sărbătoresc banchet civic, în jurul arborelui din Piaţa Mare, organizat întru proslăvirea Republicii Neamului Omenesc : şi cu

ce scop (tîrziu, dar îşi dăduse seama), dacă nu cu acela de a-l lăsa pradă, nu atît urii, cît scîrbei adversarilor şi „impurilor"? Cu ce scop, dacă nu cu acela ca, la faima sa, mai curînd ridicolă pînă atunci, să se adauge şi dezonoarea, şi cu acela de a face ca răspunderea pentru sîngele celui ucis să cadă asupra lui? Pentru a înţelege ce anume se gîndea despre el, îi fusese, ce-i drept, de-ajuns felul în care, după isprava aceea, îl priveau, fără să-i vorbească, cei din familia sa. În schimb, la banchetul Republicii Neamului Omenesc, se ţinură discursuri, cei de faţă bucurîndu-se împreună cu răspopitul, cu răzbunătorul arborilor, cu noul Brutus, iar în jurul mesei abundînd bădăraniile drojdiei societăţii, femei şi bărbaţi cheflii, care ilustrau asemenea reuniuni. Opinia publică ajunse astfel să se precizeze şi însemne dezgust şi greaţă, atît de mari, încît pînă şi prietenii săi cei mai fanatici priviră cu plăcere plecarea sa din Ferrara, după ce obţinuse gradul de ofiţer de geniu în armatele Republicii Cispadane, apoi Cisalpine, iar mai tîrziu ale Regatului Italiei. După el, fuseseră bucuroşi să-l vadă plecînd, din teamă de un „Incoruptibil" ferrarez: nu-i mai puţin adevărat că Roncaglia nu mai era acum altceva decît un mercenar cinic al tiranului, iar republicanul Boldrini ajunsese cavaler al coroanei de fier. El nu: iacobin, chiar şi sub jurisdicţia tiranului, şi unul dintre cei buni, dintre cei puri, dintre cei de la '96; iar carieră nu făcuse nici măcar sub arme.

La Ferrara se înapoiase o singură dată, în fugă, cu prilejul morţii tatălui său, într-o zi de vară şi de sărbătoare, cînd în oraş venise un bolognez să arate primul balon, pe esplanada Fortăreţei, şi se înălţase în văzduh, în uralele populaţiei: „Straşnic, straşnic!" Zi frumoasă, cu salve de artilerie, cu vin, cu dans şi cu o tombolă de şapte sute de scuzi, cîştigaţi de nevasta unui hangiu, care, pentru a-şi sărbători norocul, a ţinut masă deschisă la han şi a trebuit să cheltuiască, după spusele unora, aproape mai mult decît cîştigase. Surorile Mazzacorati se înapoiaseră în mănăstire, unde fusese primită, din milă, şi mama; şi nu voiseră nici măcar să-l vadă. Un copac din apropierea cătunului Gambulaga îl ferise, la coborîre, pe bolognezul zburător, să-şi rupă junghietura gîtului şi restul oaselor. Salvele sărbătoreau victoriile imperiale din Austria, aniversarea naşterii împăratului şi pe un sfînt nou, sau pus din nou în drepturi, în timp ce papa

Pius al VII-lea se afla în captivitate : Sfîntul Napoleon. Cu ce inimă asculta iacobinul toate acestea, se înţelege ; acum însă, pe malul rîului Vop, de ce-şi amintea oare de-o zi şi de lucruri atît de îndepărtate, ca într-un vis, parcă, dar furios, ca şi cînd ar fi fost treaz ? Îşi amintea oare de ziua aceea caldă de sărbătoare de vară pentru că aici îi era atît de frig ? Ori pentru că el însuşi rămăsese uluit, văzînd cît de puţin îi păsase de pierderea tatălui şi de revederea patriei ? Ori poate pentru că la ieşirea din Moscova, întrevăzîndu-se uriaşul dezastru, se bucurase gîndindu-se c-o să se înapoieze la Ferrara, să-şi bată joc de slugile tiranului, de-alde Roncaglia, de-alde Boldrini şi de ceilalţi iacobini prefăcuţi şi prieteni prefăcuţi ? Sau nu cumva moartea apropiată îl ducea, ca de obicei, cu gîndul înapoi, la întîmplări din viaţa sa mai îndepărtată ?

Avusese dreptate — împotriva cîtorva şi împotriva cui ! — şi fusese nevoie de prăpădul din Rusia, spre a i se da dreptate ; şi iată că acum, gerul şi sfîrşeala i-o furau. Cum nu credea în Dumnezeu, soarta era un obiect prea palid şi prea nedefinit pentru ura şi pentru dispreţul său. Se dispreţuia pe sine însuşi pentru destinul de care avusese parte, de a muri aşa — gîndea el — tocmai cînd era mai bine !

Auzea cu adevărat, ori febra îl făcea să delireze, iar delirul se preschimba în halucinaţie ? Noaptea adîncă şi îngheţată, tăcerea zăpezii şi a oamenilor din jurul focurilor pe jumătate stinse lăsau să se audă orice sunet şi orice răsuflare, şi un uşor scîrţîit de roţi şi de glasuri de durere, şi de griji, şi de trudă omenească. Erau chemări şi gemete împrăştiate şi deznădăjduite, era scîrţîit de furgoane, amestecat cu un nesfîrşit tîrşîit de picioare obosite ; era răsuflarea unei mulţimi istovite, muribunde.

Mazzacorati recunoştea sunetul : gemeau astfel, tîrîndu-se în urma ostaşilor, turmele fugarilor care părăsiseră Moscova, îngroşate, încetul cu încetul, de cei rătăciţi, şi hărţuite de cazaci şi de chinurile oboselii, ale foamei şi ale frigului. Veneau în coadă, se gîndi Mazzacorati, şi nu era cu putinţă să fi ajuns la Vop. Nu ştia că, de data aceea, statul major al viceregelui poruncise să fie alungaţi în faţă, ca să nu tulbure şi să nu încurce marşul trupelor şi trecerea rîului.

Merseseră mai iute ca de obicei şi decît s-ar fi crezut pe urmele avangărzii, îndemnaţi de vestea apropierii unui rîu

şi împinşi de spaima că nu vor ajunge la timp, pentru a-l trece înainte de distrugerea podurilor ; tîrîţi înainte de cruzimea nădejdii, care-i făcea să creadă că sînt gata să afle de partea cealaltă scăpare şi odihnă.

Merseseră călcîndu-i în picioare pe cei care căzuseră de oboseală şi pe cei care se împiedicau de cei căzuţi, hoardă sîngeroasă în care erau tot mai rari cei care mai păstraseră în amintire şi în suflet un tată, ori un frate, ori nevasta, ori un copil. Se aflau acolo şi mame, care, după ce se rătăciseră de copii, nu voiseră să rămînă în urmă ca să-i caute, ori îi striviseră chiar ele sub picioare, în zăpadă şi în noroi, înnebunite de chinuri.

Sosiseră, conduşi de soartă cu biciul ; dădeau acum năvală pe treptele scobite în mal, care duceau spre pod. Strigătele celor ce-şi dăduseră seama încotro se îndrepta gloata, în loc să o oprească, o împinseră înainte. Fremătînd de nerăbdare, mulţimea blestemată aluneca pe gheaţa treptelor ; împinsă, împingea şi ea ; şi înainta orbeşte pe podul îngust şi fără apărătoare în părţi, al cărui capăt ascuns în beznă îi era necunoscut. Urlau de groază şi de mînie ; cine se prăbuşea pe podeaua luminoasă era strivit ori zvîrlit în apă. Nu puteau fi înţelese ţipetele celor ce-şi dădeau seama unde ajunseseră. Era prea tîrziu. Cine voia să se oprească, să se proptească bine pe picioare, să-şi arcuiască spinarea şi să dea înapoi, era zvîrlit jos de pe pod, în pumni şi în brînci, de un altul, care avea parte imediat, de aceeaşi soartă, şi care, la rîndu-i, se zbătea şi ţipa în zadar. Tumultul înfiorător, dinaintea saltului în rîul întunecat, era înţeles tocmai pe dos de către gloată ; făcînd ca mulţimea să creadă că ceva ori cineva voia să împiedice trecerea, el aţîţa furia şi spaima cumplită. Şi iată că cel care nu s-a temut să-şi deschidă drum, ca un ucigaş, cu lovituri de picior şi de pumn, doborînd şi călcînd fără milă şi fără cruţare, o dată ajuns la margine, ar vrea să oprească moartea şi strigă implorînd milă şi cruţare şi se agaţă zadarnic, cu mîinile şi cu dinţii, de cel care l-a tîrît şi s-a tîrît pe el însuşi pînă acolo. Fiecare, în cădere, îl înhaţă pe un altul.

Urletele se confundau cu invocările, înjurăturile cu horcăiturile, iar gerul era nemilos, strîngînd beregatele mai iute decît apa.

Mulţi ajungeau fără să atingă podul cu picioarele, aduşi de gloata atît de îngrămădită, încît cei ce mureau în înghe-

suială nu mai cădeau, ci veneau așa, în picioare, pînă acolo unde se prăvăleau, împreună cu cei vii, în rîul întunecat.

Agonia a ținut pînă cînd o companie de ostași a întrerupt, fără nici o grabă, fluxul de la intrare cu paturile armelor. Ar fi fost mai milos dacă i-ar fi alungat înainte pe toți cîți se aflau acolo.

Lumina tîrzie și palidă a zorilor, după noaptea îndelungată, învineți zăpada, rîul, trunchiul de pod, bivuacurile, resturile colibelor incendiate și o gloată care, înghesuită pe drumul care făcea dig pînă la sat, nu mai avea, poate, nici măcar forța de a-și aduce aminte de cele petrecute. Între timp, se stabili că vadul putea fi trecut, cu toate că rîul era umflat, iar apa ajungea pînă la greabănul cailor. Soseau coloanele generalului Lechi și ale generalului del Pino, pe care nici măcar rănile căpătate în ultima bătălie nu-l făceau să stea în șa mai puțin bățos și mai puțin energic ; stegarii înălțară acvilele imperiale și steagurile Regatului Italiei ; toboșarii dădură semnalul, în vreme ce trupele treceau vadul, organizate de doi ofițeri faimoși pentru puterea și statura lor, colonelul Millo și un oarecare Ferrari, căpitan, care coboriseră în apă ca să conducă jalnica operație.

Trecerea dura de mai multe ore, nu fără pierderi mari de oameni, doborîți de blocurile de gheață, ori sleiți de puteri ; gheața, deși era spartă cu sapele și cu securile, făcea ca rampa vadului să alunece ca sticla ; rîul tocmai se umfla atunci cînd, după ce trecuse grosul trupelor care păstrau o oarecare ordine, sosi viceregele, aclamat de ostași cu strigăte de : „Trăiască Împăratul !“ și „La Smolensk ! La Smolensk !“

— Ar face mai bine — spuse cineva de lîngă Mazzacorati, care, așezat, sau mai degrabă tolănit în zăpadă, asista de departe la munca de spargere a gheții blestemate de pe rampă — ar face mai bine să-și economisească puterile și să se dezbrace înainte de a intra în rîu.

— Oh ! ești iarăși aici ? mormăi căpitanul, istovit, recunoscînd glasul odihnit al lui Scacerni.

— Da, da — răspunse acesta, evaziv : — dacă mi-e scris s-o termin într-un rîu, acesta va fi Padul. Mi-a ghicit o țigancă. Dar sărăcuții ăia de azi-noapte, i-ați văzut ? Le-am făcut-o boacănă cu podul nostru !

Părea odihnit și hrănit, vesel și curios, cu culorile acelea sănătoase și cu înfățișarea aceea viguroasă, care trezire din

nou mînia lui Mazzacorati. Ar fi vrut să-i dea ordin să ajute şi el la spargerea gheţii, dar, în schimb, spuse :

— N-a fost mai bine pentru ei ?

— Cunoaşteţi proverbul : E leac pentru orice, afară de junghietura gîtului.

Treceau trupele de artilerie şi convoaiele de căruţe. Caii, mînaţi cu pintenii şi cu cravaşele, se poticneau, alunecau, ţîşneau în apă cu săniile, printre urlete şi nămol şi spumă. Fundul răscolit se adîncea repede. După piesele mai uşoare, un obuzier greu de cinci degete se împotmoli la jumătatea vadului, caii se încurcară în şleauri, care trebui să fie tăiate ; iar în vîltoarea torentului căruţele următoare se răsturnau, cu oameni şi cu dobitoace, în jurul piesei scufundate. Vadul era întrerupt, iar apa săpa sprintenă şi harnică sub roţile convoiului de căruţe şi de guri de foc înţepenite în rîu. Eforturile vizitiilor, cînd un vehicul era scos din apă şi din mîl, nu izbuteau decît să-l înţepenească din nou şi să-l dea iarăşi peste cap, împotmolindu-l. Se dădu ordin să fie imobilizate piesele de artilerie, să se deshame caii şi să treacă rîul unul cîte unul.

Dar nenorociţii aceia de fugari, împotriva cărora conspira totul, ca şi cînd şi-ar fi dat seama atunci că aveau să rămînă dincolo de Vop, răcneau, plîngeau pe mal şi implorau ajutorul ostaşilor. Fiecare călăreţ avea în jur un ciorchine. Şi unii trecură singuri, alţii cu ostaşii, mulţi se pierdură ; cei mai mulţi rămaseră istoviţi şi amorţiţi printre piesele de artilerie şi căruţele părăsite pe drumul de coastă, dîndu-şi parcă seama, în cele din urmă, de soarta lor.

Se întuneca. Cu urlete cumplite şi cu împuşcături răzleţe, un pîlc de cazaci năvălea călare la asaltul satului pîrjolit. Respinşi de puşcaşii încă destul de bine aprovizionaţi de ariergardă, cînd se înapoiară, nu după mult timp, găsind ruinele goale, puseră în baterie nişte piese mici de artilerie, montate pe sănii. Deschiseră focul asupra drumului înţesat şi învălmăşit. Împuşcăturile îl treziră pe Mazzacorati, aţipit şi pe jumătate leşinat în zăpadă.

Loveau drumul în toată lungimea lui şi croiau o brazdă sîngeroasă în mulţimea care nu cuteza să iasă din adăpostul iluzoriu al căruţelor. De altfel, neliniştea şi suferinţa împinse la extrem răpiseră pînă şi simţul spaimei. Între o salvă şi alta, călăreţii sălbatici veneau în galop să-şi înroşească în carne vie tăişul şi vîrful săbiilor şi lăncilor.

Şi nici măcar Mazzacorati nu mai voia să trăiască. Îi părea rău că fusese trezit şi zăcea distrus alături de vad. Artileria căzăcească, poate pentru a nu-şi irosi loviturile în lumina slabă, ori poate pentru că nu îngăduia poziţia, nu ajungea acolo unde se afla el. Stricăciunile se opreau la marginea drumului plin de obstacole.

Scacerni fusese cu siguranţă dus după pradă, căci apăru cu un sac în spinare şi spuse :

— Am fost după furat, cu toate că blestemaţii ăia trag drept în tine. Nu vă-nchipuiţi cine ştie ce : numai lucruri folositoare. Cine se încarcă cu aur îşi ia moartea-n spinare. A venit vremea să trecem şi noi, sculaţi-vă şi dezbrăcaţi-vă, nu-i nici o clipă de pierdut.

— De ce ? întrebă Mazzacorati.

— Cu crivăţul care bate, trebuie să căutăm s-avem hainele uscate în partea cealaltă.

—De ce, te întreb eu, să trecem dincolo ; de ce te îngrijeşti de mine ?

Întrebarea îl ului pe tînăr, care răspunse :

— De ce, ei da, de ce ? N-aş şti... Apoi, ca şi cum ar fi aflat, spuse, rîzînd cu şiretenie : Şi calul ? Antricoatele alea bune de cal ? Dumneavoastră nu ştiţi cît mi-era de foame aseară ! Era calul dumneavoastră, şi m-aţi salvat, şi mi-aţi potolit foamea. Aşa e drept : orice binefacere se răsplăteşte. Dezbrăcaţi-vă şi daţi-mi lucrurile încoace : le leg pe toate la un loc. E drept ca acuma să vă salvez eu pe dumneavoastră, ca răsplată pentru carnea de cal la tigaie.

Celălalt clănţănea din dinţi din pricina frigului şi a febrei, în timp ce Scacerni vîra hainele în sac pe măsură ce le scoteau de pe ei.

— Uitaţi-vă la aia ! exclamă el, deodată.

O femeie de statură înaltă se aruncase de pe stăvilar pe mal, iar acolo se oprise şi striga :

— Nu pot, mi-e frică ! Vai, vai !

Căzu pe brînci, într-un plîns care nu se mai termina.

Mare, muşchiulos şi, deşi slab, foarte vînjos, şi în stare să lupte cu frigul, Scacerni se apropie de ea, despuiat şi, puţin în italiană, puţin în franceza aceea pe care-o vorbeau aproape toţi ostaşii imperiali, o întrebă :

— Ce faci ? Ce copilării sînt astea ?

— Voiam să mor în rîu : nu am curaj, răspunse femeia, tot în franceză, ridicîndu-şi puţin privirea.

Cazacii întrerupseră focul, dar puteau fi auziţi urlînd printre ruinele satului. Femeia îşi astupă urechile, spunînd :

— Ucide-mă tu, numai să nu mă prindă ăia de vie !

— Atunci vino şi tu cu noi. Dezbracă-te !

Şi fiindcă femeia nu pricepea, o ridică el de jos şi începu s-o dezbrace de blană şi de hainele murdare :

— Nu înţelegi că te ajut eu să treci dincolo ?

Oamenii rătăceau de-a lungul rîului, fără a cuteza să-l înfrunte ; grupuri de ostaşi coborau în vad ; cînd cazacii tăceau ori se îndepărtau, după obiceiul lor de a ataca şi de a se retrage, se auzeau plînsete, vaiete şi răcnete de oameni chinuiţi. După ce băgă în sacul lui şi veşmintele femeii, care rămăsese în cămaşă, Scacerni îi spuse :

— Prinde-te de un umăr al meu şi mergi după mine. Cămaşa poţi s-o păstrezi.

Atunci, încredinţîndu-se că voia într-adevăr s-o salveze, femeia îi prinse o mînă şi i-o sărută cu înflăcărare, spre marea uimire a tînărului, care nu avu vreme să scoată o vorbă.

— Ai să termini odată ? îl întrebă Mazzacorati, vînăt de frig. Ce mai vrei să faci acum şi cu femeia ?

— Ce cred eu de cuviinţă, căpitănaşule ! răspunse Scacerni, cu obrăznicie şi furie nestăpînită. Asta-i bună ! Şi cu dumneavoastră ce fac, în halul în care sînteţi ? Şi totuşi vă ajut. Şi mai aveţi şi pretenţii, în clipele astea ? Vă spun drept, încă o vorbă şi vreau să văd cum o să vă descurcaţi singur ! A ne certa acuma înseamnă însă a pierde vremea, iar veşmintele vă sînt în sac şi vreau să vă fac dovada că nu sînt un tîlhar. Agăţaţi-vă, adăugă el, poruncitor, înaintînd sigur în rîu, ţinînd sacul în sus cu mîinile ridicate — agăţaţi-vă dumneavoastră de o parte şi dumneaei de cealaltă ; nu mă prindeţi însă de gît, mai ales dacă trebuie să înotăm, şi nici de braţe, fiindcă în cazul acesta vă trimit sub apă cu un singur pumn, şi pe urmă adio. Înţelegere limpede, prietenie lungă. Pe urmă, dincolo, căpitane, unul într-o parte, altul într-alta ; şi-aşa mi-aţi făcut destule necazuri ! Fir-ai să fii, rîu ticălos, ce apă rece !

Şi tot vorbind, spunînd că apa era rece, ori rîzînd din cînd în cînd, tinerelul avea acum apa la piept. Lui Mazzacorati îi ajunsese la gît.

Se aşternuse o tăcere atît de adîncă, încît se părea că pe malurile Vopului nu rămăseseră decît morţi, şi cei trei inşi vii, în apa îngheţată.

— *Sacramèstul*[1] ! spuse Scacerni în graiul lui natal. E chiar rece ! Voi, ăştia, ţineţi-vă bine, şi curaj. Brr !

Mazzacorati de-abia atingea fundul cu vîrfurile degetelor.

— Merge, merge, spune Scacerni sprijinindu-se pe picioarele lui puternice şi încercînd fundul cu talpa, înainte de a face pasul.

Apa neagră şi vijelioasă se învolbura şi făcea bulboane în jurul trupului său vînjos. Malul nu mai era departe, dar tocmai acolo fundul era mai adînc, iar curentul mai puternic. Cu apa pînă la gît, Scacerni îi tîra acum pe ceilalţi doi, care-i înfigeau unghiile în umeri, iar din cînd în cînd cel mai slab dintre ei rămînea scufundat. Acum puteai atinge malul cu mîna ; Scacerni zvîrli sacul, împinse femeia pe uscat, spunînd uşurat :

— Am ajuns, în sfîrşit !

Tocmai acolo, Mazzacorati slăbi strînsoarea. Un sloi mare de gheaţă îl izbise în coastă. Trupul se scufundă şi lunecă o dată cu şuvoiul. Scacerni se aruncă înot, îl înşfăcă şi-l trase pe mal, leşinat. Fusese de-ajuns numai atît pentru ca şuvoiul să-l tîrască la vale destul de departe, iar cînd, mergînd cu picioarele goale şi cu trupul celuilalt pe umeri, o regăsi pe femeie, aceasta se înfăşurase în blană.

— Nu te mai aşteptai să mă vezi ? o întrebă el, rîzînd cu şiretenie.

— Şi ce m-aş fi făcut fără tine ?

— Bine, bine : acum trebuie să ne îmbrăcăm la loc şi să-l acoperim şi pe ăsta. Noroc că sacul nu s-a udat cînd am trecut.

— Aşteaptă, nu te îmbrăca încă.

Femeia îşi umpluse amîndouă mîinile cu zăpadă şi începuse să frece zdravăn cu ea trupul lui Scacerni, spinarea, pieptul, pîntecele, coastele, picioarele. Sîngele curgea din nou în vinele amorţite, iar pielea caldă fumega înfierbîntată. El rîse tare şi fiindcă nici femeia, pe sub blană, nu avea nimic pe ea, se apucă să-i facă acelaşi lucru, din cap pînă-n picioare ; şi îşi frecau, rînd pe rînd, ceafa, urechile, nasul, faţă lîngă faţă, piept lîngă

[1] Injurătură în dialect ferrarez, avînd sensul de „afurisit".

piept, şi pîntec lîngă pîntec, într-o aspră şi curată beţie a sîngelui şi a vieţii trezite de căldură. Pe urmă, se îmbrăcară în grabă şi se plecară asupra lui Mazzacorati.

Acesta, sărmanul de el, se chinui mult pînă să-şi revină, iar cînd Scacerni se hotărî să meargă pe urmele ostaşilor pînă la cantonament, porni după el şi după femeie, trudind din greu, dar refuzînd orice ajutor. La fiecare cîţiva paşi erau nevoiţi să se oprească, pentru a-l aştepta. Îi auzea vorbind între ei, iar o dată sau de două ori, chiar rîzînd. Ar fi murit mai curînd decît să ajungă să fie compătimit, cerînd ajutor; şi nu făcuseră nici măcar o milă cînd, după ce i-o luaseră înainte ceva mai mult ca de obicei, nu-l mai văzură venind. Scacerni îl găsi pe pămînt, prăbuşit, muşcîndu-şi degetele ca să nu strige.

— Capul sus, domnule căpitan! îi spuse el, ridicîndu-l de jos, din nou prietenos. Peste puţin e gata. Dar de ce nu strigaţi?

— Asta e treaba mea; dacă-ţi vedeai însă de drum, îmi făceai singura plăcere pe care o aştept de la tine.

— Nu ştiam că frigul îi înnebuneşte pe oameni, spuse Scacerni, cu bunătate.

A-l lăsa pradă soartei pe cel care cădea era un lucru atît de obişnuit, încît nu puţini erau cei care-şi economiseau zadarnica osteneală de a cere ajutor, dar Scacerni, văzînd că celălalt era atît de mîndru, voia să-l ajute numai ca să-i facă în ciudă.

— Cine e? întrebase între timp femeia, în şoaptă.

— Un ofiţer, unul de prin părţile mele; îi spun să se sprijine, dar vrea să meargă singur, încăpăţînatul.

Mazzacorati, cu auzul celor toropiţi de febră, prindea cuvintele, deşi şoptite.

— Îl iubeşti mult? întrebă femeia.

— Eu? Nu ştiu nici măcar cum îl cheamă, şi-am aflat de unde e, după vorbă.

— El m-ar fi lăsat dincolo de rîu.

— Aha, ţi-ai dat seama?

— Tu eşti bun, el nu.

— Nu-l lua în seamă. Într-un anume fel, aici, devenim răi cu toţii.

— Tu însă, nu.

— Eu sînt puternic.

— Nu e destul : ai făcut pentru mine şi pentru el ceea ce astăzi nici măcar un frate n-ar fi făcut. De ce te porţi astfel ?

— Nu-mi cere mai nici o trudă, ce să mai facem atîta caz ?

Acelaşi lucru se întreba şi Mazzacorati. Se gîndea : „Sfîrşitul e aproape, nu mai poate întîrzia. E de văzut cum ştie să moară unul ca mine : e de văzut, şi o să se vadă. Dar ăsta, de ce se poartă astfel ? Fiindcă e puternic ? E un răspuns prostesc, şi totuşi de ce se poartă astfel ?" Se întreba mînios, temîndu-se parcă de răspuns.

Începuse să ningă din belşug, aerul devenea mai puţin aspru, dar, în schimb, mersul era mai obositor. Se luaseră pînă atunci după o lumină roşietică, depărtată în noapte, care arăta, cu siguranţă, bivuacuri ale celui de al IV-lea Corp. Acum nu se mai vedea nimic şi exista primejdia de a pierde drumul, căci zăpada acoperea iute orice urmă. Scacerni se împiedică. Se aplecă, recunoscu piedica şi spuse :

— Un mort ! Sîntem pe drumul cel bun.

Nu fu ultimul şi, călăuziţi astfel, ajunseră la primele focuri. Erau împrăştiate la întîmplare şi de-abia mai pîlpîiau ; în jurul lor, în grupuri, dormeau înghesuiţi oamenii, peste care fulguia neaua.

— Cine crezi c-o să ne facă loc ? spuse Mazzacorati, cu o încăpăţînare supărătoare şi vlăguită. Vezi că era mai bine să ne trîntim la pămînt şi s-o terminăm, fără a ne mai trudi s-ajungem pînă aici.

— Dar ştii că m-ai plictisit, căpitane ? izbucni pe neaşteptate ostaşul, trecînd peste ultimele reţineri ale subordonării. Vrei să vezi cine ne face loc ?

Primul pe care-l înşfacă de picioare tresări cu un ţipăt de suferinţă şi, înjurînd, voi să se ridice şi să se răzbune, dar se dovedi neputincios şi începu să plîngă, stînd jos cu capul plecat :

— Vai, sărăcuţul de mine, sînt tot numai o rană ; mi-au degerat picioarele.

— E din pricina că li s-au udat hainele în rîu şi le-au înghe-ţat pe trup, spuse Scacerni, impasibil. Frăţioare dragă — adăugă el apoi, adresîndu-se către nefericitul acela — trebuie totuşi să ne facem şi noi un loc în jurul focului.

Celălalt însă nu-i auzea, şi gemea, şi nu mult după asta se ghemui cu capul între genunchi, leşinat şi sleit de puteri.

Dar dintre ceilalți pe care-i înșfăcă Scacerni nici primul, nici al doilea, nici al treilea nu dădură semn de viață.

— E drept — spunea el, în timp ce-i tîra de picioare — să ne lase nouă locul, căci lor nu le mai e de nici un folos.

Aţîţă focul. Se așezară lîngă el. Zăpada le cădea pe cap și pe umeri.

— E frumoasă ? întrebă pe neașteptate Mazzacorati, arătînd cu bărbia spre femeia care-și ținea lîngă flacăra înviorată mîinile și picioarele.

— La lumînare și-o slută-i ca o floare, răspunse Scacerni, printr-un proverb.

— Ai tu ce ai cu proverbele.

— Mîinile le are fine și moi : ori e o doamnă, ori a trăit ca o doamnă ; nu-i obișnuită să muncească. Frumoasă, aș spune că este.

— Atunci înțeleg, chicoti celălalt, de ce-ai salvat-o. Există deci un motiv — adăugă el, pe un ton devenit dintr-o dată profesoral — și te aprob.

Femeia pricepu că vorbeau despre ea și zîmbi către Scacerni. Zîmbea frumos. El scoase din sac niște carne de cal, friptă, o încălzi pe jăratec și turnă într-un pahar de tinichea rachiu dintr-o ditamai ploscă. Le oferi și celorlalți. Femeia mîncă și bău. Mazzacorati încercă, dar nu putu să mănînce nimic :

— Nu-mi intră pe gît.

— Semn prost ăsta.

— Mîine, dacă o mai duc pîn-atunci, o să-ți spun ceva.

Aţipiră ; Scacerni și femeia, îmbrățișați, sub zăpada care-i acoperi repede ținîndu-le de cald. Se deșteptară cînd se făcuse ziuă de-a binelea, iar ochii duși în fundul capului, nasul ascuțit, fața vînătă și răsuflarea scurtă, deasă și hîrîită, făceau inutilă orice întrebare în legătură cu Mazzacorati.

— Oh ! făcu Scacerni, cu un aer nemulțumit, uitîndu-se la el.

— Taci ; o știu și singur ; ajunge. Am să-ți spun ceva, zise celălalt poruncitor.

— Dac-o să pot... spuse Scacerni, îndurerat.

— Nu poți nimic, prostule ! Ascultă și taci.

Oamenii se ridicau din jurul focurilor, cîți se mai ridicau, și porneau sau se tîrau încotro se auzea bubuitul slab al tobelor. Alții încercau, dar nu erau în stare să se ridice ori să stea în picioare.

— Ascultă — spuse Mazzacorati cu un fel de blîndeţe răutăcioasă a glasului, ce contrasta cu strălucirea febrilă şi mînioasă a ochilor aţintiţi —, tu te vei înapoia la noi acasă.

— Mulţumesc pentru urare.

— Nu e vorba că ţin la tine. Taci din gură şi răspunde la ce te întreb. Şi-aşa, tot nu te cred : totuşi încearcă, dacă poţi, să fii sincer. Acum, cu mine, nu te mai costă nimic, ba chiar vei avea de cîştigat.

— Dar vorbiţi odată — grăi Scacerni, cuprins din nou de respect, în faţa morţii apropiate —, vorbiţi odată, domnule căpitan.

— Cînd ne-am întîlnit dincolo de rîu, ai crezut că am bani asupră-mi, aur luat de la Moscova, ori că sînt dintr-o familie de oameni bogaţi. Nu-ţi aduc nici o vină, ba chiar te laud, dar trebuie să-mi spui adevărul, mai ales că dacă spui altceva nu te cred. Ai socotit că faci o afacere bună ?

— Aiuraţi, spuse Scacerni furios. Dacă aveţi avere acasă, cu atît mai bine pentru dumneavoastră. Cît despre aur, s-ar fi aflat în sacul meu, împreună cu hainele dumneavoastră ; iar eu v-am scos din apă, cînd puteam să vă las să vă duceţi mai ştiu eu unde, şi să-mi păstrez lucrurile !

— Vai, eşti un ipocrit încăpăţînat ! Ei bine : că n-am nimic asupră-mi, o ştii ; că nu sînt bogat, ţi-o spun acum ; şi n-am familie, n-am pe nimeni pe lume. Ia să văd ce mutră faci ! Te-ai ostenit de pomană. Sînt sărac lipit pămîntului.

— Aşa că sîntem amîndoi la fel.

— Îţi pare rău deci, nu-ţi convine ? Uită-te în ochii mei.

— Cîştigul, spuse Scacerni rîzînd, e slab, nimic de spus. Eu însă nu mi-am făcut atîtea gînduri şi l-aş fi scos din apă, dacă mi-ar fi stat în putinţă, pe oricare alt creştin. Făceţi-vă curaj.

Femeia, deşi nu pricepea nimic, urmărea discuţia cu atenţie şi văzîndu-i însufleţiţi, atinse un braţ al lui Scacerni, spunîndu-i :

— Nu-ţi face păcat tocmai acum ; şi spune-i mai bine să-i ceară iertare lui Dumnezeu.

Răspunse hohotul de rîs al lui Mazzacorati.

— Ei, uite-o şi pe sfînta asta. Îmi lipseau mîngîierile din preajma morţii ! O să-mi ţină şi o predică. Iar mă supăr pe tine că n-ai lăsat-o dincolo.

Cu chipul schimonosit de o furie care părea să-i dea puteri, era atît de urît la înfăţişare, încît femeia îşi întoarse privirile în altă parte, făcîndu-şi cruci, după moda rusească, în timp ce Mazzacorati îi răspundea de fiecare dată cu batjocura rîsetelor lui, pînă cînd fu gîtuit parcă de un acces de tuse, care-i mînji buzele vinete cu o spumă însîngerată.

— Eşti şi tu tot creştin ? rînji el spre Scacerni, îndată ce izbuti s-o facă. Sînt mulţumit ! Îmi convine ! Crezi în Dumnezeu ?

— Ascultaţi, domnule căpitan : nu sînt dator să vă spun dumneavoastră ce anume cred eu. Vă spun însă că şi dacă aş avea în buzunar comorile Kremlinului, ori o mie de pogoane de pămînt din cel mai bun, aflat în plin soare, în Italia, ori mai multe giuvaeruri decît tot ghetoul din Ferrara, astăzi m-ar interesa mai mult un cotlet straşnic de porc, fiindcă cele din calul dumneavoastră, oricum ar fi, tot carne de cal rămîn.

Celălalt însă nu-l asculta şi continua să spună cu încăpăţînare :

— Eu şi ai mei am fost întotdeauna săraci.

— Cu atît mai rău.

— Îţi dai arama pe faţă ? Te spovedeşti ?

— Ar fi mai bine să vă spovediţi dumneavoastră, dacă s-ar afla pe aici vreun preot. Ar fi timpul, v-o spun chiar eu ; iar după chip, mi se pare că dumneavoastră trebuie să aveţi păcate grele pe cuget.

— N-avea grijă de asta ! Acum, cînd nu iei nici doi bani pe pielea mea, trebuie să-ţi dai arama pe faţă, căci vreau să rîd eu cel din urmă.

Se ridica pe jumătate, se zvîrcolea, răvăşit, îngrozitor din pricina privirilor şi a balelor agoniei furioase, repetînd :

— Şterge-o ! Sînt mulţumit, părăseşte-mă ! Tu însă eşti bun, cum spunea şi asta, eşti milos, eşti creştin... Nu-i face altuia...

Se prăbuşi, tuşind violent, şi închise ochii şi gura, făcînd totuşi semn cu mîna că nu murise şi că nu se căia, şi spunînd după asta :

— Vreau să rîd eu, ipocrit blestemat ! Aha, ai vrea să mă faci să cred că există Dumnezeu ? Şi tu vrei să-mi faci rost de-o moarte frumoasă ?

Se ridică de şale, ca să spunem aşa, cuprins parcă de o spaimă furioasă, ce biruia chinurile bolii.

— Şi aflaţi, grăi Scacerni, acum cînd mă faceţi să mă gîndesc la asta, că se poate foarte bine ca eu să vă fi salvat din dragoste faţă de Dumnezeu.

Muribundul se răsuci şi zvîcni, ca de silă ; apoi, indiferent şi liniştit, spuse pe neaşteptate :

— O să mă jigneşti pînă în ultima clipă, ipocritule, cu mila ta, dar sînt mai tare ca tine şi pot să te dau de ruşine.

Se căută pe sub haină, vorbind de unul singur şi afirmînd hotărît, împreună cu filozofii săi, şi cu pedanteria aceea fanatică, pe care, în ceasul acela, nu ştiai dacă se cade s-o socoteşti ciudată ori mai curînd penibilă, că „unicul mobil al acţiunilor omeneşti este egoismul".

— Trageţi o duşcă dintr-asta, îi spuse Scacerni, întinzîndu-i plosca cu rachiu, şi încercaţi să vă refaceţi puţin puterile. E timpul să plecăm.

— Cu tine, nu beau !

— Dacă-i aşa, beau eu.

Mazzacorati găsise ceea ce căuta : o cutiuţă de corn cu capacul înşurubat, pe care o ţinea agăţată de gît. Şi arătîndu-i-o lui Scacerni, rosti cu un ultim rînjet batjocoritor :

— Nu se află în ea nici un „talisman". Eu unul, nu mă ţin de înşelătorii. Mor aşa cum am trăit ; ia aminte cum îţi vorbesc, fără să-mi fie frică de nimeni şi de nimic.

Tobele se îndepărtară în zăpada tăcută. În jurul focurilor nu rămăseseră decît cei care n-aveau să se mai scoale. Scacerni sufla în foc, dus pe gînduri, trăgînd cu urechea. Muribundul îl înţelese :

— Mor prea greu ?

— Nu spun asta, dar e un fapt că peste scurt timp vor fi aici cazacii. Dumneavoastră chiar nu puteţi să mergeţi ? Am auzit că e pe-aici pe-aproape un sat unde ne vom putea odihni şi reface.

— Se numeşte Duhovcina, spuse muribundul.

— Dacă sosim ultimii, o să ne odihnim prea puţin. Dumneavoastră nu aţi putea...

— Nu mai pot şi nu mai vreau. Dacă nu mă dă gata febra, or să mă dea gata cazacii : este ceea ce doresc. Tu, ia cutiuţa asta. În ea se află adevărata comoară, dacă eşti în stare să ajungi la Ferrara şi dacă eşti om de ispravă. Ştii să citeşti ?

— Eu, unul, nu.

— Pune o persoană de încredere, dacă ştii vreuna, să-ţi citească hîrtia care se află înăuntru. Este chitanţa unui evreu din Ferrara, care se obligă ca aceluia care-i va aduce această hîrtie precum şi jumătatea de monedă (se află aci înăuntru şi aia) pereche cu jumătatea aflată la el, să-i înmîneze aurul, perlele şi diamantele pe care i le-am încredinţat eu, căpitanul Maurelio Mazzacorati. Acum ţi le las ţie. Pricepi ?

Vorbea grăbit, în clipa aceea de uşurare a suferinţelor, premergătoare deseori morţii.

— Cum se numeşte evreul ? întrebă Scacerni, dus pe gînduri.

— E scris pe hîrtie ; este totul în regulă. Acum te-am plătit, dar ascultă cu luare-aminte : dacă eşti creştin, e vorba de lucruri căzute sub afurisenie, furate din mănăstire, de pe însuşi altarul Maicii Domnului. Mă înţelegi ? Erau daruri ale credincioşilor. Şi pentru ca tu să nu te scuzi ca un laş, spunînd că nu ştiai, trebuie ca la Ferrara să cauţi pe vreunul care-a făcut parte din regimentul acela de linie, căruia i se spune „al bonetelor" ; iar cel mai nimerit, dac-o mai fi în viaţă, va fi căpitanul Antonio Roncaglia, care face parte din acelaşi regiment, şi a jefuit împreună cu mine altarul acela. Vor şti să-ţi spună ce oameni de treabă, buni de spînzurat, ce podoabe erau „bonetele" astea ! Îţi pot spune eu, deocamdată, că nu cruţau nici rasele, nici anteriile, nici tonsurile călugăreşti şi că prea puţin ne sinchiseam noi de excomunicări ! Trebuie să afli însă totul, pentru ca mai tîrziu să nu te-nveţe iezuiţii cum să împaci şi capra, şi varza. Era în războiul din Spania. „Bonetele" asediau Santa Maria del Cerrito, o mănăstire de călugăriţe. O apărau călugării şi spaniolii civili. Eu am pus o mină şi am intrat prin spărtura făcută : ştii ce urma în astfel de cazuri în războiul din Spania ? Bărbaţii împuşcaţi şi spînzuraţi, femeile călugăriţe ori nu, mă înţelegi. Madona aceea a lor era foarte *milagrosa* [1] şi acoperită de daruri. Am căpătat partea ce mi se cuvenea. Ceilalţi, ori au jucat-o pe a lor, ori au băut-o. ori au risipit-o cu femeile. Eu am avut mai multă minte, fiindcă voiam să înjgheb o negustorie cu capitalul acela, la sfîrşitul acestei campanii, şi cînd colo...

[1] Făcătoare de minuni, miraculoasă. (span.).

— Nu aduce anul, ce-aduce ceasul, rosti Scacerni, folosind un proverb.

— Bravo ! Aproape că mă consolez văzînd că tezaurul meu dă roade, dacă nu altfel, măcar făcîndu-te să încetezi cu ipocriziile. Ţi-l las ţie, tocmai din pricina asta.

Alterna, în timp ce vorbea, accente stridente de ură şi de înfumurare, ridicole în altă împrejurare ; reveni însă, absorbit de ideea lui fixă :

— Dacă-ţi spun că e vorba de o excomunicare, trebuie să mă crezi : a fost vorba de violarea Bisericii în locuri, în lucruri şi în persoane, sacrilegiu şi pîngărire. Atragi astfel asupră-ţi excomunicarea *latae sententiae* [1] ; aşa se spune pe latineşte şi în mine te poţi încrede. Dacă te apropii de sfintele taine, după ce ai primit legatul meu, te pîngăreşti şi te osîndeşti : ori îţi plac banii, ori ţi-e frică de iad. Şi nu te mira că ştiu totul atît de bine şi nu-ţi închipui că-ţi spun poveşti : am învăţat ca să mă fac preot, am fost preot : latina deci o ştiu, oricît te-ai înfuria tu, dacă te înspăimîntă Dumnezeu. Şi-atunci ? Ardem hîrtia asta şi mîntuim sufletul ? Sau păstrăm lucrurile ?

Se prefăcea, chicotind, că ar vrea să arunce cutiuţa în foc. Scacerni îl opri, grăbit, spunîndu-i :

— Să lăsăm timpul să-şi spună cuvîntul, domnule căpitan.

— Ah, dacă-i aşa, văd că nu m-am înşelat. Ia-o atunci şi bucură-te de ele ca un excomunicat, precum aş fi făcut şi eu. Aveam nevoie de proba asta. Ştii că mă făcuseşi ca mai-mai să mă îndoiesc ? O îndoială cînd e vorba de mine, de cel care l-a împuşcat, pentru un arbore, pe preotul de la San Pietro Bolognese ! Îţi dai seama ce însemna pentru mine o îndoială ?

Nu mai stătea de vorbă cu Scacerni, ci se adresa cu totul altuia, care se afla în adîncul sufletului lui, şi în taina naturii înconjurătoare, şi în moartea care-l cuprindea. O teamă cumplită şi o furie groaznică îi năpădiră privirile. Răcnea :

— Mor precum am trăit. Dacă există Dumnezeu, pentru mine, ca preot, iadul întreg tot n-o s-ajungă ! Nu ! Mor precum am trăit.

Un şuvoi molcom şi gros de sînge negru îi ţîşni din gură, iar omul se prăbuşi din nou, pe spate.

[1] În sensul larg al hotărîrii (lat.).

— Urîtă moarte, spuse Scacerni posomorît, băgînd cutiuța în buzunar, dar cît timp ne-a făcut să pierdem cu vorbăria lui ; și asta nu ca să-l bîrfesc, acum cînd n-o să mai vorbească nicicînd.

Femeia se plecase asupra lui Mazzacorati și, șoptind o rugăciune, îi închisese ochii și-i acoperise fața cu poalele mantalei.

— A avut mai mult noroc decît ăștia de-aici, adăugă Scacerni, arătînd morții de pe cîmpia înspăimîntătoare din jurul focurilor pe jumătate stinse — deși merita mult mai puțin.

— În clipa asta, nu ni se cade nouă să spunem ce anume a meritat.

Vorbele astea aflară în cugetul lui convingeri străvechi și împiedicară o furie ce se năștea și creștea împotriva celui mort. Se descoperi și spuse :

— Ai dreptate. Cît despre rest, ne vom gîndi. Așteaptă însă să-ți potrivesc obielele pe picioare. Vom avea de mers.

Puse un genunchi pe pămînt și în timp ce i le potrivea, spuse :

— Cum te cheamă ?

— Lisaveta Fiodorovna.

Rămăsese cu capul descoperit. Femeia îi mîngîie părul tînăr cu o mînă ușoară și drăgăstoasă. Nu mai era timp de pierdut. Porniră la drum, cu pasul cel mai lung pe care erau în stare să-l facă prin zăpada obositoare, întorcînd spatele, după o ultimă privire, grăbită și îndepărtată, către trupul mortului, care părea acum ceva mai lung, dar tot firav și mărunțel. Zăpada îi fulguia pe față și începuse chiar să-i înălbească trupul.

Capitolul al doilea

SÎN MARTIN

Cînd ajunseră din urmă coloanele care înaintau încet prin zăpadă, un ofiţer, dînd cu ochii de ei, spuse în italiană :

— Nu se mai termină odată cu blestemaţii ăştia ! Mai bine rămîneau acasă, decît să ne încurce pe noi.

La început, Scacerni se miră, dîndu-şi seama că celălalt nu-şi închipuia să fie înţeles ; pe urmă, îşi aminti de căciuliţa tătărească şi de blană, şi zîmbi pe furiş. Îi convenea, ca să poată scăpa, să nu mai fie recunoscut drept ostaş.

Privea deci, prefăcîndu-se înfricoşat şi cu aerul că nu pricepe nimic, la ofiţerul nerăbdător, care le porunci prin semne să grăbească pasul. Fugarii şi rătăciţii fuseseră încolonaţi încă şi mai în faţă, imediat după avangărzi ; ostaşi din garda regală îi flancau şi-i ţineau înşiruiţi. Depăşind coloanele, nu văzu pe nimeni care să-l recunoască. Vadul Vopului, care costase cît o bătălie, sfîrşise prin a nimici şi rămăşiţele Marelui Parc al Geniului. Dinspre ariergărzi venea din cînd în cînd zgomot de împuşcături, dar slab şi scurt ; însufleţea pasul tîrşîit al acelor nenorociţi, dar imediat oboseala punea din nou stăpînire pe ei. Scacerni, aflat în coadă, se gîndea cu uimire cum de mai erau în stare nenorociţii aceia să lungească atît de mult cîrdul lor întunecat, după ce atîţia dintre ei îşi găsiseră sfîrşitul în rîu sau rămăseseră pe malul celălalt. Nu putea suferi să se vadă astfel încolonat şi începu să se frămînte pentru a găsi chipul în care să scape.

Tocmai ieşeau dintr-un desiş troienit de zăpadă, cînd văzu alături tîrgul Duhovcina, un orăşel rămas neatins : primele

acoperişuri sănătoase pe care le întîlneau de la Moscova încoace, primele case pe care ţăranii, cazacii, ostaşii, prieteni şi duşmani, nu le scotociseră şi nu le distruseseră ; urmă un strigăt, un tumult de bucurie lacomă. În aerul îngheţat se mai zărea încă vreun coş ce scotea fum. Însemna acoperiş, căldură, foame astîmpărată ; iar de data asta, nenorociţii soseau cei dintîi şi amînau cu o zi moartea ce se lăsa atît de aşteptată. Rîzînd ca nebunii, arătau tîrgul cu degetul, plini de bucurie. Cu toată paza ostaşilor, o luară la fugă, ameţiţi, ca în delir. Trecură astfel prin faţa puţinei şi prudentei cavalerii a avangărzii ; şi iată ieşind dintre casele din Duhovcina un ditamai pîlc de cazaci, năpustindu-se asupra turmei, atacînd-o cu focuri de arme şi izbind-o cu lăncile şi cu săbiile.

Erau, după cum s-a aflat mai tîrziu, cazaci de-ai generalului Ilovaischi, lăsaţi la pîndă în tîrgul anume cruţat, pentru a hărţui rămăşiţele celui de-al IV-lea Corp. Picaseră peste nenorociţii aceia, care fură văzuţi oprindu-se, nemişcaţi, ca şi cînd uimirea de a fi trataţi de soartă cu atîta cruzime ar fi fost mai tare decît însăşi groaza şi decît nimicirea. Dar pedestraşii, cu paturile armelor, şi călăraşii, cu latul săbiilor, începură imediat să-i alunge înapoi pe flancurile primelor coloane ce soseau în pas alergător, cu armele gata ; cazacii, întîmpinînd o rezistenţă organizată, se făceau nevăzuţi, după obiceiul lor, printre împuşcăturile infanteriei, care se pregătea să intre în orăşel, cu precauţiunile cuvenite.

A fost voia soartei ca Scacerni, care, la începutul acelei ciocniri, se aflase în coadă, acum, fiindcă nu se mişcase împreună cu ceilalţi, să se afle în fruntea rătăciţilor şi a fugarilor, încolonaţi din nou.

Cavaleria plecase în cercetare, pe urmele cazacilor ; infanteria stătea pe loc, strîngînd rîndurile şi încărcîndu-şi din nou armele ; Scacerni văzu în faţă cîmp liber pînă la sat : un petec de zăpadă albă, semănată ici şi colo cu cîte un trup negru. N-a fost vorba de o judecată, ci de o mişcare instinctivă. Apucînd femeia de braţ, îşi croi drum către case, prin zăpada înaltă. Cineva striga după el, în italiană şi în franceză ; se prefăcu însă a nu pricepe că i se vorbea lui şi nu se întoarse. Îl auzi pe unul dintre ostaşi strigînd : „Să trag în el ?“ şi pe un altul, răspunîndu-i să economisească încărcătura : „Ducă-se să moară spînzurat“. Nu peste mult timp se

afla în afara tirului şi printre cele dintîi case şi colibe din lemn ori din chirpici.

Tîrgul, destul de mare, se înşira pe laturile unei străzi principale, goală, neagră din pricina zăpezii călcate în picioare şi mocirloasă. Aici, urmat de Lisaveta, începu să alerge pînă în clipa cînd, aproape de capăt, coti pe un drumeag, printre cele mai sărăcăcioase colibe ; iar prima uşă pe care-o încercă, era deschisă. Femeia gîfîia, rezemată de usciorul acelui bordei ţărănesc şi respingător. În cocină, sub un şopron, grohăia un porc.

— Purcelul, spuse Scacerni, scoţîndu-şi din teacă cuţitul pe care-l ţinea sub blană, nu trebuie să-i cheme şi pe alţii la birtul ăsta. Tu intră şi vezi dacă se poate face foc. Eu aduc antricoatele.

Purcelul n-apucă să scoată decît un singur guiţat, şi Scacerni se întoarse, ţinîndu-l de picioarele dinapoi, înjunghiat şi însîngerat.

— Caltaboşi, de data asta, spuse el, n-avem vreme să facem, iar sîngele o să se risipească. O să ne mulţumim cu antricoatele. Dar tu ce faci ? Stai cu mîinile în sîn ?

Lisaveta se trezi din amorţeală, dar numai ca să-şi schimbe posomorîrea feţei într-un zîmbet şters, cu care urmări trebăluitul flăcăului, care, mormăind şi hlizindu-se, adună lemne şi le aşeză pe vatră şi în sobă, scăpără cu amnarul şi aprinse. Puse la fript bucăţi de porc, aţintindu-şi mereu urechea la zgomotele de afară. Bordeiul era sărac, vechi şi afumat. Iar acum se umpluse iute de fum. Fie pentru că soarta continua să-l ajute, fie datorită discernămîntului său instinctiv, care-l făcuse ca dintre cele mai amărîte cocioabe din Duhovcina să o aleagă tocmai pe asta, fapt este că deocamdată stăteau netulburaţi, în timp ce satul era ocupat, scotocit şi jefuit de ostaşi. Acuma trebuia să tuşească şi să lăcrimeze din pricina fumului. Căuta pîine, dar fiecare colţişor era gol.

— O să trebuiască să ne mulţumim şi fără pîine, spuse Scacerni, cu părere de rău, supraveghind friptul cărnii, care sfîrîia pe cărbuni, îmbietoare.

Lisaveta se întinsese pe soba de zid, uriaşă şi caldă. Se deschisese uşa şi se iviră doi soldaţi şi un caporal.

— Ah ! spuse Scacerni. Au simţit mirosul de friptură.

Ceilalţi însă, respinşi de fumul acru, se opriseră în prag, iar caporalul spunea :

— Nu se poate respira ! E cineva înăuntru ?

Mare, zbîrlit şi ciufulit şi nămolit, ieşi din fumul des, continuînd s-o facă pe rusul. Agita cuţitul, avea mîinile însîngerate, ochii aprinşi, faţa întunecată şi atît de pusă pe rău, încît caporalul îndreptă puşca spre el, spunînd :

— Ah, ah ! Nu cumva am prins un partizan în vizuină ?

Aşa îi numeau pe voluntarii ruşi şi pe ţăranii ostili.

Scacerni ştia bine că deseori nu trebuia nici măcar bănuiala, fiind de ajuns un cuvînt pentru a fi împuşcat ca partizan.

— Sînt italian ca şi tine, spuse el, alegînd deci răul cel mai mic, şi am nişte carne de mîncare. Voi cîţi sînteţi ?

— O duzină, neamule, dar şi cu doi iezi şi cu cîteva găini de pus lîngă friptura ta. E de porc ?

— Da. Fiţi bineveniţi cu iezii voştri ! În cocioaba asta o să fim însă cam înghesuiţi.

— Aşa mi se pare şi mie. Locurile bune au fost ocupate. O să punem la uşă un planton, să spună că aici este totul ocupat. Tu însă pune jos scula aia şi vezi că se arde friptura.

Caporalul şi însoţitorii lui erau oameni mai vîrstnici şi cumsecade, dornici să-şi potolească foamea şi nimic altceva, aşa că atunci cînd Scacerni, punînd jos cuţitul, le-o arătă pe Lisaveta, spunînd că din prietena asta a sa voia să facă o vivandieră, n-o luară în seamă altfel decît ca să-l felicite pentru achiziţia făcută. Mirosul cărnii de pe foc îi atrăgea mult mai mult. Întărîta foamea, stîrnea crampe dureroase în stomacurile goale şi degerate.

Începură să mănînce cu sălbăticie şi, numai după ce se săturară, se ivi şi cea dintîi dorinţă :

— N-are sare, spuse caporalul, dar e bună şi-aşa.

Avea barba aceea mare, care, în armatele napoleoniene, îi deosebea pe ostaşii de elită şi pe săpătorii din trupele de geniu. Sugeau pînă şi oasele descărnate ; iar căldura, mîncarea abundentă şi oboseala îi doborau, unul după altul, într-un somn de nestăpînit. Dormeau, sforăind, pe pardosea, cu dumicatul încă în gură.

Era în ajun de Sîn' Martin, iar viceregele dăduse două zile de odihnă, în Duhovcina, rămăşiţelor celui de al IV-lea Corp al său.

Între timp, Scacerni se suise pe sobă, alături de Lisaveta, sigur că ceilalţi n-aveau să se trezească vreme de cîteva ceasuri. Îşi amintea acum că o atinsese goală şi că dormise cu ea în

braţe, voinică şi gingaşă în acelaşi timp, şi femeie. Băgă de seamă că tremura.

— Ţi-am spus că ăştia sînt prieteni şi că n-ai de ce să te temi. Ori te temi de mine ? Ai fi o nerecunoscătoare.

— Nici de tine, nici de ei. Mă tem de-ai mei.

— Uite la ce trebuie să se gîndească o femeie care mi s-a părut totuşi curajoasă ! Acuma ţi-e teamă de cazaci ? Cine ştie pe unde-or fi !

— Nu ştii tu...

— Ce să ştiu : că eşti frumoasă ? O văd, deşi e-atîta fum aici.

Dar ea, fixînd cu privirile rătăcite un colţ al bordeiului, grăi :

— Uite-te acolo, la perdeaua aceea din colţ. Acolo se afla icoana. Ţăranii n-au avut timp să salveze nimic ; poate că n-aveau altceva decît purcelul ; iar acum poate că mor de foame ; icoana însă au luat-o cu ei, ca să n-o vadă şi să nu pună mîna pe ea ostaşii lui Anticrist. Voi toţi sînteţi ostaşii şi slujitorii lui Anticrist. Şi-atunci, ştii tu cine sînt eu, ce sînt eu pentru ei, pentru cei de-o naţie cu mine ?

Vorbea pe un ton în care se-amestecau durerea şi spaima, intrigîndu-l pe Scacerni, căruia nu-i dădu prin minte altceva mai bun decît să-i întindă plosca cu rachiu :

— Asta o să te mai însufleţească puţin ; bea şi nu te mai gîndi la Anticrist : ce idei caraghioase ! Parc-ai fi pe altă lume !

Bău cu sete şi, din palidă cum era, se aprinse la faţă. Strălucirea vetrei, acum cînd jeratecul nu mai scotea atîta fum, lumina chipul frumos şi tulburat, şi ochii mari, pe care spaima îi făcea şi mai mari.

— Îţi face bine ? întrebă tînărul, cu bunăvoinţă, punînd plosca la loc.

Focul din odaia aceea pe jumătate întunecată, prezenţa şi chiar mirosul apăsător al celor adormiţi, tăcerea satului peste care începuse din nou să ningă, fără vînt, şi în care fiecare casă era înţesată de oameni sătui şi adormiţi, îi dădeau lui Scacerni o senzaţie de bunăstare, de căldură, de toropeală, de uitare de sine. Îi cuprinse mîinile drăgăstos, iar femeia, stăpînită de nevoia de a se spovedi, continuă :

— Dacă ai şti, spuse ea, dacă ai fi văzut ceea ce am văzut eu, ceea ce am înţeles eu prea tîrziu ! De ce crezi că am fugit

din Moscova ? Eu, păcătoasa, duceam o viaţă uşoară şi îndestulată. Aveam prieteni care nu mă lăsau să duc lipsă de nimic : slugi, cai, giuvaeruri, blănuri.

— Înţeleg, rosti ostaşul, prosteşte, şi am spus-o imediat, chiar azi-noapte, după pipăit : lucru fin.

— Eram cunoscută în oraş. Veneau la mine chiar nobili şi ofiţeri. Pe multe neveste le-am făcut să plîngă de gelozie. Ai văzut şi tu Moscova arzînd ?

— Păi se putea ?

— Focul n-a ajuns pînă în cartierul meu : am rămas. Nu voiam să-mi pierd bogăţiile, lucrurile frumoase pe care le aveam în casă. Am rămas şi i-am primit pe ofiţerii voştri. Nu-mi dădeam seama atunci. Îmi făceau şi ei daruri, îmi spuneau şi ei că sînt frumoasă. Spuneau apoi că Napoleon al lor este de nebiruit şi că ţarul o să facă repede pace cu el. Îşi puneau ostaşii să mă servească. Mi se părea că sînt ocrotită. Îmi plăceau, erau politicoşi. Eram veseli : se mînca şi se bea, se făcea dragoste. Mi-am venit în fire cînd s-a aflat că francezii părăseau Moscova. Eu, cu ochii ăştia, îi văzusem trecînd pe sub ferestrele mele, înainte de sosirea francezilor, pe străini şi pe toţi cei ce erau socotiţi trădători. I-am auzit urlînd sub vergi : cum îi mai chinuia norodul ! Îi văzusem şi-i auzisem, şi nu înţelesesem nimic ; iar acum îmi aduceam aminte ; şi-mi venea şi mie rîndul. Ruşii aveau să se înapoieze, aveau să afle tot ce făcusem eu cu duşmanii : biciul, uciderea cu bîta. Am fugit, dar n-o să pot scăpa.

— Nu spune asta.

— O să murim toţi, o să murim toţi.

— Cît despre mine, rămîne de văzut. Nu-i încă hotărît.

— Şi-o să mă ajuţi să scap ?

Scacerni şovăi. Să o posede, fie chiar cu forţa, i se părea un drept, după cîte făcuse pentru ea, dar să-şi dea cuvîntul, cu gîndul să şi-l calce, nu-i stătea în caracter. De altfel, angajamentul i se părea prea greu, cu atîta drum cît mai aveau de străbătut, în condiţiile acelea. Tăcu deci, iar cealaltă crezu că se învoia :

— Nu vreau să mor, mi-e frică ! Scapă-mă ! Sînt încă frumoasă.

Era adevărat. Mătăsos şi lung, părul ei negru îi cădea pe umerii plini, care ieşeau goi din rochia desfăcută. Gîtul fremăta neted şi luminos. Gura, după ce băuse rachiul, era

roşie. Scacerni îi cuprinse mijlocul, mlădios şi subţire, între şoldurile largi şi pieptul bogat.

— Ei, spuse el, Moscova a fost făcută scrum, şi cine vrei să-şi mai aducă aminte de tine, într-o asemenea harababură ?

— Nu ştii nimic, spuse ea, cu neaşteptată resemnare îndurerată ; şi totuşi ce mult mi-ar plăcea să mai trăiesc ! Dacă m-ai putea salva, m-aş îmbogăţi din nou, şi te-aş îmbogăţi şi pe tine.

— Şi tu, spuse Scacerni rîzînd. Ca şi celălalt, căpitanul. În Rusia asta toată lumea vrea să mă îmbogăţească.

Tot mai statornic şi mai lămurit, mai puternic decît poftele trupeşti, era în el gîndul de a se îngriji să scape de prin meleagurile şi din greutăţile acelea, hotărîrea de a nu-şi lăsa oasele pe-acolo. La fel de lămurit se întreba şi cum ar fi putut să se împovăreze şi să se încurce cu o femeie, acum după ce luase hotărîrea să nu se mai lase prins în plasă în turma animalică a celor rătăciţi şi să meargă de unul singur — el, care avea picioare sănătoase — din pădure în pădure, cu alte rîuri de trecut, cu zăpezi, cu nopţi, cu geruri, cu foamete ? Hotărîrea o luase chiar în clipa intrării în Duhovcina şi datorită ostaşului care spunea în urma lui : „Să trag sau să nu trag ?“ Gîndindu-se din nou la asta, simţea între umeri, chiar între omoplaţi, un fel de înţepătură. Şovăiala lui o făcu pe femeie să-şi piardă nădejdea şi o îngrozi ; o irită poate în chip ciudat un anumit orgoliu de femeie uşoară, odinioară costisitoare şi rugată ; ori poate socoti că trebuie s-o facă pe vicleana şi că nătărăul ăla, după ce-o va cunoaşte, n-o să se mai poată lipsi de ea ; aşa că spuse, dezgolindu-se şi oferindu-se :

— Prostule ! Nu-ţi dai seama că-mi placi ? Îmi placi, şi nu-ţi cer nimic, iar mîine o să murim cu toţii.

Strălucirea vetrei se răsfrîngea pe trupul ei mare şi gingaş, cu lumini puternice şi cu umbre adînci. Că Scacerni îi plăcea, era de asemenea adevărat, în beţia aceea înăbuşitoare şi caldă. Vocea răguşită şi şoptită bolborosea cuvinte necunoscute, în limba ei, dar lascive şi aţîţătoare. O cunoscu pînă se săturară, apoi adormiră, întinşi unul lîngă altul.

Întîiul gînd al lui Scacerni, cînd se trezi, nu mai ştia la ce oră, fu să se scoale şi să plece ; îi păru însă rău imediat, ca unui adevărat lacom, că trebuia să se lipsească de ea, care, numai privind-o, aprindea în el o poftă nouă, şi mai aţîţătoare. Dar dacă zăbovea, avea s-o trezească. Iar el dormise cu

gîndul acela de plecare, mai puternic decît pofta de ea. Lunecă jos de pe sobă, se echipă în grabă, luă o porţie zdravănă de carne şi ieşi afară, repede şi pe tăcute.

Erau zorii zilei de Sîn' Martin, patronul trupelor de linie, sărbătoarea năbădăioasă şi trăsnită, din noiembrie, a punerii vinului în butoaie, la ţară. Caporalul şi ostaşii bătrîni, dormind în bordeiul acela, visau poate treceri în revistă, şi daruri, şi retrageri cu torţe, precum era sărbătorită în garnizoane, ori poate că-şi aminteau, încă şi mai de demult, de tîrguri, de case şi de pivniţe din îndepărtata Italie : zăcători prost cioplite şi îmbălsămate, vin nou, scos din butii umplute de curînd, ajunarea cu el şi cu castane coapte, noaptea de Sîn' Martin, cu veselele şi deşucheatele indiscreţii ale serenadelor adresate văduvilor recăsătoriţi şi soţilor încornoraţi. Dormeau adînc şi ei, şi frumoasa tîrfă cu care petrecuse ; dar Lazzaro Scacerni nu se mai gîndea nici la ei, nici la ea, ci numai la chipul în care să iasă din Duhovcina, fără să dea peste santinele ori plantoane, ca să fie oprit în loc ori să se trezească cu un glonţ, bănuit c-ar fi partizan sau spion.

Treizeci de mii de italieni — şi n-au scăpat din ei decît două mii — plecaseră în Rusia cu cel de al IV-lea Corp al Viceregelui Eugen. Vitejia lor apare lămurit atunci cînd afli că au fost în stare să nu-i lase duşmanului, în asemenea împrejurări, nici măcar unul din acele stindarde militare, cărora Lazzaro Scacerni le întorcea spatele. Marinarii din garda regală, îndeosebi, o săptămînă după vadul Vopului, au murit vitejeşte, de la cel dintîi pînă la cel din urmă, în ariergarda lui Ney, în timpul celor trei zile cumplite de la Krasnoi, după care dezastrul Marii Armate a fost desăvîrşit la trecerea Berezinei.

Dumnezeu să te ocrotească

Capitolul întîi

COMOARA MADONEI DIN SPANIA

I

Există în Ferrara, în Piaţa Nouă, şi există încă şi astăzi cînd aceasta se cheamă Piaţa Ariosto, o frumoasă coloană de marmură veche: şi ar fi trebuit să existe două, gemene, ca să susţină statuia lui Ercole, ducele Ferrarei, pe calul modelat mai demult de către Leonardo pentru ginerele acestuia, adică pentru Ludovico il Moro. Gemena ei s-a scufundat însă în Pad, iar calul, în curtea interioară a Castelului din Milano, a avut aceeaşi soartă pe care au avut-o toate lucrurile nefericitului ginere al ducelui cel înţelept, ca şi atîtea dintre cele ale divinului Leonardo.

Cînd oraşul a trecut de sub stăpînirea acvilei albe a familiei d'Este sub cea a cheilor pontificale, deasupra coloanei a fost aşezat un papă care-i iubise pe ferrarezi, şi care a stat acolo, paşnic, pînă în 1796, cînd iacobinii l-au dat jos cu frînghiile, punînd pe coloană o Libertate, care a dăinuit pînă la reacţiunea din '99 şi stăpînirea ruso-austriacă. Libertatea de marmură nu a mai găsit însă nici calea şi nici timpul de a se urca înapoi pe coloană, fiindcă, în 1810, era tîrziu, iar acolo a fost aşezat împăratul francezilor şi regele Italiei. Pieţei i s-a dat numele lui Napoleon, care, din înaltul coloanei şi în togă romană, a ţinut lumea în palmă nu mult mai mult, dacă facem bine socoteala, decît durase şi libertatea iacobină: pînă în 14 mai 1814.

Iar după ce Nugent, generalul austriac, în numele papii şi ca mandatar al Sfintei Alianţe, a luat în stăpînire oraşul paduan al poeţilor, coloana a rămas goală timp de cîţiva ani, albă

printre verdele ierbii şi al plantelor de-o rară frumuseţe, ca şi cînd nimeni n-ar mai fi cutezat să se aşeze acolo, gîndindu-se la

Aceea ce cu noi face aidoma ca vîntul
Cu pulberea uscată, pe care-o vînzoleşte,
O-nalţă pîn la ceruri şi într-o clipă,
O-alungă iarăşi pe pămînt, de unde-a smuls-o.

Acum, în vîrful ei se află poetul [1], şi nu mai are de stăpîn nici pe Ippolito, cardinalul, nici pe ducele Alfonso, ca să-l facă, atît de împotriva dorinţei sale, „Cavaler peste munţi şi rîpe", şi comandant al castelului de la Garfagnana, departe de Ferrara, de studii şi de nevastă. După cum a dorit, nu mai trebuie acum să se ducă dincolo de Argenta sau dincolo de Bondeno, dar pentru a-şi îndeplini această dorinţă a trebuit ca mai întîi să moară, adeverind astfel ceea ce s-a spus despre soartă, în minunata poemă.

În vreme ce în Rusia, la vadul Vopului, Lazzaro Scacerni punea în cui milităria, lumea, obişnuită în ţinutul Ferrarei să socotească anii după revărsările Padului, se apucase acum să-i socotească după recrutările lui Napoleon. Cea mai nenorocită, în '13, chemase sub arme tinerii de la optsprezece ani şi angajase ca elevi marinari şi ca toboşari orfanii şi copiii găsiţi, de prin azile, în vîrstă de patrusprezece ani. Populaţia era sleită de sînge şi de averi, de vlagă şi de hrană. Sfîrşindu-se cu recrutările, o dată cu abdicarea împăratului, lumea începu să numere anii după epocile de foamete ; mizeria făcea să mişune de tîlhari şi de declasaţi cîmpia, laguna şi coasta mării, între Reno şi Pad.

Napoleon domnea peste Elba, atunci cînd în Ariano, pe Po di Goro, doar foarte puţini mai păstrau amintirea unui podar pe nume Scacerni, dispărut cu prilejul evenimentelor din 1809, şi nimeni nu-şi mai amintea de-un fiu al său, Lazzaro, care sosea din Rusia, după lipsuri, primejdii şi silnicii menite să-i întunece şi să-i înăsprească ochii şi căutătura sprîncenelor, aşa cum îi scofîlciseră şi obrajii. Devenise tăcut, ca şi cînd prea multele limbi străine l-ar fi făcut s-o uite pe cea maternă ; iar o dată cu limbuţia, încetase şi cu veselia. Barba din tinereţe, moale şi mai curînd rară, îi cobora pînă la piept, neîngrijită,

[1] Lodovico, Ariosto.

aspră, şi, ca să spunem totul, tîlhărească. În călătoria-i îndelungată, pe jos şi nemîncat, îşi ţinuse zilele prin tot felul de mijloace şi de meşteşuguri, îmbarcîndu-se în cele din urmă, în Dalmaţia, pe o corabie ragusană cu pînze, care transporta la Veneţia lemn din Slovenia. Pe bord îl auzi pe stăpînul corăbiei, atunci cînd acesta află că se înapoia la Ferrara, vorbind despre un anume Michele Bergando, de fel chiar din Ragusa, fost pirat iscusit şi contrabandist. „Blocul continental" îl împinsese să facă contrabandă prin lagunele de la Comacchio şi la gurile Padului, cu cîştiguri atît de însemnate, încît pungaşul acela se retrăsese din piraterie în Ferrara, ca să trăiască boiereşte, aşa cum însuşi stăpînul vasului aflase odată, la Lagoscuro. De altfel, spunea compatriotul, rîzînd şi fără să explice cum şi de unde îl cunoştea atît de bine, continua să facă speculă şi negustorie cu marfă de furat ori trecută prin fraudă, nu atît de nevoie, cît ca să nu-şi piardă obiceiul ori, la urma urmei, din vocaţie. Era arhicunoscut, sub porecla de Raguzanul. Se îmbrăca turceşte, în amintirea anilor din prima tinereţe, petrecuţi în Levant, unde, cîtva timp, făcuse şi pe renegatul, cu trei neveste ; şi stăpînul îl descria : nu înalt, nici măcar spătos, dar de o putere herculeană, cu faţa liniştită, prefăcut în priviri, cu mustăţile lungi şi subţiri lăsate în jos, mai mult tăcut, nu însă şi cînd voia să încurce vorba, căci atunci amesteca italiana şi veneţiana cu graiul sloven, într-o revărsare de jargon mediteranean şi de cuvinte turceşti.

Scacerni înregistra totul în memoria lui de analfabet. Tot mai des, apropiindu-se acum ceasul repatrierii, se gîndea şi regreta că nu-i ceruse căpitanului Maurelio Mazzacorati, Dumnezeu să-l ierte, numele evreului în a cărui păstrare se aflau giuvaerele. Îl avea, e drept, scris pe hîrtia dinlăuntrul cutiei, dar ce-i folosea, dacă nu ştia să citească ? Se gîndea chiar să pună pe cineva să-l înveţe, fiindcă n-avea încredere să-i arate nimănui hîrtia. Cît despre proveniența nelegiuită şi despre urmările ei spirituale, chiar dacă nu se putea spune că le uitase, e totuşi sigur că nu se mai gîndea la ele, deocamdată, şi nici nu voia să se gîndească ; şi ştim acum că avea o voinţă puternică. Vînturile de răsărit şi de miazănoapte îl apropiară de pămîntul natal mai curînd decît ar fi crezut el, fiindcă, neputînd să pătrundă nici la Malamocco, nici la Chioggia, şi nici pe Pad, vasul se duse să se adăpostească şi să aştepte înapoierea vremii frumoase în apele liniştite de la

Secca dell' Abate. De acolo pînă la Ariano, prin pădurea dintre Mesola şi Po di Goro, sau prin văile de la Belbosco şi de la Goro, era puţin de mers, şi prin ţinutul cel mai cunoscut şi mai familiar pentru el, care îşi petrecuse acolo tot începutul copilăriei, împreună cu tatăl, fecior de podari şi podar de meserie, şi vînător şi pescar clandestin, din pasiune.

De acolo, de unde ancoraseră, Lazzaro privea plaja mică şi îngustă, primitoare, unde se terminau hăţişurile de la Mesola, aplecîndu-şi peste apă coroanele lor stufoase. Foşneau sălbatic din cînd în cînd, la ultimele rafale ale vîntului de miazănoapte, aspru şi tăios ; iar cînd recunoscu glasul acela, se petrecu un fel de întoarcere înapoi în timp, într-o clipită, ca şi cînd timpul nu s-ar fi clintit de cînd, copil fiind, se ducea împreună cu răposatul taică-său (mama nu şi-o cunoscuse, iar tatăl, din cine ştie ce motive, nu-i pomenea niciodată numele) să pună laţuri şi curse pentru sălbăticiunile codrului şi să scufunde plase ascunse pentru peştele din lagune. Mai mult şi mai bine decît înseşi potecile, cunoştea hăţişurile tainice ; pe lîngă canale şi stăvilare, cunoştea toate păpurişurile, bălţile, trecerile nevăzute de prin lagune şi din alăturata insulă Ariano, dintre Po di Goro şi Po Grande ; şi amorţitele bălţi sărate de pe ţărmul mării, şi grindurile schimbătoare, făcute şi desfăcute, şi iarăşi făcute la loc printre cele o sută de şuvoaie trîndave şi mocirloase ale marii guri. Acolo îşi făcuse el ochiul ager şi auzul fin şi bănuitor, deprinzînd folosirea cîngii şi conducerea luntrii uşoare care luneca şi îşi schimba mereu direcţia, la impulsurile prăjinii, cu care lovea fundul apei. Strecurîndu-se aidoma oricărei sălbăticiuni şi oricărui peşte, învăţase să nu lase nici o urmă şi să dispară cu luntrea printre trestii, fără zgomot şi fără să rupă nici una din ele, cînd trebuia să se ascundă, după ce-şi aşezase hoţeşte propriile-i năvoade, ori le descărcase pe furiş pe ale altcuiva, ori golise de peştele strîns din belşug între ele îngrăditurile de trestie.

Privea marginile pădurii dinspre golf şi se gîndea la încurcăturile lui, la libertatea aceea de copil al bălţilor, năpădit de dor şi de amintiri, cu atît mai mult cu cît, după cum ştia şi presupunea, stăpînii cei vechi întorşi împreună cu cei noi, autorităţile papale şi austriecii, făceau, fără îndoială, poliţie, nu glumă, şi dincolo, şi dincoace de Pad. Trebuia, desigur, să dea socoteală de ce era cu el, să spună unde stătea, unde se ducea şi de unde venea, la fiecare pas, la fiecare pod, la fiecare

stradă şi-n orice loc unde sălăşluiau oameni. Îndatorirea aceasta, care nu-i plăcuse niciodată, îi displăcea acum cu desăvîrşire. În afară de asta, preoţii şi religia se bucurau din nou, cu siguranţă, de multă cinstire, iar spusele lui Mazzacorati, pline de miez, cu privire la urmările şi sancţiunile nelegiuirii, îi reveneau pe neaşteptate în minte, vii şi ameninţătoare. Se înnopta, iar pe corabie dormeau toţi, trudiţi de călătoria atît de agitată. Se bucură, fiindcă patronul acela al corăbiei, prieten cu un tîlhar ieşit la pensie, care-i jefuia pe ceilalţi tîlhari, nu-i spunea nimic bun. Gîndul lui era să n-aibă nimic de-a face, dacă era cu putinţă, nici cu duşmanii, nici cu apărătorii legii ; lucru pe care, în puţine cuvinte, el îl exprima astfel : „Să rămîi şi om cinstit, şi pasăre de codru". Ideea puse atîta stăpînire pe el încît, dezbrăcîndu-se degrabă şi făcînd din veşminte un pachet pe care şi-l legă pe cap, coborî fără zgomot în apă şi înotînd ajunse la plaja pustie, de unde, asigurîndu-se dintr-o privire că cei de pe bord continuau să doarmă, pătrunse imediat în desiş.

Pădurea şi lagunele erau pe vremea aceea mult mai întinse decît astăzi cînd — după ce s-au micşorat şi continuă să se micşoreze — din pădurea cea mare de la Mesola a rămas numai fîşia aceea ultimă, printre apele dulci de la Valle Giralda, cercetate seara de animalele pădurii, şi cele amare de la Secca Dell' Abate, dincolo de Passo della Falce. Fugarul pătrundea tot mai adînc în hăţişul des al pădurii şi printre copacii înalţi şi tăcuţi, căci vîntul de miazănoapte încetase. Avea la el un cuţit şi amnarul, şi n-avea nevoie de alte unelte. N-avea să se obosească pentru a găsi vreo plasă de pescuit şi a o trece pe numele său, cu scuza necesităţii ; avea să-şi facă nişte cîngi din lemn întărit la foc ; cu păr de cal, avea să-ntindă laţuri pentru păsări, în iarbă.

Nu trebui deci să se teamă de foame nici chiar în timpul iernii ; iar frigurile de baltă nu îl îngrijorau nici măcar în lunile cele mai nesănătoase ale verii. Îşi făcuse şi o biată colibă, bine ascunsă în păpurişul lagunelor, ca să trăiască după pofta inimii lui. Nu îl îngrijora felul în care trăia în locurile acelea, ci felul în care avea să iasă ca să-şi valorifice hîrtia lăsată de Mazzacorati. Se gîndea şi iar se gîndea la ea, îndelung şi fără grabă, în singurătate, cînd aştepta peştele sau vreo sălbăticiune, ori cînd n-avea nimic de făcut. Cei cîţiva oameni întîlniţi ici şi colo erau, ca şi el, scumpi la vorbă şi puţin so-

ciabili. Se înțeleseseră din priviri. Sigur că ultimul lucru de care s-ar fi întrebat unii pe alții ar fi fost în legătură cu șederea, cu venirea și cu plecarea : unde, de unde, încotro ? Gîndul, tot mai stăruitor, cu privire la hîrtia aceea, era alcătuit din curiozitate și din dispreț față de taina acelor semne, atît de simple pentru cine s-ar fi priceput să le descifreze. Se gîndea uneori dacă s-ar fi putut adresa cuiva, dar nu-l găsea vrednic să se încreadă în el decît pe preot la spovedanie, și trebuia să-l înlăture din alte motive. Și nici nu-și amintea ca taică-său, om înclinat spre singurătate, să fi avut prieteni ; iar el plecase din ținutul natal pe cînd era numai un băiețaș, în împrejurări pe care le vom povesti în cele ce urmează.

II

Într-una din zilele anului 1807, după uriașa bătălie de la Austerlitz și după pacea de la Tilsit, cînd strălucirea imperială ajunsese la culme, podarul din Ariano se afla la Ferrara pentru treburi de-ale sale ; îl adusese acolo și pe băiatul Lazzaro, care vedea pentru prima oară un oraș, cu o mare uimire și fără nici o teamă, cu atît mai mult cu cît se întîmpla ca în ziua aceea să treacă, într-o mare procesiune războinică, mareșalul Massena, cu peste douăzeci de mii de oameni, armată plină de măreție și ciudată. Tunul bubuia în salve pe esplanada Fortăreței, populația, înghesuindu-se, umplea străzile ; și iată-l pe băiețașul sălbatic, uluit de caii superbi ai unei foarte frumoase călărimi piemonteze, de uniformele roșii, extravagante, ale infanteriștilor elvețieni, viteji și puternici, de fețele înspăimîntătoare ale participanților la alergările ostășești și — lucrul cel mai vrednic de mirare și nemaipomenit, nu numai pentru el, dar și pentru întreaga populație — de un batalion de mulatri americani, ca să nu mai vorbim de numărul, de prestanța și de armele de tot soiul ale acelor trupe atît de numeroase. Pavajul răsuna acum sub pașii cadențați, tobele făceau să se cutremure casele ce rămăseseră goale, căci lumea, ca să privească, se urcase pînă și pe acoperișuri : căpeteniile toboșarilor, înalți, în uniforme

pompoase, își răsuceau beţele de la tobe şi le făceau să zboare pînă mai sus de acoperişuri, prinzîndu-le şi mergînd în ritmul muzicii ; fanfarele regimentelor cîntau minunat, spărgîndu-ţi urechile.

Printre atîtea minuni, nu-i scăpase faptul că toboşarii erau băieţi abia ceva mai vîrstnici decît el şi, imediat, îi pizmuise.

Lumea spunea că se îndreptau spre Regatul Neapolelui şi că veneau din regatele întregii lumi, biruitori în o sută de bătălii. I se părea că trăieşte ca-ntr-o poveste şi că povestea ar fi adevărată. Cu fanfarele în frunte şi în focuri de arme, luptaseră şi puseseră pe fugă armate şi flote, cuceriseră oraşe mai mari decît Ferrara, ceea ce nu i se părea cu putinţă, şi ar fi vrut să le vadă ; trecuseră fluvii mai largi decît Padul cel Mare, munţi mai înalţi decît cei ai Apeninilor, pe care el, în înserările senine, îi vedea ivindu-se albaştri şi roşietici pe cerul dinspre apus, de unde veneau ciobanii împreună cu turmele lor, ca să ierneze în ţinuturile ferrareze ; şi ar fi vrut să fie şi el un om mare, cînd vorbea cu aceştia, ca să se ducă să vadă de aproape cum erau făcuţi munţii.

Pavajul şi casele se zguduiau acum la trecerea artileriei. Ostaşii lui Napoleon : cutreierau pămîntul, iar cînd întîlneau duşmanul, Napoleon se aşeza în fruntea lor, pe un cal alb, ţîşnea foc din puşti şi din tunuri, toboşarii, băieţii ăia la fel cu el, dădeau semnalul de atac ; iar Napoleon îi biruia pe toţi. Lazzaro voia să se facă soldat, şi-i spuse asta lui taică-său. Îi străluceau ochii. Taică-său îi răspunse mohorît :

— E meseria celor fără nici un Dumnezeu, iar Napoleon e un tîlhar şi-un blestemat. Cînd îţi va veni vremea să recrutezi, va fi mai bine să ici calea codrului ; dar mai e timp, iar de acum pînă atunci multe se mai pot întîmpla. Cînd nici cu gîndul nu gîndeşti, se revarsă Padul, iar cine trage prea tare aţa îşi rupe gîtul.

Alte lucruri se ştiau, e-adevărat, chiar în Ariano, şi despre Napoleon, şi despre guvernul său, iar în Ariano poate chiar mai multe decît în alte părţi ale ţinutului ferrarez. Înainte cu şapte ani avuseseră loc acolo răzmeriţe ale populaţiei, potrivnică faţă de inovaţiile franţuzeşti şi iacobine ; urmase reprimarea şi represaliile militare, fără să lipsească nici abuzurile, nici jafurile, nici jignirile aduse bărbaţilor, nici obrăzniciile faţă de femei. Celor înstăriţi, căci Ariano era un tîrg

mic, dar negustoresc, le fusese impusă o dajdie apăsătoare, pricină a multor supărări. Atît săracii cît şi bogaţii rămăseseră cu amintirea întîmplărilor şi samavolniciilor, şi păstrau încă vechea supărare pricinuită de jignirea credinţei, cu toate că despre „arbori" nu se mai pomenea încă din 1803, iar căsătoriile şi botezurile se celebrau din nou în biserici, creştineşte, şi nu ca animalele.

Prefectura Padului de Jos era una din acelea în care prefecţii şi miniştrii Regatului Italiei se temeau de ceea ce numeau „contrarevoluţia italiană". Ce anume lucruri se spuneau la Milano, despre care podarul poate că nici n-auzise vorbindu-se, la Bologna, pe care ferrarezii n-o prea iubeau şi chiar la Ferrara, de către cei care, spunea el, ştiau să citească şi să scrie numai ca să-şi înşele aproapele, nu era treaba lui. Libertate şi „arbori", republică transpadană ori cispadană, ori cisalpină, iar apoi regate şi, în cele din urmă, imperiu, erau doar vorbe ; fapte : rechiziţiile, confiscările, birurile, încorporările şi recrutările, din an în an mai nemiloase. Cît despre vorbe, podarul le auzea pe cele de ură ale nemulţumiţilor, ale fugarilor, ale condamnaţilor politici, ale nesupuşilor la recrutări, care se lăsau în seama lui spre a găsi refugiu şi scăpare în lagunele inaccesibile : oameni de tot felul, care-l plăteau adesea destul de bine, dar pe care el îi trecea şi-i conducea nu numai din dragoste de cîştig.

Oameni supuşi fluviului, nu numai că numărau anii după inundaţiile Padului, dar tot după ele judecau faptele şi guvernele. Or, cu prilejul celei din urmă, care avusese loc în 1801 şi acoperise regiunea bondesană în amontă şi toată insula Ariano, în aval, ţinutul ferrarez avusese motiv să se plîngă de paza plină de zel şi de măsurile pline de milostenie ale cîrmuirii legaţilor papali. Cea dintîi lipsise cu desăvîrşire ; iar în satele acelea se putea foarte bine să nu se ştie cum se desfăşurase bătălia de la Marengo, căci în întregime n-o ştiu nici măcar astăzi istoricii cei mai învăţaţi, dar cum erau ţinute, păzite, ocrotite digurile, înaintea şi în timpul primejdiei, o ştia toată lumea de-a fir a păr. A doua, adică mila, fusese următoarea : delegaţilor ferrarezi, sosiţi la Milano pentru a cere ajutoare şi uşurări de biruri în acele împrejurări dureroase, miniştrii găsiră de cuviinţă să le răspundă că guvernul nu înţelegea nici să scadă, nici să suspende birurile cele noi, care le înlocuiseră, sporite, pe cele vechi ; n-aveau decît ferrarezii

să le pună din nou în vigoare pe acestea din urmă, peste celelalte, pentru a face față cheltuielilor legate de dezastrul din regiunea bondesană și din Ariano.

Consecințele răspunsului ajunseră la cei inundați, înfometați, degerați, în acel trist și mohorît noiembrie, ori mai curînd „brumar" cum i se spunea încă în stilul republican al anului 1801. Și poate că de data asta, podarul din Ariano, loc veșnic încercat și răsîncercat de inundații, auzi și el de Milano, de capitală : cu ce suflet, se poate ghici. Sărăcie și biruri, biruri și sărăcie.

„Blocul continental" nimici apoi orice trafic, iar cînepa și cerealele, comerțuri odinioară active pe Pad, nu mai putură fi vîndute. O dată cu scumpetea, sărăcia se preschimbă în foame și în lipsuri. Firea neîmblînzită, încăpățînată, cutezătoare a țăranilor și a păzitorilor de stăvilare din jurul Padului se pregăti în ascuns de răscoală. La sfîrșitul lui 1807 se repetară lipsurile din 1801, și tocmai celor din Ariano, care ceruseră chiar de la început ușurări de biruri, li se răspunse cu un refuz încă și mai dureros, și mai odios. Încorporările tot mai dese și mai grele lipseau de brațe sănătoase un ținut cu guri înfometate. Parohii fuseseră siliți de guvern să întocmească tabelele de recrutare atît de odioase.

Recrutările acestea au trecut în proverbe și în cîntece. Iar amintirea lor atingea suta de ani într-un cîntec, într-un bocet al fetelor părăsite, în melancolia unui vers pe care l-am mai auzit și noi cîntat de către bunicile noastre, prin părțile acelea ale Padului și ale Rinului :

Napoleoane,
Tu floarea tinereții pentru tine-o vrei

Se termină și cu pacea religioasă încheiată cît se putuse mai bine între papă și împărat. La Ferrara se află că în ziua de 12 iunie 1809, cărăușul Mengacci cutezase să afișeze pe ușa bisericii Sfîntul Petru bula lui Pius al VII-lea, care-l excomunica pe împărat. Papa Chiaramonti avu de suferit aceeași captivitate ca și papa Braschi. Iar birul neașteptat al ministrului Prina, dajdia pe măciniș, se adăugase, mai nesuferit decît toate celelalte.

Din sat în sat, din parohie în parohie, și din răspîntie-n răspîntie, din toate ulițele, la dangătul de alarmă al clopotelor, mărindu-se pe drum, în timp ce trecea peste cîmpuri, o turmă

de oameni se apropie încetişor de Ferrara, pînă cînd, în dimineaţa zilei de 9 iulie, care era o duminică, şase mii de oameni se aflară sub porţile San Benedetto, San Paolo şi San Giovanni, baricadate în grabă şi cu furie, adică în părţile de apus, miazăzi şi răsărit ale oraşului uluit şi înspăimîntat.

Aţîţătorii şi instigatorii socotiseră că oraşul era lipsit de apărare în urma războaielor împotriva „celei de a cincea coaliţii" şi a nesupusei şi nemiloasei Spanii ; nu se pricepură însă să devină căpetenii ale acestor inşi. Ţărani cu furci, cu coase şi cu bîte, pescari cu cîngi, ici şi colo cîte unul înarmat c-o puşcă de vînătoare, cîţiva „insurgenţi" din '99 ; voiau să-l răzbune pe papă, să se răzbune împotriva foametei şi dajdiei pe măciniş ; cei mai mulţi veniseră ca să meargă în urma grosului, şi mînaţi de ideea că în ghetoul din Ferrara evreii adunaseră bogăţii uriaşe. Jefuirea lor o socoteau nu numai o faptă de nepedepsit, dar şi merituoasă, fiind vorba de pedepsirea cămătarilor necredincioşi şi de o răzbunare împotriva celor ce-l răstigniseră pe Isus.

În faţa porţilor închise şi în urma unei ieşiri a gărzii civice, care pusese mîna pe arme în bătaia tobelor, se retrăseseră să prade comunele din împrejurimi. În dimineaţa următoare, cei mai mulţi nu aveau ce să mănînce. Grosul se îngrămădi în suburbia San Giorgio, la chemarea unei bombarde, pe care un grup mai întreprinzător o înălţase printre clopotele din bătrîna clopotniţă. Şi de acolo, cu lovituri încete şi rare, în ziua aceea zăpuşitoare, încă din primele ore băteau în poarta San Giorgio. Bombarda era mai potrivită să împuşte cîrduri de raţe în bălţi decît să facă spărturi în zidurile acelei fortăreţe care fusese una dintre cele mai măiestrite din Europa, chiar dacă acum nu mai rămăseseră din ea decît nişte ziduri bătrîne din alte vremi.

În clopotniţa aceea frumoasă, împreună cu artileriştii, îşi găsise de lucru şi podarul din Ariano. Fiul său, care, în ultimii doi ani, după trecerea lui Massena, se înălţase şi slăbise, ca un copil crescut prea degrabă, dar cu oase ce făgăduiau un bărbat deosebit de puternic, stătea în faţa bisericii, în mulţime, somnoros şi înfometat.

Zăpuşeala înfierbînta cîmpia nesfîrşită ; suburbia şi rămăşiţele vechii mănăstiri erau ticsite. Parte dintre primii veniţi, după ce jefuiseră ici, colo prin casele ţărăneşti şi prin ogrăzi şi-şi petrecuseră noaptea pe cîmp, sub cerul liber, se înapoiaseră

la casele lor. Rămîneau, sau picau pe neașteptate, chemați de glasul slab al bombardei, cei hotărîți, încă destul de numeroși, un soi de oameni deprinși cu o viață aspră și independentă, din cei despre care un vechi proverb local spunea că nimeni nu-i atît de sărac încît să nu-i rămînă un cuțit de-o șchioapă pentru a-și face dreptate. Erau bărbați de statură înaltă, uscați, cu chipuri aspre și crude, cu mustăți trufașe ; erau și mulți cu chipuri malarice, necăjite și posomorîte. Nu se aflau acolo înarmați numai cu unelte, ci și cu puști, cu pistoale, cu lănci și cu securi. Dormeau lungiți în jurul bisericii și pe tăpșanul din fața ei, ca și în vechiul cimitir al călugărilor ; tăceau, așteptînd, sau vorbeau în șoaptă, și aveau în priviri cutezanță și lăcomie, un fanatism sincer și o foame mai mult decît sinceră. Dacă s-ar fi găsit cine să-i ducă la asalt, puteau cuceri în ziua aceea orașul, deznădăjduit nu atît de asediu, cît de o întîmplare îngrozitoare.

Într-adevăr, șapte sau opt muncitori, sfărîmînd greșit amestecul exploziv în piulițe de fier, în pulberăria din fosta mănăstire certozină, pricinuiseră aprinderea lui ; cuprinși de vîlvătaie, goi, jupuiți de piele, o luaseră la fugă ca nebunii, tăvălindu-se prin iarbă în fața mănăstirii, „cu mugete și vaiete nemaiauzite vreodată", după cum a scris un cronicar din oraș. Chinurile se sfîrșiseră cu moartea, în spitalul Sfînta Ana.

Țărănimea continua între timp asediul la poarta San Giorgio, cu mai multă stăruință decît s-ar fi putut crede, iar micșorarea treptată a numărului favoriza alcătuirea unei ordine oarecare și a unor companii, care strîngeau laolaltă pe cei cunoscuți, pe cei din același sat și pe cei ce se înrudeau între ei, sub comanda celor cu mai multă autoritate, mai ales că-și făcuseră rost de făină, și frămîntau și coceau pîinea sub porticurile curților interioare ale mănăstirii ruinate. Asediul a putut astfel să dureze toată săptămîna. Într-a patra noapte încercară chiar să dărîme și să incendieze poarta, dar ea rezistă la securi și la foc, în vreme ce armele de foc ale apărătorilor îi respinseră cu oarecare pierderi. Bombarda nu mai avea muniții. Podarul coborîse din clopotniță, în dimineața de 15 iulie, și asculta împreună cu feciorul discuțiile celorlalți. Rîndurile se subțiaseră mult, și începuseră neînțelegerile, cînd se înălță un răcnet, iar gloata, fugind și grăbindu-se deznădăjduită, se îngrămădi în jurul clopotniței și în fața bisericii,

în zgomot de împuşcături şi cai în galop. Dacă cineva voia să dea ordine, să adune din nou oamenii laolaltă, să apuce armele, nu izbutea altceva decît să sporească învălmăşeala gloatei, asupra căreia se aruncaseră dragonii francezi ai generalului Grabinski, veniţi de la Bologna în mare viteză. Erau trupe care, datorită experienţei sălbaticelor lupte de guerilă din Calabria, îşi ieşeau din minţi şi vedeau roşu numai la auzul numelui de rebeli.

Loveau orbeşte cu săbiile lor grele în cei înghesuiţi. Biserica era plină ochi, alţii aflaseră scăpare în cîmpie, căci Grabinski nu avea destui oameni cu care să-i urmărească şi nici unul din ostaşii săi nu voia să lipsească de la măcelărirea rebelilor. Urlau, sfîrtecau, loveau, călcau şi pe cei vii şi pe cei muribunzi şi pe cei morţi sub picioarele cailor înspumaţi şi înfuriaţi, mînjiţi de sînge pe copite şi pe piept.

Clopotniţa, aflată în coasta bisericii, avea o uşiţă care dădea în afară, spre cimitir, şi una care dă înăuntru, în biserică, încă şi astăzi. Aici oamenii se striveau unii pe alţii. Despărţit de taică-său, băiatul Scacerni îl văzuse gonind în sus, pe scăriţa clopotniţei. Din biserică, el se refugiase pe acoperiş şi stătea acolo, ghemuit, căci o trupă de dragoni descălecaţi trăgea între timp cu armele în orice cap care se ivea în afara clădirii. Tăpşanul din faţa bisericii era plin de morţi şi de răniţi care se chinuiau urlînd, cînd iată că din clopotniţă fu deschis focul asupra soldaţilor, care-i încolonau atît pe cei refugiaţi în biserică, cît şi pe ceilalţi prizonieri.

Alergară furioşi la uşiţa clopotniţei. De jos pînă sus, scările strîmte erau înţesate de oameni înghesuiţi — de nu-şi mai puteau trage răsuflarea şi le ieşeau ochii din cap — pe treptele şi pe palierele late, în stare să cuprindă destui oameni. Cei de deasupra, pierzîndu-şi capul cu desăvîrşire, aruncau cu cărămizi, de sus, în soldăţimea care se îngrămădea la uşiţa din afară şi care se apucă să cureţe treptele folosind un joc îngrozitor, lovind fără cruţare, de jos în sus, în carnea aceea mizerabilă, treaptă cu treaptă, etaj cu etaj, şi zvîrlind în gol trupurile fleşcăite, ca să nu mai piardă vreme. Sîngele, sudoarea, duhoarea, mînia şi urletele, nebunia dinlăuntru şi dinafară, îi scoteau din fire. Rîdeau şi blestemau, grăbind masacrul înfiorător. Şirul cailor, pe măsură ce călăreţii coborau din şa, alergînd la măcel, se lungea în faţa bisericii. Din

vîrful clopotniței ieșea un muget fioros, un horcăit îngrozitor, un hohot de plîns îndreptat spre cerul albastru, nemilos. Groaza îl prostise pe băiatul lui Scacerni pe acoperișul bisericii. Dar cînd povestea se termină, își aduse aminte unde se afla taică-său observînd că cei înghesuiți în clopotniță se răsuceau ca niște oameni cuprinși de o vîlvătaie : căutau să se agațe de clopote, de ziduri, de muchii și de colonetele ferestrelor. Dragonii ajunseseră în vîrf. Printre urletele de groază și horcăielile de moarte se auzea, sau poate că băiatului i se păru că aude rînjetul fioros al celor care, înțepîndu-i cu vîrful săbiilor, îi sileau pe ultimii rămași să se arunce jos, de vii. Unii se zdrobeau pe acoperișul bisericii, spre care dădea una din cele patru ferestre ; ceilalți alcătuiră o grămadă însîngerată la poalele clopotniței.

Se lăsă noaptea, iar în suburbia pustie nu mai existau decît morții. Lazzaro coborî în biserică. Ar fi voit să-și caute tatăl în grămadă, dar mulțimea morților ei îl descurajă ; și-apoi se temu să nu fie prins și trecut prin sabie. Noaptea era senină și cu multe stele, înghesuite una într-alta. Simți că dacă se lăsa pradă plînsului și deznădejdii era pierdut. Se birui și porni la drum, să se înapoieze la Ariano, dar de-abia ieșit din suburbie, fu prins de o patrulă cetățenească și adus la Ferrara.

Închisorile erau pline ochi ; în fostele biserici San Romano, San Niccolò și Spirito Santo prizonierii răniți erau îngrămădiți pe paie putrezite ; cîte un coș cu pîine sosea mai mult din întîmplare decît din milă, iar în amvoane vegheau santinelele înarmate și gata să tragă. Comisia militară continuă apoi, pînă în martie, să tot trimită de la doi pînă la patru nenorociți pe săptămînă, ca să fie împușcați pe esplanada Fortăreței. În aprilie Napoleon se căsătorea cu Maria Luisa și se dădu o amnistie, în timp ce evenimentul era sărbătorit în Ferrara cu un oratoriu, *Saul*, în care vestitul tenor David păru într-adevăr prea bătrîn, dar cele două binecunoscute cîntărețe, doamnele Fenzi și Malanotte, făcură furori, pentru ca apoi, o bună bucată de vreme, să aibă loc între respectivele partide ciomăgeli, provocări și dueluri, precum și schimburi de pamflete pline de furie.

Împreună cu copiii găsiți și cu orfanii de vîrsta sa, Lazzaro Scacerni fu trimis ca elev la marină. De aici trecu la pon-

tonieri, din pricina deprinderii lui cu fluviul, şi plecă în campania din Rusia, cu marele Parc al Geniului, divizia de gardă regală, compania a doua.

III

Se înapoiase în patrie, aşadar. Moştenirea lui Mazzacorati putea să fie chiar o comoară ; nu-i folosea însă la nimic din motivele care se ştiu. Cît despre el, fiind redus de luni în şir la viaţa de codru, a se arăta în vreun sat însemna să fie bănuit şi pus la popreală, putînd fi luat drept unul din numeroşii ticăloşi care năpădiseră regiunea. Totuşi, după ce ascunse cutiuţa într-un trunchi bătrîn, coborî într-o zi pînă în marele tîrg numit Codigoro ; iar cînd descoperi nişte calendare în prăvălia unui marchidan, se gîndi că cei de-acolo ştiau să citească şi puteau să-i arate în ce chip se învaţă.

Intră şovăielnic şi cu un ochi spre uşă. Pierduse obişnuinţa uşilor închise şi a acoperişului. Citi în privirile negustorului şi ale cîtorva clienţi aflaţi de faţă ce anume gîndeau în legătură cu el. Şi e drept, semăna cu omul sălbatic ce se bucură de vremea urîtă şi plînge cînd e frumos.

— Voiam să ştiu, nu vă fie cu supărare, spuse el, cît costă calendarele astea, dacă cineva ar vrea să cumpere unul singur.

— Patru bani, pentru cine-i are, răspunse negustorul, care era rotofei şi gras şi-i plăcea să-şi ia aproapele peste picior, şi care, văzîndu-l atît de respectuos, îşi venise în fire şi, potrivit cu năravul omenesc, trecuse de la teama dintîi la obrăznicie, făcîndu-le celorlalţi cu ochiul.

Scacerni lăsă să se creadă că nu vede şi că nu pricepe nimic.

— Numai c-ar trebui, spuse el, să ştie să citească.

— Dumneavoastră nu ştiţi să citiţi ? întrebă, cu o prefăcută uimire, neruşinatul acela, înălţînd din sprincene.

— Ar fi pentru o nepoţică de-a mea.

— Fiindcă dumneavoastră ştiţi să citiţi, stărui celălalt, luîndu-l de prost. Destul să vă vadă cineva, ca să spună imediat că dumneavoastră aţi învăţat carte.

— Pentru o nepoţică de-a mea, repetă Scacerni, asudînd din belşug şi stăpînindu-se, care încă nu ştie să citească.

— Atunci, spuse marchidanul, cu bunăvoinţă, înainte de calendare, cumpăraţi-i nepoţicăi un abecedar. Iată : ăsta costă doisprezece bani.

— N-ar fi vorba de preţ...

— Se înţelege. Ce înseamnă doisprezece bani pentru un domn ? Cu ajutorul acestei cărticele, dumneavoastră, care ştiţi să citiţi, o învăţaţi şi pe nepoţică. Îi slujiţi drept profesor. Şi-aveţi multe nepoţele ? O familioară unită ?

— Întocmai : dar cărticica singură, adică fără profesor, n-ajunge ?

— Se înţelege că nu ajunge. Poftiţi. Îi pusese abecedarul sub ochi, de-a-ndoaselea, iar neştiutorul îl sorbea din priviri, cu lăcomie, fără să-şi dea seama de răutate.

— E tipărit cum trebuie, grăi el, numai ca să spună ceva ; şi suspină adînc.

— Văd că sînteţi doctor : citiţi literele şi de-a-ndoaselea.

Era prea mult, ce-i drept, dar cel care rabdă nu fiindcă e fricos, este tot atît de îndelung răbdător pe cît este de obraznic fricosul, o dată ce crede că-şi poate îngădui să fie astfel. Aşa şi negustorul ăla rotofei şi slinos. Cu un respect superstiţios, Lazzaro se gîndea la puterile şi la taina acelor semne mici, greu de deprins. Le privise cu atîta ardoare şi cu atîta dorinţă, încît aproape că-i vîjîia capul. Îşi trecu o mînă peste ochi. Nu se mai aflase niciodată într-o asemenea încurcătură. Se uită la omuleţul odios, care se umfla în pene şi nu-şi mai încăpea în piele de bucurie, precum şi la ceilalţi, care petreceau pe tăcute în spatele lui, şi se arătă umil : ştiau să citească. Îl trecuse acum o sudoare rece, ca pe elevul care nu ştie lecţia. Vorbi cu modestie, renunţînd la orice prefăcătorie :

— Dar singur, chiar nu s-ar putea învăţa ?

— Îmi place sinceritatea şi modestia. Încercaţi şi vă veţi convinge, răspunse, cu îngăduinţă de înfumurat, negustorul literat şi sardonic ! Uite-aici : litera asta se numeşte şi se citeşte A. Citiţi.

— A.

— Este prima vocală, aşa se cheamă, vocală. Ceastălaltă se citeşte Be, e a doua literă a alfabetului, dar se numeşte consoană. Citiţi.

— Be, citi Scacerni, şi repetă, absorbit, lecţia : — A, prima vocală ; Be, a doua literă a alfabetului, consoană.

— Bine. Aveţi înclinaţie. Astea, Ce şi De, sînt a treia şi a patra literă.

— A treia şi a patra literă : Ce şi De, repetă Scacerni, ascultător.

— Greul vine acum, după care va fi destul pentru astăzi, ca să nu-ţi oboseşti creierul. Citeşte laolaltă consoanele şi vocalele pe care le-ai învăţat : aşa, cum scrie aici, curaj.

— Be, A, pronunţă Lazzaro, ostenit, în hazul tuturor ; şi se bîlbîi.

— Vezi de ce e nevoie de profesor ? B şi A fac Ba. Repetă şi citeşte.

— Be, A, silabisi Scacerni ; — Ce, A, Cea.

— Cum Cea ? C, A, Ca.

— Şi de ce mă rog ?

Întrebarea îl găsi nepregătit pe profesor, care ieşi din încurcătură, aşa cum s-a procedat de cînd lumea, spunînd :

— Scrie în carte. Te şi vezi dictînd legi ? Ce, A, Ca ; De, A, Da. Repetă.

— Be A — ba, Ce A — ca, De A — da, silabisi Scacerni, cu o supunere şi cu o sîrguinţă atît de caraghioase, atît de nepotrivite cu înfăţişarea lui, încît cei de faţă nu-şi putură stăpîni rîsul. Zîmbi dureros şi spuse :

— Puteţi să rîdeţi, aveţi dreptul, pentru că dumneavoastră ştiţi, iar eu nu. Dar dacă vreţi să vă bateţi joc de mine, nu-i stă bine cui ştie să îl păcălească pe cel care nu ştie.

Începuse să se întrebe, neîncrezător, dacă sunetele acelea bizare nu erau o glumă menită să-l facă să înşire nişte cuvinte fără rost : Be A — ba... I se urcă sîngele în cap şi-i scînteiară ochii. Totuşi, se stăpîni mai departe.

— Ce vorbă e asta : să vă păcălească ? întrebă negustorul, cu o superioritate plină de demnitate. Cînd cineva a învăţat să rostească vocalele şi consoanele laolaltă, în toate chipurile, se cheamă că ştie să citească. Să nu crezi însă că e un fleac. Literele alfabetului, dragul meu, sînt tocmai bine douăzeci şi patru ; două duzini.

Işi dobîndise din nou ascendentul, iar noutatea îl zăpăcea pe ignorant şi îl făcea să-şi piardă încrederea :

— Două duzini...

— Pentru orice împrejurare şi în toate combinaţiile cu putinţă.

— Iată, îi mărturisi Scacerni, învins, iată : vă spun cinstit că aş avea nevoie de un profesor ca să învăţ să citesc.

Intenţia, fiind vorba de un coate-goale vagabond, era atît de ciudată, încît un sentiment nou, către care avea de altfel o deosebită înclinaţie, puse stăpînire pe negustor ; începură să-i strălucească ochii de o mai aprinsă şi mai indiscretă răutate şi curiozitate :

— Dumneata ? Să citeşti ? Şi cu ce scop ? La ce ţi-ar putea folosi ? Aşadar, nu e vorba de nepoţele şi nici măcar de cumnată, ai ?

Ieşea la lumină un anume subînţeles : în codru şi la drumul mare, prădînd călătorii şi vînînd fără îngăduinţă, la ce-i folosea să ştie să citească ? Nu era nevoie de altceva pentru ca Scacerni să-şi recapete demnitatea. Scoase, fără să răspundă, cei doisprezece bani, luă abecedarul, şi spuse :

— Iar dumitale, om bun, ce-ţi foloseşte să-mi afli rosturile mele ? Ai auzit vreodată de ăla care, aflîndu-se sub spînzurătoare, a întrebat : „Alunecă nodul ?“ Eu, presupunînd că ar trebui să termin în ştreang, aş vrea să-mi fac pofta de a citi sentinţa cu proprii mei ochi. Iar dacă ar sta scris în cărţi că dumneata eşti un măgar de profesor şi un caraghios, aş vrea să am mulţumirea de a citi singur asta. Eşti mulţumit ? Sînt tot atît de pretenţios ca şi ăla cu nodul, pe care ţi-l urez şi dumitale, pe cît mai curînd.

Negustorul povesti ani în şir că întîmplarea cea mai năstruşnică dintre cele mai năstruşnice petrecute în prăvălia sa fusese aceea cu un ticălos, un nemernic, un tîlhar, care venise la el să cumpere un abecedar de doisprezece bani, ca să înveţe să-şi citească sentinţa, cînd ar fi trebuit să meargă la spînzurătoare. Cît despre Scacerni, prea puţin îi folosea că-l băgase în sperieţi pe un asemenea omuleţ, dar rămăsese, în schimb, cu umilinţa ignoranţei, şi n-a scăpat de ea pînă în ziua cînd întîmplarea i-a făcut rost de-un tovarăş, care ducea prin lagune aceeaşi viaţă ca şi el şi care, printr-o întîmplare încă şi mai ciudată, ştia să citească. Atunci, abecedarul îi deveni folositor, deşi n-ar fi crezut că era o treabă care să ceară atîta rîvnă şi atîta osteneală. Pînă la urmă ajunse să silabisească numele şi adresa celui care avea giuvaerurile în păstrare : Ezechiel Annobon, uliţa Vignatagliata, în ghetoul

din Ferrara. Socoti că avea destule cunoştinţe, aşa că, pe urmă, ştiinţa de carte nu făcu niciodată din el un savant.

Nu ştia în care anume an se născuse, dar, una peste alta, trebuia să aibă în vremea aceea în jur de douăzeci de ani, cu toate că, după atîtea întîmplări prin care trecuse, i se părea deseori că trăise o viaţă mult mai lungă. Se simţea atunci năpădit de lene şi de nepăsare, ca şi cînd i-ar fi fost de-ajuns atîta cît trăise, mai ales cînd se întîmpla ca în lagună, ori în pădurea de la Mesola, să descopere vreo ascunzătoare a codrului ori a păpurişului, vreo taină a smîrcului, în care recunoştea vremea de altădată, atît de neschimbată, încît anii trecuseră, ca şi luntrea lui uşoară peste apa aceea stătătoare şi netedă, fără urmă. I se părea atunci că trăise o sută de ani într-o singură zi. Şi cădea într-o orbire ciudată şi nedumerită, de parcă totul s-ar mai fi petrecut şi altădată, iar acum ar fi luat-o iar de la început, nu pentru a doua oară, ci din totdeauna şi pentru totdeauna. De fapt, nu mai dorea să se ducă să-l caute pe evreu, acum cînd îi cunoştea numele ; iar gîndul la lucrurile acelea îl apăsa. Nu o mai putea face fără să-şi aducă aminte de păcatul care era legat de ele, cu atît mai mult cu cît taică-său, om foarte evlavios, îl crescuse în frica lui Dumnezeu, pe care singurătatea aceea plină de amintiri i-o întărea la loc, chiar dacă viaţa de militar i-o slăbise. Reîncepuse, într-adevăr, să-şi spună destul de corect rugăciunile, şi nu putea nici să-şi şteargă din amintire cuvintele ticălosului de Mazzacorati, care mai bine că murise, şi nici să-şi închipuie că n-ar şti ce însemna excomunicarea. Afară de asta, jignirea adusă Sfintei Fecioare i se părea, pe de o parte, lucrul cel mai respingător, iar pe de alta, cel mai necugetat, fiind săvîrşit la adresa Maicii îndelung milostive : şi cine-avea să mai intervină pentru el în faţa lui Cristos, judecătorul, în care credea ? Şi-şi aminti acum şi de răspunsul pe care i-l dăduse taică-său, o dată cînd el îşi pusese în cap să afle cine fusese maică-sa, iar podarul, după ce ocolise de cîteva ori întrebarea, îi răspunsese în cele din urmă, precum urmează :

— Tu n-ai altă mamă, afară de Maica Domnului ; şi cată să fii vrednic de îndurarea ei.

La fel ca atunci, mai mult decît atunci, era din nou cuprins de simţămîntul acela dureros şi îngrozitor, pe care i-l insu-

flaseră, înfricoşîndu-l, vorbele şi tonul celui aflat acum în groapa masacraţilor din suburbia San Giorgio.

Gîndindu-se la atîtea lucruri, însă cu ochiul la peştele ce trebuia înhăţat cu cangea, sau la sălbăticiunea ce trebuia prinsă, în timpul îndelungilor şederi la pîndă, ori în timpul siestelor solitare, obosea. Trebuie spus însă că nici nu i se părea admisibil ca bogăţia aceea să stea aşa, moartă, în mîna lui Ezechiel Annobon. Fără jigniri, dacă era cu putinţă, şi fără păcat, şi cu ajutorul lui Dumnezeu, putea, trebuia şi dorea să întreprindă ceva : faptul că încă nu ştia ce anume, făcea ca alegerea să fie mai îndelungă, mai ademenitoare. Iar viaţa pe care-o ducea în stufăriş, îi devenea tot mai plictisitoare şi mai neplăcută, făcîndu-l să se teamă de ispita trecerii la cea tîlhărească a multor deznădăjduiţi, care se dedau tot mai des, în ţinuturile acelea nenorocite, la felurite jafuri, violuri şi ticăloşii. Cu mulţi dintre aceştia, de altfel, se întîlnise şi avusese de-a face prin forţa lucrurilor. Verificat de ei ca om de încredere, i se făcuseră oferte de a se alătura la isprăvile lor, cu care se lăudau. Lazzaro îşi vedea de treburile sale, dar simţea că îi venea tot mai greu să ducă viaţa de codru fără să intre în clica aceea, de care-i era silă făţiş şi al cărei complice şi slugă devenea tot mai mult, zi după zi, numai fiindcă păstra tăcerea. La fel, de fapt, se purta întreaga populaţie, din prudenţă, din ură tradiţională şi cumplită de a spiona, din neîncredere faţă de denunţurile făcute autorităţii, cu atît mai mult cu cît aceasta era încă nesigură şi împărţită între austrieci, samavolnici protectori înarmaţi, şi incapabila şi fricoasa cîrmuire papală.

Şi iată anotimpul marilor neguri. De cîtva timp soarele şi briza dimineţii se sileau să risipească pînzele de fum care se ridicau din ape şi din pămîntul putrezit şi turbos al întinderilor de trestie şi al păpurişurilor, şi care stăruiau printre trestii şi deasupra oglinzii de apă strălucitoare. Seara, după minunatele apusuri autumnale, cu neputinţă de înfăţişat prin cuvinte, cînd fulgerărilor răsunătoare de pe cer, aci roşcate, aci roşii ca focul, aci trandafirii, aci portocalii, ori mai verzi decît smaraldul, le răspundea, pe apele lagunelor, un albastru-întunecat, şi cînd violenţa strălucitoare a culorilor se făcea pală şi blîndă pe cer şi pe pămînt, pînă hăt departe, spre apariţia fermecată a Apeninilor ; seara, deci, după apusurile autumnale, se înălţau pîcle şi se întuneca. Vîntul,

fie că sufla de pe uscat ori de pe mare, în loc să le ducă cu el, prindea să înghesuie neguri peste neguri, pe care soarele din timpul zilei le înălbea şi le făcea să strălucească, fără să le mai biruie ; şi se auzea acolo cîntecul păsărilor călătoare şi gălăgia raţelor sălbatice, din ce în ce mai numeroase, aducînd iarna cu ele. Şi iată că ceaţa, cu întunecimea ei albă, se opri locului, umedă şi apăsătoare, iar cînd vîntul o scutură vijelios, începu să înţepe, îngheţată, şi păru să se întindă cît lumea, fără sfîrşit. Scacerni se simţea înfiorat de mîhnire, nu de frig, în coliba lui de trestii şi de ierburi de baltă. Dorea să o ardă ; şi-l frămînta dorinţa de a se duce cu ea să-l caute pe Annobon.

Toamna lui '14 : la războaiele care vlăguiseră lumea, la toate lipsurile, venea să se adauge o a treia suferinţă. Medicii îi spuneau tifos, poporul — ciumă : sub un nume sau altul, trimitea omul pe lumea cealaltă în cel mult douăzeci şi patru de ore. Cu hainele de pe el numai zdrenţe, slab şi hirsut, palid la faţă — paloarea celor ce trăiesc în mlaştini — Lazzaro Scacerni putea foarte bine să dea de bănuit că ar avea boala în sînge, atunci cînd apăru la poarta San Giovanni. Se şi întunecase, cu toate că nu era încă seară, din pricina vălului de ceaţă. Străbătînd cîmpia amuţită, în care nu se vedea nimic, pe drumul pustiu, părea să se apropie de un oraş al morţilor. În faţă, învăluite în ceaţă, se iviră turnurile întunecate ale bătrînei porţi fortificate, rotunde şi greoaie. Vîntul hain împingea peste ziduri, cu un pîrîit uşor, ceaţa aceea groasă şi îngheţată, ca şi peste poarta ferecată şi grea. Era deschisă, de fapt, numai uşiţa. Rămase o clipă şovăitor, după care se hotărî să-şi vîre capul înăuntru.

— Hei, încotro, omule ? întrebă o santinelă din trupele papale, care stătea la aer, înfofolită în manta, şi rezemată de partea dinăuntru a porţii.

— La spital, răspunse Scacerni, fără nici o grabă. Iar cînd văzu că celălalt nu ţinea de loc să-l aibă alături, ori în faţă, stărui : Simt ceva, nu ştiu ce, în oase... mă rog, aş vrea să mă înşel, dar din patru cîţi eram în familie, trei s-au dus... am rămas eu, şi tare mi-e teamă că-s c-un picior în groapă. De altfel, ştiţi ce se spune : ar fi mai bine să staţi mai departe de mine, dacă-i adevărat că mai e şi molipsitoare — şi se apropia, clătinîndu-şi capul, vîrînd înăuntru un picior.

— Ar fi mai bine, da ! zise sentinela, dîndu-se trei paşi înapoi — şi se spune că e o boală care se ia nu numai prin atingerea persoanelor şi a lucrurilor infectate, dar şi prin respiraţie. Ai hîrtiile ? Cum te cheamă ? De unde vii ? Într-o singură săptămînă, trei, într-o familie ? adăugă ostaşul, pe un ton încă şi mai speriat.

— De la Focomorto, răspunse Scacerni, dînd la întîmplare numele unui cătun din apropiere şi vorbind cu un aer tot mai buimac : sînt de la Focomorto... eram patru în familie...

— Am înţeles, feri-ne-ar Dumnezeu ! Bîntuie ciuma atît de puternic şi la Focomorto ? Atît de aproape ?

— Cumplit. Dacă mă lăsaţi să trec, mă duc drept la spital, fiindcă sînt aproape sigur c-am luat-o. Dacă nu, mă trîntesc aici pe pămînt, căci nu mă mai ţin pe picioare. Unul mai mult, unul mai puţin...

— Vorbeşte pentru dumneata, omule !

Vîntul aspru se strecura prin uşiţă, pe sub bolţile întunecate ale porţii, şi dădea fiori de frig, şi înţepa gura şi plămînii. Ostaşului îi fu poate milă, şi frică, fără îndoială, de omul care-i vorbea :

— Treci, spuse el, repede !

În timp ce Scacerni nu aşteptă să i se spună de două ori, din corpul de gardă ieşi comandantul, strigînd :

— Cine-i ? Are hîrtiile în regulă ? Hei, unde te duci dumneata ?

Dar santinela îi tăie pofta de a-şi continua cercetările :

— Vine de la Focomorto şi e bolnav de ciumă.

— Doamne fereşte ! Ciumă ?

— Mă duc la spital, spuse Scacerni, dînd impresia că s-ar apropia de el şi luînd pomelnicul de la capăt.

— Călătorie sprîncenată !

— La fel şi dumneavoastră.

Comandantul gărzii începu să facă gesturi ca de descîntec, pe care Scacerni le luă drept învoire de a trece.

— Ai cîţiva gologani în buzunar ? strigă după el santinela.

— Dac-o să caut bine, cred că da, răspunse Scacerni, închipuindu-şi că voia o vamă.

Dar celălalt, pe care-l cuprindea tot mai mult mila, pe măsură ce el se îndepărta, grăi :

— Pentru un gologan, o să-ţi dea o ciorbă caldă la asistenţa socială.

„Ia te uită unde-am dat peste un om cumsecade", gîndi Scacerni, care n-avea cine ştie ce preţuire pentru santinele şi poliţişti.

Mulţumi şi se zori, ca pentru a nu-i lăsa celuilalt timp să regrete fapta bună. Pe deasupra, foamea îl chinuia atît de rău, că aproape ar fi preferat să fie mai puţin sănătos, ca să n-o simtă atît de tare. Iar bani avea atît de puţini, încît şi numai un gologan însemna o risipă. Afară de asta, nu întîlnea pe nimeni, ca să întrebe unde se afla asistenţa socială. Mergea de-a lungul zidului, pe o stradă largă, fără un suflet şi fără un glas ; ceaţa nu-i îngăduia să vadă nici măcar la trei paşi, iar prin ferestrele închise nu se întrezărea nici o lumină. Numai prin grădini, numeroase în cartierul acela, clopotul unei mănăstiri ori al unui oratoriu răsuna cu o tristeţe obosită şi înăbuşită. Oraşul nobil, sărăcit şi copleşit de cîte se întîmplaseră, părea cu adevărat pustiit.

Mergînd aşa, orbeşte, pe străzile drepte ale oraşului nou, Scacerni ajunse după puţină vreme într-o piaţetă, unde auzi prin ceaţă murmurul răguşit al unor umbre întunecate de bărbaţi şi de femei, strînse loialtă. Erau sărmani adunaţi la uşa unei mănăstiri şi aşteptau o ciorbă de pomană. Se dădu lîngă cerşetorii aceia, ca să aştepte şi el. Luase locul celui din urmă sosit, din prudenţă, şi fiindcă se gîndi că era prima dată cînd cerea de pomană, îşi aminti de respectul ce li se arăta săracilor, din dragoste faţă de Isus Cristos. Prudenţa se arătă însă zadarnică. Îi auzi pe ceilalţi bombănind înciudaţi, cu privire la anumiţi intruşi ; despre faptul că şi aşa călugării erau destul de zgîrciţi, ca să nu mai fie nevoie să vină şi alţii să împartă cu ei mîncarea pe sponci ; şi că numai ei aveau dreptul să stea acolo. Femeile nu erau nici ele mai puţin supărate, iar cîţiva vagabonzi, care la sosirea lui tocmai îşi disputau primul loc, lovind cu coatele, cu violenie şi cu furie, îşi întrerupseră cearta pentru a se înghesui lîngă uşă, înţelegîndu-se pe neaşteptate împotriva celui din urmă sosit. Îi veni să rîdă, nu fără o oarecare amărăciune, şi se mulţumi să stea în locul ce i se cuvenea. Fu răsplătit, fiindcă atunci cînd un călugăr veni să deschidă uşa, aducînd un cazan cu ciorbă de fasole, din care ieşeau aburi, încăierarea celor din faţă deveni atît de neruşinată, încît îl înfurie :

— De cîte ori v-am spus : mai întîi femeile.

Bombănind, le lăsară să treacă, dar se luară din nou la ceartă pentru loc ; iar atunci călugărul strigă :

— Aha, nemernicilor, nu vreţi să pricepeţi ? Cei din urmă vor fi cei dintîi !

Şi astfel, repetînd, cu toate că i le dicta furia, cuvintele Mîntuitorului, tocmai se pregătea să-i toarne ciorba lui Scacerni, dar acesta nu avea castron.

— Iar dumneata vii fără strachină ? Vrei să ţi-o dea mănăstirea ? Îţi stă frumos, nu-i aşa ?

— Sînt străin, părinte, răspunse el, cu modestie şi chiar distrat de irascibilitatea aceea, gata oricînd să izbucnească, şi mi-e foame.

Imediat însă ceilalţi strigară :

— Străin ? Să spele putina ! Să nu vină să ne ia dumicatul de la gură. Nu se face milostenie cu străinii.

— Ticăloşilor, strigă călugărul, auzindu-i, unde stă scris aşa ceva ? Lacomilor ! Mai curînd animale decît creştini ! Blestemaţilor ! (Şi adresîndu-li-se celor doi mireni care ţineau cazanul) : Duceţi-vă şi luaţi strachina cea mai încăpătoare din bucătărie şi să-i fie dată plină acestui sărman. De vreme ce binefacerile nu slujesc la nimic, să-i înveţe foamea ce-i aia milă, aşa cum şi-o merită.

Tăcură atunci, iar Scacerni căpătă o strachină plină ochi, din care ieşeau aburi şi care-i plăcu mult ; şi poate că nu mai mîncase niciodată cu atîta poftă. Cînd o termină, înapoie strachina şi lingura, mulţumind.

— Nu nouă, ci Domnului, i se răspunse.

Îşi amintea prea puţin oraşul, ceaţa îl ascundea, dar puţinul acela era de-ajuns pentru a-l încredinţa că se-ndrepta către centru şi către cele patru turnuri ale Castelului. Dintr-o prăvălie deschisă, cîteva felinare aruncau spre stradă o lumină vie, care dădea ceva vesel, pînă cînd ghiceai motivul acestei iluminaţii : brutarul voia să fie sigur că nimeni n-o să întindă mîna spre pîine fără să plătească, ori spre talerele cu banii încasaţi ; jandarmi de-ai papii puneau ordine în scurgerea cumpărătorilor şi păzeau prăvălia, pentru a nu fi jefuită, aşa cum se mai întîmplase nu o dată în zilele acelea. Şi se strînsese acolo o mulţime destul de mare, care nu şovăia să-şi dea în vileag simţămintele faţă de brutar şi de morar. Erau blesteme şi înjurături sîngeroase ; şi cum în prăvălie, la lumină, cele două fete ale morarului, înfloritoare şi trupeşe, iuţi la servit

și atente la încasat îți izbeau privirile, lumea de-afară blestema :

— Se-ngrașă din înfometarea noastră ! Se-ngrașă din tărîțele pe care ni le dau nouă să le mîncăm și din făină albă pe care-o mănîncă ele. Uitați-vă cum strălucesc. Sînt hrănite bine ! Patru bani și jumătate, tîlharii, o pîine de douăsprezece uncii, călăii, și ne pun în ea pleavă și făină stricată. Dar mai curînd sau mai tîrziu, o să se termine. O să ne facem noi dreptate. Ucigași, înfometători, călăi nemiloși, n-or să aibă întotdeauna haidamaci în prăvălie, ca să-i păzească. Și-atunci o să se vadă, o să se vadă — corul se îngroșa : — și-atunci o să se vadă !

În prăvălie — deși chipurile lor dușmănoase parcă vorbeau — tăceau și clienții, și stăpînii. Brutarul și brutăresele își vedeau grăbiți de treburile lor, avînd atît de puțin aerul că-și dădeau seama de nemulțumirea generală și că auzeau discuțiile de afară, încît li se citea pe față, prin contrast, tulburarea lăuntrică, aducînd a mînie și-a teamă. Și-apoi, fiecare client voia să spună ce-avea pe suflet, pipăind pîinea și cîntărind-o în mînă, în clipa cînd o plătea :

— Ieri costa patru bani.

— Astăzi, patru și jumătate, răspundea brutarul, sec.

— Fiindcă are mai multe tărîțe ?

— Iar mîine cel puțin cinci, spunea brutarul, cam scrîșnind din dinți.

— Mulțumesc pentru vestea cea bună.

— Prețul pîinii nu-l facem noi, ci morarii.

— Dumnezeu să-i răsplătească : oameni de treabă și ăia !

Plăcerea de-a fi vorbit, și chiar sub nasul jandarmilor nepăsători, părea să-i facă să plece, deocamdată, mai mulțumiți. Scacerni se oprise să privească și să asculte, dar nu lua partea mulțimii ce bombănea. Cele două fete înfloritoare îi plăceau, iar pe cei care vorbeau, fiindcă nu se pricepeau să treacă la fapte, îi disprețuia. Fără să aibă nimic împotrivă ca, dacă s-ar fi produs o învălmășeală, să-și capete partea lui din prăvălia jefuită, îi plăcea însă felul sec de a vorbi al brutarului și se simțea cuprins de o oarecare admirație, amestecată cu puțină invidie, față de ideea aceea de superioritate, care le dădea autoritate morarilor, stăpîni pe prețul făinii, după cîte auzea.

Se trezi astfel în spatele Domului şi-o apucă pe strada Sabbioni. Îi veni pe neaşteptate să rîdă, gîndindu-se la Ezechiel Annobon şi la mutra pe care acesta avea s-o facă ţinînd seama că numai la vizita lui nu se gîndea.

Fuseseră puse din nou în vigoare, de puţină vreme, unele din vechile interdicţii împotriva evreilor. Dacă nu chiar cercul de panglică galbenă cusut în partea inimii, autorităţile făgăduiau totuşi să pună din nou porţi la cele trei intrări ale ghetoului ferrarez, iar evreii erau nevoiţi să se înapoieze acasă la ora stingerii, dacă nu le era dor de samavolniciile şi de şantajele poliţiei, batjocurile, fluierăturile şi uneori chiar loviturile de pietre ale gloatei, care, la vechea duşmănie de rasă, adăuga slaba, amara şi trista poftă de a petrece pe seama propriilor nenorociri, îngreunîndu-le pe cele ale aproapelui.

Ghetoul era foarte populat, iar strada Sabbioni, care ducea într-acolo, era plină de mormăitul binecunoscut şi de saluturile celor ce se înapoiau grăbiţi acasă. Se simţea mirosul de bucătărie evreiască. Clopotele grave ale Domului şi ale bisericii San Paolo vesteau ceasul nopţii, atunci cînd Scacerni îl opri pe unul dintre evreii aceia, ca să-l întrebe de locuinţa lui Ezechiel Annobon.

— Ce devreme s-a înnoptat ! răspunse celălalt.

Scacerni repetă întrebarea cu glas mai ridicat, crezînd că a nimerit peste un surd.

— Om tare vrednic şi plin de bunătate, care cunoaşte Legea şi o respectă cu adevărat : un fruntaş al Şcolii noastre spaniole, spuse celălalt.

— Puţin îmi pasă mie de asta ! răspunse nerăbdător Scacerni, căruia puţin îi păsa, ce-i drept, să afle că Annobon făcea partea din Şcoala aceea şi că era deci unul din urmaşii acelor alungaţi din Spania şi refugiaţi în Ferrara, care alcătuiau în ghetou o comunitate străveche şi aleasă. Aşadar, unde stă ?

— Nu ştiţi ?

— De vreme ce-ntreb !

Vorbind astfel, evreul ajunsese la colţul străzii Vignatagliata. Acolo se opri şi spuse :

— La ora asta, cel care merge acasă la un om cumsecade trebuie să ştie strada.

— Astea sînt socoteli evreieşti ! grăi Scacerni, amintindu-şi de o denumire populară a încăpăţînării şi a pedanteriei.

Dar celălalt, scund cum era şi profitînd de întuneric, dispăruse, încredinţat să îl cruţase pe onorabilul Ezechiel de vizita unui „goi" rău intenţionat, care găsi însă alţii, mai puţin bănuitori ori mai puţin zeloşi, şi bătu în uşa încuiată a bătrînei case a familiei Annobon.

— Cine-i ?

— Prieteni.

— Numele ?

— Numele nu v-ar spune nimic. Vin din partea căpitanului Mazzacorati.

Urmă o tăcere, ca atunci cînd cineva îşi cercetează amintirile. Apoi :

— Mazzacorati aţi spus ?

— Maurelio Mazzacorati, căpitanul.

— Căpitanul e mort.

— În Rusia, ştiu, dar eu trăiesc şi mi-am pierdut cu desăvîrşire răbdarea.

— Sînteţi singur ?

— Astă seară, da ; mîine mă voi întoarce cu cineva care-mi va face dreptate.

— Aşteptaţi. Trebuie să înţelegeţi că nu vă cunosc.

— Doar nu mă luaţi drept Isus Cristos !

— De ce e nevoie să strigaţi ?

— V-am spus : acum sînt singur ; mîine mă întorc cu poliţia.

Dorea şi el să o vadă în casă tot atît de puţin ca şi Annobon : acesta din urmă se hotărî însă pentru răul cel mai mic şi crăpă uşa, aşa că Scacerni intră pieziş, după care uşa fu închisă imediat la loc. Se pomeni într-o sală de la parter, lungă şi joasă, luminată slab de felinarul bătrînului, un om mărunt şi încovoiat, aproape chircit, într-o manta lungă pînă la călcîie. Avea pe cap o beretă de sub care ieşeau cîţiva zulufi albi-gălbui, ca şi bărbuţa jigărită. Întreaga vitalitate părea strînsă în privirile vii şi ascuţite, cu o expresie de bunătate tristă, care-l făcu pe Scacerni să regrete insolenţa. Bătrînelul acela trist, cu nasul subţire şi încovoiat, avea un fel de-a fi demn şi politicos, care-i insuflă respect. Îşi ridică jearca de pălărie şi-şi dădu jos pelerina zdrenţăroasă pe care, potrivit obiceiului, o purta cu pulpana dreaptă aruncată pe umărul stîng, şi spuse :

— Vă cer iertare pentru oră şi pentru purtare, dar unul de-ai dumneavoastră, pe stradă, m-a făcut să-mi pierd răbdarea. Dacă se poate, aş vrea să vă vorbesc.

— Iertaţi şi dumneavoastră, dar sînt vremuri nesigure pentru poporul nostru. Luaţi loc.

Îl pofti să intre într-o odăiţă alăturată, bine luminată cu un felinar de alamă, şi să ia loc în faţa unei mese :

— Aşadar, cu ce vă pot servi ?

— Aşadar, începu Scacerni, căpitanul Mazzacorati a murit, e drept, dar dumneavoastră de unde ştiţi ?

— Cine nu s-a înapoiat din Rusia, nu se va mai înapoia niciodată. Iar dumneavoastră, de unde aţi aflat ?

— I-am închis ochii (îşi aminti de gestul Lisavetei Fiodorovna) adică, e ca şi cum i-aş fi închis eu. În sfîrşit, l-am văzut murind.

— Pace lui.

— Pace, deşi a murit ca un desperat. Dar dumneavoastră recunoaşteţi că aveţi lucrurile lui ?

— Nu mă gîndesc s-o neg.

— Ah, bine ! În cazul ăsta ne vom împăca repede. Am lista şi dovada : iată-le aici. Asta e semnătura dumneavoastră, iar asta dovada.

— Recunosc, grăi bătrînul, după ce examină hîrtia cu atenţie, apropiindu-o de flacăra felinarului.

— Iar aici este jumătatea de monedă, semnul de legătură.

Annobon scoase dintr-un dulap cealaltă jumătate şi le potrivi pe amîndouă liniştit.

— E bună ? Se potrivesc ?

— E bună.

— Cum este înţelegerea ?

— Lucrurile sînt ale dumneavoastră.

Exista acum în atitudinea şi în glasul lui ceva uscat, care-l intriga pe Scacerni şi aproape-l intimida. Era, desigur, nemulţumit şi asta îl necăjea. Simţi nevoia să se explice mai bine :

— Fireşte că vreţi să ştiţi cum s-au petrecut lucrurile.

— Nu vreau să ştiu nimic, răspunse Annobon, cu vioiciune, săltîndu-şi bărbuţa şi întinzînd, ca pentru a se apăra, o mînă descărnată.

— Nu vi se pare ciudat ?

— Mă ţin de cele scrise, iar asta mă scuteşte de griji.

— Vă asigur că acolo nu existau toc şi călimară, pentru a face un testament ! A murit de frig în zăpadă, după ce trecusem un rîu : îi spunea Vop. Chiar eu, şi n-o spun ca să mă laud, îi scăpasem viaţa în rîu. De asta m-a şi lăsat moştenitor. Nu — adăugă el, scîrbit de minciună — nu chiar de asta. În sfîrşit, sînt sau nu sînt lucrurile mele ? L-am scos din rîu, ca pe-o pisică moartă.

— Mie mi-ajunge hîrtia şi semnul ăsta.

— Aşa îmi place. Sînteţi un om de treabă. Dac-aţi şti cît am avut de suferit pe-acolo, prin Rusia ! O pisică moartă. L-am scos degeaba din apă căci n-a putut să reziste la ger ; spuse astfel, toate astea par cam ciudate, dar chiar aşa a fost. Cunoaşteţi povestea lucrurilor acelora, ştiţi de unde provin ?

Era nemulţumit de sporovăiala lui, dar nu o putea înfrîna.

— Nu ştiu, şi nu vreau să ştiu, spuse din nou bătrînul.

— Sînteţi prea prudent ; dumneavoastră, care sînteţi evreu, nu vă pasă dacă ştiţi povestea ori nu ? Adăugă rîzînd şiret, aproape înduioşat, şi cu un aer jumătate neghiob, jumătate tîlhăresc : Nu vă pasă, deşi... e-un fel de-a spune... mă pricep eu !

— Într-adevăr, nu mă interesează. Acuma vă aduc lucrurile, veţi controla să fie toate, şi-o să vă rog să plecaţi.

— Da, da, ştiu să citesc ; am învăţat anume în acest scop.

Rămase singur şi aşteptă, stăpînit de simţăminte neaşteptate, ce se băteau cap în cap : dorinţa de a se mărturisi mai departe şi aproape de a se dezvinovăţi, fără să ştie de ce ; necaz pentru cele spuse pînă atunci şi pe care celălalt nu mai voia să le-asculte ; apoi, mirarea de a nu fi foarte mulţumit, acum cînd era gata să pună mîna pe comoară şi cînd, în schimb, era aproape nemulţumit. Se gîndi că a se afla din nou printre oameni, după atîta singurătate sălbatică, era ca un pahar în plus.

Annobon se înapoie aducînd un săculeţ de piele :

— Controlaţi. Eu unul îmi spăl mîinile.

Lăcomia făcu să-i tremure degetele, în timp ce aurul şi nestematele îi curgeau printre ele, şi-i aprindeau ochii lui Scacerni, care, sfîrşind de controlat, îşi şterse fruntea cu mîna :

— Nu ştiu ce am ; n-aş fi crezut niciodată că lucrurile astea mă vor impresiona atît de puternic. Poate unde-am mîncat prea puţin şi sînt slăbit. Parcă sînt beat. Gata. Sînteţi cinstit, un evreu cinstit.

— N-am nevoie s-o aud spunîndu-mi-se.

— Sînteţi însă mîndru ! Nu importă : îmi inspiraţi încredere. N-aţi şti să-mi spuneţi (pe dumneavoastră vă cred) cam cîţi scuzi pot să preţuiască lucrurile astea ?

O idee îi era clară : să vîndă totul evreului, nu numai ca să se descurce, dar şi din convingerea superstiţioasă că excomunicarea era legată de materialitatea obiectelor. Nu credea să-i facă vreun rău celuilalt, de vreme ce era evreu şi n-avea a se teme de excomunicări. Annobon însă grăi :

— N-aş şti. E tîrziu, şi cu voia dumneavoastră aş vrea să vă duceţi să vă vedeţi de treburi.

— N-aţi şti ? Oh, asta-i bună ! Nu aţi vrea să-mi daţi o părere nici chiar dacă v-aş spune (am încredere în dumneavoastră) că aş vrea să vă vînd lucrurile, şi la un preţ convenabil ? Da, spun, mi-aţi dat dovada de mai multă cinste decît nu ştiu cîţi creştini. Parcă-i aud : dar cum, unde şi de ce... în stare, vă spun, să mă acuze că le-am furat, că l-am ucis pe căpitanul Maurelio Mazzacorati ! Dar dumneavoastră... vă socotesc drept rudă : făceţi-mi preţul şi, fără multă vorbă, e marfa dumneavoastră.

— Cu nici un preţ, exclamă Annobon, cu groază, pe un astfel de ton, încît Lazzaro spuse, privindu-l :

— Ei, dar ce v-a apucat ? Chiar dac-ar fi, ca să zicem aşa, o excomunicare : în iad, dumneavoastră — iertaţi-mă — tot trebuie să mergeţi. Dar ce v-a apucat, vai, ce credeţi ? Aşadar, dumneavoastră credeţi că eu...

Acuma se-nfiora ascultînd :

— Vorbesc în faţa Celui care vede şi ştie : dacă a fost sînge, refuz orice preţ, dacă a fost nelegiuire, să cadă asupra celui care a săvîrşit-o. Să judece Acela căreia i se cade să judece.

— Dumneavoastră, aşadar — grăi Scacerni încetişor şi, parcă, cu greu — mă luaţi drept un ucigaş. Chiar şi dumneavoastră !

Era, ce-i drept, primul, dar simţea o durere, un fel de oboseală chinuitoare, şi certitudinea deznădăjduită că nu era în stare să risipească bănuiala aceasta nici în faţa celuilalt, nici în faţa altora. Spuse, clătinînd din cap :

— Atunci, adio, Ezechiel Annobon ; îmi pare rău, căci vă stimez.

— Adio.

— Ce vi se cuvine pentru deranjul dumneavoastră ?

— Nimic, nimic ! Plecaţi !

Iar în refuzul bătrînului se vedea din nou groaza.

— Şi nimic să nu fie ! Şi totuşi, aş putea povesti, aş putea dovedi... Dar ce anume, da, da, ce anume ? Mazzacorati a murit.

Îşi dădu din nou seama, şi mai bine, că nu putea să dovedească nimic. Îşi trase mînios pălăria pe cap, se înfăşură în pelerină şi ieşi fără să mai scoată o vorbă. De-abia ajuns afară, se simţi la strîmtoare şi în primejdie. Poliţia papală, armata austriacă, stăpînitoarea Fortăreţei, colindau, desigur, în patrule şi-n ronduri, supraveghind străzile oraşului. Îşi dădea foarte bine seama ce acuzare ar fi însemnat pentru el să fie găsit fără hîrtii, cu comoara în buzunar ; ştia ce gîndea în această privinţă singurul martor şi poate că el se şi pregătea să-l denunţe. Zidurile oraşului întunecat îi tăiau răsuflarea, ca şi cînd ar fi fost ale unei închisori. Nu era sigur de drum ; iar între San Romano şi San Paolo se miră văzînd că prin obloanele cîte unui han se strecura încă lumina, căci credea că era tîrziu în noapte, atît i se păruse de lung ceasul petrecut cu cinstitul Annobon. Cinstit dar, tocmai de aceea, n-ar fi trebuit oare să fie ceva mai prudent înainte de a-l bănui şi de a-l jigni ? După tulburarea şi după descurajarea prin care trecuse, urmară, sau, mai curînd, se adăugară, mînia şi neliniştea. Din hanuri se răspîndea însă un miros îmbietor şi gras, menit să trezească înţepăturile foamei în stomacul mai mult înşelat decît săturat de ciorba călugărilor. Se afla în oraşul vechi, printre bolţile scunde, ulicioarele strîmte şi întortocheate, fundăturile înguste, locuite de cele mai multe ori de lume deocheată. Puţinii inşi cu care se întîlni nu se arătau dornici să-şi piardă vremea. Printr-o uşă întredeschisă, luminată pe dinăuntru, îl ajunse chemarea unei prostituate. Acum îi venea să şi rîdă :

„Dacă s-ar şti pe-aici că am o avere în traistă (şi o pipăia, cuprins parcă de teama neaşteptată c-ar fi pierdut-o), m-ar tăia cu cuţitele ; ar fi ciudat însă şi să mor de foame, acum cînd sînt un domn !"

După ce străbătu străzile San Romano şi San Paolo, străzi mari, pe care le recunoscu, căută, aşa, orbeşte, să ocolească Domul, Castelul şi Giovecca, locurile centrale, frecventate. Pe

neașteptate se trezi avînd în față un turn, uriaș în ceață, unul din cele patru turnuri ale Castelului, precum și zidurile puternice și podul mobil de deasupra șanțului larg. Prin mica piață a Castelului îi venea în întîmpinare, în pas milităresc, o patrulă plecată în rond, prea apropiată pentru a o ocoli, așa că merse drept înainte, cu îndrăzneală. Nu fu oprit, ocoli pe după Castel, și-o apucă pe strada dei Piopponi, cu palatele ei princiare. Se gîndea numai cît era de lungă și-și înfrîna pornirea de a o rupe la fugă. I se părea că tot orașul i-a sărit în spinare, să-i fure comoara, să-l denunțe ca asasin, să-l bage în temniță.

Ieșise luna plină, care înălbea ceața și fațadele palatelor mărețe, minuni ale altor vremuri. Scacerni umbla cu pas de vînător și de hoț, cu urechea ciulită, ca pentru a prinde zgomotul unei alte patrule în marș. Norocul îl ajută pînă la capătul străzii. Urcă pe bastionul plantat cu arbori și se află la înălțimea cetii care, deasupra orașului, era gata să se risipească, iar acolo, afară, peste mărăcinișul întins, peste hățișurile scunde și peste mlaștinile nesănătoase ale cîmpiei, de la bastioane pînă la Lagoscuro, și pînă la Pad, se întindea egală, ca un lințoliu nesfîrșit. Deasupra strălucea luna pe cerul adînc, dar decolorat acuma de o primă paloare iernatică ; aerul era uscat și răcoros, dar atît de neclintit, încît pînă și frunzele plopilor înalți, pe ultima bucată de drum, se odihneau într-o tăcere desăvîrșită, ca și platanii stufoși de pe bastioane, gata să-și lepede frunzele, dintre care multe se și aflau pe pămînt.

Pe terenul acela din afară, mai demult, s-au sălbăticit din nou și s-au înăbușit grădinile cultivate din belșug cu unele din cele mai vestite „delicii" ale nobililor Estenzi, nimicite o dată cu toate raritățile și capodoperele pe care le cuprindeau, dispărute și ele, afară de un nume, pe care poporul l-a păstrat, fără ca măcar să-l mai înțeleagă. Locul se numea și se numește încă Parcul. Și s-a întîmplat astfel, poate fiindcă poporul obișnuiește ca puterii, opulenței și frumusetii lumești să le asocieze ideea de păcat și de decădere morală, ca și cînd mizeria neputincioasă și urîtenia le-ar naște în mai mică măsură ; poate că tocmai de aceea poporul a plasat în parc noian de diavoli, adunări blestemate, sabatul local al vrăjitoarelor și al vrăjitorilor. Îndeosebi, se credea că a hălăduit acolo și că mai poate fi încă auzit Urlătorul din Parc, un

diavol a cărui poveste se cuvine să o însăilăm, căci zugrăveşte firea poporului ferrarez, înclinat să manifeste o anumită mînie năbădăioasă şi hîtră, chiar şi faţă de lucrurile în care crede şi de care se teme, şi fiindcă Scacerni, încă de copil, îşi avusese şi el straşnicele lui temeri nocturne, pricinuite de Urlătorul acela, la care nu se mai gîndise de-atîta vreme şi care îi reveneau acum în amintiri.

IV

VRĂJITORUL CHIOZZINI ŞI URLĂTORUL DIN PARC

Se vrea ca Urlătorul să fi hălăduit în Parc şi să fi fost auzit acolo, mai ales în nopţile furtunoase, cu ani şi cu veacuri înainte ca astrologul şi ghicitorul Chiozzini să se fi mutat din Mantova natală în Ferrara, cumpărîndu-şi, pentru a-l locui împreună cu familia, palatul Palmiroli din Ripagrande, în spatele fortificaţiei de la Piangipane. Aici, Chiozzini se făcu şi vrăjitor, după ce-a scotocit prin pivniţă, unde a dat peste o casetă în care se aflau atît cartea descîntecelor, cît şi formula de chemare a diavolului ; iar operaţia asta a săvîrşit-o într-o zi de 19 noiembrie - povestea este precisă, cu locuri şi cu date, căci altfel n-ar mai fi poveste ; într-o zi de 19 noiembrie, deci, un flecuşteţ de om sau, mai bine-zis, diavolul despre care vorbim, cocoşat, rău făcut în toate privinţele, pîntecos şi cu picioarele uscate, cu un păr roşu care-i acoperea toată fruntea, îi ascundea ochii ca de vulpe şi îi umplea urechile ; în sfîrşit, o făptură atît de caraghioasă şi de pirpirie, încît Chiozzini spuse :

— Dar tu ce păcatele diavol mai eşti ?

— Subţirel mi se spune şi vreau să fiu credinciosul tău Subţirel.

— Ţin să te-ntreb : o să fii în stare să mă slujeşti ?

— Pune-mă la probă şi-o să mă cunoşti.

Chiozzini îl cercetă cu privirea spre a-şi da seama dacă era un diavol sincer, şi lăsă să-i pătrundă în ochi privirea vasiliscului, care, pentru un altul, neocrotit de magia neagră, s-ar fi dovedit fără doar şi poate ucigătoare ; glasul lui Sub-

ţirel, cu toate că şi-l înfrîna cu ipocrizie, era şi ascuţit şi gros în acelaşi timp, întotdeauna forţat, de parcă ar fi urlat ; cuvintele-i ieşeau vijelios din gură, iuţi de tot, nestăpînite : în sfîrşit, promitea. O dată cu el intrară în casă un cîine, o pisică, un cocoş cenuşiu, un cărăbuş drăgăstos peste măsură şi corbi gata oricînd să slujească.

Prima expediţie au făcut-o la Viena, pentru a preveni o revărsare a Dunării. Chiozzini, Subţirel şi ceilalţi au pornit la drum într-o caleaşcă din cele mai dărăpănate, trasă de un cal negru şi de unul alb, amîndoi atît de deşelaţi, încît toată Ferrara a alergat să-i vadă. În rîsete nebuneşti i-au întovărăşit pînă la poarta oraşului, iar de pe zidurile înţesate au rîs de ei pînă în clipa cînd, de îndată ce se văzu afară, pe drumul dinspre podul de la Lagoscuro, numai ce pocni Subţirel din bici, şi să te ţii ! Caleaşca şi cei doi cai îşi desprinseră de pămînt roţile şi copitele şi se înălţară în văzduh, luîndu-şi zborul peste munţi. La Viena, vrăjitorul le insuflă muncitorilor atîta putere, încît Dunărea fu cumînţită din nou, ducîndu-se la bun sfîrşit un lucru care ar fi cerut, firește, luni îndelungate. Ar fi fost însă mai bine pentru el să nu se supere, să-şi stăpînească rîsetele şi să nu fi săvîrşit isprava aceea a zborului ecvestru, căci la înapoiere a fost băgat la închisoare ca vrăjitor eretic, şi era cît pe-aci să fie ars de viu pe rug, în toată regula.

Dedesubtul închisorii se afla un birt. Chiozzini ceru o găleată. Cînd i-o aduseră, o prefăcu într-o barcă şi navigă la bordul acelei bărci pe unde dori, pe ape şi prin văzduh. Din pricina asta, birtului i se spuse „La Luntre", iar cetăţenii se încredinţară că nu era nimic de făcut împotriva lui, ca să nu mai spunem că un vrăjitor în oraş se putea dovedi folositor.

E drept că, de obicei, nu căuta să-i facă rău aproapelui, ba chiar îi distră pe cetăţeni cu mai multe iluminaţii sărbătoreşti, de o strălucire nemaivăzută nici înainte, nici după ; pe deasupra, ca să spunem încă una de a lui, s-a dus şi el la Mantova, să scape palatul de duhurile care îl năpădiseră. Prea mari, odăile, prea goale, din pricina vremurilor de restriste ; se auzeau acolo urlete, lanţuri scuturate, gemete neomeneşti. Se iveau flăcări rătăcitoare, lumini de incendii înspăimîntătoare. Suflete chinuite de păcătoşi alergau prin odăi şi pe acoperişuri, în vreme ce victimele lor le urmăreau

să se răzbune : ucigaşi şi ucişi, seducători şi seduse, trădători şi trădaţi ; nelegiuiri şi violuri, ce să mai vorbim, lucruri de altădată, obişnuite în fiecare palat mare ori castel. Chiozzini săvîrşi vrăjitoriile cuvenite, şi palatul fu salvat.

Apărea, întotdeauna în zbor, la serbările de la cele mai felurite curţi, lăsîndu-l pe Subţirel împreună cu dobitoacele în odaia portarului ; şi făcea o impresie plăcută şi strălucită în ochii doamnelor şi ai nobililor. La Ferrara, la el acasă, o ţinea numai într-o petrecere, cu cheltuială puţină :

— Care cină o vrem astă-seară : pe-a regelui Franţei, pe-a regelui Spaniei, pe cea a Împăratului ori mai degrabă pe a Sultanului ?

Prietenii alegeau, iar Subţirel servea la masă, caldă-călduţă, cina unuia din acele capete încoronate, care rămîneau flămînzi în palatele lor regale, ori din cale afară de uimiţi, ce dracu ! fără să se poată supăra nici pe bucătar, nici pe sufragiu, nici pe pivnicer, nici pe păzitori.

O tot duse aşa, mai curînd bine decît rău, pînă se cam apropie scadenţa contractului, o dată cu sfîrşitul celui de-al cincilea an ; iar Chiozzini se cam luase de gînduri. De bine, dacă se putea numi bine, aveau parte, în cea mai mare măsură, ceilalţi ; de rău, avea să aibă parte doar el. Într-o noapte, după ce-şi luase rămas bun de la musafiri, la sfîrşitul unei serbări strălucite (nevastă-sa, femeie simplă, bună şi cucernică, nu lua niciodată parte şi se culca o dată cu găinile), în vreme ce zorile nălbeau geamurile ferestrelor şi înroşeau balconul dinspre răsărit, vestind o zi minunată, deşi era începutul lui decembrie, simţi că devine melancolic şi trist.

— Stăpîne, îl întrebă Subţirel, care îl urmase prin odăi, printre rămăşiţele nefolositoare ale chiolhanului terminat, n-a fost destul de frumoasă serbarea ?

Cîinele îşi săltă urechile, pisica spinarea, cărăbuşul coarnele negre, iar cocoşul cel cenuşiu tăcea, căci spre deosebire de cocoşii obişnuiţi, acesta, provenit dintr-un loc al cărui nume nu e bine să-l dezvălui, nu saluta ivirea zorilor, ci lăsarea serii. Cu însoţitorii săi, Chiozzini mersese, de curiozitate, la nucul din Benevento şi la marele sabat al vrăjitoarelor, în văile trentine. Acum era deci trist şi tăcea, privind zorile.

— Stăpîne, stăpîne, ce gînd te frămîntă ?

Din pricina neliniştii şi a dorinţei de a se arăta drăgăstos, glasul lui Subţirel era mai cumplit şi mai posomorît ca oricînd.

— Mă gîndeam, grăi Chiozzini, părăsind fereastra, că serbarea o să mă coste scump.

— Vai ! Cum adică ? Şi pe urmă, dacă vrei bani, nu-l ai pe credinciosul Subţirel ? Îţi golesc aici, în Ripagrande, comoara Chitaiului, sipetele din Olanda, minele din Peru...

— Isprăveşte ! Mă gîndeam că mai tîrziu, nici unul dintre veselii mei musafiri n-o să mai vrea să-mi ţină tovărăşie, ca să plătească socoteala serbării, în iad.

Subţirel se răsucea în aşa fel încît, dacă nu l-ai fi ştiut în afara firii, l-ai fi crezut apăsat şi chinuit de cea mai firească dintre nevoi.

— Vai, spuse el opintit şi rostogolind silabele mai mult ca oricînd, glumeşti ! Dacă-ţi place tovărăşia acestora, ţi-aduc acolo cîţi vrei dintre ei. Nici unul nu va rezista la amăgirile mele, cheltuite zadarnic de altfel, fiindcă acolo este societate, oho, şi mult mai aleasă : regi cu coroană, cavaleri, înţelepţi, filozofi, poeţi şi femei minunat de frumoase, ca să nu mai vorbim de maiestatea-sa Lucifer Belzebut, al nostru, cel mai mare peste toţi. Dar tu ce spui, stăpîne ?

— Că mă-ndoiesc şi că renunţ, că mă căiesc şi-mi dau cu pumnii-n cap ; şi nu voi reînnoi contractul care expiră.

Încă nu expirase, căci altfel privirea vasiliscului l-ar fi ucis pe loc. Chiozzini era singur. În încăpere nu mai era altcineva : dădea slavă pentru îndurarea de care se bucurase, îngăduindu-i-se să se căiască înainte de sfîrşitul înţelegerii. Jos, prin Ripagrande, treceau căruţele ţăranilor care porniseră de-acasă pentru a duce la tîrg lapte, şi ouă, şi pui, şi zarzavat, la ceasul cînd petrecerea de la Chiozzini era mai însufleţită şi mai înfierbîntată de vin şi de iubire, de făgăduieli şi de gajuri, pe care bărbaţii le schimbau cu femeile, dansînd şi glumind : o uşoară aruncare de plasă pentru Subţirel, care nu se lăudase cînd îi oferise să i-i aducă în iad pe toţi laolaltă, să-i ţină tovărăşie. Chiozzini stătea la fereastra deschisă ; i se părea că soarele care răsărea şi aerul rece şi sănătos îl scăpaseră de greutatea unei nopţi, tot atît de lungă cît şi osînda iadului. Ţăranii priveau de sus, să vadă cine era matinalul acela de la fereastra palatului Palmieri ; şi văzură un stol de corbi luîndu-şi zborul de pe acoperiş, împărţindu-se şi risipindu-se în cele patru zări. Spre răsărit zorile se întunecară şi sus, sus de tot, o vînzoleală de nori acoperi cerul, în timp ce dinspre miazănoapte un val de aer, îngheţat, înfio-

rător şi aprig, şi străbătut de fulgerări roşii ca sîngele, plutea pe deasupra cîmpiei, spre cele patru turnuri ale Castelului din Ferrara.

Chiozzini, care ştia ce se petrecuse şi stătea cu sufletul la gură, se urcă în fuga mare pe terasa de pe acoperiş, şi de acolo văzu uscatul şi asprul vînt dinspre miazănoapte năvălind furios pe sub vîrtejul levantin, apăsător şi molcom, săltîndu-l pînă la cerul cel mai înalt, negru şi cenuşiu. Ropote de ploaie şi trombe marine se năpusteau pe plaja mării îndepărtate şi nevăzute, şi peste lagune. Parcă se prăbuşise un zid uriaş, iar cerul îşi pierduse capul cînd, cu un suflu îngrozitor, în faţa căruia totul se apleca şi ceda, vîrtejul se prăbuşi peste cîmpie şi peste oraş. Fulgera şi tuna ca în iulie, pentru a dovedi parcă prin darea peste cap a obiceiurilor anotimpului, că întîmplarea avea drept pricină furia scelerată a unei răutăţi supranaturale. Jgheaburile streşinilor, şanţurile şi canalele de scurgere dădură peste răscoale şi se revărsară aidoma vorbelor în gîtlejul astupat al lui Subţirel ; drumurile curgeau ca nişte torente, purtînd lucrurile oamenilor sărmani şi hoituri de animale mici înecate.

Cînd canalele şi lagunele şi orice adîncitură din cîmpie fură inundate de năvala aceea şi acoperite bine de apă, vîntul încetă să mai bată şi începu să plouă fără întrerupere, în vreme ce o înfruntare de alte vînturi, ivite dinspre miazăzi şi dinspre apus, îndrepta potopul spre Apenini. Începură să iasă la iveală hoituri de animale mari şi leşuri omeneşti. Prinse să bată şi vîntul acela numit scirocco ; zăpezile căzute mai de mult se topeau pînă şi pe cel mai înalt dintre munţi. A treia zi începu să bată vîntul acela de miazăzi care ia cu asalt gurile Padului, le frămîntă, le răscoleşte şi le înalţă, ploaia căzînd într-una în cele patru puncte ale zării, aşa cum Chiozzini putea să vadă de pe terasa sa. Stăvilarele se rupseră la Stellata, iar apa năvăli pînă sub zidurile Ferrarei, care părea construită în mijlocul unei mări năpăstuite.

În sufletul lui Chiozzini, mila faţă de nenorocirea publică se lupta cu mila de unul singur, faţă de el însuşi, care trebuia să-şi primejduiască sufletul pentru binele tuturor. O birui pe aceasta din urmă, cu toate că un doctor subtil ţine să creadă că n-a fost străin un anume sentiment de orgoliu, la gîndul că sufletul său era preţuit la cît arăta iadul, prin toată zarva aceea. Fie ce-o fi, şi îl chemă pe Subţirel :

— Veşnic la poruncile tale. Ce vreme urîtă, ai ?
— Mă angajez pe încă cinci ani. Hîrtie, toc şi călimară.
— Cinci ?
— Cinci ; cîţi vrei ?
— Sînt puţini.
— Nesăbuitule ! Du-te pe pustii. Ai poftă să mor în slujba ta.
— Mi se spune că şi Panaro vine mare ; iar Padul va inunda astă seară în alte două locuri. Să nu mai vorbim de asta. A venit, desigur, sfîrşitul Ferrarei. Îţi trebuie o umbrelă ?
— Fă tu preţul, diavol ucigaş.
— Cer doisprezece ani.
— Fie şi doisprezece.

Şi astfel Chiozzini iscăli, şi îşi salvă patria adoptivă ; şi nu fu pentru cea din urmă oară, căci, după ce se retraseră apele, iar cîmpiile înfloritoare prinseră din nou să zîmbească, o armată de nemţi coborî s-o asedieze. Şi erau atît de mulţi străini, şi-atît de duşmănoşi şi de fioroşi, încît oraşul nu ar fi putut să li se împotrivească, deşi era puternic fortificat, dacă pe bastioanele lui nu s-ar fi aflat bombardierele lui Chiozzini, mare maestru artilerist, cu Subţirel ca locotenent artificier. Cu ghiulele înroşite doborau, coseau, sfîşiau rîndurile şi grosul asediatorilor, distrugeau şi ardeau adăposturi, fortificaţii şi gabioane ; iar într-un rînd, cînd nemţii, printr-un avînt deznădăjduit şi după ce făcuseră o breşă, puseseră stăpînire pe ziduri în cîteva locuri, şi se apropiau, dornici de jaf şi de măcel, Chiozzini trimise foc viu din bombarde, care se prindea de nemţi, înroşind armele şi cuirasele. Uluiţi, mai întîi, văzînd cum li se aprindeau în mînă lăncile, suliţele, săbiile şi spadele, iar curînd după asta, copţi ca nişte raci înlăuntrul cuiraselor lor, începură să scoată asemenea urlete, încît parcă se deschiseseră gurile iadului. Iată-i sărind atunci în apa şanţului larg şi adînc, spre a găsi răcoare, ori scăpare, dar amîndouă gîndurile se dovediră zadarnice, căci Chiozzini aplecă gurile bombardelor asupra şanţului ; iar focul lor şerpuia, gonea, îi ardea şi în apă pe cei scufundaţi în ea, ori îi fierbea în clocot. Între timp, ca să bage o spaimă asemănătoare, dacă nu chiar mai mare, atît în duşmani cît şi în prieteni, Subţirel ţopăia pe povîrnişul fortificaţiei de la Piangipane şi hohotea într-un rîs sfîşietor, mai zgomotos decît

bombardele, mai răsunător decît bătăliile, mai pătrunzător decît urletele de durere ale celor care atacau, adevărat hohotit infernal.

Nemţii au fost siliţi să se resemneze şi să înceapă un asediu în toată regula, pentru a căuta să cucerească oraşul prin înfometare. Înăuntru, cel mai viteaz şi mai vajnic apărător era căpitanul Riviera, un tînăr frumos şi sprinten şi puternic, viteaz atît pe jos, cît şi călare, astfel că, de la bătrînul Salinguerra încoace, Ferrara nu mai văzuse un altul asemenea lui. Dispreţuia meşteşugurile vrăjitoreşti ale lui Chiozzini şi le răbda în silă, şi numai din pricina primejdiei grele şi a nevoii.

Din pricina unei femei, Chiaristella, cea mai frumoasă din Ferrara, Chiozzini îşi pierduse somnul şi pofta de mîncare, fără să o poată îndupleca, nici cu rugăminţi, nici cu daruri, nici cu ademeniri, nici cu petreceri, să-şi uite datoria ei de femeie măritată, nevastă, deşi tînără, a bătrînului *podestà* [1] al oraşului. După cum era cea mai frumoasă, rămase şi cea mai virtuoasă, pînă cînd îl văzu pe căpitanul Riviera şi cîştigă în frumuseţe ceea ce pierdu în virtute. Închipuiţi-vi-l pe Chiozzini ! La jarul geloziei, al poftei trupeşti şi al pizmei se adăugară furia umilinţei şi ruşinea. Poporul, e-adevărat, după ce-o ridicase în slăvi pe Chiaristella cea virtuoasă în dauna lui Chiozzini, o scuză şi o admiră cînd se îndrăgosti de viteazul şi virtuosul apărător ; şi sigur că toţi îşi băteau joc de vrăjitor, ca de un neghiob şi de un îngîmfat care voia să seducă o doamnă cu sclifoselile lui de ţărănoi îmbogăţit.

O dată, noaptea, căpitanul Riviera ieşise împreună cu cîţiva însoţitori, într-una din obişnuitele recunoaşteri, şi trebuia să se înapoieze în grabă. Comandantul porţii San Paolo stătea gata cu cheile în mînă, pentru a-i da drumul să intre. Între timp se luminase de ziuă. Viteazul şi neînfricatul tînăr întîrziase ca să producă învălmăşeală în tabăra duşmană. Venea în goana mare, urmărit de numeroşi nemţi, întorcîndu-se, din cînd în cînd, ca să tragă cu carabina, fără greş, asupra urmăritorilor. Cu astfel de prilejuri, ferrarezii şi ferrarezele, cu Chiaristella şi cu bătrînul *podestà* în frunte, obişnuiau să vină pe ziduri ca să se bucure de vitejiile lui.

[1] Şef al justiţiei şi al armatei, în comunele republicii italiene.

Se afla în fața porții, scăpase ; comandantul nu mai găsea cheile. Nemții îl împresurară în număr copleșitor, săriră asupra lui, îl atacau cu furie ; de pe bastioane nimeni nu putea să-l ajute pe Riviera, pentru a nu-l răni cu bombardele. Scăpă de atacatori, galopă pe sub ziduri pînă în fața întăriturilor de la Piangipane, ca și cînd inima-i ar fi ghicit de unde venea trădarea. Aici trebui să se întoarcă, în fața altor dușmani, care intrau în luptă cu forțe proaspete.

— Le-aveam aici ! răcnea comandantul, smulgîndu-și părul. Le-aveam în mînă, afurisitele de chei !

Nu se găsiră. Căpitanul Riviera se înapoie în fața porții San Paolo ; însoțitorii îi erau toți morți sau răniți, și pe jos ; călare era numai el. Se ridică în scări, o salută cu toată curtenia pe Chiaristella, ca și pe soțul ei, *il podestà*. Apoi, cu spada în vînt, se avîntă spre dușmani, neînfricat.

— E o faptă diavolească ! răcnea comandantul ; și chiar așa era. Îndată ce muri căpitanul Riviera, cheile apărură și ele. Lumea tăcu din gură, căci aveau nevoie de Chiozzini și de bombardele lui ; cînd însă, datorită lui, străinii ridicară în cele din urmă asediul, nici un cetățean nu mai voi să arate că-l cunoaște, și nici să primească invitațiile lui la masă.

După mișelia aceea, poate pentru a-și adormi remușcarea, Chiozzini colinda pretutindeni prin lumea veche și prin cea nouă ; iar după ce se înapoie la Ferrara, spunea :

— Fiecare dorește numai ce nu are, și s-ar lipsi de lucrul său pentru cel al altora. Dorințele nu se încheie în bucurie, ci în supărare. Pretutindeni, oamenii bîrfesc ce nu pot avea sau nu pot nimici. Cine nu știe să se folosească de pumnal, întrebuințează otrava. Cine nu fură de la semenul său, fură din avutul public. Oamenii sînt toți la fel, iar lumea se micșorează cînd o colinzi.

Pentru a-l distra pînă la scurgerea celui de-al doisprezecelea an, Subțirel îl ispiti cu de toate : se îngriji ca palate și case să-și ia zborul și le ținu în văzduh toată noaptea, înapoindu-le dimineața la locul lor, fără ca stăpînii și chiriașii să se fi trezit ; Chiozzini se plictisea. Afară de graiurile omenești, îl învățâ vorbirea dobitoacelor, ceea ce i se păru fără haz. Schimbă capete de bărbați cu capete de femei, și dimpotrivă, cu judecățile și cu poftele respective : nu ieși decît o glumă prostească și respingătoare. Chemă marea și munții la Ferrara și auzi spunîndu-i-se :

— Dacă mă plictisesc atunci cînd mă duc eu să le văd, diavol fără haz, de ce să mă distrez cînd vin ele să mă vadă pe mine ? Nu există nici măcar destinderea călătoriei.

În sfîrşit, era atît de morocănos, încît nu era în stare nici să se pocăiască, nici să păcătuiască, şi şi-ar fi dat sufletul înainte de termen, dacă într-o bună zi, nevastă-sa, femeie cumsecade, care nu-i purta pică pentru îndrăgostirile lui, nu i-ar fi pus în buzunar, pe ascuns, o culegere binecuvîntată de rugăciuni în cinstea Fecioarei. Subţirel ieşise după cumpărături ; dobitoacele înştiinţate de către cărăbuşul spion, vrednic ocrotitor al tuturor spionilor, părăsiră imediat palatul de pe Ripagrande ; corbii zburară să-l înştiinţeze pe Subţirel, iar Chiozzini, care ieşise din casă pentru a vedea dacă nu găseşte puţină răcoare în cartierul meşterilor făurari de săbii, îl văzu pe acesta venindu-i în întîmpinare, trudit, cu ochii aprinşi, mai îngrozitor şi mai caraghios ca oricînd, şchiopătînd pe picioarele-i strîmbe, cu burticica şi cu mîinile lui scurte şi grase, cu unghiile ieşite în afară. Era ajunul înălţării. Chiozzini se uită la el, venindu-i să rîdă de atîta neîndemînare bădărănească. Subţirel se năpustea spre el, scrîşnind şi bombănind, dar nu se putea apropia şi se învîrtea ca un cîine înnebunit în jurul propriei cozi, se văita şi chelălăia ca o potaie, cu limba scoasă. Chiozzini avea chef de glumă : nu cumva îi plecase mintea la plimbare din pricina căldurii ? Dar o oboseală nesfîrşită îi cuprinse tot trupul, cu ochii, cu creierul, cu limba. Tremura ca unul care suferă de epilepsie.

O duşmănie, o silă veche şi nouă faţă de nemernica lui slugă pusese stăpînire pe el ; iar pentru a-l îndepărta din preajmă-i pe lălîul acela, şi fiindcă numai cu puţin înainte avusese chef să fumeze şi băgase de seamă că îşi uitase tabachera acasă, îi porunci :

— Du-te de mi-o adu, du-te ; ţi-o poruncesc pe temeiul contractului : este încă valabil.

Cine nu l-a văzut pe diavol frămîntîndu-se între datoria care-l alunga şi neliniştea care-l ţinea pe loc, nu a văzut încă nimic. Porni ca o săgeată, pentru a se înapoia într-o clipă, dar fu de-ajuns. Chiozzini trecu pragul bisericii San Domenico, aflată alături, cu o asemenea sforţare, încît căzu gîfîind, şi aproape fără viaţă, pe prima bancă. Era salvat.

Subţirel, sau mai bine zis Urlătorul — pe adevăratul său nume — se învîrtea vijelios în jurul bisericii. Chiozzini, dez-

legat de către dominicani, şi pocăit, susţinu apoi cu el o dispută în silogisme şi în toate limbile ; se împotrivi la toate ispitele şi ameninţările şi-l trimise să sălăşluiască în Parcul pustiu. Nemaiavînd apoi nici o putere asupra sufletului, Urlătorul se răzbună pe trup, o dată cînd Chiozzini se duse la Trecenta, în Polesina de dincolo de Pad.

Iată un înfricoşător uragan şi un cutremur, care distruse satul. Chiozzini rămase şi el sub dărîmături, pricinuind o pagubă de neînchipuit, dacă se ştie şi se ţine seamă că, întors pe calea dreaptă, îşi irosise mintea şi ştiinţa în slujba întocmirii unui plan de asanare a lagunelor, urmînd să le înapoieze bolognezilor Reno, pe care ticăloşia bălţilor şi o veche greşeală îl lăsaseră să se verse în Padul Ferrarei, unde se împotmolise ; să aducă din nou apa în Volano şi negustoria în portul Ferrarei şi în toate porturile de pe litoral, în ciuda veneţienilor, duşmani străvechi şi îndîrjiţi, şi asupritori ai prosperităţii fluviale şi maritime ferrareze. Dar familia Chiozzini, care-l vedea pe diavol în orice lucru al lui, arse toate hîrtiile vrăjitorului pocăit, şi chiar pe acestea, cu planuri minunate.

V

Pe zidurile porţii degli Angeli, amintindu-şi de Urlătorul din Parc, Scacerni începu să zîmbească de anumite trăsături hazlii ale acestui diavol vestit în întregul ţinut al Ferrarei, care colinda cîmpia în lung şi-n lat şi apărea prin case îmbrăcat ca un călugăr ori ca un cerşetor, şi spărgea toate ouăle gospodinelor, sau le preschimba — în vreme ce acestea se duceau să ia un codru de pîine uscată pentru a-i da de pomană — în tot atîţia cărbuni ori cotoare de varză. Tot astfel, în timp ce gospodinele se îndreptau spre piaţă, intra în coş şi scîncea, dumnealui, copilaşul cu barbă, care, făcîndu-se nevăzut, lăsa să se-audă fel de fel de glume deşucheate şi rîsul său ţipător. Ţăranii, chiar cei care nu suferiseră niciodată de pe urma şotiilor lui, ori care nu credeau în ele, îi puneau totuşi în sarcină stricăciunile grindinei, iar luntraşii şi mora-

rii de pe Pad, furtunile primejdioase. Oricum, pe bătături şi în faţa pragurilor, înainte de a se duce la culcare, puneau două unelte în cruce, care-i împiedicau trecerea ; sau ardeau ulei în faţa uşilor, pe fărăşe, cu tăciunii rămaşi în vatră. A nu lua în seamă ori a dispreţui obiceiurile acestea ar fi părut nu îndrăzneală, ci prostie. Şi nici chiar lui Scacerni nu-i trecuse prin minte să aibă îndoieli asupra diavolului şi asupra îndeletnicirilor lui.

În cele din urmă, cînd fu gata să coboare în Parc, sălaşul Urlătorului, din josul bătrînei porţi degli Angeli, prăbuşită la pămînt, simţi că îl cam ia cu frig şi încercă o oarecare sfială. Se căzni s-o învingă, gîndindu-se :

— Ceaţă uscată, vreme frumoasă. Dacă Urlătorul ar şti ce foame îmi e, s-ar feri să-mi iasă-n cale.

Se închină şi coborî de pe zidul dărăpănat, care oferea numeroase puncte de sprijin. Ceaţa de jos, deşi luminoasă, era deasă şi de nepătruns. Străbătu şanţul mocirlos şi-o luă pe o cărare, care-i făgăduia să îl îndepărteze de oraş, în direcţia Lagoscuro. Vedea ceva mai departe de unde punea piciorul, iar cărarea şerpuia printre mărăcini şi trestii, ori devenea nesigură, pierdută parcă printre asprele ierburi de baltă şi încrucişîndu-se, din cînd în cînd, cu o alta. Scacerni, înainte de-a coborî, se călăuzise după stele, iar unul dintre instinctele cele mai treze şi mai trebuincioase unui digar era, firesc, acela de a păstra direcţia în desişul nemărginit al stufărişului şi în ceţurile fără sfîrşit. Era sigur deci că se îndrepta spre Lagoscuro, între şoseaua mare şi circulată, pe care dorea s-o evite, şi cea care ducea spre Francolino. Apoi, fiindcă era cu putinţă ca în Parcul nelocuit să existe poteci de curînd croite, ca aceea pe care tocmai călca, nu-i era greu să presupună că atît Parcul cît şi Diamantina păduroasă, de cealaltă parte a şoselei celei mari, erau locuri de trecere pentru contrabandiştii, deosebit de activi, dintre graniţa Padului şi Ferrara, şi sălaşe ale unor tîlhari cutezători, care nu şovăiau să atace călătorii de pe şosea, loc de trecere principal, pentru întreaga provincie ferareză, al celor ce se duceau sau veneau de la Roma, de la Veneţia ori de la Viena. Scacerni îi auzise pe cunoscuţii lui din hăţişuri lăudînd frumoasele lovituri ce se puteau da pe lîngă Lagoscuro, dacă erai om hotărît. În ce-l privea, nu avea alt motiv să se îndrepte într-acolo afară de acela de-a se îndepărta de oraş, iar, pe măsură ce

izbutea s-o facă, îi pătrundea în suflet o grijă nouă : aceea de a nu cădea pe mîna unei bande de tîlhari. Avea cuţitul la el şi în primul hăţiş pe care-l străbătuse îşi tăiase o bîtă groasă şi noduroasă : dacă veneau în doi, ori în trei, ştia c-o să se poată apăra ; dar dacă erau mai mulţi ?

„Ia te uită — grăi el, cu o oarecare însufleţire, călcînd uşor şi aţintindu-şi ochii în ceaţa alburie, aproape lăptoasă — nu e decît un ceas de cînd sînt bogat şi m-a şi cuprins frica să nu fiu jefuit. Totuşi, este firesc : de ce era să mă tem cînd aveam buzunarele goale ? Nu e firesc totuşi ca unul ca mine să se teamă de tîlhari şi chiar de poliţişti. Dar destul, trebuie să luăm lucrurile aşa cum sînt, iar în ce mă priveşte, cam aşa stau. Chiar şi evreul ăla bătrîn, un om cinstit, nimic de spus, monument de cinste, crede cu tărie că i-am făcut de petrecanie lui Maurelio Mazzacorati ! Şi oricui o să-i spun povestea mea, adevăr adevărat, oricît o să vorbesc şi-o să mă jur, tot cu ochii ăia speriaţi o să mă văd privit. Şi-atunci, cum o să scot bani din lucrurile astea ? Şi chiar dac-o să-i scot, cum o să-i fac să rodească, ştiut fiind că banul nu e ca grîul, să-l îngropi şi să facă pui ? Cum o să îndrăznesc să-i cheltui ? Iată dar cîte gînduri m-apucă dintr-o dată, şi toate numai fiindcă sînt bogat !"

De altfel, ideea asta de-a fi bogat făcea să-i treacă prin piept un fior plăcut, iar prin suflet o undă uşoară de rîs, şi mai că ar fi avut chef să ţopăie de bucurie, ca un copil. Un fîşîit prin mărăcinişuri, umbra hăţişurilor dese şi, de cele mai multe ori, silueta cîte unui trunchi, îl făceau să-şi repeadă mîna la cuţit ori să strîngă si mai puternic bîta. Apoi începu iarăşi să-şi spună în sinea sa :

„Sînt bogat şi nu-mi foloseşte la nimic. Ca şi cu foamea : Dumnezeu ştie de cîte ori mi-a fost, dar asta de acum, cu aurul în buzunar, e de un fel nou şi supărător, cum nu mi s-a mai întîmplat niciodată. Foamea, hei, foamea... (Vorba era de-ajuns pentru ca golul din stomac să-l supere şi mai tare.) Dar ia te uită cît de încurcate sînt lucrurile pe lumea asta ! Printre cei cinstiţi, nu-i loc pentru mine ; printre ceilalţi încă şi mai puţin, fără să mai pun la socoteală că eu nu vreau să duc viaţă de ticălos, s-ajung o «zdreanţă» ; şi atunci ce caut, cui să-i cer să vorbească pentru mine ? Rusoaicei, poate, Lisavetei ? Cine ştie pe unde-o fi, cine ştie de ce sfîrşit a avut parte, sărăcuţa. A curs multă apă pe Vop ! Şi pe urmă, cine

i-ar da crezare, chiar dac-aş face-o să apară, printr-o minune ? Ar trebui, vezi, ca însuşi Urlătorul, fiindcă tot mă găsesc aici, în Parcul lui, să-mi facă o drăgălăşenie de diavol cumsecade şi să mi-l scoată afară din iad — unde stă să se pîrjolească — pe ticălosul de Maurelio."

Gluma, care, din vorbă-n vorbă, devenise tot mai crudă şi mai batjocoritoare, se stinse într-un tremur de teamă neaşteptată, care-i înfiora ceafa şi şalele, şi-i încreţi pielea capului şi şira spinării. Deschise ochii mari, se înţepeni pe picioare, simţi că i se face părul măciucă ; iar, pe de altă parte, mîna care strîngea bîta cu o putere spasmodică, nu i-ar fi slujit nici măcar să ridice o aşchie de jos.

„Suflete sfinte din purgatoriu, se rugă el, ajutaţi-mă voi."

Tăcerea era desăvîrşită şi-l apăsa, făcîndu-l să suporte greu spaima. Nu sufla nici cea mai slabă adiere de vînt şi un fel de răsuflare şi de suspin, un gîfîit stins, îl lovise în faţă. Nu se gîndi c-ar fi aripile tăcute şi nevăzute ale vreunei păsări de noapte, ci că tocmai în clipa aceea el îşi petrecea timpul chemîndu-l pe diavol şi jignind un mort.

„În numele Tatălui, al Fiului..."

Nu izbuti să se închine, nu cuteza să-şi salte mîna dreaptă la frunte ; şi poate că îndepărtatul lătrat furios al unui cîine vagabond deveni nălucire : hohotit batjocoritor, nefiresc şi fără nimic omenesc, de furie dureroasă şi de ameninţare, de ură şi de deznădejde, al unor îngeri captivi şi-al unor suflete ticăloase ; deveni urletul îngrozitor şi scîrbos al diavolului din Parc. I se păru c-ar înconjura orizontul noptatec, pretutindeni, şi nicăieri : şi nu încetă ; slăbi. Dar cum se întîmplă noaptea, cînd simţurile şi fantezia sînt aţîţate, fu de ajuns un neînsemnat fîşîit şi foşnet de crengi ; poate că o vietate de noapte mişca din loc frunzele uscate, mergînd cu prudenţă ; fu de ajuns să i se pară că aude mişcarea unor picioare misterioase, înceată şi năvalnică, aşa încît între un pas şi altul timpul rămînea suspendat (îl trecea o sudoare rece şi tremura) iar paşii aceia, înainte chiar de a-i putea număra, din miazănoapte, de unde porniseră, atingeau cealaltă margine a orizontului. Groaza îi dădea o senzaţie de greaţă. Se gîndea :

— E ceasul cînd ăla merge prin Parc.

În schimb, cel ce-i venea în întîmpinare, cu o greutate în spate, mergea fără să facă nici un zgomot şi, de îndată ce-l

zări pe el, stînd locului, neclintit, îi spuse hotărît şi liniştit, oprindu-se locului :

— Om bun, ce vînt te-aduce la ceasul ăsta şi pe meleagurile astea ?

— Vin de la Focomorto — răspunse Scacerni, cu o nespusă uşurare a sufletului, din care spaima dispăruse cu aceeaşi iuţeală cu care venise — de la Focomorto, unde molima, ştii dumneata, ciuma aia care bîntuie satele, i-a ucis pe toţi ai mei.

— Atunci, dacă nu ţi-e cu supărare, stai la cel puţin trei paşi departe de mine.

— Mă duc, vorbi mai departe Scacerni, fără să ştiu nici cu încotro, căutînd să-mi pot cîştiga o pîine. N-am de lucru.

— Şi-ţi cauţi tocmai prin părţile astea ? Fie vorba între noi, dar ai putea păţi una să-ţi piară şi cheful, şi nevoia de pîine, pe vecie.

— Caut unde se nimereşte. M-am rătăcit.

— Ia spune : ciuma asta ai avut-o şi dumneata ? Nu vreau să te jignesc, dar se zice că deseori te cam tîmpeşte la cap.

— Aş vrea să mă înşel, dar cred c-o am acuma.

— Nu te-apropia, prietene ! Acuma îmi explic de ce eşti aici, deşi mai înainte mă gîndisem la cu totul altceva. Dac-o iei la stînga pe prima potecă, o să găseşti curînd drumul mare : te sfătuiesc s-o iei pe-acolo, căci o să mergi mai repede şi mai sigur.

— Duce spre Lagoscuro ? întrebă Scacerni, aşa că celălalt se încredinţă şi mai mult că are de-a face cu un rătăcit sau cu un smintit.

— Fără îndoială, şi e drum sigur. Adio.

— Ce ai în spate ?

— Ha, ha — rîse celălalt, şiret, fără să răspundă — acum sînt într-adevăr convins că nu eşti un spion. N-ai fi atît de nerusinat, încît să mă întrebi una ca asta. Ai auzit pomenindu-se vreodată de drumul sării ?

— Niciodată, în toată viaţa mea.

— Mai bine. Dar caută drumul mare, ascultă sfatul unui prieten. Cum te cheamă ?

— Mi se spune Limbă-de-clopot, fiindcă în unele zile mi se bălăbăne capul, spuse Scacerni, pe care-l prinsese pofta de şotii.

— Iar mie mi se spune Fratognone — grăi celălalt cu mîndrie şi încredinţat acuma cu desăvîrşire că insul era cam nerod — nu ştiu din ce pricină, dar pot spune că în Ferrara e un nume respectat. Ascultă : ai umeri buni şi ştii să-ţi ţii gura ?

— Cît despre umeri, duc o greutate de două sute de livre o zi întreagă, iar cît de ţinut gura, dacă nu începeai dumneata, eu unul mi-aş fi văzut mai departe de drum, fără să scot o vorbă.

—Îmi place, spuse, cu destulă îngîmfare, Fratognone. Şi vreau să te ajut, ca un bun creştin. Dacă n-o să găseşti de lucru la Lagoscuro, întreabă în Ferrara de unul căruia i se spune Raguzanul. Cu umeri puternici şi cu limba înţeleaptă, ştiu c-o să-ţi dea putinţa să lucrezi şi să-ţi cîştigi o pîine cinstită.

— Ce înseamnă cinstită ?

— Nu aia a iscoadelor, în orice caz. Adio.

— S-auzim de bine.

Continuîndu-şi drumul, Scacerni se gîndea că soarta îi pomenea pentru a doua oară de Raguzanul ăla, iar de data asta chiar pe drumul sării, nume sub care ştia că erau indicate itinerarele contrabandiştilor dintre statul veneţian şi cel pontifical, şi cel al familiei d'Este, şi cel toscan, pe căi ascunse şi cu opriri potrivite, şi cu schimburi de cai, de boi, de catîri şi de hamali, pentru a trece nu numai sare, ci şi oricare altă marfă, fără a plăti taxele de vamă şi drepturile de monopol, ca şi cînd genul acela de contrabandă, străvechi şi înfloritor, începînd de la ţărmurile adriatice şi pînă în ţinuturile din interior, ar fi dat sau şi-ar fi împrumutat numele lui celor mai însemnate dintre drumurile acelea.

Ajunse repede la Lagoscuro şi fără alte întîlniri, iar soarta, după cum îi era obiceiul, păru să-i fie prielnică la început. Sosise, ce-i drept, într-un moment în care portul avea de lucru datorită unor mari cumpărături de cereale — făcute de militarii austrieci — care se cereau încărcate. Era nevoie de hamali, iar vînjosul Scacerni cîştigă atîta, încît putu să-şi schimbe hainele lui jerpelite cu unele noi de abà, în ale căror cusături îşi ascunse nestematele. Pe urmă, încetă orice trafic, întrucît grînele nu mai ajungeau nici măcar pentru nevoile ţării, necum pentru a fi vîndute în afară. Aventurierul

nostru cunoscu un nou fel de mizerie, aceea care goleşte sufletul de orice nădejde şi moleşeşte trupul într-o trîndăvie obosită şi sordidă. Cunoscu amorţeala pe care-o dă foamea cînd se învecheşte în pîntecele vlăguit, zilele petrecute dormitînd şi căscînd, mulţumit să fie timp frumos, pentru a se prăji, ghemuit, împreună cu alţii de teapa lui, la picioarele unui zid bătut de soare. În starea asta îl aduseseră puţinele şi jalnicele felii de mămăligă, mai curînd cerşite decît cîştigate, ici şi colo, prin case ori prin depozite de mărfuri, cu cîte-o treabă neînsemnată, tolerată de cele mai multe ori, nu cerută. Erau urmările nu numai ale postului,, ale malariei şi, poate, ale pelagrei, dar şi ale stării celei noi şi ale frămîntării sufleteşti pe care aceasta i-o impunea, acum cînd se obişnuise să trăiască de pe o zi pe alta. E drept că din cînd în cînd se pierdea, visînd cu ochii deschişi, scufundat în închipuiri copleşitoare şi ciudate, asemănătoare întrucîtva, iar asta numai ca să putem face o comparaţie cu isprăvile neasemuite ale vrăjitorului Chiozzini ; şi-şi obosea mintea studiind greutăţi fără ieşire, proiecte cu neputinţă de înfăptuit, astfel că, pînă la urmă, se supăra. Începea, fără îndoială, să semene cu unul din cerşetorii aceia care agonisesc o comoară nenorocită, fără a face cu ea altceva decît s-o ţină ascunsă în salteaua lor păduchioasă, pînă cînd îşi dau duhul pe ea ; iar lumea se minunează. Nu întrezărea altă lumină decît să recurgă la Raguzan, dar îi repugna, căci a recurge la Raguzan era ca şi cum s-ar fi recunoscut vinovat, iar el, cînd stătea de vorbă cu sine însuşi, susţinea că era nevinovat. Îi mai repugna de asemeni şi pentru că, necunoscînd valoarea aurului şi a nestematelor (îl blestemă din nou pe evreu, care refuzase să i le preţuiască ; şi la ce mai slujea atunci cinstea ?), Raguzanul l-ar fi înşelat, l-ar fi strîns de gît şi l-ar fi şantajat.

Noaptea, în încăperile uriaşe şi îngheţate ale marelui depozit de grîne, goale acuma, unde îl lăsau să locuiască de milă, stătea la pîndă după şoareci, care erau căutaţi de către unii ca o mîncare aleasă, avînd ei, după părerea acestora, o carne fragedă şi curată, prin faptul că în depozitele natale nu mîncau decît grîu şi porumb. Cît despre el, nu se putea hotărî s-o facă ; îi prindea cu şiretlicuri şi viclenii de toată fineţea, pentru a înşela frigul nopţilor lungi, care nu-l lăsa să adoarmă, şi pentru a-i oferi în dar celor cărora nu le era silă ; în curînd însă, şoarecii deveniseră şi ei prevăzători, vi-

cleni și turbați din pricina foamei care, după părerea cunoscătorilor mai sus amintiți, îi slăbea, stricîndu-le carnea.

— Știi vreo meserie ? se auzise el întrebat, în cîteva rînduri, cînd căuta de lucru.

— Cîte puțin din fiecare.

— Atunci du-te la Occhiobello. La Occhiobello sînt șantierele, călăfătuitorii, la Occhiobello se fac bărcile și morile de pe Pad, cel puțin cele dintre Ficarolo și Papozze ; știi cîte sînt ? Sute, și cele mai multe construite la Occhiobello. Gîndește-te că în vremuri bune, cînd aici la Lagoscuro acostau vase de mare, tocmai din Olanda și din Anglia, pentru a încărca marfă, dacă era ceva de lucru pe bord, veneau călăfătuitorii din Occhiobello. Acolo da, hei, acolo da ! Dacă vrei într-adevăr să muncești, du-te la Occhiobello.

Îl plictisea înainte de a-l fi văzut, aproape tot cît și acest Lagoscuro, de unde voiau să scape de el, ca de o gură nefolositoare. Nu era departe : aproape — cam cinci mile ferrareze dar pe malul celălalt ; iar pe podul de vase, santinelele austriece voiau să știe, de obicei, de unde veneai, încotro te duceai, cu ce scop, al cui fiu erai și unde erai născut, și cu ce te îndeletniceai. Austriecii ăștia țineau garnizoane puternice în Ferrara și în Comacchio, iar ocrotirea lor asupra guvernului papal era foarte însuflețită, grijulie și numai ochi. În ținutul ferrarez, unde, pentru hrănirea trupelor și a garnizoanelor lor, începuseră din nou rechizițiile, lumea se consola spunînd că vulturului cu un cap îi urmase vulturul cu două capete, cu un cioc în plus, spre a mînca mai mult. Fiecare se consolează cum poate, iar nenorocirea de astăzi pare întotdeauna cea mai gravă. Chiar și garnizoanele îi erau date papii din dragoste, iar el trebuia să le țină cu de-a sila, dar austriecilor le erau foarte necesare pentru a le asigura trecerea liniei Padului, în caz că statele italiene ar fi fost iarăși amenințate de revoluție. Napoleon se afla la Sfînta Elena, lăsînd lumea mai mult uimită decît liniștită, căci importanța și ciudățenia unor atare și atît de numeroase evenimente nu îngăduiau să se creadă că lucrurile fuseseră aranjate și că pacea putea să dureze.

În martie, austriecii înșiși îi chemară să treacă podul atît pe Scacerni, cît și pe oricine dorea să muncească. Angajau

oameni, fiindcă tocmai peste drum de Occhiobello, la Vallonga, cu un mare număr de săpători şi de terasieri, fortificau în cea mai mare grabă un cap de pod, cu valuri de pămînt, cu baricade din trunchiuri de copaci, şi cu tot ce cerea meseria. Căutau deci mînă de lucru şi plăteau bine şi punctual. Timp de cîteva zile Scacerni mînui lopata ; pe urmă, cînd află că, la Occhiobello, austriecii pregăteau vase pentru a face un pod, se oferi ca dulgher şi ca tîmplar priceput în astfel de lucrări.

Domnul căpitan, Herr Hauptmann, care comanda lucrările podului, îl remarcă şi află că a fost pontonier în armatele imperiale. Veteran al lui Napoleon şi al campaniei din Rusia, erau nume primite cu mirare şi curiozitate, aproape străvechi, mai cu seamă pentru unul ca acel Herr Hauptmann, bun ofiţer al unei armate de oameni cu carte, pe care capriciul soartei îl hărăzise să facă numai de la birou acele nenumărate războaie din vremea aceea. Străinul acesta cumsecade iubea Italia, istoria ei, artele ei, obiceiurile ei şi graiul, tot atît cît iubea şi specialitatea de genist în care slujea cu mîndrie. Iar lui Scacerni îi cerea să-i vorbească despre podurile de pe Berezina, despre minunile pontonierilor generalului Eblé ; Scacerni îl încîntă povestindu-i tragedia podului de pe Vop. Tăcut de felul lui, se pricepea să vorbească, dacă avea de tras vreun folos ; iar Herr Hauptmann îl admira pe italianul acesta isteţ, îl lua cu el în barcă pe fluviu pentru a face sondaje şi relevee, pusese să i se dea o raţie de mîncare de la trupă, preţuia cunoştinţele lui practice în materie de poduri şi de fluviu. Cunoaşterea apelor este dintre cele mai atrăgătoare, iar, la Occhiobello, Padul oferea particularităţi ciudate, şi, printre altele, prăbuşirile albiei, adînci de peste cincizeci de braţe. Herr Hauptmann era pasionat de studiul lor, mult mai mult decît i-ar fi cerut construirea unui pod de vase. Între o măsurătoare şi un sondaj, asculta cu mare plăcere poveştile din vremi străvechi, mai vechi decît aceea a ducelui Borso, care a fost vremea de aur a Ferrarei. Pe atunci deci, cu veacuri şi veacuri în urmă, oamenii din Ficarolo se certau şi se băteau cu cuţitele cu cei din Rovina.

— De ce ? întrebă Herr Hauptmann.

— Fiindcă erau vecini.

— Şi e de-ajuns ?

— Chiar dacă n-ar fi fost de-ajuns, fapt e că trăiau pe aceleași ape, iar asta a fost întotdeauna pricină de certuri și de bănuieli.

Cei din Rovina, mai puțini la număr, sufereau deseori stricăciuni și ieșeau bătuți din încăierări. Alături de Ficarolo, Padul cotea spre Ferrara și curgea numai pe albia rîului Volano, pînă la mare.

Era de fel din Rovina un anume Siccardi (numele nu s-a pierdut nici măcar cu scurgerea atîtor veacuri), care a tăiat zăgazul, mai sus de Ficarolo, spre a-i răzbuna pe ai săi. E de crezut că o făcuse pe ascuns chiar de aceștia, căci, cu toată ura, nici măcar ei nu i-ar fi îngăduit o asemenea cruzime împotriva întregului ținut, pînă la mare. Domnul însă, care dă pedepsele după cum crede el mai bine, trimise o revărsare înfricoșătoare, tocmai cînd Siccardi terminase tăierea zăgazului, iar Padul acoperi nu numai Ficarolo, ceea ce n-ar fi fost nimic, dar și toată întinderea deltei și tot ținutul Ferrarei, pînă la mare, croindu-și albia cea nouă, pe care o păstrează pînă în zilele noastre, cu atîtea pagube, cu atîta omor de oameni, încît blestematul de Siccardi a fost prea puțin pedepsit atunci cînd, stînd și bucurîndu-se de răzbunarea sa ticăloasă, fluviul a rupt zăgazul sub picioarele lui și l-a înghițit. Albia din Volano a Padului, care era viața orașului, începu să se astupe cu pămînt, fără ca ferrarezii s-o mai poată aduce vreodată la viață ; iar repararea pagubelor aduse de inundația pricinuită de Siccardi, spunea Scacerni, nu s-a mai isprăvit niciodată.

O umflare primăvăratică a apelor dădea viață fluviului ; păpurișul și mîlul proaspăt de pe maluri, și iarba de pe stăvilare luceau în soare, împreună cu bulboanele liniștite ale șuvoiului lat și leneș, galben de mîl, cu străluciri și reflexe aurii. Din luntre se zăreau vîrfurile copacilor și acoperișurile mai înalte și clopotnițele satelor înghesuite în stăvilare. Pe fluviu, Scacerni se simțea acasă și în patrie și, fără să înțeleagă din ce pricină, începea să creadă că va afla acolo cu ce să-și țină zilele.

Despre încurcăturile personale nu-i spusese căpitanului austriac decît atît cît trebuia pentru a adeveri afirmația că nu știuse niciodată cu exactitate în ce ținut se născuse ; iar bunul Herr Hauptmann, ostaș credincios al lui Metternich și al Sfintei Alianțe, și de loc insensibil la duioșiile și la entu-

ziasmele Restaurării, aflată încă la început, fu cuprins de durere gîndindu-se la fiul unui obscur martor al credinței, al podarului pierdut în clopotnița de la San Giorgio, întru apărarea religiei și a suveranilor legitimi. Asta îi aduse lui Lazzaro un atestat de bună purtare, care putea să-i slujească drept act de identitate de amîndouă părțile Padului. Între timp însă se văzu nevoit ca, după atîția ani, să se spovedească, întrucît Herr Hauptmann, în rîvna lui plină de dragoste, ținuse să-i vorbească de el și să i-l recomande cu căldură parohului din Occhiobello.

Tocmai fiindcă era credincios și cunoștea îndatoririle spovedaniei, Scacerni, ca să spunem adevărul, ar fi dorit s-o amîne. Fapt este că socoti și se convinse că va putea să tacă în legătură cu lucrurile furate Madonnei din Spania, argumentînd că nu obținuse încă nici un folos de pe urma lor (le ascunsese sub o piatră din podul în care-și găsise adăpost) și că era încă timp să le înapoieze ; argumente slabe, cu siguranță, și neglijență vinovată, dar nu e acum cazul să-l judecăm. Se poate adăuga că argumentele, chiar dacă au putut să-i pară îndestulătoare, nu l-au mulțumit.

În șantierele de la Occhiobello, după ce tăcuseră atîta vreme, se lucra zi și noapte, pentru a pregăti schelete de vase, grinzi, scînduri groase, ancore și parîme pentru podul de vase. Răsunau ciocanele, scîrțîiau ferăstraiele, rindelele subțiau lemnul, iar securile, în mîini iscusite, fasonau vasele. Pe țărmul acoperit de plopi și de sălcii, unde, de cîțiva ani, se aflau șantierele și danele, fierbeau cazanele cu smoală, umplînd totul de fum și de miros. Se întorsese veselia, după ce, vreme de cîțiva ani, nu numai barcagiii și pescarii săraci, dar și morarii înstăriți luaseră obiceiul să se mărginească la reparațiile obișnuite, pentru a nu se scufunda.

Și iată că Ioachim Murat, cutezător și zăpăcit, cu panașul în cap, călărind după mirajul coroanei Italiei, pică în aprilie la Ferrara, escaladă zidurile și îi asedie pe austrieci în Fortăreață ; iar doi colonei bonapartiști, un anume Borghi și un anume Negri, după ce, spre mirarea generală, li se deschiseră porțile, se apucară să recruteze ostași pentru el, care, cu puținele lui trupe regulate, întărite de mîna aceea de oameni de strînsură, pornise să atace capul de pod de la Vallonga. Ziua era senină, cîmpia era verde de iarbă și de tot felul de plante de-abia răsărite ; privirea străbătea pînă departe și întreg

Occhiobello venise pe stăvilar să vadă bătălia de dincolo de fluviu. Trupele lui Murat înaintau în cîteva şiruri prin fînețele pe jumătate mlăştinoase, pe poteci şi pe stăvilar, dinspre Casaglia şi dinspre Lagoscuro, aşa că aproape puteau fi numărate. Din cînd în cînd se opreau să tragă cu armele, făcînd zgomot, împotriva întăriturilor austriece, care nu răspundeau. De-a lungul şirurilor, cînd într-unul, cînd în altul, se vedea ivindu-se fumul unei împuşcături ; urmau alte împuşcături, iar apoi un foc tumultuos care sfîrşea prin a cuprinde tot şirul, ascunzîndu-l în fum. Bubuitul armelor ajungea atunci pînă dincolo de Pad, ca un zăngănit precipitat şi zgomotos. Dar iată că vorbi şi tunul. În sînge şi în picioare Scacerni simţi frenezia pe care cel care-a fost în foc o cunoaşte. Cîţiva călăreţi alergau prin fînețe, de la un şir la altul. Fumul acoperea orice lucru, chiar şi bătălia. Scacerni zări un tun, aşezat în poziţie de tragere de către servanţii săi, ca să bată intrarea pe pod. Seara se ştia că soldaţii regelui Ioachim ajunseseră pînă sub lunetele, abatajele şi cazematele înălţate întru apărare, singura ieşire fiind aceea de a pierde mai mulţi oameni decît ar fi fost necesar. În ziua următoare continuară asaltul, care ţinu mai multe ore, nu lipsit de curaj, dar zadarnic, pînă cînd austriecii ieşiră şi contraatacară. De pe malul din faţă, Occhiobello nu vedea nimic din învălmăşeală ; vedea însă cum o parte din atacanţi, demoralizaţi şi nedisciplinaţi, o luau la sănătoasa, sărind peste şanţuri şi peste mărăcinişuri, pe potecă şi pe cărări, eliberînd terenul.

Regele Ioachim termină apoi aventura ca un cutezător ce fusese, iar colonelul Negri fugi în America, spre a-şi sfîrşi zilele în insula Sfîntul Toma, din Antile. Scacerni simţi pentru ultima oară frenezia şi furnicătura din vine şi căldura din tîmple, obişnuite cînd au cuvîntul puşca şi tunul.

— S-a terminat cu cumnatul ! spuse Herr Hauptmann, drept comentariu la bătălie şi la campania lui Murat pe Pad ; şi chiar Scacerni ştia că Murat luase de soţie pe una din surorile lui Napoleon. Şimţi că era vorba de o concluzie.

În Ferrara fusese proclamat un guvern provizoriu austriac. O convorbire între Herr Hauptmann şi un subaltern de-al său, în vreme ce priveau împreună şi însemnau cu degetul o hartă topografică a Padului inferior, aduse la cunoştinţa lui Sca-

cerni că Austria, ocrotitoare zeloasă a monarhilor legitimi restauraţi în Italia, fixa graniţa pe cursul principal al fluviului, punînd mîna şi pe pămînturile de dincolo de Pad, care fuseseră ale Ferrarei ori ale statului papal. Ba chiar, după cum spuneau cei cu mintea ascuţită, profitînd de faptul că monseniorii trimişi să susţină interesele papii ştiau să citească mult mai bine cărţile de rugăciuni decît hărţile topografice, comisia austriacă îi încurcă şi le dădu de înţeles că din punctul unde Padul se împarte în atîtea braţe, cursul principal ar fi acela dinspre Goro, aşa că satul de baştină al lui Scacerni, Ariano, şi întreaga lui „insulă" deveneau austriece, din prostia acelor delegaţi. Ca supus austriac, află el, ar fi trebuit să dea ascultare unui decret prin care se hotăra recenzarea tuturor militarilor din fostul regat al Italiei.

Nu regreta, desigur, mai ales acum cînd certificatul răspundea în locul lui la orice întrebare, faptul că poliţia austriacă proceda la curăţirea ţinutului de dincolo de Pad şi a deltei, cu o energie pe care autorităţile papale erau departe de-a o avea. În ce-l privea, prefera însă să rămînă pe fluviu, între cele două state, ca supus al papii, cu libertatea sa proprie, de care era îndrăgostit mai departe, cu toate că nu mai era dispus s-o caute prin hăţişuri şi prin fundul văilor sălbatice.

Serbările şi *te-deum*-ul care avură loc în Ferrara, cînd guvernatorul papal veni să-şi primească provincia din mîinile ocrotitorilor, fură foarte reci. Nu demult, după retragerea bărcilor şi distrugerea capului de pod din Vallonga, Herr Hauptmann plecase de la Occhiobello tocmai în Galiţia, făgăduindu-i lui Scacerni că, dac-o să pice într-o zi sau alta prin părţile acelea, o să-i arate cursul superior al Vistulei. Scacerni lucra pe şantierul bătrînului Subbia, călăfătuitor, care prinsese multă dragoste de el văzîndu-l cum învaţă să se folosească de ciocan şi de daltă, de echer şi de firul cu plumb, ajungînd un atît de bun dulgher şi tîmplar, încît să se poată chema, nu peste multă vreme, un adevărat meşter dulgher.

Îl privea cum lucra şi suspina :

— O să-mi pară rău să pierd un lucrător ca dumneata.

— N-am spus că vreau să plec, meştere Subbia.

— Şi nici eu, dragul meu, nu ţi-aş da drumul, dar, o dată reparată barca asta amărîtă, care, în alte vremuri, ar fi slujit încă demult la încălzirea ceaunului, nu mai e nimic de lucru şi cine ştie cînd o să mai pice altceva. Astăzi se repară pînă şi rablele astea făcute harcea-parcea !

În semn de dispreţ, lovi cu piciorul în ea, şi continuă :

— S-a şi uitat că există bărci noi. Ehei, pe vremea mea !

— Eu însă, aşteptînd vremuri mai bune, mă mulţumesc cu dormitul şi cu mîncarea, meştere.

— De dormit, dragul meu, cît ai să vrei, dar mîncarea ? Dacă mergem tot aşa, peste puţină vreme o să-mi lipsească chiar şi mie şi babei mele, iar pe vatră o să se poată duce pisica să se joace. Ştii cît costă o chilă de porumb ? Patruzeci de scuzi ! Iar grîul cincizeci ! Nemaivăzut şi nemaiauzit.

— O să vină şi vremuri mai bune.

— Dar cînd oare ? După ce-o să murim de foame ? Iar ţăranii stau atît de prost, încît or să fie siliţi să ducă la moară grîul de sămînţă. E foamete.

— Am auzit şi eu vorbindu-se de asta.

— Ei, spun minciuni ? Şi dacă nu se seamănă de Sîn Luca, ce-o să se secere de Sînt Ioan ? Foametea de-acum un an a fost un fleac pe lîngă asta, care o să pară un adevărat huzur pe lîngă foametea de anul viitor, şi aşa mai departe, dragul meu.

Sinistra prevestire semăna prea mult a adevăr, şi-nspăimînta. Iarna lui 1816 fu cu adevărat dureroasă în ţinutul ferrarez ; iar molima se ivi şi ea din nou, ciumă sau tifos, cum voiai să-i spui. Meşterul Subbia şi nevasta se molipsiră amîndoi, şi nimeni nu mai cuteză să le intre în casă, nici chiar un nepot care locuia în Porpolana, deşi era singura rudă şi aştepta moştenirea călăfătuitorului. Ar fi murit în părăsire, dacă nu i-ar fi îngrijit Scacerni.

— Cum de-ai avut atîta curaj ? îl întrebă bătrînul convalescent. Ai avut-o şi dumneata anul trecut ?

— Eu unul nu, dar ciuma e prietena mea ; în orice caz, mi-a fost întotdeauna de ajutor, răspundea Scacerni, aducîndu-şi aminte de intrarea în Ferrara cu un an înainte ; şi pe urmă am fost ostaş al lui Napoleon în Rusia : mai mult se teme moartea de mine decît eu de ea.

— Acum, în casa asta ori e de mîncare pentru trei oameni, ori nu e pentru nici unul. Nu-i aşa, bătrînico ?

— Adevărul adevărat, întărea femeia, dînd din cap. O să fii pentru noi ceea ce-ar fi fost un copil, dacă s-ar fi îndurat Dumnezeu.

— Te pun în testament, te las moştenitor al şantierului, meştere Lazzaro !

— Să n-o luăm razna, spunea Scacerni. Şantierul o să-i revină, cît mai tîrziu cu putinţă, fiului fratelui dumitale.

— Laşului ăluia de la Porpolana ?

— Le-a fost frică atîtor altora, să fim drepţi, meştere Subbia ! Dac-ar trebui să fie dezmoşteniţi toţi, lumea s-ar răsturna cu susu-n jos.

— Adevărat grăieşti — răspunse Subbia, uluit — şi eşti omul acela pe care m-am deprins să-l preţuiesc, dar avem o datorie de recunoştinţă faţă de dumneata, pe care vreau s-o plătesc în orice caz.

— N-are nici un rost, nu te mai gîndi la asta ; astăzi eu, mîine dumneata ; sîntem pe lume ca să ne-ajutăm.

— Cuvîntul *Scripturii.*

Nu era vorba că rosturile lumii şi ale familiei l-ar fi interesat chiar atît de mult pe Scacerni, dar inima îi şoptea altceva şi nu voia să rămînă dulgher pînă la sfîrşitul zilelor sale. Iar această dorinţă şi acest gînd îi fuseseră sădite în suflet chiar de către Subbia, cînd se văita de scumpetea alimentelor :

— Cincizeci de scuzi o chilă, şi urcă mereu ! Ţăranul însă, vezi dumneata, oricît de rău i-ar merge, ţăranul tot se descurcă : îşi toarce şi-şi ţese în casă cînepa pe care a cultivat-o ; de mîncare, chiar pe sponci, are grîu, are porumb, are porcul şi păsările, şi ouăle. Dacă n-are bani pentru cizmar, merge în saboţi sau desculţ. Nu cheltuie un ban în afară, aşa că nu-i pasă dacă are puţini sau de loc. Dar în meseria noastră (asta nu-nseamnă că altădată n-a fost şi ea o meserie foarte bună) în situaţia noastră, acasă ori la atelier, ce te faci fără bani ? Totul trebuie plătit cu bani peşin, iar fără ei, cine-ţi dă lemnărie, cine-ţi dă fierărie, cine-ţi dă sculele ? Banii cer să plece şi să vină : ca apa, de pe pămînt spre cer şi din cer pe pămînt. Te-a lămurit comparaţia ?

— M-a lămurit.

— Înseamnă că, în vremuri de sărăcie, noi, şi la fel cu noi, ceilalţi meseriaşi, stăm mai prost ca toţi.

— Şi-atunci, după părerea dumitale, cine stă cel mai bine.

— Morarul, fără îndoială, în orice vreme.

— Duce, într-adevăr, o viaţă atît de frumoasă ?

— Stai mai bine şi m-ascultă şi spune-mi pe urmă că nu-i aşa ! Ţăranul are grîul, dar celălalt are pietrele de măcinat ; cît durează nevoia de mîine, e nevoie de morar. Negustorul scumpeşte marfa, iar morarul măreşte uiumul. Iar roţile le mişcă rîul, pe degeaba ! Şi vreau să-ţi mai spun un secret : peste uiumul stabilit, orice morar care se respectă mai ia ceva pentru el, ca un stăpîn şi un domn ce este. Clientul ştie asta, dar se preface că habar n-are de nimic, bineînţeles, numai dacă morarul e cumsecade şi cumpătat, căci ţăranul nu ştie nici să scrie, nici să citească, dar nu există nici un doctor care să-l întreacă, dacă e vorba să spună cîte palme de făină au să iasă din atîtea palme de grîu ori de porumb. E vorba, aşadar, de ploaie, nu de furtună, iar morarului lacom i se usucă gîtlejul.

— Pînă la urmă s-ar spune că legea morarul şi-o dictează, şi-o face, şi şi-o aplică singur.

— Întocmai ; aidoma stăpînilor lumii. Repet însă că şi el poate să tundă, nu să jupoaie, căci schilodeşte, iar Napoleon a arătat ce-nseamnă asta.

Reieşea din vorbele astea, şi se lega de meşteşugul acela, o oarecare idee de trufie, şi de samavolnicie, şi de iscusinţă, cu o oarecare sclipire de ţărănească grandomanie, care nu se putea să nu-i placă lui Scacerni, împins cum era, de obiceiuri şi de temperament, să-şi facă singur lege şi dreptate, cu o libertate cinstită, dar fără prejudecăţi.

— Moara, spunea Subbia mai departe, este ogorul morarului, precum se spune, dar mai este, spun eu, şi banca la care să pui banii cu dobîndă, este vama şi arenda morarului !

După ce lăuda cîştigurile, lăuda şi cheltuielile : viaţă uşoară, băierile pungii larg deschise, familiile îndestulate, nevestele înclinate spre eleganţă. Şi asta îi plăcea lui Scacerni. Dar era vorba de morarii de odinioară, nu de cei de-acum, sărăciţi, strîmtoraţi, mîncîndu-şi de sub unghie. El, Subbia, numărase peste şase sute de mori pe Pad, şi toate înfloritoare şi active, aşa că, entuziasmat de amintiri, exclama :

— Ehei, atîta timp cît mai curge apă pe Pad, trăiască viaţa de morar !

— Să trăiască, nu zic ba, dar atunci, de ce nu aleargă toată lumea să facă pe morarul ?

— Bravo ! Dacă dinții slujesc la mîncat, trebuie să avem numai dinți ? Foarte curînd n-am mai avea ce să le dăm de lucru. Și, pe urmă, nu-i o viață pentru oricine, și trebuie să ții seamă și de om.

— Cum adică ?

— Fiecare medalie își are reversul ei. Traiul ăla pe fluviu, de unul singur, nu-i pentru toată lumea. Își are și el primejdiile lui.

— Numește-mi-le pe cele mai mari.

— Inundațiile rup parîmele și împing moara de-a curmezișul ; iarna, ghețurile o scufundă și o zdrobesc ; vin vremuri cînd trudești zi și noapte, și cîteodată fără putință de salvare. Iar ticăloșii fură. Acolo, pe fluviu, înțelegi, dacă morarul nu știe să se apere singur, nu există polițiști care să-l ocrotească. Cu hoțomanii, cu cei care umblă noaptea, un morar trebuie să știe să dea c-o mînă și să refuze cu cealaltă ; să se-nvoiască într-o zi și să ducă de nas într-alta ; să și-i facă prieteni și să n-aibă teamă de ei ca dușmani ; treaba se termină uneori cu focuri de pușcă. Te-ai simți în stare de-așa ceva, meștere Lazzaro ?

— Ba bine că nu ! răspunse Scacerni, avîntat.

— Oho, oho, ce înflăcărare ! N-am ce zice, de bărbat, ești bărbat.

— Îmi lipsește îndoitul jumătății : banii, răspunse celălalt, devenind iarăși prudent.

Cînd însă fu sigur de dragostea și de recunoștința bunului Subbia, îi încredință taina unei sume în aur pe care-i spuse c-o avea depusă la un evreu din Ferrara, bani găsiți în vremea incendierii Moscovei, pe care n-avusese încă încredere să-i scoată la iveală, temîndu-se de răutatea lumii și de indiscreția justiției. Subbia aproba cu gravitate. Iar Scacerni îi făcu o propunere : să se prefacă, de ochii lumii, că intră tovarăș cu el la jumătate din construcția unei mori, iar pentru cealaltă jumătate să se prefacă, de asemenea, că i-ar fi făcut credit. În acest caz, ar fi avut încredere să-i comande construcția unei mori plutitoare. Și astfel, fără să cheltuiască din buzunar, Subbia și-ar fi plătit cu dărnicie datoria de recunoștință : iar șantierul rămînă acolo unde se cuvine prin dreptul sîngelui.

— Numai atîta vrei, meştere ? exclamă bătrînul. Dar am să-ţi fac cea mai frumoasă moară ce s-a văzut vreodată pe Pad ! Eu ăsta care eram gata să cer să vină încă o inundaţie ca a lui Siccardi şi ca fluviul, dacă nu mai dă putinţa de a trăi, să ne-o dea măcar pe aceea de a termina cu chinurile ! Du-te repede la Ferrara şi retrage-ţi capitalul.

Scacerni dorea atît de mult asta, încît în vremea aceea nu se mai gîndea de loc nici la provenienţa banilor, nici la primejdia de a fi strîns de gît de Raguzan : cine nu riscă, nu cîştigă, cît despre prima îndoială, o îndepărtă cu un argument care i se păru aproape de necombătut.

— Ar fi trebuit să se folosească de ei Annobon, fiindcă nu se teme de excomunicări ? Ar fi mai bine atunci să ne naştem evrei. Dar nu asta poate s-o vrea papa.

Iar meşterul Subbia îl încuraja în planurile lui, arătîndu-i cît de desăvîrşită va fi viitoarea moară, capodoperă a carierei sale de călăfătuitor.

Uneori Scacerni se gîndea şi la Mazzacorati şi nu-i adresa urări prea frumoase :

— Vorbind, ca şi cînd ar fi încă viu, dobitocul ăla nenorocit, jivina aia afurisită, ar fi putut să nu-mi spună de unde şi cum a furat giuvaerele. N-aş fi ştiut nimic şi aş sta liniştit. Frumoasă recunoştinţă pentru că l-am salvat din Vop !

Gîndind astfel, nu-şi dădea seama că nu păcătuia nici el prin prea multă recunoştinţă, dar erau zile în care nu simţea nimic altceva decît pasiunea pentru moară. În vremuri cu bani puţini, abundă sfaturile ; tot astfel şi bătrînul Subbia, în fiecare a doua zi, mai venea cu un argument şi descoperea un avantaj, un nou îndemn, peste cele vechi :

— E un prilej din cele cu care nu te mai întîlneşti niciodată. Se va termina cu foametea (uitînd că pînă cu puţin înainte vorbise altfel), se va termina aşa cum s-a terminat şi cu celelalte, şi chiar cu cele mai rele. Ce ştim noi ? Răul cel mai mare pare întotdeauna acela care ne atinge. Cine mai ştie cît au suferit bătrînii noştri ? O să treacă şi asta, cum au trecut şi celelalte. Scumpetea grîului, cincizeci de scuzi, desigur, nu s-a mai văzut niciodată aşa ceva, desigur : dar ce sînt cincizeci de scuzi ?

Întrebarea, zvîrlită în toiul discuţiei, îl descumpăni atîta, încît trebui să-şi răspundă singur :

— Cincizeci de scuzi sînt cincizeci de scuzi, nu încape discuţie ; dar n-am îmbătrînit degeaba şi-mi amintesc de vremurile de demult, foarte de demult, cînd cu cincizeci de scuzi se cumpăra o pereche de vaci sau un bou de povară : lucru care pe urmă n-a mai fost cu putinţă. Aşadar, cincizeci de scuzi de astăzi fac mai puţin decît cei de atunci, valorează cam treizeci, să zicem treizeci şi cinci. Iar grîul, la treizeci şi cinci de scuzi chila, mi-aduc chiar eu aminte c-a mai fost şi alte dăţi, şi-mi spunea şi taică-meu. Deci nu scumpetea mărfii produce foametea, ci puţinătatea ei ; şi, o spun din nou, va trece şi foametea asta, cum au trecut şi celelalte. Dar, între timp, ce se petrece ?

— Spune-mi-o dumneata, care ai minte şi experienţă.

— Oh, cît despre minte, îmi dau seama că ai multă, şi ascuţită, meştere Lazzaro ! Cît despre experienţă, e singurul lucru ce ne rămîne după ce le-am pierdut pe toate celelalte. Ascultă-mă însă cu atenţie. (Scacerni era numai urechi.) Între timp, generaţia asta de morari zgîrciţi sau nevoiaşi (e unul şi acelaşi lucru şi nu ştiu care din ele e mai rău) a lăsat morile să se dărapene. Chiar acum, din cele şase sute pe care le-am ştiut eu, n-au mai rămas decît ceva mai mult de trei sute, iar astea n-ajung nici măcar pentru puţinele cereale care există : ce vor face peste un an, peste doi, cînd o să vrea Dumnezeu să se întoarcă belşugul ? Şi-aş dori, ferească Dumnezeu, să nu se mai întoarcă niciodată ; dar moara se uzează, se şubrezeşte, nu mai e bună de nimic ; ştiu eu bine cum se face astăzi, de obicei : o peticeală ici, o umplutură cu cîlţi dincolo, pentru a evita cît de cît spărturile, cîte-o reparaţie la schelărie, toate numai cîrpeli, mai rele decît stricăciunile : îţi dau cel mult doi ani, şi jumătate din morile astea vor fi terminate, sau rătăcitoare, sau în ruină, sau într-un şantier pentru o reparaţie cum trebuie, care cere timp. Lumea, oricît de rău ar merge lucrurile, nu va mînca niciodată mai puţin decît acum. Ai putea să-mi spui cam cît va cîştiga atunci un morar care s-a gîndit din vreme la interesul său, care apare înzestrat c-o moară nouă, iute, pe care s-o poată pune în mişcare zi şi noapte, pe orice vreme şi cu oricîtă apă ar veni în jos pe Pad ? Ţi-o spun eu, în taină : pentru ăla, moara n-o să însemne doar un ogor ; va fi o mină de aur, asta va fi !

După ce spunea toate astea, se îndepărta şi îl privea pe Lazzaro cu ochii strălucitori şi puţin lăcrimoşi. Şi trîntea la proverbe :

— Îţi spun eu că oile grase-l îngroapă pe cioban. Dumnezeu ia c-o mînă şi dă cu două. Se cuvine însă să ştii să cheltuieşti la timpul cuvenit, să nu fii scump la tărîţe şi ieftin la făină ; iar cine ajunge la vreme la moară, macină.

După care, adăuga o vorbă menită să arate ce fel de om era :

— Ai spus că te pot ajuta şi sînt gata s-o fac ; vreau însă să te ajut şi în alt chip : dumneata vei acoperi cheltuielile obligatorii : lemnăria, fierăria, mîna de lucru şi pietrele ; cît despre lucrul meu, o să-mi plăteşti cum şi cînd o să vrei şi o să poţi, spre deplina dumitale înlesnire.

— Asta e o vorbă de om cumsecade.

— M-am lăudat întotdeauna cu asta.

— Şi de om de inimă.

— E datoria mea, şi nimic altceva, faţă de ceea ce ai făcut pentru noi.

O dată făcute, refăcute şi revizuite toate socotelile, se dovedi că între cinci şi şase sute de scuzi mergeau pe materialele trebuincioase pentru scheletul morii, gata îmbinat, patru sute pentru mîna de lucru şi o mie pentru montarea mecanismului pietrelor : în total, două mii şi cinci sute de scuzi. Făceau atîta giuvaerele Madonnei din Spania ? Pentru a nu risca să rămînă fără moară, Scacerni n-ar fi mărturisit acum nici măcar pe patul de moarte de unde proveneau ele, iar neliniştea îl conduse în curînd spre Ferrara, la Raguzan, indiferent de risc şi de primejdie. Nu mai dormea de trei nopţi, el care, în atîtea nenorociri, nu ştiuse ce înseamnă să n-ai somn. Porni la drum dis-de-dimineaţă şi nu-şi dădu seama cîte mile străbătuse pînă cînd, din cîmpia întinsă, văzu ivindu-se cele patru turnuri ale Castelului şi, mai la o parte, construcţia uriaşă a meterezelor Fortăreţei, după care se conturară înseşi bastioanele. Iar hîrtia lui Herr Hauptmann îi dădea curaj, în clipa cînd se înfăţişă la poarta San Benedetto. Pătrunse fără nici o greutate şi-şi continuă drumul pînă la Castel şi în Giovecca. Lumea bună şi oamenii binecrescuţi din Ferrara treceau pe acolo, pe la capătul străzii, printre spitalul Sfînta Ana şi teatru, dîndu-şi întîlnire în faţa cafenelei „Tasso". Nu era încă ora de plimbare, dar ziua era

senină, iar trotuarele se și însuflețiseră ; plăcerea lui Scacerni de a regăsi orașul cu o înfățișare atît de deosebită față de altădată se topea din pricina necazului de a merge printre orășeni cu bocancii lui grosolani, bătuți în ținte. Așa credea cel puțin, dar mai curînd era supărat de greutatea, la care nu se gîndise, de a descoperi adăpostul Raguzanului. Nu întîlnea pe nimeni care să-i convină : unul era om prea de seamă pentru a îndrăzni să-l oprească ; altul era prea grăbit ; al treilea avea un chip nesincer, ori de tîmpit, ori de om prea curios. Tot cercetînd, tot îndoindu-se, ajunsese într-un loc unde nu se mai aflau trecători, dincolo de porțiunea aceea din Giovecca însuflețită și frecventată. O luă înapoi, hotărît să întrebe în vreo prăvălie ; și le privea cu coada ochiului : ori prea multă lume înăuntru, ori negustori cu mutră morocănoasă ; dintr-un motiv sau altul ajunse în capătul străzii și coti pe sub porticul teatrului, fără să intre în nici una. Atunci, își pierdu răbdarea ; intră în prima prăvălie, care era o tutungerie, cam mare și întunecată, se duse la tejghea, cumpără puțin tutun de mestecat și, în timp ce-l punea între dinți, întrebă fără nici o teamă :

— N-ai ști să-mi spui, negustorule, unde își are sălașul un anume Michele Bergando, căruia, pe poreclă, i se spune Raguzanul ?

— Michele Bergando, repetă tutungiul, ridicîndu-și ochii de pe țigările pe care tocmai le alegea, și-l cercetă cu o privire uluită pe cel ce-i pusese întrebarea — zis Raguzanul — și fixă un colț întunecos al prăvăliei, cu o căutătură jumătate rătăcită, jumătate întrebătoare. Nu lipsește nimic, încheie el, supărat.

— Da : locuința lui, vă rog ?

— Și tocmai pe mine mă întrebați ? Sînt întrebări care nu se pun ; vreau să zic : ce știu eu de asta ?

— Vai, nu voiam să vă supăr.

Tutungiul răspunse cu o ridicare din umeri, dar o voce din spatele lui Scacerni, mieroasă și neplăcută, deși politicoasă, spuse :

— Poate c-aș putea eu să-l satisfac pe acest om cumsecade.

— Vă rog, răspunse tutungiul, în timp ce Scacerni se întorcea.

Îi stătea în față un ins ciudat, înalt și jigărit, aplecat de umeri, cu capul ascuțit, cu nasul și bărbia ascuțite, dar rotund la față ; iar asemănarea cu o cucuvea era sporită de ochii tot rotunzi, gălbui, ale căror pleoape clipeau într-una, ca și cînd lumina de zi le-ar fi supărat :

— Am auzit pomenindu-se de acest Michele, cum ați spus ? Bergando...

Tutungiul suflă cu putere în spatele tejghelei.

— Vă plictisesc ? întrebă Scacerni, supărat de asemenea apucături.

— Pe mine ? Suflam praful, eu !

— Aha, fiindcă, de, credeam... Sînt străin și nu cunosc bine obiceiurile din Ferrara.

— Știți ce trebuie să credeți, tocmai fiindcă sînteți străin ? — dar, după ce spuse asta, tutungiul, întîlnind ochii cucuvelei, schimbă vorba supărat : Credeți ce vă place !

— Vedeți dumneavoastră, domnule, prietenul ăsta al nostru, tutungiul, tocmai își număra țigările, spunea între timp celălalt, și l-ați făcut să-și piardă șirul : trebuie să-l iertați. E supărăcios, se-aprinde din nimic, prietenul nostru, darmite cînd își face socotelile !

— Și chiar îl iert. Dar văd că nu izbutesc să aflu unde stă...

— Raguzanul. Ei bine, eu nu știu unde stă, dar v-aș putea da cîteva sfaturi bune, căci se vede imediat că sînteți, cum am și spus, un om cumsecade. Eu nu știu...

— Și-atunci, de ce mă faceți să-mi pierd vremea ?

— Dacă vreți să veniți cu mine, cred că v-aș putea spune, cu siguranță.

— Cu dumneavoastră, unde ?

— Oh, aici aproape, la doi pași.

Scacerni se uită la tutungiu, care acum părea să se afla departe, departe de tot ; la ochii de cucuvea ; simți despre ce era vorba, pricepu, și spuse :

— Vă mulțumesc pentru propunere, dar eu am nevoie de adresă, nu de sfaturi. Adio.

Și ieși repede din prăvălie, uitîndu-se îndărăt, de frică să nu fie urmărit, dar, ori pentru că socotise că nu merita să se oboseaască, ori pentru că-și pierdea vremea mustrîndu-l pe tutungiu pentru supărarea lui prostească, ori pentru că se

afla acolo cu o altă sarcină mai importantă, ticălosul acela nu ieşi din prăvălie.

„Ar fi bine în oraş, dacă n-ar exista spioni, se gîndea Scacerni, dar ce fac acum ? Văd că numele ăsta al Raguzanului face o impresie curioasă. Aici aproape, la doi paşi... adevărat, închisoarea e-aici aproape.

În faţa teatrului şi-a cafenelei se strînseseră un mare număr de cetăţeni, precum şi cîteva grupuri de ofiţeri, atît austrieci — gătiţi în uniformele lor albe — cît şi pontificali. Împreună cu ei stăteau de vorbă cîţiva burghezi, iar unul dintre aceştia, după uitătură, după îmbrăcăminte, după mustăţi, după chipul cum ţinea, aproape ca pe o floretă, bastonaşul subţire de plimbare, avea un aer marţial, dar ostentativ, şi de o vioiciune mai curînd silită, care ieşea şi mai mult în evidenţă din pricina atitudinii rezervate şi distante a ofiţerilor faţă de el. Vorbea cu o volubilitate neîmpărtăşită de ceilalţi ; saluta cu glas tare, striga trecătorii pe nume : aproape toţi se mărgineau să răspundă printr-un gest lipsit de căldură. Doamnelor, aflate în trăsură ori pe jos, le adresa, cu pălăria pînă-n pămînt, saluturi ceremonioase. Părea cunoscut de toţi, dar nimeni nu-l simpatiza. Înfipt în trotuarul din care ocupa jumătate, se făcea că nu înţelege, flecărea, rîdea şi-şi continua scălămbăielile. Un vlăjgan tînăr şi sărăntoc, unul dintre aceia cărora li se spune „fanţi", putînd fi recunoscut după îmbrăcăminte, după gesturi şi după rînjetul arogant, ca şi după mersul lui tîlhăresc, se văzu împiedicat şi îl izbi din mers. Atunci celălalt, privindu-l de sus în jos şi arătîndu-l cu bastonul, spuse către cei din grupul său :

— Oh, eh, îl vedeţi pe ăsta ? Este o lichea şi făcea parte dintre „bonetele" care, în Spania, jefuiau altarele Madonelor, pentru a se destrăbăla cu...

— Iar dumneavoastră — îl întrerupse promt fantele, luînd poziţia de drepţi şi maimuţărind cu ditamai salutul militar după moda franţuzească — dumneavoastră eraţi căpitanul companiei mele, domnul Antonio Roncaglia !

Deşi rezervaţi, atît ofiţerii, cît şi orăşenii nu se putură împiedica, auzindu-l, să nu izbucnească în hohote de rîs, care treziră atenţia generală, dar nu-l descumpăniră pe nerușinatul de Roncaglia. Era limpede că iacobinul de altădată voia să facă să i se uite isprăvile şi trecutul, amestecîndu-se printre ofiţerime.

Scacerni nu-i dădu atenţie decît pentru amintirile pe care i le trezise numele lui ; şi se luă după celălalt, cel cu limba ascuţită, care, mulţumit de succesul său, se îndepărta blazat şi mişcîndu-şi şoldurile, cu stîngăcia afectată a celor de teapa lui, care trăiau de cele mai multe ori de pe spinarea deşucheatelor vrăjite de farmecele lor.

O luase pe sub portic, iar apoi, prin piaţeta Camerini şi pe lîngă Arhiepiscopie, ajunsese lîngă Dom şi în Piaţa Mare şi îşi continua drumul pe strada San Paolo ; coti pe străduţa Vaspergolo, sosi în San Romano, iar de acolo, mai umflat în pene ca oricînd, se strecură pe sub arcadele joase şi pe sub balcoanele şi galeriile acelea ciudate, care se mai văd încă tăind de-a curmezişul şi călărind strada ce se numeşte a Bolţilor. Înainte ca el să-şi sfîrşească plimbarea într-unul din acele ganguri întunecoase şi nesigure, care erau atît de frecvente în cartierul locuit de prostituate şi de bărbaţi de acelaşi soi cu el, Scacerni îl ajunse sub una din bolţile acelea şi-i spuse :

— I-aţi dat un răspuns de toată frumuseţea căpitanului Roncaglia, cum i se şi cuvenea, şi mi-a plăcut ; bravo !

— Aşa trebuie să răspundă un „Ştrengar" din Ferrara, răspunse, măgulit, fostul ostaş din regimentul „bonetelor"; dar, măsurîndu-l cu privirea, adăugă : Iar dumneata, ca un ţărănoi ce eşti, te-arăţi cam prea cutezător oprindu-l pe cineva cu care n-ai nici în clin, nici în mînecă. Noroc că-mi pari mai mult neştiutor decît viclean. Altfel, aş putea bănui că eşti spion.

Se vedea atît de limpede că exagera cu fiecare vorbă în plus pe care-o rostea, arătîndu-se viteaz din îndatorire profesională, încît Scacerni, mai curînd distrat decît jignit, simţi nevoia să glumească, făcînd pe umilul :

— Dacă un „Ştrengar" de la ţară poate să-i ceară un serviciu unuia din oraş, fără să-l supere...

— „Ştrengari" de la ţară ? îl întrerupse celălalt, care era membru al congregaţiei de răufăcători ce se intitula chiar a „Ştrengarilor din Ferrara", proxeneţi, cei mai mulţi, şi executori plătiţi de vendete şi de asasinate. N-am auzit niciodată spunîndu-se că sămînţa asta ar fi prins şi pe la ţară.

— Există, cu voia dumitale. Întreabă-l pe Raguzan.

— Îl cunoşti pe Raguzan ? întrebă „Ştrengarul", cu o umbră de respect neaşteptat.

— Dacă n-am fi noi sărăcuţii, „Ştrengarii" de la ţară, cum ar mai putea trăi comerţul pe drumul sării ?

— Au auzit vorbindu-se de asta — admise „Ştrengarul" — muncă de hamali, de contrabandişti.

— De măgari, întări falsul modest, dar e nevoie şi de oameni de robotă pe lumea asta, iar omul, cînd nu s-a priceput să se aranjeze ca „fante", trebuie să se împace şi cu treburi mai de rînd, ca s-o scoată la capăt. Îl caut pe Raguzan, să-i dau nişte ştiri care-i vor face plăcere, dar în bîrlogul obişnuit nu l-am găsit.

— În strada Armari ?

— În Armari. Mi s-a spus că nu-i acolo.

— Raguzanul, dragul meu ţărănoi, iar asta să-ţi fie de învăţătură, n-are un singur bîrlog, şi-l schimbă adesea.

— Credeam că în Armari...

— Credeai dumneata ! În Armari, la Palat, se află bîrlogul pe care-l ştie toată lumea. Mai are şi altele, tăinuite.

— Mie mi-ajunge ăla — spuse Scacerni cu repeziciune şi cu totul alt glas, îndreptîndu-se dintr-o dată şi desfăcîndu-şi umerii, cît erau de largi — şi-ţi mulţumesc de mii şi mii de ori. Îţi dau însă un sfat.

— Un sfat, mie ?

— Să-ţi vîri înăuntru, cînd mergi ţanţoş, şezutul ăla rotofei pe care-l fîţîi încoace şi-ncolo, căci altfel, într-o bună zi, ţi-l netezeşte careva cu picioarele şi-ţi dezumflă balonul.

— Ce netezeşte... ce-mi dezumflă... cum adică ? Aşa se vorbeşte cu un prieten, între adevăraţii „Ştrengari" ?

Tot atît de laş pe cît de îngîmfat, începu să pălească la faţă şi să se dezumfle, privind mîhnit ochii, statura şi atitudinea lui Scacerni, pînă cînd se fleşcăi şi se moleşi de tot.

— Şi, fleanca ! îi porunci Scacerni. Vorbind, n-ai să-mi faci plăcere nici mie, şi nici prietenului Michele Bergando.

Îi venea să rîdă. Îşi amintea de „socoteala evreiască" auzită altădată : cine-l caută pe-un om cumsecade, trebuie să-i ştie adresa. E-adevărat că Raguzanul nu era un om cumsecade, dar nu mai era timp de stat la gînduri ; iar dacă hotărîrea pe care-o luase era greşită, şovăiala nu făcea altceva decît s-o înrăutăţească şi mai mult.

În strada Armari, Palatul cunoscuse vremuri mai bune, iar lucrul acesta îl mărturiseau marmurile sculptate ale uşilor şi coloanele din curtea interioară. Ferestrele şi uşile erau

zidite, poarta cea mare, stricată, atîrna pe jumătate deschisă în balamalele care cedaseră de ani de zile. În curtea interioară bălăriile crescuseră înalte, fără s-ajungă s-acopere cu totul grămezile de cioburi şi de moloz, şi gunoaiele prin care rîcîiau şi adulmecau cîini vagabonzi, murdari şi temători. Pisici nenumărate şi de toate culorile, zbîrlite şi sălbatice, stăteau pe dărîmăturile acelea, încălzindu-se la soare, fără să le pese de şobolanii mari şi obraznici, care, la intrarea lui Scacerni, se refugiară în iarba deasă şi plină de urzici. Pardoseaua porticului era desfăcută şi pe jumătate distrusă, bolţile şi arcadele erau afumate şi mucegăite ; o adevărată dărăpănătură. După caldarîmul ei, verde din pricina ierbii, strada întreagă părea, de altfel, nelocuită, întunecată şi mută, ca majoritatea străzilor din Ferrara de-atunci, care trăia, poate, epoca cea mai nenorocită a istoriei ei.

Scacerni urcă treptele dărăpănate ale scării celei mari şi, o dată ajuns în galerie, se îndreptă către o uşă care părea, de asemenea, veche şi prăpădită. Bătu şi nu-i răspunse nimeni. Se simţea totuşi privit ca printr-o ferestruică tainică a uşii. Începu să bată din nou, mai tare, aşa că, în tăcerea aceea adîncă, Palatul parcă se zguduia. Atunci, uşa se deschise (pe dinăuntru era masivă şi ferecată) iar un bărbat în anteriu turcesc, cu o tichie slavă pe cap, se ivi spunînd liniştit :

— După bătut se cunoaşte braţul puternic.

— Vezi că am mîinile goale, răspunse Scacerni, arătîndu-şi palmele.

Raguzanul, în schimb, şi ascundea dreapta, la spate, dar admise politicos :

— E vorbă de om cumsecade.

— Şi de prieten.

— Iar asta rămîne de văzut. Deocamdată fii binevenit, dar dacă ai arme asupră-ţi, pune-le jos, aici în anticameră, să nu te stînjenească.

Scacerni îşi lepădă cuţitul lui mare pe o laviţă veche şi pictată cu figuri istorice, şi spuse, desfăcîndu-şi braţele :

— Dacă vrei, pipăie-mi buzunarele.

— Ajunge gestul. Ia loc.

Bătrînul pirat se exprima în veneţiana de pe coastă şi din insule, de la Istria pînă la Corfù, cu o politeţe liniştită. Se potrivea cu descrierea făcută de stăpînul corăbiei raguzane şi, privindu-l, nu s-ar fi spus că ar fi avut atîta putere

încît să ajungă proverbială printre cei care îl cunoșteau. Trebuia să vezi însă vioiciunea ascuțită, pătrunzătoare a ochilor, plini de șiretenie și cercetători, apropiați la rădăcina unui nas încovoiat și ascuțit, incapabili să zîmbească, și nici chiar să slăbească încruntarea mînioasă și amenințătoare, pe care-o întîlnești veșnic în ochii păsărilor de pradă. Tot de la acestea, ochii lui păstraseră, pe fața măslinie și întunecată, luminița strălucitoare, aspră, oarbă ca o oglindă. Nici măcar răi nu i-ar fi putut numi, ci cu totul lipsiți de suflet ; și ar fi fost ca și cînd ai fi învinovățit un animal din pricina unei apucături a firii sale ; cruzimea lacomă a instinctului deranja totuși, cînd o surprindeai pe un chip omenesc, iar cea a ochilor lui izbutea să devină supărătoare, căci era conștientă și vicleană. Dîndu-și seama de această trăsătură supărătoare, și deprins cu tot felul de șiretlicuri, nemernicul acesta fără egal își cobora pleoapele pînă la jumătatea ochiului, izbutind astfel să-și scoată și mai în relief pupila, rotundă ca un bob de piper și deosebit de mică și de strălucitoare, care, de sub pulpana pleoapelor, părea ațintită asupră-ți ca țeava unui pistol scurt, ascuns. Deosebit de mincinos era zîmbetul înghețat, aflat veșnic pe buzele lui subțiri. Rîdea deseori, și rîdea urît. Glasul, de obicei mai mult decît liniștit, era totdeauna fals. Omul, întru totul, apărea însă pe față, fără nici un ascunziș, pe fruntea întunecată, îmbîcsită și chinuită de cute nenumărate, ca și cînd fiecare destrăbălare sau ticăloșie și-ar fi lăsat semnul ei acolo, ca și cînd o veșnică împotrivire răutăcioasă ar fi închircit-o.

În vreme ce Raguzanul avea în picioare o pereche de papuci brodați, bocancii groșolani ai lui Scacerni răsunau prin încăperile mari, ca într-o casă nelocuită, dar înțesată cu o cantitate uriașă de mobile și de podoabe bogate, ciudate și desperecheate : văzîndu-le, te gîndeai la pradă, la jafuri, la cala corăbiei unui pirat, ori la peștera unui tîlhar. Lumina se strecura din înaltul unor deschizături tăiate în partea de sus a ferestrelor zidite. Cînd e înnourat, se gîndi Scacerni, trebuie să stai toată ziua cu lumînările aprinse. În dreptul ușilor, Raguzanul îl lăsa să treacă primul, ceremonios, dar și pentru a nu avea pe nimeni în spate. După ce străbătură cîteva încăperi spațioase, ajunseră într-una mai mică și mai luminoasă, împodobită cu covoare bogate, atît pe jos cît și pe pereți, și cu o masă fără scaune, al căror loc îl țineau divanele. Ragu-

zanul bătu încetişor din palme şi se ivi un băiat, îmbrăcat şi el tot după moda orientală, molatic şi efeminat, cu o măsuţă încrustată cu perle şi cu cafeaua servită după obiceiul turcesc

— Îmi cer iertare, spuse Scacerni, dar n-am mîncat.

— Cafeaua se bea la orice oră. M-aş simţi jignit, fie vorba-ntre noi.

— Atunci nu vreau să te jignesc, mai ales că am venit să-ţi propun o negustorie.

Raguzanul sorbi cafeaua ; puse apoi ceaşca jos şi, în timp ce Scacerni se aştepta să-l întrebe despre ce negustorie e vorba, spuse, strîngîndu-şi picioarele sub el, ca să se aşeze turceşte :

— Acasă sînt în întregime turc, cu excepţia vinului ; îmi place, şi-mi place din cel bun. Am cîteva butoiaşe din Cipru... ehei ! Vrei să-l guşti ?

— Mulţumesc, am spus că sînt nemîncat, şi pe urmă, cu voia dumitale, nu beau înainte de a încheia o negustorie.

Nici măcar de data asta Raguzanul nu ar fi intrat în vorbă, dar Scacerni, care-şi dăduse seama cum stau lucrurile, spuse mai departe :

— Am venit să te întreb dacă eşti dispus să cumperi nişte aurării şi nestemate de care vreau să mă descotorosesc.

Aflînd despre ce era vorba, grăi din instinct :

— Le ai, între noi fie vorba, cu dumneata ? Şi, rostind aceste cuvine, Raguzanul îşi ascuţea privirea.

— Vai, mă iei drept copil ? Sînt la loc sigur.

— Laud prudenţa, suspină tîlharul, mişună atîţia nemernici. Dar ai greşit : nu mă ocup cu negustoria de giuvaere.

— Îmi cer atunci iertare pentru deranj şi plec.

— Ei, ce om grăbit ! Îmi place însă să te văd astfel. Ascultă : după faţă, mi se pare că-mi eşti simpatic ; şi ca să-ţi fac o plăcere... Aşadar, e marfă despre care nu se spune de unde vine, furată, ca să zic aşa ?

— Se poate spune foarte bine : mi-a lăsat-o moştenire un ofiţer, de fel de aci din Ferrara, căpitanul Maurelio Mazzacorati, mort în Rusia.

— Am auzit de numele ăsta, mi se pare. Ai fost soldat ?

— Îi salvasem viaţa, într-un rîu de-acolo, deşi, pe urmă, asta s-a dovedit a fi zadarnic.

— Faptă nobilă, vrednică de laudă : păcat că a fost zadarnică, fie vorba-ntre noi.

— Fie vorba-ntre noi, şi dumneata crezi că i-am făcut eu de petrecanie. Nu mă mir.

— Eu ? Cum aşa ? Fumezi ? Am spus eu că i-ai făcut de petrecanie ? Eu ?

Îi întindea unul din muştiucurile narghilelei, în vreme ce, dintr-un altul, începu el să fumeze.

— Nu mă miră, continuă Scacerni, şi tocmai de-asta am şi venit la un om care nu ţine să ştie de unde vin lucrurile şi cum le-am obţinut, şi cine sînt sau nu sînt eu. Dar dacă am greşit, plec.

— De hotărît, eşti hotărît, îngăduie să ţi-o spună unul care se pricepe la oameni. Aş fi voit să mă întîlnesc cu dumneata cînd eram mai tînăr, pe mare : ştii că ne-am fi împăcat bine, noi amîndoi ? Am fi făcut treabă, vreau să spun, meserie... ceva, în sfîrşit, noi amîndoi. Din păcate, vremea a trecut şi îmbătrînim, dragul meu, îmbătrînim.

Era sincer, şi în regretul după mare, după tinereţe, după piraterie, şi în neaşteptata simpatie faţă de Scacerni, care spuse cu răceală :

— Nu sînt meserii pe gustul meu.

— A, gusturile nu se discută, admise, cu gravitate, piratul ; totuşi, dă-mi voie să ţi-o spun încă o dată : păcat ! Ehei, tinereţea, marea ! Altă viaţă, aia !

— Şi eşti dispus să tratezi afacerea ?

— Numai aşa : dacă marfa e cîştigată şi legiuită, are un preţ ; dacă e găsită, scade ; dacă-i furată, scade, scade ; dar dacă a fost şi omor, prietene, scade, scade, scade... e lămurit ?

Şi ţinea socoteala scăderilor pe degete.

— Prea bine. N-o să stau să mă tocmesc : o iei sau o laşi.

— Ehei, ce om repezit ! Marfa, deci, nu se ştie de unde vine ?...

— Te-ntreb eu de unde vin banii dumitale ?

— Şi-apoi nici eu nu ţi-aş spune-o, dragul meu !

— Te-ntreb eu ceva, zic eu ceva ?

— Ba mă mai pui şi pe gînduri : cine ştie de ce mi-ai pătruns în casă ? Eu, se ştie doar, nu sînt curios, dar dumneata, cine te cunoaşte pe dumneata ?

— Aha, am deci mutră de om curios, eu, pentru dumneata, care te pricepi la oameni? Am mutră să fi fost trimis de cineva? Nu ţi se pare c-am fost în stare să vin din propria mea dorinţă?

— Ba da, răspunse Raguzanul, convins, după ce-l cercetă cu privirea, ba da. Ştii, adăugă el pe neaşteptate, ai fi în stare să te întreci cu mine, luptîndu-te de-a braţul de fier?

Scacerni se miră de propunere; dar încercarea asta a puterilor era chipul în care Raguzanul îşi măsura prietenii ori duşmanii, era modul de-a face să i se simtă propria putere şi de a-şi impune ascendentul; era de asemeni şi mîndria lui, negăsindu-se, de obicei, nimeni care să-i poată măcar rezista, necum să-l învingă. Scacerni se miră, dar nu prea mult, şi, scoţîndu-şi haina, spuse grăbit:

— Sînt gata.

Raguzanul îşi scoase anteriul, îl împături cu grijă şi începu să-şi suflece mînecile cămăşii bogate, de mătase şi murdară, în timp de Scacerni se purta destul de curat, cu toate că lucrurile lui erau de cînepă grosolană. Îl întrecea pe Raguzan mai mult decît cu capul, dar statura nu e întotdeauna un avantaj în lupta de-a braţul de fier, iar piratul ieşit la pensie lăsa să se vadă un braţ noduros. Îşi aruncase papucii şi, ca din întîmplare, scoase din buzunarul şalvarilor, de parcă l-ar fi încurcat, un pumnal şi îl puse pe masă, gol, căci teaca alunecase, iar el n-o ridică de jos. O ridică Scacerni şi îi făcu semn să vîre pumnalul la loc.

— S-ar putea ca scula să prindă rugină.

Raguzanul consimţi cu bunăvoinţă, dar cercetă dacă arma luneca în teacă.

— Te înfierbînţi în timpul jocului? întrebă Scacerni,

— Un miel, asta sînt, răspunse celălalt, care, supus tuturor păcatelor mortale, suferea mai ales de mînie. Ne luptăm stînd jos sau în picioare?

— Cum vrei.

— Atunci, liber să ne aşezăm sau să ne ridicăm, grăi Raguzanul, care avea de gînd să-şi obosească adversarul, iar apoi să se ridice şi să-i apese încheietura mîinii pe neaşteptate, socotindu-se, în orice caz, mai dibaci, dacă nu tot atît de puternic.

Ceru băiatului să aducă două taburete şi-şi sprijiniră coatele pe masă, fiecare pe marginea unui colţ al ei; puseră

palmă peste palmă şi se înhăţară. Prinderea era puternică şi dintr-o parte şi dintr-alta, cît strîngea unul, tot atît şi celălalt. Se fixară cu gravitate, cu priviri crude şi serioase.

— Merge ?

— Merge.

Înţepenindu-se pe picioare şi prinzîndu-se cu mîna stîngă de masă, începu să-şi încerce tăria încheieturii. O aveau amîndoi ca de fier. Raguzanul lăsă să se creadă că ar ceda puţin şi profită spre a-şi împinge cotul mai înainte şi a-şi răsuci puţin încheietura. Simţea într-adevăr că trebuia să-şi pună-n joc dibăcia, căci într-o încercare de-a se obosi unul pe altul, adversarul l-ar fi învins. Chiar dacă puterea muşchilor le-ar fi fost aceeaşi, Scacerni avea răsuflarea omului tînăr. Pe neaşteptate, Raguzanul trase spre el, cu o destindere a muşchilor atît de iute şi de puternică, încît Scacerni mai că se pomeni cu mîna răsturnată şi, pentru a rezista, trebui să-şi slăbească atît de mult braţul încît partida păru pierdută. Dar cînd trebui să sucească puternic, pentru a-i doborî mîna pe masă, Raguzanul nu putu nici să-şi sporească, nici să-şi păstreze avantajul, fiindcă Scacerni îşi îndreptă braţul la loc, puternic şi încetişor. Unul îşi dădu seama că era mai slab, celălalt pricepu că trebuie să fie mai atent. Raguzanul avea în mîini ceva aspru şi osos, o forţă a degetelor şi a labei, o menghină cu care chinuia mîna adversarului, spre a o amorţi ; şi, încetul cu încetul, izbutea s-o facă. Prin mişcări repezi, dar necurmate, de răsucire, căuta de asemenea să obosească mîna, ca pentru a-i zdrobi rezistenţa, iar suferinţa nu era de loc uşoară. Scacerni asuda din belşug ; respiraţia Raguzanului devenea tot mai deasă ; iar cînd Scacerni începu să apese cu toată puterea pentru a sfărîma apărarea braţului, rezistă, dar, după sforţare, începu să gîfîie şi nu mai fu în stare să-şi facă jocul de mai înainte. Coatele celor doi bărbaţi atît de puternici păreau ţintuite ; singuri muşchii braţului Raguzanului vibrau, iar vinele de la încheieturi şi din restul mîinii se umflaseră. Se sculă, răsturnînd taburelul ; împinse şi apăsă cu toată puterea trupului braţul lui Scacerni, care trebui să strîngă din dinţi şi simţi bătaia sîngelui în tîmple şi o ceaţă uşoară pe ochi, căci avea nevoie de toată energia lui ca să poată rezista. Cedă puţin, dar foarte încet, cu capul plecat, cu ochii strînşi, cu fiecare muşchi contractat. Raguzanul nu mai avea puterea să apese, în vreme ce lui îi rămînea încă, deşi

nu multă, ca să reziste. Raguzanul înalță privirea, într-o aruncătură de ochi foarte iute, aproape de uluire, și încetă pe loc să mai apese. Brațele rămaseră din nou drepte. Din clipa aceea, forța flăcăului căpătă întîietatea și n-o mai pierdu. Era numai o chestiune de timp. Raguzanul își dădu seama că pierde și nu i se părea cu putință deprins cum era să învingă întotdeauna, și răbdă, ca pe o batjocură, jocul celuilalt, care, din cînd în cînd, îi ceda cîte puțin, numai pentru a-l obosi, pentru a-i forța încheietura, de fiecare dată tot mai mult, treptat, iar acum îi scotea cotul din încheietură. Nu credea totuși că sosise momentul în care să se dea bătut, dar oboseala îl slei de puteri, iar forța lui Scacerni îi îndoi mîna spre masă, fără putință de împotrivire, i-o țintui acolo, biruită și nemișcată, pe spate.

Atunci, scrîșni din dinți și și-ar fi zvîrlit mîna după pumnalul de pe masă, dacă Scacerni nu ar fi aruncat arma într-un colț al încăperii, printr-o mișcare fulgerătoare a mîinii, desfăcînd în același timp strînsoarea și ridicîndu-se în picioare.

— Ai o putere strașnică — rosti el, prefăcîndu-se a nu fi văzut nimic, dar privindu-l drept în ochi — ai o putere strașnică, Michele Bergando, la jocul de-a brațul de fier, între noi fie vorba.

Raguzanul părea să se stăpînească, și poate că-și amintea, cu părere de rău, că nu se mai afla pe bordul unei corăbii de pirați, unde era cum nu se putea mai ușor să scape de unul, ucis într-o încăierare.

— Poți să spui că ești primul care mă învinge, răspunse politicos și sînt mîndru că am fost învins de un campion de talia dumitale.

Patima era însă prea mare și trebui s-o lase să țîșnească într-un noian ciudat și neașteptat de blesteme, de gesturi obscene și de înjurături cumplite în jargonul de pe coastă, pe care și le adresa sie însuși, în timp ce-și mușca mîna stîngă.

— Acuma mă simt mai bine, încheie el, cînd se termină izbucnirea, și, la urma urmelor, sînt mulțumit că am cunoscut un bărbat. Să-ți fac și dovada : în legătură cu afacerea aia a dumitale, îți stau la dispoziție, oricînd, pentru giuvaerele alea.

— Le am aici cu mine, spuse Scacerni, care-l simți sincer

— Ah ?

Interjecţia singură, amestecată cu mirare şi cu un ciudat regret, ajunsese pentru a-l face pe Scacerni să priceapă cît de imprudent fusese aducînd giuvaerele cu el, în casa aceea ; îl făcu însă şi să înţeleagă că Raguzanul n-avea să-l mai prade, datorită stimei şi consideraţiei care i se impuseseră în privinţa oaspetelui.

— Dacă-i aşa, adăugă el, într-adevăr, du-te de-ţi ia cuţitul şi să discutăm afacerea, de la egal la egal, cinstit.

Stabilind astfel cinstea drept lege, sub semnul celor două cuţite pe masă, afacerea se dovedi totuşi, a nu fi de loc scurtă, şi nici plăcută. Scacerni văzu depreciindu-i-se aurul la douăsprezece carate, şi chiar la mai puţin ; dispreţuindu-i-se diamantele, ca fiind tulburi, prea mici, prost tăiate sau cu defecte, iar perlele bune de aruncat ; şi se simţi atît de descurajat, încît, atunci cînd Raguzanul îi oferi două mii de scuzi, încercă o uşurare neaşteptată şi nu se gîndi că piratul ori îl sugruma în privinţa preţului, ori că trebuia să aibă motivele lui, dacă era cinstit. Suma îi fu numărată pe loc. Se înapoie la Occhiobello, păşind atît de uşor, încît picioarele-i nici nu atingeau pămîntul, deşi buzunarele îi erau pline cu aur.

VI

— Subbia a dat în mintea copiilor, spuseră oamenii cînd aflară că pe şantier începuse construcţia scheletului morii : să-i lucrezi pe credit unui vagabond, picat nu se ştie de unde, fără nici un rost şi fără nici o meserie, şi încă ce credit !

Alţii citau un proverb ferrarez, în legătură cu cel ce se trezea bogat pe neaşteptate :

— Ori o întîmplare grozavă, ori o moştenire grozavă, ori un furtişag grozav.

La început, călăfătuitorii ţărani, mai ales cei mai bătrîni, prietenii lui Subbia, fiindcă n-aveau nimic de făcut, precum şi din prietenie şi din invidie — două sentimente care se contrazic, dar care merg adeseori împreună — se adunau ca să cerceteze cu privirile şi să critice scheletul şi cocele celor

două dube masive ale morii, cu fundul drept, ridicate în părți, pe care, pe dană, meșterul Subbia și Lazzaro le făureau cu mult sîrg, ba chiar cu elan. Cum nu puteau să nege că lemnăria — stejar de Slovenia, cel mai prețuit, zadă, brad de soiurile cele mai alese, din cel așa zis de Moscova — era cum nu se putea mai bună și toată bine uscată, își vărsau focul prețuind-o și, fiindcă reieșea o sumă frumoasă, își spuneau între ei :

— Totul plătit cu bani peșin, știm sigur, cu toate că nu sîntem din ăia care țin socoteala buzunarului altuia.

E drept că fiecare din ei, prefăcîndu-se c-ar dori altceva, se dusese să se informeze la negustorul de lemn și repeta :

— Cu bani peșin, pe tejghea, unul cîte unul, de ăia din zilele noastre ! Lemn care de ani de zile nu mai cuteza, nimeni nici măcar să-l privească, de scump ce e ; ori o întîmplare grozavă ori...

— În descoperiri de comori nu mai cred nici măcar copiii, la șezătoare, cînd se povestesc basme ; moșteniri, de la cine-ar putea să le aibă un vagabond, care spune singur că nu știe unde s-a născut și din ce tată ?

— Se spune că a făcut rost de bani în Rusia, că i-a luat de la Moscova, cînd cu pîrjolirea Moscovei.

— Crezi dumneata una ca asta ?

— Nu sînt din cei care gîndesc rău despre aproapele lor.

— Nici eu, dar nu e plăcut să fim luați drept oameni care primesc să li se pună niște bărbi, uite așa de mari — și comenta cu gestul — așa.

— I-a făcut credit meșter Subbia, fiindc-a rămas să vadă de ei, cînd s-au îmbolnăvit de ciumă, el cu nevastă-sa.

— Întîi de toate, era destul ca meșterul Subbia să ne fi dat de veste că e bolnav : pe un om cumsecade, pe unul din partea locului, pe un om ca el, cunoscut și stimat, cine n-ar fi alergat să-l ajute, chiar cu riscul de-a se îmbolnăvi de ciumă ? Cine nu și-ar fi trimis nevasta și copiii ? Dumneata nu ?

— Eu ? Închipuiește-ți !

— Și parcă eu ?

— Și eu ; mai e de întrebat ?

— Toată lumea, tot satul.

— Iar prietenul Subbia n-ar mai fi avut nevoie să se dea pe mîna unui bastard necunoscut. Ți-a dat dumitale de știre ?

— Mie ? Nici pomeneală.

— Iar mie nici atît.

— Eu am aflat, închipuiți-vă, cînd se vindecase.

— Eu eram plecat, atunci.

— N-a fost, ca să spunem adevărul, o dovadă de încredere, o dovadă de prietenie.

— Prietenii se cunosc la nevoie, își dădu cu părerea, printr-un proverb, cel care fusese plecat în vremea aceea ; iar proverbul îi cam luă prin surprindere pe ceilalți, le zgîndări cugetele, încît, ca să schimbe vorba, începură să-i facă socotelile lui Subbia.

Oricît de largi le-ai fi făcut, tot nu putea să aibă pușsi deoparte scuzii cheltuiți pînă atunci cu construirea morii. Și iată-i pe acești oameni cumsecade (lumea este peste tot la fel) atît de discreți și de puțin curioși, încît nu aflaseră la vreme, deși sta ușă-n ușă cu ei, că prietenul fusese bolnav, aflînd cu de-amănuntul de la cei din Lagoscuro care știau că necunoscutul, înțolit acum atît de frumos, fusese hrănit de milă cînd iernase acolo : și ce haine, și ce rufe, și ce foame, și ce vînătoare de șoareci !

— Vînătoare de șoareci ? Asta e curios. Știți că e cam curios ?

O dată cu curiozitatea, ciudățenia stîrni hazul, așa că puștii, trecînd pe lîngă șantier, făceau „miau-miau" și strigau cu glas tare, ca și cînd ar fi chemat o pisică : „pis, pis".

Scacerni se prefăcea că nu avea habar de nimic. Înainte de orice, socotea că nu era de demnitatea lui ; în al doilea rînd, ținea seama că era oaspete și îndatorat prietenului, Subbia, care își dădu singur seama de starea de spirit, atunci cînd puștanii, prinzînd curaj, aruncară pe șantier cîțiva șoareci, apucîndu-i de coadă și zvîrlindu-i ca din praștie. Voi să știe ce se petrece, deși Scacerni îi spuse să nu ia lucrurile în serios, fiind vorba numai de pușstime.

— Puștamalele, admise Subbia, dar sînt și alții care-i învață.

— Au să obosească singuri.

— Îi obosesc eu mai repede.

Și bătrînul care era într-adevăr vioi, sprinten și subțirel, se așează la pîndă cu un bici lung, care le luă pofta de a mai zvîrli șoareci tuturor celor pe care-i atinse peste picioarele goale. Pe urmă, cînd se strînse din nou grupul prietenilor, care, bine intenționați, ca de obicei, veneau spre seară pe

şantier, să tragă două-trei fumuri din pipele lor de ghips şi să-şi arunce privirile la mersul lucrării, spuse :

— Am hotărît să dau o petrecere pentru tot satul ăsta.

Ce face ? se cruciră ei, cu atît mai uimiţi cu cît Subbia nu trecea drept risipitor. Ai cîştigat lozul cel mare la Loteria din Ferrara ?

— Nu, dar strîng atîţia şoareci ca să-i pun la frigare şi să hrănesc tot satul.

— Şi pe noi ? întrebară ei, supăraţi şi îngreţoşaţi de un asemenea gînd.

— Pe voi cei dintîi.

— Vrei să ne jigneşti, răspunse unul, în numele tuturor, pe noi, prieteni tăi vechi ?

— Vreau numai să vă cruţ osteneala de a mai veni aici să vă fumaţi pipele. Dacă n-aveţi de lucru, există digul, unde, la ora asta, e un aer mult mai răcoros decît aici.

Plecară. Şi astfel bătrînul izbutise ceea ce tînărul, deşi îndrăzneţ şi în stare de lucrurile cele mai hotărîte, nu ar fi cutezat să facă, adică să sfideze satul şi răutatea omenească ; dar, cu vremea, aceasta se domoli şi ea. De altfel, greutăţile atît de tristei ierni dintre anii '16 şi '17, şi foametea din primăvară şi din preajma recoltei, care la ţară înseamnă momentul celor mai mari lipsuri şi al celei mai aprigi scumpiri, au fost atît de cumplite, încît le-au tăiat răsuflarea pînă şi bîrfitorilor.

Tocmai cînd orice nădejde, afară de cea în Dumnezeu, se pierduse, lumea începuse ce-i drept să spere din nou, văzînd că în lunile mai şi iunie, hotărîtoare pentru grîu, ploaia, soarele şi aerul ajutau recoltele cu atît folos, încît să facă faţă cu semănăturile puţine, prost îngrăşate şi prost lucrate, din toamna nenorocită. Iar în momentul acela din preajma recoltei, cînd se frămîntă mai mult ca oricînd atît creditorii, cît şi debitorii, unii vrînd să fie plătiţi, iar ceilalţi să aibă cu ce să plătească, meşterul Subbia comentă precum urmează preţul grînelor, urcate dincolo de ceea ce el, cu un an înainte, socotise a fi o adevărată imposibilitate :

— De-aici încolo lucrurile nu se mai pot înrăutăţi, şi nu le rămîne decît să se îmbunătăţească ; o să vedeţi !

Pe urmă cînd, după atîţia ani chinuitori, grîul îşi ţinu făgăduielele, ba chiar le depăşi, iar lumea răsuflă uşurată, cînd sufletele se luminară şi preţurile scăzură :

— Ați văzut ? Nu vă spuneam eu ? Este voia lui Dumnezeu, care orînduiește totul și ajută cînd s-a pierdut orice nădejde.

Acest ultim gînd, și mulțumirea însăși, îl împinseră însă spre mai multă modestie, făcîndu-l să adauge :

— Tot așa gîndește și Bertoldo, știu, cînd stînd în ploaie, se bucură de vremea frumoasă care-o să vină mai tîrziu.

Cel care i-ar fi spus că datorită acestei zicale se întîlnea nu numai cu Bertoldo, dar și cu Machiavelli, l-ar fi făcut să simtă un orgoliu nemăsurat, deși el, ce să mai vorbim, habar n-avea cine a fost Machiavelli, ignoranță prielnică pentru liniștea sufletească atît a lui, cît și a consătenilor săi. Iar aceștia, o dată cu îndulcirea lipsurilor celor mai grele, o dată cu cele dintîi comenzi care dădeau din nou de lucru șantierelor din Occhiobello, fiind vorba atît de refaceri și reparații, cît și de noi construcții de bărci și de barcazuri, se deschiseră atît de mult la suflet, încît fuseseră în stare să se apropie din nou de Subbia și de Scacerni, să le ceară scuze pe tăcute, dar din inimă, și chiar să spună, atunci cînd un morar comandă o a doua moară, că cea dintîi, a meșterului Lazzaro, fusese aducătoare de noroc pentru Occhiobello. Nici pomeneală de zicala cu „ori moștenit, ori găsit, ori furat" ! Nimeni nu-și mai aducea aminte de nimic, afară de Scacerni, care nu uitase experiența ce-l învățase, după o mie altele, cît prețuiește bunăvoința ori reaua-voință a oamenilor. Dar gîndurile acestea le păstra pentru el, poate și pentru a nu-l tulbura pe bunul Subbia, care se arăta mai vesel decît toți ceilalți de reîntoarcerea armoniei și chiar se lăuda acum cu Occhiobello, spunînd :

— O fi avînd el, satul, lipsurile lui, dar peste tot se-ntîmplă la fel ; și-i satul meu, unde m-am născut și unde voi fi îngropat.

Iar de data asta, Scacerni n-avea cum să se împotrivească, numai că satul nu era și al lui ; ba el nici măcar n-avea vreun sat pe uscat, și-n fiecare zi îi sporeau dorința și nerăbdarea de-a se așeza cu casa și cu moara pe Pad. Aceea era viața care făcea pentru el, solitară, fără pălăvrăgeli în preajmă, fără stăpîni, stăpîn el însuși, după Dumnezeu, ca un căpitan de corabie. În fiecare zi îi apărea tot mai frumoasă, și o dorea tot mai mult. Dar așa cum dădea ascultare zicalei care sfătuiește să nu dai nimic și să nu refuzi nimic, tot astfel nu refuza nici să se arate bine dispus, acesta fiind singurul lucru

ce i se cerea. Dar cînd i se întîmpla să se uite la roata vreunei mori — sau *ula*, pe adevăratul ei nume, în limbajul morarilor de pe Pad — i se părea că apa care-o făcea să se învîrtească era furată de la el, atît de mare îi era nerăbdarea. Porumbul dăduse şi el o recoltă frumoasă şi erau toate semnele că foametea n-avea să se mai întoarcă.

Dubele fuseseră date la apă şi se înălţau, goale, pe fluviu, cu coastele drepte, cu prora înaltă, cu pupa pătrată, rezistente şi încăpătoare. Pe dinăuntru erau întărite cu o osatură puternică, iar meşterul Lazzaro împodobise prorele cu cîte-un cioc de fier ascuţit şi sfidător, pe care-l bătuse el însuşi pe nicovală.

— La ce slujeşte ? îl întrebă careva.

— De frumuseţe, răspunse el.

Ştia însă bine că uneori, fie din pricina violenţei curentului, fie din nesocotinţă şi nepăsare, bărci mari şi mori veneau în jos pe Pad, izbindu-l în chip nimicitor pe cel care-şi vedea de treaba sa şi se îngrijea din vreme de întărirea parîmelor şi de dublarea ancorelor. Într-o asemenea împrejurare avea să se vadă, la lucru, folosul extremităţilor prevăzute cu ciocuri de fier. N-o spuse însă nimănui, ca să evite duşmănia şi să nu fie învinuit de trufie şi de prevestiri proaste.

Cele două corpuri se chemau dube şi anume : duba mare, care susţinea cele două pietre, pentru măcinatul făinii şi mălaiului, şi duba mică, cealaltă.

Le uneau între ele trei grinzi principale, numite lanţuri : al prorei, cel dintîi, iar celelalte două, dinspre proră şi dinspre pupă, lanţuri de apă, căci le uda într-una roata, în mersul ei neîntrerupt. Puntea, între o dubă şi alta, se chema puntea mare în centru şi teugă în partea din faţă, cu babalele pentru înfăşurarea capetelor de parîme şi cu inelele pentru prinderea lanţurilor ancorelor. Tot un fel de parîmă era şi prăjina făcută din nuiele de răchită, flexibile, îmbinate între ele, care, cu ajutorul *cioppe*-lor sau al *zerle*-lor, se prindea în *tampelle*, adică în gaura anume făcută pentru asta în podeaua punţii celei mari.

Cînd încheiase cele două dube, meşterul Subbia îi dăduse celei mici o abatere puternică în afară. Ca urmare, deşi nu era decît un ponton larg şi descoperit, între două carene goale de orice povară, plutind în curentul fluviului, moara tindea să pună prorele de partea dubei mici şi de aceea se şi iviseră

critici care s-o numească moara strîmbă, moara şchioapă, moara sucită. Meşterul Subbia îşi rîdea în barbă : cine n-are un bătrîn, să şi-l cumpere ; şi-i spunea lui Scacerni :

— Padul, după cum ştii, nu are numai un singur curent, ci două, unul de fiecare latură, şi în acestea stau morile, nici prea departe, nici prea aproape de ţărm. Duba mare stă bine spre mal, în apa mai leneşă ; cea mică, mai în afară, are de lucru în firul apei şi în mijlocul curentului. Cînd apa e din belşug, toate morile merg vesele, dar cînd e puţină şi n-are destulă putere, iar roata se învîrteşte leneşă şi obosită, atunci de-abia să-mi spui cît de folositor a fost să-i dau prorei dubei mici abaterea aceea în afară, spre a aduce cît mai multă apă în scoc şi în căuşele roţii. Ceilalţi le vor vedea pe ale lor lenevindu-se, în timp ce ale dumitale vor merge mai departe ca nişte fete de măritat.

Scacerni rîse de comparaţie.

— Totuşi, e-adevărat că tinde să se sucească.

— E vorba numai s-o legi şi s-o ancorezi în aşa fel, încît să stea neclintită. Înfruntînd curentul, va chema mai multă apă, aşa cum ţi-am mai spus. Pentru gîşte, nu se face niciodată ziuă.

Între timp, fu aşezat grindeiul masiv, cu cepurile în brotaci, iar pe el fură fixate crucile roţii celei mari a morii. În duba mică se afla magazia de grîne, un atelier de fierărie şi o tejghea de tîmplar, pentru reparaţii, căci nu-i era de-ajuns un singur meşteşug celui care se îndeletnicea cu morăritul pe fluviu. Exista chiar şi un colţ acoperit pentru plasele de pescuit şi de vînătoare, şi pentru capcane, pentru pulbere, pentru puşcă şi pentru păsările împăiate ce slujeau de momeală. N-a fost uitată nici *fogara*, un vas mare, plin cu jăratic, pentru gătitul bucatelor. Cabina de dormit era încăpătoare, aşa că Subbia se înveselea :

— Se cunoaşte că n-ai de gînd să dormi numai singur, spuse el, atunci cînd nevastă-sa, care se însărcinase cu albiturile cabinei, întreba de lăţimea cearceafurilor.

În duba mare, cele două roţi cu măsele, din capul grindeiului, îşi îmbucau puternicii dinţi din lemn de corn în *sistorii* prîsnelelor orizontale. Cea de jos, stătătoare, era străbătută, prin buricul din mijloc, de fusul de fier, care-şi împlînta capul pătrat în gîrliciul pietrei alergătoare, şi o sprijinea, povară grea şi sprintenă, şi o învîrtea, totul primind şi transmiţînd,

din piesă în piesă, uriaşa forţă eternă a fluviului, de la roată pînă la piatra de sus. În cală, o armătură de grinzi sprijinea toba, în care se aflau închise pietrele. Fusul, aşezat pe poliţa de oţel, era susţinut de gîscă, piesă care se ridica sau se lăsa în jos, cu ajutorul unei pîrghii sau cu o pană. Aceasta era posada, iar cu ea morarul potrivea pietrele : dacă voia făină mai mare, slăbea frecarea, trăgînd gîsca în sus, şi cu ea piatra de deasupra ; cu ea în jos, obţinea, dimpotrivă, grîu mai bine măcinat şi o făină mai măruntă.

Lucrau acum la acoperişul cabinelor de pe duba mică şi de pe duba mare, şi la cerdacul acoperit de pe trecerea dintre amîndouă, lăsînd puntea spre proră descoperită şi liberă pentru manevre.

— Ascultă, întrebă Subbia, cînd terminară acoperişul, şi cum o să botezăm moara asta ?

— Moara şobolanilor.

— Ei, spuse celălalt, nemulţumit şi cam supărat, te gîndeşti încă la gluma aia ? N-a fost frumoasă, dar acum lucrurile au trecut şi s-au îndreptat.

— Mă gîndeam la şobolanii pe care-i prindeam în magaziile de la Lagoscuro, dar ai dreptate. Îţi convine : Moara foametei ?

— E moara dumitale.

Meşterul Subbia nu mai adăugă nimic altceva ; dar, peste cîteva zile :

— Halal nume pentru o moară, şi urîtă prevestire ! Cine s-ar duce să macine la moara foametei ? De ce să-ţi înstrăinezi sufletul oamenilor ? Şi pentru ce ? Pentru un nume !

Scacerni, ca dovadă că şi cei mai înţelepţi oameni greşesc deseori în lucrurile de mai puţină importanţă, se supără : nu era el stăpîn ?

— Desigur : stăpîn, arhistăpîn.

Iar Scacerni, încăpăţînat, se apucă să spună la toată lumea că moara urma să se cheme a foametei şi că oamenii n-au decît să zică ce vor. Ziceau că era un nume trăsnit şi năbădăios, cum era şi morarul cel nou ; iar de data asta aveau şi dreptate, pînă cînd bătrînul îi spuse cele ce urmează :

— La douăzeci şi nouă ale lunii care vine e San Michele, iar moara va fi gata. Cunoşti zicala care spune că aluia care mănîncă în ziua de San Michele nu-i vor lipsi banii tot anul ?

— Primesc urarea şi mulţumesc.

— Nu o dezminți, așadar *padron* Lazzaro. Ascultă-mă pe mine : fiecare moară e dată în paza Fecioarei Maria sau într-a unui sfînt din paradis. Ia-ți-l pe San Michele ; poți alege oare un sfînt mai bun ? Îți vorbește un om bătrîn, care n-o să mai facă mori de-aci încolo, unul căruia nu-i mai pasă de bîrfeli. Știi cum e lumea : dacă se duce careva la preot să-i spună ce nume eretic vrei să-i pui morii, o să-ți facă în orice caz greutăți cînd o să trebuie să vină s-o binecuvînteze. E vorba de-un nume, o știu ; dar vrei să-ți faci rău din pricina unei vorbe? Gîndește-te și dumneata : ești doar stăpîn, mai trebuie să ți-o spun eu ? Știi însă ce spune proverbul : mănîncă așa cum vrei și îmbracă-te după obicei.

— Fie și San Michele, admise Scacerni, cedînd în fața argumentelor înțelepte, deși mai tîrziu, în clipele de supărare sau de greutate, i se întîmpla întotdeauna să-i dea morii numele acela afurisit.

Dori să i se scrie și două zicători, din care una, în afară, pe peretele dubei mici, spunîndu-le bărcilor de pe fluviu : „Pentru gîște nu se face niciodată ziuă" ; cealaltă, pe duba mare, către mal, zicîndu-le trecătorilor : „Cine se duce mai întîi la moară — macină". Scrierea zicătorilor, uneori chiar glumeață, era un obicei, dar acestea, cu toate că dădeau cîte un sfat bun, aveau în ele ceva batjocoritor. Le desenă cu litere frumoase, ca de tipar, zugravul de bărci adus de la Camacchio ca să vopsească moara San Michele : negre ca smoala, dubele; verde, roșu, galben, toate culorile curcubeului, pereții cabinelor, cu toate înfloriturile pe care le cunoștea zugravul. În partea dinspre proră, pe peretele cabinei de pe duba mică, el îl înfățișă pe sfîntul patron în clipa în care strivește sub picioare balaurul diavolesc, căruia îi puse mărgele roșii ca focul și ochi de vasilisc. Și ca să-i sperie pe copiii prea curioși, îi sfătuia chiar să nu se uite țintă la ochii aceia.

— Hei, nu știți că vasiliscul are un asemenea ochi, încît dacă se privește în oglindă se omoară singur ?

Era un zugrav care-și cunoștea meseria ; și-i drept că gravitatea Arhanghelului și violența culorilor învăpăiate erau aproape spăimîntătoare.

— Oamenilor puteți să le spuneți, meștere Lazzaro — spunea zugravul, mulțumit — că nu s-a făcut economie de carmin și de ultramarin, culorile care costă cel mai scump.

Se mai găsiră şi cîte unii, străini în trecere, atotştiutori, sau poate trimişi de către unii morari, pizmaşi în ascuns, care insinuară că zugravul nu era prea tare în racursiu şi în perspectivă, întrucît lancea pe care Arhanghelul o ţinea ridicată cu dreapta, avea să se înfigă nu în balaurul de sub picioare, ci chiar în genunchiul stîng al Arhanghelului ieşit prea mult în afară. Critica fu adusă la cunoştinţa artistului, şi îl lăsă netulburat.

— Se răneşte singur, aşa au spus ? L-au luat drept un *bazurlone*, ca de-alde ei, pe Sfîntul Arhanghel Mihai ? Să-l lase în pace, căci ştie el ce face şi cum mînuieşte o lance.

Bazurlone, în dialect, înseamnă prost, neghiob, zăpăcit : şi aşa au fost socotiţi criticii, după ce-a fost rostită părerea aceasta. Pe peretele dubei mari era înfăţişat, cu mai puţine podoabe, sfîntul morarilor de pe Pad, bărbosul Sfînt Antonie Abatele, păzitorul de apă şi de foc.

Veni şi ziua de sărbătoare, douăzeci şi nouă septembrie. Pe fluviu, sub soarele strălucitor şi cald, moara scînteia de-ţi lua ochii. Mirosea a lemn uscat şi a lac proaspăt. Legată provizoriu cu parîmele, stătea cam pieziş în apă, dar taina iscusinţei meşterului Subbia era dovedită şi stîrnea chiar admiraţia. Fluviul curgea lin şi făcea să meargă în gol roata şi pietrele, însufleţită, cea dintîi, lacome, cele din urmă, de bucurie. Fusul, roţile, parîmele, gîsca, titireciul şi şiştorii, ca şi fusele şi brotacii, scrîşneau şi gemeau, obişnuindu-se să lucreze laolaltă, toate încă proaspete şi nou-născute, precum erau :

— Trăiască o sută de ani, şi mult noroc ! ură meşterul Subbia, sărăcuţul, ai cărui ochi străluceau.

— Trăiască şi *padron* Lazzaro, rostiră în cor, cu glas tare, cei chemaţi la serbarea muncii terminate, la petrecerea îmbelşugată şi fericită.

Nu mai era meşterul, ci *padron* Lazzaro Scacerni, morarul ; şi auzindu-se numit astfel, în graiul poporului, înţelese în sfîrşit, pe deplin, că dorinţa îi fusese îndeplinită, cu o mulţumire atît de vie, încît nu lipsi nici măcar firul uşor de melancolie, fără de care nu există mulţumire deplină. Se dădea jos din sandalul de bord, cu care tocmai îi condusese în jurul morii şi pe bord pe paroh, în stihar alb, şi pe preotul ajutor, ca să binecuvînteze dubele, şi cabinele, şi pietrele, şi picturile ocrotitoare.

— Trăiască *padron* Lazzaro ! Ura, ura ! striga lumea, nerăbdătoare să se aşeze la masă.

Mesele lungi pentru petrecere fuseseră aşezate pe pajişte, într-un luminiş de pe plajă, la umbra unor plopi tineri, alături de casa lui Subbia. Cinci femei lucrau în bucătărie, de două zile, sub supravegherea nevestei lui Subbia, care-şi uitase de vîrstă, ca să întindă coca pentru tăiţei, să umple găluştile cu carne, să jumulească puii, pentru invitaţii de vază, şi să toace carnea pentru chiftelele cu usturoi şi cu pătrunjel, castroane întregi, pentru cei mai numeroşi, cărora le erau destinate, într-o cantitate de loc mai mică, găluştile de cartofi. Pe vremea aceea, cartofii erau încă aproape o noutate, importată de curînd, iar recoltarea lor a fost sărbătorită, pînă în zilele noastre, în ziua de Sînt Mihai, mîncîndu-se tocmai găluşti. (Dacă unele studii mai aprofundate vor arăta mai tîrziu că, în ciuda filantropului Parmentier, cartoful nu era pe atunci chiar atît de răspîndit în ţinutul Ferrarei, aceasta va însemna că istoria m-a minţit în privinţa aceasta şi că acelea de care am vorbit erau găluşti de cocă.)

În capul mesei celei mari stătea preotul paroh, cu Lazzaro şi cu Subbia de-o parte şi de alta, iar mai departe pictorul şi notabilităţile satului. Puştimea se căţărase în pomi, să privească. S-a dat cep şi la trei butoaie, de mare capacitate : un *sangiovese* puternic şi generos ; un vin de Bosco, plăcut şi arţăgos şi o *albana* dulce, ca să stropească budinca de lapte în zahăr ars, căreia, după vasul de pămînt încins în care o coceau atît de frumos ţărăncile, i se spunea *coppo*. Turtele de orez, în două tăvi mari, erau vrăfuite una peste alta. Între timp, în oale uriaşe de pămînt, găluştile înotau în brînză şi-n unt topit. Se aşezară la masă către unsprezece dimineaţa, iar la trei după-amiază mai erau încă unii care mîncau, cîţiva dintre ei după ce se întremaseră trăgînd un pui de somn care să înlesnească mistuirea, dar cei mai viteji, obiect de curiozitate, de pizmă şi de admiraţie, mestecînd de la cel dintîi şi pînă la cel din urmă ceas, fără întrerupere şi fără odihnă. Butoaiele scăzură, apoi secară şi, fiind ciocănite cu nodurile degetelor, sunară a gol.

La jumătatea ospăţului, cînd butoaiele erau mai mult de jumătate goale, o oarecare descoperire, făcînd înconjurul meselor şi pricinuind un haz nespus, ajunse pînă la pictor, care se înroşi ca mărgelele balaurului său şi se învineţi ca şi creasta

acestuia : balaurul diavolesc, pe care, ce-i drept, el îl pictase rotofei şi bine hrănit, semăna în chip ciudat cu un coşcogeamite ţiparul, iar, ca urmare, lancea Arhanghelului scădea pînă la rangul de undiţă a unui pescuitor de ţipari. Pictorul se ridică şi profită de prilej pentru a-şi slăbi cureaua pantalonilor. Li se păru tuturor că vinul venise, ca de obicei, în sprijinul adevărului ; iar patria artistului, atît de cunoscută prin marile pescuiri de ţipari, făcea ca părerea aceea să capete crezămînt. Dădu drumul cîtorva sughiţuri, după care grăi :

— Gata, băieţi ! E vorba, aici, de niţică răutate. Ţipari, am văzut cu toţii, dar balauri din iad ? Cine-l vrea mai asemănător, n-are decît să dea o raită pîn-acolo, iar dacă se întoarce, să vină să ne povestească, cu de-amănuntul, cum sînt făcuţi. De altfel, fie ţipar, fie balaur, domnului părinte îi place, stăpînului morii îi place, mie îmi place, ba-i place pînă şi nevestei mele ; cui mai trebuie să-i placă, aşadar ? Nu vă faceţi sînge rău, fie că-i vorba de-o undiţă, fie că-i vorba de-o lance ; San Michele rămîne tot un sfînt mare. Gata, băieţi !

— Gata, gata ! strigară ceilalţi, cuprinşi de entuziasm. Place la toată lumea, tuturor ne place, fie că-i balaur, fie că-i ţipar ! Trăiască San Michele şi *padron* Lazzaro ! Trăiască meşterul Subbia şi meşterul ţiparilor !

— Aşa e bine, spuse pictorul stînd jos şi suspinînd, din pricina pîntecelui prea plin.

Numai cîţiva, care erau răi la băutură, rămaseră cam îmbufnaţi, poate fiindcă-i trimisese în iad ; dar în chip atît de elegant ! Garnizoana din Occhiobello, adică cinci croaţi pe care Scacerni îi poftise pentru a-şi asigura bunăvoinţa autorităţii stăpînitoare şi fiindcă erau băieţi buni, făceau cinste faimei de beţivani nesătui de care se bucurau ; şi se zăpăciseră în asemenea hal, încît cîţiva deştepţi cutezară să-i ia peste picior, aşa că unii vor ca tot cu prilejul acela să fi luat naştere şi următorul arhicunoscut dialog hazliu :

— Ian te uită ce c... nemaipomenit !

— *Ce frea spună asta cuvînt ?*

— Vrea să spună om înalt, frumos şi voinic.

— *Oh, la drac ! Afem eu acasă familia cu şapte frate, iar cel mai micul este cu trei palme mai c... ca mine.*

Cînd începu să se răcorească, avu loc şi-un mic concert : trei viori, un trompetist şi un ţambal. La cele dintîi sunete,

femeile şi fetele ieşiră din case şi, dînd mesele la o parte, tinerii începură să danseze. Dar trompetistul, care, în ce priveşte meşteşugul, nu ştia decît să-şi ude mereu gura, cînta înfricoşător de fals, intra cînd nu trebuia sau o lua prea jos. Din fericire sosi o tobă mare ca să acopere sunetele false cu bătăile ei şi ca să dreagă şi să susţină tactul prin lovituri puternice, de fiecare dată cînd trompeta punea în primejdie concertul.

De la o vreme, parohul se retrase ; glumele începeau să fie cam piperate ; femeile, în bucătărie, obosite de nu se mai puteau ţine pe picioare şi vesele, se prăbuşiră pe scaune ; luna, imensă şi roşie, se ivea la orizont, puţin cam tristă din pricina negurilor de septembrie şi parcă regretînd că sosise tocmai la sfîrşitul petrecerii. Iar meşterul Subbia, nici el prea sigur pe picioare, spunea într-una, strîngînd şi scuturînd mîna lui Scacerni :

— Sînt mulţumit, *padron* Lazzaro, sînt mulţumit fiindcă înainte de-a fi ajuns pămînt de oale, am construit o moară ca asta şi-am regăsit în dumneata neamul morarilor de altădată.

Venise vremea să se ducă şi el la culcare, căci întregul Occhiobello adormise demult.

VII

Scacerni făcuse din vreme recunoaşterile trebuincioase de-a lungul malurilor şi pe cursul apei, ca să aleagă vadul, adică locul unde se fixa o moară, ca să lucreze ; alegere care trebuia să satisfacă numeroase cerinţe fireşti, fără s-o uite pe cea de a oferi înlesniri şi de a răspunde la nevoile ţinutului înconjurător, aşa încît să cheme clienţii. În timpul recunoaşterilor, morarii, cărora li se adresase în primul rînd, îi indicaseră cîteva vaduri, toate excelente prin belşugul de apă şi prin siguranţa lor liniştită, toate capabile să fi produs şi să producă încă bani cu duiumul ; şi i-i dădeau drept pildă pe cea care stătuse acolo : întrebîndu-i însă de ce-şi luaseră aceştia tălpăşiţa, morarii răspundeau înălţînd din umeri.

Scacerni al nostru îşi aminti de acel vînător isteţ, care întreabă unde au fost văzuţi iepurele sau sitarul, numai ca

să se ducă să-i caute în oricare altă parte, dar nu acolo. E foarte adevărat că uneori sălbăticiunea se afla chiar acolo, informatorul dovedindu-se a fi fost ori cinstit, ori poate de două ori mai isteț, dar viclenia își are și ea inconvenientele sale. În cele din urmă, voi să-și aleagă singur vadul și să se stabilească după gustul său : ceva mai înainte de cotitura dintre cele două Guarda, cea venețiană și cea ferareză, pe malul ferarez, într-un loc unde malul, între dig și apă, era atît de întins și de sănătos, încît în mîlul rodnic, printre mărăcini, arbuști și păpurișuri viguroase crescuse un plop singuratic, cuib vesel de păsări, în care acestea, în serile anotimpului rece (băgase de seamă cînd trecuse și revenise în recunoaștere), se strîngeau nenumărat de multe, pentru a dormi în cea mai mare veselie.

Așadar, a doua zi după petrecere, înainte de răsăritul soarelui, își luă rămas bun de la Subbia, la lumina candelei ; dar, după efuziunile din ajun, bătrînul călăfătuitor părea să nu mai aibă sau să nu mai știe ce să-i spună. Cei doi bărbați păreau reci, sau încurcați :

— Meștere Subbia, pentru restul acela cu care-ți sînt dator, voi fi aici în fiecare an, de Sînt Martin, să-ți dau ce se cuvine.

— Mă-ncred, fără să mi-o spui.

— Atunci, adio, meștere Subbia.

— Atunci, *padron* Lazzaro, adio.

Iată însă că bătrînica lui Subbia, care fusese întotdeauna reținută și distantă, dintr-o timiditate atît de puternică încît părea mîndrie, spuse :

— *Padron* Lazzaro, dumneata pleci în calea soartei, dar noi, aici, te-am socotit ca pe-un copil al nostru, dă-i voie să ți-o spună uneia care ți-ar putea fi bunică. Iar cînd o să-ți iei nevastă, dac-o să mai fim în viață, adu-ne-o s-o cunoaștem, noi ăștia, doi bieți bătrîni, ca s-o putem binecuvînta înainte de-a muri.

— O s-o duci pînă la o sută de ani, bunicuțo, voi Scacerni să spună, drăgăstos, dar vorba, poate tocmai fiindcă era înduioșat, ieși răgușită și ursuză. Și-apoi, îl chema drumul, mergea în calea soartei și a viitorului.

Moara San Michele ridică ancora. Două bărci cu cîte patru vîslași o conduc și o manevrează din spate, prin curenți, cu

ajutorul a două funii de remorcare, înfrînîndu-i mersul şi ţinînd-o pe firul apei şi departe de bancurile de nisip. *Padron* Lazzaro, mînuind un cîrlig lung, merge de la proră la pupă, cercetează fluviul, sondează adîncimea apei, le indică vîslaşilor drumul, stă gata pentru orice întîmplare. Apa a crescut în timpul nopţii şi dacă se micşorează primejdia de-a se împotmoli, sporeşte în schimb pericolul unei ciocniri. Apa este într-adevăr iute. Dispare lunca de la Vallonga, dispar sub stăvilar acoperişurile şi păduricea şantierului, iar apoi şi clopotniţa din Occhiobello. În această parte a fluviului care, între Occhiobello şi Paviole, adăposteşte cel mai mare număr de mori, morarii dorm încă. Zorile de-abia încep să împurpureze orizontul dinspre partea mării ; spre apus, la munte, noaptea zăboveşte încă într-o întunecime ceţoasă. Iată bărcile podului de la Lagoscuro. Trebuie s-o ia drept prin golul deschis, căci altfel nu va mai folosi la nimic efortul tîrziu de a conduce. Scacerni porunceşte să se vîslească puternic în spate, îşi ia toate măsurile de trebuinţă. Glasul îi e puternic, poruncile răsună pînă la ţărm, unde cîte un trecător singuratic le aude ; alţii se opresc pe pod să privească, iar morarii se arată la ferestrele morilor lor întunecate.

— Vîsla, băieţi, tare ! Mai la dreapta. Destul !

Sînt în linie dreaptă. Vîslesc şi plutesc, plutesc şi vîslesc :

— Aşa, băieţi : binişor, drept aşa ! E bine ! Daţi-i drumul. Mişcaţi lopeţile ! Cu ajutorul lui Dumnezeu !

Aceste ultime cuvinte le-a rostit în sinea lui. Moara e pe firul apei, şi-a luat avînt şi trece prin deschizătură, împinsă de şuvoiul îngustat şi învolburat. Scacerni se gîndeşte la iuţeala cu care merge şi la dezastrul pe care l-ar produce o ciocnire. Au scăpat de trecerea cea mai primejdioasă. Acum, San Michele pluteşte leneş, împins de curentul mîndru între ţărmurile ce se lărgesc, către Insula Albă, întinsă şi toată numai verdeaţă, rodnică, hrănită de mîlul gros al inundaţiilor care o acoperă, fără s-o pustiască, în această parte liniştită a Padului. Tocmai de aceea, aici se şi află cea mai mare îngrămădire de mori, aşezate una lîngă alta, în mai multe şiruri neîntrerupte (vaduri mari, li se spune) atît de-a lungul malului veneţian cît şi de-a lungul celui ferrarez. Scacerni manevrează, spre a rămîne pe stînga, în partea veneţiană, unde fundul este mai bun. S-a făcut ziuă de-a binelea. Morarii

se uită încruntați la noul-sosit, mulțumiți, poate, că-și continuă călătoria mai departe. Îl salută totuși cu gravitate pe *padron* Lazzaro. Nici unul nu se arată mirat, căci toți știu de o bună bucată de vreme că San Michele era gata de plecare. Cei mai mulți dintre ei sînt singuri, sau au cîte un argat, fiindcă își țin familiile pe uscat ; dar copiii celor care și le țin la bord se află cu toții pe puntea cea mică, țipînd, chemînd, salutînd bucuroși ; le răspund, veseli, vîslașii lui Scacerni.

Se desfășoară lung și scund malul mocirlos al Insulei Alba, lins și fărîmițat de fluviul tăcut ; dar în tufișurile dese ce vin pînă în apă fac gălăgie nenumărate păsări ; pe neașteptate, dintr-o colibă sau de pe ogoarele mărunte de pe insulă, glasul frumos al unei cîntărețe de cîntece populare trimite în văzduhul liniștit două versuri dintr-o veche *romanella*, un strigăt de patimă avîntată, care slăbește imediat în modulații pline de jale :

O să mor, o să mor, fără îndoială !
Și-i voi mulțumi pe cei ce-mi vor răul.

Insula rămîne în urmă, Scacerni recunoaște Francolino și Paviole, Pescara și Garofalo ; iată cotitura cea mare și Padul care se-ndreaptă spre miazănoapte, ca și cum marea nu l-ar mai chema, pînă la Polesella, de unde-și reia mersul lui de fluviu adevărat, spre răsărit. Iată Zocca, la primul cot, Polesella, la al doilea, înaltă, cu casele înălțate pe zăgazuri, la vărsarea marelui canal afluent. *Padron* Lazzaro începe să zărească acoperișurile din Guarda venețiană, dar din cea de pe partea opusă, cea ferrareză, pe care a și început s-o numească a sa, pitită cum e în cîmpia joasă, de-abia deosebește și zărește doar acoperișul întunecat, străvechi al umilei clopotnițe bătrîne, care se ivește în marginea stăvilarelor. O salută, în inima lui, cu prietenie, o salută respectuos, ca pe cea care îl va chema duminica la slujbe și care, într-o zi, ei da ! într-o zi, cu glasul obosit al clopotelor ei dogite, va suna de mort pentru un morar cu barba lungă, albită de atîția ani de meserie, acolo în vadul acela al Padului.

Dar despre ce anume cîntă acum ciudații vîslași, deveniți năbădăioși și veseli de terminarea muncii și a călătoriei ?

E un catren glumeț, în limba italiană și în dialect, care-l face pe *padron* Lazzaro să rîdă singur și care spune :

Tăceți voi care nu cunoașteți cîntul :
Măgarul morarului v-a răpit faima.
Ți-a răpit faima și ți-a pus inelul :
Măgărușul morarului îți e frățior.

Iată, puțin înainte de a ajunge la Guarda, vechile zăgazuri împreunate (înfățișau o frîntură de stăvilar, spălat de ape) de la Nogarole și de la San Guglielmo, și de la Fornace Guerra. Fluviul este tăiat de un banc de nisip, uriaș, aproape un dig. În șuvoiul sprinten din dreapta, îmbelșugat în apă, o va ancora pe San Michele, expusă la năvala revărsărilor, așa că un timid ar fi socotit alegerea vadului drept avîntată, iar un prudent, drept îndrăzneață. Scacerni se încrede însă în atenția și în priceperea sa pentru a se pune la adăpost în caz de nevoie, în spatele intrîndului de la Guarda, cu ape liniștite, cu toate că bucata de drum nu va fi ușor de coborît, cu alternări de ancore și cu depănări de odgoane, mai ales cînd primejdia va fi în toi ; și mai lungă, și mai obositoare va fi însă manevra inversă, pentru a urca în susul apei, trăgînd ancorele rînd pe rînd cu ajutorul scripeților. Dar cine nu riscă nu cîștigă, știe toată lumea ; iar cine-și cruță oboseala, își împuținează cîștigul. Iată că și șuvoiul se îndepărtează de zăgazuri și începe să se profileze malul unde se află plopul cel mare.

Îndată după Polesella, ca să nu ajungă să se împotmolească în bancul de nisip, a luat-o de-a curmezișul fluviului ; plopul cel mare se ivește ca pentru a-i ura bun sosit. Funda ancorele ! Locul e bun, iar ele mușcă bine.

Fiindcă nu le fusese cu putință să ia nimic în gură în timpul călătoriei, puseră laolaltă prînzul și cina, îmbelșugat pregătite de nevasta călăfătuitorului ; și nu rămase nimic, nici din mîncare, nici din băutură. Dar cît de departe îi păru lui Scacerni Occhiobello !

— În sănătatea dumitale și a lui San Michele ! spuneau vîslașii, înălțînd paharul.

— Și într-a voastră, băieți.

— Și într-a celui dintîi care-o să vină să-și macine grîul aici.

— Şi într-a lui.

Intenţionau să se întoarcă la Occhiobello în aceeaşi noapte, aşa că, după ce-şi primiră plata şi bacşişul, plecară în şir, aproape lipiţi de mal, pentru a nu trudi prea mult, căci acolo curentul este mai slab. Cînd îi strigară cel din urmă salut, nu-i mai vedea de loc. În curînd o lună leneşă şi ciudată se înălţă dinspre pupă, ca o dîră aurie, oglindindu-se în fluviul singuratic, spre a-l privi pe noul-venit, pe acest ins care iniţia un fel de a naviga ce nu se putea socoti în mile, ci în zile, în anotimpuri şi-n ani, cu apa lunecătoare sub chilele plate ale dubelor şi în cupele roţii.

Padron Lazzaro îşi făcuse patul în cabină şi socotea c-o să doarmă, trudit cum era ; o bună parte din noapte nu izbuti însă s-o facă. Asculta apa cum fîşîia, cum gîngurea în dreptul roţilor de la proră, în coaste, sub dube, şi la pupă, şi printre cupele înţepenite ale roţii, căci, pentru a anula puterea apei, le aplecase în faţa scăriţei, în aşteptarea celui dintîi client şi a punerii lor în mişcare, cu ajutorul fluviului care-şi urmează drumul, de-a lungul anilor ce trec. Între timp, bătaia aceea uşoară a apei semăna cu o vorbire în şoaptă şi repezită, iar uneori cu un rîs glumeţ, terminîndu-se într-un gîlgîit, ca şi cînd apa ar fi venit să facă cunoştinţă şi să se deprindă cu moara cea nouă.

Capitolul al doilea

DOSOLINA

Tot ce-ţi trebuie-ntr-un an, Padul ţi-aduce pe val, fără să te coste-un ban : prevăzînd veniturile şi cheltuielile, credea mai departe în această zicătoare în versuri, fără să se îngrijoreze de faptul că de pe urma construirii lui Sînt Mihai nu cîştigase mai mult de cîţiva scuzi.

Clienţii veneau greu, chiar cei care ar fi economisit o bună bucată de drum : calea cunoscută pare însă mai scurtă. Şi pe urmă, ştia ăla meseria ? Aşa îi întrebau oamenii pe cei care-l încercaseră cei dintîi.

— Nu-i lipseşte bunăvoinţa.

Dar vai ! Iată că unul îi ceru mălai mare, căci aşa îi plăcea lui mămăliga : novicele măcină prea ridicat, iar, la jumătate, îşi dădu seama de greşeală şi pentru a o îndrepta, lăsă posada atît de jos, încît ieşi o făină cît se poate de măruntă ; colac peste pupăză, le amestecă pe amîndouă în acelaşi sac şi chiar dacă ţăranul nu observă acest lucru, el nu-i scăpă gospodinei, care — răsturnînd mămăliga fumegîndă — îşi exprimă dispreţul fără nici o reţinere. Greşeala şi defectul se repetară, iar făina e un lucru gingaş. Ţăranii îi spuseră răspicat că n-aveau să se mai întoarcă la el ; cu părere de rău, fiindcă vedeau bunăvoinţă, dar asta nu era destul : avea de gînd să-nveţe meseria pe spinarea lor ? De ce nu-şi lua un argat, care s-o ştie ?

L-ar fi luat el acuma, dar cu ce să-l plătească ? Un ţăran mai pretenţios decît alţii voi să supravegheze lucrul. Scacerni ar fi dorit să-i spună că fiecare trebuia să-şi vadă de meşteşugul său, dar tăcu şi se supuse. Celălalt îşi vîra

tot timpul mîna în făina care se îngrămădea în covată şi începu deodată să strige că piatra se încălzise. Era adevărat, şi grav, fiindcă se strică făina şi se schimbă gustul pîinii. Omuleţul, trăsnit şi obraznic, se aprindea şi mai mult în faţa încurcăturii bărbatului îndrăzneţ, cu aerul său marţial şi dispreţuitor, pe care îl vedea, cu atît mai multă plăcere, umilit. Cîte nu spuse şi de cîte nu se plînse omuleţul : trudă risipită zadarnic, făină stricată, un caz de conştiinţă, batjocorirea bunului lui Dumnezeu ! Cît pe-aci să-l acuze c-aduce foametea în ţinut şi că e un eretic, duşman al lui Dumnezeu şi al oamenilor. Un sac, sau ceva mai mult ; dar Scacerni nu se pricepea să-ndrepte defectul pietrei celei lacome, iar cînd năbădăiosul încărcă măgarul şi se îndepărtă, plin de îngîmfare şi de o indignare pe care şi-o potolise, precum şi de o altă indignare pe care urma să şi-o liniştească bîrfindu-l faţă de unul şi de altul pe morarul cel nou, atît cît merita, Lazzaro, frămîntat de un simţămînt ciudat şi pe care nu-l mai încercase niciodată, rămase cu ochii aţintiţi spre drumul pe care plecase celălalt. Semăna cu neliniştea care preceda atacurile frigurilor de baltă ; nu-l treceau însă fiorii, dar pulsul era regulat ; semăna cu sfîrşeala care urma după ele, dar era numai sufletească : o nelinişte mocnită şi fără leac, o frămîntare chinuitoare, o pornire descurajată de a-şi face de lucru, fără să ştie nici cum şi nici de unde s-o înceapă. Teama de sărăcie n-o cunoscuse, cît timp fusese sărac : trebuise s-ajungă bogat. Gata-gata să spună că nu merita osteneala.

Datoria la birt şi la cele două prăvălii din Guarda sporea. Faptul că micşorase uiumul sub ceea ce pretindea orice morar mai puţin pretenţios îl discredita în ochii clienţilor buni ; îi chema la moară pe ceilalţi, pe faliţi, pe desperaţi, pe răuplatnicii din sărăcie sau din dorinţa de înşelătorie. Şi veniră cei care-i lăsau grîu mucegăit sau mîncat de gărgăriţe, pentru a susţine apoi că prinsese şi mucegaiul, şi blestematul de vierme în cele cîteva zile cît stătuse înmagazinat în cală ; înşelătorie şi silnicie făţişă şi neruşinată, în faţa cărora se pleca numai pentru a nu le da celorlalţi prilej să ţipe. Iar cei din soiul acesta nu erau nici măcar cei mai porniţi să-l distrugă. Moara foametei : nu o spusese el ? Şi mai ranchiunoşi erau cei cinstiţi ; iar omuleţul acela obraznic, privind cu dispreţ picturile acelea frumoase, exclamase în clipa plecării :

— Aici trebuie altceva decît lac proaspăt şi culori de bîlci ! Vrei un sfat ? Du-te de scoate măsele prin bîlciuri.

Moara foametei : dar cine-şi atrăsese afurisenia şi vraja dacă nu el însuşi, cu vorba aceea nesocotită, dintr-o cutezanţă amară şi dispreţuitoare, care cădea acum în întregime asupra lui ? Chemase nenorocirea.

De Sfînta Lucie
Cînd e noaptea cea mai lungă ce se ştie

Era iarnă grea şi friguroasă şi pustie, dar sărăcia îl cruţa barem de vizitele tîlharilor, care profitau de anotimpul rău şi de negurile adînci, ca să atace morile cu arma în mînă, cu bărci din belşug prevăzute cu vîslaşi, jefuind grînele şi făinile şi banii, dacă existau ; o adevărată piraterie fluvială. Scacerni, prevăzător, păstra în dulapul din duba mică două puşti de toată frumuseţea şi trei pistoale cărora, la început le schimba deseori încărcătura, hotărît să nu sufere samavolnicii. Acum, pulberea putea să se şi umezească, deoarece piraţii fluviali erau şi ei informaţi că atît moara cît şi buzunarele-i erau goale şi n-aveau chef să-şi piardă vremea şi să înfrunte primejdia. Din cînd în cînd, măsurînd pulberea cu zgîrcenie, ca un vînător fără bani ce era, împuşca păsărelele care se odihneau pe plop, nu atît ca să-şi îndulcească mămăliga lui sărăcăcioasă cu carnea aceea slabă, tăioasă şi amară, cît pentru că veselia lor, care i se păruse de bun augur, îl supăra acum ca o batjocură.

Drumul dintre Guarda şi Ro trecea peste un dig vechi, care, din dreptul Proprietăţii Călugăriţelor, se depărta destul de mult de fluviu, cuprins acum între zăgazuri. Se şi spunea chiar că aceste „zăgazuri împreunate" de la Nagarole şi de la San Guglilemo ar fi punctul cel mai slab al zăgazurilor ferrareze. Între el şi drumul de pe digul cel vechi se afla un teren înfăţişînd un prund întins, aproape deşert şi în multe părţi necultivat şi sterp, amestec de nisip, pietriş, argilă şi plaur prefăcut în turbă : teren frămîntat de fluviu în rătăcirile lui de veacuri, rămăşiţă de albii vechi şi de sedimente şi de funduri de bălţi. Şi se aflau acolo mici bălţi cu ape moarte, prelinse de pe cîmpiile fără scurgere în fluviu, şi alimentate de izvoare şi de infiltraţii, unde, dacă aveai chef şi pulbere de riscat, puteai să tragi cîteva lovituri

frumoase în păsările de pasaj, mult mai gustoase decît păsărelele. Îl străbăteau traverse de lemn sprijinite de mici zăgazuri, poteci printre păpurişuri şi stufişuri, foarte potrivite pentru cel care-ar fi vrut s-ajungă la fluviu fără să fie văzut.

Singurătatea era mare, iar Scacerni o căutase, dar, ce-i drept, nu pentru a cultiva sărăcia în ea ; şi fiindcă, între timp, vadul îi devenise nesuferit, vederea unui chip de om însemnă pentru el o adevărată uşurare atunci cînd văzu ivindu-se anumiţi „prieteni", care-şi dădeau singuri acest nume. Cu toate că în alte împrejurări s-ar fi lipsit bucuros de aceştia, nu voi să se certe cu ei, mai ales că alţii mai buni nici n-avea. Prietenii aceia dădeau viaţă drumului sării, despre care cititorul ştie anume ce era şi, ca să vorbim la fel cu ei, „dădeau viaţă comerţului", „negoţului", „traficului acela".

În parte, expresiile acestea corespundeau şi cu adevărul, fiindcă, apărînd iarăşi un mare număr de graniţe în peisajul puţin variat al statelor italiene, nenumărate taxe vamale şi biruri stăvileau industria şi comerţul, şi se dovedeau a fi deosebit de apăsătoare şi de nepotrivite în regiunea aceea a Italiei, care cunoscuse avantajele regatului unit napoleonic şi în care Restauraţia se dovedea şi mai anacronică, şi mai violentă. Corectivul firesc al contrabandei avu atunci prilej să ia proporţiile unui comerţ indispensabil, dacă nu legal, nu numai inevitabil, dar chiar tolerat, căci, de pe urma unei fraude care dădea viaţă, interesul general înregistra un avantaj de loc mai mic, iar deseori chiar mai mare decît de pe urma unei legi aducătoare de moarte, şi de pe urma birurilor şi a taxelor de vamă, care, încasate cu străşnicie, aveau să ducă în curînd la situaţia de-a nu mai fi nimic de încasat. În statul papal, mai cu seamă, comerţul însuşi era apăsat de un sistem eteroclit de impozite, de oprelişti, de privilegii şi de formalităţi poliţieneşti aşa că a-l eluda — oricît de puţin ar fi lucrat sau ar fi făcut negoţ un cetăţean, ori chiar dacă numai s-ar fi mişcat de-acasă — era de primă şi zilnică necesitate.

Contrabandiştii nu cunoşteau, bineînţeles, atîtea lucruri ; dar nici opinia publică nu-i duşmănea ca pe nişte răufăcători aducători de nenorociri, nici ei înşişi nu se socoteau astfel ; de altfel, nimeni dintre cei care locuiau pe fluviu, ţărani şi bogătaşi de pe ţărm, barcagii ori negustori, nu se puteau gîndi să intre în conflict cu ei, şi cu atît mai puţin morarii,

care nu rareori primeau din partea lor chiar ocrotire împotriva tîlharilor de pe fluviu şi de pe uscat. Rămîne totuşi mereu adevărat, pentru a încheia o digresiune necesară, că în toate cazurile nu se ştie decît de unde începe abaterea de la lege, dar nu şi pînă unde poate ea să meargă şi nici cînd va avea loc reîntoarcerea la lege. În orice caz, recurgerea la forţa publică era socotită o infamie, zadarnică de altfel, atît din pricina nevolniciei acesteia, cît şi din pricina urii, a străvechii porniri a poporului împotriva pîrelor şi, mai ales, împotriva denunţurilor. Era obligatoriu să-ţi faci dreptate singur, dacă aveai curaj ; iar cine n-avea, se resemna.

Moara San Michele, aşadar, se dovedi foarte potrivită pentru prietenii aceia, care începură tot mai bucuroşi să se slujească de ea pentru debarcarea, îmbarcarea, înmagazinarea şi punerea la adăpost a mărfurilor care urmau să fie transportate prin contrabandă de pe un mal pe altul, precum şi ca să doarmă, să se odihnească şi să se refugieze în timpul operaţiilor lor. Scacerni nu refuza să-i adăpostească, dar nu primea nici o răsplată. În curînd începură să prindă stimă faţă de acest morar tăcut şi milă faţă de starea intereselor lui. Se căzneau să i-o arate. Îi făceau oferte. Înălţa din umeri şi se gîndea : „Ia uite unde trebuia să mă fac iubit şi de către cine !"

Îl revăzuse printre aceştia, ajutor plin de autoritate al Raguzanului, pe Fratognone, cel cu care se întîlnise în noaptea aceea în Parc, fără să se lase însă recunoscut de către el.

Zilele crescuseră, şi „Sînt Vichentie de-a trecut, gheaţa dintele şi-a rupt" ; apoi :

După Intrarea în Biserică
De-i ninsoare, ori de-i ploaie,
Iarna nu mai mă-ncovoaie ;
Si de-i ploaie, ori ninsoare
Tot intrăm în Postul Mare.

Lucrurile se schimbară tocmai cînd nu mai trăgea nici o nădejde şi se gîndea că învăţase să macine pierzîndu-i pe cei ce trebuiau s-aducă bucate pentru pietrele lui de moară. Într-adevăr, fie din grabă, fie din întîmplare, fie pentru că moara lor obişnuită avea prea mult de lucru sau era în reparaţie, cîţiva ţărani se nimeriră să vină la el ; fură mulţumiţi şi o spuseră în împrejurimi. San Michele era foarte la îndemînă pentru polesanii din Vallone, pentru cei ce locuiau

pe lîngă Fossa Lavezzola, pentru cei din Ro şi din Zocca, din Alberone şi din Cologna, ca şi pentru cei din Fossasamba. Scacerni se dovedea cinstit în privinţa uiumului şi modest în privinţa acelui plus pe care-l oprea pentru sine asupra măcinişului, abuz legiuit şi taxă tradiţională. Şi ca dovadă că omul este un animal juridic, acesta era un abuz, dar deprinderea de a-l impune şi de a-l suporta ca pe un drept stabilit de uzanţe şi de scurgerea vremii, respectînd legile modestiei şi ale măsurii, avea mai multă putere decît o lege consacrată şi decît însuşi interesul. Morarul devenise iscusit ; în curînd fu socotit foarte iscusit şi ajunse să fie lăudat cu aprindere mai ales de către cei care îl defăimaseră cu mai multă asprime. Fu nevoie de un argat, şi nu ajunse, căci doi de-abia făceau faţă ; iar San Michele lucra zi şi noapte. cu toată apa pe care-o trimitea Padul şi spre marea bucurie a prietenilor contrabandişti.

Pe uscat ori pe apă, clienţii nu mai veneau acum cu măgarii şi cu bărcuţele cu-o singură vîslă, şi cu un sac sau cu doi, ci cu bărci încăpătoare şi cu căruţe şi care încărcate, ale căror osii, scîrţîind şi trosnind, anunţau din depărtare cît de grea le era încărcătura şi aduceau urarea belşugului înapoiat. N-aveau nevoie să strige pe nimeni, căci morarul, înviorat de succes, părea să fie treaz la orice oră. Pînă şi ţăranii de pe malul celălalt, din Guarda veneţiană şi din Crespino, iar din ţinutul ferrarez pînă dinspre hotarele vechiului Polesine di San Giovanni, trimiteau vorbă să li se fixeze o zi. Găsi de cuviinţă să-ncheie o înţelegere cu barcagiii din Guarda veneţiană ca să transporte ceea ce se înapoia apoi dincolo sub formă de făină ori de mălai. Şi fiindcă dispoziţia populară nu ştie să se încline fără nedreptate nici în favoarea şi nici în defavoarea cuiva, acum se părea că numai el singur ştia să macine : „Mătura nouă curăţă bine casa." Moara proaspăt pictată strălucea în soare, ca o momeală şi ca o ademenire : „Fă-mă mamă cu noroc şi aruncă-mă în foc", vorbeau între ei morarii din vadurile vecine. *Padron* Lazzaro îi lăsa să vorbească, iar cînd vorbele astea îi erau aduse la cunoştinţă, se prefăcea că nici nu le-aude. Îi ghicea pe morari după gesturi şi după chipul în care priveau moara, de sus în jos, drept în faţă, ori pieziş, atunci cînd treceau. Ştia ce vorbeau, cuvînt cu cuvînt : aşezare prea expusă ; ignoranţa şi lăcomia

l-au făcut să aleagă un asemenea vad ; să nu uităm însă că găinii lacome îi crapă guşa ! Să fie sigur de asta, fiindcă din '11 încoace apele nu s-au mai umflat niciodată ; lasă-l să creadă că ridicările acestea uşoare de ape din ultimii ani ar fi adevărate revărsări : o să vadă, dumnealui ! O să vadă năvala şi grozăvia apelor dezlănţuite, şuvoiul lor nestăvilit, care niciodată nu-şi anunţă din vreme sosirea ; bulboanele şi bătaia apelor, şi de-abia tîrziu va cunoaşte Padul ! Va trebui cu totul altceva decît o dubă mică strîmbă, ca să prindă un fir de apă în plus ! Isteţimea meşterului Subbia îi supăra, fiindcă nu le trecuse mai întîi lor prin minte, şi-şi dădeau seama de folos. Se descărcau prezicînd că moara San Michele o să se ducă pe valuri ca o aşchie şi că datorită acelei idei năstruşnice, acelui nou Machiavel, n-avea să ţină, şi-avea să se caşte ca o, ca o...

Comparaţia îndrăzneaţă îi făcea să rîdă şi circulă atîta, încît ajunse la urechile lui, făcîndu-l să spună :

— Lăsaţi-i să vorbească : pizma se mîngîie cum poate ; nu cumva însă să vină să mi-o spună în faţă.

Nu veni nimeni să i-o spună în faţă, poate şi fiindcă se aflase că atunci cînd avusese o ceartă pe digul de la Zăgazurile Împreunate, din cei trei care săriseră asupră-i, cu gînduri rele, unul se felicitase că ştia să înoate, ajungînd în fluviu fără să aibă chef de baie în toiul iernii ; al doilea ajunsese la spital, şi nu pe picioarele lui ; al treilea fusese fericit să se dovedească iute la fugă. Nu veni nici unul să i-o spună, dar, mai gravi ca oricînd, înţelepţii morari îşi aminteau de revărsările pe care le trăiseră cînd erau tineri, sau pe care le trăiseră părinţii lor ; dezastrele din 1772, cînd de la începutul anului pînă la jumătatea lui mai nu fuseseră, în total, decît cinci zile fără ploaie, numărate pe degete, iar în zilele de 16, 17 şi 18 ale acelei luni izbucnise furtuna ucigătoare care, cu pagube uriaşe şi cu morţi, dezlănţuise mînia cerului ; revărsarea din '77, creşterea apelor din '92, cînd Occhiobello şi Zocca au fost salvate de către vestitul inginer Bonati, omul pentru care Padul nu avea taine şi datorită căruia însăşi ruperea digului de la Papozze a fost retarată cu minimum de pagube. Tocmai de aceea numele lui a rămas veşnic binecuvîntat de fiecare orăşean sau ţăran, şi i se cuvenea ; nu însă şi celor care, mai tîrziu, ar fi trebuit să stea de pază şi să ia măsuri împotriva primejdiilor din nefastul 1801, din

1807, cînd a fost răvășită întreaga regiune de dincolo de Pad, și din îngrozitorul 1812 : 76 de uncii deasupra nivelului de gardă de la stăvilar, lucru nemaivăzut și nemaiauzit.

— În '10, vă amintiți — spunea cîte unul din cei mai exacți — creșterea apelor din ziua de 29 mai ? Șaptezeci și patru de uncii ! Nu s-a revărsat și de aceea doar noi morarii ne amintim de ziua aceea de 29 mai ; a fost cea mai rea din tot anotimpul acela, cea mai neașteptată, mugind mai dihai ca o mie de tauri ; și izbirea, și răsturnarea morilor, una peste alta, și cu fundul în sus, și în voia valurilor, și pe-o coastă ; și pierderea, și distrugerea oamenilor și-a lucrurilor ! Văru-meu, l-ai cunoscut, s-a înecat, lăsîndu-și cerșetori cei cinci copii și văduva.

Și toți erau gata să pomenească de pagubele lor proprii sau de ale cunoscuților, încheind totdeauna :

— Am vrea să-l vedem pe ăsta, cînd se vor umfla apele rău de tot ! Și ian gîndiți-vă că ar începe să bată austrul, care în vadul ăsta descoperit poate să se zbenguie în voie și să ridice, cît e Padul de larg, valurile acelea pe care numai el, austrul, dușmanilor morilor, știe să le ridice ! Nu vreau să-i urez vreo nenorocire, dar cine l-a sfătuit pe dumnealui să-și aleagă vadul aici, unde austrul îi ia cu totul ? Să se ridice deci vîntul peste apele umflate și n-o să trebuie mult ca să-i umple duba și să-l facă să se scufunde, și atunci adio pietre, adio făină, adio *signor padron* Lazzaro ! Lazzaro, și mai cum îi spune ? ah, Scacerni ! E o poreclă ? S-a mai auzit vreodată de un Scacerni pe morile de pe Pad ? Și vrea să facă pe morarul pe fluviu ! Și nici n-ascultă de cei care se pricep și au experiență ; căci, atunci cînd a venit să ne întrebe, noi i-am spus cinstit unde sînt vadurile bune. El însă nu, fiindcă de cîțiva ani Padul se arată cumsecade. Cine-l vede acum nu știe, Doamne ferește, nu știe ce-nseamnă Padul.

În privința aceasta nu încăpea îndoială că un an urma după altul atît de blînd, cu fiecare anotimp atît de prielnic și cu fluviul atît de liniștit, încît *padron* Lazzaro era nevoit să învinovățească soarta că era prea bună și să se teamă, pe bună dreptate, ca nu cumva — ca un nepriceput ce era — să se pomenească în spate cu una din vijeliile acelea de care vorbeau atît de mult morarii. Ostaș, cînd de-abia începea să judece, plecat departe cu armata lui Napoleon, el nu le putuse cunoaște și cu atît mai puțin să le încerce ca morar și ca

proprietar de moară, cum era acum. Era, şi mai, adevărat că avusese atîta încredere în alegerea pe care-o făcuse, nu fără să ţină seamă de apărarea vîrfului de la Guarda, la vale, nimerită şi împotriva sloiurilor în timp de dezgheţ, care-ar fi ameninţat să spargă dubele ; dar să ridice ancora, să plece în larg, să ocolească adîncimi şi locuri puţin adînci şi să tragă la edec, cu ancorele şi cu scripetele, un vas atît de puţin nautic şi atît de greu de manevrat, toate acestea făgăduiau o manevrare anevoioasă în caz de umflare a apelor : fără să mai spunem că, dacă începea să-l frămînte austrul, din părţi sau dinspre pupă, nu-i trebuia prea mult pînă să se aplece pe-o coastă, sau să eşueze pe uscat şi să se desfacă din încheieturi, dîndu-le dreptate prezicătorilor de nenorociri, bătu-i-ar Dumnezeu !

Ţăranii din Guarda şi din împrejurimi, potrivit unui gust spre care înclina toată regiunea, pornind de la unele ciudăţenii care le erau cunoscute, îi mai dăduseră morii San Michele încă un nume : „Moara crăcănată."

— Cîte nume ! mormăise Scacerni, rîzînd cu jumătate gură.

Banii continuau să vină uşor, iar Subbia fu plătit înainte de termen. Îmbătrînise şi nu mai putea să lucreze, era o ruină de om, dar mereu cu aceeaşi inimă minunată, mai bucuros el decît însuşi Scacerni, pentru soarta prielnică a acestuia.

— Cum îţi merge, meştere Subbia ?

— Cum vrei să-mi meargă ? Ca unui biet bătrîn.

Iar cînd fu să-i plătească ultima rată :

— Întoarce-te curînd, *padron* Lazzaro, dacă vrei să ne mai vezi în viaţă. De la Guarda pînă la Occhiobello nu e chiar atît de departe. Făgăduieşte-mi, *padron* Lazzaro, c-o să te întorci în curînd. Nu aştepta viitorul Sînt Martin.

Făgădui. Drumul nu era lung pentru el, dar îl lungiră nenumăratele treburi — ba una, ba alta — şi, din păcate, însăşi bunăstarea şi felul acela de-a amîna lucrurile pentru luna viitoare, care devine anul viitor, în timp ce sărmanii bătrîni se hazardează cu greu şi temători să numere în viitor nu anii, ci anotimpurile.

Era ceva nou, de altfel, pentru a ne întoarce la cele spuse mai sus, ca aproape să trebuie să te plîngi de vremea prea bună. Şi părîndu-i-se aproape un blestem, îşi îndrepta supărarea împotriva morarilor bîrfitori :

— Nici măcar nu le-o iau lor, apa asta ! E ca şi cu norocul oamenilor, care, tot aşa, de unde se capătă ? Apa Padului... Omul e mai rău decît dobitoacele, care, cînd şi-au potolit foamea şi pofta, nu ştiu ce-i aia pizmă. Omul este duşmanul aproapelui.

Şi astfel, nu se împrietenea cu nimeni, chiar cînd ceilalţi încetaseră cu pizma şi cu supărarea. De altfel, munca îi ţinea destulă tovărăşie, iar pe cei doi argaţi, angajaţi cu leafă, îi preţuia fiindcă vorbeau puţin. Distracţiile nu-l îndepărtau de moară, şi nici de fluviu, şi ele erau vînătoarea şi femeile ; cea dintîi, foarte tăcută pentru el ; cît despre a doua, cu cît femeile erau mai vorbăreţe cu atît mai mult îi plăceau, căci, sporovăind vrute şi nevrute nu cereau să li se răspundă şi nici măcar să fie ascultate.

Lui îi plăcea s-asculte capetele grindeiului învîrtindu-se netede şi unse în brotaci, şi fusele în poliţa prîsnelului şi în gîrlici ; pietrele învîrtindu-se avîntate şi uşoare, echilibrate în părţi şi pe mijloc ; măselele pietrelor trosnind voinicește, în timp ce se-mbucau în şiştori ; frămîntarea lacomă a cupelor, zgomotul cu care se iveau şiroind de apă, şi revărsarea lor din înalt. Se gîndea atunci la apucăturile ciudate ale soartei, cum îl adusese ea aici ; iar timpul era aidoma apei din scoc, care curge veşnic aceeaşi, şi se preschimbă în măciniş. La fel şi timpul : fugea şi nu se schimba, dar lucrurile şi întîmplările se adăugau, una peste alta, în amintire. Şi astfel, era ca şi cînd ai fi privit mersul soarelui, zilnic împotriva cursului Padului, de la guri spre izvoare, dispărînd la apus, ca să apară iarăşi la răsărit. Iar anii cei rodnici îi dădeau o linişte dulce, de om sătul, deprins să cîştige şi să cheltuie din belşug şi uşor. Îşi plătea bine argaţii, poftea uneori lume la birt, făcea daruri bogate femeilor, fără să aibă încredere în nimeni.

Neamul femeilor ferrareze, de-o frumuseţe pe bună dreptate lăudată ; *padron* Lazzaro căuta deseori frumuseţile cu pielea palidă şi luminoasă, cu ochii năbădăioşi şi batjocoritori, care dădeau şi mai mult preţ dăruirii, cînd se dădeau învinse, potrivit unor toane atît de neaşteptate, încît voluptatea se amesteca uneori cu neruşinarea. Îi plăceau staturile lor frumoase, umerii largi şi sînii plini, şoldurile rotunde şi răzvrătite, picioarele lungi, pîntecele mici, între coapsele bogate. Pe cele virtuoase le lăsa în pace ; dar dacă întîlnea dintre cele care, fără să fie astfel, făceau pe mofturoasele şi pe şovăielnicele,

îi plăcea să le împingă spre păcat, cu înfăţişarea lui binevoitoare, de bărbat în putere, cunoscut ca frumos. De altfel, în privinţa darurilor nu era zgîrcit faţă de nici una : fete desfrînate şi cutezătoare, care nu se temeau să-şi petreacă noaptea în locuinţa de pe puntea cea mică, şi primeau şiraguri de granate sau o pereche de cercei ; cumetre foarte prudente, care-i dăruiau ceasurile în care bărbatul nu era acasă şi preferau ca dar o baniţă de făină sau cîte un sac de grîu măcinat pe gratis. Mai erau şi din cele fără ruşine, care trimiteau la moară încărcături ce întreceau orice măsură ; se mulţumea să le înţepe cu aluzii cam în doi peri ; altele însă îl scoteau din fire, pretinzînd să vegheze chiar ele în persoană ca din ceea ce li se cuvenea lor să nu se oprească nium : cu nesuferitele acelea nu mai voia să aibă de-a face şi le izgonea cu grosolănie. Femei vesele şi focoase, ori lacome şi interesate, la toate le era pe plac uitătura lui de pramatie îndrăzneaţă şi descurcăreaţă, chipul lui de şoiman, şi pantalonii lui largi, de abà, ţintuiţi pe mijloc de o eşarfă lată, cu cămaşa deschisă la gît şi legat la cap cu o basma roşie. Pe timp de iarnă îmbrăca haina de vînătoare, se acoperea cu mantaua lui largă şi-şi punea în cap pălăria lui ponosită, cu boruri uriaşe, care-i da un aer cam banditesc. Nu ducea însă lipsă nici de o oarecare doză de vanitate bărbătească. Şi nu era departe de a socoti faptul că se putea bucura de atîtea femei, ţărănci şi consătence, tot ca un privilegiu obişnuit al morarilor. Palavragiii adăugau că printre ele nu se aflase numai o singură morăriţă ; sigur este că acestea nu împărtăşiseră niciodată supărările şi pornirile bărbaţilor lor împotriva lui *padron* Lazzaro ; iar cele care se nimereau să aibă fete de măritat, întîlnindu-l pe drum, duminică după slujbă, sau prin pieţele satelor, îi dădeau de înţeles, pe ocolite, c-ar fi timpul să se însoare şi să înceteze cu viaţa sălbatică de pe moara singuratică, să lase în pace femeile altora ca şi pe cele ale tuturor : ele, morăriţele, aveau fete frumoase şi bine înzestrate. Scacerni rîdea şiret, fără să spună chiar nu. Cele mai stăruitoare şi mai înţelepte erau, ca de obicei, tocmai cele care, dacă l-ar fi întîlnit cu cinci sau zece ani mai devreme, i-ar fi vorbit despre cu totul altceva decît despre fete. Nici o femeie şi nici un bărbat nu se îndoia însă că de însurat, nu s-ar fi însurat decît pentru a-şi lua de nevastă, ca orice morar, o fată de morar.

Roata cea mare începea să se închidă la culoare, iar cupele se fugăreau una pe alta, în rostogolire : lume veche, veşnic nouă, lume nouă, veşnic veche, precum spun calendarele. Veneau să le vîndă, în luna lui decembrie negustorii ambulanţi. Treceau sau trecuseră, anunţîndu-se pentru cei din cîte-o casă ori pentru întreg satul cu cîntecele lor tărăgănate, meşteri în împletituri de paie pentru funduri de scaune, vînzători de polonice şi de linguri de lemn, negustori şi meseriaşi ambulanţi : arămari, coşari şi tocilarul venit de prin văile trentine :

Zdranga, zdrang, tocilărie,
Ce plăcută meserie ;
Zdranga, zdrang şi dai, din, dină,
Meşteşug frumos la mînă.

Cu calendarele se sfîrşea anul şi începeau sărbătorile, pentru a te bucura de cel nou sau pentru a face haz de necaz, văzînd că-i întorceai spatele celui vechi, că mai îmbătrîneai cu un an. Scacerni cumpăra calendarele, dar n-avea încredere în ele. Sigur, nu ştiau să spună decît că : în aprilie, zilnic cîte-o butie ; în noiembrie, trei neguri fac cît o ploaie ; de Sfîntul Lorenzo, zăpuşeală mare ; făuraş, scurt şi-iabraş ; toate preziceri care nu însemnau mare lucru, fiind vorba de-o furtună pe aproape de Sfîntă Mărie, ori de-o zăpadă în preajma Crăciunului ; sau ca recolta, ce să mai vorbim, dacă nu va fi stricată, fie de secetă, fie de ploaie, fie de gerurile tîrzii, fie de căldurile prea timpurii, va fi neapărat îmbelşugată. Asta era toată încrederea pe care-o avea *padron* Lazzaro în calendare, şi nimic mai mult.

— Şi-atunci de ce le mai cumperi ? îl întrebă hangiul din Guarda.

— Ca să-mi slujească la ceva faptul c-am învăţat să citesc, fiindcă n-am trudit niciciînd mai mult decît în privinţa asta. Şi nu glăsuieşte o zicală : să citeşti mult, să scrii puţin, şi să vorbeşti încă şi mai puţin ? Citesc.

Cu toate că nu voia s-o spună şi altora şi nici sie însuşi, uneori ceasurile începeau să-i pară lungi, iar truda, zadarnică. Şi nu fără o ciudată, neaşteptată tristeţe, îl ascultase pe

băieţaşul tocilarului, *il moletin,* cîntînd în dialectul lui din Trento :

Taică-meu e tocilar
Iară eu tocilăraş ;
Taică-meu cînd o muri
Tocilar şi eu voi fi,
Zdranga, zdrang şi dai, din, dină,
Meşteşug frumos la mînă.

— Auziţi, *padrone* — spusese atunci tocilarul, oprindu-şi piciorul pe pedală, ca să potrivească dopul de la apă — ce cîntă puturosul ăla ? Şi să-i mai aduci pe lume ! E băiatul meu, *padrone* — şi rîdea — e rîndul lui acum să cînte, şi-al meu să asculte, cum a fost şi rîndul lui taică-meu.

Cum de se făcea însă că omul acela, în loc să se necăjească de un astfel de cîntec, se împăca cu el, ba chiar se bucura, iar cînd i-o spunea, părea că încerca o mulţumire lăuntrică ? Şi Lazzaro avea o meserie frumoasă, mai bună, în măsura în care o moară era mai mult decît o roabă de tocilar ambulant, şi socotise întotdeauna că e zadarnic să tragă nădejde de moştenitori ; dar celălalt spusese : „e băiatul meu", ca şi cînd asta ar fi spus totul şi l-ar fi împăcat cu gîndul c-are să moară.

„Aşadar, încercă el să cugete, eu, unul, nu sînt ameninţat să am la bord pe cineva care să-mi numere zilele, grăbit să mă moştenească."

Plictiseala nu i se risipi însă nici după asta ; ba îşi mai aminti şi că auzise spunîndu-se că cine nu are copii nu ştie ce-i aia dragoste. Un alt gînd, care pînă atunci îl făcuse să rîdă şi să rînjească pe seama copiilor născuţi prin casele altora, din patima lui pentru femei, i se păru trist şi înjositor.

— De ce spuneţi că n-aveţi încredere în calendare ? stăruiau ţăranii la birt. Al meu mi-a prezis vremea în atîtea rînduri, şi chiar războaiele şi păcile, şi foametele, şi molimele, şi cometele.

— Voi vă amintiţi dăţile cînd s-a dovedit sincer, iar eu pe cele cînd a mînţit.

Timpul trecea :

După Bobotează, sărbătorile-ncetează.

Anii erau buni :

Pulbere de-o fi-n ianuar,
Fă hambarul din stejar.

Iar de Sfînta Agata, care cade la zi-ntîi de făurar, pămîntul începea să prindă din nou viaţă. În cele din urmă :

Sînt Ion, secerătorul,
Şi sînt Petru 'mblătitorul,
Duc la moară grîu-n spic
Să le dea făină, un pic.

După carele şi bărcile care duceau cu ele făina, urmau altele încărcate cu grîu şi cu porumb, grăunţe pentru pietrele nesăţioase. Pe vremea aceea se obişnuia să fie măsurate cu palma, în sac. Din trei palme, cinstit măsurate, ieşeau cam patru de făină : măsoară-mi drept şi vinde-mi scump. Iată, se dezlega gura sacilor : coşurile încăpătoare se umpleau cu boabele care coborau, prin coş, în gîrliciul pietrei, pentru a-şi îndura chinul. Hrana acestei mîncătoare neobosite, dar care nu înfuleca decît treptat, era potrivită de titirezi, care, cu tremuratul ce-i era transmis de ciocănaşul ce se freca pe piatra învîrtejită, împingea grăunţele în gîrlici şi le făcea să picure bob cu bob. Cînd însă coşul rămînea gol, clopoţelul de bronz, nemaifiind sprijinit de frînghiuţă şi de bucatele din coş, cădea peste piatră, zăngănind şi sunînd, vorbind despre timpul pierdut, despre munca zadarnică, şi mustrînd nepăsarea morarului neatent. Aerul mirosea a făină şi a grîu, a fluviu şi a cîmpie uscată sau umedă, a ulei şi a magazie.

Un nor de făină şi de tărîţe se aşeza necontenit pe fiecare lucru, pe *giazzoni*, cum li se spunea podelelor încăperilor şi punţii de pe duba mare, în cămări şi-n adăposturi, pe stinghiile de pe pereţi, rafturile morarului, cărora li se spunea *ragna* şi-n care el îşi ţinea toate mărunţişurile, începînd cu pipele şi cu tutunul de fumat şi de mestecat.

Padron Lazzaro nu-şi cruţa argaţii de ocări, ca unul care, punctual la plata simbriei şi larg la bacşişuri, era îndreptăţit să fie pretenţios şi să n-audă clopoţelul sunînd. Nu îi plătea oare şi în lunile cînd era mai puţin de lucru, ca să n-ajungă s-audă foamea sunîndu-le în pîntece, aidoma clopoţelului pe pietre, cînd mergeau în gol ?

Cînd venea vremea vînatului, înarma o bărcuţă cu o puşcă mare cu alice, pe suport, şi se ducea să pîndească stolurile de raţe înainte de răsăritul soarelui, printre trestii, aşteptînd ca „momelile" să le decidă să coboare în locurile unde fluviul sau balta se dovedeau mai potrivite pentru ţivlitori şi pentru tras. Le auzea măcăind, pălăvrăgind şi înălţîndu-se în zbor; le aştepta să coboare stînd pe brînci în bărcuţă, cu ochiul la ţintă, cu urechea la zgomotul aripilor: împuşcătura părea sfîrşitul lumii şi făcea, deseori, un adevărat măcel.

La moară, dacă nu era nimic de făcut, unul dintre cei doi argaţi dormea, iar celălalt zvîrlea undiţa după peşti, fel de a pescui care, dintre toate, era cel mai urît de către Scacerni. De altfel, nu se îndeletnicea cu nici unul, afară de cange, în care se socotea mare meşter. Şi merita să-l vezi atunci cînd, cumpănindu-se pe marginea uneia din prorele pintenate, neclintit ca o statuie, astfel că umbra lui în apă înşela peştii, aştepta, cu cangea ridicată pe jumătate. Saltul, ţîşnitura, zborul cu care aceasta, pornind din mîna puternică, nimerea fără greş, drept la ţintă, nu se puteau compara decît cu deschiderea de aripi şi săriturile gabianilor, care, venind din mare, urcau pe fluviu, şi cu fulgerarea guşterului în zilele de zăpuşeală. Deseori apa era prea tulbure, sau erau peşti de mică însemnătate, sau ţipari mărunţei, dar el tot zvîrlea cangea, pentru deprinderea ochiului şi din dorinţa de a căpăta o îndemînare deplină. Existau şi ştiuci grele, bune în sos de pătrunjel şi oţet. Primăvara, sturionii mari şi buni la gust veneau în sus pe fluviu şi nimereau în năvoadele lungi pe care pescarii le tîrau cu două bărci în direcţia curentului apei, în întîmpinarea peştilor porniţi să-şi depună icrele şi care picau înăuntru ca şi sturzii în plasele întinse drept cursă.

Dintre cei doi argaţi taciturni, cel dintîi se numea Malvasone şi era puternic şi leneş ca boul, de la care avea ochiul rotund, fruntea îngustă, nara largă şi turtită, şi firea răbdătoare, ascultătoare şi serviabilă: firea cea mai cinstită şi cea mai bună, de om care nu cunoştea pe lume decît trei lucruri: să care saci, să mănînce, dacă i se dădea, iar apoi să doarmă. Cu totul deosebit, Beffa [1], niciodată chemat sau cunoscut sub alt nume, sosit în ţinuturile acelea nu se ştie de unde, cu o

[1] Batjocură, glumă.

căutătură atît de piezişă, şi de ticăloasă încît pe tot malul, în sus sau în jos, oricare ins, căruia îi ceruse pîine şi adăpost, nu se gîndise la nimic altceva cu mai multă grijă decît să scape de el, trimiţîndu-l la vecinul pe care-l iubea mai puţin. Copiii o luau la fugă numai văzîndu-l, iar gospodinele stăteau cu ochii pe găină : era de-ajuns felul în care se uita scormonitor prin case şi privirea de nemîncat şi de turbat cu care le cerceta pofticios pe femei !

— E un ticălos în stare să dea foc snopilor de grîu numai aşa, de poftă, ca să-şi aprindă pipa, spuneau oamenii, cuprinşi de o furie temătoare, ca la trecerea ţiganilor hrăpăreţi şi gata de orice nelegiuire.

Şi nici măcar nu cunoştea meşteşugurile acelora, să bată şi să cositorească arama, să ghicească viitorul ; nici unul, în afară de cel al furtişagului, de care toată lumea era sigură.

— V-a lipsit ceva ? începuse Scacerni să întrebe, auzind asemenea vorbe şi după ce văzuse trecînd în sus şi-n jos oaia aia rîioasă. V-a lipsit ceva de cînd se-nvîrte prin sat nenorocitul ăla ?

— Nimic, după cît se ştie, se văzuseră ei nevoiţi să convină.

— Şi-atunci, dumneavoastră care ştiţi totul şi nu ştiţi nimic, de ce vreţi să-l aduceţi la desperare ?

— Nu vrem să-l aducem nicăieri ; nu-l vrem nici în casă, nici în jurul casei.

— Sînteţi stăpîni ; nu-l bîrfiţi însă pentru ceea ce n-a făcut.

— Dacă n-a făcut-o, o s-o facă.

— Frumos argument !

— E însemnat de Dumnezeu.

— Vai ! Aşadar, cunoaşteţi semnele astea fără nici o greşeală ? Oameni cumsecade, ai ? Creştini, ai ? Fiindcă nu vă e pe plac faţa pe care i-a dat-o natura, l-aţi trimite la spînzurătoare pe unul care nu v-a făcut nici un rău ; iar apoi vă veţi preţui şi veţi zice : „Spusesem eu !" Şi tocmai voi l-aţi fi împins la asta. Eu, unul, ştiu ce-nseamnă ispitele foamei.

— Cum credeţi, *padron* Lazzaro, dar mutra asta n-o dorim nici în sat, nici pe ogoarele noastre.

— Satul nu-i numai casa voastră, iar aici nu se află doar ogoarele voastre : ăstuia o să-i dau eu de lucru la moară. Tocmai căutam un argat.

Nu le venea să creadă ; şi astfel învăţară încă o dată ce înseamnă să-l contrazici pe un astfel de om, care, în cazul acela, avea dreptate şi făcea o faptă bună ; nu-i vorbă, că tot atît de încăpăţînat s-ar fi arătat şi dac-ar fi greşit şi ar fi săvîrşit o faptă rea : asta era bună şi-i tot ce ne interesează.

E-adevărat însă că Beffa era urît, ba chiar îngrozitor ; capul chelbos şi răpănos, chipul schimonosit de vărsat, care-i mîncase genele şi pleoapele, şi nasul, umflîndu-i obrajii ciupiţi de vărsat, dar lăsîndu-i neatinsă gura subţire, capabilă să rîdă numai de răul altuia, ca o oglindă a sufletului sau ca o glumă a firii. Ea adăuga răutate la jarul patimilor animalice care-i înflăcăra ochii însîngeraţi, sub fruntea întunecată şi chinuită.

Faţă de *padron* Lazzaro se arăta muncitor şi respectuos, chiar reverenţios, cu toate că nu putea niciodată, mai ales cînd voia să se arate recunoscător, să scape de un aer de cîine turbat, din cei care nu latră, ca să muşte pe furiş. Era destoinic la pregătitul mîncărurilor, iar Scacerni îi instală, pe el şi pe Malvasone, împreună cu bucătăria, pe uscat — pe pămîntul nimănui — într-o colibă. Beffa îşi dădea la iveală firea lui cea adevărată, făcîndu-i lui Malvasone farsele cele mai urîte, îndrumîndu-l în nopţile de iarnă în aşa fel încît să se împotmolească în bălţile îngheţate ; aşezînd capcane în care celălalt se julea şi se învineţea, punînd la cale tot felul de înşelătorii, datorită cărora Malvasone cădea în fluviu ; umplîndu-i culcuşul cu praf de scărpinat, cu neputinţă de suferit ; punîndu-i sare în cafeaua din zilele de sărbătoare, iar în mîncare atît de mult piper, încît să-i jupoaie gura : celălalt înghiţea încet şi nepăsător, punînd toate nenorocirile, după ce avusese în baltă cîteva vedenii, pe seama unui spiriduş local, sau poate pe-a vreunui duh rău, al cine ştie cărui ins ucis prin părţile acelea. Beffa era cel care-l ţinea în credinţa aceasta cu ajutorul unor glasuri şi unor apariţii nocturne. Dar Malvasone nu se speria de nimic, iar cînd socoti că e lămurit de unde-i vin supărările şi necazurile, se linişti chiar cu desăvîrşire ; iar spiriduşului, sau sufletului afurisit care va fi fost de vină, îi răspundea, în chip de invocare, cu îndemnuri obscene, cu sunete triviale, sau întorcîndu-se pe o parte ca să-şi continue somnul.

Pe lîngă pescuitul cu undița, Beffa se pricepea de minune și să prindă păsări cu clei, cu lațuri și cu plase, distrîndu-se mult de chinurile peștilor, după ce se prinseseră în cîrlig, sau strivind cu toată cruzimea de care era în stare capetele păsărilor. Pîndea știuci și crapi, din ale căror icre, amestecate cu ale sturionilor, Malvasone prepara cu sare un caviar grosolan, dar foarte bun, și usca la soare o tarama deosebit de gustoasă, drept ajutor zdravăn la băutură. Iar aceste sărături erau pasiunea lui, afară de celelalte trei despre care s-a mai vorbit, și făcea casă bună cu aceea pentru băutură, în care era tot atît de tare ca și în dormit, și asta fără să mai socotim că era un om foarte cumsecade, așa precum am spus.

În sfîrșit, era un trai frumos pe moara San Michele, bine ocrotită, căci tîlharii continuau s-o ocolească și după ce pe bord începuse să se găsească o pradă bogată. Afară de asta, o dată cu anii îndestulați, banditismul începuse și el să scadă, atît pe fluviu, cît și în cîmpie.

Tot atît de mult pe cît fusese criticată alegerea lui Beffa, fusese lăudată cea a unui al treilea argat, un flăcăiandru isteț, politicos, cu o fire foarte bună și cu o minte ascuțită, orfan, poreclit Schiavetto [1] pe care *padron* Lazzaro, dintr-o înțeleaptă prudență, nu voi să-l lase să doarmă împreună cu prea simplul Malvasone și cu ticălosul de Beffa, aranjîndu-i un pat de campanie într-un adăpost de scînduri, sub galeria morii. Cînd era mai mult de lucru și trebuia să doarmă pe furate, *padron* Lazzaro, care-și făcuse un auz de morar desăvîrșit, dormea într-un hamac marinăresc, în duba mare, alături de pietre. În felul acesta, cînd din coș coborau prea multe grăunțe în gura pietrei, iar aceasta mergea greu, sau cînd coborau prea puține, făcînd-o să lucreze în gol, așa că zburda, ca să vorbim chiar în termenii meseriei, atunci, trezindu-se imediat și strîngînd sau lărgind coarda teicii, sporea sau micșora scurgerea bucatelor, după dorință, potrivind titireciul fără să se ridice din hamac, întinzînd numai o mînă și deschizînd un singur ochi.

Ori, Malvasone avea un asemenea somn, încît — ca să ne referim la o amintire a lui Scacerni, care luase parte la

[1] Diminutiv de la *schiavo* (rob, sclav).

construirea podului de peste Kolocza, în ziua de 7 septembrie a anului 1812 — nici chiar bătaia tunurilor din reduta cea mare de la Borodino nu ar fi putut să-l trezească, iar Beffa nu izbutea nici el să-şi formeze auzul acela fin de care era nevoie. În schimb, Schiavetto şi-l formase, şi atît de bine şi atît de repede, încît Scacerni îi încredinţa deseori chiar şi noaptea manevrarea pietrelor, stîrnind furia şi ciuda lui Beffa. Şi nu fiindcă acesta ar fi avut cine ştie ce amor propriu, ci numai supărare şi ură faţă de orice merit pe care l-ar fi avut altul sau care i-ar fi fost recunoscut altuia.

Acum nu se mai întîmpla niciodată să se facă auzit clopoţelul, iar Beffa îl ura pe Schiavetto pentru zelul său, pentru preferinţa stăpînului căruia îi dădea cea mai infamă explicaţie, precum şi pentru că băiatul avea minte şi era frumos la înfăţişare. De altfel Beffa îl ura şi pe *padron* Lazzaro din pricina femeilor şi din pricina cîştigurilor, şi din toate pricinile, ce să mai vorbim, dar atît de firesc, încît ura ajunsese să fie puternică si vie în timp ce el nici nu-şi dădea încă bine seama de ea şi de pricinile ei.

Se întîlnesc firi omeneşti atît de spontane, şi nu numai pe bordul morilor de pe Pad.

II

Rămas întotdeauna în cea mai mare parte necultivat, rezervat pe vremuri pentru vînătoarea de porci mistreţi de către marchizii şi ducii d'Este, sălbăticit apoi şi ajuns mai sterp şi mai năpădit de mărăcini ca oricînd, preschimbat în mlaştină din pricina bălţilor şi a lacurilor nemişcate, rămăşiţe ale Padului mort, care cu mulţi ani înainte trecea pe acolo către oraş, terenul dintre Volano şi Pad şi drumul de la Lagoscuro la Panaro şi-au dobîndit numele de la străvechiul şi faimosul „blazon" al diamantului, al familiei d'Este ; nume asemănător unuia dintre cele ce strălucesc în octavele lui Boiardo şi ale lui Ariosto, căzut parcă dintr-una din ele ca să împodobească un mărăciniş pustiu şi nişte nefericite pămînturi vătămătoare. „Diamantina" nu era, cum nu este nici astăzi, singurul nume de acolo în stare să sugereze ideea

de nobleţe, ce supravieţuieşte acelei case domnitoare, care s-a bucurat de un destin aproape fără seamăn în regatele fanteziei. În Diamantina, biete parohii singuratice, cătune izolate şi moşioare amărîte, ţinuturi mocirloase lipsite de vegetaţie, lunci mlăştinoase şi pămînturi lăsate în paragină şi pustii se împodobeau cu nume cutezătoare şi bizare, desprinse parcă dintr-un basm uitat: Fioril d'Albero şi Man di Ferro, cătunul Castel Trivellino şi Leona, şi Ca' del Padreterno, şi Porpolana, Sette Polesini şi Grua, Salvatonica şi Aquila, Torre Senetica şi Malguardato. A fost şi a rămas o bucată de vreme unul din ţinuturile ferrareze cele mai sărace, mai izolate şi mai pline de nenorociri, începînd cu frigurile; păreau însă nume căutate şi păstrate de ţărani de-a lungul atîtor evenimente, şi suferinţe, şi morţi, cu bogăţii risipite şi nestrămutată sărăcie, dintr-o aspiraţie statornică, gingaşă şi ciudată către o poezie aducătoare de mîngîiere.

În locul acela bogat în vînat, fie cu pene, fie cu blană, Scacerni devenea din nou feciorul podarului de la Ariano, atît acolo, unde era îngăduită vînătoarea, cît şi acolo unde era oprită, manifestînd în această privinţă o suverană nepăsare; ba, fiindcă braconajul este o patimă care se moşteneşte o dată cu sîngele, vîna chiar mai bucuros acolo unde era oprit. Crescuse doi copoi, unul pentru adulmecat şi altul pentru adus, acesta din urmă neîntrecut în a lua urma animalului rănit, pe pămînt şi pe apă; îi deprinsese să-i ocolească pe străini şi pe încurcă-lume, şi să-i miroasă fără greş pe păzitori. Îşi cumpărase un cal pe care-l ţinea într-un grajd din Guarda, ca să se ducă cu el la Diamantina. Pentru vînătorile de vară ducea lipsă de timp şi de tihnă, dar e sigur că nici o femeie nu-i înfierbîntase şi nu-i tulburase sîngele atît cît o puteau face zborul şi căderea sub plumbi a neaşteptatului şi dificilului sitar de toamnă, cînd îl pîndea la locul de trecere sau îl urmărea de-a lungul marginilor albite de brumă şi înrourate ale terenurilor mlăştinoase şi ale fîneţelor dezgheţate de soare, către care îl împinge foamea să-şi caute hrana, cînd apele bălţii au îngheţat.

Frigurile nu-l îngrijorau, căci le avea încă de copil; dar cînd se năpusteau asupră-i, mai ales în iulie şi-n august, se acoperea în întregime cu lînă şi se trîntea la soare, să transpire din belşug, în timp ce-l chinuiau fiorii de frig. Era tratamentul lui şi era mulţumit cu el; îl numea:

alungarea frigurilor prin năduşeală. Dar în Diamantina avu prilejul să găsească şi altceva, afară de vînat, şi nu fiindc-ar fi căutat aşa ceva.

O dată avu curiozitatea să ştie ce spunea lumea despre el şi-l întrebă de asta pe hangiul din Guarda. Spuneau, în primul rînd morăriţele şi morarii, că nu se mai pomenise un trăsnit la fel cu el.

— Trăsnit, şi pentru ce mă rog ?

— Să pleci să cauţi o străină... răspunse hangiul, referent universal al vorbelor şi al faptelor.

— Străină ? Se vede că-s cam nebuni cei care-o spun.

— Nu e vorba de asta : sînt morari, iar pentru ei este străin oricine nu e născut şi n-a trăit pe fluviu, într-o moară.

— Ei şi ?

— Spun că nu se poate obişnui cu viaţa dumitale cineva care nu s-a născut aici.

— Şi parcă eu m-am născut aici ?

— S-ar putea, ar spune ei, să fii fecior de morar fără s-o ştii.

— Cum aşa ? Iar respectul pentru aceea care m-a adus pe lume ?

— Iartă-mă, dar n-ai spus dumneata întotdeauna că nu-ţi aminteşti de meşteşugul tatălui dumitale şi nici măcar de locul unde te-ai născut ?

— Asta e-adevărat.

— Nu este deci nici o jignire. E o presupunere îndreptăţită.

— Dumneata trebuia să te faci avocat, hangiule. Şi ce mai spun ?

— N-aş vrea să se ivească neînţelegeri.

— Spune, spune, am chef de rîs.

— Spun... că o să-ţi pună coarne, ca să vorbim mai pe ocolite.

— Ia te uită ! Mie ? La dracu !

— Spuneai că ai chef de rîs.

— Şi nu rîd ? Şi din ce pricină, după părerea acestor deştepţi ?

— Oh, pentru un lucru de nimic, o superstiţie, o idee, un horoscop...

— Şi care-i lucrul ăsta de nimic ?

— Ai o bagatelă de cincisprezece sau douăzeci de ani, aşa socotesc ei, iar eu nu ştiu dacă greşesc : să zicem deci optsprezece ani mai mult ca ea ; lumea spune : „Douăzeci întîia roată, patruzeci, a doua roată, căruţa se strică, iată !"

— Dar eu n-am patruzeci.

— Soţia are însă douăzeci ?

— Ceva mai puţin, admise Scacerni, care încetă să mai rîdă, dacă rîdea cumva.

— Se mai spune şi-aşa : „Treizeci şi cincizeci, roata poartă vina : una o ia razna, alta-şi pierde şina."

— Iată însă că soarta mea este să fac lumea să vorbească : şi chiar în versuri, fir-ar al dracului ! Îmi pasă mie de ce fac ei ?

— Cu atît mai mult le pasă lor de ce faci dumneata, spuse hangiul, care avea o vădită înclinare spre filozofie.

— Adevărul e că îi împinge pizma să vorbească. Nu se aşteptau la asta.

— „În ziua de Înălţare, e dus «maiul» [1] la cine habar n-are", spuse hangiul, folosind încă un proverb.

Scacerni îl privi surprins şi încruntat, dar celălalt vorbi numai din plăcerea de a spune proverbe în versuri. De altfel e timpul să-i lămurim cititorului enigma aceasta : e lucru sigur că în noaptea din ajunul Înălţării se dusese într-adevăr să înfigă creanga verde la uşa unei fetişcane, Dosolina Malvegoli, care locuia în Palatul Diamantina, adăpost, bogat altădată al unor nobili străvechi, astăzi şandrama şi cocioabă a unor familii sărmane. Iar Dosolina, care nu se aştepta să fie cerută prin declaraţia aceea de dragoste, nu fusese în stare să ghicească de la cine o primise : din modestie, cu toate că i se mai spusese, şi nu o dată, că era frumoasă, şi din cuminţenie, căci era foarte tînără şi foarte săracă.

— Copilării, spusese taică-său, auzind că Dosolinei îi fusese adus „maiul".

Nu mulţi, desigur, erau mai săraci decît Principalle Malvegoli, şi foarte puţini dovedeau o sărăcie mai cruntă şi mai chinuitoare, care nu-i aducea nici măcar compătimire.

[1] *Maio* — grozamă, ramură verde, care se pune în noaptea de întîi mai la uşa iubitei.

Pretindea, ce-i drept, şi poate că era aşa, că ar coborî dintr-o familie de nobili Malvegoli, dar nu fusese în stare să aducă altă dovadă în afară de numele acela de Princivalle, ereditar în familie. Oamenii rîdeau, fiindcă nu moştenise alte avuţii, şi era cam puţin pentru a-şi astîmpăra foamea, cu nevastă şi cinci copii. Treaba lor dacă rîdeau : aveau să-şi dea ei seama, într-o bună zi, ce cap avea el. Puţinii bani, pe care-i cîştigase într-o vreme, îi cheltuise ca să-şi revendice titlul şi averile, încrezîndu-se într-un avocat, care, după ce-i storsese şi măduva din oase, se pricepuse să-i spună la sfîrşit că avuţiile familiei Malvegoli se topiseră, în orice caz, de peste-o sută de ani. Dac-ar fi avut alţi bani şi un avocat cinstit, le-ar fi arătat el ce cap avea. Iar lumea rîdea de pretenţiile lui, care păreau una mai nesăbuită decît alta. Fusese misit de grîu şi de cînepă, aceasta din urmă, bogăţie a Bondesanului vecin. Înzestrat cu oarecare ştiinţă de carte şi fiind foarte bun de gură, fusese pe cale să-şi poată cîştiga traiul, dar voise să se facă negustor şi să lucreze pe piaţa oraşului şi pe bani luaţi cu împrumut. Se ruinase : din vina creditorilor, a preţurilor, a anilor proşti, a stelelor, a toate şi a tuturor, afară de a sa. Ajunsese să deschidă prăvălie într-o odăiţă a Palatului Diamantina şi îl îngăduiau acolo atît din milă, cît şi fiindcă nu s-ar fi găsit nici un altul care să se ducă să stea acolo : ce fel de prăvălie, n-ar fi ştiut nimeni s-o spună, fiind goală, prăfuită şi mucegăită, odăiţa mohorîtă în care se zbătea din greu nefericita familie cu cinci copii înfometaţi şi zdrenţăroşi, dintre care foarte tînăra Dosolina era cea mai mare. Nevastă şi mamă aprigă, Donata Malvegoli, care nu izbutea să le astîmpere foamea, era necruţătoare cu trîndăvia înfumurată a lui Princivalle :

— Nu sta să cercetezi atîta cine e vinovat.

— Ai vrea să spui că am greşit eu ?

— Nu : din păcate, am greşit eu, măritîndu-mă cu un netrebnic de teapa ta.

— Sacrifică-te pentru familie, ţipa Malvegoli, dacă vrei să afli ce-nseamnă recunoştinţa !

— Pentru familie, nenorocitule ?

Certurile conjugale pe tema aceasta erau lungi şi supărătoare, iar din pricina lor avea destul de suferit Dosolina, fată la locul ei, cuminte, muncitoare, în spinarea căreia

cădea în întregime grija de frăţiori, cînd mama era plecată să găsească, iar uneori aproape să cerşească o pîine pentru copii. Tatăl, sărmanul de el, în ce-l priveşte, avea întotdeauna idei, grandioase şi confuze, şi punea chiar bunăvoinţă în realizarea lor.

— Pe tine, spunea Donata, te ruinează ideile. Ai face mai bine să lucrezi la şanţuri.

— Un Malvegoli să sape pămîntul ?

Şi izbucnea din nou cearta.

Straşnic pămînt pentru cînepă, Bondesanul vecin, cu un comerţ bogat : iar Malvegoli, făcînd pe misitul, izbutea uneori să încheie cîte-o partidă frumoasă, dar cîştigurile mergeau la creditori, iar puţinul care rămînea, la birt, unde păstra vii cunoştinţele şi prieteniile trebuincioase meseriei lui de samsar, şi de gură-cască, cu vederi foarte largi.

— Ai o mulţime de prieteni, îl batjocorea Donata, şi un singur duşman.

— Care ?

— Tu.

— Vrei să spui c-aş face bine...

O dată, din vorbă-n vorbă, se trezi spunînd :

— Să-ţi legi o piatră de gît şi să te-arunci într-un canal.

Îşi dădeau seama că se purtase prea aspru şi că greşise, dar asta n-o îmblînzi, ci, dimpotrivă, o înăspri şi mai mult. Dosolina izbucnise în plîns.

— Vezi cum eşti ? O faci să plîngă pe copila asta nevinovată, spuse Princivalle.

— Eu o fac să plîngă ? Şi Donata se înfurie şi pe Dosolina : Potoleşte-te, fată neroadă a unui tată neghiob !

În cîteva rînduri se temuse că părinţii se vor lua la bătaie, şi nu-l vedea niciodată pe taică-său înapoindu-se acasă fără ca o frică ascunsă să n-o neliniştească.

Era o frumuseţe plină de drăgălăşenie şi gingăşie : măruntă, de o desăvîrşire fără cusur, aşa că şi la strung dac-ar fi fost făcută — începea să spună cîte-un tînăr — tot n-ar fi ieşit mai bine. Părul, desfăcîndu-l din cozile în care era strîns, ar fi măturat pămîntul, bogat şi mătăsos cum era : o minune fastuoasă, un aur risipit, luminat şi înnobilat de dulci reflexe sidefii. Chipul îi era de copilă

cuminte, îndurerată însă încă de pe acum, afară de ochii care rîdeau vieţii, albaştri ca cicoarea, strălucitori şi blînzi ca şi această floare în aurul recoltelor coapte. Cicoarea însă, după ce l-a înfrumuseţat cu floarea ei, dacă-şi amestecă sămînţa cu grîul, strică pîinea, dîndu-i un gust amar, în vreme ce limpezimea cinstită a acelor ochi dezvăluia pe de-a-ntregul şi neîndoielnic un suflet sănătos şi sincer. Gîtul, pe care, din răsfăţ, şi-l ţinea uşor aplecat către umărul stîng, avea eleganţa unei tulpini ; pielea era albă, neînnegrită de soare, căci treburile Dosolinei pe lîngă frăţiori nu o duceau de obicei în aer liber, şi chiar fiindcă a o păstra aşa albă era singura ei ambiţie femeiască. Mîinile tinere, înroşite şi mîncate încă de pe acum de treburile casnice, te înduioşau cînd le priveai.

Frumoasa fată n-avea habar de fluviu, nici de bărci şi de vîsle, nici de mori şi de roţi cu cupe, ci numai de pămîntul sărac al Diamantinei şi de cînepa înaltă şi verde de pe cîmpiile Bondesane, în soarele de vară, sau rezimată de snopi albi în soarele de septembrie, după ce coaja i-a putrezit în topitoriile care înmiesmează ţinutul, cît e de-ntins ; şi numai de meliţe şi de piepteni daracelor. Şi poate că atunci cînd amurgul zăbovea peste vîrfurile plopilor înalţi, ultima rămăşiţă a aleilor care, în trecut, se încrucişau în palat, iar cîntecul unei *romanella* se înălţa în cîte-o parte pentru a face şi mai întinsă, şi mai îndepărtată pustietatea Diamantinei, în ceasul acela i se întîmpla să viseze un eveniment aducător de o plăcută spaimă, o presimţire nedesluşită a fanteziei, un lucru sau un om oarecare, venind printre şirurile acelea de copaci, ca Guerin Meschino [1], din lumea largă, căutînd-o pe ea, sărmană cenuşăreasă. Pe sub copaci, bezna devenea tot mai deasă, dar vîrfurile căutau încă lumina, cu un tremurat delicat, ce semăna c-o invocaţie. Desigur că simţea lîngă inima ei vîrfurile copacilor tineri de-o sută de ani, deşi n-ar fi fost în stare s-o spună şi nici n-ar fi cutezat să invoce ziua, nici măcar în taină. O îngrozea presimţirea însăşi şi singurătatea, fără prieteni şi prietene, căci între ea şi fetele şi băieţii

[1] *Guerrino il Meschino* sau *il Giovane* — adaptare de Andrea Fiorentino (sec. XIV) după vechiul roman cavaleresc cu acelaşi nume din ciclul *Carolingian*.

țăranilor nu era același sînge ; pe deasupra, o mai înspăimînta și maică-sa, apărătoare fanatică a cinstei și dușmancă neîmpăcată a fetelor care greșeau. Complice la a le face să păcătuiască, pe acelea, în fierbintele și bogatul ținut bondesan, erau cînepiștile, în desișul cărora secerătorii descopereau în fiecare an unele mici luminișuri unde cînepa lăsa să se vadă că fusese tăvălită pe cînd era plăpîndă și tînără : culcușuri și adăposturi tainice de îndrăgostiți ; și erau, în împrejurimi, motiv de glume și de povestiri deșucheate. Maică-sa nu obosea să le pună sub ochi, fără milă, rușinea de pe lumea asta și iadul de pe cealaltă : s-o vezi pe cutăriță, necinstită, pe cutărica, făcută de rușine, pe una în închisoare, pe alta în bordel, ajungînd, toate, la prăbușirea lor înseși, iar multe, la distrugerea familiei lor, pricină de nelegiuiri și de răzbunări, uneori ucigașe, sfîrșite în spînzurătoare, și toate, fără scăpare, toate, în iad. Vina, după ea, o avea întotdeauna în întregime femeia, ispitită sau ispită ea însăși, oricum ar fi fost, așa că, deși femeie, o auzeai cum își osîndea sexul. Și ea, Donata însăși, gîndindu-se în sinea ei, nu era parcă o ciudată și supărătoare pildă de slăbiciune, atunci cînd lăsa să se vadă că deși avea față de Princivalle atitudinea pe care-o avea, și se poate spune că îl ura, era totuși îndrăgostită de el ? Iar ce era în stare frămîntarea cărnii s-o împingă să săvîrșească, o arătau flămînzii aceia.

— Dar eu, spunea nevinovata Dosolina, căutînd să scape de furiile acelea educative, eu nici măcar nu mă gîndesc la lucrurile acestea pe care le spui.

— Fiindcă ești o proastă !

— Și ca să nu fiu proastă, obiecta ea, cu o blîndețe timorată, dar sigură, ar trebui să mă gîndesc ?

— Nu trebuie să te gîndești, trebuie să tremuri : în iad, în moarte și-n ceea ce urmează după ea, crezi ?

— Am fost la lecțiile de catehism, mamă, și știu ce trebuie să cred, dar cred cu tărie că, dacă m-ajută Dumnezeu, n-o să mă duc după moarte în iad.

Donata trebuia să tacă, dar uneori, cînd venea un preot să slujească în capela Palatului sau se ducea ea să se împărtășească la biserica parohială din Vigarano, o lua razna, cuprinsă de ispita de a cerceta ce păcate mărturisise Dosolina,

astfel că de mai multe ori parohul bisericii găsi de cuviinţă s-o ameninţe şi s-o dojenească, dar fără nici un succes.

Donata se bucura de multă stimă în ochii ţăranilor pentru o oarecare pricepere a ei de-a îngriji bolnavii şi pentru anumite buruieni de leac, decocturi sau cataplasme, a căror taină o cunoştea. Răspundea cu dispreţ la această stimă, dar nu refuza să-şi dea ajutorul, care aducea daruri de mare folos pentru hrănirea cît mai omenească a nefericitei familii. Ţăranii erau convinşi că, pe lîngă leacuri, ea mai adăuga şi nişte vorbe, care aduceau a vrăjitorie. Pentru treburile acestea era deseori plecată şi, departe de casă, se tulbura la gîndul unor primejdii de care Dosolina n-avea habar ; iar în casă, o tulbura pe aceasta cu bănuieli nedrepte şi dureroase, căci o iubea şi pe ea, şi pe toţi copiii ei, ce să mai vorbim, cu aceeaşi înflăcărare chinuitoare şi bolnăvicioasă.

Cine ştie ce-ar mai fi bănuit şi cît s-ar mai fi frămîntat în dimineaţa zilei de Înălţare, cînd se descoperi că „maiul" fusese înfipt în faţa uşii lor, dacă Princivalle n-ar fi spus :

— Copilării ! adăugînd imediat cu teama îngîmfatului : Să fi vrut cineva să-şi bată joc de noi ?

— Aş vrea s-o văd şi p-asta ! exclamă Donata : Să-şi bată joc de noi ? De tine, da ; nici o îndoială, dar de noi ? De mine ? Mai sînt şi eu pe-aici şi fii sigur că n-ar fi îndrăznit nimeni. Cine l-a înfipt, e un îndrăgostit : totuşi, dacă-l aflu, tinerii ăştia vor avea de-a face cu mine. Tu, între timp, nu ţi-o lua în cap, auzi, Dosolina ?

Era atît de departe de „a şi-o lua în cap", încît chiar credea, mîhnită, în bănuiala tatălui ; căutase, de asemeni, să afle pricina unei răutăţi făcute unei sărăcuţe ca ea, cu mîhnirea aceea tulbure, cu durerea aceea rătăcită pe care-o stîrneşte în cei buni descoperirea batjocurii răutăcioase, cu care, datorită experienţei, se pot împăca, dar pe care n-o pot niciodată înţelege. Se şi gîndise, de altfel : „Îşi bat joc de mine fiindcă sînt atît de săracă" şi îşi plecase capul în faţa acestui destin, cînd vorbele mamei o încredinţară, cu violenţă aproape, că avea un îndrăgostit. Sufletul tînăr, fantezia caldă şi sensibilă alergau în întîmpinarea ideii, a visului, a tainei acestui necunoscut minunat, venit din lumea largă, aidoma cavalerului din basm ; iar simţămintele acelea triste dintru început, de teamă şi de umilinţă, se preschimbară acum în mînie şi-n groază, numai la gîndul că nădejdile şi visul ei

ar fi putut să se dovedească a fi o batjocură, nu a lumii acum, ci a destinului, Dar nu : era „maiul" unui îndrăgostit.

De fapt, în diverse sate se foloseau tot felul de crengi, după cum „maiul" voia să însemne dragoste, sau gelozie, sau dispreţ, sau despărţire. Iar printre oamenii întotdeauna înclinaţi spre glume şi spre vorbe usturătoare se folosea şi „maiul glumeţ", ca pedeapsă ori ca răzbunare împotriva fetelor mîndre, sau dispreţuitoare, sau prefăcute, sau ca simplă bătaie de joc, cum se temea Principalle.

„De Înălţare, vine «maiul» tocmai la cea care habar nu are", zicala, departe de a da speranţă de dragoste, te făcea, dimpotrivă, să te temi de ura cuiva.

„Dragostea pe care ţi-am purtat-o, pumnal să-ţi fie !"

Sigur însă că nimeni nu o ura pe Dosolina. Donata se încăpăţîna să afle cine-ar fi îndrăznit să-i amăgească fata, iar în căsuţele sărace şi risipite ale Diamantinei asta începea să devină o adevărată poveste, în stare să-i facă pe cîte unii să-i cînte în faţa casei cîte-un catren satiric :

Dosolina, n-o mai face pe măreaţa,
Taică-tău nu-i rege-n Franţa,
Şi nici maică-ta regină ;
N-o mai face pe măreaţa, Dosolină !

Vînătorul acela străin trecuse de multe ori pe la Palat ; şi cobora de pe cal, ori ca să-l adape, ori ca să cumpere cîte ceva, prefăcîndu-se c-ar da crezare firmei prăvăliei ; iar de fiecare dată Dosolina trebuise să-i răspundă că prăvălia nu era aprovizionată. Asta nu-l îndemnase să facă la fel cu ceilalţi care întrebau, zîmbind înţepător, ce fel de prăvălie era dacă nu găseai în ea niciodată nimic şi care sfîrşiseră prin a se plictisi chiar să glumească. Străinul acela stăruia, cu prudenţă ; şi nici nu zîmbea, ci se prefăcea, serios, că ar crede, atunci cînd Dosolina, încurcată, îi spunea, înroşindu-se din pricina minciunii :

— Trebuie să ne aprovizionăm chiar zilele astea.

Străinul era politicos, iar călare pe calul lui mare şi năbădăios, cu puşca în bandulieră, cu dolmanul pe el, sau fără, avea un aer de aventurier, menit să izbească închipuirea. Pica întotdeauna cînd mama era plecată, din care pricină

Dosolina căuta să scurteze discuția, deși nici el nu era o fire de om care să o lungească. Aflase de la el că era morar de pe Pad. După ce o văzuse cu ochii aceia albaștri și cu părul acela de aur, Lazzaro al nostru se dusese la cel mai bun croitor din Crespina, un tîrg mare și civilizat de dincolo de Pad, să își comande un costum nou de abà, pe măsură, care, îmbrăcat de un fost ostaș arătos, cădea cu o anumită eleganță nesilită, în stare să placă femeilor ca și pe vremea paradelor napoleoniene. Astfel îmbrăcat, se dusese apoi la bărbier :

— Potrivește-mi ca lumea barba asta de vrăjitor sabin.

Înainte de a intra cu foarfecile în stufărișul acela, bărbierul îi propuse două sau trei tăieturi.

— Barbă de săpător, porunci fostul ostaș de geniu, amintindu-și de vremurile lui, cînd barba întreagă era privilegiul ostașilor de geniu, îngăduită în celelalte arme, ca o distincție, numai militarilor aleși. În schimb, bărbierul știa că acum bărbile întregi se purtau de către capetele înfierbîntate, de către liberali adică : și stătea lîngă el, nesigur, cu foarfecile prinse în degetul mare și arătător. De săpător ? Habar n-avea cum era asta ; iar Scacerni, cu un neașteptat val de melancolie în suflet, își aduse aminte de anii care trecuseră, de vremurile în care un bărbier ce se respecta ar fi priceput fără să aibă nevoie de lămuriri. Ce credea ăsta ; că e un țărănoi oarecare ? Anii erau deci cam multișori ; și cu toate că nu-l apăsau, îl speriau, punîndu-i alături de cei ai unei anume fetișcane, și-l supărau. Îi explică bărbierului ce fel de tăietură dorea.

— Ehei, Lazzaro, își spuse el, privindu-se în oglindă, cînd operația luă sfîrșit, vrei să te superi pe ani fiindcă trec ?

Era în spusele lui puțină supărare, un fel de indignare, multă teamă, fiindcă omul, fără să vrea să și-o mărturisească, își dădea seama că era îndrăgostit, pentru întîia oară acum, și că era vorba de o iubire adevărată ; și-l necăjea faptul că nu-și dăduse seama cum de i se strecurase în suflet ; și i se părea că dacă și-ar fi putut aduce aminte cu precizie clipa și chipul în care se petrecuseră lucrurile, ar fi putut să și-o scoată din suflet și să scape de ea ; și din acest motiv (adică, acesta era motivul pe care îl invoca el), trecea cît putea mai des s-o vadă pe Dosolina Malvegoli. Departe de ea, zilele îi deveniseră lungi și plictisitoare. Între timp, croitorul și bărbierul îl scoaseră din sălbăticie, dar Dosolina și Donata

s-ar fi gîndit la oricine înainte de el, cînd înfipsese „maiul" în faţa uşii lor, în noaptea din ajunul Înălţării ; cît despre el, turba că nu găsea chipul de-a intra în vorbă cu fata. Se mira mult văzînd că dragostea pătrunsă aşa, pe furiş, şi cu atîta forţă, era atît de greu de dat pe faţă. Toate metodele pe care le folosise, şi cu bune rezultate, cînd fusese vorba de alte femei, i se păreau nu numai nepotrivite faţă de Dosolina, dar şi jignitoare, şi se ruşina numai la gîndul de a le folosi şi faţă de ea.

Încercase să-i spună :

— Am auzit că vi s-a adus „maiul" : e adevărat ?

Se făcuse toată roşie, şi neştiind cum să schimbe vorba, răspunsese tocmai contrariul a ceea ce credea :

— Vai, oameni care nu mă iubesc !

— Şi cine poate să fie ăla care să nu vă iubească ?

— Oameni care au vrut să rîdă de mine.

— Dar nu s-ar putea să fie un îndrăgostit, un om de treabă care să vă vrea de nevastă ?

— Acum vreţi să mă luaţi în rîs şi dumneavoastră : cine să mă ia de nevastă, aşa de săracă cum sînt ?

Scacerni blestema întrucîtva ideea pe care-o avusese, dar întrucîtva îi plăcea căci era sigur acum că Dosolina nu avea iubiţi ; sărăcia ei lucie părea să-i uşureze planurile. Puteau să-i spună nu, amăriţii ăia de Malvegoli, unui morar înstărit ca el ? Erau anii, foarte bine, dar nu-l supărau. Apoi se gîndea : „Nu anii mei sînt de vină, ci diferenţa dintre ai mei şi ai ei : pe mine nu mă supără, dar pe ea ?" Ca să iasă din încurcătură, sfîrşi prin a-l acosta pe Princivalle, mai rău ca un pirat, în mijlocul străzii, fără să se dea jos de pe cal :

— Ian ascultă ce-ţi spun : dacă fetei dumitale îi convine, mie îmi convine şi fără dotă. Ca să aflaţi cum stau şi cum o pot face să stea, întrebaţi, de-o parte şi de alta a Padului, dacă moara San Michele are de lucru şi cine e Lazzaro Scacerni. Termină de vorbit şi dădu pinteni calului, lăsîndu-l pe celălalt cu gura căscată.

Dosolina află astfel cine adusese „maiul" la uşa casei ei şi, ca să spunem adevărul, fu mai mult uimită şi intimidată decît mulţumită. În schimb, Princivalle Malvegoli se arătă peste măsură de fericit, sigur fiind că, avînd un asemenea ginere, planurile lui aveau să înflorească din nou.

— Dar tu, îi spunea el fetei, nu-mi face mutra aia de cobe !

— Eu ?

— Parc-ai fi fermecată !

— Las-o să se gîndească, spunea Donata, nesigură şi îndoită ; e dreptul ei.

— Ce e ? Ce e ? Voi femeile, acum cînd ne bate norocul la uşă, aţi fi în stare să-l lăsaţi să fugă, după ce-am făcut atîtea pentru familie...

— Încît ai adus-o la sapă de lemn, spuse nevasta, necruţătoare. Oboseşte-te mai puţin pentru ea ! Iar pe Dosolina, las-o în pace.

— Iar eu, spunea între timp fata, ruşinată, stau bine aici, cu voi.

— Şi nici eu, fii liniştită, n-o să îngădui să fii silită, încheie Donata, zbîrlindu-se ca o cloşcă în apărarea puilor.

Princivalle stătea în faţa terciului, puţin şi fără gust, de pe masa familială, cu o figură jignită şi dispreţuitoare ; nu rămase însă astfel prea mult, căci în curînd apărură pe ea gîndurile mari care-i treceau prin minte ca nişte vîrtejuri din focuri de artificii.

La jumătatea lui septembrie, într-o zi minunată, cînd fluviul bogat şi maiestuos era pe jumătate umflat, părinţii şi fata veniră în vizită la moară, îmbarcîndu-se dis-de-dimineaţă la Santa Maria Maddalena, dincolo de podul de la Lagoscuro, unde *padron* Lazzaro trimisese să-i ia o luntre lungă şi mare, cu doi vîslaşi.

Mulţimea de noutăţi, ideea măritişului, întrebările părinţilor, care, tot spunîndu-şi unul altuia s-o lase liberă şi s-o lase să se gîndească la treburile ei, îi stătuseră pe cap din zori pînă-n seară, obosind-o şi tulburînd-o ; bărbatul care o cerea de nevastă ; lucrurile astea o tulburau atît de mult pe Dosolina, încît nu mai înţelegea cum de ajunsese atît de departe, părîndu-i-se că suferise un fel de silnicie pînă la urmă, îi treziseră-n suflet un fel de ură împotriva iubirii şi căsătoriei, atît de dorită şi de visată mai înainte. Dar chiar dragostea şi „maiul" lui Scacerni deveniseră un chin în casa aceea a ghinioanelor, din Palatul Diamantina.

Nu depăşise oare taică-său orice măsură în certurile acelea cu maică-sa ? Pînă la a spune o dată :

— Un ciomag ţi-ar trebui ţie, asta ţi-ar trebui !

O nimeri prost, ca să spunem adevărul.

— Ciomagul ? Mamei copiilor tăi ? Vită încălțată, netrebnicule, care mănînci pîinea de pomană, dobitocule ! Eşti şi ai fost întotdeauna o nenorocire si pentru tine, şi pentru cine are de-a face cu tine, şi nu-ţi mai spun nimic, fiindcă e Dosolina aici.

Ar fi fost mai bine, desigur, să nu fi spus nici măcar vorbele alea, şi nici altele, făcute să sperie şi să îndurereze, iar printre ele, o ultimă răutate, cînd venise vorba de vizita la moara San Michele. Era bine, după părerea lui Princivalle, ca tinerii să se cunoască ; Donata însă, ca o viperă de furioasă, spuse :

— Care tineri ? Ar putea să-i fie tată !

În cele din urmă, nu fu de loc rău că Donata, punînd piciorul în barcă, fu cuprinsă de frica de apă. Barca era destul de subţire :

— Dar staţi liniştiţi, le spuse barcagiul, văzîndu-i că nu se simţeau bine.

Veneau în jos, pe partea veneţiană a apei. Dosolina uluită, Princivalle încruntat, Donata prinsă cu amîndouă mîinile de barcă, cu genunchii strînşi, chircită, privind apa murdară cu un ochi duşmănos ; părea o barcă de năuci, tăcută. Vorbea însă, în picioare lîngă lopata lui, vîslaşul de la pupă, stăpîn şi cîrmaci, căci barca cerea atunci mai curînd să fie condusă decît împinsă ; şi înainta sprintenă, uşoară, cu lovituri de lopată prelungi şi domoale, date în cadenţă, de stăpînă şi de băiatul de la vîslă din partea prorei. Vîslea şi vorbea :

— Nu se cade să-i fie frică de Pad celui care trebuie să vină să trăiască pe el. Şi-am auzit vorbindu-se prin părţile noastre că *padron* Lazzaro ar aştepta pe cineva. Sîntem mulţumiţi şi noi, căci îl iubim cu toţii. Iar eu pot spune cel dintîi că tînăra este frumoasă, şi încă foarte frumoasă. *Padron* Lazzaro ? un om şi jumătate ! Cinstit, un morar care e stăpîn pe meseria lui, vrednic, vorbind puţin şi făcînd mult. Pe el nu-l privesc treburile altora, dar vă pot spune cu siguranţă că dacă ceilalţi ar vrea să se amestece în ale lui, n-ar nimeri-o bine cu el. Ei, nu duce lipsă de braţe, iar la nevoie are mînă grea şi îndrăzneală, de cu greu ai găsi un al doilea ca el ! Şi muncitor, om care cîştigă bine, de loc strîns cînd e vorba să cheltuiască, şi bărbat frumos cu care nu ţi se urăşte. Ehei, cine-o să-l ia de bărbat, o să poată spune că e o femeie norocoasă.

Principalle exulta de bucurie ; Dosolina se înroşise ; în alte împrejurări, Donata ar fi întrerupt de multă vreme elogiul făcut de barcagiul acela ademenitor, care nu se opri pînă dincolo de Polesella, cînd trebui să tacă şi să înteţească vîslitul, după ce puse prora traversă pentru a tăia curentul pieziş.

— Acum, anunţă el, luînd largul, nu vă mişcaţi prea mult.

Închipuiţi-v-o pe Donata care şi-aşa era ţeapănă şi uscată ! Acum, cînd îl străbăteau, forţa şi iuţeala fluviului galben şi înspumat puteau ti observate în ochiurile ce se formau în jurul bărcii, în vîrtejurile largi care fugeau. În coaste, sub prora subţire şi la pupă, clipocea şi se învolbura, primejdios şi lacom, parcă. Donata, privind curentul, simţea că ameţeşte, dar nu-şi putea desprinde privirile. Dosolina bătu din palme :

— Cît e de mare şi de larg ! Vai, frumos e, frumos e ! Uitaţi-vă, parcă-i de aur !

Un aur palid şi înnegurat, în care soarele de septembrie era tot numai lumină. Iar Donata îşi dădu seama cît de depărtate erau amîndouă malurile şi scoase un ţipăt de spaimă, înăbuşit.

— Ehei, spuse vîslaşul, ce-aţi spune dacă apele ar fi umflate ?

— Nu sînt umflate ? întrebă Malvegoli, cu o voce nu prea sigură.

— Pe jumătate, da şi nu.

— Sînt, fiindcă noi nu ştim să înotăm.

— Dacă se întîmplă ceva, agăţaţi-vă de barcă. Chiar dacă se răstoarnă, pluteşte.

Gluma se dovedi atît de plăcută, încît chipul lui Principalle se posomorî şi se nelinişti, tot atît cît şi cel al nevestei, care strigă, strîngînd din dinţi, ca şi cînd s-ar fi temut să nu zgîlţîie barca numai cu răsuflarea sau cu glasul, şi o ceartă pe Dosolina cea veselă, căreia ochii i se păreau neîndestulători pentru nenumăratele minuni, şi care se răsucea în toate părţile :

— Stai la un loc, nu te mişca. Eşti surdă ? N-auzi că se poate răsturna ?

Mormăitul barcagiului se dovedi în stare să o înfurie de-a binelea, dar nu să-i micşoreze spaima. De-a curmezişul fluviului luminos îşi răspundeau clopotele celor două Guarde, vestind amiaza ; şi parcă prevesteau că ziua, care şi aşa era

cea mai frumoasă din tot anul, va fi şi cea mai fericită. Dosolina se închină şi rosti : *Angelus Domini nuntiavit Mariae* [1]. Donata nu cuteză să-şi desprindă mîinile de pe bancă, nici măcar ca să se închine.

Iată apropiindu-se malul, cîrmaciul îndreptă prora spre moară, care se ivi dintr-o dată, ori aşa se păru, şi crescu în faţa ochilor, se înălţă, şi bătea în negru, cu laturile ei întunecate, drepte şi puternice. Sub bord, luntrea păru să se fi micşorat. Şi mai mare ca oricînd, puţin întunecat şi el, în timp ce frămîntarea din suflet îi înăsprea şi mai mult chipul, apăru pe puntea cea mică stăpînul morii San Michele, care, după ce apucă de frînghie, le arată, Donatei şi lui Malvegoli, cele două trepte pe care să se urce la bord, îi şi ajută, dar cînd veni rîndul Dosolinei, se întinse şi se aplecă, o apucă de mijloc cu braţele şi o săltă uşor, aşezînd-o pe punte, cu graţie şi galanterie :

— Dumneata, Dosolina, cîntăreşti cît o floare.

Şi fiindcă ea, îmbujorîndu-se la obraji, se apropia de maică-sa, care-şi venea cu greu în fire, adăugă :

— Simţiţi-vă ca la dumneavoastră acasă, dacă vă face plăcere.

În clipa aceea Dosolina era prea încurcată ca să privească în jurul ei, dar cel dintîi care făcu cunoştinţă cu moara fu piciorul. Într-adevăr, parîmele, la care Lazzaro, pentru mai multă siguranţă, adăugase prăjina prinsă pe fundul fluviului de coşul de răchită plin cu pietre, lăsau un oarecare joc dubei, care se înclina, rînd pe rînd, cînd într-o parte cînd într-alta, cu o zvîcnitură înceată şi egală, părînd o invitaţie la ridicarea ancorei, o dorinţă, aproape, de a naviga, şi dădea viaţă construcţiei şi uşurinţă picioarelor. O asemenea mişcare oscilantă întindea şi slăbea parîmele, astfel că nuielele prăjinii şi parîmele ancorelor, ca şi cele de prindere la pămînt, se bălăbăneau lenevos, invindu-se şi scufundîndu-se din nou în apa sprintenă şi însufleţită, înspumată şi gălbuie.

Moara San Michele era gătită sărbătoreşte, dichisită şi aranjată, curăţită şi sclivisită, cu obloanele cabinelor larg deschise, în lumina zilei frumoase, şi cu uşiţele cerdacului, care slujeau la închiderea acestuia spre proră, ridicate şi deschise.

[1] Îngerul Domnului o vesti pe Maria (lat.).

În cerdac era pregătită curat o măsuță cu patru scaune. Aerul și soarele, cu blîndețe și cumpătare, glumeau și luminau afară și înlăuntru. Zgomotul ușor, șiroitul și picuratul roții cu cupe păreau și ele un joc sărbătoresc și distractiv, și se îmbinau cu învîrtitul viguros al pietrelor : acesta din urmă, mai curînd decît sunet, răsuflare și suspin al acelei mașinării greoaie. Și te cuprindea, într-adevăr, acolo, un simțămînt de liniște sufletească, de bunăstare senină, de pace umilă și nobilă într-o lume deosebită și singuratică, între fluviu și cer, între un mal depărtat și pămîntul foarte apropiat, ascuns în spatele stăvilarului : era acolo o gingășie uluită, o sănătate trupească ce amesteca în timiditatea fetei o mirare duioasă, după cum mirosul de făină, plăcut și reconfortant, se amesteca cu mirosul greu de rachiu, cu damful noroiurilor stătute și al lemnelor mucegăite, în aerul plin de vigoare și de poftă de mîncare matinală și tinerească.

— Acum să stăm la masă, spuse *padron* Lazzaro, căci e tîrziu și v-o fi foame. Ca să v-arăt moara, e timp pe urmă. Iar dumneata — adăugă el, uitîndu-se la Dosolina — trag nădejde c-o să vrei să te-ntorci curînd, ca stăpînă a acestei gospodării.

Îl privi în ochi, tresărind, dar înainte de a și-i apleca pe-ai ei, își dădu seama că și bărbatul, ca urmare, parcă, a acelui înțeles binevoitor pe care-l căpătau toate lucrurile, îi insufla încredere, o dată cu mîndria de a se simți frumoasă. În ochii lui descoperise iubirea și presimțea ce trebuia să fie. Iar teama de nuntă era ea însăși o dorință : era frică, dar firească, de fecioară încă fragedă, și rușinoasă, și cuminte.

Schiavetto aduse la masă, iar pămîntenii prețuiră din plin, știuca în sos cu usturoi, caviarul și taramaua lui Malvasone, precum și „azima morăriței", turtă făcută din făină cu ulei și fără drojdie, coaptă în spuză, iar la sfîrșitul mesei, un rachiu de piersici, minunat. Pe urmă, *padron* Lazzaro arătă cum se reglează forța apei la scoc, scoborînd cu morișca, între el și lanțul cu cupe, apărătoarea scăriței. Dimpotrivă, lăsînd în jos, în vremuri de secetă, stavila, triunghiulară, greoaie, se producea un salt al șuvoiului, care sporea cantitatea de apă și avîntul ei asupra cupelor. Arătă pietrele, și prîsnelul, și coșul, și toate mecanismele, liniștit, fără să mai pomenească de nuntă, nici măcar față de Dosolina, între patru ochi, așa că ea

se simţea din nou înfricoşată, şi stătea timidă lîngă maică-sa, care dădea cu gravitate din cap, în semn că e bine.

Scacerni tocmai spunea că atunci cînd pietrele se toceau prea mult, moara lucra greoi şi trebuia să fie pusă din nou la punct, cioplind faţa pietrelor ; mai spunea că atunci cînd una din pietre apasă prea mult pe mijloc, se zice că moara e deschisă la gură sau, în caz contrar, deschisă într-o parte. Arăta ciocanele cu care se ciopleau pietrele, forja din fierărie, tocila de ascuţit, tejgheaua de tîmplărie, şi toate sculele nenumăratelor meşteşuguri ale unui morar desăvîrşit. Dar Principalle Malvegoli, care şi băuse din belşug, nu se mai putu stăpîni :

— Frumoasă moară, uriaşă, uluitoare. Iar dumneata, *padron* Lazzaro, un adevărat bărbat, da, da ! Ştiam cine eşti, şi tocmai mi-o spusese adineauri şi barcagiul acela cumsecade, dar pe cuvînt că nu mă aşteptam la asta. Ehei ! E o moară şi jumătate ! Ţi-o spun eu că morăriţa va trăi ca o regină. Ce viaţă, ehei, ce viaţă !

Acum, Dosolina ar fi dorit ca maică-sa să pună frîu palavrelor şi acestor exclamaţii şi linguşirilor, dar Donata zîmbea îmbunată.

Văzură cabina de pe duba mică, şi printre unelte de pescuit şi de vînătoare, agăţate sau aşezate în plasa de pe perete, culcuşul morarului, care spuse :

— Aici am dormit pînă acum, şi — arătînd cleştele de foc — aici am făcut şi un pic de bucătărie, cît eram singur, fără argaţi : iar începutul a fost greu de tot.

— Iar de-aici încolo, cu voia Domnului — întrebă Principalle — de-aci încolo unde-o să dormi ?

Dosolina tresări supărată şi ruşinată, dar Lazzaro continuă :

— De-aci încolo, dacă lucrurile merg cum trag eu nădejde...

— Şi ai dreptul să tragi nădejde !

— Dacă lucrurile merg, spun, am în vedere, nu departe de iazul acesta, un petec de pămînt, şi o căsuţă, oh, nu cine ştie ce, dar spune şi proverbul : casa, cît să te-acopere...

— Şi pămînt cît vezi cu ochii !

— Hei, hei ! Nu chiar asta, mai trebuie : şi puţină grădină, da, şi cîteva prăjini de pămînt, da ; un locşor, în sfîrşit, dar bun şi făcut parcă anume ca să te simţi bine. Va trebui să se-ngrijească de el nevastă-mea, fiindcă ogorul morarului e

moara : numai aceea pe care-o știu eu, să-mi spună da, nu care cumva nu.

— Nu, unui om ca dumneata ?

— Nu se știe niciodată ; și-n orice caz, trebuie s-o spună ea, nu vă fie cu supărare.

Atunci Malvegoli începu s-o atingă cu cotul pe Dosolina, supărător și plicticos, ca să vorbească. Ea tăcea și căuta să-l evite. Și, tot în fața patului, el o făcu încă și mai boacănă :

— Ca să stai în el în doi — și rîdea grosolan — s-o spunem pe șleau, patul ăsta ar fi strîmt. E-adevărat — adăugă el încet, făcînd cu ochiul spre Donata și spre Scacerni — că la început, îți place ca patul să fie strîmt.

— Șterge-o de-aici, îl repezi, dar cu bunăvoință, nevasta, ești un dobitoc.

— Și ai și cumpărat-o, *padron* Lazzaro, ai și cumpărat casa pentru morăriță, și proprietatea asta nouă a dumitale ?

— Sînt în vorbă și am dat arvună, lăsîndu-mi de altfel putința să-mi retrag cuvîntul.

— Și de ce să-ți retragi cuvîntul ?

— Fiindcă am pus ochii pe o fată, și fiindcă ori e ea, ori nu e nici una.

— Fericită aia ! Tu n-auzi Dosolina ? spuse tare Malvegoli, fără să se mai poată stăpîni : Ori ea, ori nici una !

— Ce vrei s-audă, spuse Donata, cu bun-simț, dacă vorbești numai tu, diavole ?

— Arvuna, deh, stăruia Malvegoli, puțin cam înduioșat din pricina vinului, dar arvuna ?

— Mai curînd renunț, și mă mulțumesc cu moara, pentru cît mai am de trăit.

Vorbele astea, rostite de un om ca *padron* Lazzaro, îi dădeau fetei un amestec de tulburare dulce și de mîndrie, pe care zgomotosul tată îl strică din nou :

— Hai, lasă ! Și cine-ai fi vrînd să-ți spună nu ? Ar trebui să fie nebună. Ți-o spun eu că nu s-a născut încă !

— Iartă-mă, dar nu dumneata trebuie s-o spui.

Vocea lui Scacerni devenise uscată, din care pricină Dosolina îi fu recunoscătoare, sperînd c-o să-l facă pe taică său să tacă ; acesta însă nu-și pierdea cumpătul pentru atît de puțin, și era gata s-o ia de la-nceput, cînd o auzi pe nevastă-sa spunînd :

— Acuma n-o mai tulburați.

— Sigur, spuse și Scacerni, stăpînindu-și nerăbdarea ; e drept. Eu, în ce mă privește, am vorbit destul, și trebuie să-i lăsăm timp să se gîndească și să răspundă, deși, în ce mă privește, cu cît mai repede, cu atît mai bine.

Acum Dosolina ar fi vrut să spună ceva și era furioasă că nu găsea nici măcar un cuvînt ; se supăra pe taică-său, care o tulburase și o zăpăcise ; pe ea însăși, căci un cuvînt ar fi fost necesar, măcar din politețe ; și nu-și dădea seama cît era de drăgălașă, așa mută și furioasă, în timp ce *padron* Lazzaro îl lua prietenește de braț pe viitorul și plictisitorul său socru și îl ducea spre cerdac, pretextînd c-ar vrea să-i arate nu știu ce unealtă, trezind în Dosolina atîta recunoștință, încît putea să însemne chiar un început de iubire. Deocamdată, căzîndu-i privirile pe patul lui Lazzaro, curat, dar aranjat cum da Dumnezeu, își spuse în gînd :

— Dac-ar avea nevastă, sigur c-ar dormi într-un pat mai bine făcut.

Între timp, gravă, dar cu o bunăvoință neobișnuită, maică-sa îi spunea :

— Partida e bună ; m-am convins și eu. Acum trebuie să vorbești tu.

— Voi face cum îmi veți porunci.

— Aha, aha, cum îți vom porunci ? răspunse mama zîmbind. Și dacă ți-am porunci să te măriți cu el ?

— Sînt întotdeuna mulțumită să vă dau ascultare.

— Și nu te-ai împotrivi, de data asta ?

— Nu m-am împotrivit niciodată.

— În sfîrșit...

— În sfîrșit, în ce mă privește, sînt mulțumită.

Malvegoli nu putuse să stea departe nici măcar puținul acela și apropiindu-se de cabina de pe duba mică auzise ultimele cuvinte și, ca om cumsecade ce era, dornic să-și vadă fata fericită și încredințat că măritișul acela avea să-i aducă marea cu sarea, simți o bucurie sinceră și duioasă, așa că rămase o clipă fără grai, în timp ce Donata zicea :

— Așa că acuma poți să i-o spui tu.

— Eu nu îndrăznesc...

— Îi spun eu — exclamă Malvegoli, revenind pe loc la felul lui obişnuit de a călca în strâchini — îi spun eu! *Padron* Lazzaro, vino fuga încoace!

— Nu înţelegi, dobitocule, izbucni Donata, că i-ar face, dimpotrivă, plăcere s-o audă pe ea spunîndu-i-o?

Principalle, auzind cum stăteau lucrurile, se scărpină în cap, ruşinat.

Intră Scarceni, iar tatăl şi mama, zîmbind, se traseră la o parte, să privească fluviul prin ferestruică.

— Aşadar, o întrebă Lazzaro pe fată, pot crede că vrei să mă faci fericit?

— Dacă te mulţumeşti cu o fată sărmană ca mine...

— Fie atunci slăvit Dumnezeu pentru bucuria pe care mi-o dai, Dosolina, spuse Scacerni, luînd-o de mînă.

— Să fie veşnic lăudat şi slăvit, răspunse ea, desprinzîndu-şi cu blîndeţe mîna, ca să se-nchine.

— Şi să binecuvînteze nunta noastră.

Acum nu mai supăra pe nici unul mulţumirea lui Principalle, care izbucni, vesel, către Donata:

— Ah, recunoaşte, în cele din urmă, şi tu, măcar o dată, băbuţa mea, că am avut minte cu carul şi că mi-am dat seama imediat ce fel de om este ginerele ăsta al nostru!

— Recunosc din toată inima şi mă bucur pentru Dosolina, iar Domnul să-i binecuvînteze.

— Dar şi el, de ce să n-o spunem, şi ginerele nostru a găsit, în cazul ăsta, o perlă, şi nu fiindcă e fata mea, ci fiindcă acesta e sfîntul adevăr: merită atîta aur, cît cîntăreşte, Dosolina noastră.

— Mai mult decît cîntăreşte, spune Scacerni, amintindu-şi cît fusese de uşoară în braţele lui, cînd o săltase pe bordul morii.

El ţinea în mîna lui puternică şi bătătorită mîna gingaşă, deşi aspră, a Dosolinei.

Între timp se urcaseră la bord Malvasone şi Beffa, iar Scacerni îi chemă pe toţi trei argaţii, ca s-o sărbătorească şi ei pe nevastă.

Schiavetto zîmbea cu zîmbetul acela frumos care-i atrăgea atît de repede simpatiile tuturor; Malvasone, în saboţi de lemn, se bălăbănea încurcat şi zgomotos, repetînd într-una că-i părea bine; trupul lui mare şi puternic îl acoperea în întregime

pe Beffa, care se distra lovindu-l tot timpul peste călcîie. A treia oară, Malvasone se întoarse :

— Îmi pare bine... ai terminat, dobitocule ?

Mulţumirea aproapelui producea în Beffa efectul obişnuit şi firesc pentru unul ca el, avînd un asemenea chip şi o asemenea uitătură, încît Dosolina, văzîndu-l la faţă, pe neaşteptate, nu izbuti să-şi împiedice o tresărire de silă înfricoşată. Lazzaro spuse :

— De urît, e urît, ce-i drept, bietul Beffa, dar nu e vina lui.

— Vă mulţumesc, stăpîne, răspunse Beffa, care, silindu-se să fie mai plăcut, deveni încă şi mai respingător.

— Spune-i, adăugă Scacerni, că însurătoarea mea nu-i va aduce nici măcar lui vreun necaz.

— Şi nimănui, exclamă Malvegoli, nimănui !

— Aşa nădăjduiesc şi eu, spuse Dosolina, părîndu-i rău de cele întîmplate şi întinzîndu-i mîna pocitaniei, care i-o strînse, spunînd cu o voce răguşită :

— Aş vrea s-o mulţumesc şi pe stăpînă, dacă mi-ajută Dumnezeu, aşa cum l-am mulţumit pînă acum şi pe stăpînul nostru cel cumsecade.

Şi, în timp ce zîmbea fioros, îşi arăta, albi şi puternici, dinţii lui de fiară.

Cobora soarele cînd plecară înapoi spre Diamantina, după ce stabiliseră ca nunta să aibă loc peste trei luni. Pentru a o cruţa pe Donata de spaima unei alte călătorii cu barca, Scacerni trimisese să fie închiriată o trăsurică şi rămase pe stăvilar, să-i salute, pînă cînd îi pierdu din vedere. Cu venirea serii, se simţea cît era de înaintat anotimpul şi cît de mare era partea de an care trecuse. O umbră subţire lăsa să se întrevadă vremea rea şi zilele scurte, precum şi soarele fără putere al toamnei şi apoi al iernii. Zăbovind pe puntea cea mică, pentru a privi în direcţia în care plecase cea care urma să se înapoieze în curînd spre a-i face plăcut fiecare anotimp, Lazzaro se gîndi :

— Trebuie să aprind felinarul : şi acum nici o lună, aveam încă o oră de zi în toată puterea !

Gîndind astfel, se văzu căsătorit, îşi închipui serile în preajma focului, şi nopţile, cu Dosolina ; şi dori iarna, ca să le lungească ; iar fiorul acela de plictiseală deveni un fior de plăcere şi de nerăbdare.

III

Princivalle Malvegoli nu avea pe nimeni căruia să-i poată cere să fie naş la căsătoria fetei, aşa că *padron* Lazzaro se gîndi la bătrînul prieten din Occhiobello, la călăfătuitorul Subbia. Peste cîteva zile, încălecă deci pe cal pentru a se duce să-i propună acest lucru şi se bucura gîndindu-se la plăcerea pe care urma să i-o facă acelui om cinstit. Nu-l mai văzuse de multă vreme şi nu mai avea nici ştiri despre el. Desigur că bătrînul se supărase de neglijenţa lui şi se credea uitat. Atenţia faţă de el avea să i se pară deci şi mai plăcută şi mai dragă, fiind şi un chip nimerit de a se face iertat. Zîmbea în şa, închipuindu-şi cu tot mai multă vioiciune, după fiecare milă pe care-o străbătea, mulţumirea bunului bătrîn, a prietenului din vremuri grele, a sfătuitorului cunoscător de zicători înţelepte. Parcă-l şi auzea : „nu e noroc mai mare decît o nevastă de treabă" ; „acul şi cîrpşoara ţin familioara". Dosolina avea să-i placă, fără îndoială, deşi îşi aminti că-l auzise spunînd încă un proverb : „nicovala ţine mai mult decît ciocanul". Jalnic proverb ; încă mai jalnic dacă te gîndeşti că ciocanul avea atîţia ani mai mult decît nicovala ; nenorocit şi plicticos proverb ! Nu se simţise însă niciodată atît de zdravăn, şi, ca să continue metafora, atît de bun ciocan, ca acum, cînd era îndrăgostit. Rîdea singur, amintindu-şi că Subbia, mai ales cînd bea un pahar mai mult, îi cita proverbul acela nevestei, ca s-o înfurie. Îi trecu prin minte gîndul că buna bătrînă s-ar fi dus pe lumea cealaltă, dar nu voi nici măcar să admită presupunerea şi trecu podul de la Lagoscuro, ajunse la Santa Maria Maddalena, văzu în vale acoperişurile de la Occhiobello, în spatele stăvilarului, şi clopotniţa, biserica mare şi casele înalte de pe stăvilar. Auzea în păduricea de plopi şi de sălcii de pe plaja şantierelor zgomotul securilor şi al ciocanelor ; vedea fundul căldărilor de smoală şi i se părea că-i simte chiar mirosul : era parcă ieri, şi nu cu ani în urmă. Descălecă, legă calul, şi întrebă dacă Subbia avea vreo lucrare pe dană. Primii cărora li se adresă îl priviră şi strînseră din umeri ; singur un călăfătuitor mai bătrîn îl recunoscu şi nu-i răspunse imediat la întrebare, ci începu prin a-l lua mai pe departe :

— Aha, vă recunosc : sînteţi ăla care şi-a construit o moară în ultimul an de foamete.

— Chiar ăla.

— Mi se pare că se chema moara San Michele.

— Chiar aşa.

— Mi-aduc aminte, mi-aduc aminte. Mă aflam şi eu la „banchet să trag o duşcă". Umblaţi călare acum ? Se cunoaşte că soarta vă e prielnică.

— Nu mă plîng, dar...

— Mă bucur pentru dumneavoastră.

— Dar Subbia, vă-ntreb, unde-i ?

— Subbia, ai ? Aşadar, nu ştiţi nimic ?

— Ah — făcu Scacerni, simţind un fior neaşteptat în suflet — o nenorocire ?

— Hei, dragul meu, la optzeci de ani, şi poate mai mulţi, dar nu mai puţini, numiţi asta o nenorocire ? Iertaţi-mă însă : îi eraţi rudă, de vă văd atît de tulburat ?

— Nu rudă, ci prieten.

Şi spunînd asta, cuvintele sporeau supărarea, adăugînd necazul şi căinţa de a fi fost atît de neglijent. Alţi călăfătuitori arătau acum că-l recunoşteau. Cel dintîi vorbi mai departe :

— Dacă vreţi amănunte, acolo, la barca aia, lucrează moştenitorul.

Mulţumi cu un semn din cap şi se îndreptă spre tinerelul voinic şi înalt, care smolea o barcă.

Acum timpul îi părea într-adevăr trecut, cînd spunea :

— Iertaţi-mi deranjul : dumneavoastră nu mă cunoaşteţi pe mine, dar eu pot spune că vă cunosc. Eram bun prieten cu răposatul Subbia ; da, am aflat acum. Îmi vorbea de dumneavoastră, vedeţi : dumneavoastră sînteţi nepotul acela al lui, din Porpolana ?

— Ăla, răspunse omul, cu un oarecare dispreţ parcă, pe jumătate rînjind, fără să se depărteze de lucrul pe care-l făcea molîu şi fără nici un chef. Vă datorez ceva ?

— Mie ? întrebă Scacerni, uimit de cele spuse, dar mai mult de atitudinea celuilalt. Ce anume ? De ce ?

— Bani, de, ce altceva ? Dobitocul ăla de unchiu-meu a lăsat atîtea datorii, încît, departe de a le fi moştenit, pot spune că am cumpărat şi căsuţa aia şi aceste două, trei unelte. Dacă sînteţi un creditor, aţi sosit tîrziu : nu recunosc datorii

de-ale răposatului, mînca-l-ar dracul, cum o pofti, în numele iubirii pe care i-o păstrez !

Scacerni asculta aceste ocări cu capul plecat, cu un simțămînt de rușine și de remușcare, ca și cum o parte din vină — cîtă anume nu știa încă — ar fi fost a sa. Și era atît de mare această neobișnuită timidiate a lui, încît spuse cu glas slab :

— Eu, în schimb, îl iubeam mult. Făceți-mi plăcerea și folosiți cuvinte mai creștinești, mai ales fiindcă e vorba de un mort.

— Mult îmi pasă mie și de dumneavoastră, și de el ! rînji celălalt, bucuros să vadă atît de timid un bărbat cu o asemenea înfățișare.

— Era un prieten adevărat, exclamă Scacerni, îndurerat, un prieten !

— Iar eu rudă, închipuiți-vă ! Vreți să mai știți ceva ? Bătrînul, dat în mintea copiilor, trăia pe spinarea mea : dracu știe, dar cînd m-am mutat aici, nu i-ai fi dat trei luni de viață ! Da, chiar așa ! Imediat ce-a gustat pîine pe de pomană, pe spinarea mea, s-a pus pe trai, v-o spun eu spre necazul meu și-al nevestei mele. Pe dumneavoastră, care faceți pe milosul, aș fi vrut să vă văd cum v-ați fi descurcat cu nevastă-mea ! Se înrăise ca o maimuță. Și-așa, nu-i bună niciodată. Orice bucățică de mămăligă, pe care-o mînca unchiul, se transforma în tot atîta fiere pentru ea.

Vorbele lui aveau în ele, mai mult decît ar fi fost nevoie, ceva care te făcea să ghicești viața din ultimii ani a bietului Subbia.

— Iar mătușa dumneavoastră, de ce sfîrșit a avut parte ? întrebă Scacerni.

— Aia a avut mai mult bun-simț : plecase să se facă pămînt de oale. Mai aveți nevoie de ceva ?

— Aș vrea să știu unde sînt îngropați.

— Asta-i bună ; în cimitir.

— Vreau să spun, dacă există o piatră, un nume măcar, după care să-i recunoști.

— Așa ? Ei bine, om bun, mă faceți să rîd, cu toate că n-am chef. Dar fiindc-ați fost atît de prieten cu el, vă dau un sfat : duceți-vă de-i propuneți neveste-mi cheltuiala asta, duceți-vă ! Ia te uită ce mi se întîmplă mie astăzi : un prieten de-al unchiului ; ce fel de prieten, omule ? V-o spun eu,

lăsați-mă în pace. Dac-ați ști cîtă poftă am să trudesc, eu care eram născut să fac pe boierul ! Aha, aha — adăugă el, privindu-l cu atenție. E calul dumneavoastră ? Vă văd bine îmbrăcat ! Aha, aha, sînteți un om cu stare ; mă bucur. Prieten, ai ? Spuneți mai curînd că sînteți dintre prietenii ăia care dau semn de viață cînd nu mai e nevoie de ei. Iar piatra, în orice caz, făceți-i-o dumneavoastră, piatra !

Scacerni, care i-ar fi înmuiat bucuros mutra în cazanul cu smoală, simțea atîta furie, atîta rușine și atîta mîhnire încît îl părăsi acolo, pe neașteptate, de parc-ar fi luat-o la fugă, și — după ce încălecă pe cal — se îndreptă către pîlcul de case din Occhiobello, pe stăvilar.

Iat-o pe prima din șirul cel scurt, cea pe care o cunoștea atît de bine : tot aia, dar mai întunecată și mai coșcovită. Fiecare dintre ele era unită cu strada printr-un podeț, iar pe al celei dintîi se legăna pe picioarele din spate ale unui scaun o dezmățată, dar dichisită, care-l privi cu îndrăzneală, jumătate glumeață, jumătate ademenitoare ; și-n timp ce el își opri calul și se uită cu un fel de lăcomie la cele trei ferestre neegale și la ușa cea neagră, voind parcă să se oprească acolo și să oprească totodată și ceva care-i fugea și se pierdea pentru totdeauna, femeia, cu o uitătură care nu lăsa îndoieli asupra apucăturilor, și poate chiar asupra îndeletnicirii ei, acolo pe stradă, îl întrebă :

— Îți place casa, străinule ?

Slăbi frîul calului fără să răspundă și-o auzi rîzîndu-i fără rușine în spate :

— Văzută pe dinăuntru e mai frumoasă, pe dinăuntru e și mai plăcută ! Parc-ar fi Rodomonte, ia te uită la el (și scuipă cu dispreț) — se teme de femei !

Scacerni cobora în ulițele largi și pietruite din Occhiobello de jos. Cel dintîi pe care-l întîlni fu parohul. Descălecă și-l întîmpină cu pălăria în mînă :

— Mă recunoașteți, părinte ?

— Sigur, sigur, și vă revăd cu plăcere. Și bag de seamă că v-a mers bine, cu ajutorul lui Dumnezeu.

— Aș vrea să-l fi meritat mai mult, grăi Scacerni, cu o izbucnire de amărăciune.

— Hei, *padron* Lazzaro, dacă Domnul și-ar măsura darurile după meritele noastre, am nimeri-o prost, noi ăștia !

— Înţeleg, părinte ! Iar dumneavoastră vă amintiţi deci pînă şi numele meu ?

— Desigur.

— Atunci nu e nevoie să vă spun cum am rămas aflînd că Subbia şi nevastă-sa au murit şi să văd casa stăpînită de omul ăla şi de femeia aia ; nu vreau să spun altceva, dar gîndiţi-vă, părinte, că venisem la Occhiobello pentru a-i cere bătrînului meu prieten să-mi fie naş, fiindcă mă însor. Şi cînd colo, uite peste ce dau, şi peste ce oameni !

Preotul era un bătrînel blînd, dar cercetător ; se uită la bărbatul tulburat şi mînios care-i stătea în faţă, cu frîul calului în mînă, şi spuse :

— În ultimii lui ani, bietul Subbia căzuse, ce-i drept, pe mîini rele. Afară de asta, treburile îi mergeau de la o vreme cît se poate de rău, i se slăbise mintea şi făcuse datorii.

— I le-a plătit nepotul, moştenitorul !

— Cine spune asta ?

— Aşa ar vrea el să dea de înţeles.

— L-a expus la toate umilinţele, ca să-i înduioşeze ori să-i obosească pe creditori. N-a plătit nici un ban.

— Mi-am închipuit.

— Trebuie spus şi că-i stătea toată ziua pe cap nevastă-sa, furioasă şi înveninată. Ştiţi unde poate duce lăcomia ? Nu degeaba zgîrcenia stă printre păcatele de moarte. Nepotul şi nevastă-sa l-au silit pe sărmanul Subbia să umble cu cerşitul din poartă-n poartă, aici în sat : dumneavoastră, care l-aţi cunoscut, vă închipuiţi cu ce suflet. Iar dacă venea acasă cu mîna goală, găsea uşa încuiată şi trebuia să doarmă sub cerul liber, la vîrsta lui ; alteori îi refuzau pînă şi bucata aia de pîine pe care nu încetau niciodată să i-o scoată pe nas ; ba i se întîmplau lucruri încă şi mai rele.

— Îl băteau ?

— Bietul bătrîn !

— Dar nu-l apăra nimeni ?

— Încercam eu să-i aduc la sentimente mai creştineşti, dar izbuteam prea puţin. Hei, bătrîneţea e rea, sărăcia e şi ea tot rea, mai ales cînd vin împreună !

— Celor doi zbiri ticăloşi le-ar fi trebuit o bătaie soră cu moartea, dar o să am eu grijă de asta. Dacă n-o să se mai îndrepte nimic, măcar vor fi răzbunaţi.

— Oh, rosti preotul cu asprime, uitați cu cine stați de vorbă ?

— Dar eu, pînă la urmă, sînt supărat pe cei care se dădeau drept prieteni ai lui Subbia, și erau atîția, tot satul, dac-ai fi stat să-i asculți, iar bietul bătrîn nu le făcuse decît bine.

— Credeți că oamenii n-au și-așa destule supărări ale lor, ca să nu mai trebuie să le ia asupra lor și pe-ale altora ?

— Așa o fi, dar nu-s decît o ceată de lași, și-o să-mi facă plăcere să le-o spun în față, înainte de a pleca din Occhiobello.

— Aha, așa stau lucrurile ? Sînteți încăpățînat ? O să vă spun atunci că sărăcuțul acela venea să-și descarce inima la mine, și spunea : „N-am decît un singur prieten, care m-ar ajuta dac-ar putea și dac-ar ști ce se petrece cu mine !" Așa spunea. Nu spunea : „M-a uitat", ci : „Trebuie să-și vadă de treburile lui". Știți de cine vorbea ?

Mînia lui Scacerni se dezumflă dintr-o dată și se prefăcu într-o amărăciune încă și mai mare decît cea dinainte, în timp ce preotul îl încolțea :

— De acesta, de prietenul acesta, bietul Subbia nici nu s-a îndoit vreodată, nici n-a gîndit rău despre el și nici nu l-a vorbit de rău ! Dragul meu *padron* Lazzaro, dumneavoastră, care vă învinovățiți aproapele de atîtea păcate, nu mi-ați putea spune dacă celălalt, prietenul acela al lui Subbia, nu-și avea și el păcatele lui ? Puneți-vă mîna pe cuget și răspundeți.

— E foarte-adevărat, părinte, e foarte drept, grăi Lazzaro, rușinat, iar prietenul acela, ca să-i spun și eu cum îi spuneți dumneavoastră, prețuiește mai puțin decît ceilalți pe care-i socoate atît de vinovați.

— Acum întrerupeți măsura. Adevărul e că, atunci cînd e vorba de judecarea aproapelui, trebuie să ne gîndim o dată, încă o dată, iar a treia oară vom recunoaște că era mai bine să ne fi ferit s-o facem, și că e un păcat oprit de Stăpînul nostru. Ascultați mai bine altceva : eu trebuie să mă duc pînă aici, la cimitir, și pot să vă arăt unde sînt îngropați cei doi bătrîni. Veniți să spuneți un *Tatăl Nostru* pentru ei. Știu c-o să-l spuneți din inimă.

— Din inimă, din inimă ; vă asigur, ca și cum ar fi la spovedanie.

— Va fi atunci una din rugăciunile acelea care se-nalță spre cer. Haidem.

Într-un tîrziu, înapoindu-se la pas către Guarda, Scacerni frămînta în minte tot felul de gînduri, fără să ştie dacă erau vechi sau noi şi, de altfel, cu cît îi veneau gînduri mai noi cu atît mai mult i se părea că le-a avut din totdeuna. Nu observa că ziua se sfîrşise şi că bidiviul găsea drumul prin întuneric. Îl lăsa să meargă în voie.

Strîmtorarea sărăciei nu-l speriase niciodată prea mult, şi sfîrşise chiar prin a aţîţa nemernicia aceea cutezătoare şi dispreţuitoare, de care acum se căia, ca de o imprudenţă ; cine soseşte întîi la moară, macină ! Dar altceva îl îngrijora acum, şi nu ştia ce anume. Ce legătură avea Dosolina cu asta ? Poate fiindcă era el prea fericit ? Se gîndea la întîmplările din lume, la felul în care-l lăsase să moară pe bietul Subbia, din indolenţă, din neglijenţă, din nesocotinţă ; prea suferise mult bietul bătrîn. Se gîndea la bătrîneţe ; şi era pentru întîia oară în viaţa lui. Era mult mai aproape de el decît de Dosolina ; va fi el în stare s-o lase la adăpost de lipsuri, la adăpost de foame şi de sărăcie ? N-avea să moară mai devreme, sau să-şi piardă mai devreme puterea de muncă ? Iar lumea, din cruzime sau din nesocotinţă, va face la fel cum făcuse şi el cu Subbia. Vor avea copii, Dosolina şi el ? Se mîngîie cu acest gînd, dar nu pentru multă vreme, căci se ivi un altul, dureros, pentru a-l face să vadă o vădană săracă, împovărată de copii mici, sau nevolnici şi neştiutori, sau chiar răi şi ticăloşi.

Frămîntat de aceste gînduri negre, nu-şi dădea seama dacă era pe punctul să-şi piardă curajul sau răbdarea, căci sufletul simplu şi hotărît suporta greu tristeţea şi nu şi-o putea lămuri. Dar iată : era presimţirea unei pedepse pentru păcatul neleguit ; păcatul de-a fi prefăcut în bani odoarele furate Fecioarei, de pe un altar pîngărit şi despuiat, cu nelegiuiri şi cu violuri, şi cu sînge de martiri ucişi. Că pedeapsa trebuia să vină, i se păru că nu se îndoise niciodată şi că o aşteptase tot timpul. Iar acum n-avea altceva de făcut decît ori s-o lege pe Dosolina de păcat şi de pedeapsa ce-avea să vină, ori să se lipească de ea ; şi gemea şi sufletul în el, îl durea fiecare fibră de carne, înţelegînd mai mult ca oricînd cît de mult o iubea şi cît o dorea. Simţi o năduşeală rece, iar teama se dovedi atît de puternică, încît frămîntarea nu mai putea nici ea să dureze prea mult. Se răzvrăti, şi nu se temu să se răzvrătească, năvalnic, ca o provocare la adresa dreptăţii dumnezeieşti ; şi-şi spunea cu un fel de bucurie, cu patimă cutezătoare, că unei

nevinovate cum era ea nu i se cuveneau nici o pedeapsă şi că lua totul asupră-şi ; şi îndrăznea să adauge :

„Pedepseşte-mă pe mine, dacă eşti drept. Iar dacă nu eşti drept, nu sînt dator nici să te respect, nici să mă tem de tine !"

Ajunse la moară mai obosit decît dac-ar fi străbătut mult, dar mult mai mult drum, sau decît dac-ar fi trudit în cu totul altă parte. Căzu într-un somn adînc. În dimineaţa următoare îşi spuse că bătrînul călăfătuitor era singurul om pe care-l iubise înainte de Dosolina, că voia să facă din aceasta femeia cea mai fericită de pe lume şi dintre morăriţele de pe Pad.

La sfîrşitul anului erau căsătoriţi. Casa lor se afla în localitatea numită Ponte della Pioppa.

IV

Voioşia lui Principalle Malvegoli slăbise, iar nădejdile pe care şi le pusese în ginerele morar dispăruseră fulgerător încă de cînd îi ceruse zece scuzi împrumut, pentru a face nunta cu cinste şi din belşug, poftindu-şi prietenii şi aducînd lăutari, şi auzise răspunzîndu-i-se :

— Îţi dăruiesc doi, mai degrabă.

— Dar eu, dimpotrivă, îţi cer zece şi îţi ofer şi semnătura, dacă n-ai încredere în mine.

— Am spus doi, şi ţi-i dăruiesc, am spus. Semnăturile strică prieteniile.

— Doi scuzi unui om ca mine ?

— Sărăcia cinstită nu-i ruşine, bogăţia mincionoasă, da.

— Iar prietenii pe care trebuie să-i poftesc ?

— Pîn-acum îmi spuneai că n-ai prieteni.

— Voiam să spun cei adevăraţi.

— Pe cei prefăcuţi e mai bine să-i faci pierduţi.

— Şi muzica ?

— Muzica nu trebuie pentru cei adevăraţi, şi-i cheamă pe cei prefăcuţi ca un hoit muştele, pe timp de vară.

— Dar, dragul meu, pînă la urmă, ştii sau nu ştii că te însori cu o Malvegoli ?

— După căsătorie, devine o Scacerni. De altfel, să-i cerem părerea chiar ei.

Dosolina n-avea păreri, dar dacă avea, înclina spre modestie și spre cît mai puțină pompă. Întrebată și ea, Donata își ațintì privirile pe chipul bărbatului.

— Tu, prăpăditule, care n-ai ghete-n picioare, cu ce bani vrei să faci petrecere ?

— Toți împotriva mea, toți după cîte-am făcut și-am suferit pentru familie !

Felul acesta de a vorbi o scotea întotdeuna pe Donata din fire, și fiindcă Scacerni tăcea, i se adresă lui :

— Ginere, ți-o spun fără ocol că, dacă neobrăzatul ăsta îți cere vreodată bani cu împrumut, îți dau dezlegare încă de pe acum să nu-i dai nici un gologan.

— Bani cu împrumut, mie ? protestă Princivalle, privindu-l cu îndoială și cu mîhnire pe Scacerni, care nu spuse nici da, nici nu.

Donata însă, luîndu-l peste picior, continuă :

— Parc-ar fi primii ! Cît despre nuntă, voi avea eu grijă să se facă frumos, cum se cuvine.

Se îngriji într-adevăr de lipii, de marțipan și de vin, de cofeturile pentru miri, și chiar de o pereche de lăutari care însoțiră, cu vioara, alaiul, de acasă pînă la biserică și de la biserică acasă ; iar prieteni, ca să petreacă, veniră fără să fie nevoie să-i cheme cineva.

Anii, din 1817 încoace, trecuseră liniștiți și înfloritori în provincia Ferrarei, sub ocrotirea garnizoanei austriece din Fortăreață, în timp ce dincoace de Pad politica cezaro-crăiască își ascundea scopurile lacome și tulburi, sub tutela evlavioasă și părintească a religiei și a papii. În Ferrara, cucernicul cardinal-legat din Arezzo și bunul arhiepiscop Fava se îngrijeau cu mare blîndețe atît de cele lumești, cît și de cele duhovnicești ; orașul, ca și provincia, treceau printre cele mai liniștite ale Sfîntului Petru. Înșelat de aceasta, sau pentru a-i trimite cît mai departe cu putință, sau poate pentru a se alege măcar cu un avantaj de ordin polițienesc de pe urma odioasei ocrotiri austriece, guvernul papal luase obiceiul de-a le fixa domiciliu obligatoriu și de a-i trimite să-și ispășească osînda la închisorile din orașul acesta pe toți exaltații și osîndiții politici, susținători ai noului, și pe nemulțumiți, nelegiuiți și conspiratori, care acolo le păreau a fi mai puțin primejdioși decît în alte

părți. Austria pîndea posibilitatea unor tulburări, care începeau să se profileze, și discreditarea crescîndă a guvernului de la Roma, implicat la fel ca și celelalte din peninsulă, și chiar mai mult decît ele, în situația nenorocită de a părea absolut, și de a fi slab, despotic și asupritor, dar trebuind să se umilească pentru a-și procura din străinătate un sprijin care nu era decît o prefăcătorie și care-i micșora demnitatea și prestigiul, fără să-i sporească siguranța, ci, dimpotrivă, i-o expuneau la și mai mari primejdii.

Ocrotiți, așadar, de îngăduința aceea compromisă, vechi iacobini, militari și funcționari napoleonieni, francmasoni, liberali constituționaliști, republicani, politicieni de toate soiurile, și necredincioși, cetățeni de-ai orașului sau din cei cu domiciliu obligatoriu, șușoteau, instigau sau complotau în Ferrara împotriva cîrmuirii preoților, fiindcă erau dușmani ai preoților ori ai cîrmuitorilor. Iar lucrul acesta nu se făcea numai în case sau în adunări tăinuite, ci și în public, în cafeneaua „Tasso", din Giovecca, sau în ulița del Gesù, în cafeneaua „Pacini". Cîte-o certare aspră, multe piedici și dojeniri din amvoane, rapoarte stufoase ale denunțătorilor iritau, nu speriau pe nimeni ; și dădeau satisfacția de a putea poza în persecutat, fără riscuri prea mari. În apropiata și mai înfierbîntata Romagna, fanatismul prostesc al cardinalului Rivarola crezuse că unui asemenea spirit sediții, precum și răscoalelor și pronunciamentelor militare din 21, li se poate împotrivi opunînd o sectă celeilalte : „clericalii" împotriva „cărbonarilor" ; o politică cum nu se poate mai nesocotită, care a avut curînd drept rezultat confundarea autorității legale cu violența arbitrarului, ba chiar s-o prezinte drept susținătoare și îngăduitoare de acțiuni criminale și nelegiuite. Iar mulți îndrăzneți de prin ținuturile acelea de exaltați, trimiși cu domiciliul la Ferrara, profitaseră de situația aceasta pentru a deschide aici „prăvălii de cărbuni" și pentru a introduce secta „bunilor veri". Înfuriați și exasperați de indulgența cardinalului Arezzo, reacționarii se înrăiau, dînd la iveală satire și pamflete, ca acela intitulat „Lecții ateistice citate zilnic în cafeneaua Tasso" sau ca *„Gymnasium infame* — casă de educare a fetelor pentru a deveni c...e necredincioase", în care, cu un limbaj mai mult decît trivial, denunțau cele două cafenele rău famate și foarte popularul birt „Pellegrino", pre-

cum şi saloanele unor case nobile şi burgheze, locaşuri de necredinţă şi răzvrătire. Nu izbuteau decît să înteţească mînia şi scandalul. Exista şi cîte o casă în care stăpînul se dădea drept liberal, ca să poată denunţa nepedepsit, dar denunţurile îi înspăimîntau mai mult pe cei care le strîngeau decît pe cei denunţaţi. Descoperite, sporeau şi înflăcărau ura. Şi se ajunsese atît de departe, încît temniţele înseşi fuseseră preschimbate de către arestaţii şi învinuiţii din '21 în locaşuri conspirative, şi-n ele erau puse la cale comploturi, corespondenţe, înţelegeri, asociaţii, provocări. Conspiratorii erau de cele mai multe ori nobili şi burghezi : majoritatea plebee nu se amesteca, în vreme ce, de pe meterezele încrucişate ale Fortăreţei, lucrare, în orice caz, formidabilă, şi de pe esplanadele ample care-o înconjurau, urîte încă în amintirea oamenilor din pricina împuşcăturilor franceze de după răscoala în care pierise tatăl lui Scacerni, austriecii se mulţumeau să privească ; îşi vedeau de exerciţiile lor, în sunet de goarne şi de tobe, şi nu se-amestecau, aşteptînd. Iar după focul de paie din '21, se părea că totul s-ar fi epuizat, într-adevăr, în cuvinte, în gesturi şi-n aere de conspiratori, şi tenebroase, dar şi prosteşti.

Aflat nu departe de oraş, pe linia militară şi de graniţă a Padului, Lazzaro Scacerni nu putea să ducă lipsă de veşti în legătură cu această stare de lucruri, şi chiar băgase de seamă că, de la o vreme, prietenii aceia contrabandişti, pe lîngă sare, tutun, mătăsuri şi celelalte mărfuri de contrabandă, treceau pachete de tipărituri, despre care nu-ţi trebuia prea mult ca să înţelegi că erau interzise ; afară de asta, profitaseră de San Michele pentru a trece peste fluviu în timpul nopţii persoane cu înfăţişare şi purtări alese, nu îndeajuns de camuflate ca să nu poţi ghici că era vorba de agenţi şi de emisari politici — înainte de mişcările din '21 — şi de fugari şi de osîndiţi — după asta. Lui, care — cu cîrmuirea, ba chiar cu amîndouă cîrmuirile — nu voia să aibă de-a face nici în bine şi nici în rău, şi care tolera, ca pe un rău mai mic traficul mărfurilor de contrabandă, comerţul acesta nou, cu hîrtie tipărită şi cu oameni aducători de încurcături şi fugari, îi plăcea mai puţin, ba chiar de loc ; şi i-o spuse lui Fratognone, căpetenia tot mai respectată a contrabandiştilor.

— Înţelegi şi dumneata că nu vreau încurcături.

— Înţeleg şi eu.

— Mai cu seamă acum cînd m-am însurat şi cînd am un motiv nou pentru a trăi liniştit şi a-mi vedea de treburile mele.

— Înţeleg motivul, dar cel care ne comandă şi ne plăteşte — şi Fratognone se scărpină în cap — trebuie să cîştige mult judecînd după cît ne plăteşte aceste servicii. Ca s-o spun pe şleau, nici mie nu-mi prea plac treburile astea. Oho, vorbeşte-mi de sare şi de alte asemenea lucruri şi sînt omul dumitale ; dar mai este şi ăla care ne porunceşte, iar lui, nu-i ajunge niciodată cît cîştigă.

— Habar n-am cine e — spuse Scacerni, care ştia bine că era vorba de Raguzan — şi nici nu vreau să ştiu ; greutăţi nu v-am făcut niciodată.

— E-adevărat.

— Dar nici voi nu trebuie să săriţi dincolo de cal.

— E-adevărat.

— Înţeleg ploaie, dar nu furtună, cu atît mai mult acum cînd, după cum ţi-am spus, mi-am făcut o familie.

— Înţeleg motivul, şi-şi are greutatea lui.

— Mă bucur, dar nu-i destul să-l înţelegi dumneata, se cade să-l şi spui, cînd trebuie şi cui trebuie, să-l faci şi pe celălalt să-l înţeleagă. Omul deştept n-are nevoie de vorbărie multă.

Fratognone se scărpină energic în cap şi nu răspunse. După asta, ori fiindcă el adusese lucrurile la cunoştinţa cui trebuia, ori fiindcă negustoria aceea începuse să meargă prost, contrabandiştii reveniseră la îndeletnicirea lor obişnuită, şi mai puţin primejdioasă, în care, după cum se ştie, *padron* Lazzaro nu vedea nimic rău, şi căreia, după felul lui de a gîndi, a i se fi împotrivit ar fi însemnat să dovedească şi teamă, şi dragoste nesăbuită faţă de interesele guvernului. Şi n-ar fi fost de loc greu ca, în timp de noapte şi fără teamă de pedeapsă, unul dintre prietenii aceia să găurească fundul morii, iar pietrele s-ar fi scufundat într-o clipită ; sau să arunce pe bord, cînd s-ar fi ivit prilejul, suficientă smoală aprinsă pentru a da foc sacilor cu marfă ori lemnăriei uscate a morii, deasupra liniei apei. Sfinţii Marcu, sună proverbul, sînt doi : unul din iubire, iar altul cu de-a sila. Mai cu seamă acum, cînd avea nevastă, şi cînd pasiunea se înteţea şi se înflăcăra în urma căsătoriei.

Totul o hrănea și o aprindea : gingășia plăpîndă a acelei frumuseți tinere, lumina dulce a ochilor și a pleoapelor, tenul delicat, purtările frumoase și amintirea primei nopți, cînd timiditatea speriată și dureroasă a fetișcanei îl oprise pe pragul odăii nupțiale, tulburat, temîndu-se în chip ciudat să nu-i facă rău, lipsit de nădejdea de a găsi cuvinte cu care s-o îmbărbăteze și ruşinîndu-se parcă de el, puternic și mare, și cu mîinile vînjoase în care, obișnuia să spună apoi, îi simțise inima plăpîndă ca inima unei păsărele. Iar dacă pudoarea aceea îi plăcuse într-atîta, încît să-l facă să descopere ceva nou și mai bun, în el, în viață, și în ideea pe care crezuse că și-o făcuse pînă atunci despre femei, îi plăcea de asemeni, la desperare, și apropierea drăgăstoasă și carnală care, ajutată de farmecul cald al mîngîierilor lui, topea acum, treptat-treptat, reținerea aceea, în vreme ce Dosolina se maturiza în dragoste, și-o învăța. Și ca să spunem totul, îi mai unea și nepotrivirea staturilor, care întrecea orice măsură, ea fiind atît de măruntă, iar el atît de înalt, de parcă natura ar fi creat o atracție specială între doi inși atît de nepotriviți fizicește.

Proprietatea din Ponte della Pioppa, între Guarda și Ro, cuprindea o casă încăpătoare, deși modestă, o grădină de zarzavat, coteț de păsări și de porci, un pic de curte cu cuptor și cu magazie de lemne ; o jumătate de ceas de la vad, mergînd agale. Malvasone trebuia să lucreze grădina, dar nu se pricepea nimeni la asta, afară de Beffa, despre care se află că fusese și grădinar. Și astfel Dosolina, ca să nu-și vadă pierite semințele, răsadurile și livada cu pomi, trebui să se resemneze să-l cheme deseori pentru sfaturi și ajutor, învingîndu-și sila pe care i-o făcea chipul lui îngrozitor și rînjetul lui cu care nu se obișnuia ; ba chiar o înspăimîntau tot mai mult, trezindu-i în suflet un fel de presimțire mohorîtă. Se dojenea singură și căuta să se învingă pe sine însăși, iar sforțarea sporea aversiunea, dar era încă destul de timidă față de *padron* Lazzaro ca să cuteze să i-o mărturisească. De altfel, fără să-și dea seama de asta în chip lămurit, *padron* Lazzaro însuși era intimidat de nevastă-sa și de firea ei gingașă, moștenită poate de la vechii Malvegoli, cu toate că ea nu știa asta, și tocmai fiindcă n-o știa. Ajungea un anumit fel de a face unele lucruri în silă, ca atunci cînd trebuia să intre cu picioarele în noroi, în umezeala de iarnă, sau cînd trebuia să pună mîna pe obiectele casnice murdare. Sentimentul acesta, amestecat cu admirație

și cu dragoste, era atît de viu în el, încît se supăra pe sine însuși fiindcă nu știa să se exprime altfel decît cu stîngăcie morocănoasă. O numea atunci „domnișoară" și „gingășica" și-i spunea că făcuse o afacere proastă măritîndu-se cu un morar cam necioplit. Ea credea că e vorba de un reproș, și-l suporta fără plăcere, se tulbura, în timp ce pe el necazul de a fi nimerit prost cu complimentul îl făcea încă și mai ursuz. Tot astfel, cînd el o certa fiindcă nu-l chemase pe Malvasone pentru muncile grele, sau pe Beffa, ca să bage porcul în cocină sau ca să curețe coteţul păsărilor, ea se gîndea că el ar fi nemulţumit de gingășiile ei și de faptul că se lăsa prea mult slujită, rupînd oamenii de la munca lor de la moară ; ea, care nu adusese un ban ca zestre.

— Porunceşte, spunea Scacerni ; tu eşti născută să fii slujită, iar muncile grele nu sînt pentru mînuţele astea ale tale. Îţi trebuie chiar atît de mult ca să pricepi ? E chiar atît de greu să ceri să fii slujită ? Aș înţelege dacă ţi-aș spune să faci altfel !

Intenţia era drăgăstoasă și amabilă, dar tonul plin de nerăbdare părea s-o dezmintă ; avea parcă impresia că celălalt se va căi în curînd, dacă nu cumva și începuse s-o facă, de faptul că-și luase pe lîngă el o neajutorată. Umilită și speriată, făcea mutre :

— Eu ştiu cît îţi datorez. M-ai luat fără zestre.

— Mai dă-o-ncolo ! Te-am luat pentru tine. Cine-a pomenit vreodată de zestre ?

— De asta îţi sînt încă și mai îndatorată.

— Nu-ţi ajunge că eşti atît de frumoasă, mai voiai și zestre, pe deasupra ! Eşti prea mîndră, asta e. Mai-mai că mă faci să mă-nfurii !

Și chiar se și supăra, iar în mintea ei rămînea supărarea aceea ; iar spaima pe care-o avea de el se făcea tot mai mare.

Acum, cînd *padron* Lazzaro avea casă pe uscat, la bordul morii domneau Beffa și Malvasone ; dar, la început, avînd urechea deprinsă cu rotirea pietrelor, cu apa curgătoare, gata să sară la orice schimbare a lor ori a vîntului de pe fluviu, Scacerni se chinuise s-adoarmă între patru pereţi și sub un tavan. Spunea :

— Pe oameni îi supără zgomotul ; pe mine mă ţine treaz tăcerea de pe cîmpie.

Pe urmă, îşi construise şi aşezase pe creasta acoperişului o roată cu lame de tablă, care, învîrtindu-se datorită vîntului, şuiera şi-i indica vînturile care băteau afară. În curînd şuieratul acela nu-l mai trezi pe el, ci o chinuia şi-o întrista pe Dosolina, care avea un somn uşor şi căreia îi părea a fi de rău augur, aproape ca şi cîntecul cucuvelei.

Schiavetto dormea acasă, într-o odăiţă, afară de cazurile în care era de măcinat şi noaptea, cînd stătea la moară. Nu mai era un copil şi făgăduia să devină un flăcău de-o mare frumuseţe. Firea lui, care i se citea pe faţă şi-i rîdea în ochi, deschisă, vioaie şi veselă, îi plăcea Dosolinei tot atît cît îi era de nesuferit Beffa. Putea să-i fie soră şi nu cu mulţi ani mai în vîrstă ; iar cu el se odihnea, glumea, cu multă dragoste şi familiaritate. Îi plăcea şi lui Lazzaro să-i audă rîzînd împreună, deşi la apariţia lui se opreau, ca şi cum ar fi fost o greşeală sau s-ar fi temut să nu-l jignească.

— Se poate şti de ce rîdeţi ?

— Oh, de nimic.

— Ce vorbă-i asta ? Se poate rîde oare de nimic ?

— Nu ştiu, de prostii ; nu mai ştiu. Ţi-aduci aminte tu, Schiavetto ?

Motivele rîsului şi glumele, repetîndu-le, se dovedeau într-adevăr atît de neînsemnate şi de prosteşti, încît nu le mai păreau adevărate nici ei, nici lui Schiavetto ; lui *padron* Lazzaro puteau să i se pară prefăcute, pentru a-i ascunde altele mai piperate şi mai savuroase. Fapt este că el nu rîdea niciodată. Aşa că, într-o bună zi, cînd se apucă să spună : „Aş vrea să rîd şi eu cu voi", cei doi îl priviră mai întîi cu uimire, după care izbucniră într-un hohot de rîs nestăpînit, de parcă spusese gluma cea mai năstruşnică.

— Hei ? spuse el. Am spus ceva chiar atît de caraghios ? N-am voie să ştiu şi eu să rîd ?

Ceilalţi rîdeau însă mai cu poftă ca oricînd, aşa că încetă să-i mai întrebe, nemulţumit, dar fără să ştie de ce.

— Stăpîna şi-a găsit un tată, îi spunea Beffa, un asemenea tată, încît nici nu ţi-ai putea închipui un altul mai bun.

Deşi tot întunecat, Beffa părea cuprins de o furie de-a face complimente ce se dovedeau aproape toate de această factură şi tot atît de nimerite. Cu Schiavetto, între patru ochi, era mai veninos :

— Te laud : eşti un băiat prevăzător, care-şi cunoaşte interesul. Stăpîna îţi aruncă nişte priviri pe care le pricepem şi noi.

Schiavetto protestă, roşu de mînie.

— Îmi place prudenţa. Aşa trebuie să vorbeşti faţă de toţi, dar eu mă pricep la femei. Stăpîna o să rămînă văduvă înainte de-a îmbătrîni, iar tu faci bine că semeni pentru viitor. Dac-ai să ştii ce să faci, o să ai parte de-o moară bogată şi de-o văduvă frumoasă.

Iar faţă de noile proteste ale lui Schiavetto :

— Nu va trebui nici măcar să rabzi pînă cînd va pleca stăpînul pe lumea cealaltă, căci nu peste mulţi ani Scacerni va avea nevoie de ajutor. Ehei, ehei, cu vremea, tot învîrtindu-se, pietrele se netezesc şi lucrează greu : va fi de datoria ta să ai grijă de morăriţă. De ce te-nfurii, nevinovatule ?

— Ai nişte vorbe tot atît de urîte ca şi chipul.

— Şi-atunci de ce nu te duci să i le sufli la urechea lui *padron* Lazzaro ca să mă dea afară ?

— Eu unul nu fac pe spionul.

— Bravo, fiindcă e o meserie urîtă, şi pe urmă mai există şi primejdia ca stăpînul să deschidă ochii, şi să dea mai multă crezare spuselor mele decît ţie : şi-atunci, pe unde scoatem cămaşa ? Lovituri de ciomag s-ar năpusti, Schiavetto, asupra ta şi asupra stăpînei, şi, în locul meu, ai fi tu alungat.

Neputînd încă spera să-i rupă gîtul, Schiavetto se retrăgea în dosul pietrelor de moară, ca să-şi mistuie jignirea, care-i smulgea lacrimi de durere şi de furie.

Cînd îi găsea singuri, pe el şi pe Dosolina, fie în grădină, fie în casă, Beffa se prefăcea tulburat şi dădea să se retragă, spunînd că nu voia să-i deranjeze. Iar lui, mai tîrziu, îi spunea :

— Nu sînt făcut să ţin lumînarea îndrăgostiţilor, eu.

Cît despre el, pe lîngă răutate, care era o adevărată patimă, avea simţurile stăpînite de o lăcomie, de o poftă nesăţioasă, care ţinea de nebunie. Mirosul unei mîncări gustoase îl emoţiona, era singurul lucru care-i mişca sufletul ; şi trebuia să-i vezi atunci ochii înduioşaţi, şi chipul în care-şi lungea gîtul spre farfurie.

Toate astea-l distrau pe *padron* Lazzaro, iar Dosolina, ca să-l despăgubească pe Beffa pentru sila pe care nu şi-o putea învinge, şi fiindcă bucătăria pentru stăpîni şi pentru argaţi se

făcea acum în casă, îi pregătea cîte-o mîncare pe gustul lui, cum ar fi frumos mirositorul şi gustosul cîrnat cu sos, asupra căruia se repezea cu o poftă întunecată şi nerăbdătoare.

— Bine face, îi spunea el, după asta, lui Schiavetto, lingîndu-şi buzele ciopîrţite şi trandafirii, bine face că-mi dă mîncare bună. Aşa se-nvaţă cîinele de pază să nu-i latre pe hoţi.

Lui şi lui Malvasone *padron* Lazzaro le poruncise ca atunci cînd Fratognone şi prietenii lui ar fi vrut să se slujească de moară pentru treburile acelea ale lor, ei să se facă, nici mai mult, nici mai puţin că nu văd nimic. În curînd însă, profitînd de somnul greu al lui Malvasone, Beffa nu numai că-i favoriza pe contrabandişti, dar deveni şi complicele lor şi transformă în scurt timp moara San Michele în cel mai frecventat şi mai activ refugiu şi sprijin nu numai al acestora, dar şi al tuturor ticăloşilor ce mişunau pe fluviu şi pe maluri, căci, în privinţa aceasta, deşi lucrurile se îmbunătăţiseră, mai exista încă în ţinut destulă stricăciune, şi purtări nelegiuite, şi patimi crîncene, care izbucneau în crime îngrozitoare, cu răzbunări şi persecuţii cumplite, înlesnite de un ansamblu de condiţii sociale, politice şi naturale ; şi, printre acestea, de apropierea graniţei, care-i asigura o impunitate fie chiar de moment celui ce izbutea să treacă Padul. Cu tîlharii, fie din respect, fie din noroc, sau mai curînd din ambele pricini, Scacerni izbutise să nu aibă de-a face ; şi spera să continue tot aşa, tocmai cînd Beffa îşi cucerise, la Ferrara, încrederea şi bunăvoinţa Raguzanului şi intrase, slujindu-se de acesta, în rivalitate cu Fratognone, care nu era numai un contrabandist cinstit, dar şi un om pierdut, un declasat, un criminal. Iar de toate astea, prins în desfătările căsniciei, *padron* Lazzaro n-avea habar nici cît negru sub unghie.

Într-o seară cu lună nouă şi cu o negură întunecată, deşi la moară nu se măcina, Schiavetto se întoarse totuşi la vad, căci îşi uitase ceva acolo. Tocmai se pregătea să cheme pe careva, cu un fluierat, ca de obicei, cînd observă că luntrea şi barca erau la mal, în timp ce pietrele se învîrteau, iar o dîră de lumină se strecura prin crăpăturile cabinei de pe puntea cea mică, aşa că trebuia să fie lume pe bord. Dar cum, dacă bărcile erau colo, la mal ? Sări în barca cea mică şi, ţinîndu-se de o parîmă de ancorare, se trase sub moară, la pupă, ca să spioneze prin crăpăturile cabinei. Două bărci străine erau prinse de puntea cea mică. Nu i se părea cu putinţă să fie vorba de

oameni care să fi adus bucate la ora aceea ; şi mai prudent, se apropie cu barca pînă sub pupa dubei mici, îngrijindu-se să nu facă vreun zgomot, ocrotit, în această privinţă, de zgomotul roţii cu cupe. Cumpănindu-se pe prora uşoară, care se balansa în dîra înspumată, prinzîndu-se cu amîndouă mîinile de puntea aspră, privi prin gaura unei scînduri, care-i îngăduia să se uite de sus în cală, sub pardoseala cabinei. Agăţate de grinda cea mare, două felinare cu ulei se clătinau încetişor în tangajul dubelor, atît de molcom, încît, departe de a stinge cele două flăcări, le făcea de-abia să tremure şi să strălucească, mai vii şi mai puternice. Trei chipuri, în cală, îi erau necunoscute ; al patrulea, Beffa ; şi încă un bărbat, tînăr, spătos, legat buştean cu mai multe frînghii, cu braţele şi picioarele aduse la spate, zăcea nemişcat pe fundul calei, desculţ. Doi dintre necunoscuţi îi şedeau pe genunchi, aşteptînd cu chipuri întunecate care, în neclintirea lor, păreau încă şi mai animalice decît profilurile încordate atît al lui Beffa, cît şi al celuilalt — aplecaţi asupra unui puternic foc de cărbuni, în vatră. Erau toţi atît de neclintiţi, încît umbrele li se mişcau pe pereţii calei o dată cu clătinatul uşor şi încet al felinarelor. Nu pricepea nici cu ce anume se îndeletniceau toţi aceştia, şi nici din ce pricină nu striga omul acela legat, dacă nu cumva îl epuizaseră cu desăvîrşire oboseala şi frămîntarea luptei pe care-o susţinuse şi care-i zguduia pieptul într-o respiraţie gîfîitoare, în timp ce capul şi faţa, din care Schiavetto nu vedea decît bărbia ridicată, îi erau răsturnate. Cînd însă omul se răsuci şi se întoarse în legături, ceafa i se desprinse de fundul calei, iar el îl văzu cu căluşul în gură, aşa că din gîtlej nu-i ieşea decît un geamăt prelung şi nedesluşit.

— Cuminte, fii cuminte, îi spuseră cei doi, care-i stăteau pe genunchi, la fel cum vorbeşte potcovarul cu calul încăpăţînat.

Dar Beffa şi celălalt îşi ridicară puţin chipurile de pe foc şi se întoarseră spre el :

— Ai răbdare, Fratognone, căci te vom sluji peste puţin cum se cuvine. N-o să te poţi plînge de noi ; aşteaptă puţin, Fratognone, spuse Beffa, cu un rîs dezgustător.

Schiavetto îşi simţea sufletul la gură şi continua să se uite, ca fermecat.

— O să vezi, Fratognone, spunea celălalt, care punea mîna pe un cleşte, o să vezi c-o să-ţi treacă pofta să faci pe groza-

vul şi să-ţi trădezi tovarăşii, precum şi să nu-i dai ascultare Raguzanului. Şi totuşi, ştiai ce se-ntîmplă cînd ţi-l faci duşman pe Raguzan. Acuşi-acuşi te vindecăm !

Cuvintele se întipăreau în mintea băiatului, scînteietoare ca şi cărbunii aprinşi. Beffa suflă în foc din adîncul plămînilor şi umflîndu-şi obrajii. Jarul trosni şi scînteie. Beffa luă şi el un cleşte şi scoase din foc, înroşită, o potcoavă mică de măgar.

— Una e gata, spuse el, iar vita e prinsă-n *travaglio* ; săltaţi-i piciorul.

Travaglio îi spun potcovarii acelei construcţii de lemn în care închid şi priponesc caii care nu vor să se lase potcoviţi. Unul dintre cei doi aghiotanţi se sculă fără grabă ; părea, într-adevăr, să aibă de-a face chiar cu un animal : se aşeză călare pe burta omului întins pe jos şi înhăţîndu-i un picior, ridică laba goală, în vreme ce celălalt, cu aceeaşi lenevie neghioabă, se îndepărtă puţin ca să-i facă loc, închircit, întocmai ca figurile acelea sculptate, ce sprijină consolele ori capitelele.

Beffa încingea potcoava în flacăra strălucitoare ; îşi întrebă tovarăşul de rele :

— A ta e gata ?

— Aproape. Pune-i-o deocamdată pe a ta.

— Fratognone, spuse Beffa, acum te servesc.

Schiavetto ar fi vrut să fugă, dar nu izbutea să închidă măcar ochii. Cel cu căluşul în gură, cu gîtul întins, privea ţintă potcoava care scînteia în cleşte, în timp ce Beffa, cu capul plecat în cala joasă, veni către pupă, îngenunche în faţa acelui picior gol, luă măsura, şi aplică potcoava. Piciorul, în clipa cînd simţi fierbinţeala, se contractă convulsiv, dar cînd fierul se lipi, încins, un fum acru şi puturos umplu cala şi împiedică vederea acelor lucruri îngrozitoare. Fu auzit însă Beffa :

— Mugeşte, Fratognone, mugeşte ; chiar dacă n-ai copită, o să te obişnuieşti.

Căluşul nu izbutise, ce-i drept, să înăbuşe în întregime un răget înspăimîntător al celui torturat, iar o tuse puternică întrerupse batjocura nelegiuită a lui Beffa. Celălalt ticălos spunea :

— Să ne grăbim, căci aici nu se poate respira.

— Trebuie să dăm puţin drumul la fum, spuse Beffa, deschizînd pe jumătate chepengul de deasupra capului.

Schiavetto nu văzu restul, căci barca pornise într-aiurea. Amorțind, nu se mai putuse ține agățat și stătu cîtva timp să-și vină în fire, și-apoi, nici n-avea vîsle la bord. Plutea pe fluviu în bezna nopții. Tremura și clănțănea din dinți, îngrozit, tulburat și îndurerat de cele văzute, de cei de-acolo, de oameni, și de el însuși, simțind nevoia să-și deschidă larg în beznă ochii, orbiți parcă și plini de scînteile acelea, uscați, cu nările și cu stomacul îngrețoșate de fumul acela. Curentul îl făcu să se împotmolească dincolo de Guarda, dar gîndul, care-i veni imediat, că oamenii aceia diabolici și-ar fi putut da seama de lipsa bărcii și-ar fi pornit să-l caute de-a lungul fluviului, un sentiment de datorie față de *padron* Lazzaro, precum și mila indignată care-i umfla pieptul de hohote deznădăjduite, îl făcură s-o ia la goană pe stăvilar, spre Ponte della Pioppa. Aproape de vad, văzu prin ceață o lumină mișcîndu-se pe apă și goni de două ori mai repede.

Padron Lazzaro era în pat și-i trebui cîtva timp ca să-l trezească, ciocănind încetișor în fereastră, căci Schiavetto credea că-l aude pe Beffa în spatele său și i se părea că bătutul în ușă, răsunînd puternic, i-ar fi chemat pe ucigașii aceia turbați.

— De ce te-ntorci la ora asta ? întrebă Scacerni, crăpînd fereastra. Trebuia să te fi culcat de mult. Auzind însă gîfîiala, adăugă :

— Vin să-ți deschid.

Trebui o bucată de vreme și o înghițitură de rachiu pentru ca băiatul să-și capete răsuflarea ; pe urmă, cînd începu să povestească, îl cuprinse o însufletire, o aițîțare aproape convulsivă ; și vorbea, înecîndu-se-n cuvinte, luînd-o de la început, repetînd, de parc-ar fi fost beat ; și aștepta ca *padron* Lazzaro să desprindă pușca din perete și să plece să facă dreptate și să se răzbune. Nu mai avea nici o îndoială și, împreună cu el, simțea că ar fi fost în stare și c-ar avea destul curaj să se ducă și să-i ucidă pe ăia, fiare cumplite, nu oameni.

Padron Lazzaro îl asculta întunecat la față, tot mai rece. Îl întrerupse numai ca să-i ceară să repete numele : Fratognone, Raguzanul. Și parcă nu-i displăcea ca el să se lungească, tulburat, ca și cînd ar fi profitat de asta ca să se gîndească. În două rînduri, strînse din pumni, iar la sfîrșit își înălță privirile, cu o expresie deznădăjduită, care vîrî o spaimă nouă în sufletul băiatului. Acesta spunea :

—Ar fi trebuit să vin imediat ca să vă dau de ştire, dar nu înţelesesem ce anume voiau să facă ; şi pe urmă, fluviul m-a dus mult în jos.

— Mai bine, Schiavetto, mai bine. Acum, ce s-a făcut, s-a făcut, iar pentru noi e mai bine să nu ne-amestecăm. Dacă veneai mai înainte, nu m-aş fi putut stăpîni aici în casă.

— Stăpîne... dar nenorocitul ăla ?

— Ăla ? Ceea ce i-au făcut ei lui, poate că le-a făcut şi el altora, sau ceva asemănător. Sînt toţi nişte ticăloşi.

— Şi-atunci, dumneavoastră ?

— Eu va trebui să-mi ţin gura, cum va trebui să-ţi ţii şi tu gura, faţă de toţi, faţă de Beffa, faţă de stăpînă, mă înţelegi ? faţă de toţi ; să te prefaci că n-ai habar de nimic ; vei fi în stare Schiavetto ?

Scacerni îi era ca un tată lui Schiavetto, care nu se gîndise niciodată c-ar putea să existe ceva sau cineva pe lume care să-i poruncească, silindu-l să se plece şi umilindu-l. Pentru o clipă se gîndi că-i era frică, dar imediat îşi dădu seama şi simţi că nu era decît durere ; şi că răceala aceea era deznădejdea neputinţei ; şi fu ca un fiu care-şi vede pentru prima dată tatăl suferind, nedreptăţit de răutatea soartei şi a oamenilor. Era un fel de ruşine chinuitoare, care nu-i îngăduia să i se uite în ochi. Îşi plecă faţa, îşi plecă bărbia tremurătoare pe piept, iar Scacerni crezu că răspundea prin „da" la vorbele lui, şi adăugă stăruitor :

— Prefă-te că nu ştii nimic, dar gîndeşte-te bine la asta ; o să fii în stare ? Te simţi în stare să-l vezi iarăşi pe Beffa, după ce-ai văzut prins în cleşte fierul acela înroşit fără să te schimbi la faţă, fără să clipeşti ? Nu-i uşor, să ştii. Nu spun de loc că ţi-e frică, pricepe-mă ; ştiu că eşti curajos ; mă gîndesc la scîrbă, la supărare. Fiindcă, dacă nu te simţi în stare să te porţi, ca şi cum n-ai fi văzut nimic, ar fi mai bine şi pentru tine, şi pentru mine, ba chiar ar trebui ca tu să speli putina, iar mîine, dis-de-dimineaţă, înainte de a da ochii cu Beffa, s-o iei din loc, cît mai departe cu putinţă. Gîndeşte-te : dacă nu te simţi în stare, îmi convine să-ţi dau o sumă de bani, de ajuns ca să nu suferi de foame înainte de a găsi de lucru, dar departe, departe de aici, departe spun, departe de Pad. Banii ţi-i pot da imediat. Gîndeşte-te şi hotărăşte-te, fiindcă timpul e scurt, iar zorii nu trebuie să te găsească aici.

— Eu, spuse Schiavetto, cu un fel de indignare, care se adăuga la suferință și la groază, eu nu vă părăsesc, stăpîne ; dar dumneavoastră, de ce căutați să mă puneți la-ncercare ?

— Nu vreau să te pun la-ncercare : vreau să te gîndești bine, fiindcă mîine ar fi prea tîrziu, iar noaptea este și ea pe sfîrșite. Și tu mă iubești pe mine și eu te iubesc pe tine ; tocmai de aia-ți și spun : dacă nu te simți în stare... Și am văzut — izbucni el — cum te uitai la pușcă ! Crezi oare că nu mi-ar fi plăcut și mie s-o iau din cui și să-l ucid așa cum merită pe nemernicul ăla laș, care mă trădează, care săvîrșește asemenea blestemății în casa mea, care mă pune în primejdie s-ajung la ocnă sau în spînzurătoare, după ce-am fost singurul care i-am dat o bucată de pîine atunci cînd toți îl izgoneau, singurul căruia i-a fost milă de el, atunci cînd toți îl tratau ca pe un cîine de pripas ? Și tocmai fiindcă mi-era milă de el, se supărau pe mine : o să mă căiesc eu de mila aia. Aveau dreptate. Iar acum e tîrziu. Tu ești tînăr, dar ai bun-simț și judecată : spune-mi ce poate să facă unul ca mine într-o împrejurare ca asta ? Să schimb vadul ? Și unde m-aș duce ? Nu prea departe, în orice caz, și numai ca să-mi pierd clienții, pîinea ; ca să mă văd sărac, fără putință de scăpare din mîinile criminalilor ălora. Iar ce pot să-i facă morii, ca să se răzbune, ca să ne ucidă pe mine și pe tine care-i cunoaștem, știi și tu acuma. Și mai e ceva, încă și mai rău : sînt însurat, Schiavetto ; îți vorbesc ca unui bărbat ; sînt însurat și nevastă-mea e însărcinată, iar sărăcia mă înspăimîntă pentru ea și pentru cel ce urmează să se nască. Dac-ar fi însă numai sărăcia ! Cîinii ăia pot să pună mîna pe mine și să se răzbune pe nevastă. I-ai văzut la lucru, ce să-ți mai spun ? Mă țin legat mai rău decît pe Fratognone ăla pe care l-au potcovit astă-noapte ; n-are decît să le facă și el la fel, într-o zi sau alta ! Groaza, chinul, neliniștea băiatului izbucniră într-un plînset de durere, care le făcea bine amîndurora, îmblînzindu-l pe Scacerni, care pe măsură ce vorbise, devenise mai crud ; iar ultimele cuvinte îi ieșiseră din gură încrîncenate și pline de ură și de sarcasm fioros. Mîngîie deci părul băiatului, care plîngea :

— Înțelege-mă bine, Schiavetto : dac-ai fi băiatul meu, te-aș ține cumva aici ?

— Şi dacă dumneavoastră, răspunse băiatul, printre hohote, dar cu glas sigur, mi-aţi fi tată, v-aş părăsi tocmai acum ?

— Prea bine, Schiavetto : te preţuiesc ; de la bărbat la bărbat, nu mai plînge şi hai să dăm mîna.

Îşi strînseră dreapta, în vreme ce tînărul îşi ştergea ochii cu mîneca de la mîna stîngă, spunînd :

— Nu vă îndoiţi de mine, *padron* Lazzaro. Acum plîng, dar ştiu ce pot făgădui : mîine dimineaţă, mă voi purta ca şi cînd n-aş fi văzut nimic.

— Du-te, spuse Lazzaro, cu un zîmbet, nu mă-ndoiesc de tine. Şi-apoi poate că n-o să ne meargă mereu aşa. Roata lumii se învîrteşte, iar dacă acum ne aflăm jos, drept este ca într-o zi sau alta să ne aflăm şi sus. E vorba doar de răbdare. Nu vor avea veşnic şi pîinea, şi cuţitul. O să scăpăm de ei într-un fel oarecare.

Exista însă în Lazzaro un simţămînt tulbure şi de groază, pe care nu-l mărturisea şi pe care n-ar fi ştiut poate nici măcar să-l deosebească : acela de a-l fi mîniat pe Dumnezeu şi de-a fi păcătuit faţă de Mama lui Cristos. Freamătul răzbunării pe care-o dorea se preschimbă într-un fior de spaimă. Simţi că era obosit, dar şi că n-ar mai fi putut aţipi nici în noaptea aceea, nici în cine ştie cîte altele. Adăugă, cu tristeţe :

— Acum, du-te de te culcă, căci ai nevoie de somn. Iar mîine dimineaţă, ce-o să faci ?

— O să mă duc imediat la moară.

— Şi bine-o să faci, îl aprobă el, încercînd să zîmbească : e ca povestea cu dintele stricat : ai scăpat de dinte, ai scăpat şi de durere. E foarte-adevărat însă că e vorba de lucruri care-ţi taie pofta de mîncare : ticăloşii !

Ieşise în dimineaţa următoare un soare de iarnă, aspru şi scînteietor în chiciura care acoperea orice fir de iarbă de pe pămînt şi orice trunchi de copac, iar în aer, orice ramură sau rămurea. Zărind moara de pe stăvilar, Schiavetto fu cît pe-aci să creadă că avusese un vis urît sau o vedenie vrăjitorească, cu atît mai mult cu cît barca se afla la locul ei obişnuit, trasă alături de moară. Scacerni o observă şi el, dar nu spuse nimic. Fluieră ca de obicei, ca să cheme, iar Schiavetto era atît de mirat de toate lucrurile, revăzîndu-le după întîmplarea din cursul nopţii, încît uită fiorul din inimă. Sosi şi Beffa, cu barca :

— Bună ziua, stăpîne. Avem chiciură în dimineaţa asta, şi-i frig, ai ? Dar fiindcă veni vorba : aflaţi că azi-noapte barca asta s-a dezlegat şi-a mers în jos pe fluviu mai bine de-o milă. Am găsit-o împotmolită şi pe jumătate plină cu apă. Cred c-o legase prost Malvasone, care se dusese la hanul din Guarda, să tragă o duşcă.

Vorbind astfel, cerceta parcă efectul cuvintelor sale, care-i spuneau lui Schiavetto că nu visase, nici vorbă. Dar *padron* Lazzaro, luîndu-l cu dumneavoastră, în vreme ce pîn-atunci îi vorbise cu tu, îi spuse :

— Învăţaţi dumneavoastră să o legaţi mai bine, altă dată.

— Oh, cît despre mine ! Am scos atîta apă din ea cu lopata, încît m-am încălzit ; tu, în schimb, Schiavetto, eşti vînăt şi mi se pare că tremuri.

— Mi-e frig, aşa e, răspunse Shiavetto.

— Aici nu e vorba de frig sau de cald, îi mustră Scacerni. E vorba că dacă-mi lăsaţi şi altă dată luntrea sau sandalul s-o ia razna, vă dau afară. N-am poftă să-mi pierd lucrurile, fiindcă voi vă-mbătaţi seara.

— Foarte drept, stăpîne, dar nu eram beţi. M-am gîndit chiar că o fi vrut cineva să facă vreo glumă, trecînd pe-aci.

— Poveşti ! Am vorbit, să nu ziceţi că nu v-am spus-o.

Pe bord nu găsi nimic care să fie în regulă : murdărie, neorînduială, nepăsare, lipsă de grijă. Se-nfurie, îi făcu de două parale pe Beffa, pe Malvasone şi chiar pe Schiavetto, ocărî şi strigă :

— V-am slăbit din chingă pentru cîtva timp şi iată că vă faceţi de cap. Trebuie să stau lîngă voi, ca zbirul. E păcat de moarte să se poarte omul bine cu voi.

Iar ăsta era lucrul cel mai nimerit pe care putea el să-l facă, pentru a îndepărta bănuielile în privinţa lui Schiavetto şi-a le atrage asupră-şi, în caz că Beffa bănuia că fusese descoperit. Şi căutase parcă dinadins prilejul acesta, ba chiar îl pîndise, el, căruia nu-i păsase niciodată de mormăieli şi de şuşoteli, atunci cînd îl surprinse pe Beffa spunîndu-i lui Schiavetto :

— Azi-dimineaţă, *padron* Lazzaro s-a sculat cu faţa la cearceaf. Să fi-nceput nevasta să-i facă zile fripte încă de pe acum ?

Izbucni deci furios :

— Măscărici neobrăzat, nenorocitule, fecior de cîine, de mine care ţi-am potolit foamea cînd erai mai rău decît un cîine de pripas, cînd toţi te tratau ca pe un cîine rîios, de mine vorbeşti tu astfel ? Şi încă în spate, laşule ! În faţă trebuie să mi-o spui, ca să-mi pot face cheful de-a te sluţi şi eu, însemnatule de Dumnezeu !

Îl apucase de piept şi-l zgîlţîia, vînăt şi întunecat. Schiavetto îl asculta vorbind, cu uimire, cu toate că-şi primi şi el porţia.

— Iar tu stai s-asculţi ? Nişte pierde-vară şi ticăloşi, asta sînteţi toţi ! Dar şi eu, stîrvuri păcătoase, o să vă rup spinarea-n bătăi şi-o să curăţ locul de voi toţi.

Într-adevăr, după cele ce aflase, nu putea trage nădejdea să scape prea ieftin de Beffa ; în orice caz, băiatul, zăpăcit, îngrozit, îndurerat, trecuse, fără să-şi dea seama, ceasul cel mai greu şi mai primejdios, al acelei prime întîlniri cu Beffa ; iar acesta, copleşit, înfricoşat, furios, n-avusese vreme să cerceteze, să pipăie terenul, chiar dacă se gîndise s-o facă. Iar Schiavetto, împins de furia aceea a stăpînului de a deretica, de a pune la punct şi de a curăţa moara, coborîse de altfel în două rînduri în cală, în căutarea unor unelte care nu se găsiră imediat la îndemînă, cum ar fi dorit nerăbdătorul Scacerni, fără să aibă timp să se gîndească la ceea ce văzuse săvîrşindu-se. Şi, în cele din urmă, toată zarva aceasta, care muta fiecare lucru de pe bord de la locul lui şi ridica pînă şi praful cel mai vechi şi mai ascuns, şi scotea din culcuşuri, de prin unghere întunecoase, şoarecii din moară, în vreme ce toate cele trei pisici de pe bord se retrăseseră pe acoperişul galeriei, demne şi uluite ; zarva aceasta, deci, îndepărta şi risipea un lucru, care ar fi fost mult prea cumplit şi prea neplăcut, scăpa mintea de spaimă, făcea bine.

Se făcu vînătoarea şoarecilor, iar Malvasone, care-i pipăia, moi şi graşi, adevăraţi şoareci de moară, îi puse deoparte, căci îi plăcea la nebunie ; şi nici Beffa nu-şi mai bătu joc de el, cum ar fi făcut în alte împrejurări. Munca ţinu, aprigă şi neobosită, pînă cînd bătură clopotele de amiază şi cînd Lazzaro încheie :

— Iar de-acum încolo, San Michele să fie ţinut întotdeauna la fel de dichisit ; să strălucească întocmai ca o oglindă ; şi ţineţi minte că n-o să mă mulţumesc să stau toată ziua pe lîngă voi, dar o să pic să văd cum merg pietrele, la orice oră,

chiar şi noaptea. Cu mine, aşa trebuie să meargă lucrurile. Cui nu-i place, valea ! S-o steargă ; eu nu-l ţin, iar lumea e mare. Ne-am înţeles ?

O dată cu frigul acela uscat şi cu răvăşeala aceea de cîteva ore, îi apucase pe toţi o foame zdravănă pe care-o potoliră cu bucatele trimise de Dosolina, cînd văzuse că trecea ora de masă fără să vină nici unul acasă.

Schiavetto băgă mai apoi de seamă că Lazzaro, obişnuit să nu poarte arme la el, avea acum un pistol în buzunarul hainei. Iar seara, înapoindu-se acasă, avu grijă să-şi ia cu el o puşcă veche, rămasă în cămara din duba mică. Ca armă de foc, rămînea la bord puşca pe suport, iar Scacerni îi scoase cocoşul. După cum făgăduise, veni pe urmă în cîteva rînduri, şi fără să lase să treacă o săptămînă, pe neaşteptate şi la felurite ore din noapte, să viziteze moara ; iar munca n-avea decît de cîştigat dintr-asta, şi cîştigurile-i sporeau pînă-ntr-atît, încît îl făceau să se gîndească la dublarea pietrelor, sau mai curînd la construirea unei a doua mori, pe care s-o aşeze alături de San Michele. Ideea mocnită şi dureroasă a păcatului, teama de pedeapsă şi de nenorocire dăinuiau în taină în sufletul său. Prosperitatea aceea, departe de a-l linişti, îi apărea ca nesănătoasă şi înşelătoare, ca blestemată şi venind de la diavol. La păcatul care stătea la originea acesteia nu se putea hotărî să se gîndească, temîndu-se prea mult să nu trebuie s-ajungă la o concluzie de care-l îndepărta cu tot mai multă hotărîre pasiunea pentru nevastă, plăcerea covîrşitoare a acelui trai conjugal şi o dorinţă necunoscută după cîştig, ce devenea tot mai nesăţioasă, o dată cu creşterea profiturilor şi cu ameninţarea ce atîrna asupră-i din partea Raguzanului şi a şantajelor lui, acum cînd ştia bine de ce era în stare acesta. Voia să pună de-o parte, pentru ca, la nevoie, să poată pleca în alt ţinut. Deocamdată, deşi continuau să profite de îngăduinţa lui şi de prezenţa oportună a morii San Michele, contrabandiştii nu mai ieşeau din ceea ce se putea numi cumpătare. Beffa nu-i dădea motive să se plîngă de el, dar era membrul şi spionul acelei bande fioroase şi nelegiuite, a cărei mînă şi al cărui ochi Scacerni le simţea îndreptate asupră-i, chiar şi în somn ; era călăul şi complicele acelui Michele Bergando, poreclit şi Raguzanul, nu numai după numele patriei sale, dar şi pentru că în vorbirea locală cuvîntul era folosit pentru a-i arăta pe cineva care era stăpînit de o avariţie odioasă şi neome-

noasă [1]; aceea care făcuse din el antreprenorul şi organizatorul celor mai crunte nelegiuiri. De pe o zi pe alta — Scacerni nu-şi putea face iluzii în această privinţă — puteau să-i vină din partea acestuia, fie din interes, fie din îngîmfare, fie din dorinţa de samavolnicie, ori pentru a băga groaza-n el — lucru indispensabil în meseria Raguzanului — putea să primească şi el, aşadar, ameninţări şi însărcinări, ca aceea care fusese adusă la îndeplinire în cala dubei mici.

Schiavetto se mira că nu-l mai vedea deschizînd niciodată vorba, de parcă uitase totul, dar simţea că tocmai purtările cele mai aspre ale stăpînului exprimau, în ce-l privea, şi dragoste morocănoasă, şi preocupare, şi grijă părintească. Între timp, în Lazzaro Scacerni se adînceau şi se înăspreau neliniştea cugetului, şi o mînie sfîşietoare şi ranchiunoasă împotriva lui însuşi, care îl învinuia şi-l batjocorea fiindcă avusese încredere în pacte şi-n înţelegeri cu crima şi cu Michele Bergando. M-am purtat — îşi spunea el — ca şi cum n-aş fi ştiut care-i preţul tîrgurilor cu diavolul; ca şi cum sufletul ar fi o monedă ce se poate preschimba în gologani, de cheltuit cu amănuntul. Nu ştiam, poate, că te mîntui sau te osîndeşti, fără jumătăţi de măsură? Nu ştiam că erau lucruri blestemate?

Pe măsură ce sarcina Dosolinei înainta, se convingea treptat-treptat, tot mai neliniştit, că pruncul avea să se nască ghinionist şi copil al nenorocului. Emoţia şi duioşia, pe care mai înainte nu şi le bănuise niciodată, îl stăpîneau acum tot timpul, spre şi mai marea lui deznădejde şi supărare de fiecare clipă. Şi se ivea o ispită nouă: aceea de-a se căi că se însurase şi că zămislise un copil; căci dacă n-ar fi fost ea una cu el şi, încă de pe-acum, şi cu cel de-al treilea, gata să se nască, la ora asta ar fi ridicat ancora sau ar fi vîndut, sau ar fi lăsat moara să se scufunde, chit c-ar fi trebuit să plece în lumea atît de largă pentru un om de felul lui, aflat acum, în schimb, atît de strîmtorat. Şi-şi spunea:

— Nu mai sînt acelaşi om, asta e; nu mai sînt om, da, da. Iar vina, insinua ispita, este a Dosolinei, o biată femeie şi ea; dar ce vină poate să aibă, pînă la urmă?

[1] *Raguseo*, ca adjectiv, are în limba italiană şi înţelesul de avid, avar, cămătăresc.

Orice figură nouă care pica la moară, şi tot timpul mutra lui Beffa, îl făcea să bănuie că era vorba de un trimis al Raguzanului ; pe urmă, se gîndea furios şi ruşinat :

— Poate că Raguzanul nu-şi aminteşte nici măcar că mă aflu şi eu pe lume, iar dac-ar şti că stau mereu cu gîndul la el, ar rîde şi-ar socoti asta drept o revanşă frumoasă pentru lupta de-a braţul de fier ! Acum stă el bine, iar eu se cade să mă plec : pisica şi şoarecele ! Dar, în sfîrşit, să-mi fie oare frică ? Frică mie ?

Se înfierbînta atunci la gîndul că Bergando şovăia să se arate, pentru a-l ţine cu sufletul la gură : pisica şi şoarecele ! şi că, poate chiar fără s-o ştie, şi cu puţină osteneală — ce-i drept — era în stare să-i pricinuiască atît supărare. Comparaţia îi trecu prin minte într-un rînd cînd tocmai căsca gura privind jocurile viclene, prefăcătoriile şi mîngîierile pline de cruzime ale uneia din pisicile morii cu un şoarece, în galerie. Era de faţă şi Beffa. Fu vorba de o inspiraţie fioroasă şi ciudată, care-l făcu să-i spună lui Beffa, uitîndu-se în ochii lui roşii :

— L-am cunoscut pe vremuri, la Ferrara, pe unul de care-mi aduc aminte aceste purtări ale pisicii : un om ciudat, jumătate turc, unul care se pricepea să-şi strunească şoarecii !

— Şi se chema ?

— Michele Bergando, pirat de mare, şi mai avea şi-o poreclă. Mi-amintesc de altfel atît de bine încît îl vom boteza şi pe motanul ăsta ca pe Bergando.

Beffa avea ochii prea roşi de boli şi prea cîrpiţi ca să mai poată bate din pleoape, dar acestea i se încreţiră, iar pupilele îi fură învăluite de o apă cenuşie şi tulbure, ca şi cînd lumina puternică l-ar fi supărat. Şi-i sigur că avea un glas schimbat atunci cînd, înghiţindu-şi scuipatul, întrebă :

— Şi cum i se spunea ăluia din Ferrara ?

— Raguzanul.

— Raguzan să-i spunem şi motanului.

Spunînd asta, Beffa rîdea, dar prefăcut.

Din cînd în cînd, fără putinţă de tăgadă, lui Scacerni i se părea că totul n-ar fi decît un joc, în felul aceluia care-i încălzea şi-i înteţea pulsul, şi-i ascuţea vederea, la vînătoare. Numai că, în cazul acesta, vînatul era el, şi-al lui era ochiul îngrozit şi crud, de vulpe prinsă în cursă. În cursă ? Încă nu era cazul s-o spună.

Între timp, o dată cu lăsarea serii, pasiunea lui pentru Dosolina devenea mai aprigă şi mai deznădăjduită, ca şi cînd nopţile i-ar fi fost numărate. Ziua, soţul aproape că nu-i mai vorbea, cufundat în gîndurile acelea neliniştite ale lui, din care ţîşnea, privind-o, o hotărîre nestrămutată :

— Dacă se-atinge de nevastă-mea, i-atîrn Raguzanului maţele de gît.

Simţind aţintiţi asupră-i ochii acelui taciturn, Dosolina se simţea prost, se îngrozea de un anume lucru înspăimîntător pe care, fără ştirea lui şi chiar a ei, i-l simţea în privire ; iar la început se temuse să nu fie vorba de calomnii sau bănuieli care să-l facă gelos, dar fără să aibă curaj să-l întrebe ; pe urmă, trecînd tulburările de început ale sarcinii şi începînd să se deformeze, socoti că se urîţise, că nu-i mai plăcea şi că-i părea rău c-o luase de nevastă. Îi era ruşine să-l întrebe şi, neputînd să priceapă de ce o căuta apoi, noaptea, cu atîta furie şi, devenind isteaţă, împotriva voinţei sale, din pricina unei nelinişti de îndrăgostită, îşi spunea că asta se întîmpla din cauză că, pe întuneric, o revedea aşa cum fusese înainte de a-şi pierde frumuseţea.

Era însă mai frumoasă ca oricînd, acum cînd o umbră violetă îi încercuia albăstrelele din ochi, umbră datorită căreia lumina acestora devenea şi mai puternică ; acum cînd tenul ei trandafiriu căpătase albeaţa strălucitoare a perlei. Acum aflase şi el cum scînteia chipul acela gingaş, datorită unui sărut, şi ce negură dulce întuneca, fără să-l tulbure, ochiul acela, spunîndu-i mult mai mult decît ar fi-ndrăznit s-o facă vorbele timide ; căci acum era ea îndrăgostită. Şi chiar frămîntarea înceată şi molcomă a şoldurilor, încă de loc obosită ori îngreunată, era dulce şi plină de graţie, şi făcea ca ea să-i apară şi mai supusă. De faptul că aşa şi era, ca şi de pornirea aceea lascivă cu care o căuta el, pîngăritei Dosolina îi părea rău şi-o încercau remuşcările, ca şi cum ar fi fost vorba de un păcat greu şi de-o jignire adusă stării ei de femeie însărcinată, supărată şi îngrozită mai mult de ea decît de el, şi de neputinţa ei de a se împotrivi slăbiciunii fericite şi dornice care-o aprindea întocmai ca un foc orb, tulbure şi încîntător, cînd bărbatul se apropia de ea, pe timp de noapte.

Iar nopţile astea erau între ei ca o taină trupească, şi ca un vis, şi ca o vină ce nu se mărturiseau. Iar cînd dalba

Dosolina îi adormea cu capul pe piept, iar el, trudit pînă la vlăguire, dar nu sătul, se simțea plin de aroma sănătoasă și proaspătă a părului ei și se înduioșa, aplecat asupra acelui somn și asupra acelui păr, cu toată dragostea pentru care n-avea cuvinte ca s-o mărturisească, atunci de-abia Lazzaro veghea pînă-n zori, în frămîntarea chinuitoare sporită de noapte pînă la delir, temîndu-se să n-audă bătîndu-i-se la ușă fie de vreun trimis al Raguzanului, fie de acesta în persoană. Și dorea asta, ca să știe pe ce lume se află, ca să încheie socotelile sau ca s-o termine o dată pentru totdeauna. Nopțile erau lungi, chiar atunci cînd primăvara le scurtase. Morișca stridentă se învîrtea încetișor în adierea vîntului, pe acoperiș, ca pentru a-i măsura ceasurile de nesomn și de coșmar. I se păreau mai scurte atunci cînd morișca se rotea nebunește în vijeliile unui anotimp ce se vestea nestatornic și furtunos. În cîteva rînduri i se păru că aude bătîndu-se la ușă sau la fereastră, și se scula să meargă să vadă : era vîntul care le zgîlțîia. O dată i se întîmplă să se-ntîlnească cu Schiavetto :

— Mi se păruse, spuse băiatul, că aud bătîndu-se.

— Și cine-ar bătea la ora asta ? Ești nebun ? Eu, unul, am venit să controlez dacă totul e-nchis cum trebuie. Du-te, adăugă el ca pentru a i se ierta tonul aspru, culcă-te din nou, căci la vîrsta ta ai mai multă nevoie de somn decît noi, ăștia bătrînii.

Cînd izbutea, în sfîrșit, să-și spună că erau neliniști excesive, de-a dreptul neîntemeiate, că, la urma urmelor, lucrurile puteau să dureze și să rămîne neschimbate, sau cînd pentru o vreme mai mult sau mai puțin îndelungată, stătea fără să se gîndească la Raguzan și la negustoria lui de crime și de samavolnicii, își aducea dintr-o dată aminte de el, și cu atît mai puțină plăcere. De altfel nici n-ar fi putut să-l uite prea mult, de vreme ce, precum citim în cronicile de pe-atunci, atît în oraș cît și în satele lipsite de siguranță, se auzea vorbindu-se mai tot timpul de crime și de atacuri, de violențe și de jafuri, aproape-n fiecare zi.

Se sălbăticise, de prea multă mizerie și de prea multe și prea felurite necazuri, poporul din ținutul în care războinicii seniori d'Este recrutaseră, vreme de veacuri, un neam de ostași ales și puternic ; poporul care-i ținuse pe papi, unul după altul, într-o teamă îndelungată ; ținutul, în sfîrșit, în

care se păstra de veacuri zicala că nimeni nu-i atît de sărac, încît să nu-i rămînă un cuţit de-o palmă. Chiar dac-ar fi fost atît de sărac, tot nu i-ar fi lipsit curajul de a-şi face singur dreptate. Acum i-l răpea tocmai faptul că nu mai era sărac şi că era legat de bunăstare. Iar gîndurile năzdrăvane începeau din nou să se învîrtă, ca şi morişca de pe acoperiş, în vreme ce anotimpul se tulbura tot mai mult, zi după zi, iar Padul înregistra, rînd pe rînd, neaşteptate scăderi şi umflări de apă ; unele pricinuite de îngheţuri tîrzii care lipseau cupele de apă, aşa că „scocul" nu mai era de ajuns pentru a le da atîta cîtă le trebuia ; celelalte, primejdioase şi de neprevăzut, pricinuite de ploi torenţiale, care umflau afluenţii apeninici ai Padului, cînd răutăciosul scirroco nimicea şi topea întinderile de zăpezi alpine.

— Anii vacilor grase s-au sfîrşit, spuneau ţăranii bătrîni ; intrăm în cei ai vacilor slabe. Aşa-i mersul lumii.

Şi priveau cîmpia inundată, cerul încărcat de nori apătoşi, care — atunci cînd se însenina — strălucea a pagubă, cu soarele ce-şi trimitea razele prea fierbinţi pe pămîntul umed şi fumegînd :

„Cînd văzduhul luceşte, ploaia se stîrneşte".

După o iarnă prea nestatornică şi fără zăpadă, cu geruri şi cu călduri exagerate, urmase primăvara aceasta rea, bogată în preziceri triste.

Încă o supărare în casa Dosolinei o înfăţişa socrul lui Lazzaro. Acesta devenise şi mai năstrușnic decît înainte ; şi s-ar fi spus că-i părea rău să-şi vadă fata tratată cu grijă, fiindcă Lazzaro o pusese să-şi ia o slujnică pentru muncile grele. Socoteală nesăbuită, după părerea lui Malvegoli, care făcea pe bărbatul din bunele vremuri străvechi, simplu şi aspru, pe tatăl care nu-şi crescuse fiica în astfel de moliciuni. De fapt, îi părea rău să vadă că-n casa ginerelui se aflau bani pentru slujnică, dar nu şi pentru el. Iar el, în fiecare zi de tîrg, cu prilejul fiecăruia din bîlciurile ce se ţineau prin sate, ca şi în morişca din capul său, vîntura tot timpul cîte-o propunere trăsnită, pe care să i-o facă lui Lazzaro : partide de grîu ce se dovedea mai tîrziu ros de molii, sau de porumb stricat de mucegai ; pămînturi de cumpărat la preţuri care-ar fi însemnat un chilipir, de n-ar fi fost ipotecile pe care, în entuziasmul lui, nu se-ngrijea să le cerceteze ; afaceri cu cînepă, cu alimente,

cu orice marfă pe calea apei sau pe uscat ; ba voia să-l asocieze chiar la o tombolă, care urma să se tragă în Ferrara, şi la întreprinderea unuia care voia să construiască un vapor zburător, putînd fi condus cu pînze şi cîrmă, susţinut în văzduh de două perechi de baloane.

— Mă îndeletnicesc cu morăritul, răspunse la început Scacerni : de unde vreţi să am sume ca acelea pe care mi le cereţi ?

— Mi-ajunge un avans.

— Iar restul ?

— Restul (răspunsul era mereu acelaşi) restul în poliţe.

— Şi la ce scadenţă, cine plăteşte ?

— Înainte de a ajunge acolo, se va cîştiga atît, încît să se plătească şi capetele, şi dobînzile, ba să şi prisosească. E o afacere de aur.

Nu-l convingea însă pe morar.

— Fiindcă n-ai încredere în mine !

— Eu, unul, nu, admise Scacerni.

— Şi mi-o spui în faţă ?

— Eu, unul, da.

— Şi cînd te gîndeşti că m-am adresat dumitale din pricina rudeniei, din dragoste faţă de fata mea, ca să nu profite un străin !

— Cereţi-i lui banii.

— Cui ?

— Străinului.

Princivalle simţea că-i vine să plesnească. Se ducea la fată, să-i amărască viaţa cu văicărelile lui, cu insultele şi cu învinuirile, fără să-i pese de greţurile ei şi de neliniştile începutului de sarcină, şi ajutînd-o, pînă la urmă, să-şi bage-n cap tot felul de gînduri negre.

— Un soţ care te-ar iubi nu s-ar purta aşa cu mine, fie chiar din consideraţie pentru tine. Ăsta nu te iubeşte ! Îmi pare rău, am greşit, te-am nenorocit.

Dosolina era înclinată tocmai către supărări de felul acesta. Şi mai era la mijloc şi gelozia, căci cineva se pricepuse să-i vorbească de nenumăratele femei cu care petrecuse morarul pe vremuri ; cîteva îi fuseseră arătate, iar ea se consuma. Iar dacă, dimpotrivă, se năpustea împotriva lui, Malvegoli începea o lungă jelanie : că nu era o fiică bună, că nu-şi amintea că el fusese cel care ţinuse ca măritişul acesta să se

facă şi că nu-i era recunoscătoare ; încă puţin şi i-ar fi reproşat pîinea mîncată acasă înainte de-a se căsători. Deocamdată mînca el, şi bea, fără a neglija să se plîngă de Donata, care, dacă te-ai fi luat după el, îl lăsa să sufere de foame numai din zgîrcenie şi din ură. Dosolina, care cunoştea adevărul, trimitea daruri maică-si, iar tatălui, stăpînit şi de lăcomie, îi servea cîte-o mîncare bună, îi turna de băut, ca să-l îmbuneze şi să înlăture neînţelegerile acelea, care-o întristau şi-o umileau de fiecare dată. Malvegoli, întremat şi încălzit, se purta însă şi mai rău, pînă cînd Lazzaro, întorcîndu-se de la moară, observă ochii roşii ai Dosolinei, voi să afle şi află de vizita lui Malvegoli şi de discuţiile din casă.

Ar fi putut să se arate mai puţin crud faţă de un descreierat, de loc rău, în fond : nu-i spuse prea multe vorbe, desigur, dar suficiente ; iar Dosolinei îi recomandă să trimită daruri maică-si, pentru a n-o lăsa să moară de foame, împreună cu familia de care-ar fi trebuit să vadă acel om de nimic ; iar dacă avea s-o mai vadă cu ochii roşii, taică-său n-avea să mai pună piciorul în casă.

— Cuvintele maică-ti, toate cuvintele maică-ti ! se văicărea Princivalle. S-au înţeles. Numai că pîinea pe care-o primesc de la bărbatul tău nu-mi e de folos !

Şi, între timp, mînca. Dosolina, fiică bună, se gîndea că bărbatu-său şi mai ales, maică-sa arătau într-adevăr prea mult dispreţ faţă de Malvegoli, chiar dacă acesta îl merita.

Într-o dimineaţă, poate în urma unui vis a cărui amintire o pierduse, rămînînd numai cu impresia lui, se trezi convinsă că avea să moară cu prilejul naşterii. La început ideea aceasta, de loc neobişnuită la femeile tinere înainte de prima naştere, nu-i era nici măcar neplăcută şi-o umplea de o duioşie blîndă, uşoară, visătoare, faţă de ea însăşi, care-avea să moară tînără şi frumoasă, faţă de soţ, care-avea s-o iubească, dar prea tîrziu, închipuindu-şi nedesluşit pe cel care urma să se nască şi căruia într-o bună zi i se va povesti despre maică-sa, biata de ea. Şi-şi închipuia plînsetele şi îngropăciunea ; simţea mirosul lumînărilor. Închipuirea o lua însă razna atunci cînd pornea să se gîndească dacă acela care, începînd uneori să se mişte în pîntece, o făcea să tresară cuprinsă de o uimire drăgăstoasă va fi băiat sau fată. Dar într-un rînd, la sfîrşitul unui astfel de bocet nesăbuit, se simţi închisă în sicriu, ţintuită, coborîtă în groapă şi acoperită cu pămînt. Şi nu era

vorba de un vis, ci de un coşmar, cu ochii deschişi, care-o acoperi de sudoare rece. Îi clănţăneau dinţii şi tremura îndelung pe întuneric, în pat, fără să fie în stare să se mişte şi nici să-l trezească pe bărbat. Dispăru de atunci duioşia aceea împăcată, care-i îngăduise să vorbească bucuroasă despre primejdia morţii, fie cu Lazzaro, care se mîhnea în sinea lui, dar răspundea printr-o ridicare din umeri, fie cu cumetrele din vecinătate, care veneau s-o viziteze. Se ivi o temă chinuitoare, nesocotită, pe care nu putea nici măcar să o mărturisească şi care prefăcea într-un chin tot ceea ce-i plăcut unei inimi de mamă, adică şi aşteptarea, şi pregătirile, şi micul trusou la care lucra. Spaima aceasta o apuca pe neaşteptate, atît de dureroasă, încît o făcea să creadă că moartea e gata s-o ia, că i-a bătut ceasul.

Îndată ce-şi revenea, începea să se roage şi spunea *Miserere* şi *Mea culpa* căindu-se, cuprinsă de o ură nelămurită împotriva lui Lazzaro, care-o făcea să păcătuiască, în starea în care se afla şi cu asemenea primejdii. Şi fiindcă el îi poruncise lui Schiavetto să rămînă acasă ca s-o slujească şi ca să-l cheme de la moară, într-un caz de primejdie, Dosolina îl punea pe băiat să înhame calul şi pleca la Guarda să se spovedească şi să recapete îndurarea dumnezeiască.

Parohul din Guarda, *don* Bastiano Donzelli, era un preot cumsecade şi simplu, cam din topor. Îi lăuda zelul, dar nu şi temerile, care aveau în ele ceva neobişnuit. Pe lîngă asta, în anumite ceasuri din zi, era ocupat să lucreze cu sapa, cu hîrleţul şi cu cosorul în mînă o mică proprietate pe care-o avea şi pentru care nu cruţa nici o osteneală, aşa că se întîmplă următorul fapt :

— Fata mea, e bună şi nu-i niciodată de prisos teama de Dumnezeu şi de cele veşnice, dar dumneata ai spaimă, spaimă trupească, şi nimic mai mult. Să fim atenţi, fetiţo, fiindcă cel dintîi merit al rugăciunilor este ca ele să fie curate şi sincere.

— Sînt sigură însă că o să mor.

— Grozavă noutate ! De asta, sîntem siguri cu toţii.

— O să mor născînd.

— Oh, femeia lui Dumnezeu, ce poveşti mai sînt şi astea ? Ascultă : cînd ai nevoie de mine, sînt aici ; sînt preot, deşi nevrednic, şi-s preot anume pentru asta. Vino la mine cu orice păcate, dar păcate limpezi, păcate de moarte, să fim lămuriţi ; iar eu n-o să-ţi cruţ canonul, iar apoi mîngîierea şi

iertarea, dacă-o s-o meriţi şi cînd o s-o meriţi. Nu face însă pe fricoasa şi pe bolnăvicioasa, căci e vorba de păcatul trufiei, dacă vrei s-o ştii. Şi nu veni pe urmă să mărturiseşti năzbîtii nevrednice de spovedanie, ca aia cu „voi muri din naştere". Eşti la mîna Domnului, ca toată lumea : iată tot ce-aveam să-ţi spun. „O să mor" — adăugă el supărat, cînd şi-aduse din nou aminte — „o să mor" ; ce mai noutate ! Mai curînd, dacă n-ai altceva să-mi spui, nu mă face să-mi pierd vremea, căci cîmpul merge prost anul acesta, ştii bine, bruma aia de recoltă se risipeşte, iar cele patru palme de pămînt au nevoie de mine ; căci dacă pun lucrători, se duce tot cîştigul pe apa sîmbetei. Şi să nu-ţi închipui cine ştie ce ! E şi ăsta un lucru plăcut în faţa lui Dumnezeu, fiindcă el nu a poruncit nimănui să stea cu mîinile-n sîn, nici măcar nouă, preoţilor.

Iar el era într-adevăr un preot activ, expeditiv, şi poate chiar prea mult, în slujba sa ; şi-atît de cunoscut pentru priceperea şi cinstea lui în probleme de agricultură, încît era deseori chemat în pieţe să-şi dea cu părerea şi să ia hotărîri, ca expert şi ca arbitru, în caz de neînţelegeri. Dosolina îşi recunoscu vina, cu sinceritate, şi-şi primi mustrarea aşa cum se cuvenea, dar spaima ei, cu toată mărturisirea şi mustrarea, nu se micşoră şi n-o tulbură mai puţin.

De altfel, după anumite semne, sau mai curînd superstiţii şi prejudecăţi, cumetrele, uitîndu-se la ea, preziceau o naştere grea şi chiar dacă nu i-o spuneau direct, făceau asemenea mutre, încît Dosolina nu mai era în stare s-asculte fără teamă cîntecul de piază-rea al cucuvelei, la vreme de noapte, şi nici să vadă tăindu-i-se drumul de o pisică neagră. Lipsea şi maică-sa, fiindcă aceasta se apucase să facă pe despotica şi să exagereze cu sfaturile şi în casa ginerelui, de acord, în cele din urmă, cu Malvegoli ; pînă-ntr-atît, încît, pentru o vorbă mai greşită decît alta, bărbatul, care devenea tot mai irascibil şi poate că era într-adevăr tentat să se căiască de a fi luat o nevastă neliniştită, bolnăvicioasă şi gata, poate, să-l coste doctor şi leacuri, exagerase şi greşise şi el. Pînă la urmă îşi jignise amîndoi socrii, făcîndu-i să strige :

— N-o să mai punem piciorul în casa asta !

— Păi tocmai asta şi vreau !

Pe urmă îşi dăduse seama de greşeală, fără altă urmare decît aceea de a se mohorî şi mai mult ; iar Dosolina încerca

din nou, dar şi mai plină de ură, şi mai tristă, simţămîntul acela de umilinţă ranchiunoasă. „Fiindcă sînt săracă, fiindcă m-am urîţit, fiindcă sînt bolnăvicioasă, se gîndea ea, de-aia se poartă aşa cu mine. Şi sînt măritată, şi nu mai am nici o scăpare, trebuie să îndur asta toată viaţa. Noroc că nu mai am prea multă."

De fapt, dacă e să judecăm drept, gîndul acesta ar fi trebuit să-i aducă mîngîiere ; dimpotrivă, el făcea şi mai grea nedreptatea pe care-o suferea, aceea de-a se vedea tratată astfel şi de-a nu mai avea mult de trăit, fiind atît de tînără : poate că astea sînt, în genere, binefacerile judecăţii, ori, mai curînd, poate că sînt astfel numai atunci cînd nu le sprijină răbdarea.

Cît despre cumetre, una dintre ele, Venusta Chiccoli, femeie cu cap şi cu inimă, ştiu să le vorbească pe şleau celorlalte :

— Dacă veniţi aici să vă lungiţi mutrele, femeilor, şi dacă nu sînteţi în stare să daţi o mînă de ajutor, e mai bine să nu mai vă-ncurcaţi în picioarele mele.

Venusta era expeditivă, jovială, fără lacăt la gură ; pricepută la naşteri, ca şi în oricare alte treburi casnice, căci adusese pe lume atîţia copii, încît, spunea ea rîzînd, îi venea şi greu să-şi numere toată liota aia.

— Iar acum, cu asta de-aici, adăuga ea, după ce prinsese o mare dragoste pentru Dosolina Scacerni, mi se pare că am încă un copil : ca şi cînd nu mi-ar da destulă bătaie de cap ăia pe care i-am făcut eu.

Vorbind astfel, suspina cu o căutătură în care se-amestecau veselia şi compătimirea faţă de ea şi faţă de alţii, inima bună care nu ţinea să se dea pe faţă, şi, în sfîrşit, aerul acela de morocănoasă ce se căia de binefacerile ei. Aerul acesta îi era foarte propriu ; şi se lovea cu mîna peste frunte, ca pentru a spune : „Ce cap năstruşnic !" iar apoi, începînd să vorbească de turma ei de copii şi poate de propria ei tinereţe de altădată şi de primăverile ei, se izbea cu amîndouă palmele peste pîntecele deformat de prea multe naşteri, de munci, de grăsime şi de o anume neglijenţă, care, datorită felului ei de a fi, al îmbrăcăminţii ei, îi dădea o anume sprinteneală de muncitoare harnică, de truditoare robustă şi foarte ocupată, care n-avea timp pentru ea însăşi. Miloasă şi gata să sară în ajutorul oricărui nevoiaş, numai să fi fost în puterea ei să-l ajute şi să-l sprijine, se mustra tot timpul pe ea însăşi şi pe ceilalţi pentru

încurcăturile și nenorocirile în care aceștia cădeau, din amor propriu, și pe care ea le lua asupră-și din dragoste față de aproape :

— Nebuni voi, și nebună eu, dar cu mai mult decît voi, căci treburile mele cine-o să mi le facă ?

Afară de gospodină la ea acasă, și-n orice casă din Guarda unde se ivea nevoia, era spălătoreasă, infirmieră, cusătoreasă, reparatoare, croitoreasă a satului, întotdeauna obosită și în întîrziere, dar totdeauna punctuală, de fapt.

Dacă era greu ca în decăderea timpurie a țărăncii să o ghicești pe bruneţica sveltă și rotofeie de altădată, fața, o dată cu maturizarea, devenise cărnoasă, dar tare și întinsă, iar din orbitele adînci și precis tăiate țîșnea o privire dreaptă și hotărîtă, inteligentă, vioaie și neagră. Nasul se îngroșase și ajunsese pătrat, și din pricina năravului de a priza tutun, dar nările se păstrau vii, curioase și senzuale, contrastînd cu gura uscată, și chiar amară, în puținele clipe în care femeia se odihnea și uita de ea însăși. Dar dacă cineva o întreba atunci ce anume-i trecea prin minte, se mira, de parcă și-ar fi revenit dintr-un leșin ; apoi se supăra : avea ea, parcă, timp să stea să se gîndească ?

Soțul ei, Chiccoli, cîrpaciul celor două Guarda, fiindcă și cei din Guarda venețiană treceau, prin tradiție, fluviul, ca să-și pingelească încălțămintea, era dintre bărbații aceia al căror noroc la femei miră pe oricine, și ar mira și mai mult dac-ai sta să te gîndești și nici măcar femeile nu sînt în stare să explice lucrul acesta : iar mai puțin ca oricare alta ar fi în stare o fată cum fusese Venusta, destul de frumușică, nurlie, picantă și înzestrată de familie cu oarecare avere, căutată de mulți, pretențioasă în ce-o privește, și mîndră, s-ar putea spune. Sigur că ultimul la care s-ar fi gîndit nu să se îndrăgostească de el, dar să-i arunce măcar o privire vreodată, fusese Chiccoli, care, în ce-l privea, n-avea nici o avere, era scund, urîțel, grăsuț și nătîng, dacă în ochii-i spelbi n-ar fi licărit veșnic o uimitoare simpatie față de femei, și nu față de asta, ori față de ailaltă, ci față de sex, exprimînd o poftă umilă, dorindu-le pe toate și mulțumindu-se cu oricare. Avea în ochi, cînd îl priveai, un fel de devotament extaziat, datorită căruia, chiar dacă nici una nu-l putea admira sau măcar stima, fiecare femeie era sigură că-i putea cere și impune orice

lucru : servicii ciudate, nebunii uimitoare, ca şi prostii, fleacuri, nimicuri ridicole şi neghioabe. El făcea parte dintre cei care, în schimb, cer un singur lucru, şi de ordin fizic ; şi nu-l socot niciodată plătit sau preţuit prea scump : puterea unei vocaţii, în sfîrşit, umilă şi irezistibilă.

Fie din pricina asta, fie din pricina ei, luată pe neaşteptate, ori poate din pricina ceasului şi a anotimpului, căci un privilegiu al unor asemenea oameni este o dispoziţie aparte pe care-o au de-a prinde prilejul şi de-a se arunca asupră-i cu o îndrăzneală care-i expune în chip egal la cele mai felurite succese ; fapt este că într-o zi, cu mult timp în urmă, în spatele unui gard viu, Venusta se pomeni căzută-n greşeală tocmai datorită lui Chiccoli, iar apoi însărcinată, înainte de a-şi fi dat seama cum de putuse săvîrşi un asemenea lucru. Şi chiar acum, gîndindu-se din nou la asta, îşi amintea lămurit vorbele lui, care-i aprindeau încă obrajii de roşeaţă, rostite îndată după greşeală, jumătate măgulitor, jumătate supărat :

— Acum n-o să mă mai socoţi vrednic de-a mă lua de bărbat.

— Acum voi fi eu nevoită să mă mărit cu tine, ticălosule ! îi răspunse ea, cu o pornire spre rîs care-i întrerupea plînsul, de ruşine şi de supărare.

Iar apoi, de fiecare dată cînd ea se necăjea de cîte-o greşeală săvîrşită de el, în dauna credinţei conjugale, Chiccoli, ca să capete iertarea începea să spună :

— Tatăl copiilor tăi... — iar rîsul acela îi gîdila din nou gîtlejul Venustei.

Cînd se însură *padron* Lazzaro, clientul lui Chiccoli, pentru pingelit, şi al ei, pentru cîrpeli, şi prieten cu amîndoi încă din primele zile ale instalării în vadul de mai sus de Guarda, Venustei îi trecu prin minte :

— Un bărbat ca ăsta îmi trebuia mie, iar eu lui.

Gînd ciudat, care nu numai că nu răpi nimic, dar chiar adăugă ceva la dragostea pe care o simţi pentru Dosolina şi care căpătă imediat ceva ocrotitor şi matern. Mai tîrziu, nu se sfii să mărturisească gîndul acesta soţului, iar acesta, în felul acela al lui, care-o făcea întotdeauna să rîdă, răspunse :

— E foarte adevărat, dar e tîrziu.

— Aşa ? Nu cumva fiindcă sînt bună de aruncat ?

— Fiindcă eşti prea cinstită, prea cinstită !

După cei doi bătrîni din Occhiobello, Venusta şi Chiccoli, deşi din motive deosebite, fuseseră în toţi anii aceia singurele două fiinţe cu adevărat prietene şi se bucurară de simpatia lui *padron* Lazzaro, care spunea despre Venusta :

— Femeie cu cap şi cu inimă ; iar el un *sbargnìf*, un prefăcut, unul care navighează între două ape. Dar mi-amintesc, de pe vremea cînd eram ostaş, cum li se spunea unor asemenea tipi, pe-acolo prin părţile Lombardiei : „o bombardă".

Şi fu una din rarele dăţi cînd el evocă din nou vremurile acelea, atîta şi atîta de deosebite, ale regatului napoleonian al Italiei. Şi cît de îndepărtate şi de deosebite păreau acum, de dincoace de Pad şi de Mincio, ţinuturile Lombardiei ! Se apucă să le spună numele şi rămăsese dus cu totul pe gînduri : îi vedea parcă pe soldaţii mareşalului Massena, în ziua aceea cînd, băieţandru fiind, îi făcuseră poftă să cutreiere lumea, ca ostaş al lui Napoleon.

Şi îl dojenea pe Chiccoli :

— Para cînd e fleşcăită, se cade să stea pe loc.

Nu izbutea însă să se uite urît la el ; de altfel, pe vremea cînd alerga după fuste, acesta îl întovărăşise şi-l asistase, în cîteva rînduri, ca să-l ferească de vreo cursă, ca să-i ţină sacul şi ca să şi-l umple pe-al lui, potrivit unor năravuri întru totul asemenea celor ale cucului, cînd îşi depune ouăle în cuibul altora.

Şi cu toate că Lazzaro era departe de a-şi închipui una ca asta, „bombarda" îl şi precedase uneori, şi îi ţinuse locul, încornorîndu-l pur şi simplu. Unul din avantajele lui pe lîngă femei era acela de a nu se lăuda niciodată, mulţumindu-se totdeauna cu ceea ce îi dădeau, cu mult sau cu puţin.

Acum toate acestea trecuseră şi se terminase cu tinereţea, iar *padron* Lazzaro se îndeletnicea cu mustratul : trebuia ţinut seama că venise vremea să renunţe la gărgăuni şi la năbădăi, nu să iasă pe pragul prăvălioarei, cu o pingea sau cu o căpută în mînă, scurgîndu-i-se ochii după fiecare muiere care trecea.

— Vezi-ţi de meserie, desfrînatule, şi n-o mai supăra pe Venusta ; şi aşa, tot nu meritai tu o femeie ca asta.

— Şi nici n-o merit.

— Ar trebui să săruţi pulberea prin care calcă.

— Sărut pulberea.

De altfel, în timpul unor asemenea discuţii nu se priveau în faţă, căci Lazzaro, dacă se întîmpla să întîlnească ochiul stins şi privirea aprinsă a „bombardei", cu toate că, de obicei, era atît de puţin înclinat spre rîs, izbucnea fără să vrea într-un hohot de rîs, spre deplina pagubă a moralei.

— Ha, ha !

— Hi, hi, hi ! îi ţinea hangul cizmarul, cu glas piţigăiat.

— Ha, ha !

— Hi, hi, hi !

Rîsul lui ţinea totdeauna cu un *hi* mai mult decît ha ha-urile lui Lazzaro, ca pentru a marca, în chip discret, avantajul acela de un punct cu care, în cele din urmă, se alegea el. Sub aparenţa aceea şubredă şi amărîtă, trebuie s-o spunem şi pe-asta, Chiccoli se bucura de-o sănătate de fier, pe cînd aceea a puternicului Scacerni, de cîtva timp, nu mai era tot atît de perfectă şi suferea de o hibă tăinuită. Fapt este că paloarea lui de malaric se preschimbase în istovire, cu pete de fiere, ca şi albul ochilor, a căror lumină slăbea, deseori. Părul rămînea negru, dar, în barbă, cele cîteva fire albe se transformaseră, îndată după căsătorie, din dispreţ parcă, în ditamai smocurile ; iar el spunea :

— Le era urît să stea singure.

Venusta însă, fără prea multe complimente, îi recomandă tinerei neveste să fie cu băgare de seamă, căci puterile unei maturităţi sănătoase se pot lua la întrecere cu tinereţea, în ce priveşte rezistenţa, dar nu şi în ce priveşte putinţa de refacere. Dosolina se înroşi şi nu mai ştiu ce să răspundă :

— Dar ce v-a venit, dar ce spuneţi...

— Ştiu eu ce spun.

— În starea asta ? Dar eu, izbucni ea apoi, plîngînd, cu cred că nici măcar nu mă mai iubeşte, că nu poate nici măcar să mă vadă !

Venusta strigă, o dojeni cu asprime, argumentă, fără a izbuti s-o liniştească. Cînd veni şi ultima lună, soţii se despărţiră cu camerele ; iar Dosolina, în patul matrimonial, prea larg, se întrista, singură-singurică. Scacerni însă ştia foarte bine, fără să poată mărturisi nimănui, ce anume şi cine anume îi îmbolnăvea ficatul şi fierea ; şi nu voia să atribuie în această privinţă nici un rol, nici măcar pe acela, care ar fi fost îndreptăţit, frigurilor de baltă, care, o dată cu sosirea verii, umedă

și fierbinte în anul acela, îl năpădiseră mai rele ca oricînd, cu o tenacitate vicleană, ca și cînd boala, atacîndu-l mai adînc, nu s-ar mai fi lăsat „scoasă prin năduşeală", aşa cum spusese şi cum făcuse pînă atunci. Dar şi în această privinţă Scacerni îl învinovăţea tot pe Raguzan, şi o făcea cu plăcere, cu plăcerea urii, gîndindu-se că tot lui îi datora şi asta, că tot el îi otrăvea şi sîngele.

Dar : „N-o să se termine astfel, îşi spunea el, în sinea lui, o să vină şi ziua în care-o să-l răsplătesc pentru toate şi-o să vadă, dacă el e cămătar raguzan, cît de bine-mi plătesc eu datoriile : eu în ocnă, dar el în iad."

Capitolul al treilea

ZIUA VIJELIILOR

I

Într-o noapte, pe la jumătatea lui octombrie, dormea obosit în urma eforturilor depuse în zilele dinainte, cînd fluviul urcase pînă dincolo de semn, cu o iuţeală menită să uimească pe toată lumea, coborînd apoi, cu aceeaşi iuţeală şi tot spre uimirea generală, o dată cu lăsarea neaşteptată a unui frig uscat, care îl convinsese pe *padron* Lazzaro — după mai multe nopţi petrecute la moară şi după ce aruncase o privire către seninul înstelat — că se putea duce, în sfîrşit, la culcare. După cum am spus, era atît de frig încît ceruse încă o învelitoare ; în toiul nopţii se trezi însă lac de năduşeală, căci vremea se schimbase. O rafală înăbuşitoare de vînt învăluia mînioasă, casa ; morişca de pe acoperiş parcă înnebunise. Crezu că-l trezise schimbarea de vreme, cînd, tăcînd deodată vîntul, o auzi pe Venusta, rămasă peste noapte în vederea apropiatei naşteri a Dosolinei, ducîndu-se în bucătăria alăturată, luînd apă din ceaun şi umplînd un lighenaş. Apoi, ea trecu în odaia Dosolinei şi, cînd deschise uşa, un vaiet de abia murmurat, un plîns ca de copil ajunse la urechea bărbatului somnoros, care blestema în gînd vîntul şi vremea rea, şi îl făcu să sară jos din pat. Dar jalea acelui plînset semăna într-adevăr cu aceea a copiilor, aşa că voi să vadă dacă nu cumva Venusta adusese cu ea unul din copilaşi. Îşi trase pantalonii şi deschise uşa încetişor. În bucătăria întunecată zări văpaia roşcată a jărateculuí din vatră şi candela care de-abia pîlpîia în faţa icoanei Celei Îndurerate, dar fîşia luminoasă, care se strecura prin uşa întredeschisă a odăii conjugale, îi spuse lămurit cine plîngea astfel. Şi-l cuprinse o

milă duioasă, îndurerată, plină de nerăbdare : mila aceea care te face să-i spui cuiva, ca unui copil :

„Nu plînge : o să-ţi treacă !"

Dincolo, în odaie, Venusta trase tutun pe nas şi strănută. Vaietul se liniştise. Răbufni însă o rafală de vînt, zgîlţîind casa. Lazzaro o auzi pe Dosolina spunînd :

— Dumneata, Venusta, doar n-ai fi vrînd să stai toată noaptea în picioare ? Culcă-te puţin, căci mă simt ceva mai bine.

Glasul era atît de dulce şi de chinuitor, încît Scacerni se opri în mijlocul bucătăriei, să asculte :

— Află dumneata, frumoasa mamei — spunea Venusta, veselă — că eu, cu cîteva prize de tutun fin, stau trează oricîte nopţi vreau, fără să-mi fie somn.

— Vai, Venusta, eu o să mor ! simt, ştiu c-o să mor !

Începuse să plîngă din nou, iar Lazzaro se aştepta la o mustrare drăgăstoasă şi morocănoasă ; în loc de asta, o auzi pe Venusta chicotind şi spunînd, în timp ce-o mîngîia, fără îndoială, pe frunte :

— Dacă ţi-aş spune că prima dată eram şi eu sigură c-o să mor ; şi că pe urmă, am făcut atîţia, de nici nu-i mai ştiu cîţi ! Adevărat, nu ţi-am spus niciodată că la prima mea naştere, închipuieşte-ţi, nu trecuseră decît trei luni de cînd fusesem la preot, eu şi cu Chiccoli ; „bombarda", cum spune *padron* Lazzaro. Te miră ? Hei, o poveste curioasă ! O să ţi-o spun într-o zi, ca să te distrez.

— Venusta, n-o să mai fiu aici ; n-apuc seara de mîine.

— Ta, ta, ta, ce gugumănii !

Vorbind astfel, o lovea drăgăstos pe dosul mîinilor ; dar în sufletul lui Lazzaro spaima că Dosolina o să moară cu adevărat veni să se adauge peste milă. Tocmai se pregătea să intre, cînd auzi :

— Să nu crezi că mi-e frică. Mai înainte, mi-era frică de moarte şi de suferinţă. Acum, cînd sînt aproape (n-are rost să-mi spui că nu) nu mă mai tem de loc. Mi-am rînduit totul, m-am spovedit ; de altfel, ce să mai caut pe lume ? Dumnezeu o să mă ierte.

— Ce să mai cauţi pe lume ? Dar bărbatul dumitale ?

— N-a fost în stare să mă iubească nici măcar un an întreg.

— Ah, asta e prostie curată şi, dacă n-ai fi o copilă, mai că m-aş înfuria.

— Dumneata nu ştii, nu poţi să ştii...

— Ştiu şi pot să ştiu, drăguţo, că bărbaţii au gîndurile lor, şi dacă nu ni le spun nouă, o fac de multe ori pentru a nu ne nelinişti. Că *padron* Lazzaro te iubeşte ca pe lumina ochilor lui, e-atît de sigur încît aş pune rămăşag pe vederea alor mei.

— Atunci, aşa o fi, or fi gîndurile, nu vreau să spun nu ; şi pe urmă, ce mai interesează acum ?

— Acum, acum... bombăni Venusta.

Dar în Lazzaro, orice sentiment era dominat de uimirea pricinuită de revelaţia aceea : femeia lui era încredinţată că el n-o mai iubea ; iar dacă ea avea, într-adevăr, să moară, iată-l şi deznădăjduit de-a fi făcut un rău cuiva, care s-a dus cu el în mormînt, fără putinţă de scăpare. Strînse pumnii : se adăugă şi asta, să sporească datoria de ură sîngeroasă pe care-o avea faţă de Raguzan.

N-o văzu la faţă pe Venusta care, intrînd din nou în bucătărie cu un lighenaş în mîini, avea lumina candelei în spate, dar îşi dădea seama că de îndată ce ieşise pe uşă se întunecase la faţă. O întrebă încetişor, în penumbră :

— Venusta, au început durerile ?

— Ah, eşti aici ? Aşteaptă, căci bolnavii au auzul ascuţit.

Vorbind astfel, lăsă jos lighenaşul şi se apropie de uşă ; iar Scarceni :

— Ah ? Ce-mi spui ? Ce-ai să-mi spui ?

— Nu, nu-i nimic de speriat ; totuşi...

— Totuşi ?

— Nu văd limpede. Durerile...

— Au început ?

— Dă-mi voie să vorbesc. La ora asta, mi-ar conveni ca ele să crească, ba chiar să fi ajuns să fie puternice.

— De ce ?

— Pentru că, pentru că lucrul merge cu atît mai bine cu cît durerile sînt mai puternice şi mai hotărîte. Totuşi, este prea devreme pentru a ne nelinişti.

— Dumneata eşti totuşi neliniştită.

— Vai, ce om curios : toţi la fel ! Este o treabă pe care ar voi-o terminată în doi timpi şi trei mişcări, repede, atît cît

ați și trudit în această privință, dumneavoastră, bărbații. Se știe cîtă osteneală vi se cere dumneavoastră, iar în încurcătură rămînem noi, bietele femei. E o treabă care dă totdeauna de gîndit, iartă-mă, te rog, *padron* Lazzaro, iar prima dată mai mult ca oricînd. Iată din ce pricină mă vezi îngîndurată.

— Venusta, întrebă Dosolina, cu cine vorbești ?

— Nu-ți spuneam eu că au auzul ascuțit ? Și răspunse : Cu soțul dumitale.

— Cum ? Nu s-a dus să se culce ?

— S-a trezit. Iar către Scacerni : Du-te, spune-i ceva s-o liniștești.

— A fost vîntul, Dosolina, spuse Scacerni, intrînd. Ai auzit ? Începe din nou. Nu poți sta liniștit pe o asemenea vreme.

— Am auzit, răspunse Dosolina cu greu. După toate nopțile astea, după aîtea osteneli, o să mai trebuie să petreci altele și la moară, sărmane Lazzaro ?

— Oh, nu mă mișc de-aici, întîmplă-se orice-o vrea să se-ntîmple.

— Vai, în privința mea nu trebuie să te neliniștești, căci totul va merge bine.

— Să te-asculte Dumnezeu, Dosolina.

Ea își ascunsese gîndul, iar el știa : minții se ca un copil, cu biata ei fețișoară ascuțită, palidă, îndurerată, care-i strînse inima bărbatului :

— Să te asculte Dumnezeu, Dosolina, fiindcă altfel... nici măcar să mă gîndesc nu vreau ! Dragostea pe care ți-o port nu m-am priceput să ți-o spun, nu mă pricep să ți-o spun, fiindcă e prea mare. Ajunge gîndul de a te pierde pentru a mă face să mor deznădăjduit, Dosolina !

Pe pernă, din toată fața ei nu se mai vedeau decît ochii, luminînd-o :

— O, Lazzaro, nu știi ce bine-mi faci ! Acum nu mai vreau să mor.

— Cum adică ? Voiai să mori ?

— Da, Lazzaro, iartă-mă. O să-ți spun pe urmă ; acum m-apucă iarăși durerile.

Venusta intră din nou în odaie :

— Las-o în pace, *padron* Lazzaro. Iar cu teama cum stăm, Dosolina ?

— Oh, răspunse Dosolina, mi-e încă teamă, dar el mi-a dat curaj.

— Bine, bine : cum se împacă pînă la urmă curajul şi teama, e un lucru pe care-o să-l vedem mai tîrziu ; deocamdată, *padron* Lazzaro, aprinde o lumînare sfinţită pentru Preasfînta Fecioară şi una pentru cea care i-a dat naştere, pentru Sfînta Ana, ocrotitoarea noastră a femeilor, în astfel de clipe.

Scacerni ascultă, dar cînd fu să aprindă cele două lumînări, cuvintele : „Eu în temniţă, iar el în iad", ţîşniră foarte limpezi, parcă scrise cu foc, într-o beznă oarbă şi veşnică, înfuriindu-l şi deprimîndu-l în acelaşi timp, aşa că, întinzîndu-i lumînările Dosolinei, grăi :

— Aprinde-le tu, şi adăugă apoi ca pentru sine : Eu nu mă bucur de mila Domnului.

Vîntul şuiera acum şi mugea într-una, iar ploaia cădea zgomotoasă peste cîmpia întunecată şi inundată. Dinspre fluviu venea din cînd în cînd, aci mai îndepărtat, aci mai apropiat, zgomotul unei împuşcături. Erau oamenii de prin sate, plecaţi să facă de pază la stăvilare, din pricina străvechii bănuieli că cei de prin satele de la munte s-ar gîndi ca, la adăpostul nopţii şi furtunii, să îndepărteze primejdia tăind stăvilarul la vale şi uşurînd astfel fluviul. Trăgeau în aer, ca să-i pună în gardă pe cei rău intenţionaţi, pentru orice eventualitate ; trăgeau în umbrele spaimei şi ale bănuielii, în umbrele urii. Scacerni ştia ce însemnau împuşcăturile acelea :

— Fluviul creşte iarăşi prea mult.

Trebuie spus de asemeni că atunci cînd fluviul se ridica deasupra semnului bărcile tîlharilor începeau să cutreiere şi mai cutezătoare, şi mai obraznice, ca să profite de prilej. Se cădea ca acestora să li se aducă la cunoştinţă că existau şi plumbi şi praf de puşcă.

Şi iată un sunet grav, gingaş, înaripat şi pătrunzător, avînd în el ceva tainic : după o măsură scurtă urma o notă prelungă, de o gravitate ciudată, în noaptea aceea cumplită ; nu chema, ci poruncea.

— Suflă în cornuri, spuse Scacerni, cheamă echipele pe stăvilare. Fluviul a trecut cu multe uncii peste semn.

Venusta știa și ea că în zilele dinainte fusese nevoie ca în multe locuri să se înalțe stăvilarele, să fie oprite inundațiile și să fie îndepărtată primejdia anumitor smîrcuri, și că vadurile secate fuseseră inundate din nou. Șopti :

— Doamne, ajută-ne.

— Suflă scirroco, spuse Scacerni, și se gîndi : „Fluviul se varsă greu în mare ; e și mai rău dacă începe să bată austrul și dacă marea crește". Adăugă apoi cu glas tare : Vremea e cîinoasă.

Cornurile răsunau din mai multe părți, domol, dar stăruitor, sub ploaia necruțătoare ; iar sub cerul îngreunat de nori păreau însuși glasul străvechi al fricii și al nelinișii unui ținut supus fluviului pe viață și pe moarte ; și fiecare și-l descoperea în inimă, în sînge, străvechi, aidoma părinților și părinților părinților lor, ca pe un glas familiar și popular ; dar neliniștea stăruia în inimi, laolaltă cu rugile și cu blestemele ; glasul cornurilor dădea de știre și chema, tot mai tare, tot mai îndepărtat, și reamintea în ținut de o fatalitate înfricoșătoare și bătăioasă, dincolo de teama omenească ; dincolo de bătălia la care erau chemați oamenii ; dincolo de resemnare ; dincolo de speranță. Glasul acela părea potrivit după forța lucrurilor și psalmodia cutezător inevitabilul, pe aripa întunecată și ploioasă a vîntului scirroco.

Padron Lazzaro asculta, stînd jos cu coatele pe masa din bucătărie, uitîndu-se la jarul din vatră. Cu sufletul, alerga acolo unde chemau cornurile, dar, din cînd în cînd, un geamăt șoptit al Dosolinei făcea să tresară. Venusta îi spuse :

— Mi se pare că lucrurile merg bine.

— O să țină mult ?

— Ei, douăsprezece, cincisprezece ceasuri ; cînd una naște pentru prima dată, chiar douăzeci.

Se-nspăimîntă, un fior îi trecu prin măruntaie și ca să nu-și spună „Moare !", grăi :

— În timpul ăsta, moara se duce. Dar ce-mi pasă ?

— Se duce ? exclamă Venusta.

Cineva bătea încet la ușa dinafară, Scarceni se gîndi : „Iată, vin să mi-o spună" și nu se clinti.

Cel de afară bătu mai tare. Iar Venusta :

— *Padron* Lazzaro, ai adormit ?

— Mă duc, mă duc.

Era Beffa, înfofolit, care scălda pragul cu apă, şi spunea :

— Ce noapte, stăpîne ! Apele-au început să se umfle pe neaşteptate şi se spune că, după cît se ţine minte, Padul n-a mai fost văzut niciodată umflîndu-se atît de repede. Şi creşte, văzînd cu ochii, stăpîne.

— Văzînd cu ochii, în bezna asta ?

Beffa încetă să se mai legene ca un urs şi-l fixă cu un singur ochi :

— Aha, vă arde de glumă ?

— Ce pot să fac eu dacă Padul se umflă ? Încet sau repede...

— Cum credeţi ; am socotit că e de datoria mea şi-n interesul dumneavoastră. Ar trebui să veniţi să aruncaţi o privire.

— Nu mă pot clinti de aici.

— Fiindcă plouă prea tare ? Iertaţi-mă, vorbesc aşa fiindcă-mi păreţi pus pe glume.

— Ţi-am spus că nu mă pot clinti de aici.

— Dumneavoastră sînteţi stăpîn.

— Voi, tu şi cu Malvasone, aveţi grijă ca parîmele şi prăjina să ţină bine : funii aveţi destule, dublaţi parîmele. Mai tîrziu o să-l trimit pe Schiavetto după veşti. Zorile nu trebuie să fie chiar atît de departe.

Vorbind astfel, ieşise în uşă : afară era atît de întuneric, încît te făcea să crezi că zorile nu vor mai veni niciodată. În timpul acesta Beffa bombănea, nemulţumit :

— Care Schiavetto ? Care veşti ? Vi le-am adus eu. Ce-o să vă mai poată spune Schiavetto al dumneavoastră ? În sfîrşit, ca să v-o spun pe şleau, la moară lucrurile stau prost : nu-l văd bine pe San Michele. Pare-mi-se însă că nu vreţi să pricepeţi.

Era şi el mirat văzînd că Scacerni îl lăsase să vorbească atît de mult ; fu însă şi mai mirat, auzindu-l rîzînd vesel :

— Am înţeles de mult că eşti un fricos fără pereche. Şterge-o şi fă ce ţi-am spus.

Beffa plecă, bolborosind ceva în legătură cu oamenii care pun pielea altora în primejdie, ca să nu le-o ude ploaia pe-a lor.

— *Padron* Lazzaro, strigă Venusta, Dosolina vrea să-ţi spună o vorbă.

Schiavetto intrase fără zgomot în bucătărie. Spuse :

— Stăpîne, mă duc eu la moară şi vin înapoi să vă spun dacă e ceva nou.

— Aşteaptă să se lumineze de ziuă. Sînt aici, Dosolina, nu te las, stai liniştită.

Dar moara lăsată în voia soartei, scufundarea şi distrugerea ei, îi făcea acum o plăcere răutăcioasă : ducă-se totul pe pustii, dar repede. Şi sigur că şi Dosolina, sărăcuţa, îl încurca tocmai cînd nu trebuie.

Chipul ei îl opri în prag, tocmai cînd gîndea astfel. Durerile, care îi devastau chipul, făcîndu-l aproape de nerecunoscut, aşterneau pe el ceva sfînt. Descoperea poate acolo mama ; pe a lui chiar, care-l adusese pe lume, necunoscută pînă într-atît, încît nici numele nu i-l ştia ; o recunoştea în suferinţa aceea a tuturor mamelor, şi în chipul iubit. Or, în timp ce, sub cearceafuri, trupul plăpînd, zgribulit şi încordat mărturisea întreaga suferinţă, Dosolina deschise ochii, iar dragostea îi lumină faţa în întregime, cu o gingăşie grăbită, nespus de scumpă şi de omenească. Cu glas trudit şi întretăiat, bolnava spuse :

— Du-te, Lazzaro, du-te unde e nevoie de tine, la moară ; fluviul s-a umflat îngrozitor : binele pe care mi-l puteai face, mi l-ai şi făcut ; am curaj, Lazzaro, mi l-ai redat tu. Acolo e nevoie de un om ca tine : du-te acolo, pentru mine, pentru ăsta care mă face să mă chinui. Schiavetto îţi va aduce veşti de la mine, şi-mi va aduce din parte-ţi. Du-te.

Lazzaro privi către Venusta, care spuse îngrijorată :

— Dosolina are dreptate. Şi apoi, în împrejurările astea, bărbaţii mai mult te-ncurcă.

— Atunci, grăi Lazzaro, o să mă duc. Sigur că acolo e nevoie de mine, fiindcă Beffa şi-a pierdut curajul, iar Malvasone n-are prea multă minte. Pe urmă, dacă vrei să mă vezi, Schiavetto, din două salturi, vine să mă cheme, şi sînt aici. O să mă duc, încheie el ; curaj Dosolina, şi mulţumesc.

Se apropie să-i dea o sărutare pe frunte, cu un fior în sînge, un fel de remuşcare fizică din pricina suferinţelor acelora. Dar un asalt neaşteptat al unor dureri violente şi zguduitoare păru s-o scoată din minţi. Îl privi ţintă, cu ochii chinuiţi de suferinţă şi plini de o duşmănie ciudată, cu desăvîrşire animalică ; şi striga zguduită :

— Pleacă, du-te, nu mă atinge ! Pleacă, bărbate, pleacă ! Vrei să vezi cum sufăr ? Stai departe ! E vina ta ! Dar nu mă înşeli tu pe mine, acum cînd ştiu. Vai, Doamne, ia-mi zilele, ai milă de chinurile astea, iar tu, niciodată, să ştii !

Sărmanul chip se prăbuşi din nou pe pernă, gîfîind : aiura ? Închisese ochii : îşi dădea duhul ? Cu ochii miraţi şi îngroziţi, Lazzaro o întrebă pe Venusta, iar aceasta rîdea :

— Ei, nu-ţi face griji ; aşa vorbim toate ; habar n-aveţi voi, bărbaţii, ce se întîmplă ! Dac-ar exista într-adevăr dreptate pe lume, ar trebui să împărţiţi cît de cît suferinţa asta cu noi, femeile. Toate vorbim aşa, mai ales prima dată ; pe urmă, n-avea nici o grijă, cădem din nou în greşeală. Datorită vouă, păcătoşilor !

— Atunci, întrebă Scacerni, după ce ieşiră din odaie, pot într-adevăr pleca ?

— Poţi.

— Te văd serioasă, chiar cînd glumeşti. E ceva ce nu-ţi place ? Nu voiai dureri puternice ?

— Ceva e, desigur : mi-e frică însă să nu fie dureri de alt fel.

— Adică ?

— Din cele care istovesc şi nu grăbesc naşterea. Dar poţi să te duci. Schiavetto, oricum, rămîne aici, iar distanţa nu e prea mare.

— Se înţelege ; şi-apoi, ascultă : am încredere desăvîrşită şi în toate privinţele în dumneata, Venusta, şi nu mai trebuie să-ţi spun că n-ai de ce să te uiţi la cheltuieli. Dacă vrei un doctor, chiar din Ferrara, trimite-l pe Schiavetto, călare.

— Ştiinţa doctorului va rămîne tot timpul în urma celei a uneia dintre noi, atîta vreme cît n-o să nască şi el vreo jumătate de duzină de plozi.

Bună sau rea, aceeaşi era însă şi părerea lui *padron* Lazzaro.

— În sfîrşit, fă cum crezi : am spus-o, ca să am cugetul liniştit. Dar stă prost, spune-mi, stă prost ?

I se iviseră din nou în minte chipul şi ochii închişi ai Dosolinei, şi i se părea că moartea se şi aşternuse peste ei.

— Suferă mult, grăi Venusta.

— Vreau să spun : stă atît de rău încît să moară ?

— Ei, ce vorbe ! Tăcere ! Mai curînd, fă un legămînt față de Sfînta Ana, care poate mai mult decît mine, și decît doctorul, și decît dumneata. Făgăduiește-i o jumătate de duzină de lumînări sfințite și c-o să postești trei miercuri și trei vineri.

— Fac legămînt, spuse el, întorcîndu-și privirile către chipul Celei Îndurerate.

— Iar acum du-te, *padron* Lazzaro.

Afară, vîntul răsturna totul, furtuna se înfuria tot mai mult, iar zorile, cu fulgerele, învineţeau cîmpia înecată și verde, pe care prea multele ploi din vara aceea făcuseră să crească și să se îndesească o mulțime de ierburi și de tufișuri nefolositoare. Auzind tunetul, lui Lazzaro îi veni în minte — cum vin, în vremuri de restriște, gîndurile nesăbuite — un proverb ciudat : „De la Sfîntul Luca, tunetu-i pe ducă". Și gîndindu-se că nu se putea să mai fie prea mult pînă la ziua Sfîntului Luca, cel care, potrivit proverbului, îndepărtează furtunile, voia să facă socoteala cîte zile mai rămăseseră din luna aceea, și nu izbutea s-ajungă la un rezultat. Traversînd drumul dinspre Ro, voi s-o apuce pe scurtătura din prund, dar o găsi acoperită de apă. Străvechiul prund fusese inundat. Furtuna umbla hai-hui, se apropia. Acasă, Venusta se ruga :

— *Sancta Maria, ora pro nobis* [1].

Îi era recunoscător Dosolinei, fiindcă-l lăsase să iasă la aer, în vijelie și în primejdie. Își dădea seama acum că, rămînînd s-o vadă suferind, fără să știe cîte ore, și-ar fi pierdut mințile. Și iată ceva nou în ochi, în gît, în piept ; își aminti că nu mai simțise niciodată dorința de a plînge, din ziua cînd murise taică-său, în învălmășeala din clopotnița bisericii din mahalaua San Giorgio, și cînd își înăbușise plînsul, ca să nu-și piardă curajul. De data asta, cîteva lacrimi, și cît de bine îi făceau, liniștite și curate, și toate numai de iubire ! Și putea să se roage, plîngînd în barba-i încărunțită, mirîndu-se totuși că nu-i era rușine :

— Doamne, lasă-mi-o, nu mi-o răpi acum, Doamne, acum, cînd o cunosc.

[1] Sfîntă Maria, roagă-te pentru noi (lat.).

II

Trebuia deci să urce iarăşi drumul pînă la răspîntia Zăgazurilor Împreunate, ocolind Pămîntul Călugăriţelor. Se îndreptă într-acolo în grabă. Cornurile încetaseră chemarea. Cerul şi pămîntul continuau să se frămînte. Se îndreptă, dar voia s-o vadă încă o dată pe Dosolina ; şi tocmai se pregătea să se înapoieze, cînd îl recunoscu pe Malvasone într-o matahală udă leoarcă şi noroiată, care-i venea în întîmpinare, alergînd şi strigînd :

— Stăpîne, repede, repede, stăpîne : moara !

Între un tunet şi altul, şi între răbufnirile de vînt şi de ploaie, natura aşternea tăceri livide, în care salvele împuşcăturilor cunoscute stîrneau o teamă mohorîtă din pricina unor bănuieli urîte, a unor ticăloşii temute, care stîrneau, la rîndu-le, alte ticăloşii : ură între satele ameninţate. Clopotele din Guarda şi din Ro sunau domol, bătînd a furtună şi vestind lumea să fie atentă. Bătînd a primejdie, şi dînd alarma, ar fi spus norodului să-şi caute scăparea pe diguri şi la etajele superioare ale caselor, şi pe acoperişuri. Casa din Ponte della Pioppa n-avea decît parter ; tocmai îşi îndesase pălăria pe cap, ca s-o ia la fugă, cînd gîndul acesta îl opri, cu ochii în pămînt : numai parter, dacă vine apa... Iar Malvasone spunea :

— Moara stăpîne...

— Las-o dracului !

Malvasone rămase uluit, şi spuse :

— Drumul de la Călugăriţe la Guarda e plin de lume. Vin din tîrg şi de la ţară fiindcă n-au încredere.

— În ce n-au încredere ?

— În diguri. Bătrînii spun că n-au să ţină.

— Şi-o să ţină atunci drumul ăsta ?

— Spun bătrînii că e făcut pe un dig vechi, lucrat cum trebuie.

Era însă cu putinţă ca lehuza să fie scoasă afară din casă, să fie clintită din loc, şi încă pe-o asemenea vreme ? Dacă Padul rupea digurile şi stăvilarul, nevasta lui era pierdută. Erau în mîna Domnului, şi el, şi ea :

— Doamne, dacă Padul se revarsă, mă vei ucide şi pe mine, o dată cu Dosolina.

Mai mult decît o rugă, era un pact; și sigur că va fi împlinit, spuse, înseninîndu-se dintr-o dată :

— Să mergem la moară, Malvasone.

— Bine, spuse celălalt, ca un om cumsecade ce era, unde te duci dumneata, vin și eu.

— Iar dacă Padul inundă ? întrebă el, pornind la drum.

— Oh, inundă unde te gîndești mai puțin. O să aibă grijă Dumnezeul nostru ; eu n-o să te părăsesc la nevoie, căci mi-ai fost stăpîn de treabă în vremuri bune. Nu sînt Beffa, adăugă el, mormăind, așa că Lazzaro nu prinse înțelesul acestor cuvinte din urmă.

— Mulțumesc, Malvasone ; te știu om cumsecade. Să fugim.

Tălpile mari ale lui Malvasone, fugind, înotau prin noroi, la cinci pași distanță, dar nu pentru mult timp căci, înainte de a ajunge la Călugărițe, mulțimea refugiaților începuse să se înghesuie, încărcată cu legături sărăcăcioase, cu mobile, cu cărucioare și cu trăsurici, cu vite care fuseseră scoase de prin staule, de teama apei : o adevărată harababură. Continuară să meargă, cît putură mai repede, pînă cînd, la răspîntie, fură opriți. Slujbași de la Departamentul Apelor și doi jandarmi interziceau să se meargă pe diguri fiindcă erau mai puțin sigure și pentru că muncitorii din echipele de corvoadă se aflau acolo, trudindu-se să întărească taluzurile, să înalțe marginile cu grămezi de saci de pămînt, să astupe pătrunderile și crăpăturile primejdioase, să înfunde scurgerile, cînd s-ar fi deschis vreuna. Iar de cîteva zile, chesonierii Departamentului, după ce înălțaseră postamentele chesoanelor pe locurile libere de pe diguri, supravegheau, ca un șir de santinele în fața vrăjmașului, înălțimea și scurgerea apei și, îndeosebi — fiindcă vrăjmașul ataca din două părți — spatele și partea dinafară a digurilor și apele de strînsură care, respinse de stăvilare și revărsîndu-se de pe dealuri, zăceau acolo. Ochi pricepuți știau să desprindă semnele de primejdie în ivirea unui șuvoi, în formarea unei vine de apă, în apariția unei culori deosebite, ori mai deschisă ori mai închisă, în apa aceea nemișcată, care în timpul acesta, acolo — pe prundurile dintre zăgazurile împreunate și drumul cel vechi — se ridica pe cîmpie pînă la coroanele pomilor fructiferi și inunda desișurile și păpurișul bălților. Pămîntul, gata pregătit să primească semințele de ziua Sfîntului Luca, nu se mai vedea;

în smîrcuri, trestii şi mărăcini îşi scoteau vîrfurile deasupra apei întunecate.

Cînd Scacerni le spusese jandarmilor : „Sînt morarul de la moara aia de pe fluviu", cei de la Ape îl priviseră la fel cu lumea care, strînsă în jurul cuiva aflat în primejdie, se uită la cel ce vine în goană, prezentîndu-se drept rudă ; şi la fel cum aceia se dau la o parte, pentru a face loc, tot astfel îi lăsară să treacă pe el şi pe Malvasone, iar ei o luară, grăbiţi şi fără să mai spună nimic, pe o potecă de la mijlocul taluzului digurilor, ca să nu mai împiedice şi ca să nu se mai împiedice de cei care lucrau pe margini : muncitori cu cazmaua, şiruri de cărători cu roaba, săpători, care aduceau pămînt şi pietre, puneau pămînt în saci, şi-l îndesau, vîrau pietrele în coşuri de nuiele şi pregăteau ţăruşi, pentru a-i bate la nevoie.

Văzînd această activitate ordonată şi susţinută, Scacerni ar fi vrut să-şi dea curaj, dar nu cuteza să se urce pe taluz şi să se uite pînă unde ajunsese fluviul, de teamă să nu vadă cum stătea San Michele a lui ; şi-i făcea rău felul în care i se făceau semne de salut, ca de condoleanţe parcă. Cei mai mulţi dintre membrii echipelor erau oameni din Guarda şi din împrejurimi, care-l cunoşteau aproape toţi. Privirile îi rătăceau în jos pe poteca alunecoasă, iar la început — din pricina mărimii ei şi fiindcă părea mai neagră ca de obicei, depăşind în întregime taluzul digului — nici nu recunoscu măcar moara chinuită de furtuni.

— O văzu trasă la ţărm şi priponită şi, tocmai cînd sosea el, împinsă de curent în dig ; o văzu zguduită şi înclinată pe o parte şi i se păru că stă să se prăvălească şi să se dea peste cap ; trebui să se oprească pe loc, să-şi recapete răsuflarea :

— Cine este pe bord ?

— Nimeni, răspunse Malvasone.

— Feciori de căţele !

— A fost Beffa la dumneavoastră acasă, să vă vorbească ?

— Da.

— S-a înapoiat zicînd că-i spuseseţi să ia el comanda. Totuşi — şi se bătu puternic cu mîna peste fruntea greoaie — ar fi trebuit să-mi dea prin cap că nu era adevărat.

— Stai liniştit, Malvasone : trebuia să mă fi gîndit eu.

O echipă de muncitori, cu niște prăjini lungi, împingea moara înapoi din mijlocul curentului, îndepărtînd-o de dig, unde vîrtejul provocat de hardughia aceea putea să producă eroziuni rapide și chiar spărturi. Îi comanda un tînăr de la Departament, care tocmai asculta sfaturile lui Beffa, în timp ce Scacerni, sosit pe neașteptate pe potecă, înainte de a se urca pe taluz, se oprise o clipă ca să asculte. Furtuna părea să se fi îndepărtat. Ploaia, deși încă puternică, începea să fie mai curînd plictisitoare decît furioasă, și vîntul însuși se potolise. Beffa sfătuia :

— Digurile acestea, domnule inginer, știți și dumneavoastră, sînt și-așa slabe prin ele înseși. Aș spune să se taie si prăjina, și funia asta ultimă care-o mai ține, și să fie trimisă la dracu.

— Și unde-o să se ducă ? întrebă celălalt, care nu era inginer, dar Beffa nu se dădea în lături nici de la lingușiri.

— Se vede imediat : va merge împreună cu fluviul, care-o s-o ducă să se izbească tocmai de bancurile alea de nisip, mai jos de Guarda venețiană, vedeți domnule inginer ? acolo unde clocotește apa.

— Și-acolo ?

— Acolo se poate scufunda imediat, fără nici o pagubă pentru nimeni, căci plaja e largă și malul e sigur. Primejdia, ziceți dumneavoastră, e toată aici, la digurile astea, unde roade curentul apei.

— Nemernicul ăsta, spuse Scacerni, ivindu-se în spatele lui și salutîndu-l pe tînăr, are mai multă minte decît bănuiam.

— Oho, făcu Beffa, stăpînul ? Bun sosit, *padron* Lazzaro, deși tîrziu.

— Mereu la timp și mereu prea devreme pentru tine. Moara, adăugă el adresîndu-se tînărului, o să am eu grijă s-o țin departe să nu strice digul, cum e și drept. Beffa, goleşte barca.

Barca și luntrea erau pe jumătate pline cu apă : moara unduia, înclinată într-o parte și, plutind cu zvîcniri violente, căuta acum s-o pornească spre mijlocul șuvoiului furios și năvalnic, înghesuită între diguri și vadul central.

— Vrei să te urci pe bord, dumneata ? întrebă Beffa.

— Cine-a desfăcut parîmele de pe uscat ? întrebă Scacerni, fără să-i răspundă.

— Le-am găsit desfăcute, răspunse tînărul de la Departament ; dar Beffa rînji cu nerușinare :

— Eu, ca să stea departe.

— Atunci, grăi Scacerni, fără să i se adreseze lui, vorbind liniștit, numai cu celălalt, a fost mai mult răutate decît neștiință, fiindcă, uitați-vă și dumneavoastră, trebuia, dimpotrivă, să fie dublate și, totodată, aruncată încă o ancoră în față, ridicate și aruncate din nou celelalte două, care trebuie să fi început să se tîrască pe fundul apei, lucru pe care îl voi controla imediat. Aici e însă mîna cuiva care-a vrut să mă ruineze. Și dintr-o dată, către Beffa : Am poruncit să fie golită luntrea de apă ?

— Dar eu...

— Tu ești plătit să lucrezi pentru mine pînă la Sînt Martin, nu să faci pe ticălosul și pe licheaua ; și-o să lucrezi. Mușcă-ți limba, căci dacă-ți mai iese încă o vorbă din gură, nu-ți mai intră pîine în ea și crede-mă pe mine, căci știu ce-ți spun.

În scurt timp, Beffa și Malvasone goliră luntrea, pe care *padron* Lazzaro o prinse la edec, la o bună distanță mai sus de moară. Aceasta, ținîndu-se pe firul apei, se bălăbănea, aplecîndu-se tot mai mult spre partea dubei mici. Se ivise, desigur, o spărtură, pe unde pătrundea apa.

Padul strălucea, galben-roșcat și înspumat, în cenușiul amenințător al cerului ; zvîcnea și se umfla, aidoma taurului, atunci cînd, biciuindu-și șoldurile cu coada, întețindu-și furia și scuturîndu-și grumazul, își pleacă în jos coarnele, se năpustește și nimicește.

— Noroc bun, *padron* Lazzaro, îi urau săpătorii, în vreme ce el trecea tras la edec și conducînd luntrea, de la pupă, cu o singură vîslă ; cînd îi văzură însă și pe cei doi argați îmbarcîndu-se și înșfăcînd vîslele, după ce se așezară, o voce mai gravă prinse să se roage „Dumnezeu să vă însoțească" și, pe o bună bucată de dig, oamenii opriră lucrul ca să se uite la luntrea care mergea în direcția vîntului, de-a lungul malului, îndreptîndu-se pieziș spre larg, cu lovituri de vîslă dese și puternice, pentru a nu se pomeni mai jos de moară.

Și nu se îndepărtaseră decît puțin de mal, cînd Schiavetto urcă în goană pe dig și strigă, punîndu-și mîinile pîlnie la gură :

— Stăpîne, Venusta vă trimite vorbă să fiți liniștit.

Vîslele, deşi puternice, se îndoiau sub impulsul braţelor lui Scacerni care, în picioare la pupă, vîslea şi conducea. Se întoarse o clipă, să facă semn cu capul că auzise. Luntrea, care era mai curînd grea, se înfigea stăruitoare cu prora în apa furioasă, o despica, săgeta sub loviturile puternice de vîslă, care o ţineau pe direcţie, abătîndu-se numai atît cît prevăzuse şi dorea cîrmaciul ei, ca să ajungă la moară.

Pe dig nu era nimeni care să n-o urmărească cu ochii şi cu sufletul.

Se apropiară de moară ; se lipiră de ea. Malvasone sări ţinînd de capătul unei frînghii, şi-o înfăşură de prima babală de pe prora dubei mari. După el, săriră pe bord Beffa şi *padron* Lazzaro.

Acolo era ceva înspăimîntător. Construcţia aceea mătăhăloasă se înclina atît de tare, încît se văzură nevoiţi să se descalţe ca să nu alunece prea rău pe scîndurile ude şi netede. Roata cea mare, cu mai multe cupe rupte şi smulse, era înţepenită, iar un vălmăşag de crengi, trunchiuri şi tulpini de copaci dezrădăcinaţi se strecurase în lăcaşul ei, şi da naştere, între cele două dube, unei învolburări şi unei clocotiri, aşa că, la fiecare zvîcnire a acelei chinuite ambarcaţii, duba mică se acoperea de apa care pătrundea prin încheieturile mai înalte, desfăcute şi nestrînse. Altă apă se scurgea prin cele de pe latura dinafară, spre care moara se apleca şi se scufunda. Nu mai trebuia mult, şi-ar fi luat atîta apă cîtă ar fi încăput şi s-ar fi răsturnat, scufundîndu-se. Acoperişul cerdacului şi pereţii cabinelor, grinda de la proră, şi cele două grinzi de apă, ca şi întregul schelet, scîrţîiau sinistru ; în cala dubei mici se zbătea apa, cu clipocitul acela atît de neplăcut pentru urechile marinarilor.

— Găsiţi două lopeţi, porunci Scacerni, şi dezbrăcaţi-vă.

Şi-n timp ce argaţii le căutau printre lucrurile sfărîmate şi îngrămădite prin ungherele cabinelor, el deschise larg, cu securea, peretele dinafară al cabinei de pe duba mică şi scîndurile podelei, din care ţîşnea, ca nişte bale învolburate şi înspumate, clocotul apei ce se zbătea în cală. Cei doi argaţi coborîră acolo şi, scufundaţi pînă la piept, începură să lucreze energic cu lopeţile, zvîrlind apa afară prin spărtura făcută de stăpîn, în vreme ce acesta, descoperind un cîrlig, libera cupele, treptat şi pe nimerite, şi făcea drum şuvoiului. În scurt timp,

moara se ridică și se așează din nou, cît de cît, pe apă, fără a mai avea atîta de suferit.

Furtuna întuneca cerul, dar vîntul se schimbase și sufla la vale, ajutînd fluviul adevărat să se îndrepte spre vărsare, căci altfel, dacă înfricoșătorul austru i-ar fi stat împotrivă, ar fi trebuit să se reverse, ducîndu-se să nimicească pămînturile cine știe pînă unde. În ce privește moara, dacă valurile pricinuite de vîntul acela ar fi izbit-o dinspre pupă, la ora aceea s-ar fi aflat de mult în fundul fluviului. După cum s-a mai spus însă, vremea începea să se îndrepte.

— Și eu care trăgeam nădejde, rînji Beffa — mînuind însă lopata, căci îndoita frică de a se îneca și de-a se vedea cotonogit îl făcuse sprinten — și eu care trăgeam nădejde ca după inundație să-l văd pe ăsta nevoit să umble după lemne de foc !

Deznădăjduiților cărora fluviul le răpea bunurile, nu le rămînea altă posibilitate de a se descurca decît aceea ca, după ce apele începeau să coboare, să se ducă și să culeagă, de pe maluri și de prin vaduri, lemne de foc, resturi din ceea ce apa răpise de la alți deznădăjduiți.

În clipa aceea, stîrvul umflat al unui bou plutea adus de șuvoi, printre prore, și fiindcă Lazzaro, nemaiputînd să-l îndepărteze, îi înfipse cîrligul în pîntece și se sili să-l scufunde, pîntecele se găuri, iar o năvală siloasă de aburi puturoși gîlgîi în apă și infectă aerul. În cală, cei doi argați, cu apa pînă la genunchi, lucrau acum cu gălețile. Venind la ei, Scacerni le arătă spărturile, una cîte una, și îi puse să le astupe cu toată zdrențele pe care putuse să le strîngă printre lucrurile împrăștiate. Argații se îmbrăcară la loc.

Între timp pregăti ancora de rezervă și o recuperă pe cea care se tîra zadarnic, din pricina cablului care se înfășurase pe gheare, astfel că ancora zgîria fundul, fără să muște. Acuma, putea să manevreze și să ducă moara în afara curentului, în apa de lîngă mal, mai liniștită și mai puțin violentă. Cînd se află la distanță potrivită, mai departe decît în vremuri bune, ca să nu strice digul, zvîrli o funie către muncitori care bătură un țăruș, ca s-o asigure. Țărușii parîmelor obișnuite se aflau cu toții sub apă. De-a lungul acelei frînghii se putea merge cu barca, într-o parte și-n alta, repede ; legătura cu pămîntul era stabilită, moara prinsă bine în parîme ; și parcă renăștea. Malvasone fu trimis să lege un cablu

solid de plopul care se înălța puternic, sănătos și stufos, deasupra apelor umflate. Acestea, din pricina uneia din acele mișcări și variații neîntrerupte și repezi, care devin impunătoare, cînd e vorba de umflări reținute între zăgazuri, și poate fiindcă sfîrșiseră de netezit bancurile de nisip din mijlocul fluviului, curgeau largi și liniștite, lenevos, fără creșteri și descreșteri. Moara plutitoare se îndepărtase de zăgazurile primejdioase. Sub ploaia puternică și călduță, care cădea drept în jos, fără nici un pic de vînt, și pe o vreme atît de întunecată, încît trebuia să te forțezi ca să vezi malul celălalt, dacă nu îl luminau fulgerele, fluviul semăna cu o mare. Nu era încă amiaza și părea să se fi înnoptat. Ca pentru a da curaj, parcă, o ștafetă de la stăvilar, trecînd călare, le împărtășea și celor de pe moară o veste bună :

— La punctul de control de la Lagoscuro fluviul nu mai crește.

Dintr-un cărucior plin cu saci li se împărțea pîine muncitorilor din echipe ; văzînd aceasta, Beffa se prefăcu că-l întreabă pe Malvasone dacă nu cumva ziua aceea era zi de post. Cei doi puneau la locul lor lucrurile împrăștiate, în timp ce *padron* Lazzaro, în cala dubei mici, cerceta și astupa din nou spărturile pe care le mai astupase o dată, și închidea cu scînduri tăietura din peretele cabinei.

Beffa, cu o obrăznicie nouă, ce trebuia adăugată celorlalte merite ale lui, spunea :

— Cît a fost vorba de umflări numai pe jumătate, a mers cum a mers, dar cu una de-asta... Spuneau morarii că e un vad prea primejdios.

— Sînt unii pungași, vorbi Scacerni, ca pentru el, în cală, care n-au nici măcar atîta rușine încît să tacă.

Malvasone, mereu cumsecade, grăi :

— Bine că nu se aflau în magazie nici grîne, nici făină, căci s-ar fi udat.

De pe stăvilar, Schiavetto striga :

— *Padron* Lazzaro, masa.

Beffa sări sprinten să se ducă s-o aducă cu barca. Schiavetto veni pe bord.

— Stăpîna ?

Venusta vă trimite vorbă că-i tot așa, dar că n-aveți de ce vă teme.

Scacerni simți că-i piere pofta de mîncare, și fiindcă Beffa, băgînd mîinile în coș, fără s-aștepte, își și umpluse gura, îl luă la rost :

— Cine te-a-nvățat ?

Celălalt îl privi cu obrăznicie, așa că Scacerni îi smulse coșul din mînă și, aruncînd prînzul în fluviu, spuse :

— Astăzi nu se mănîncă.

Bietul Malvasone întovărăși zborul coșului cu ochii și cu sufletul, dar îi spuse lui Beffa :

— Ce-i drept, purtarea ta n-a fost frumoasă.

— Ce trebuie să spun acasă ? întrebă Schiavetto, timid, după ce tăcuse o vreme, încurcat.

— Că vin peste puțin timp. Pleacă însă tu.

Băiatul nu ajunsese încă decît la mal, cînd vîrful plopului începu să fîșîie cu un pîrîit des și mînios. Asupra lui se năpusti un uragan, care aplecă moara spre țărm ; și venea dinspre Veneția, vînt aspru și înspăimîntător, din miazănoapte ; valul, înălțat pe întinderea aceea nesfîrșită de apă, începu să se frămînte în coasta dubei mici, după care se năpusti să bată aspru, des, mînios. Vîntul șuiera cu furie. Scacerni, în cumpănă pe marginea punții celei mici, încerca frînghia ancorei exterioare ca să se-asigure că aceasta nu se tîra și că moara n-avea să se înapoieze spre dig. Mușcase bine și rezista ; nici n-apucase să se-asigure bine în această privință, cînd uraganul, sărind două sferturi întregi din rază, începu să bată dinspre miazăzi, făcînd să clocotească apa, împotriva curentului. Un val uriaș urca acum fluviul, clocotind de-a lungul stăvilarelor chinuite. Izbea și se spărgea în pupele late și drepte ale morii, puțin potrivite prin ele însești să îl înfrunte. Luau apă, și amenințau să se prăbușească, și șiroiau, în vreme ce dubele dădeau ciudat din ciocurile prorelor, zguduite și scufundate de val și de vînt. Acesta venea cu răbufniri învolburate, cu vîrtejuri care sugeau apa și treceau vertiginos, iar dacă nimereau peste moară, răpăiau, inundînd lucrurile și oamenii. Nimeni nu mai putea să lucreze pe diguri, peste care fluviul umflat și valul treceau cu stropi înalți sub biciul ciclonului. Cei de pe bord n-aveau altceva de făcut, decît să stea întinși, agățați, cu capul lăsat în jos, fiindcă era de-ajuns să-l înalți ca să te simți luat de șuvoi. Apa dinăuntru apăsa, cînd la pupă și cînd la proră, sporind de fiecare dată impresia că va trage la fund nenorocita

de ambarcație. Încă de la prima năpustire a vîntului, sandalul, poate prost legat cu parîma de către Schiavetto, pornise săltînd pe valuri, iar Scacerni îl văzuse scufundîndu-se în mijlocul fluviului, împresurat de uragan, în timp ce luntrea, împinsă spre pupa dubei mici, dădea în aceasta adevărate lovituri de berbec, în stare să o sfărîme. Scacerni se urcă pe grinda pupei, pentru a îndepărta luntrea, strigîndu-i lui Malvasone să o dezlege. Agățîndu-se de roata stricată și nemișcată, izbuti să împingă barca, lovind-o cu piciorul, iar aceasta se îndepărtă îmbrîncită de vînt. Dar roata, urnită din loc de greutatea lui Lazzaro și de forța apei, se mișcă doar atît cît trebui ca să-l tragă dedesubt, în timp ce el se dădea jos de pe ea. Se scufunda, prins între cupele rupte și răscrucile făcute țăndări și îngrămădite printre felurite materiale aduse de umflarea apelor.

Simțea pe umeri și în ceafă forța nimicitoare și înspăimîntătoare a fluviului ; îl strivea și-l înăbușea sub roată, care se învîrti pe jumătate și se opri din nou. Se gîndi la Dosolina, văzu bietul ei chip schimonosit de dureri :

— Fecioară, ajut-o tu : e singură pe lume.

O durere ascuțită în picior, care rămăsese prins în roată, voia să-l facă să leșine mai curînd decît să se înăbușe. Crezu că strigă, și înghiți apă. Roata, din smuciturile puternice și din zgîlțîiturile lui Malvasone își termină cursa și-l aduse la suprafață. Malvasone, călare pe grinda pupei, îl înșfacă și-l ridică, îl tîrî la adăpost, în cabina de pe duba cea mare. Avea grețuri din pricina apei pe care-o înghițise, și un gust de noroi în gură ; durerea din picior nu-l lăsa însă să simtă izbiturile de care-i era însemnat tot trupul, însîngerat, fără îndoială, din pricina numeroaselor zgîrieturi și tăieturi. Piciorul nu-i mai părea al lui, zăcea atîrnînd greu ca un mădular neînsuflețit, numai că îl durea îngrozitor. Chipurile lui Beffa și Malvasone, aplecate asupra lui, îi apăreau ca prin vis în bezna acelei zile întunecate. Răceala hainelor ude îi pătrundea pînă-n inimă, astfel că o socoti ca fiind cea a morții, și închise ochii :

— La acea sărmană femeie care rămîne singură pe lume, fără nici un sprijin și fără pîine, gîndește-te tu, Fecioară Îndurerată.

Vedea tot timpul un chip îndurerat, și nu mai știa dacă era al Dosolinei sau al Fecioarei. Vîntul se potolea văzînd cu

ochii, iar fluviul începea să curgă liniştit, învolburîndu-se printre calele acelei jumătăţi de epavă, cum ajunsese să fie acum frumosul San Michele de odinioară.

— Curaj, *padron* Lazzaro, spunea bunul Malvasone, de data asta am scăpat cu viaţă.

— M-ai tras tu sus ? întrebă el.

— Din fericire, am izbutit să mişc roata care te ţinea dedesubt. Dar era greu de învîrtit.

— Mulţumesc, Malvasone ; deşi poate c-ar fi fost mai bine...

— Nici un deşi. Există leac pentru toate, afară de junghietura gîtului. Iar dumneata nu ţi-ai rupt decît un picior.

Era atît de ciudat felul acesta de a vorbi al lui Malvasone, încît Scacerni zîmbi puţin.

Vigoarea omului tare începea să prindă din nou viaţă, ca un foc puternic, pe care vîntul îl poate răscoli, dar nu stinge. Deschise ochii :

— În cămara de pe duba mică trebuie să se afle un costum vechi, de care mă foloseam cînd mă duceam la vînătoare. Vezi dacă-l găseşti.

Se afla acolo ; şi putu să se schimbe, ajutat de Malvasone, scrîşnind din dinţi la fiecare mişcare a piciorului tumefiat, umflat şi rănit. Rănile acestea însă nu sîngerau şi erau urîte la vedere şi negre. Ceru să i se dea două scîndurele, înfăşură piciorul şi-l legă strîns, ca să evite deplasarea ciocurilor de os în carne.

Încetase să plouă, iar aerul era rece şi trecea prin acoperişuri şi prin pereţii desfăcuţi, şi dădea fiori de frig. În toate părţile orizontului se frămîntau furtuni puternice.

— Trebuie să fi bătut piatra, spuse Malvasone ; dar scotocind prin cămară am descoperit asta.

Era o sticlă plină pe jumătate cu rachiu, care-i învioră pe toţi trei ; mai era şi un săculeţ cu mangal, care, ascuns în fundul cămării, rămăsese uscat. Scacerni se retrăsese să stea cu umerii rezimaţi de o piatră de moară, iar Malvasone, aducînd *la fogara,* aprinse cu mangalul acela un foc înviorător.

— Mulţumesc Malvasone, mulţumesc pentru toate.

— Şi de ce oare ? O mînă spală pe cealaltă. Mai degrabă ne-ar fi prins bine patru felii de mămăligă şi doi heringi, să-i perpelim la foculeţul ăsta.

Vorbind astfel, suspină cu o atît de vădită şi sinceră părere de rău după masa aruncată la peşti, încît pînă şi Beffa zîmbi ; iar Scacerni grăi :

— Acum îmi pare rău că am aruncat-o în fluviu, dar înţelege-mă şi tu, Beffa ; cu grija pe care-o aveam atît de moara aflată în starea aceea cît şi de femeia aia care stă şi suferă, m-a apucat furia văzîndu-te atît de lacom.

Nu s-ar fi putut spune că isprăvise cu grija de moară, căci cocele şubrezite luau din nou apă, se îngreunau, şi încetîncet, se scufundau tot mai mult. În timp ce el se pregătea deci să trimită argaţii să astupe crăpăturile vechi şi noi, Malvasone, golind mangalul din săculeţ peste focul la care se încălzeau, exclamă :

— Oh, priviţi ! Ce-o fi asta ?

Şi scoase din foc un obiect de fier, adăugînd, după ce-l cercetase :

— Ce lucru ciudat pe o moară de pe fluviu ! Dac-ar fi vorba de-o moară de uscat, încă s-ar putea spune c-a fost pierdut de vreun cal ori de un măgar. Dar aici ? Cine face aici pe potcovarul ?

Padron Lazzaro îl privi ţintă pe Beffa, care făcea pe curiosul şi pe miratul. I se păru că afectarea aceasta acoperea o neliniştе înfricoşată, un tremur, o remuşcare ; se afla într-o dispoziţie sufletească din pricina căreia, cu un fel de violenţă caritabilă şi de-a dreptul creştină, se simţea îndemnat să-i fie milă, o milă nespusă, de ticăloşia şi de păcatul adînc în care se prăbuşise nenorocitul acela. Iar cuvintele pe care Malvasone, crezînd că glumeşte, le rosti în continuare, se potriveau în chip ciudat cu mila aceea, evocîndu-l, fără s-o ştie, pe autorul oricărui rău, osînda veşnică şi iadul :

— Ar trebui să spunem c-o fi venit pe bord ăla cu copita de cal, ca să-şi piardă potcoava.

Şi tocmai din milă faţă de Beffa, *padron* Lazzaro voi să schimbe vorba :

— Dar bine Malvasone, faci chiar atîta caz din pricina unei potcoave de cal ?

— E de măgar ori de catîr.

— O fi fost a catîrului cărbunarului, de vreme ce se află în mangal. Vin de la munte cu catîrii lor, tocmai în anotimpul ăsta. (Ciudat, cît de mult îi evocau vorbele astea, în amintire, clopoţeii de la gîtul cailor şi catîrilor, dînd de veste

satelor şi caselor de la şes sosirea autumnală a cărbunarilor.) Arunc-o în fluviu, Malvasone, dacă te minunezi chiar atît, căci nu-i timp de pierdut. Îmi pare rău, băieţi, să vă poruncesc această osteneală nouă şi să nu vă pot ajuta, dar trebuie pus iarăşi mîna pe găleţi şi scoasă apa. Dacă nu, ne ducem la fund, şi s-a terminat cu San Michele ; scoateţi apa şi astupaţi mai departe : curaj, băieţi.

Malvasone se mişcă, pentru a-i da ascultare, dar dacă Scacerni se înşelase în faţa comediei tăcute a criminalului împietrit, tot astfel şi Beffa îşi închipuise că stăpînul fusese întotdeauna conştient de complicitatea lui şi o acceptase făţiş prin vorbele rostite mai înainte : de aceea, cu o obrăznicie ce se voia prietenoasă şi cu o mulţumire perversă, spuse :

— Da mai lasă blestemata asta de hodoroagă să se ducă la fund. Ai vrea să duci tot timpul o viaţă de om cumsecade, cînd ştii bine cîte mijloace există ca să te poţi descurca şi ca să faci bani, numai să nu-ţi fie frică nici de spînzurătoare şi nici de iad ?

— Apa limpede nu lasă mîl, rosti batjocoritor Malvasone, pornind la lucru, ascultător.

Dar Scacerni se uită cu spaimă la ticălosul de Beffa şi porunci, dar glasul se dovedi mai degrabă deznădăjduit decît autoritar :

— Beffa, la muncă, şi nici o vorbă mai mult.

— Ce muncă, ce vorbe ! Cu cine crezi că ai de-a face ? S-a terminat cu poruncitul pentru dumneata, şi cu muncitul pentru mine ; s-a terminat cu chinurile pentru mine, şi cu huzurul pentru dumneata ! Credeai c-o să fii veşnic tare ? Acum te am eu la mînă şi te conduc ca pe bou, cu belciugul de nări. Iar dacă-ţi place să trudeşti mai departe, foarte bine, înseamnă c-o să trudeşti şi pentru mine. Nu-ţi place ? Adresează-te cui ştii, la Ferrara, căci e unul care-l plăteşte bine pe cel ce-l slujeşte, şi ştie să-l pedepsească pe cel ce-l trădează. Ducă-se dracului sacii, bucatele, scocul morii şi prîsnelul şi trăiască viaţa frumoasă !

Încă înainte de a fi început această discuţie, la care contribuise întrucîtva şi sticla de rachiu, băută pe nemîncate, faţă de care Beffa nu arătase nici o cumpătare, Malvasone se afla în cala dubei mici, unde scotea apa. În duba mare, cei doi erau singuri, privindu-se ţintă în ochi, în lumina vînătă a fulgerelor neîntrerupte.

— Mi-a fost, începu Lazzaro, milă de tine...

— Milă de mine ?

— Ai dreptate : frumos mi-am mai dăruit mila, şi atunci, şi acum !

— Cît despre acum...

— Acum destul !

— Cum ? Mai crezi încă... Mă faci să rîd.

— Nu, n-ai să mai rîzi, pe cuvîntul unui om de onoare — ceea ce tu nu cunoşti — n-ai să rîzi.

— În halul în care eşti, mai vrei încă să faci pe viteazul ?

— În halul în care sînt, pot să te ţin la respect şi pe tine, şi pe oricare altul de teapa ta, şi pe nemernicul din Ferrara care te ocroteşte : Raguzanul, dacă vrei s-o ştii. Şi vezi că nu mi-e frică să-i rostesc numele pe faţă.

Furtuna se apropia din toate părţile orizontului, aducînd întunericul. Malvasone chema :

— Beffa ! Vino să-mi dai o mînă de ajutor.

— Da, ca să-l spînzur pe Scacerni, şi pe urmă pe tine, strigă Beffa, în care furia de a se simţi încă stăpînit de omul acela doborît la pămînt şi rănit se preschimba în ură şi-n patimă ucigaşă.

Dar Scacerni, proptindu-se cu spatele de piatra morii, se ridică în picioare în faţa lui, îi prinse mîinile care se şi întinseră spre beregată, le strînse în nodul de fier al degetelor sale şi le răsuci :

— În genunchi, laşule.

Bombănind, voi să se împotrivească, încercă să dea cu picioarele şi să muşte ; făcu bale la gură şi trebui să se plece de durerea pe care i-o pricinuia strînsoarea aceea.

— La muncă ! porunci Scacerni, îmbrîncindu-l atît de puternic, încît se izbi de cealaltă piatră a morii.

Voi să se-arunce din nou asupră-i, dar stăpînul pusese mîna pe un drug şi-l ridica ameninţător, repetînd :

— La muncă, sau dacă nu, ai parte de asta.

Pe urmă strigă la Malvasone :

— Beffa, scoate apa din duba mare ; trage tare acolo la tine, Malvasone !

Stătea pe piatra morii, agitînd drugul şi ţinîndu-l pe Beffa sub ochi. Acesta scotea apa cu găleata. Bombănea :

— Crezi dumneata că s-a terminat, dar nu e de loc adevărat. O să vedem, o să vedem.

— Cu tine şi cu oricare altul : aici şi afară de aici. Taci şi dă zor, dacă nu vrei să încerci drugul ăsta.

Orizontul îngust şi şesul întunecat, deşi seara era încă departe, se înfăţişau ca un cerc de fulgere fără ploaie. Tunetele erau neîntrerupte, ca un răpăit prelungit de tobe sau ca un bombardament. Fulgere îngrozitoare brăzdau văzduhul, între bolta joasă a cerului şi pămîntul înfricoşat.

— *Padron* Lazzaro, *padron* Lazzaro ! strigă Schiavetto, de pe dig.

În acelaşi timp, Malvasone se ivi în uşă :

— Am terminat de scos apa şi am astupat crăpăturile din partea asta.

— Iar aici sîntem aproape gata.

— *Padron* Lazzaro, *padron* Lazzaro ! chemă băiatul.

— Ascultă tu ce spune Schiavetto.

Malvasone se ivi din nou peste o clipă şi se scărpină în cap.

— Ei, Malvasone ?

— Spune, dar nu ştiu dacă e-adevărat : sînt treburi femeieşti şi nu mă pricep la ele, dar se ştie că femeile văd totul în negru şi-l zugrăvesc pe dracu mai urît decît e ; spune...

— Ce spune ?

— Că nu se simte chiar atît de bine şi că durerile au încetat şi că nu izbuteşte să-l dea afară, asta zice Schiavetto, adică, vreau să spun, Venusta. Şi, ce să mai vorbim, că e mai mult pe lumea cealaltă decît pe asta, şi că e în primejdie de moarte ; şi că să te rogi la Dumnezeu, fiindcă femeia dumitale e-n mîinile lui.

— Beffa, lasă totul baltă ; nu pentru mine voiam să salvez moara, spuse Scacerni, pămîntiu la faţă. Îşi reveni însă şi adăugă : Nu, Domnul ne porunceşte ca atîta timp cît mai e viaţă, să nu ne pierdem nădejdea. Dă-i şi tu, Malvasone, o mînă de ajutor. Dar mai întîi, spune-i lui Schiavetto să găsească o barcă şi să vină să mă ia.

Malvasone transmise mesajul lui Schiavetto, care plecă în goană de-a lungul digului, pe care muncitorii îl părăseau, umflarea apelor scăzînd acum încetişor.

— Ce a spus ?

— A dat fuga să caute barca, dar nu se vede nici una. E-adevărat că nu se vede prea departe.

— Să nu poţi înota ! spuse Scacerni. M-aş putea duce însă pe uscat agăţîndu-mă de parîmă.

Răspunse glasul batjocoritor al lui Beffa, adăpostit, ca într-un loc de pîndă, în cala întunecată, după mecanismele morii :

— Iată-l pe uriaşul nostru Goliat, fanfaronul şi lăudărosul, care îşi pierde cumpătul pentru nimica toată, pentru o femeie ! Şi care-i mai pune şi coarne, după toate alea ; nici măcar nu ştie al cui o fi bastardul care-o face să crape ! Adică se ştie, ştiu toţi că e-al lui Schiavetto. Am ţinut să ţi-o spun, iar acum mă simt mai bine.

— Eu, răcni Scacerni, încercînd să se tîrască spre a-i nimeri capul cu drugul, eu n-o să mă simt bine decît cînd o să te ucid.

Ca să-l împiedice, o dată cu reînceperea fulgerătoare şi violentă a vîntului de miazăzi, pe vîrful solitar al plopului se formă un glob orbitor, care se alungi, cuprinse tot arborele şi îl aprinse ; bubui un tunet formidabil, iar plopul se răsturnă în flăcări peste moară, care ar fi fost nimicită cu oameni cu tot, dacă vîntul, o dată cu dispariţia parîmei prinse de copac, nu ar fi cruţat-o de distrugere, gonind-o înainte.

O prinse într-adevăr dinspre pupă şi o făcu să alunece înainte, ca şi cînd ar fi fost un dop de plută. Plopul, şuierînd şi arzînd, dispăruse în apa nesăţioasă. Văzduhul era plin de miros de trăsnet.

În clipa aceea, moara se îndepărtase atît cît îngăduia parîma ancorei laterale externe, care o opri cu o smucitură puternică şi atît de bruscă, încît Scacerni, trîntit de pe piatra de moară, alunecă pe podeaua cabinei şi a galeriei, iar pe puntea cea mică putu numai ca prin minune să se agaţe de una din babalele dubei mari. Şedea cu jumătate din piept peste bord şi vedea moara, presată de vîntul apăsător şi razant, pusă de-a curmezişul. Şi fiindcă vîntul o împingea din coastă împotriva curentului, parîma ancorei o silea să se-aplece. Se înclina de partea dubei mici, de parc-ar fi vrut să se răstoarne ; iar şuvoiul se arunca asupră-i, strecurîndu-se pe dedesubtul şi prin faţa carenei dubei mari, de parc-ar fi vrut s-o ridice cu pîrghia. Nu că s-ar fi putut, într-adevăr, răsturna, dar nu încape îndoială că nu mai trebuia decît puţin pentru a strica, a rupe şi a desface axul şi lanţurile, şi a trimite cele două cale la pieire, crăpate şi sfărîmate.

Agățat deci pieziș de muchia a ceea ce rămînea punctul cel mai ridicat al morii ce se bălăbănea, Scacerni zări ivindu-se din galerie capul ciufulit al lui Malvasone, și îi strigă :

— Slăbește parîma aceea, Malvasone, dacă ți-e cu putință !

Malvasone înțelese, se tîrî pînă jos la prora dubei mici (înfricoșătoare la vedere scobitura suptă, punga făcută de apă) și desfăcu parîma. Eliberată, moara se îndreptă dintr-o dată și, ușurată la proră, țîșni drept împotriva curentului. Împinsă de vînt, părea să-și fi desfășurat pînzele și, plutind cu cea mai mare viteză, mergea drept spre larg. Prăjina se rupsese : ancorele de la proră trăgeau destul de departe ; pînă la urmă, trasă de ele, moara vira cu bordul, lăsă prorele în bătaia vîntului și pupa în cea a apei, și rămase pe loc, aplecîndu-se pe rînd cînd în față, cînd în spate, după cum una sau alta dintre cele două forțe potrivnice devenea mai puternică. Ai fi zis că și-o aruncau una alteia ca pe-o minge, acolo, în mijlocul beznei.

Iată mutra urîtă a lui Beffa, venit să își zvîrle ura, cu o bucurie obscenă, în fața lui Lazzaro, care, palid, se retrăsese să stea pe puntea cea mică, în fața cabinei de pe duba mare, și de-abia își mai putea stăpîni nerăbdarea chinuitoare și frămîntarea :

— Ai rupt cuiul, în sfîrșit, ai rupt cuiul : s-a terminat cu înfumurarea aia, de parcă-ți puțea toată lumea ! Ai rupt cuiul, țap încornorat și dobitoc, ba, pe deasupra, încornorat și de un băiețandru căruia nu i-au căzut încă dinții de lapte. Ai rupt cuiul, babalîcule, fără pic de minte în dovleac. Îmi place. Ai vrut să te ții tare pe blestemata asta de cursă de șobolani a ta ? Înfumurat afurisit, ai fi vrut să pier și eu o dată cu tine ? Acum îmi place ; mi-am mușcat mîinile de necaz, dar acum îmi place. Pînă și șoarecii te părăsesc și fug de pe San Michele. Acuma, vezi, o să te duci la fund cu harabaia ta găurită, cu tigaia asta bună de copt castane-n ea ; și nu mai ai picioare să înoți ; și-o să te-neci, încornorat nenorocit, na, ia-o căci ți-o arăt (și făcea în față gestul obscen al degetului mare vîrît între alte două degete), o să te-neci, pe cînd eu... pe cînd eu...

Scacerni, pe care, la început, jumătate din această vorbărie delirantă mai mult îl uluise decît îl supărase, și a cărui mirare îl făcuse pe celălalt să-și creadă întru totul îngăduită bucuria aceea mîrșavă, Scacerni, zic, prinsese între brațe ju-

mătate din trupul dușmanului și îl strîngea, strivindu-i atît de tare colivia coastelor, încît celălalt lovea desperat cu picioarele în golul de la marginea punții celei mici, și dibuia zadarnic cu mîinile ; dădea ochii peste cap și își pierduse pînă și glasul, care i-ar fi trebuit să ceară îndurare.

La această priveliște, Malvasone holbă ochii. Între timp, Scacerni spuse furios :

— Află că mi-au rămas brațele, fecior de cîine ; află asta și, fiindcă ai picioare bune, înoată, nemernicule !

Și spunînd aceasta, și-l smulse de lîngă piept și, ridicîndu-l pe brațele întinse, horcăind, zdruncinat și fără viață, cu gura scîrboasă plină de înjurături, îl azvîrli cu capul jos în fluviu.

— I se cuvine, spuse Malvasone ; și să sperăm c-o să se-nvețe minte pentru altă dată. Nu zic, adăugă el, c-aș trage nădejde să se înece, dar dacă e vorba să-i mai văd iarăși mutra, nu zic nici nu.

— Și nici să nu zici, ce-i drept, spuse Scacerni, gîfîind.

Furia se micșora acum mai iute decît vîntul, care se îmbuna văzînd cu ochii, astfel că San Michele, regăsindu-și echilibrul, se înapoie în vadul lui. Rămînea, impură și tulbure, o frămîntare de gînduri dezlînate și smintite, ce aminteau atîtea lucruri în stare să-l zăpăcească și, ca într-un vis sau ca după un vis, tocmai cele de care avea nevoie și pe care le căuta nu-i veneau în minte. I se părea că se află într-o beznă adîncă, la fel cu aceea a serii obosite care cădea peste pămîntul ruinat de o zi de chinuri și de agonii. Piciorul însuși, acum mai mult amorțit decît dureros, și parcă pierdut, nu izbutea să-l zguduie și să-l trezească din toropeală. Malvasone, tăcut, îi făcuse acolo, pe puntea cea mică, un pat din saci goi, și, cu blîndețea mîinilor lui puternice îl așezase pe-o coastă. Acum suferea mai puțin. În acest timp, argatul strîngea și lega cap la cap funii, desigur că pentru a priponi din nou moara în vad, dar la ce bun, dacă Dosolina... După asta, Scacerni nu mai izbutea să se gîndească la Dosolina. Deasupra ei atîrna ceva îngrozitor, o beznă mai chinuitoare decît trăsnetul și decît furtuna, care acum se îndepărta în nori risipiți și ferfeniți. Iar în lumina cerului noptatic, limpezit de vînt, de ploaia îmbelșugată și preschimbată pe neașteptate în ploaie de iarnă, și de stelele luminoase răspîndite printre întinsele fîșii de nori în goană, gîndul lui rătăcea o dată cu

ochii spre golul lăsat de copacul acela, tovarăşul lui de lîngă moară, timp de atîţia ani. Şi nu se putea împiedica să se gîndească la păsărelele ce se strîngeau acolo pe înserate, şi care nu-l părăsiseră, ele singure, în vremuri de restrişte. Dar ce fel de nenorocire fusese aceea, în comparaţie cu aceasta, în care simţea că stă să se prăbuşească ? Cu totul altfel de părăsire era aceasta, de toţi şi de toate, şi de el însuşi, şi de Dumnezeu : poate că Dosolina murise, iar el se gîndea la plop ; iar copacul dispărut îi lăsa în suflet un gol, întocmai ca un mădular mutilat, ca o pasiune stinsă, ba chiar ca moartea unei fiinţe, şi încă a celei mai dragi, a celei la care nu îndrăznea să se gîndească. Şi cu toate că nu dădea crezare mişeliilor ruşinoase pe care ticălosul acela i le spusese în legătură cu ea, oţetul şi fierea din care sorbise erau amare şi dezgustătoare ; şi fiindcă gustase din ele cu o plăcere crudă şi stăruitoare, ele se preschimbară dintr-o dată în sufletul lui în conştiinţa crimei ; Beffa ucis ; furtul nelegiuit, întîia ispită cu care Necuratul îi pătrunsese în suflet.

Ţîşneau cuvinte înfricoşătoare, mai puternice decît pasiunea lui, dar de milă, de jale, de nădejde, pînă-ntr-atît, încît îl tîrau ca pe un răufăcător în faţa judecătorului temut şi adorat :

— Stăpîne, Doamne, iată-mă şi ucigaş, după toate celelalte păcate. Un ucigaş, un păcătos, un neştiutor ; ştiu însă că tu nu vrei moartea păcătosului. Iar pentru ceea ce nu pot spune nimănui, exişti tu, care mă asculţi.

I se părea că obţinuse atît de mult, fără să înţeleagă nimic, pînă la această siguranţă simplă, de fiu rău ce se căieşte ; şi şoptea :

— Un neştiutor, un păcătos, un ucigaş, un copil, Doamne ; nu mă lăsa pe dinafară. Îndurarea ta, Doamne ! Răul pe care l-am săvîrşit, lucrurile furate Fecioarei...

Înţelesese ce trebuia să facă ; şi cu mîinile împreunate, lăsîndu-se cu greu în genunchi, scandîndu-şi cuvintele :

— Stăpîne şi Fecioară Maria, fac legămînt, eu, Lazzaro Scacerni, păcătos nevrednic, fac legămînt să mă supun întru totul la ceea ce-mi va porunci preotul după mărturisirea tuturor păcatelor mele, a tuturor. Dar dacă nu-i prea tîrziu, dacă se poate, fie ca răul săvîrşit de mine să nu cadă asupra Dosolinei. Voi ştiţi că-i bună şi nevinovată : nu o mai faceţi să sufere, deşi ştiu că ceea ce faci tu, Stăpîne, e bine făcut ;

şi mă las întru totul, şi pentru toate, la voia ta, eu, Lazzaro Scacerni.

Spuse şi se închină, ca pentru a-şi angaja semnătura de om cumsecade. Cu toate că suferinţa şi frămîntarea gîndurilor erau acum tot mai grele şi mai chinuitoare decît duşmănia fluviului şi a furtunilor, erau însă lămurite ; iar o forţă nouă şi proaspătă îl susţinea acum pe omul istovit.

Rămăsese mult sau rămăsese puţin în starea aceea, în vreme ce argatul umbla încoace şi încolo şi deretica prin moară, la lumina unui felinar, căscînd de foame ? Ori poate că Malvasone socotea că era mai bine să-l lase să doarmă, ca să-şi uite pentru puţin de necazuri ? Pe diguri nu mai era nimeni, căci echipele se înapoiaseră acasă, iar chesonierii se odihneau la chesoane, după ce apele fluviului scăzuseră, iar primejdia slăbise. Padul curgea nesfîrşit, liber, liniştit ; şi chiar moara, cel puţin pentru cine o vedea dinafară, aştepta parcă să reînceapă lucrul ; iar Malvasone se hotărî să-şi întrebe stăpînul ce mai era de făcut. Starea aceea, care i se păruse nesfîrşit de lungă, i se păru dintr-o dată că durase prea puţin ; lămurit, glasul băiatului umplu parcă de bucurie noaptea tăcută ; şi spunea :

— Stăpîne, hei, cei de pe San Michele ! *Padron* Lazzaro ! *Padron* Lazzaro, s-a născut un băiat !

— Ai auzit, stăpîne ? întrebă Malvasone, care ieşise cu felinarul în mînă.

— Da. Taci să ascultăm şi restul.

Respira greu şi aştepta, cu sufletul la gură. Îl strîngea de un braţ, ca unul care se îneacă. Nu cuteza să întrebe şi restul ; iar Schiavetto :

— Mă auziţi, *padron* Lazzaro ?

— Te aude, Schiavetto, te-aude, răspunse Malvasone, în locul lui.

— Atunci, zice Venusta, daţi slavă Domnului.

— Proslăvit fie în veci, răspunse Lazzaro, lăsîndu-se din nou, cu totul şi cu totul, şi din adîncul sufletului, în voia Domnului.

— Dosolina e şi ea sănătoasă şi a scăpat.

De data asta, bunul Malvasone nu se mai putu stăpîni :

— Iar eu, *padron* Lazzaro, dacă mai ţine asta, mor, fără doar şi poate, de foame.

Dar îl făcea să vorbească, în felul lui, mulțumirea. Între timp, pe dig, Schiavetto se minuna din pricina plopului dispărut.

Așa se sfîrși, în seara aceea, ziua vijeliilor.

III

Chiar dacă n-ar fi fost, precum era, neclintit în hotărîrea de a îndeplini legămîntul, și de bunăvoie, l-ar fi întărit totuși un amănunt, care se desprindea limpede din lunga înșiruire a povestirilor Dosolinei și ale Venustei în legătură cu întîmplările din ziua aceea, pe care Scacerni nu se sătura să le audă, deși era și mai închis ca de obicei în privința celor prin care trecuse el însuși pe moară. Într-adevăr :

— Știți, spuse, pentru a zecea sau pentru a douăzecea oară Venusta, care venea adesea să viziteze atît pe lehuză, ce se refăcea încet după îndelungatele suferințe prin care trecuse, cît și pe bărbat, care stătea și el în pat, cu piciorul legat, știți că o sfeclisem, de-a dreptul, în ziua aceea ? Am văzut-o pierzîndu-se ; Sfînta Ana s-a îndurat, dar încetaseră muncile, iar cînd încetează alea...

— Mi-ai trimis vorbă — spuse Scacerni și se întoarse, ca pentru a-și cere iertare, spre Dosolina. Eram în mijlocul fluviului, fără bărci, la ananghie și gata de pierzanie.

Dosolina zîmbi și răspunse cu drăgălășenie :

— Știu bine că nu-ți era cu putință.

— Ehei, zise Venusta, știu însă că ne-a dat nițică bătaie de cap, dumneaei ! Iar muncile, acuma pot să-ți spun, au început din nou, tocmai cînd nu mai trăgeam nici o nădejde.

— Cînd ? întrebă Scacerni. Exact, cînd ?

— Așteaptă să-mi amintesc. Da, da, mi-aduc aminte, exact : s-a auzit, în ziua aceea, un bubuit puternic, un trăsnet mai grozav decît celelalte atît de numeroase ?

— Desigur : a fost trăsnetul care a doborît plopul cel mare.

— A dispărut plopul ? întrebă Dosolina.

— O să vezi și tu ce gol a lăsat.

— Îmi pare rău.

— Dar de ce ?

— Nu știu, dar mi se pare că trebuia să-ți țină tovărășie ; și pe urmă, mi-l aduc aminte cum arăta prima oară cînd am venit la moară.

Zîmbi drăgăstos la cuvintele drăgăstoase ale Dosolinei și-o ascultă pe Venusta, care continuă :

— Muncile au reînceput o dată cu bubuitul ăla. În clipa aia, se poate spune că dumneaei de-aici a trecut de la moarte la viață.

— Iar Giuseppe la ce oră s-a născut ?

— Cînd vremea începuse să se îndrepte, spre seară.

Așadar, îndurarea nu urmase, ci o luase chiar înaintea legămîntului său ; așadar, în timp ce el era mai departe ca oricînd de orice gînd bun și de grația lui Dumnezeu, îndurarea divină o salva pe femeia aceea, în care el sădise viață și suflet, carne din carnea lui și sînge din sîngele lui.

Și revedea noaptea aceea, cînd Malvasone și Schiavetto îl aduseseră pe brațe la patul Dosolinei ; revedea chipul palid și fără sînge, dar la drept vorbind, luminos și strălucind de un zîmbet care nu-i era hărăzit lui. Niciodată mai înainte nu se gîndise că un zîmbet care să nu-i fi fost hărăzit lui ar fi putut fi primit fără gelozie, ba chiar făcînd-o și mai mult a lui. Zîmbea noului-născut, fericită de a fi suferit dureri de moarte ca să-i dea viață.

Iar Scacerni își amintea vorbele acelea nelalocul lor, izvorîte din furie dureroasă, cu care lehuza îi reproșase tot ceea ce suferea ; dar ea — le uitase oare ? Sigur că nounăscutului nu-i aducea nici o vină. Iar dacă era o nedreptate, era bine și plăcut să o sufere. Sau nu cumva tocmai spre a-l răsplăti pentru vorbele acelea mînioase, îi spunea Dosolina Venustei, cu atîta gingășie :

— Adu-l să-l vadă taică-său !

O altă Dosolina venise să i-o facă nespus mai dragă de Dosolina pe care o cunoscuse. I se păruse încă o dată că are mîinile prea puternice și prea grele ca să o mîngîie, atît de gingașă, istovită și sfîntă. Ea nu era în stare să ridice capul de pe pernă și, ai fi zis, nici măcar să țină deschiși ochii. Trăia toată în zîmbet, în fericirea aceea de mamă. Dar cînd se aplecase, în noaptea aceea, ca s-o sărute pe frunte, spusese :

— Lazzaro, a fost o zi grea ?

— Sărăcuța, ai suferit mult.

— Nu vorbesc de mine : dumneata, la moară, cu vremea asta... Oh, ai păţit ceva ?

— Ei, nimica toată : important era s-o salvez pentru tine şi pentru ăsta de-aci. Şi e salvată. Îi ascunsese astfel imediat că avea piciorul rupt, spunînd : o sfîşiere ; iar în dimineaţa următoare, în bucătăria de-alături, pe bancă, văzîndu-şi piciorul negricios la culoare şi durîndu-l cumplit, îi spusese chirurgului care venise şi stătea îngrijorat :

— Maestre, am fost ostaş şi am văzut răni mai multe decît dumneavoastră ; şi am văzut şi din cele de culoarea asta. La nevoie, vă pricepeţi să tăiaţi ?

— Să sperăm că nu va fi nevoie. Acuma îţi pun la loc osul rupt.

— Puneţi-l, dar fără zgomot, ca să n-audă nevastă-mea, de dincolo.

— Dumneata, mai degrabă, ai să fii în stare să nu ţipi ?

— Făceţi-vă meseria şi nu vă mai gîndiţi la mine.

Îl trecuseră sudori reci, scrîşnind din dinţi, dar în tăcere, în timp ce chirurgul îi întindea piciorul, potrivea cioturile unul în dreptul altuia şi le lega între două scîndurele. Pe urmă Scacerni ceruse să fie dus lîngă Dosolina, în patul lor. Nu fusese nevoie ca ea să vadă bandajul, ca să ghicească despre ce era vorba ; fusese de-ajuns faţa celui care de-abia ieşise din chinurile acelea :

— Lazzaro, ieri ai păţit-o rău de tot !

— Pe lîngă tine, sărăcuţo...

— Lazzaro, m-am gîndit mult la tine ! Ştiu, chiar dacă nu mi-o spui, cît ai suferit şi prin ce ai trecut.

Acel „tu" îngrijorat al nevestei, care, după obiceiul vechi, îi spunea „dumneata" i se păruse mai tandru ca multe alte cuvinte.

Malvasone povestise oamenilor că Beffa fugise înot tocmai cînd primejdia fusese mai mare ; iar oamenii nici nu cereau altceva decît să nu mai vadă mutra aia în preajma lor. Acum afla şi *padron* Lazzaro cu ce cîştig te-alegi cînd vrei să-i faci bine unui nerecunoscător. Dacă i-ar fi ascultat pe ei, şi-ar fi luat un argat de treabă, ce dracu (parcă nu se găseau în Guarda oameni mai în firea lor şi muncitori harnici ?), nu s-ar fi trezit acum că a fost bun cu unul care l-a părăsit tocmai cînd era primejdia mai mare.

Lui însă, pe care îl cunoşteau acum, îi spuneau numai, jumătate cu părere de rău şi jumătate cu bucurie :

— Mai bine să-l pierzi decît să-l găseşti.

Şi întreaga Guarda, care era un sat cu, poate, două duzini de fumuri, trecu pe la Ponte della Pioppa, să viziteze familia Scacerni.

Îi mai îmboldea pe cei din Guarda şi curiozitatea de a descoperi în ce chip avea să iasă *padron* Lazzaro din încurcătură şi cum avea de gînd să facă faţă cheltuielilor mari cerute de reparaţie. Erau siliţi însă să-şi ducă înapoi acasă curiozitatea, neatinsă, luînd cei mai mulţi, cînd se aflau la răspîntie, aproape de Proprietatea Călugăriţelor, drumul spre diguri, ca să treacă pe la vadul morii San Michele.

Iar acolo, pe locul unde se aflase străvechiul copac :

— Cine-ar fi putut spune una ca asta. Coşcogeamite copacul ! Puterea trăsnetului ! Iată ce e viaţa ! Stăm agăţaţi de un fir de păr, filozofau ei, uitîndu-se la micul şantier pe care un bun călăfătuitor din Crespino îl instalase pe mal, cu ajutorul lui Malvasone şi al lui Schiavetto. Iar acolo fierbea smoală, se lucra cu securea şi cu orice altă unealtă, pentru a petici, a astupa şi a repara calele şi cabinele şi pentru a repara mecanismele şi roata cu cupe, care suferiseră cele mai mari stricăciuni, iar unde-ar fi fost nevoie, pentru a face unele lucruri din nou : dar cu ce bani ? Nu ştiau pe cine să întrebe, căci nu aveau nici o intimitate cu călăfătuitorul acela, care nu era un om în care să ai încredere şi care în fiecare dimineaţă şi seară trecea fluviul la Guarda, ca să meargă la lucru şi ca să se întoarcă acasă, fără să schimbe o vorbă cu nimeni. Pînă cînd şi prînzul, spunea hangiul, şi-l aducea de la el, din Crespino, într-o basma înnodată la colţuri. Un om, ce să mai vorbim, de nici un folos pentru sat. Iar Scacerni se dusese să-l caute dincolo de Pad, ceea ce însemna totuşi o jignire pentru călăfătuitorii de pe malul cestălalt, de parc-ar fi fost vrednici de mai puţină preţuire. Ştie însă toată lumea ce fel de cap are şi omul ăla : bun, dar tare.

Malvasone era omul nimerit pentru muncile grele ; Schiavetto era îndemînatic şi sprinten ; călăfătuitorul (adevărul, înainte de orice !) un meşter de mîna întîi : de două ori pe zi, Scacerni era informat în amănunt de către Schiavetto în legătură cu mersul lucrărilor. Timpul, care începuse să fie răcoros şi senin, îi era prielnic.

Din Guarda din vremea aceea, cine s-ar duce astăzi acolo, n-ar mai găsi decît clopotnița cea veche. Existau două grupuri de căsuțe cu cîte un singur cat, cu acoperișurile lor înclinate făcute din paie și din ierburi de baltă ori trestie, avînd deasupra hornuri înalte și pătrate ; și prevăzute, fiecare din ele, cu o grădiniță împrejmuită cu garduri de trestie, pe care înfloreau frumoase plante agățătoare de primăvară. Trebuind să se sape numai puțin ca să se dea peste apă, care se prelingea din fluviul alăturat, fiecare casă își avea puțul ei, înconjurat de frumoase tulpini de floarea-soarelui. Locuitorii, în caz de inundație mare, stăteau cu privirile ațintite în fundul puțurilor, ca să le astupe cu pămînt, cînd deveneau mocirloase și se revărsau în afară.

Trebuie remarcat că săpăturile și puțurile prea apropiate de fluviu puteau să însemne o primejdie, slăbind temelia digurilor, dar că o primejdie mai sigură și mult mai rea însemna astuparea lor cînd fluviul venea mare și cînd apa se ridica în puțuri și ajungea la nivelul pămîntului. Împiedicată într-adevăr, să se reverse liniștit, țîșnea prin gura astupată în chip neprevăzător sau făcea ca puțul să crape cu o asemenea zguduitură, încît liniștitele izvoare subterane se surpau ; se deschideau căi și chemări pentru apa năvalnică, urmarea fiind smîrcurile, surpăturile, spărturile și uneori chiar inundația.

Trebuie remarcat că nici experiența nenorocirilor, nici interdicțiile și avertizările Departamentului Apelor nu izbuteau să împiedice imprudența acelor săpături, iar apoi nici greșeala acelor astupări nechibzuite. În asemenea împrejurări, țăranii de pe mal, luînd-o razna din pricina fricii și a veșnicii bănuieli că se plănuia să se dea drumul inundației peste pămînturile lor, acționau deseori cu o violență oarbă împotriva oamenilor Departamentului, ale cărui opreliști le încălcaseră, printr-o înșelătorie orbească, părîndu-le rău, în cele din urmă, și de una și de alta, dar prea tîrziu, și numai pentru a cădea din nou în greșeală.

Primul grup de case din Guarda ferrareză stătea pe marginea drumului către Ro, care, în mica piață a cătunului, primea trei drumuri dinspre cîmpie, mergînd apoi mai departe spre Alberone. Cea dintîi construcție de lîngă dig era biserica modestă, cu micul medean din fața ei închis între stîlpii de piatră și cu casa parohială săracă : urmau apoi două șiruri de locuințe, iar în mica piață, hanul și două prăvălii.

Cînd Dosolina se duse la biserică pentru moliftă, *padron* Lazzaro, deşi încă bandajat şi nevoit să se slujească de cîrje, o însoţi în trăsurică. Trecînd pe la locuinţa cizmarului, strigară, după cum se înţeleseseră, pe Venusta şi pe Chiccoli, şi toţi împreună intrară în sacristia lui *don* Bastiano Donzelli, care o binecuvîntă pe nevastă. Dosolina îşi făcu rugăciunea ei de mulţumire, aprinse o lumînare şi dădu ceva de pomană ; şi tocmai îşi lua rămas bun de la *don* Bastiano, cînd Scacerni le spuse femeilor şi lui Chiccoli :

— Voi, ceilalţi, lăsaţi-i trăsurica unui biet schilod şi plecaţi înainte, şi aşteptaţi-mă. Iar tu, adăugă el rîzînd, nu face pe măgarul cu nevastă-mea, păcătosule !

Atîta se dovedi de-ajuns pentru a-l face să se umfle în pene pe craiul de Chiccoli, bucuros, ca oricare altul, să se veselească cu Dosolina. Şi rîseră cu toţi. Scacerni continuă :

— Iar dacă lui *don* Bastiano nu-i e peste mînă, aş vrea să-i spun ceva şi apoi vă ajung.

— Foarte bine, spuse Chiccoli. Venusta a pregătit prăjituri cu coconari şi struguri, şi o sticlă cu vin alb. Grăbeşte-te, dacă nu vrei să rămînă doar farfuria. Iar dacă *don* Bastiano ar binevoi să primească, ne-ar onora.

— Mulţumesc, spuse preotul, primind.

Îl ştia pe Scacerni punctual la liturghia de duminică şi din celelalte sărbători bisericeşti, dar la taina pocăinţei îl văzuse venind numai la Paşti, şi chiar îşi propusese să-l dojenească ; tocmai de aceea nu se aştepta să-l audă cerîndu-i să-l spovedească, şi încă în spovedanie generală. Scacerni îngenunche în faţa confesionalului şi povesti, fără să omită, nici să preschimbe şi nici să scuze ceva, cu o adîncă sinceritate, povesti de dania nelegiuită a lui Mazzacorati, în Rusia, de vorbele şi de blestemele lui ; de chipul în care el o primise şi de argumentele cu care-şi făcuse cugetul să tacă, fără să vrea să ştie şi ştiind păcatele pe care le lua asupră-şi.

Povesti despre tîrgul cu Raguzanul, despre descoperirea lui Schiavetto şi despre cele ce urmaseră, ca şi despre sentimentele lui faţă de bătrînul pirat şi faţă de Beffa. Viu sau mort, oricum ar fi fost acesta acum, spuse el în cele din urmă, îl aruncase în fluviu cu dorinţa expresă de a-l ucide. Şi povesti de legămîntul pe care venea acum să-l îndeplinească, şi despre graţia pe care-o primise.

— Mă aflu aici, încheie el, ca să primesc osînda, oricare ar fi ea.

— Sînt păcate — spuse *don* Bastiano după o oarecare tăcere şi cu un glas mai morocănos ca de obicei — sînt păcate grele, păcate de moarte ; o faptă care duce, nici mai mult, nici mai puţin, la excomunicare, *latae sententiae ;* dar dumneata, în orice caz, cu toate că nu ştii latineşte, fuseseşi instruit de către ademenitorul acela mîrşav *instigator et instrumentum iniquitatis* [1] ; ştiai ce luai asupră-ţi ; ai spus-o singur.

— Ştiam şi mi se spusese.

— Ştii ce-ţi spun eu ? Că-mi pare rău pentru dumneata, fiindcă te cred sincer pocăit, şi tocmai de aceea, ca să-ţi poţi da seama cît de sincer ţi-e cugetul, trebuie să-ţi dau o veste : alaltăieri, prin păpuriş (*don* Bastiano era mare vînător), l-am întîlnit pe Beffa, care deci trăieşte.

— Cu atît mai bine pentru el.

— Iar pentru dumneata ?

— Slavă Cerului, vreau să spun ; eu însă, ca să spun adevărul, voiam să-l ucid.

— Aşa trebuie să te spovedeşti, fiule, şi te binecuvîntez. Asta nu înseamnă că n-avea căutătura mai ticăloasă ca oricînd, aşa că, deocamdată, ai face bine să stai cu ochii deschişi. Cată să aranjezi treaba asta, fiindcă dumneata, deşi păcătos nevrednic, eşti un om cumsecade, iar ăla stă pe lume... Dar, se întrerupse el, căindu-se de cele spuse, *imperscrutabilis mens Dei* [2], căile Domnului ne sînt ascunse.

— Nu ştiu latineşte, părinte, spuse Scacerni, modest.

— Bine, bine ; să ne întoarcem la păcatele dumitale.

Le împărţi, ca să spunem aşa, şi le enumeră pe cele mici şi pe cele mari, pe cele uşoare şi pe cele de moarte, neglijenţele şi omisiunile, înşelăciunile şi violările de conştiinţă. Scacerni asculta sincer pocăit, confirmîndu-l pe fiecare, cu umilinţă, dar fără maimuţăreli. *Don* Bastiano părea descurajat :

— S-au adunat destul de multe ! încheie el, cu un aer jumătate de părere de rău şi jumătate de supărare. Şi există unul între ele pe care eu, fiule, ţi-o spun de pe acum, nu mă simt

[1] Aţîţător şi unealtă a nedreptăţii (lat.).

[2] Gîndul lui Dumnezeu este de nepătruns (lat.).

în stare să ţi-l iert. Nu te descuraja. Nu există păcat pe care îndurarea lui Dumnezeu să nu-l ierte ; şi aşa cum ştie să deosebească stricăciunea în ceea ce lumea socoate a fi virtute, tot astfel ochiul lui deosebeşte un grăunte de bine în cele mai cumplite ticăloşii. Dar cum ai păstrat pentru dumneata profitul unui furt nelegiuit, săvîrşit prin violenţe şi siluiri de călugăriţe, şi asta cunoscînd legea, nu-mi dau seama dacă îţi pot da iertare pentru o asemenea grozăvie şi trebuie să mă sfătuiesc cu un anume teolog de la arhiepiscopie. Şi, tocmai bine, mîine trebuie să mă duc la Ferrara. Între timp, gîndeşte-te la greutatea păcatelor dumitale, căieşte-te, roagă-te, şi nu-ţi pierde nădejdea.

— V-o făgăduiesc, părinte.

— În faţa lui Dumnezeu, aminteşte-ţi. Iar el ne ascultă.

— În faţa lui Dumnezeu.

Dar preotul nu se mişca şi nu-i dădea drumul să plece. Se scurse astfel cîtva timp, după care *don* Bastiano adăugă :

— Ascultă ceva, Scacerni : argumentele alea, scuzele alea — scuze slabe, să ne-nţelegem ! — chiţibuşurile alea pe care mi-ai spus că le-ai născocit ca să te justifici, sînt toate aici ?

— Nu pricep, părinte.

— N-ai uitat nimic ?

— După cîte ştiu eu...

— Nu ştii, nu te-ai gîndit niciodată că ar mai putea să fie şi altele, altceva ?

— Nu ; pot s-o spun.

— Gîndeşte-te bine.

— Nu, cu mîna pe conştiinţă, nu.

— Bine, bine ; în lipsa altceva, asta este o ignoranţă care îţi face cinste şi garantează pentru dumneata, pentru sinceritatea dumitale.

— Ce fel de ignoranţă, dacă-mi este îngăduit ?

— Ei, te socoteşti un înţelept ?

— Nici pomeneală.

— Păi bine, omule, ai fost doar ostaş al lui Napoleon : numele ăsta nu-ţi spune nimic ?

— Nimic : ce-ar putea să-mi spună ?

— Mai bine, fiule. Dar ai văzut şi ai ştiut ce jefuitor înrăit al bunurilor sfintei noastre mame, Biserica, a fost ăsta ; aici, la Ferrara, ca să nu vorbesc mai mult ?

— Da, am ştiut.

— Iar ca atare, şi ca persecutor al Sfîntului Părinte însuşi, a fost excomunicat, dar pe urmă iertat şi absolvit. Şi n-a fost singurul, şi nici chiar cel mai mare, căci barem ăsta nu era ipocrit şi nu-şi acoperea tîlhăriile şi silniciile sub pretextul ocrotirii şi sub un zel prefăcut. Era lup, dar cel puţin nu se îmbrăca în blană de miel.

— Iertaţi-mă, părinte, dar nu-mi dau seama ce am eu de-a face cu Napoleon şi cu toţi ceilalţi despre care vorbiţi.

— Şi-adică nu te-ai gîndit niciodată că atîtea şi atîtea pilde rele puteau să scuze greşeala dumitale ?

— Eu ? Nu, ce-i drept. Şi cum vreţi să mă fi gîndit la asta, cînd sînt atît de neştiutor.

— Vai, binecuvîntată neştiinţă, neştiinţă pentru care-ţi aduc laude şi mă bucur, fiule ! Iar dumneata, departe de-a te ruşina de ea, bucură-te de asemenea neştiinţă, care te-a scăpat de-a gîndi cu viclenie : „Precum li s-a iertat atîtora jaful cel mare, mi se va ierta şi mie micul furtişag".

— Sînt eu un neştiutor, dar îmi dau seama că păcatul altora nu-l spală de loc pe-al meu.

— Şi-mi place asta, căci este o vorbă de om ; şi sînt sigur de pocăinţa dumitale. Ascultă : de iertat, eu nu te pot ierta pînă cînd nu vorbesc cu cel de care ţi-am spus : dar — şi spunînd asta ieşi din confesional, în timp ce Scacerni se ridica, sprijinindu-se în cîrji — păcătos, da, dar cumsecade, şi vreau să-ţi strîng mîna. Oricum, adăugă el, m-ai făcut să pierd atîta vreme, încît nu mai pot veni să mănînc prăjituri la familia Chiccoli. Scuză-mă în faţa lor, şi întoarce-te peste trei zile.

Scacerni se întoarse ; căpătă canonul : rugăciuni de pocăinţă, şi o ofrandă pentru biserica nouă care urma să fie înălţată în Guarda. În afară de asta, făgădui să meargă în pelerinaj, împreună cu Dosolina, la altarul făcător de minuni al Madonei dell' Atrio, din Domul din Ferrara, aflată în mare cinstire, ca să ofere un *ex voto* în schimbul îndurării primite şi ca răscumpărare a jignirii şi :

— Nu uita totuşi, spuse *don* Bastiano, mulţumit de a-i putea da iertăciunea, să spui un Tatăl Nostru pentru sufletul acelui necredincios turbat, mort în Rusia, în împrejurări atît de grele. Dacă nu-i va mai folosi lui, îţi va folosi oricum dumitale.

Scăpat de excomunicare şi achitat faţă de biserică, lui *padron*, Lazzaro al nostru i se părea că scăpase prea ieftin

Să spunem că era aci puţină dezamăgire ? Sau că păcatul, ca toate cele trupeşti, îl făcuse pe om trufaş, înfumurat, legîndu-l de el ? Şi că astfel încolţeşte şi se simte bine dragostea pentru ciudăţenie pe care o purtăm cu toţii în suflet şi din pricina căreia chiar şi morarului Scacerni al nostru canonul liniştit şi sigur putea să-i fie mai puţin pe plac decît nesiguranţa îndoielnică şi tulbure, cu aţîţarea ei mocnită, ce stăruia în el de-atîta amar de ani ? În sfîrşit, nu degeaba se socotise un păcătos cu totul deosebit, iar canonul şi iertarea îi păreau mai uşoare decît ar fi îndrăznit să nădăjduiască spaima care făcuse din el un nedumerit şi un reticent. Şi chiar de moară se simţea mai puţin legat de cînd putea s-o stăpînească în pace. Dar, ca să spunem adevărul, acestea ar putea fi subtilităţi şi fineţuri de-ale noastre, şi nu de-ale lui, care, pînă una alta, ignora subtilitatea şi rafinamentul de-a nu-şi plăti datoriile. Şi o avea, într-adevăr, chiar atunci, pe cea faţă de călăfătuitorul din Crespino : o sumă mare pentru el, şi pentru împrejurările în care pica ; între altele, fiindcă la recolta slabă a unui an prost se adăuga o previziune tristă. *Sînt* Luca sosise şi trecuse ; de Sînt Luca, spune proverbul, ori de-i ploaie, ori de e secetă, seamănă totul ; dar semănăturile nu se putuseră face, sau fuseseră făcute, dar numai în pămînturi prost îngrijite, iar de trecut, trecuse nu numai Sînt Luca, dar chiar şi Sînt Martin. Se începea deci rău.

Apoi, prima dată cînd pusese piciorul în pămînt, după ce-i desfăcuse bandajele, simţindu-l ţeapăn şi greu, fără putere şi parcă ciuntit, şi văzînd că nu-i dădea ascultare, crezuse că-l apucă deznădejdea.

— Mergeţi încet, îl sfătuia chirurgul : trebuie să-şi capete iarăşi deprinderea.

— Ce deprindere vreţi să-şi capete din nou ? bombănea Scacerni, căzînd din nou pe pat.

Punînd alături piciorul sănătos, observase că celălalt rămăsese mai scurt ; o şi spuse, dar nu-i venea să-şi creadă ochilor. Chirurgul însă afirmă :

— Genunchiul nu se mişcă încă cum trebuie. Vi se pare piciorul mai scurt, dar nu e.

— Nu e ?

— Ca să-l măsoare, îl apucase cu amîndouă mîinile, ţeapăn cum era, apropiindu-l de celălalt, care stătea întins pe pat :

— Nu e ? Chirurg nepriceput, m-ai distrus, criminalule !

— Iar eu îţi spun c-ai scăpat chiar ieftin, avusese celălalt neobrăzarea de a-i răspunde, întinzîndu-i cîrja pe care Lazzaro o aruncase ceva mai înainte într-un colţ, nădăjduind să n-o mai revadă.

Dacă nu se dădea repede la o parte, i-o rupea în cap.

— Asta îţi e, aşadar, recunoştinţa ? întrebă el din uşă.

— Şi-ai mai vrea să te şi plătesc ?

— Bineînţeles !

— Te plătesc cu asta, măgarule ! strigă Lazzaro, înhăţînd cîrja blestemată şi aruncînd-o după el.

Pe urmă se liniştise, recăpătîndu-şi puterile, zi după zi ; se împăcase şi cu piciorul mai scurt : iar ca să nu-l apuce disperarea, nu îl mai măsura cu cel sănătos. Cu toate acestea, îşi spuse în cîteva rînduri : „Era mai bine s-o fi sfîrşit acolo, sub roată". Nu băga de seamă, în clipele acelea, cu ce ochi îl privea Dosolina, ochi care pătrundeau în gîndurile acelea, în frămîntarea aceea, cu o nelinişte, cu o dragoste, cu o durere nespusă. Era tot timpul întunecat la faţă. Dar într-un rînd, Dosolina îşi luă inima-n dinţi, se apropie de el cu copilaşul în braţe, şi-i spuse :

— Lazzaro, crezi cumva că nu te înţeleg ? Crezi că nu pricep cît trebuie să sufere un om ca tine, aflîndu-se în starea asta ? Dar cel dintîi lucru pe care i-l voi lămuri ăstuia, îndată ce va fi în stare să înţeleagă vorba, va fi că ţi-ai distrus piciorul pentru ca nouă să nu ne lipsească pîinea.

— Dosolina... (şi strîngea la pieptul lui femeia şi copilul, şi privea cu o dragoste nouă, care-l înăbuşea, de puternică ce era, cele două capete pe care le cuprinsese cu braţele rămase încă zdravene) Dosolina, sufletul meu.

Trimisese să fie plătit şi chirurgul, care, de unul singur, nu mai îndrăznise să se facă văzut prin Ponte della Pioppa ; măgar, desigur, dar medicii sînt ca vremea şi ca guvernele : bune sau rele, trebuie să le iei aşa cum ţi le trimite Dumnezeu, potrivit cu zicătoarea veche care dădea următorul sfat : „Din pricina vremii şi a stăpînirii, cată să nu-ţi ieşi din fire."

De altfel, piciorul bolnav se deprindea din nou cu pămîntul, cu ajutorul bastonului, dar, oricum, fără cîrjă ; şi începea să se simtă iarăşi bine pe puntea cea mare, sau pe cea mică, la moară. Sigur că drumul devenise prea lung pe jos, pentru un

şchiop ; începuse însă să se urce din nou pe cal, aşa că-l străbătea călare, cu arma în bandulieră, căci nu uita de sfatul lui *don* Bastiano Donzelli, iar în locurile unde drumul trecea pe lîngă garduri vii, sau prin stufişuri şi printre trestii, unde se putea ascunde cineva cu gînduri rele, sprijinea arma de braţul stîng şi deschidea ochii. În sfîrşit : există leac pentru orice, afară de junghietura gîtului, şi nu numai atît, iar Dumnezeu potriveşte frigul după haine, şi închide o uşă, dar deschide o poartă.

Călare, părea mai tînăr, era din nou sprinten şi impunător, şi Dosolina îl privea cu ochi plini de dragoste, iar el, cînd îşi dădu seama de asta, puse să i se mai taie din barbă, căci îl supăra, avînd prea multe şuviţe albe. Moara reparată arăta şi ea stricăciunile suferite vitejeşte în ziua vijeliilor şi puse la punct chiar mai bine decît piciorul stăpînului ; şi erau multe urmele de lemn nou, care împestriţau pereţii cenuşii şi acoperişurile cabinelor şi galeriei, ori negrul strălucitor al dubelor smolite din nou şi reparate, căci *padron* Lazzaro, împotrivindu-se la orice cheltuială zadarnică, nu voise nici o picătură de data asta, iar din cea veche, şi atît de veselă de altădată rămîneau numai urme şterse şi risipite ici colo, precum şi cîteva litere din cuvintele acelea glumeţe. Coşcovit şi decolorat, dar tot mîndru şi viteaz cînd călca în picioare balaurul infernal, Sant Michele departe de a mai povesti biruinţa asupra duşmanului străvechi, putea să-i povestească, cui l-ar fi înţeles, despre o altă bătălie stăruitoare şi îndîrjită, împotriva necazurilor, a sărăciei, a răutăţii sorţii şi a oamenilor, împotriva vremurilor vrăjmaşe, a ostenelilor şi a descurajărilor, împotriva ispitei şi a păcatului. *Padron* Lazzaro se gîndea la asta nu ca să se umfle în pene şi ca să-şi întărească, prin atîtea întîmplări şi pilde, ceea ce ultima dintre ele îi lămurise, făcînd să i se nască în suflet un sentiment puternic şi senin de recunoştinţă şi de încredere în ocrotirea bunătăţii dumnezeieşti. Şi voise să o exprime în tabloul comandat unui pictor de *ex voto* din Ferrara, în care ceruse să fie pictat fluviul cu apele umflate, valurile ridicate de vîntul de miazăzi şi moara înclinată pe o parte, printre ele ; copacul izbit de trăsnet ; într-o parte, într-un rotund, căci artistul spunea că nu-i încăpea altfel în compoziţie, el însuşi prins de roată şi tîrît sub apă ; în cealaltă parte a tabloului, Dosolina, în patul de lehuză, cu pruncul în scu-

tece. În partea de sus, Maica Domnului ; asupra lehuzei veghea Sfînta Ana, iar asupra celui aflat în primejdie, Sfîntul Anton.

— Care Sfînt Anton ? întrebase pictorul.

— Al nostru, al morarilor, cel cu purcelul, cel care trece prin apă şi prin foc.

Morarii de pe Pad îl venerau în mod deosebit pe pustnicul egiptean şi-i sărbătoreau ziua de 17 ianuarie.

Scacerni nici n-apucase să iasă bine din prăvălie, că se şi înapoie să spună :

— În fluviu, puneţi şi un om, dar să înoate, şi să se vadă bine că scapă.

— Hei, hei — voi să glumească pictorul, care, datorită experienţei în meşteşugul acestor *ex voto,* căpătase un fel de intimitate cu minunile şi cu harurile dumnezeieşti — ştiu c-aţi avut ceva minuni în ziua aceea !

— Nu eu eram în valuri, răspunse Scacerni, fără să priceapă gluma, dar favoarea ca ăla să nu se înece mi-a fost făcută mie, şi mulţumesc eu.

— Niciodată nu mi s-a întîmplat să trebuie să pun atîtea lucruri într-un tablou !

— V-am întrebat eu de preţ ? Nu aţi primit arvună ?

— N-am spus asta.

— Atunci, faceţi-le pe toate, căci altfel, ce fel de pictor sînteţi ?

Îşi aminti de celălalt, de cel din Comacchio, de „meşterul ţiparilor" şi zîmbi în sinea sa, mai încredinţat ca oricînd că toţi artiştii aceia erau mai degrabă nişte oameni ciudaţi. Tabloul *ex voto* se dovedise a fi întru totul pe gustul său, cînd se înapoie la Ferrara să-l ia. Trebuie spus, de altfel, că-l tulbura o bănuială şi chiar se simţea puternic ispitit să ceară ca omul salvat din apele fluviului să fie şters din pictură. Într-adevăr, încă de cîtăva vreme, Beffa nu mai dădea semn de viaţă în împrejurimile Guardei, iar Scacerni era încredinţat că plecase aiurea, să se spînzure, cînd iată că într-o bună zi, cam pe la începutul anului, tocmai cînd fluviul era pe jumătate umflat, se nimeri să treacă o barcă mare şi iute, plină cu nişte nerușinaţi, care făceau pe vitejii, trăgînd cu puştile la întîmplare, poate ameţiţi de băutură, scandalagii sau bătăuşi de meserie, sau ticăloşi în căutare de pricini de ceartă, pe care s-o preschimbe apoi în jaf şi tîlhărie. Apăreau, după cum ştie

și cititorul, mai ales cînd fluviul venit mare le făgăduia o scăpare mai ușoară, punîndu-și nădejdea în numeroasele vîsle ale bărcilor lor repezi. Scacerni nu le-ar fi dat importanță, dacă — stînd totuși în larg, nemernicii aceștia nu ar fi arătat o curiozitate aparte față de San Michele, și o obrăznicie exprimată prin cuvinte zeflemitoare și jignitoare, prin gesturi obscene, prin amenințări întunecate.

Se afla la bord unul care avea aerul să sugereze și să întărîte toată această manevră, ținîndu-și fața ascunsă ; Schiavetto, care avea o vedere foarte ascuțită, i-l arătă lui Scacerni, scîrbit și supărat :

— Stăpîne, parc-ar fi și parcă n-ar fi, dar aș spune că ăla e Beffa.

— Băieți, le strigă Scacerni provocătorilor, punîndu-și mîinile pîlnie la gură, terminați, sau trag cu pușca și vă trimit la fund.

Fie că dirijorul concertului demonstrativ îi avertiză că Scacerni avea într-adevăr această pușcă pe suport, fie că-i deranja gîndul că erau cercetați cu atenție, fapt este că porniră grăbiți pe firul apei, cîntînd în cor un cîntec obscen.

— Beffa, spuse *padron* Lazzaro către Schiavetto, nu mai e, sau cred că n-ar mai trebui să fie prin părțile astea ; tu însă știi că te folosești de pușcă și de pistol ?

Și, timp de cîteva zile îi învățâ pe Schiavetto și pe Malvasone să încarce, să proptească și să descarce pușca cu vergea și pistoalele ; puse o țintă în fața digului și făcu cu ei exerciții de tir. I se părea că e din nou ostaș. Încheie cu un învățămînt practic :

— Atîta timp cît se vorbește, feriți-vă să răspundeți ; dar dacă unul vă vine în față cu arma la ochi, nu mai stați să-l întrebați ce gînduri are : țintiți și trageți în el, căci cînd e vorba de-o armă albă se poate cîștiga timp, dar în ce privește armele de foc, nu există decît o singură apărare ; să tragi tu primul.

— Iar dacă celălalt vine cu cuțitul ? întrebă Schiavetto.

— Pînă la trei pași de pușcă și la patru palme de pistol, lasă-l să se apropie ; pe urmă, trage cu cugetul împăcat, căci dacă intră în tine și-ți apucă țeava, adio apărare. Sigur, adăugă el : cuțit contra cuțit e mai bărbătește.

— Şi dacă arma nu ia foc ? întrebă Malvasone ; şi-ţi venea să rîzi de-o asemenea întrebare, dacă te uitai la atitudinea omului : arma la picior, cu gura ţevii în jos ţinînd-o cu un aer înspăimîntător, căci învăţăturile acelea îl făcuseră destul de mîndru pe bunul Malvasone. Scacerni însă nu rise, şi-i spuse :

— Tu vrei să prevedem întocmai toate cazurile, şi ai dreptate. Dacă nu ia foc, întoarce-o cu patul, căci îţi mai poate fi de folos. Iar dacă ai un sfînt ocrotitor, încredinţează-te lui şi trage-i ; îţi aperi viaţa şi cerul o să te-ajute.

— Îmi am sfîntul meu, spuse Malvasone cu gravitate.

Şi astfel, în cabina de pe duba mică, îşi găsi loc un mic arsenal, bine orînduit şi strălucitor ; Schiavetto aduse pe bord un cîine de pază, atent şi bănuitor, iar Malvasone, care-şi obişnuise urechea cu pietrele de moară şi dormea pe bord, ţinu la îndemînă şi la căpătîi, afară de capătul frînghiuţei teicii şi o armă de mîna întîi, încărcată cu plumbi. Ajută-te, căci Dumnezeu te ajută ; justiţia tribunalelor izbutea să-l pedepsească pe răufăcător, cînd izbutea, dar cine despăgubea victima, cînd era vorba de răni, de incendii, sau de alte asemenea răzbunări, de care avea motiv să se teamă *padron* Lazzaro ? Era ciudat că la răzbunări din partea Raguzanului nu se mai gîndea ; dar el nu era făcut să se încurce îndelung în temeri nesigure şi îndepărtate. Afară de asta, instrucţia cu arma şi cîteva ochiri frumoase, care-i arătaseră că încheietura îi era încă puternică şi ochiul încă sigur, dăduseră din nou viaţă unor vechi duhuri, iar în amintirea lui, unui cîntec din copilărie, singurul pe care-l ştia ; şi pe acesta îl cînta totuşi fals, căci glasul, bun şi puternic pentru a porunci manevrarea morii, nu se potrivea la cîntat. Cu toate astea, cîntecul acela îl adormea pe micul Giuseppe ; şi spunea :

Ferrara, Ferrara,
Oraş prea frumos
Se mănîncă, se bea
Tot timpul, vîrtos !

Cîte şi cîte oraşe, pe vremea lui Napoleon, nu fuseseră salutate la sosire, ori plînse la plecare şi lăudate cu acest refren soldăţesc, tradiţional !

Iar Giuseppe, la cîntecele monotone ale maică-si țipa cu și mai multă putere, nu fără s-o facă să se simtă puțin umilită :

Draga mea e de la țară,
Cînd se-ntoarce de la moară
De făină-i albă-întreagă.
Dar tot cîntă, și mi-e dragă.

Erau cîntece populare de dragoste, unele din Romagna, mai lungi sau mai scurte, pe care ea le cînta cu gingășie ca pe niște cîntece de leagăn, fără nici un efect asupra copilului. Erau cîntece monotone și triste, deși glumețe :

Sfinte-Antoane, clopotare,
N-avem pîine, n-avem vin
N-avem lemn să ne-ncălzim ;
Ce ne facem
Sfinte-Antoane !

Mai era apoi un refren curios de cîntec de leagăn, imitînd bătaia dublă a clopotelor, accentuînd mai mult sau mai puțin pe prescurtările dialectice, după cum copilul era mai înclinat spre mînie sau spre somn, mai potrivit pentru a-l legăna pe brațe, decît pentru a-l clătina în leagăn ; era bun de asemeni și pentru a da huța copiii, călare pe genunchi ; spunea :

Bang, bang, ce mai clopot
Clopotul lui fra' Simon
Clopotul lui fra' Simon ;
Sub o laviță trei țînci,
Bang, bang, ce mai clopot :
Clopotul lui fra' Simon
Sună lung, neobosit
Că Grigore a greșit,
A greșit c-un gologan
Și-are mutră de țăran.

Putea să continue, cu multe schimbări, cît i-ar fi plăcut, dar țîncul nu se liniștea pînă cînd taică-său nu începea, cînînd fals, dar cu putere :

Ferrara, Ferrara,
Oraș între toate frumos.

— Să aibă înclinație către ostășie ? spunea el apoi, zîmbind. Aș vrea să se facă morar, să-ți fie de ajutor cînd o să plec eu pe lumea ailaltă, căci o să-mi vină rîndul mult mai devreme decît ție. Dar și taică-meu, fericească-l Domnul, se împotrivea să mă fac soldat și pe urmă, ți-am povestit eu ție, Dosolina : el, aruncat jos, de către dragonii generalului „Grabischi", din vîrful clopotniței din mahalaua San Giorgio ; iar eu, ostaș al lui Napoleon : Corpul al patrulea, compania a doua de pontonieri din Marele Parc de geniu, divizia de gardă regală a viceregelui Eugen : întîmplările lumii !

Zîmbetul îi pierea în barbă, căci ochii nu-i rîdeau niciodată, așa că Dosolina se supăra de asemenea vorbe :

— Dar ce fel de vorbe sînt astea, Lazzaro ?

— Nu-i oare adevărat că rîndul meu vine înaintea celui al tău, frumoaso ?

— Ah, cine știe pe unde-ți umblă gîndul !

— Să te las înstărită, să nu duci lipsă de nimic, să nu trebuie să te căiești niciodată, nici chiar văduvă fiind, că te-ai măritat cu bărbatul ăsta.

— Eu să mă căiesc ? Nici dac-aș rămîne fără pîine și ar trebui să cerșesc. Învață, Lazzaro, să-ți cunoști mai bine nevasta și dragostea pe care ți-o poartă ; și cu cît te cunosc mai bine cu atît te iubesc mai mult, bărbate.

— Și ce-o să fac eu, care te-am iubit la fel de mult, încă de cînd te-am văzut pentru întîia dată ?

Mama care-și alăpta întîiul născut, Dosolina, din teama încă vie și ajunsă de pomină a recrutărilor napoleonicne, îi spunea însă copilului :

— Tu n-o să te faci soldat, nu-i așa ? Napoleon s-a dus pe pustii și n-o să se mai întoarcă. Vei sta totdeauna cu maică-ta : bang, bang, ce mai clopot...

Era de-ajuns : ca și cînd ar fi înțeles, ca și cînd ar fi vrut, într-adevăr, să plece ostaș, fiind încă în scutece, pruncul izbucnea în țipete furioase pînă cînd :

Se mănîncă, se bea
Tot timpul vîrtos !

Cu toate că atunci, cînd fusese vorba să îl boteze, scotocise încă o dată în amintire, Scacerni nu izbutise să descopere numele de botez al podarului din Ariano, pentru a-l face să

retrăiască pe taică-său, în primul lui născut. Atunci, *don* Bastiano Donzelli le sugerase părinților, ca și nașei Venusta, numele mirelui pămîntean al patroanei creștinilor de pretutindeni :

— Ziceți-i Giuseppe, și fiți siguri că nu greșiți.

Ș-i drept că în împrejurări ca aceasta, fie povestindu-i Dosolinei despre el și despre viața lui, fie numai așa, gîndindu-se încă o dată la toate astea, Lazzaro se trezea descoperind cu mirare și curiozitate o plăcere neașteptată și neobișnuită în evocarea evenimentelor, întîmplărilor, pățaniilor : lucrurile văzute și anii ce se scurseseră. La drept vorbind, părea o poveste.

IV

Morarii de pe Pad, deci, îl socoteau și îl sărbătoreau pe Sfîntul Anton cel Mare ca pe propriul lor patron. În ziua de 17 ianuarie nu exista pe apele fluviului nici o moară care să nu respecte repausul de sărbătoare, și nici morar atît de sărac, încît să nu fi păstrat măcar un salam vechi pe care să-l înceapă cu prilejul prînzului sărbătoresc, sau care să nu fi făcut rost de un cîrnat proaspăt, pe care să-l pună pe jăratec, pentru a ține tovărășie mămăligii. Cei înstăriți aduceau pe masă caltaboși ferrarezi, făcuți cu mirodenii, frigărui de porc, pateuri cu sos alb, păsări și cărnuri fripte, smîntînă și colaci.

Cine nu petrecea cît mai bine în seara aceea, risca să i se spună că era un mărinimos dintre aceia care dăruiesc oasele din mămăligă. Morarii și familiile lor își arătau în ziua aceea hainele noi, sau și le-mbrăcau pe cele mai bune pe care le-aveau, pornind la plimbare pe drumuri și prin sate, mai ales atunci cînd un frig puternic păstra vremea bună și senină. Iar drumurile și satele erau înfrumusețate de cîrduri pașnice de animale domestice, neînjugate și odihnite, cu coarnele și cu cozile împodobite cu zorzoane, pe care țăranii, îmbrăcați de sărbătoare și avînd pe capete străvechile lor berete cu borurile îndoite de două ori, le duceau să fie binecuvîntate. De fapt, purcelușul care, stînd la picioarele marelui abate egiptean, mărturisește biruința asupra diavolului și asupra voluptăților,

și amintește de luptele extraordinarului ascet, i-a asigurat în fantezia naivă a țăranilor ocrotirea blîndelor dobitoace și a făcut din cel care, scoțînd strigăte înflăcărate, lupta stăruitor cu ispitele cărnii și ale diavolului cu o mie de fețe figura cea mai blîndă de tată de familie, prezentă, cu chipul bărbos și cu mantia lungă de abate, în teracotă, prin staulele călduțe și prin mori, cînd erau mori pe Pad.

Spre seară morarii se înapoiau să petreacă, nu fără să bage de seamă că zilele începuseră să crească : „Pentru Bătrînica, un cesuleț ; pentru Sfînt' Anton, două jumătăți de oră bune, (în dialect era și rimă, pecete a oricărei zicători populare : *„Par San' Antoni, do mezz' ôr boni*) iar în ținutul ferrarez, aceea era noaptea în care un moș, bătrîn „încă din vremea ducelui", aducea daruri copiilor.

În anul acela, econom din pricina cheltuielilor, *padron* Lazzaro n-a fost în stare să petreacă așa cum ar fi vrut, dar făcu totuși un Sfînt Anton frumos, unul din cei mai buni din viața lui, stînd la masă cu Dosolina, cu familia Chiccoli și cu cei doi argați. La sfîrșitul mesei, după ce Lazzaro, în rîsetele tuturor, îl lăudase grozav pe Sfîntul Anton, în dauna Sfîntului Crispino, care trebuia să fie sau prea indulgent, sau o adevărată poamă bună și el, ca să-l rabde pe un neisprăvit de felul lui Chiccoli, la sfîrșitul mesei, așadar, spuseră pînă tîrziu poezioare, zicători năstrușnice, ghicitori, foarte îndrăgite în ținutul Ferrarei, pe urmă, se duseră mulțumiți la culcare. Moara rămăsese nepăzită în noaptea aceea de pace sfîntă.

Cineva se folosi de acest prilej, ca să dezlege parîmele morii, care fu descoperită în dimineața următoare împotmolită la oarecare depărtare, dar fără nici o pagubă, căci soarta o dusese pe un banc de nisip moale, iar apa era liniștită, și Sfînt' Anton veghea. Avertismentul fu întărit însă de o somație, care-i sosi lui Scacerni printr-o scrisoare, poruncindu-i-se să se pocăiască, înainte de a fi prea tîrziu, și să-și arate bunăvoința, primindu-l imediat înapoi pe Beffa, ca argat ; altminteri ar avea de-a face cu alții, cu mîinile destul de lungi pentru a-l ajunge oriunde ar încerca să fugă. Era zadarnic și primejdios, adăuga un *post scriptum,* să facă exerciții de tragere la țintă, căci nu e sănătos să te joci cu armele.

Capitolul al patrulea

SUPLICIUL

I

După ce primi scrisoarea, somația și post-scriptumul, Lazzaro Scacerni încercă o senzație de ușurare. Prefera s-ajungă la lupta cu armele, de la om la om, decît să simtă amenințarea atîrnîndu-i deasupra capului. Iar vremea aceea, în care i se păruse că nu se mai gîndește la asta, departe de a-i trezi vreo părere de rău, îi apăru imediat drept ceea ce fusese : una din ușurințele acelea pe care le săvîrșești în așteptarea unui fapt prea sigur. Și după cum nu se îndoi nici o clipă asupra locului de unde-i venea somația, tot astfel nici măcar nu-i trecu prin minte să se plece. A-l lua înapoi pe Beffa, însemna să se supună pentru totdeauna la orice poruncă a Kaguzanului. Cu atît mai bine dacă se descoperea și-i declara război : cugetul îi era liniștit ; el, unul, nu-l căutase, iar loviturile nu se dau punînd condiții. Se duse fără șovăială la *don* Bastiano Donzelli, ca să învețe cum să-și facă un testament în regulă, pentru ca Dosolina, dac-ar fi fost cazul, să moștenească moara și casa cu grădina. Preotul se arătă mirat, dar Scacerni îi spuse :

— Știți, părinte, e și moarte, și viață : și cunosc primejdiile meseriei. E mai bine să fim în regulă, nu-i așa ?

— Sigur, sigur.

— Iar dacă vreodată, ferească Dumnezeu, Dosolina și copilul ar rămîne singuri pe lume, dumneavoastră ați primi, din milă creștinească, să vă îngrijiți de interesele lor și să vindeți moara ?

— Vrei, adică, să mă numești executor testamentar ?

— Așa se spune ?

— Așa.

— Va fi trecut în testament ?

— Da, va fi trecut.

— Atunci dumneavoastră, care sînteţi omul acela, creştinul acela şi preotul acela pe care-l cunosc, dacă se-ntîmplă ceva, vindeţi moara şi plătiţi datoriile ; iar Dosolinei îi va rămîne atît cît să nu moară de foame, aşteptînd ca Giuseppe să crească, fie în Ponte della Pioppa, fie în casa alor săi, ori într-a Venustei Chiccoli, care-ar primi-o ca pe o fiică.

— Dar dumneata, omule, cu ce gînduri te-ai sculat azi dimineaţă ?

— V-am mai spus-o, părinte.

Mai mult, deocamdată, nu-i privea nici pe *don* Bastiano, nici pe alţii. Pelerinajul la Fecioara dell' Atrio trebui amînat şi el pentru vremuri mai favorabile sau mai potrivite. Dacă s-ar fi gîndit numai să iasă din încurcătură, ajungînd la o înţelegere cu Raguzanul, sau intimidîndu-l, tăria curajului său s-ar fi înmuiat, dar acesta, nemulţumit să-l ţină de guler, voia să-i pună laţul de gît ; era o prostie să speri că un asemenea vulpoi ar fi respectat vreo înţelegere ; şi chiar dacă pe moment ar fi izbutit să îi impună vreuna, mai tîrziu n-ar fi obţinut altceva decît să-i îndîrjească şi mai rău pornirea spre răzbunare, fie din interes, fie din furie, fie din nevoia de autoritate asupra ucigaşilor săi, ca Beffa, Fratognone şi alţii, de-acelaşi soi. Fie atunci şi-aşa. Soarta îl ducea la desperare :

„Eu în ocnă, iar Raguzanul în iad."

Dar, de fapt, nu se gîndea să scape cu viaţă ; îl interesa însă ca nici duşmanul să nu scape cu viaţă, iar faţă de această intenţie încetă, fără nici o şovăială, să se mai gîndească la armele de foc ; scoase din colţul lor cuţitele, din care, şi de nevoie, dar şi de plăcere, căci era obiceiul ca fiecare să ţină arme în casă, avea o adevărată provizie : un pumnal lucrat la Brescia, un briceag frumos, cu prăsele, din Campobasso, două cuţite drepte, grosolane, dar potrivite ca mărime, solide şi făcute pentru o mînă puternică, cerînd un om hotărît, care să nu se-ncurce cu jumătăţi de măsură şi să lupte de-aproape. Alese unul din ele şi îl trecu cu grijă pe piatră.

Cît despre cuget, îi era destul să poată spune că nu el căutase crima, că declaraţia fusese făcută de către vrăşmaş şi că, pe deasupra, urma să-şi recapete şi să-şi cucerească libertatea, pentru a nu se lăsa asuprit de alţii, şi de cei mai răi, şi în folosul altcuiva, fiindcă, în cele din urmă, nu avea

de ales: ori să săvîrşească o singură dată o fărădelege, în folosul său, ori toată viaţa, în folosul Raguzanului. Şi nu se gîndea de loc să scape lumea, ci numai şi numai pe sine însuşi, căci de Dosolina şi de copil se îngrijise cît putuse mai bine. Cît despre rest, era sigur că săvîrşea un act de apărare şi că Dumnezeu n-avea să-l lipsească de purgatoriu. Îi era de ajuns.

Raţionamentul se depăna mai departe sau el, cel puţin, nu simţea nici o piedică: „Eu în ocnă, iar el în iad", un fel de-a vorbi, căci judecătorii şi legea erau foarte aspri cu crimele; mai curînd decît ocna, risca să i se taie capul, la Porta Paola, în piaţa numită, tocmai de aceea, a Supliciului. O ştia, iar lucrul acesta îi sugeră o singură modificare pentru cele puse la cale şi pentru zicală:

„Eu în purgatoriu, iar el în iad."

Iar între cele două consecinţe pămîntene, ocna sau spînzurătoarea, o prefera chiar pe cea mai expeditivă; ce-o fi să fie. Vărsă încă o picătură de ulei pe piatră şi ascuţi tăişul la vîrf. Pe urmă, vîrî cuţitul în teaca lui de piele.

Seara coborîse rece, ceţoasă, cu un vînticel de miazănoapte care căuta şi găsea cu răutate orice crăpătură şi orice ruptură, nemilos cu cei care s-ar fi aflat pe drumuri, afară din casă sau fără casă. Ceaţa deasă, întunecată şi înşelătoare, înghe-ţată pîrîia ori de cîte ori vîntul acesta de miazănoapte o vîntura.

Ceaţă uscată şi ger, spuse Scacerni, intrînd în casă, după ce aruncase o privire la vreme, mîine o s-avem frig şi soare. Dar, fiindcă veni vorba, ştii că mîine trebuie să dau o raită pînă la Ferrara?

— Tocmai cînd e cutremur? întrebă Dosolina, puţin neliniştită.

Nu era obişnuită să pună întrebări bărbatului, de ce şi pentru ce, cînd pleci şi cînd te-ntorci, dar împrejurarea cu cutremurul era cu totul aparte. Era vorba, într-adevăr, de un cutremur special, mai degrabă stăruitor decît violent, dar stăruitor pînă-ntr-atît, încît să ţină neschimbat, de-atîta vreme, la ziua şi ora fixată, punînd la o lungă încercare, cum s-a întîmplat de mai multe ori în istoria lor, oraşele Bologna şi Ferrara. De data aceea, de mai bine de o lună, îşi executa scuturătura lui în fiecare a treia zi, între orele două şi trei după-amiază, iar oraşul şi satele începeau să se obişnuiască, dacă poate fi vorba de o adevărată obişnuinţă cu astfel de lucruri: şi, pe

urmă, nici chiar atît de mult, încît Dosolina să nu încerce o teamă nelămurită, adăugînd :

— Mîine e tocmai ziua lui.

— Ah, așa e, spuse Lazzaro, rîzînd, e cutremur, și e ziua lui ; dacă ar fi mai hotărît, l-ar scuti de muncă pe călău.

— Ce vrei să spui, Lazzaro ?

— Că atîtora și atîtora le-ar sta bine îngropați de cutremur ; dar e slab și încet, întocmai ca și dreptatea.

— Ai un nu știu ce fel de a vorbi astă-seară, și de-a privi...

— E dragostea, frumoaso, e dragostea !

Și era și asta, pentru întîia oară după abstinența din timpul lehuziei lungi și chinuitoare ; ba chiar, în clipa aceea și după ce-o spuse, nici nu mai fu vorba de altceva decît de dragoste :

— Doar mi-ai făgăduit, adăugă el, astă-seară...

— Da, răspunse ea, îmbujorîndu-se, ți-am spus... dar îmi pari ciudat.

— Și nu trebuie să fiu ciudat, după atîta vreme de cînd aștept ? Și nici nu știi cu cîtă nerăbdare !

— S-ar părea că ai febră.

— Și nu e cazul s-o am ? Ba chiar ard, Dosolina mea frumoasă !

Și era foarte adevărat ; dar febra avea cu totul altă pricină : se gîndea că era pentru cea din urmă oară ; și-i făcea o plăcere nemaipomenită ; și-i ardea sîngele de o patimă atît de violentă și de deznădăjduită, încît nu mai era loc pentru părerile de rău ; o desfătare ce nu îngăduia nici un ieri, și nici un mîine ; numai o noapte, și pe urmă să moară.

În casă dormeau toți ; afară era o tăcere dintr-acelea pe care le întîlnești numai în toiul iernii, și noaptea, fără frunze care să foșnească, cu toate apele acoperite și oprite în loc de ger, cu fiecare vietate vîrîtă în vizuină sau în cuib. Pe vatră, un buștean mare de stejar, lemn dăruit de Pad, după revărsare, ardea din seara de Sfîntul Anton și se termina trosnind deasupra unei grămezi de jăratec ; și la fel cu acesta scînteiau și jucau ochii omului, fixîndu-o lacomi pe tînăra femeie. Ochii Dosolinei, deși tot tulburați, străluceau de o lumină mai blîndă și senină. Friguroasă cum devenise, sau pentru a scăpa puțin de asaltul acela al unei dorințe năvalnice și intense, se ridicase de pe scaun, luase încălzitorul de pat din aramă, alcătuit din două piese cărora, dintr-o familiaritate impudică, li se spune preot și călugăriță, și îl umpluse cu jăratec, alegînd cu grijă

numai tăciunii potriviți, în care tot lemnul și cărbunele fusese consumat și se înroșiseră așa, încît nu mai dădeau altceva decît căldură și cenușă, nu flacără, și nici fum. Aplecîndu-se cu cleștele deasupra focului, cu mîna cealaltă își apăra fața, dar mîna era cam slabă, părînd străvezie în lumina trandafirie, ce se reflecta asupră-i ; iar un picior îl pusese pe marginea vetrei, un picior mic, drăgălaș, care ieșea din fusta de lînă. Cum trupul era aplecat înainte, mijlocul îi apărea și mai gingaș decît lăsau să se vadă, în mod obișnuit, veșmintele simple și corsetul grosolan. Lazzaro o privea lacom, fără să o atingă ; dar cînd încercă să întindă mîna spre ea, îi spuse pe neașteptate :

— Lasă-mă să încălzesc cearceafurile, mai înainte.

— Înainte de ce, frumoaso ? întrebă el, cu un rîs lacom, trăgîndu-se de barbă. Și continuă gluma : Vrei să faci pe friguroasa, numai ca să mă necăjești, dar nici eu nu vin în pat înainte de-a fi fumat trei pipe.

Și luînd de pe prichiciul vetrei pipa de pămînt și pachetul de tutun, se prefăcea c-ar vrea s-o umple.

— Mai bine, răspunse ea, fără să-și piardă cumpătul și profitînd de asta ca să se ducă să pună încălzitorul în pat și să se asigure că Giuseppe dormea liniștit, așa o să stau eu mai în voie, singură în pat, nesuferitule !

— Aha, sînt un nesuferit ?

O luase în brațe și-o așezase pe genunchiul piciorului sănătos ; și fiindcă ea făcu o săritură, jucîndu-se de-a fuga, o ținu ; iar Dosolina îl prinse cu brațele pe după gît, cu drăgălășenie, lăsîndu-și capul pe spate ; iar părul ei moale se desfăcuse și se împrăștiase, așa că, la lumina focului, un reflex auriu sclipea în voluptatea sărutului și a frumosului chip surîzător.

— Ești frumoasă, ești un giuvaer — spunea Lazzaro, gîfîind puternic și sălbatic și afundîndu-și mîna puternică în gingășia aceea vie a părului moale — de cînd ai început să mă iubești tu, Dosolina, am ieșit bine din orice încercare.

— Nu vorbi astfel, Lazzaro. Ce m-aș face eu fără tine ?

Întețeau dorința, ajunsă la culme și năvalnică, făcîndu-se că-și rîd de ea prin vorbe care, în lubricitatea lor lipsită de vicleșuguri, par prea senzuale și naive pentru a suporta să fie scrise. Dar :

— Auzi ? tresări Dosolina. Lazzaro !

— E vîntul.

Nu era vîntul ; cineva bătea cu grijă în uşa bucătăriei mari şi întunecate, unde nu se afla altă lumină decît cea a jăratecului şi cea a părului Dosolinei.

— La ora asta ? spuse Lazzaro, nemulţumit.

— Dar dacă sînt hoţi, Lazzaro ?

— Nici o teamă, spuse acesta, luînd de pe prichici un pistol şi asigurîndu-se cu grijă că era încărcat cum trebuie. Cine-i ? întrebă el din spatele uşii.

— Prieteni, răspunse cel de afară, care între timp bătuse din nou.

— La ceasul ăsta nu recunosc nici un prieten dacă nu-şi spune numele.

— Sînt Rizzoli, Fratognone.

— Aha, şi ce vrei ?

— Îţi spun, dacă-mi dai drumul în casă. E un frig ciinos şi nu e vorba de-un lucru care să se poată spune prin uşă.

În grabă, Dosolina îşi răsucise şi-şi înnodase părul.

— Aprinde felinarul, Dosolino, ăla orb ; e colo, pe prichici. Iar tu, trage-te în umbră, sau du-te-n odaie.

— Mai repede, *padron* Lazzaro, ceru Fratognone, căci mă grăbesc, şi n-o să-ţi pară rău că mi-ai deschis.

Scacerni, devenind imediat neliniştit, întredeschise uşa şi înfipse lumina felinarului în ochii orbiţi ai omului, ţinînd pistolul întins spre el. Celălalt intră încetişor, bătînd din pleoape, şi spunînd :

— Oh, oh, îmi place prudenţa.

— Cu cei de teapa voastră nu-i niciodată prea mult, răspunse Lazzaro, ca să nu rămînă dator, dacă era cumva vorba de batjocură sau de provocare.

— Îmi place, cu adevărat ; şi — arătîndu-şi mîinile deschise şi goale — am spus doar că vin ca prieten.

— Atunci încălzeşte-te, spuse Lazzaro mai încrezător, deşi tot cu ochii-n patru.

Cînd se îndreptă spre vatră, se văzu că celălalt căpătase un mers ciudat, ca de gîscă, mişcîndu-şi picioarele ţepene şi plate aşa fel, că se bălăbănea, şchiopătînd, de amîndouă părţile.

— De asta, spuse Fratognone, arătîndu-şi picioarele schilodite, trebuie să-i mulţumesc celui care mi-a făcut un atît de frumos serviciu, în duba cea mică ; nu ştii nimic, *padron* Lazzaro ?

— Știu despre ce e vorba. Doselina, lasă-ne singuri !

De-abia atunci zări Fratognone femeia, care stătea în penumbră, lipită de perete.

— Oho, morărița, stăpîna ! Îmi pare rău că vă tulbur.

Acum își apleca trupul bondoc și greoi cînd pe-o parte, cînd pe alta, pe picioarele vînjoase și strîmbe, bălăbănindu-și brațele scurte și puternice, terminate prin mîini păroase. O săgeta cu priviri ascuțite pe Dosolina, care își dădu seama, rușinată, că era caldă încă de mîngîierile bărbatului, și-și repezi mîinile spre păr și spre fustă, ca pentru a le pune în ordine și spre a le aranja.

— Afurisită noapte, grăi Fratognone ; se stă bine aici, la căldură. Stăpînă, n-o să vă tulbur mult.

— Dosolina, spuse Lazzaro, adu-ne sticla cu rachiu. Nopți afurisite, adăugă el, adresîndu-se vizitatorului, am mai petrecut eu și ca asta, și mai rele.

— Ești un om muncitor, se știe : cinste meritului. Acuma faci bine că le petreci la vatră, împreună cu stăpîna cea frumoasă.

— Vorbește pizma ?

— Și cine nu te-ar pizmui, *padron* Lazzaro ? Cu toate că, în ce mă privește, ar fi ca-n fabula cu vulpea la struguri.

— Să bem atunci pentru asta.

Între timp Dosolina adusese sticla și două pahare și turna.

— În sănătatea dumitale, stăpînă !

— Mulțumesc.

— Așadar... spuse Scacerni.

— Trebuie să-ți spun doar două cuvinte, între patru ochi, oh, un fleac de nimic pentru dumneata, adăugă el, zîmbind.

Dosolina îi lăsase singuri și puteau vorbi liniștiți : dar, pe un ton convins, Fratognone ținu să mai spună :

— Dacă e tot atît de bună pe cît e de frumoasă, trebuie să te felicit.

— Mulțumesc : i se cuvine. Stai jos.

— Să revenim deci la oile noastre, spuse Fratognone, așezîndu-se și încălzindu-și mîinile. Petnru serviciul ăla, știi dumneata despre ce-i vorba, ți-am purtat pică, atunci, dar pe urmă m-am gîndit că nu i-ai fi putut spune nu celui care-ți cerea moara pentru treaba aceea, unuia cu brațe lungi, ca Raguzanul, și m-am resemnat.

— Eu unul n-am avut habar de nimic : am aflat pe urmă.

— Am priceput şi asta, fiindcă, stricîndu-mi picioarele, mi-am ascuţit mintea. Iar dacă nu mai sînt bun de alergat, sînt încă bun pentru a sta la pîndă în dosul unui gard viu : s-o spună Beffa, care, de acum două ceasuri, înoată în Pad, dacă asta se cheamă a înota, cu un cuţit de-o palmă între coaste. Acum e rîndul Raguzanului. Te interesează ?

— Nu spun că nu, dar, iartă-mă, ce amestec am eu acum, dacă n-am avut nici unul atunci ?

— Ai unul, fiindcă, după ce-l curăţ pe Raguzan, o să am nevoie să trec Padul cît mai curînd. Vorbesc prieteneşte şi pun cărţile pe masă : am un cal gata în hăţişurile din Parc, dar nu mă pot încrede în nimeni ca să trec. Dumneata mă înţelegi. O să am zbirii pe urmele mele, iar de ei nu prea mă tem în cîmp deschis, dar la podul de la Lagoscuro m-ar opri. Îi voi avea în coastă pe ticăloşii Raguzanului, iar ăştia, dacă nu trec dincolo imediat, nu mă vor lăsa să răsuflu nici în oraş, nici la ţară.

— Pricep, dar nu există alte locuri de trecere, afară de-al meu ?

— Şi care, *padrone ?* Sînt toate în mîna Raguzanului, cele pe unde-aş putea trece eu ; şi ce e drept, nu-i păcat : e un om care ştie să se facă ascultat, trebuie s-o recunoaştem ; şi o să ştie să se facă ascultat, chiar şi după moarte. Şi-atunci eu, care ştiu că ai primit o scrisoare, şi că trebuie să te-aştepţi la o fărădelege de-a Raguzanului... judec rău ?

— Cine spune asta ?

— Bine ; şi-atunci mi-am spus aşa : *Padron* Lazzaro e un om, e omul care nu suferă samavolniciile ; eu îi fac un serviciu într-adevăr prietenesc ; iar ceea ce e în stare să săvîrşească Raguzanul, o ştii fără să mai m-apuc eu să ţi-o explic : nu vorbesc oare picioarele mele ? Eu, în schimb, cît ai avut de-a face cu mine, poţi spune că am fost un om cumsecade.

— Pot s-o spun.

— Îmi place, şi nu mă aşteptam la altceva. Şi-atunci, mi-am zis eu, scap ţinutul şi pe *padron* Lazzaro ; e un serviciu, spun încă o dată. În schimb, dumneata mă treci dincolo, îndată ce i-am făcut de petrecanie lui Michele Bergando. Îţi convine tîrgul ? Un astfel de serviciu, s-o spunem pe şleau, e un adevărat dar din parte-mi. Spune drept : ai putea să-l ai mai ieftin ?

— Ascultă, Fratognone, tot ce mi-ai spus poate să fie adevărat, dar poate şi să nu fie. Cine-mi spune mie că nu te trimite Raguzanul, ca să m-atragi în vreo cursă ? De unde ştii, de pildă, că am primit o scrisoare ?

— Prudenţă îndreptăţită, *padron* Lazzaro, totul cîntărit pe cîntarul spiţerului. O să-ţi poţi face însă o părere, dacă te vei afla, mîine, în faţa *Palatului*, la colţul străzii *Armari*, între fundătură şi stradă. Trebuie să ştii că în casă, bătrînul tîlhar se păzeşte prea mult, pentru a fi cu putinţă să-l loveşti în vizuină. Trebuie scos din bîrlog, prin urmare. Dar afară, de obicei, e încă şi mai prudent. Şi-atunci ? (Aici făcu o pauză). Uite-te însă că măgarul ăla se teme de cutremur ! Cine-ar spune că tocmai cutremurul ar putea fi de folos ? Şi totuşi mie mi-e de folos. De îndată ce simte huruitul acela al cutremurului, Raguzanul nu mai are putere s-aştepte ca zidurile fortăreţei lui să-nceapă să tremure ; parcă-l apucă mania umbletului ; şi zgughi-o, iese afară, în aer liber, cum se găseşte ; parcă e scos din minţi ! Lumea, de-o lună de cînd ţine cutremurul, s-a obişnuit cu el : oameni timizi, care n-ar ucide o muscă şi care-ar leşina văzînd un cuţit scos din teacă ; iar el, un grozav de talia lui, îşi pierde somnul şi pofta de mîncare ! Povestea te-ar face să rîzi, dacă mîine, cînd o să-nceapă zguduitura, nu l-aş aştepta eu, acolo, la colţ. Se va ucide singur, jur. Cu cărţile pe masă, repet : facem tîrgul ? Ai încredere în mine, cum am eu în dumneata ? Mă treci dincolo ? Iar cît despre scrisoare, află că îl spionez zi şi noapte, şi că-mi am şi eu omul meu de încredere.

— Dar dacă mîine cutremurul n-o să producă zguduitura ?

— E ziua lui, spuse Fratognone, mai mult decît liniştit.

— Dar dacă s-a isprăvit ? Ei, spun şi eu aşa, doar n-o fi aici cutremurul veşnic !

Aci apăru în toate năstruşnicia ei patima de răzbunare de care era stăpînit celălalt. Nici n-apucă s-audă bine obiecţia, că şi întrebă mirat :

— Cum adică, n-o să fie veşnic ?

— Spun tocmai c-o să-nceteze într-o bună zi ! răspunse Scacerni, venindu-i să rîdă.

— Nu mîine, fir-ar afurisit, nu încă mîine ! izbucni celălalt, ca un nebun furios. Îţi spun eu că mîine va da înc-o zguduitură, una bună, aia care-mi trebuie mie, aia pe care n-o s-o las

să-mi scape. Fiindcă, oricum, mă faci să mă gîndesc şi la asta — adăugă el, după o şedere pe gînduri încă şi mai nebunească decît furia — s-ar putea să-şi piardă şi el răbdarea, dacă eu stau cu mîinile-n sîn.

— El, adică cine ?

— Cutremurul, drace, grăi Fratognone, cu o încredere netulburată, care nu admitea nici o contrazicere. Dar mîine, mîine... ai încredere, cutremurul e cinstit.

— Atunci, Fratognone, să fim înţeleşi : eu la Ferrara nu vin mîine, fiindcă nu vreau să m-amestec în treburi care nu mă privesc. Dar tocmai fiindcă nu ştiu nimic, de e cutremur sau nu e, oricînd ai nevoie, te trec dincolo, aşa cum am făcut întotdeauna cu cei care mi-au arătat că ştiu să fie prevăzători.

— Dă mîna încoace, şi dobitoc să fie cel care-şi calcă cuvîntul !

— Cui îi spui dobitoc, întrebă Lazzaro, zîmbind pe jumătate, în vreme ce-şi împreuna palmele mîinilor drepte, cu o vigoare gravă şi pocnindu-le una de alta, ca în pieţe, pentru a încheia tîrgul, după ce samsarul năduşit răguşeşte vorbind şi frămîntîndu-se într-una.

— Ce vrei să spui cu acest cui ?

— Mie sau cutremurului ?

— Ha, ha, îţi plac glumele ! Şi mie-mi plac, iar cînd sînt bine dispus, le-ascult bucuros. Dobitoc, aşadar, spun de dumneata, spun de mine, spun de cel care-şi calcă cuvîntul ; dar în cutremur am prea multă încredere, chiar mai multă decît în dumneata, *padron* Lazzaro, iar asta o să-ţi spună cît e ea de mare.

Dacă n-ai fi ştiut care era obiectul tîrgului, ai fi crezut că era vorba de un viţel sau de un sac cu boabe, de dus la moară, sau la măcelărie, ori de o partidă de marfă, de trecut prin contrabandă. Iar Scacerni era de bumă-credinţă, închipuindu-şi că strîngerea aceea de mînă îl lega numai în ce privea trecerea peste fluviu şi chiar îl dezlega în chip lămurit de condiţia sîngelui, de vreme ce invocase, ca şi altă dată, prudenţa. „Scap ţinutul", cum spusese Fratognone, erau vorbele lui Caiafa în conclav : *unus pro populo* [1]. Scacerni nu invocase argumentul acesta atunci cînd fremăta de patimă ucigaşă, şi judeca prost,

[1] Mai bine să piară unul, decît întregul popor (lat.).

dar drept ; acum, în schimb, invoca vorbele celuilalt, în afara pretoriului, cu lighenaşul care-l acuză atît de puţin în faţa veacurilor ; şi, deschizîndu-i uşa schiopului ucigaş, rosti chiar cuvintele acelea, stăruind :

— Să fim înţeleşi, ţi-o spun încă o dată : de tot restul, eu unul nu ştiu nimic ; îmi spăl mîinile.

Credea şi el în asta, cum crezuse şi Pilat : din bezna cîmpiei întunecate îi răspunse însă un rîs fără cuvinte, iar apoi glasul jumătate condescendent şi jumătate dispreţuitor al omului încă apropiat, dar imediat îndepărtat :

— Ne-am înţeles, ne-am înţeles, n-ai decît să ţi le speli.

Desigur că bucuria fremătătoare, şi atît de fremătătoare încît, în timp ce apropia uşa şi trăgea zăvorul, îl obliga să se sprijine, ca şi cînd ar fi fost ameţit, ori beat, ar fi trebuit să-l facă să se gîndească la faptul că, acolo, pe prag şi în casă, ar fi rămas răutatea înşelătoare a diavolului, care îmboldea, ca un duh furios, paşii şi inima celuilalt, afară, în noapte. Lazzaro se gîndea numai la Dosolina, frumoasă şi rîvnită, a lui, de data asta, fără împotriviri, şi fără ameninţări ; şi rîdea în sinea lui în tăcere ; fără zgomot, ca s-o trezească binişor, în caz c-ar fi adormit, se duse la uşa odăii conjugale, şi o deschise încet de tot. Dosolina nu dormea :

— Lazzaro, de ce m-ai făcut să aştept atîta ?

— Te-am făcut să aştepţi, răspunse el, dezbrăcîndu-se în grabă, dar nu te mai las singură niciodată, de mîine încolo ! Şi fiindcă veni vorba, mîine nu mă mai duc la Ferrara, adăugă el vesel, ca uşurat de o greutate mare şi îngrozitoare. Totul se petrecea cum nu se putea mai bine, în chipul cel mai bun şi mai drept : cine-o face, s-o şi tragă !

II

Dar a doua zi, cîtva timp înainte de zguduitura obişnuită, Lazzaro Scacerni se afla la colţul străzii Armari, înfăşurat în manta. Ca să-şi explice ce anume îl atrăsese acolo, îşi spunea :

— Vreau să văd dacă, într-adevăr, cutremurul vine la întîlnire cu Fratognone.

Ca să spunem adevărul, povestea începuse în revărsatul zorilor, ce se iveau ceva mai devreme (de la Sfîntul Anton, două jumătăți bune de oră), în timp ce Dosolina dormea pe pieptul lui, trudită de dragostea chinuitoare și pătimașă ; și în timp ce, peste cîmpie și peste fluviu, negura începea să se risipească, lăsînd acoperite cu brumă, albe și apoi trandafirii, din pricina soarelui ce sta să se nască, fiecare lucru, fiecare brazdă, fiecare fir de iarbă sau fiecare tulpină, fiecare creangă sau rămurea, de să te minunezi, și mai multe nu.

Cînd ideea începu să se înfiripe și-i pătrunse în inimă și-n minte, nu-l mai lăsă să adoarmă, iar apoi, nici măcar să se odihnească, pînă cînd nu încălecă pe cal. Dosolinei îi motivase plecarea într-un fel oarecare ; lui însuși nu-și mărturisea aproape nici măcar încotro se îndrepta : Roin, Zocca, Francolino, unde drumul părăsea fluviul ; în fiecare sat găsise un pretext pentru a da o raită pînă la următorul. Se trezi astfel la poarta San Giovanni, și fiindcă tot se afla acolo, putea să piardă două ore ca să vadă dacă, într-adevăr cutremurul era cinstit. Fapt este că mergea ca buimăcit și ca năuc. Duse calul într-un grajd, cu plată, pe care-l știa că se află pe-aproape de poartă. La colțul străzii Armari, pustie, trecu prin fața unuia care stătea rezemat de zid, cu pălăria trasă peste ochi și înfășurat cu pelerina pînă deasupra nasului : era însă foarte frig și asta nu mira pe nimeni. De altfel, nu i se păru să fie Fratognone, iar celălalt, la rîndul lui, parcă moțăia ; nu lăsă să se vadă că privea spre el, căci pentru a nu bate la ochi, se făcea că se uită în jur, ca și cum ar fi căutat o adresă. Îi trecu prin minte să traverseze strada, pentru a se așeza la pîndă în ușa bisericii San Domenico. În timp ce traversa deci strada, se auzi chemat de sus ; își aminti de găurile din ferestrele zidite ale Palatului lui Michele Bergando, și pricepu de unde venea chemarea aceea șoptită în tăcerea adîncă, în vreme ce casele din jur păreau toate cu ferestrele astupate și pustii, iar mai mult decît toate Palatul. Cel înfășurat în pelerină se mișcă, ștergînd lenevos zidul, iar mersul îl făcu cunoscut. Între a-l recunoaște și a se simți bănuit că-l va trăda Raguzanului nu fu decît un pas. De aceea, hotărîndu-se să intre, în vreme ce Fratognone trecea pe lîngă el și-l privea țintă pe sub borul pălăriei, își șopti :

— Dobitoc să fie cel care-şi calcă cuvîntul.

— Pentru mine, bolborosi celălalt, ştergînd mai departe zidul, ca şi cum ar fi avut năravul de a vorbi singur, unul mai mult, sau mai puţin, e tot aia.

A nu răspunde însă la chemarea din Palat putea să trezească bănuiala Raguzanului ; a răspunde şi a urca, însemna a interveni pentru a-i adormi bănuielile, a te face complice la omorul apropiat, de care voia să aibă mîinile curate, şi credea că le are curate. Pe scări, gîndindu-se la cutremur, Scacerni ar fi dorit ca acesta să stea liniştit în ziua aceea, şi se blestema că venise acolo.

Bergando îl primi în uşă, în anteriu turcesc, binevoitor la chip, ca şi altădată, dar încă şi mai ceremonios :

— Oho, ce vînt bun v-aduce, respectatul meu *padron* Lazzaro ? Era nevoie de cutremur, ca să vă facă să mai daţi prin Ferrara, pe la vechi prieteni.

Scacerni se gîndi : „O să vezi ce renghi o să-ţi joace ţie cutremurul", dar spuse, salutînd :

— O afacere, Michele Bergando. Treceam, şi m-ai chemat ; altfel mergeam mai departe. Trebuie să mă duc la hanul Trei Coroane, aici în uliţa della Rotta.

— Rău, foarte rău aţi fi făcut mergînd mai departe. Dar ian te uită ! Dacă, din întîmplare, nu eram cu ochiul la una din ferestruicile acestei bătrîne fortăreţe, numai ca să-mi mint plictiseala, aţi fi mers mai departe. Şi mi-o mai spuneţi ! Chiar aşa : aruncam o privire în afară, eu care trăiesc aici retras în bîrlog ca un lup (sînt oameni care-mi vor răul, dragul meu *padron* Lazzaro !) şi ce văd pe stradă, în faţa bisericii ? Vă duceaţi cumva să vă pocăiţi ? Intenţia e vrednică de laudă, dar aşa trebuie să te porţi cu prietenii vechi ?

Bătu din palme : apăru un băiat neîngrijit şi desfrînat, ca de obicei, cum îi plăceau neruşinatului stăpîn al casei.

— Vin de Cipru, porunci el ; şi n-o să-mi aduceţi insulta de a refuza, spunînd şi de data asta că sînteţi nemîncat.

— Mîncat sau nemîncat, văd că ai o bună ţinere de minte.

— Mai bună decît a dumneavoastră, *padron* Lazzaro. Şi cum o duce cu sănătatea stăpîna, soţia dumneavoastră, frumoasa Dosolina Malvegoli ?

— Bine, gata să vă slujească, răspunse Scacerni, fără să se mire că bătrînul ticălos ştia atîtea lucruri şi chiar numele nevestei sale.

— Ştim, ştim că sînteţi soţ şi tată fericit ; noi nu uităm...

— Prietenii.

— Întocmai.

Şi se risipi în felicitări cu privire la înfăţişarea frumoasă, la felul în care-şi ducea anii, la piciorul care se vindecase destul de bine, ţinînd seamă de primejdia prin care trecuse şi de paguba suferită.

— Ştim, spunea el, ştim. Încercaţi paharul ăsta de Cipru, şi-o să-mi spuneţi cum vă place. Din ăsta nu se bea nici măcar la hanul Trei Coroane, deşi e un local pentru domni, un han de mîna întîia. În sănătatea dumneavoastră !

— Într-a dumneavoastră.

Se gîndi : ai face mai bine să te rogi pentru sufletul tău.

Vinul era bun, gros, gustos şi scînteia şi curgea ca uleiul limpede, avînd în el un iz uşor de răşină. Băiatul cu şoldurile molatice îl turna dintr-o carafă de cristal de Boemia, împodobită cu arabescuri din argint, în pahare bogate, dar despereche şi de tot soiul, care, în casa bătrînului pirat, te făceau să te gîndeşti la bogăţii prădate şi răpite.

— În sănătatea soţiei şi a acelui sărman Principalle Malvegoli, de asemeni.

— Cum ? Îl cunoaşteţi ?

— Şi ştiu că nu-l iubiţi ; ei, ginerele şi socrii, se ştie. Eu însă am fost încîntat să-l pot ajuta cu cîte-o sumuliţă, şi, din respect faţă de dumneavoastră, m-am mulţumit şi c-o dobîndă modestă, modestă... rîdeţi ?

— Rîd, da ; credeam că ştiu cît de pungaş poate să fie socru-meu, dar chiar în halul ăsta !

— Nu toţi, spuse înţepat şi rece piratul, au mintea stăpînului morii San Michele ; să bem atunci în sănătatea bunului Beffa, care-a devenit iarăşi argatul dumneavoastră.

Scacerni puse jos paharul. Fusese gata s-arunce vinul, ca pentru a rupe înţelegerea ; dar în clipa aceea îşi aminti unde se afla Beffa, cu un cuţit între coaste, şi o curiozitate ascuţită îl îmboldi să-l cerceteze cu privirea pe Raguzan ; acesta habar n-avea de soarta lui Beffa ; era un om mort, dacă într-adevăr cutremurul nu lipsea de la întîlnirea cu Fratognone. Luă din nou paharul :

— În sănătatea lui Beffa şi a celui care îl ocroteşte.

Îi venea să rîdă văzînd cum se apropia vulpoiul de cursă, fără să-şi dea seama.

Raguzanul deveni încă şi mai expansiv.

— Aşa îmi place, îmi place ! V-am preţuit întotdeauna şi nu mă îndoiam c-o să vă vină mintea la cap. Dar, ca să spun adevărul, în ultima vreme mi se părea că observ o anumită întîrziere, o oarecare îndărătnicie, ca să nu spun încăpăţînare. Oh, oh, mă gîndeam (şi mi-era necaz) că poate *padron* Lazzaro al meu o fi devenit un taler cu două feţe. Iertaţi-ne bănuiala. Acum mă bucur din toată inima şi-o să-i fie de folos şi socrului dumneavoastră care, fie vorba între noi, n-are cusurul de a fi prea pungaş şi a venit să se plîngă de sărăcie şi ca să-mi spună că nu poate plăti ba una, ba alta. Iar eu, vedeţi ce înseamnă patima, din pricina ciudei pe care-o aveam pe dumneavoastră, eram gata să-i tai toate punţile ca să-l nenorocesc, să-l distrug cu desăvîrşire, da, da, cu desăvîrşire. Vedeţi oare şi dumneavoastră cîte pagube, de pe urma unei încăpăţînări prosteşti. Trebuie să fii cu băgare de seamă pe lumea asta. Nu ştii niciodată cît rău se poate face, chiar fără să vrei. O să-mi spuneţi : „Ei, o încăpăţînare, un fleac de nimic, era sigur c-o să mă răzgîndesc." Toate sînt argumente bune, dragul meu *padron* Lazzaro, dar eu nu vedeam lucrurile aşa ; mă înfuriasem, mă gîndeam că vreţi s-o rupeţi cu mine ; patima, v-o spun eu. Fiindcă, în definitiv, eu ţin la dumneavoastră şi vă preţuiesc. Nu v-am spus c-aş fi vrut să vă întîlnesc în tinereţe şi să vînturăm marea împreună ? Un om de mare ştie ce spune c-o vorbă de felul ăsta ! Marea, *padron* Lazzaro, tinereţea ! Ah !

Suspină, cu sinceritatea aceea ciudată a sa, văitîndu-se. Adăugă :

— Trecutul s-a dus, şi chiar ranchiuna mea. Iar pe socrul dumneavoastră îl iert, da, îl iert, şi sînt mulţumit ; întocmai... Aş fi încă şi mai mulţumit dacă n-ar fi aproape ora la care vine cutremurul. A luat obiceiul ăsta, băgaţi de seamă, ce cutremur nărăvaş...

Scacerni citi pe faţa lui adevărul spuselor lui Fratognone şi se gîndi că se apropia, într-adevăr, ora, ora pe care Raguzanul era foarte departe de-a o bănui.

— Atunci, spuse el, am băut, rămas bun, şi mă duc.

— Nu, spuse Raguzanul, neliniştit din pricina cutremurului ; şi era ciudat să vezi cît de mult îl irita, îl veştejea, îl îmbătrînea cutremurul ; n-aş vrea să rămîn singur. Casa mă înspăimîntă, vedeţi, pe mine care n-am ştiut niciodată ce-i teama, nici de oameni, nici pe pămînt, nici pe mare ! Cutremurul (copil fiind, am rămas sub dărîmăturile casei tatălui meu, la Ragusa), cutremurul mă înfioară, şi-aş vrea să mă rog lui Dumnezeu ; îmi amintesc însă că m-am făcut turc (oh, ar fi o poveste frumoasă pe care să v-o povestesc, dacă aţi rămîne, dar pentru acum e prea lungă ; o poveste ciudată, turc tăiat împrejur), şi din pricina asta, vedeţi, nu ştiu bine cărui Dumnezeu să mă rog. Nu mai sînt omul de altădată, *padron* Lazzaro, nu mai sînt tot ăla.

— Dar rugaţi-vă, spuse Scacerni, cu gravitate, rugaţi-vă totuşi.

— Da, dar căruia ?

— Dumnezeului milei.

— Al milei ? Da, îmi convine... al milei. Am nevoie de asta.

— De asta avem nevoie cu toţii, dar acum, după ce v-am dat o idee bună, Michele Bergando, vă las cu ea. Trebuie să plec, v-am spus.

Îl apucase zorul să plece, de parcă s-ar fi temut şi el de cutremur. Iar celălalt se văicărea :

— Nu pot sta afară, cu vrăjmaşii pe care-i am în preajmă. Ştiu pe unii care mă pîndesc, mi-aş lăsa pielea fără doar şi poate. Iar aici în casă, gîndul ăla, gîndul ăla ; cînd începe să tremure duşumeaua sub picioare, şi zidurile să se clatine, vai de mine, vai de mine. Mi-e frică să nu rămîn dedesubt.

Vaietul bătrînului ticălos era neînchipuit de jalnic şi de caraghios totodată. Se ruga :

— Staţi aici, nu mă lăsaţi singur, nu plecaţi, dumneavoastră care sînteţi puternic, mai puternic decît mine, căci nu vă e teamă nici măcar de cutremur ! Nu pot să am încredere în nimeni, nici înăuntru, nici afară, nici ziua, nici noaptea : asta e viaţa mea ; de asta spionez pînă şi trecătorii de pe stradă ; unii vor să mă jefuiască, hoţii şi trădătorii ; alţii vor să mă vadă mort, ucigaşii !

Lui Scacerni i se păru că aude înălţîndu-se din tăcerea străzii îngheţate şi pustii nerăbdarea ucigaşului, şi se gîndi : „Nu ştii ce te-aşteaptă". Dar Raguzanului, toate pretextele i se păreau bune pentru a-l reţine, căci continuă :

— Şi-apoi să nu credeţi că am de-a face numai cu ticăloşi şi cu neisprăviţi ca Beffa al dumneavoastră.

— Al meu ? E mai mult al dumitale decît al meu, ca să spunem adevărul adevărat.

— Aveţi dreptate, din păcate ! Ah, e o meserie îngrozitoare, plină de obligaţii şi de şantaje. Mă slujesc de toţi, le poruncesc tuturor, dar, pînă la urmă, toţi se slujesc de mine. Şi cînd te gîndeşti că mai sînt unii care mă pizmuiesc, fiindcă sînt bogat ! Vă spuneam însă că am de-a face şi cu un alt fel de oameni. Îi cunoaşteţi pe „cărbunari", secta „verilor buni" ?

— Nu-i cunosc şi nu mă interesează.

Mînios, supărat, nu izbutea totuşi să plece, de parc-ar fi trebuit să-l dea chiar el pe mîna ucigaşului. Iar Raguzanul continua cu trăncăneala aceea volubilă a celui care vrea să îşi înşele propria-i fire, şi mai cu seamă neliniştea, mai curînd decît pe alţii.

— Este elita oamenilor învăţaţi, nobili şi burghezi, avocaţi şi doctori, care uneltesc să schimbe guvernul papilor, să facă republică, să-i izgonească pe nemţi ; uneltesc, aşa se zice.

— Nu e meseria mea, zică-le cum o vrea.

— Nici a mea, dar cînd unul din domnii aceştia conspiratori e nevoit să schimbe aerul fără paşaport şi fără să poată lua trăsura poştei, cine are bărci la comandă, în apă sărată şi în apă dulce, cine are cai şi schimburi la şes, catîri la munte, şi călăuze, şi adăposturi sigure, pretutindeni ; ca să treci Padul în Veneţia şi în Lombardia, Apeninii, în Toscana, Panaro, în ducatul Modenei, marea, în Dalmaţia ? Pun rămăşag că de locurile astea n-ai auzit pomenindu-se niciodată.

— Nici chiar aşa ! Aţi uitat c-am fost pînă la Moscova, cu Napoleon ?

— Ah, cu grija asta de cutremur, nu mai ştiu nici măcar ce vorbesc şi-mi uit chiar de interesul meu.

— Care interes ?

— Interesul recunoştinţei pe care mi-o datoraţi, fiindcă m-am purtat cinstit cu dumneavoastră, n-o puteţi nega, şi dacă n-aş fi fost eu, cine vi le-ar fi cumpărat : lucruri care veneau de la Moscova, da, o spuneţi dumneavoastră, dar de dovedit ? Şi-aveau un iz uşor de furtişag... Vă vine să rîdeţi ?

— Rîd, desigur, cu toate că mă faceţi să-mi pierd vremea.

— Peste puțin va fi ora, peste puțin, Doamne... Nu, e zadarnic, nu știu să-l chem : prea am multe pe cuget ! Trebuie să vină cutremurul ca să-mi aduc aminte că-l am.

Iar cugetul, nu muşcat de căință, ci înveninat de spaimă, cugetul îi înfioră fața cu un fel de suferință fizică. Într-o izbucnire de spaimă și de furie, Raguzanul începu să aiureze, cuprins de un orgoliu neașteptat și violent :

— Ai grijă să mă asculți, ca un sclav de la vîslă, în galeră, omule, fiindcă n-ai nici măcar idee cine sînt și ce pot eu, Michele Bergando. Raguzanul ! O poruncă a mea și moara ți-e pusă cu susu-n jos, iar casa ți-e dată pradă focului ; nevasta o dau să se desfete cu ea, sub ochii tăi, cel mai spurcat dintre tîlharii mei ; copilul ți-l fac dispărut ; iar pe dumneata te aduc în stare să-mi ceri ca, din milă, să-ți iau zilele cît mai repede. Ești tată de familie, gîndește-te.

— Tocmai la asta mă și gîndeam, spuse, rece, Scacerni, hotărît să-l ducă el la Fratognone, dacă nu era de ajuns cutremurul.

— Bravo ! De la un bătrîn, sfaturi, răspunse îngrozitorul bătrîn, rînjind, iar de la un tînăr, ajutor. Fără mine, n-ai mai fi stăpîn pe moară, n-ai mai fi nimic, trebuie să recunoști.

— Trebuie să spun — făcu Scacerni, scos din minți de un fel de silă și presimțind că celălalt era gata să-nceapă din nou cu dulcegăriile — c-ar fi mai bine ? Ia seama, fiindcă : eu la ocnă, iar dumneata în iad !

Și-ar fi fost, poate, gata să-i fure meseria lui Fratognone, dacă nu s-ar fi auzit, foarte îndepărtat și iminent, în văzduh, cine știe unde, și sub picioare, în măruntaiele pămîntului, vuietul cutremurului. Așa precum spusese Fratognone, Raguzanul, înspăimîntat, punîndu-și mîinile pe cap, în anteriu, cum se afla, fugi la ușă, și-n jos pe scări, zburînd de spaimă. Palatul se clătina, trosnind ; Raguzanul striga cu glas ascuțit cuvinte ciudate ; iar Scacerni nu se putea ține după el. În curtea interioară, cîinii vagabonzi, zbîrliți și cu gîtul întins, urlau a moarte. Aici, ajuns în pragul porții, Raguzanul scoase un răcnet care veni pînă la Scacerni, pe ultima treaptă a scării. Crezu că poate cutremurul făcea să-i fugă pămîntul de sub picioare și se apropie, pentru o clipă, de zid, cu un fior în șira spinării și cu o greață în gură și în stomac. Fratognone avea încă brațul scos afară din pelerină ca să-și ridice borul pălăriei ; și-și ațintise ochii drept în ochii lui

Bergando, care se rezimase cu spatele de stîlpul porții, într-o atitudine ciudată, care părea lenevoasă și parcă friguroasă ; și-i spunea :

— Uită-te cine ți-a jucat renghiul și crapă de furie.

Și fiindcă celălalt, cu umerii închirciți, își scormonea cu o mînă încovoiată și nesigură, partea de sus a pieptului, spre stînga, Fratognone chicoti :

— E bine împlîntat, n-avea nici o îndoială. Îmi pare numai rău că e o moarte prea blîndă, față de ce m-ai făcut să sufăr eu.

Țeapăn, fără să sufle, bătrînul tîlhar se desprinse și prinse să meargă, ieși în drum și merse, de parc-ar fi fost de lemn, ștergînd zidul, poate zece pași, pînă la colț ; acolo, se așeză cu spatele la zid, cu ochii închiși și cu dinții strînși. Fratognone și Scacerni îl urmăriseră pas cu pas ; ucigașul, suflîndu-i în față, stăruia :

— Trebuie să mă vezi pînă la ultima răsuflare, deschide ochii, Michele Bergando.

Cel ucis îi deschise, dar nu asupra ucigașului ; asupra celui care, din spatele lui Fratognone, trecea cu ceva peste capul acestuia. Spuse, ca scîrbit, începînd să răsufle cu un șuierat răgușit :

— Cu tine sîntem chit. Cu el, nu... cu el... ah ! ochii îi scînteiară de ură ; izbucnirea într-un rîs sălbatic înroși cu sînge buzele învinețite ; suspinul crunt se preschimbă în sughiț ; iar sîngele țîșni, cu putere și înspumat, din gura schimonosită de suferință. Scoase un suspin ușor și adînc, pe care Scacerni îl auzise altădată la cei răniți de moarte, în luptă. Zgîrie furios cu unghiile cărămizile zidului, de care voia să se agațe. Îndepărtă în același timp cu mîna dreaptă, pentru a aținti arătătorul către Lazzaro și clătină din cap ; iar timpul fugea ; căută aer și se desprinse, alunecînd de-a lungul zidului ; se îngrămădi pe pămînt, răsucit. Părea, el, omul altădată atît de puternic și de violent, o legătură de zdrențe ; la fel cu un sărac fără acoperiș, din aceia prăpădiți și roși de mizerie, pe care-i întîlnești pe străzile întunecoase, adormiți sub portaluri și sub streșini.

În jur nici un semn de viață ; orașul se obișnuise într-adevăr cu soiul acela de cutremur cu ore fixe, iar vaietul cîinilor ținuse doar atît cît trebuise ca să acopere urletul celui înjunghiat : totul, ceva mai mult decît cutremurul, fără

ca măcar una dintre puținele ferestre să se fi deschis, și-n vreme ce o negură grăbită și deasă invada, o dată cu sfîrșitul timpuriu al zilei de iarnă, străzile și casele, și astea mai multe decît le trebuia cetățenilor de-atunci.

Fratognone încercă mortul cu piciorul, grăind totodată :

— Vă spun drept că, la început, văzîndu-vă dînd tîrcoale pe aici, după ce-mi spuseseți că nu voiați să veniți și că vă spălați pe mîini, vă spun drept, zic, că mă îndoisem de dumneavoastră ; și cînd colo, ați lucrat ca un artist și mi l-ați dat pe mînă cum nu se putea mai frumos. Acum să ne vedem fiecare de treburile noastre și la revedere pe curînd, la trecerea fluviului. Dar mai înainte, trebuie să vă spun mulțumesc.

Ca și cînd o forță misterioasă și străveche l-ar fi legat de ucigaș, peste cel ucis, Scacerni întinse dreapta către cealaltă dreaptă ce-i fusese oferită și le încrucișară peste mortul care zăcea între ei.

Fratognone se făcu nevăzut în ceață, iar Scacerni o coti pe Malborghetto, spre Castel. Mergea cu pași înceți, fără să simtă nimic, afară de o plictiseală grea și dezgustătoare în suflet : aceea de a nu găsi nici chipul, nici puterea și nici dorința de a se răzvrăti împotriva rolului pe care i-l atribuiseră atît de firesc, și i-l impuseseră, atît ucisul cît și ucigașul. Și chiar ar fi vrut să fi fost el, cu adevărat, el singur : atunci, moartea asupritorului, a neobrăzatului, a celui care îl amenințase, încă nu demult, cu cele mai odioase și mai sîngeroase nelegiuiri, numai atunci deci ea i-ar fi dat fericirea aceea uriașă, care fugea cine știe unde, bătîndu-și joc de el, așa cum își rîsese de el și Bergando, scrîșnind ultima batjocură. Cînd e vorba să cazi în păcat, s-o faci măcar în așa fel, încît să guști răzbunarea întreagă. Or, el își osîndise sufletul, pierzîndu-și mulțumirea : asta era ceea ce-l apăsa ca o neliniște chinuitoare : dar nu, mai era și trecerea pe malul celălalt, înțelegerea care trebuia îndeplinită, ucigașul care trebuia să-i mai apară o dată în față, să-i întindă mîna, pe care el — și știa asta — o va strînge încă o dată. Asta să fie ? Nici măcar. Este osînda care începe, este gustul iadului, tocmai în această părere de rău de a nu fi fost el ucigașul. Iar tîmplele îi ardeau și i se zbăteau, de parc-ar fi avut călduri mari ; sub pelerină îi ardea mîna pe care nu îndrăznea s-o ducă la ochi, de teamă, parcă, să nu vadă sînge pe ea ; își

simţea mădularele sfărîmate şi greu trudite, în timp ce-şi tîra piciorul mai scurt către grajdul de lîngă poarta San Giovanni.

III

Pe urmă, nu mai veni să treacă Padul dincolo : Giovanni Rizzoli, zis Fratognone, încăpu pe mîna justiţiei chiar în seara faptului, din imprudenţă sau prin trădare, în patul unei femei deşucheate din strada delle Volte. Întîmplarea petrecută şi capturarea aceea dădeau prilej de vorbă în oraş şi în numeroasele localităţi în care fostul pirat dalmatin ţinea gazde şi adăposturi, şi chiar în Guarda, unde era şi el cunoscut, iar pe Fratognone îl ştia toată lumea. Oamenii începură imediat să vorbească în şoaptă despre nişte inspiratori suspuşi, despre interesul evident pe care l-ar fi avut „unii", ca Raguzanul să dispară ; ba chiar şi despre nişte pasiuni ruşinoase ale nelegiuitului vicios, şi despre nişte gelozii crunte, la fel de ruşinoase. Obiectul de care se legau atît unele, cît şi altele, băiatul care turnase vinul de Cipru lui Scacerni vorbi, adevărat, de-o vizită a unui bărbat, împreună cu care Bergando ieşise fugind, să scape de spaima cutremurului ; lipsa de amănunte, fie adevărate, fie închipuite, în legătură cu individul şi cu discuţia, dădu prilej să se născocească lucrurile cele mai năstruşnice : răzbunări politice, spionaj, crime de partid ; cei mai fantezişti ajunseră să susţină că personajul acela bărbos (semnalmentul bărbii pornea de la destrăbălatul de băiat ; că era vorba despre un important personaj travestit nu mai exista nici o îndoială), fusese trimis de către sultanul turcilor, pe seama căruia renegatul Bergando se îndeletnicise cu pirateria în tinereţe ; iar amatorii de noutăţi de la „Tasso" şi de la „Pacini", în Giovecca şi în strada del Gesù, avură de unde să pună pe tapet şi răzbunări mahomedane, şi gelozii din Serai, şi raţiuni de stat şi secrete ale Divanului, şi mistere ale Bosforului şi alte lucruri asemănătoare ; un adevărat roman. Şi putea să pară ciudat că acel singur amănunt exact, barba lui *padron* Lazzaro, devenită barbă de turc, era cauza celei mai mari îndepărtări de adevăr :

dar ar trebui să nu se știe ce-nseamnă zvonurile și veștile. Fapt este că în Guarda, unde barba în chestiune o aveau toți în fața ochilor, și știau poate mai mult decît spuneau, chiar și asemenea zvonuri fantastice contribuiau la a îndepărta de Scacerni orice bănuială. Turc sau nu, bărbosul acela trebuia să fie un înalt personaj. Alți specialiști, în Ferrara, cu glas nu atît de tare, făceau aluzie la rețeaua de complici ai Raguzanului, la nenumăratele treburi, de mare însemnătate, dar foarte mare, în care era amestecat. Pentru liberali, fusese ucis de către clericali, de către protejații cardinalului Rivarola din Romagna; pentru reacționari, de către carbonari; și unii, și alții descopereau stilul adversarilor lor. Alții, în sfîrșit, susțineau cu glas încă și mai încet că Raguzanul îi slujea pe toți, carbonari și clericali, contrabandiști și vameși, polițai de-ai papii și de-ai împăratului austriac, și ticăloși de tot soiul, și îi trăda pe toți; în cele din urmă, nu ceea ce i se întîmplase trebuia să te mire, ci, dimpotrivă, faptul că întîrziase atît. Fiecare găsea crezămînt, mai ales cînd povestea minciuni: singurul care nu era crezut era cel care spunea numai adevărul, și nimic altceva; îl ucisese singur pe Raguzan, din motive de ură, care erau ale lui. Dar, cu excepția sultanului, toți ceilalți bănuiți, inclusiv cele două polițiii, cărora Bergando nu se dăduse în lături de la a le furniza informații, cînd putea sau cînd îi convenea, avuseseră destul de-a face și de tratat cu acel pungaș ticălos pentru a dori ca asupra acestei afaceri neplăcute să se aștearnă cît mai curînd tăcerea, acceptîndu-se mărturisirea lui Rizzoli. Și astfel, adevărul însuși îi slujea pe cei care-și propuneau să-l ascundă.

Și-apoi, Fratognone nu căuta să-l tăgăduie, nu numai fiindcă îl învinovățeau ura și pumnalul, care se cunoșteau, ci fiindcă judecătorul de instrucție îi descoperea în fiecare zi atîtea crime și atît de grave, încît pînă la urmă i-ar fi trebuit zece capete și vîrsta unui papagal, spre a le ispăși pe toate. Și în adevăr: furt de bani sau de giuvaere, cu și fără spargere; profanări și violuri, cu violențe și cu loviri, și cu încercări de asasinat; un mare număr de omucideri, printre care cea a unui paznic din lagună, a unui jandarm pontifical, a unui preot, pentru motivele cele mai neînsemnate și întotdeauna dintr-o criză brutală de răutate: în sfîrșit, spuneau cei informați, un fleac de optzeci și șapte de capete de acuzare, dovedite și mărturisite. Avea și un complice, un anume Bat-

tista Toselli, zis și Cotichino, care fusese prins imediat și care era un om cu totul și cu totul al lui. Cîtăva vreme nu se mai vorbi de loc despre asta.

Padron Lazzaro, mult mai mult decît teama de-a fi căutat de justiție, se chinuia zi și noapte, gîndindu-se de ce nu-l denunța Fratognone. Dacă acesta era, după cum se știe și după cum se zicea, acel ucigaș sălbatic, simplu și dornic să dea totul pe față, de ce să nu dea pe față și asta, lucru zadarnic în sine, dar plăcut unuia ca el, care arătase că era ispitit de motivele neînsemnate, ca de ceva care sporea prisosul de rău. Parcă nu se povestea, chiar în Guarda, de sărmanul preot milostiv din Cogomaro, ucis fiindcă-i dăduse de mîncare? Era motivul cu care nemernicul se lăudase față de mai mulți, care acum vorbeau. Și nu-i lovise el și nu-i rănise pe cîțiva dintre complici, fără nici un alt motiv decît acela de a-i fi fost aproape tot atît de credincioși cît și Cotichino? Tăcerea aceasta putea să fie un punct de onoare, dacă se poate spune astfel, pentru unul care — asta da — ținuse întotdeauna să săvîrșească ticăloșia singur, pentru plăcerea pe care o încerca. Scacerni simțea, fără să și-o poată spune, că pe drumul acesta se mai afla și altceva: supărarea de a fi avut un complice și, dimpotrivă, plăcerea perfidă de a întări prin tăcere complicitatea consfințită de strîngerea mîinilor deasupra mortului.

Și simțea adevărul zicătorii aceleia care spunea că orice păcat dorit e și săvîrșit; că acela care dorește să ucidă un om, l-a și ucis în inima lui, la fel cu acela care, dorind femeia altuia, a și săvîrșit adulterul. Dormea puțin și prost, trezit de spaimă, de coșmaruri și de sudori reci, cu o teamă neîntreruptă ca nu cumva să i se citească totul pe față ori să vorbească în somn. Ce să i se citească, și ce să vorbească, dacă pentru justiție era nevinovat? Nevinovat: ce cuvînt ciudat și nelămurit! N-avea importanță faptul că dintr-o străveche tradiție nu credea de loc în justiție, dar era totuși limpede și vădit că dacă răufăcătorul ar fi vrut să-l înfățișeze drept complice, el ar fi arătat cît de puțin participase la cele petrecute: făgăduiala trecerii peste Pad, tăcerea; dăduse cam tot atîta ajutor cît și cutremurul! Cugetul îi striga însă că dorise moartea celui ucis tot atît, și poate mai mult decît cel care-l ucisese, și fără scuza schingiuirilor suferite de celălalt.

Își evoca deseori propriile sale motive de ură și de ranchiună, cercetîndu-le și dîndu-le din nou viață, cu un fel de voluptate obosită și supărătoare, spre a reînvia și a înteți ura sa împotriva mortului : îndeletnicire tristă și stearpă ! Pe măsură ce se silea să și le amintească, se întunecau, se risipeau în îndoieli supărătoare pentru orgoliul său, începînd să creadă că-i fusese teamă de Raguzan și că tocmai teama l-ar fi făcut să exagereze motivele acelea. Treptat-treptat ieșea la iveală în amintire, tot mai limpede și mai ticăloasă, pasiunea de a ucide, care îl stăpînise în chip sîngeros, amestecată cu moliciunea. Asta era, de fapt, ceea ce voise el să creadă c-ar fi și ceea ce numise apărarea libertății sale și a Dosolinei.

Ajunsese să dorească așa-numita, în limbaj juridic, învinuire de complicitate, și ca Fratognone și tribunalul să-l cheme în judecată, fiindcă era sigur că probele, instrucția, judecata l-ar fi satisfăcut și redus la tăcere pe judecătorul acela lăuntric atît de aspru, glasul acela acuzator, neîndurat, care-i spunea într-una că el era ucigașul. Numai așa, numai plătindu-și în întregime datoria sa de ispășire, în ani și în luni cerute de lege pentru participarea lui la crimă, numai mărturisind, credea el, va putea să scape de învinuirea cea mai cumplită și-l va putea mulțumi pe judecătorul celălalt, glasul acela neobosit, înverșunat, care-l învinovățea. Acesta devenise însă diavolesc, acum cînd duhovnicul începuse să-l mustre nu pentru pornirea ucigașă, păcat mărturisit, ci pentru această nouă socotire, istovită și îndîrjită totodată, nu lipsită de necazul mîndriei, care ducea la deznădejde, și voia s-o ducă la deznădejde, și jignea îndurarea lui Dumnezeu tocmai prin faptul că dorea pătimaș să se mărturisească nevrednic.

— Nimeni nu e nevrednic, spunea *don* Bastiano : numai cel ce-și pierde nădejdea. Nu te arăta atît de greu de mulțumit !

Erau însă păcate ale duhului, grele prin ele însele ; iar bunul preot, obișnuit să le judece pe cele lămurite și mărunte ale trupului, trebuia să șteargă de colb *Teologia morală* și *Instrucțiunile* cele de folos pentru duhovnici ale Sfîntului Alfonso dei Liguori, iar în încheiere :

— Știi cine ne învață și ne face să ne arătăm greu de mulțumit ?

— Diavolul.

— Dumneata ai spus-o.

Dar chiar fiindu-i insuflate de către diavol, Scacerni tot nu izbutea să se apere de gîndurile deznădăjduite, ba chiar se scufunda într-o beznă şi mai adîncă. Şi mai ales dimineaţa, căci în timpul zilei, muncind cu îndîrjire, se risipeau, iar seara, oboseala le amorţea ; în fiecare dimineaţă se trezea însă cu o spaimă tulbure şi cu un zgomot de strigăte nedesluşite, de vise înspăimîntătoare, pe care nu izbutea să şi le amintească şi care tocmai de aceea îl îngrozeau şi mai mult : închisori, anchete, spînzurători ; şi osînda veşnică. Auzea în vis pe cineva care rîdea şi striga : rîsul diavolului, era sigur de asta ; dar în strigătul acela iadul însuşi îşi deschidea gura.

Trezindu-se, i se adresa neliniştit Dosolinei :

— Am vorbit ? Dar stăpînindu-se, adăuga : Am mai spus ceva şi azi-noapte, în somn ?

Ea fusese cea care-i spusese că dormea agitat, şi că vorbea. Acum îi părea rău că-i spusese.

— Ce fac ? Ce vorbe spun ?

— Nu ştiu, nu le-nţeleg. Înţeleg numai că nu au înţeles.

— Dar ce ţi se pare ?

— Ca şi cînd ţi-ar fi teamă, şi-ai sta să te prăbuşeşti de nu ştiu unde într-o apă adîncă, iată, într-un puţ fără fund ; iar apoi, cineva ar vrea parcă să te sugrume, uite, şi asta e cel mai rău : parcă te înăbuşi, şi spui...

— În cazurile astea se înţelege ce spun ?

— Da, cînd ajungi aici ; rosteşti înjurături cumplite, şi rîzi, că, înţeleg, sînt prostii de-ale mele, dar e un rîs foarte urît.

Lui îi răsuna într-adevăr în urechi.

— Dar nume, spun vreunul ?

— Da, dar învălmăşite : întocmai ca-n vis !

— Să trecem peste asta. În vis, nu-ţi dai seama ce spui. Şi pe urmă ?

— Şi pe urmă, ce anume ?

— Mi-ai spus într-adevăr totul ?

— Totul... adică...

— Adică ?

— Uneori strigi : „n-am fost eu“ ! şi : „tăiaţi-i capul“ !

— Îmi pare rău că nu te las să dormi liniştită, mai ales acum cînd alăptezi şi te oboseşti. Dacă vrei, mă duc să dorm într-o altă odaie.

— Ei, dar ce-ţi trece prin minte ? Acum, da, mă superi cu adevărat !

Ca să-i alunge mîhnirea şi să scape de cercetarea chinuitoare, devenea evazivă :

— Ai vorbit, da, dar nu cine ştie ce : de cîtva timp, dormi mai liniştit. Şi minţea : Acuma nu mai spui nimic, azi-noapte ai dormit liniştit, ca Giuseppino al nostru.

Lazzaro îşi dădea seama că era o minciună, dar o accepta ca pe o urare, fiindcă se temea să n-o îndurereze şi să n-o înspăimînte. Iar dacă visele i-ar fi dezvăluit... Ce anume ? Ce puteau ele să-i dezvăluie, dacă nu era un ucigaş ? Şi i se muiau braţele şi sufletul. Poate că se şi dăduse de gol : Dosolina ştia tot. Începu să aibă rezerve faţă de ea, mîhnit şi nenorocit, de groază şi de silă ; şi fiindcă nu cuteza s-o întrebe „Ce ştii ?" se încăpăţîna :

— Ce-am spus ? Ce-ai auzit ?

Furios de propria-i încăpăţînare, încăpăţînat de furia lui :

— Trebuie să-mi spui, ai înţeles ? Trebuie să-mi spui totul.

— Ţi-am spus totul, dar totul.

— Totul, sîntem înţeleşi ? Ţi-o poruncesc.

Pînă la urmă ajunse să i se pară un abuz de putere răutăcios şi fără rost.

— Te-am ascultat întotdeauna, Lazzaro ; trebuie să recunoşti că aşa e.

— Recunosc bucuros.

— Şi-atunci de ce mă chinuieşti ? A da atîta importanţă unor vise înseamnă sau că nu eşti prea sănătos sau că ai... nu vreau s-o spun.

— Cugetul murdar, nu-i aşa, Dosolina ?

— N-am spus-o eu.

Iar acum îi era teamă şi de ceea ce spunea treaz, şi de-a o întreba ; iar dacă nu se putea împotrivi, începea prefăcîndu-se că glumeşte şi sfîrşea certăreţ şi agresiv, făcînd-o să plîngă.

— O nevastă, hotăra el, nu trebuie să aibă secrete faţă de bărbat.

— Am ajuns să cred că ai tu vreun secret faţă de mine, şi încă unul foarte urît !

Îşi pierdu cumpătul. Începea să creadă că secretul îi era cunoscut ; şi nu mai era vorba de vorbe şi de zvonuri în legătură cu omorul, aduse de cei care veneau din Ferrara sau se înapoiau de la tîrgul de luni ; nu de ceea ce se vorbea de-a lungul fluviului, pe orice chei unde se afla un loc de trecere

al contrabandiştilor ; şi nu era vorba nici de curiozitatea şi de teama cu care căuta, fără a vrea să aibă aerul, ştirile acelea. Era, dimpotrivă, o lăcomie ciudată, furioasă, dar uşuratică şi nesăbuită care-l îndemna să afle ceva în legătură cu Fratognone ? Ce anume ? Totul şi nimic ; într-un cuvînt : cum o ducea în închisoare, ce gîndea despre el.

Instrucţia criminală, de fapt, mergea încet, şi nu pentru a descoperi altceva, ci din pricină că se dorea să se acopere lucrurile în tăcere şi în uitare, înainte de a avea loc procesul şi de a se da sentinţa. De multe ori, aceasta este cauza unor instrucţii aşa-zise laborioase, iar calitatea cea mai potrivită de a face ca o afacere judiciară să devină misterioasă este aceea care prin ea însăşi ar face-o mai publică : aceasta se ghicea chiar şi în Guarda.

Se terminase iarna, şi apoi primăvara ; vara se îndrepta spre toamnă ; anotimpurile înseşi îi aduceau zilnic lui Scacerni acelaşi gînd : cum se descurcase cu frigul, în închisoare ? Cum se descurca acum cu căldura ? I se păruseră mai lungi nopţile lungi, sau zilele acestea lungi ? Şi ce simţea seara, cînd nu putea să adoarmă, şi dimineaţa, cînd se trezea, omul acela care nu aştepta decît tăierea capului ? Gîndea, simţea ca şi el ? Printre numeroasele veşti care-i veneau sau pe care le culegea, nici una, firește, nu vorbea despre asta ; iar curiozitatea lui creştea, cu atît mai mult cu cît, din lună în lună, sporea siguranţa că nu este nici bănuit, şi nici căutat ; siguranţă care-l speria în străfundul sufletului, spunîndu-i că pentru el nu exista deci ispăşire, ci numai blestem, părăsit de Dumnezeu, aflat în gheara Vrăjmaşului. Asta era taina lui, înlocuită din cînd în cînd numai de curiozitatea aceea tot atît de nesăţioasă pe cît de nesăturată. Căznindu-se să ghicească simţămintele lui Fratognone în celula din închisorile ferrareze, Scacerni îşi adapta sufletul, ca şi cum s-ar fi aşteptat să meargă şi el la tăierea capului, înfiorîndu-se de o spaimă fizică, simţind lama în osul gîtului, la spate ; dar împăcat sufleteşte, sau mai curînd zăpăcit. Acelaşi lucru şi cu nevasta : se neliniştea, se chinuia, pentru ca ea să n-aibă parte de mîhnire şi de neliniște ; şi iată că nu izbutea altceva decît s-o jignească şi s-o îndurereze. Nu mai era stăpîn pe el însuşi, era posedat, cineva îi poruncea : Satana.

Fără s-ajungă la asemenea concluzie, Dosolina, pe de altă parte, găsise de cuviinţă să-i ceară lui *don* Bastiano Donzelli,

atunci cînd venise în Ponte della Pioppa să binecuvînteze casa şi ouăle pascale, să adauge şi rugăciunile Bisericii împotriva demonului. Ca justificare spuse că-i era teamă că se simţea prezenţa acestuia în casă. Parohul îi dădu satisfacţie, dar mărturisirea păcatelor nu-i mai aducea nici o alinare nefericitului Scacerni, de cînd, la Paşti, îi spusese lui *don* Bastiano :

— Cred că sînt afurisit.

Surpriza îl făcu pe preot să-şi piardă cumpătul.

— Pe naiba ! E o greşeală neînsemnată.

— De neiertat, adăugase pocăitul, cu o atît de mare simplitate în deprimarea lui îndurerată, încît *don* Bastiano se înfuriase :

— Dar asta, dragul meu, e ignoranţă, pur şi simplu, mai mare decît cea care-i stă bine unui ignorant ca dumneata.

— N-am pretenţia că sînt un înţelept.

— Trag serios nădejde ; altfel, în dispoziţia asta, ştii unde poţi s-ajungi ? Să mori nepocăit, să rămîi într-adevăr afurisit.

— Nu ştiu ce să vă spun.

— Dar află, grăi preotul înduioşat de accentul nefericit şi dezolat, dar află, fiule, că de cînd există parohia asta, eşti cel dintîi enoriaş, sînt gata să pun rămăşag, care şi-a pus în cap o trăsnaie de acest soi. Iar parohia din Guarda e veche, fiindcă-ţi spun : uită-te la vîrsta clopotniţei noastre. Dar gata, căci dacă n-ar fi vorba de o taină, aş spune c-ai vrut să glumeşti !

— Nu glumesc, nu.

— Asta ar mai lipsi ! Dar...

Dar spovedania acestui ignorant simplu începea să-i trezească amintiri vechi şi, ce-i drept, încă înceţoşate, din vremea studiilor la seminar : o zarvă a ereziilor, o încăierare, sau, pentru a vorbi în dialect, o *bataiazza* de controverse, şi munţi de argumentări cu privire la graţie, la predestinare, la liberul arbitru, la mîntuire, şi la osînda cea veşnică. Amintirea acelor controverse teologice îi dădu din nou, pentru o clipă, spaima examenelor, ca pe vremuri, la seminar ; dar imediat se înduioşă ; unde oare, în ce hăţişuri se încurcase nefericitul acela ! Veni la partea serioasă :

— Dar cum, fiule, nu crezi că Domnul Nostru ar avea putere să-ţi mîntuie sufletul, dacă te căieşti sincer de păcatele dumitale ?

— Că poate, cred, însă nu vrea.

— Așa? — și era gata să-l mustre cu asprime, dar îl apucă o milă și mai adîncă. E un mister, da, misterul cel mai mare și mai înspăimîntător : Domnul Nostru vrea să te mîntuie, de aia a și ales crucea, și dumneata ești în stare să te lepezi de mîntuire ; iar dacă dumneata n-o vrei, cel atotputernic nu ți-o poate da cu sila. Dacă deznădăjduiești, iată ce izbutești să faci : o pierzi, și te pierzi.

— Am pierdut-o și m-am pierdut.

Preotul deveni aspru :

— Atunci, dacă vrei să faci dumneata pe judecătorul și să dai singur sentința, n-ai ce căuta la tribunal. Află că păcătuiești împotriva Duhului Sfînt : roagă-te, dacă mai ești în stare.

Dar deznădejdea lui Lazzaro deveni și mai adîncă, și de nevindecat, și nu știa să se roage, căci după cel dintîi cuvînt al rugăciunii se ivea, ca să-l distragă, înșelător și silnic, gîndul la celălalt, aflat în închisoare și în așteptare. Se căise ? Căpătase mila Domnului, ăla ? Poate. Și se compara pe el cu Fratognone ; îl pizmuia, și-l învinuia pe Dumnezeu de nedreptate și de părtinire : un delir, gîndurile lui Cain.

În rest treburile-i mergeau cum nu-și putea dori mai bine. Moara lucra zi și noapte, iar el muncea și cîștiga bine, atît cît să-și poată plăti curînd datoriile. Dosolina îi îngrijea frumos casa și, în afară de treburile gospodărești, se pregătea pentru anul viitor, în înțelegere cu un țăran care avea duzi, să crească viermi de mătase. Sănătatea îi era foarte bună, iar cu piciorul cel scurt se obișnuise atît de bine, încît, auzind că i se pomenea de asta, răspundea :

— Nici măcar nu-mi aduc aminte să le fi avut pe amîndouă la fel.

Un asemenea răspuns părea ciudat, fie că ascundea, cum credeau unii, o amărăciune prea întunecată, fie că exprima o seriozitate prea aspră ; oricum ar fi fost, arăta o nepăsare, ba chiar un dispreț față de suferințele și de bucuriile aproapelui, care tulburau și nemulțumeau lumea. Iar clienții preferau chiar felul lui de-a fi de altădată cînd, în timp ce încheiau înțelegerea sau le preda măcinișul, le spunea în față, cu o ticăloasă, dar aprigă îndrăzneală și mîndrie, că uiumul era dublu și de două feluri : cel hotărît, și cel al bunului plac, căruia el îi spunea „zeciuiala morarului". Acum, în schimb,

devenise scrupulos de cinstit, şi nu se mai bucura nici la un pumn de grîu şi nici la un căuş cu făină, care era măsura cea mai mică folosită pe mori. Era însă o cinste rece şi încruntată, de care clienţii profitau, îngrămădindu-se buluc la moară, dar se necăjeau spunînd :

— E-atît de cumsecade, încît sare dincolo de cal. Cum se poate ca numai fanfaronii să fie veseli, şi să ajungă a fi cinstit, pentru a face pe bosumflatul ? E cinstit, ce-i drept, dar mîndru.

La o aluzie pe care cîţiva dintre aceştia, cam cherchelişi, i-o făcură într-o seară, la han, răspunse fără prea multă politeţe :

— V-am întrebat eu pe voi dacă sînteţi cinstiţi sau fanfaroni ? Şi totuşi vă văd mereu veseli.

Asta era : prea cumsecade, iar un asemenea zvon era în stare s-aducă toată provincia la San Michele ; şi într-adevăr, vedea ziua cînd va trebui să-şi construiască o a doua moară, ca să-i facă pereche celeilalte ; după care, vadul va începe să se numească vad mare. Vedea ziua aceea, cu aceeaşi tristeţe neîncrezătoare şi nemîngîiată ca şi oricare alt lucru din lume ; iar înainte de-a o simţi, n-ar fi crezut niciodată că există ; şi chiar simţind-o, i se întîmpla uneori s-o creadă imposibilă : pînă cînd, clătinînd din cap cu amărăciune, îşi spunea :

— Ăla e ; îl am în inimă, mi l-a vîrît în trup şi în suflet, mi l-a dat Fratognone să-l respir, o dată cu strîngerea aceea de mînă.

Nu văzuse picturi sacre, nu auzise poveşti în care „Ăla", se ştie cine, pătrunde în păcătos, în clipa în care săvîrşeşte fărădelegea ? Pentru ca să-şi închipuie cum ar arăta, chiar dacă n-ar fi ştiut singur, i-ar fi ajuns totuşi ceilalţi — îngrozitori, nerușinaţi şi purtîndu-şi prăzile legate ca pe nişte sălbăticiuni mari — înfăţişaţi în Judecata de apoi, din Domul din Ferrara. Cînd se dusese împreună cu Dosolina să-i ducă Madonei dell'Atrio amintitul *ex voto*, i se păruse că-i vede pentru prima dată ; şi nu văzuse nimic altceva afară de Cristos pe scaunul de judecată, spre care nu fusese în stare să-şi îndrepte ochii orbiţi şi uscaţi, părîndu-i-se că-l şi aude vorbind, şi că se şi aude osîndit să treacă în stînga, cu cei blestemaţi pe vecie. Şi nu departe de acolo se afla închisoarea, cu Fratognone. Cît despre diavol, nu-i apărea, fiindcă nu era nevoie ; îl auzea foarte bine rînjind batjocoritor şi învolburînd

apele fluviului, şi în păpuriş, noaptea, şi în gura jgheaburilor de la streaşină, cînd ploua ; iar într-o seară, ca altădată în Pare, auzi din nou urletul demonului, alergînd de-a lungul fluviului, oprindu-se la moară, trecînd dincolo, peste fluviu, şi ducîndu-se pe pustii. Îl auzi şi Schiavetto, căruia i se zbîrli părul în cap ; iar Malvasone se mulţumi să rîdă prosteşte, dar era un nerod şi un leneş. Altă dată i se păru că vede un trup venind în jos pe fluviu, plutind cu pieptul şi cu faţa în aer ; Beffa, cu cuţitul între coaste. Era singur pe puntea cea mică ; îl văzu luînd-o printre cele două prore ; ştia despre ce era vorba, căci trupul lui Beffa fusese nimicit şi descărnat, şi îngropat sub mîl şi nisip, în fundul vreunei adîncituri a fluviului, sau în mare, la gurile Padului, dacă fluviul îl rostogolise cumva pînă acolo. Fixa apariţia aceea fantomatică drept în faţă, cu un frig de moarte în oase ; se îndreptă către roată, amintindu-şi că auzise povestindu-se despre morţi blestemaţi care veneau să danseze pe roţile morilor afurisite ; fantoma dispăruse, trecuse mai departe, o dată cu apa veşnic nouă şi mereu aceeaşi :

„Isuse, nu mai pot, sufăr prea mult !"

Trecu doar puţin timp după asta, şi se află de condamnarea lui Giovanni Rizzoli, zis Fratognone, şi a lui Battista Toselli, zis Cotichino, complicele său în cea mai mare parte a acelei înşiruiri de capete de acuzare : moartea prin tăierea capului, urmînd să fie adusă la îndeplinire în obişnuita piaţă a Supliciului, lîngă poarta San Paolo.

— Peste Pad, spuse un comentator, i-ar spînzura, iar pentru comandantul principal, adică pentru Fratagnone, domnul *profosso* ar pune în funcţie harponul.

Era un fel de spînzurare mai grea, folosindu-se chiar un harpon, la care austriecii recurgeau în cazul unor delicvenţi deosebit de fioroşi.

— Cine este domnul *profosso ?* întrebă cineva.

— Nemţii le spun astfel călăului şi comandantului închisorii, răspunse cel priceput în treburile de dincolo de Pad. Sînt oameni care nu ştiu de glumă.

— Şi bine fac, spuse un fricos, căci au atîţia nemernici în jur...

— Să nu credeţi, întrerupse celălalt, să nu credeţi că în Polesia transpadană, cu toate că poruncesc nemţii, cu harponul şi cu domnul *profosso,* oamenii trăiesc mai liniştiţi decît în

bălțile și în văile noastre de-aici. Lucrurile merg chiar mai prost. Vă pot spune că sînt oameni (se văzu că știrea era menită să-l mîhnească pe fricos) care cu cît riscă mai mult cu atît mai rău își pierd mințile.

Veni și ajunul zilei, către întîi decembrie, cu un frig îngrozitor. Scacerni îi dădu de știre nevestei că în dimineața următoare urma să se scoale cu noaptea-n cap și c-avea să lipsească toată ziua din pricina unei afaceri.

IV

În lunile acelea, biata nevastă suferise mult văzîndu-și bărbatul frămîntîndu-se, fără să-l poată întreba ce anume îl chinuia, ce-l întuneca și îl făcea să slăbească, dîndu-i un aer rătăcit în priviri de păreau ale unui nebun, mai ales dimineața, căci se trezea adesea cu un suspin atît de adînc și de îndurerat, încît îi venea ei să plîngă, auzindu-l. Dar să plîngă, să întrebe și chiar să-l privească, însemna să facă încă și mai rău. Își ieșea cu adevărat din fire și striga, el, care de obicei, se dovedea atît de reținut în toate :

— Ce e ? Sînt o jivină nemaivăzută ? Sînt eu oare sortit să fiu spionat și cînd dorm, și cînd sînt treaz, spionat într-una ?

Și Venusta era de părere că bărbatul acela clocea în el ceva urît adică ; boală, frămîntări sufletești ; o nenorocire, Doamne ferește ? Nenorocire : cuvîntul acesta spunea tot, chiar ceea ce amîndouă femeile nu cutezau nici să spună, nici să gîndească : într-adevăr, cînd unuia care nu era criminal nici din fire, nici din meserie, i se-ntîmpla să se găsească într-o împrejurare de-aceea în care, pînă la urmă, îl curăța pe careva, se spunea că ucigașului i se întîmplase o nenorocire. I se întîmplase lui Scacerni așa ceva, sau urma să i se întîmple ? Cele două femei tăceau îndelung, scufundate în gînduri triste și chinuitoare ; Venusta suspina, iar Dosolina plîngea :

— Și să nu poți face nimic, nici măcar să te uiți la el ! Ai văzut cum se tulbură ?

Sigur că și frigurile îl supărau și-i dădeau tenul și ochiul acela întunecat al bolnavului de ficat și de splină, și dureri

neașteptate, de loc ușoare, și dese, precum și apăsări chinuitoare ; își bătea joc de ele și era chiar singurul subiect care-l mai făcea cîteodată, dar rareori, să zîmbească :

— Medicul și farmacistul nu văd culoarea banilor mei. La ce-s bun medicii ? Chiar și piciorul ăsta, tot aia era dacă mi-l potriveam singur. Farmaciștii le pot fi de folos moștenitorilor zoriți ; iar bolile sînt de două feluri : cele care trec singure și cele în care trece bolnavul : medicul poate ori să strice, ori să fie de prisos.

Pentru durerile de spate, cărora le spunea lumbago, n-a vrut niciodată altceva decît comprese cu fîn și o stacană de vin cald, amestecat cu cuișoare și cu scorțișoară. Le punea pe seama ședерii îndelungate pe fluviu, în umezeală, și le trecea în prima categorie de boli, care trec singure. Colicile, care erau uneori înfiorătoare, le trecea în a doua categorie, și nu era de așteptat decît sfîrșitul acțiunii lor. Cît despre friguri, refuza să le numească malarie : ale lui erau numai niște friguri neînsemnate, plictisitoare, dar blînde. Căuta soarele, cu groază de umbră, lipit de peretele dinspre miazăzi, sau în partea cea mai însorită a morii, lîngă prora dubei mari. Se întindea acolo, pe punte, cu coarda teicii la îndemînă și cu urechea la pietre, ore în șir. Malarie ; pe bătrîn îl ucide, pe cel tînăr îl învie. De aceea spunea că totul era să se vadă dacă el era tînăr sau bătrîn. În ce privește leacul împotriva febrei, despre care farmacistul îi spunea adevărate minunății, în ce privește deci „coaja peruviană", își formulă din nou argumentul : ori strică ori e de prisos. Om îndrăgostit de ideile lui. Așa trecuse vara și toamna.

O dată cu înapoierea anotimpului frumos, în primăvara trecută, Dosolina voise să dea dreptate proverbului :

În mai soarele înfrumusețează,
Iar cine e frumos se face și mai frumos.

Înfățișarea frumoasă și tenul frumos se făcuseră mai frumoase ca oricînd, dar și în iubire, și în plăcerea pentru frumusețea ei își făcuse loc suferința și tristețea, precum și un anume lucru care ei, în loc de orgoliu femeiesc, îi pricinuia greață și o jignea. Nici o vorbă de dragoste, nici o mîngîiere, niciodată ; și nici măcar să se uite la ea, sau se uita numai pe ascuns și cu un fel de bucurie lacomă, mocnită și mohorîtă ; și pe

urmă, un fel de a se năpusti asupra ei, pe neașteptate, cu furie, cu o comportare de animal sau de om sălbatic și asuprit, care își fură fericirea într-o clipă de avînt, mai mult de beție decît de uitare de sine, între o moarte și o alta ; iar la urmă, un rîs plin de jale, de unul singur, în bezna nopții. Își dădea seama, înfiorată, că aceasta nu era iubire și se înspăimînta, fără să știe ce anume era. Așa a fost și în seara în care i-a spus că trebuie să se scoale înainte de ivirea zorilor, și că urma să lipsească de acasă toată ziua, la întîi decembrie.

Între timp, cele două femei, ea și Venusta, puseseră la cale o faptă cucernică. Dosolina cunoștea într-adevăr o călugăriță cu renume de sfîntă ; ba Princivalle spunea chiar că erau rude, iar o dată pe an își conducea familia la mănăstire, în vizită solemnă. Amintirea nu era dintre cele mai plăcute, din felurite motive ; iar de primul, Dosolina se rușina ; maica Eurosia, o bătrînică chircită, întunecată la față, zbîrcită pînă și pe buricele degetelor, aplecată și gîrbovită de umeri și de spate, îi aducea copilei aminte de broasca-țestoasă, de care-i era o silă de nestăpînit : cu atît mai mult cu cît capul, înfășurat în vălurile ordinului ei, era turtit, iar fața ascuțită, și gîtul lung ; alcătuirea trupului, aplecat de ani și de suferințe, îi dădeau capului o atitudine și niște mișcări menite să agraveze asemănarea în chip ciudat. Ochiul călugăriței, luminos, plin de însuflețire, mai pătrunzător ca oricare altul, devenea cu ușurință înțepător și nu numai sever, dar și foarte aspru. În felul acesta, atitudinea ei, umilă și reculeasă, putea să devină, pe neașteptate, scoarță inviolabilă, cu țepi neștiuți, a unui dispreț de neîntrecut. Maica Eurosia o adopta, de voie sau de nevoie, pentru vizita celor pe care Princivalle Malvegoli îi anunța cu atîta pompă : „Rudele Sfintei". Prima dată, maica Eurosia îl dojeni în glumă ; a doua oară îi ceru să înceteze ; a treia oară, cu glas blînd și plin de umilință, îl imploră să priceapă că „nesocotința" de a o numi sfîntă, stăruind în ea, devenea o uneltire a diavolului, care se slujea de el ca s-o ducă în ispită.

Și-așa, în timp ce se ruga, ochișorii ei săgetau o supărare ascetică și-i păreau timidei Dosolina, mai mult ca niciodată, șerpești ; și-l făceau pe neghiob să capete impresia că maica Eurosia nu se bucura de neamurile sărace, fără însă ca din această pricină să întrerupă vizitele atît de pompoase. În schimb, cu Donata Malvegoli, călugărița se înțelegea aproape fără cuvinte ; și de fiecare dată, la sfîrșit, stătea cîteva mo-

mente de vorbă cu ea, în taină, sigur că pentru a-i recomanda să îndure cu răbdare supărarea de a avea un bărbat neizbutit. Că era sfîntă, Dosolina nu se îndoise niciodată, și totuși mai că s-ar fi putut citi în ea, ca într-o carte, pornirea de ură și de mînie, de orgoliu filial rănit, și imaginea aceea respingătoare de broască-țestoasă, precum și o curiozitate fricoasă, asemănătoare întru totul cu aceea stîrnită în ea, pe cînd era copilă, de o bătrînă sălbatică din Diamantina, pe care țăranii o credeau vrăjitoare și ghicitoare a viitorului și a secretelor, în apă, în cărbuni aprinși, în oglinzi, și în atîtea alte povești. Fapt este că maica Eurosia fusese întotdeauna rece cu Dosolina, înfricoșată și supărată în ascuns, cu atît mai mult cu cît frații ei erau tratați cu totul altfel de către călugăriță. În cele din urmă, ambiția mănăstirească a călugărițelor povestea eroicele penitențe și virtuți ale maicii, întărind și împrăștiind faima sfințeniei ei, prin fapte care aduceau a minuni ; sfaturi luminoase în chestiuni foarte complicate, convertiri uluitoare ale unor păcătoși înrăiți, vindecări de bolnavi aduși la deznădejde de către medici, mîntuiri de posedați, și viziuni extatice și extaze, în care rostise vorbe ce se dovediseră profetice o dată cu scurgerea vremii. Vorbitorul era înțesat cele mai multe ore din zi de oameni de toate rangurile și de toate soiurile, de la gospodina care-i cerea să intervină pe lîngă Sfîntul din Padova ca s-o ajute să regăsească un obiect casnic rătăcit, pînă la înaltul demnitar ecleziastic sau politic, da la păcătosul pocăit, pînă la curiosul supărător. Tuturor ea le oferea aceeași atenție umilă și cucernică, fără să greșească niciodată.

Era binecunoscută și de Venusta Chiccoli, care o sfătui pe Dosolina să facă în așa fel ca *padron* Lazzaro să se ducă s-o viziteze ; trebuia însă atras cu vreo înșelăciune cucernică, pentru a nu obține un efect tocmai opus cu omul acela care devenise atît de supărăcios și de îndărătnic.

În noaptea aceea, cu lumina stinsă, neputînd să adoarmă, după ce el o înștiințase de afacerea aceea din pricina căreia urma să lipsească de-acasă a doua zi, Dosolina se hotărî, cu teamă :

— Ascultă, Lazzaro : de maica Eurosia ai auzit vorbindu-se vreodată ?

— Nu.

— E o sfîntă.

— Bani și sfințenie...

— Toată lumea spune că e o sfîntă, dar nu e vorba de asta. Eu o cunosc, am cunoscut-o încă de copilă, şi-aş vrea să-mi faci mîine un bine ; o să mi-l faci ?

— Dacă e cu putinţă.

— O, sigur că poţi, e un lucru de nimic ; să treci pe la mănăstirea ursulinelor şi s-o chemi la vorbitor pe maica Eurosia, şi să-l încredinţezi rugilor ei pe Giuseppino al nostru. E o făgăduială pe care am făcut-o, aproape un legămînt — adăugă ea, încredinţată că intenţia cea bună va face să i se ierte minciuna, fiindcă adevărul e că, fără să îndrăznească s-o judece, sentimentele ei faţă de călugăriţă rămăseseră, în fond, mereu aceleaşi.

— Treacă şi maica Eurosia, admise Lazzaro, întorcîndu-se pe partea cealaltă, ca să adoarmă ; dar cum o găsesc ?

— Pe cine, pe maica Eurosia ? Ţi-m spus : trece drept o sfîntă ; toată lumea o să-ţi arate care e mănăstirea.

— Uiţi însă să-mi spui unde se află mănăstirea, spuse el căscînd şi cu ritmul acela lălăit care indică o răbdare cam plictisită.

— Cum adică ? E în Ferrara, bineînţeles.

— Şi cine-ţi spune — în beznă, glasul căpătă dintr-o dată un accent răutăcios şi chinuit, de mînie înăbuşită în deznădejde, ca al unuia care ar fi ajuns la capătul puterilor — şi cine ţi-a spus că mîine mă duc la Ferrara ?

— Mi se păruse, crezusem...

— Ce părut ? Şi ce-nseamnă acest crezusem, acest gîndisem, această spionare a mea : unde mă duc, unde stau, ce visez ? Ştiu ce vorbesc : sînt spionat chiar cînd dorm ! Ştiu ce vorbesc (nimic nu dezminţea afirmaţia mai mult decît violenţa cu care era rostită), a venit vremea ca să se termine cu asta ! Mă duc unde vreau ! Nu mă duc la Ferrara !

— Am greşit, Lazzaro, dar n-o lua astfel, nu e cazul. Mi se păruse într-adevăr că te auzisem spunînd că te duci mîine la Ferrara.

Pe bărbat nu-l cuprinse mila pentru tonul aproape plîngător, ci teama, teama misterioasă, căci era foarte sigur că nu spusese nimic. Cum de ghicise ea ? Iar laşitatea, înfricoşată de a da pe faţă tocmai ceea ce dorea să ascundă, îl făcu să schimbe tonul :

— Ai dreptate, e vina mea : nu ştiu ce am astă-seară ; nu mă simt de loc bine.

— Atunci stai mîine acasă, spuse ea, care luă spaima aceea drept o părere de rău.

— Trebuie să mă duc, şi-apoi, nu e nimic, o să treacă, dormind ; de altfel, nici nu mă duc departe, mă duc aici, la Crespino.

În schimb, nu închise ochii, prins şi chinuit, cel puţin în aparenţă, de gînduri prosteşti, şi mai ales de acela că ar fi făcut mai bine să aleagă un sat de dincoace de Pad, fiindcă după ce spusese minciuna, trebuia s-o confirme, punînd să fie trecut dincolo, pentru a nu se da de gol. Dar cine avea să-l dea de gol, şi ce-i păsa ? Se gîndi : „Dacă-l ucideam eu pe Raguzan, n-aş fi fost atît de prevăzător pe cît sînt, şi n-aş fi avut teama pe care, vorbind adevărat, o am."

Copilul începu să plîngă. Dosolina se duse să-l liniştească ; el se prefăcu că n-ar fi treaz. Mai tîrziu, ea, auzindu-l că se scoală, cu precauţiuni de evadat care trebuie să ocolească paznicii, găsi de cuviinţă să se prefacă adormită. În timp ce se apleca asupra ei, pentru a se asigura că doarme, după felul cum respira, el fu sigur că era trează şi că se prefăcea, şi încercă în suflet, mai mînios, sentimentul acela de nemulţumire faţă de totul şi de oricine, şi faţă de el însuşi, care îndeamnă la sinucidere.

Înşeuă calul, se duse la moară să-l trezească pe Malvasone şi trecu dincolo, cu barca cea mare şi cu calul, care era obişnuit să se urce cuminte în barcă. Era încă întuneric, cînd atinseră malul.

— Trebuie să vin iarăşi în cursul zilei ca să vă iau, întrebă Malvasone, întorcîndu-se cu spatele, după ce coborîră şi el, şi calul.

— Nu, răspunse Scacerni, din şa. Voi trece pe la Polesella sau, fiindcă tot sînt în partea asta, voi merge pînă la Lagoscuro, să-mi pun la punct nişte treburi.

Dădu pinteni, supărat : era nevoie de atîtea tertipuri pînă şi cu Malvasone ? Dar între timp se făcea tîrziu ; spre răsărit, stelele îngheţate ale iernii începeau să pălească. Calul mergea pe drum, repejor ; frigul era puternic, iar lui Scacerni îi făcea bine. Îl dureau, e-adevărat, picioarele, înţepenite în scări — una mai lungă, iar alta mai scurtă — şi degetele, care ţineau frîul aspru şi îngheţat ; frigul uscat uşura însă capul, limpezea vederea, înviora plămînii cu muşcătura lui sănătoasă, şi bruma, cu roua răsuflării calde şi puternice, mustăţile şi

barba, în jurul gurii. Din cînd în cînd, Scacerni înălța privirile către puzderia de stele, numeroase și mărunte, pentru a ghici cum va fi ziua ce se apropia, și spre orizont, la apus, pentru a socoti ceasul, după stelele care apuneau. Nu voia s-ajungă tîrziu la Ferrara, și dădea ghes calului.

Admirația naivă pentru mecanismul stelelor, atît de exact în măreția lui supraomenească, se preschimbă în respect, dar prietenos și puternic. Iar frigul, o dată cu călăritul viguros și harnic, cu trapul tare al calului, care era mare, osos, voinic și uneori năbădăios, împrăștiind supărarea și sila din noaptea nedormită, împrăștiau din suflet nepăsarea față de greutatea păcatului, dar nu și remușcarea. Ba remușcarea devenea tot mai lucidă, iar cu asta îi sporea curajul. Era și sănătos, de altfel, să nu-și mai facă atîtea gînduri, care îl obosiseră și-l istoviseră sufletește ; sănătos era să se bucure de aerul rece și de stelele luminoase.

Tot atît de schimbat, și chiar mai mult decît atît, se dovedea și gîndul la Dosolina : o duioșie îmbufnată, căci nu credea c-o să-i ierte răutatea urîtelor păreri de care se arătase în stare și nu știa să-i ceară iertare din adîncul sufletului ; recunoștință, fiindcă se prefăcuse că doarme, ca să nu-l chinuie cu întrebări plicticoase ; duioșie și recunoștință, care se preschimbară în căldură iubitoare. Acum, în gînd, se apleca din nou asupra chipului acela drag, asupra respirației blînde a nevestei bune ; iar ura față de toate și de toți, și față de el însuși, devenise dragoste, înainte ca el să-și fi putut da seama.

Sigur că se și ridicase din pat, o dată cu apusul acelor aștri ce întovărășeau luceafărul de dimineață. După ce-și trăgea peste cămașe de noapte fusta de lînă groasă și cenușie, atîța focul, deretica prin odaie și prin bucătărie, făcea cafeaua, gospodărea, ca o nevastă înțeleaptă, femeie serioasă, atît de tînără de ani și atît de coaptă la minte. Era o duioșie aproape mînioasă, o mîhnire pătimașă : frumoșii ochi albaștri, n-o să-i mai facă să plîngă. Era fericirea ; și totuși, se ducea la Ferrara, și știa ce-avea să vadă.

Răsăritul soarelui îl prinse în aceste gînduri care nu-l mai lăsară să fie atent la drum, aproape de podul de bărci de la Lagoscuro. Cele mai multe dintre ele erau așezate pe uscat, în albia fluviului, căci gerul, timpuriu și îndelungat, pricinuise o puternică scădere a apelor pe timp de iarnă. La dispa-

rița stelelor, la ivirea soarelui ruginiu și fără vlagă, cîmpia golașă, micșorarea jalnică a fluviului, întinsul prund mocirlos și întunecat, firul vînăt și îngust în care se strînsese apa, aride și înghețate, căpătară un aer trist. Iar mare parte din mori, în vadurile mari de la Lagoscuro, rămaseră pe uscat; păreau naufragiate.

La jumătatea podului (santinelele austriece de-abia își aruncaseră privirea pe permisul de trecere vechi și uzat) vîntul înțepa, în orice parte ți-ai fi întors fața.

Santinelele papale încercau să se încălzească în cabină, la ieșirea de pe pod, în jurul unui vas cu jeratec, care scotea un fum acru și urît mirositor, de turbă. Se grăbi spre oraș.

Supliciul, piața strîmtă din spatele zidurilor puternice și porții San Paolo, se cutremura din pricina loviturilor de ciocan date în lemn. Ajutoarele călăului terminaseră de bătut în cuie estrada și înălțau pe ea, pătrată și scundă, mașina de tăiat capete, introdusă de către francezi și rămasă obișnuită în Bologna și în Ferrara. Estrada nu ajungea la pieptul unui om de statura lui Scacerni. Orașul mai dormea încă și cu destul timp înaintea Supliciului, loviturile acelea de ciocan, care bubuiau în strîmta stradă San Paolo, îi dăduseră de veste ce fel de lucrare era executată acolo. Loviturile acelea rămăseseră în adîncul sufletului lui Lazzaro; iar acum, îi privea mirat pe dulgheri, asemănători oricăror altor muncitori sculați cu noaptea-n cap, care, după ce și-au dres gura cu un păhărel de trăscău, care stropește cel dintîi dumicat de pîine din ziua aceea, se-apucă de lucru, spre a birui ultima lenevie a somnului, mai ales cînd zorile sînt friguroase. Vorbeau în dialectul bolognez, fiindcă atît călăul, cît și ajutoarele lui veneau, împreună cu ghilotina, de la Bologna, ori de cîte ori era de săvîrșit o operă de înaltă dreptate. Unul dintre aceștia era chiar mucalit, făcea glume în legătură cu scularea cu noaptea-n cap, iar cînd îl văzu pe spectatorul acela, oprit să privească atent, spuse rîzînd:

— Om bun, înălțăm estrada pentru spectacolul de marionete.

Și-și vîrî capul între barele pe care avea s-alerge peste puțin cuțitul, făcînd o mutră caraghioasă și gesturi de-ale lui Faggiolino, erou hazliu și iute de mînă al faimoaselor spectacole de marionete bologneze.

— Mişcă-te de acolo, caraghiosule, îi spuse un altul, dîndu-i o lovitură în spate.

— Om bun, întoarce-te peste două ceasuri. Acum e încă devreme.

Un clopot bătea de mort la biserica San Paolo. Începea să vină cîte cineva, lucru care-i plăcea lui Scacerni, ca să nu stea acolo, să privească de unul singur ; iar printre alţii, un „frăţior" în manta neagră, cu glugă, din arhicongregaţia celor ce-i asistau pe osîndiţii la moarte, care, palavragiu şi dîndu-şi aere, se uită să vadă dacă lucrarea era gata, şi se apucă să povestească unui mic grup de privitori un noian de lucrări : că osîndiţii mureau împăcaţi cu Dumnezeu, spovediţi şi împărtăşiţi, astfel că Eminenţa-sa arhiepiscopul ţinuse să vină în persoană, la ora aceea, să le dea binecuvîntarea, şi că, în clipa aceea, ei ascultau slujba în capela arhicongregaţiei. Cei cîţiva inşi sculaţi cu noaptea-n cap ascultau, căutau să-şi încălzească mîinile şi picioarele, bătîndu-le pe cele din urmă de caldarîm, şi suflînd în degete.

— Cîţi sînt ? întrebă, niţel mirat, Scacerni, care-l uitase pe acel Toselli, complicele de tîlhărie al lui Fratognone.

— Nu ştiţi ?

— De vreme ce întreb... spuse el liniştit.

— De ieri, toată Ferrara nu discută de altceva, şi pe urmă, cît s-a vorbit în ultimele luni !

— Eu sînt străin, de la ţară ; treceam pe aici din întîmplare, şi am văzut... spuse el, arătînd estrada.

— Atunci se explică, admise atoateştiutorul. Sînt doi : Rizzoli Giovanni, zis Fratognone, şi Toselli Battista, zis Cotichino. Şi ştiţi vina pe care trebuie s-o ispăşească ?

— Mi-nchipui că au făcut-o boacănă.

— Frumuseţea de optzeci şi şapte de capete de acuzare, pentru Fratognone, şi ceva mai puţine pentru celălalt, numărate, dovedite, mărturisite.

— Ce fel de *cotichino* [1] ? exclamă unul rîzînd ; mai curînd poţi face din el un cîrnat, cît e de lung.

— Nu e vremea de glumit, spuse, cu asprime „frăţiorul".

— Şi mergeau, întrebă Scacerni, tot timpul împreună ?

[1] Salam de porc.

— Aproape întotdeauna, deşi la uciderea Raguzanului, unde-a fost prins, Fratognone s-a dus singur. S-a spus că avea un complice, sau unul pentru care lucra.

— Unul cu o barbă ca a dumitale, om bun, spuse de pe estradă dulgherul şugubăţ, un turc, aşa s-a spus atunci. Nu-i adevărat ? Eu am auzit vorbindu-se de asta la han.

— S-au spus atîtea, răspunse „frăţiorul".

— În orice caz, dacă eşti turc — barbă ai — ar fi mai bine pentru dumneata să stai departe de maşina asta, azi.

Zîmbi, deşi cu bunăvoinţă, chiar „frăţiorul", care continuă :

— S-au spus atîtea, dar adevărul e că Raguzanul a fost ucis din porunca Bătrînului din Munte, fiindcă se lepădase şi de Mahomet, după Cristos.

— Şi cine-ar fi acest Bătrîn ? întrebă un ascultător.

— Prea lung de explicat, aici, în picioare. Destul dacă vă spun că sînt secrete de stat.

— Aşadar, la întîmplarea aia cu Raguzanul ăsta, de care vorbiţi, a fost unul singur, vorbi iarăşi Scacerni. La celălalte fărădelegi...

— Umblau de obicei în doi.

— La fel cu călugării încinşi cu frînghia, spuse glumeţul. Asta i se păru prea mult „frăţiorului".

— Călugării cu frînghia, află dumneata, umblă ca să facă fapte bune, fapte sfinte, în timp ce ăştia umblau să săvîrşească nemernicii şi crime înfiorătoare ; şi v-o pot spune eu, care, datorită slujbei mele modeste, am stat de-am ascultat cînd s-a citit sentinţa, cu tot pomelnicul nelegiuirilor : lucruri, vă spun, să ţi se zbîrlească părul în cap, nu alta, şi să crezi că s-a apropiat sfîrşitul lumii, dar apropiat bine !

— Cunoaştem nelegiuirile lor, spuse unul care ştia poate mai bine cît de pisălog putea fi celălalt şi se temea să nu înşire tot pomelnicul.

— S-a auzit vorbindu-se, zise un altul, că ar fi fost mai mulţi — şi mai de-ai noştri decît Bătrînul din Munte — cei cărora le convenea ca Raguzanul să fie ucis.

Se căi însă de-a fi spus asta şi se uită bănuitor împrejur. Chiar şi ceilalţi se încruntară la faţă, nemulţumiţi, ceea ce-i înlesni „frăţiorului" să ia cuvîntul, arătînd, după priviri, că n-are să mai îngăduie să-i fie luat atît de curînd :

— Cine se bucură de nenorocirea altuia, enunță el, n-o să găsească pe nimeni care să-l compătimească pentru cea în care o să cadă el însuși : nu e cazul cu noi, cei de la arhicongregație, și vă pot spune că Rizzoli și Toselli, după viața pe care-au dus-o, se pregătesc să aibă o moarte frumoasă. Și-al cui e meritul ?

— Al Domnului, care s-a milostivit de ei, spuse un omuleț întîrziat și de loc arătos, către care se întoarseră cu toții, dînd semne de aprobare. Dar :

— Bineînțeles, exclamă, cam nerăbdător „frățiorul", care, auzind într-una predici și predicatori, își însușise felul de-a fi al acestora și poate că, în taină, și o anume ambiție oratorică, așa că folosea întrebarea drept figură retorică : — bineînțeles ; dar apoi ?

Acum ar fi vrut să îi audă răspunzîndu-i, dar nici unul dintre orășenii aceia răutăcioși nu voi să-i dea satisfacție, și se văzu nevoit să-și răspundă singur :

— Și al nostru ! Vreau să spun : al nostru, al „frățiorilor" din arhicongregație, să fim drepți.

Nu scoase nimeni o vorbă, nici da, nici nu, așa că celălalt, supărat, continuă :

— Trebuia să fi fost de față cînd ne-am dus să-i luăm pe cei doi de la închisoare ; ce mutre fioroase aveau ! Pînă într-atît, încît eu care am văzut, în privința asta, și frumoși și urîți, și buni și răi, și tineri și bătrîni, văzîndu-i apărînd în sala în care noi începem să-i pregătim pe osîndiți pentru o moarte frumoasă, mă gîndii : „Aștia vor să moară fără să arate că, în sfîrșit, se pocăiesc". Greșeam, și o spun sus și tare și cu plăcere : greșeam.

— Cine știe ce s-o fi-ntîmplat ! spuse unul, cu gura pe jumătate, dar celălalt nu auzi, sau nu-i dădu atenție, și repetă :

— Greșeam grosolan, fără să țin seamă...

— De mîna lui Dumnezeu, grăi omulețul, al cărui suflet trebuia să fi fost înclinat spre controverse și ar fi fost vai de el dacă trăia pe vremea cînd Calvin a fost în Ferrara și a făcut prozeliți. Dar celălalt era dezlănțuit și continuă avîntat :

— De canonicul *don* Buzzoni ! Predicînd, l-ați auzit cu toții, dar trebuia să fi fost acolo, în sală, cînd și-a ținut predica de felicitare (așa i se spune) pentru căința lor și pentru frumoa-

sele urmări ale muncii noastre. Şi ăsta e adevărul curat, fiindcă dacă n-am fi fost noi, ştiţi cîţi s-ar mai duce în iad ? Şi-a spus că nimeni nu e atît de nelegiuit încît să nu poată trage nădejde, la fel cu tîlharul cel bun ; şi vă spun eu care era partea cea mai frumoasă : cei doi, la început, nici nu voiau s-audă de pocăinţă. Ce să vă mai spun ? Plîngeam cu toţii !

— Fiindc-o fi omorît şi el vreo jumătate de duzină de creştini ? întrebă în şoaptă unul dintre cei de faţă, printre rîsete înăbuşite.

— Plîngeam toţi, iar ei nu. Aşadar terminîndu-se predica, dar ce predică ! şi ce predicator ! îi ducem — continuă să vorbească celălalt, trecînd la prezentul istoric — în capela osîndiţilor, să se roage. Pe urmă, din nou în sală, pentru puţină odihnă, iar eu, nevrednicul, sînt „frăţior" fără pretenţii, care fac rost de lucrurile cele mai simple, şi materiale.

— Care adică ?

— Masa osîndiţilor, de pildă.

Noutatea deşteptă din nou interesul, care începuse să lîncezească. Se iviră zîmbete, de care-şi dădu seama :

— Nu cumva să credeţi că este întotdeauna un lucru foarte simplu ! Ieri seară, ca să vorbesc de ultima împrejurare, cînd au reintrat în sală, Toselli, care este mic şi slab la trup, se aşezase şi stătea ghemuit pe laviţă, cu capul vîrît între umeri. Rizzoli, care este puternic şi spătos, şedea în picioare, liniştit la faţă. Canonicul întrebă dacă voiau să se spovedească. Iată că Toselli săltă puţin capul şi-i spune celuilalt.

— Ştii că am făcut totdeauna ce-ai vrut tu ; şi-o fac şi acum.

La aceste vorbe, Rizzoli schiţează un zîmbet de mulţumire, iar Toselli continuă :

— Tu te spovedeşti ?

— Eu da.

— Atunci şi eu.

Toţi cei de faţă sorbeau acum vorbele din gura „frăţiorului", căci scena descrisă era ciudată şi expresivă. El continuă :

— În clipa aceasta, e rîndul meu ; ce anume vreţi să mîncaţi, îi întreb eu, după ce veţi fi împărtăşiţi, profitînd de buna-dispoziţie în care vă aflaţi. Ce anume vreţi ? Spuneţi deschis, căci se va face. „Ce porunceşte el", zice Toselli ; iar

celălalt, zîmbind într-una : „Ce anume ? Supă cu găluşti umplute, rasol de vacă, cotlete catalane, mîncare cu ficat, trufe, o budincă, porumbei fripţi, pîine, bineînţeles, şi vin alb ; apoi, fructe, şi vreun dulce." Ce părere aveţi ? Eu, şi doi preoţi asistenţi, începem să rîdem, iar ăla se supără şi zice : „Păi dacă nu vreţi să ne daţi astea, de ce mai spuneţi «Porunciţi, fără teamă, căci se va face» ? Păstraţi-vă totul, fiindcă nu vreau nimic !" Nu-i vorba că nu vrem, spun eu, dar mă gîndeam că e foarte tîrziu : prăvăliile sînt închise, şi mărturisesc că nici nu mă gîndeam la o comandă atît de mare. „Avînd în vedere motivele, spuse Rizzoli, strîngînd din umeri, o să mîncăm ce-o să se afle pe masă." Celălalt rămase ghemuit şi cu privirea aţintită. Îi las cu duhovnicul, găsesc o cină şi mă întorc spre miezul nopţii, şi se pune masa : supă cu găluşti umplute, porumbei, trufe, căci e vremea lor, budincă, brînză, fructe, vinul alb şi dulciurile. Nu era tot ce ceruseră, dar destul ca să se sature, ai ? Într-adevăr, sînt satisfăcuţi, îmi mulţumesc, şi se aşează la masă cu cea mai mare plăcere ; iar Toselli mănîncă totul cu o poftă care te încîntă, chiar şi porţia celuilalt. Da, fiindcă Rizzoli ăla, după ce gustă două găluşti umplute şi cîteva sorbituri de zeamă, şi un piept de porumbel, se opreşte, încearcă să se ajute cu vinul, dar mîncarea nu alunecă pe gît. „Nu mai mi-e foame", spune el, îndepărtînd farfuria. Dar Toselli : „Mi-ar mai fi poftă şi de nitică şuncă, fiindcă mi-a plăcut întotdeauna foarte mult". Vedeţi dar ce minte au şi unii oameni ! Erau orele două după miezul nopţii, mîncase toată mîncarea aia, în porţie dublă, şi voia şuncă ! Ca să n-o lungim, după ce au cinat, s-au dus în odaia condamnaţilor şi au dormit liniştiţi, pînă cînd noi, care spuneam cu rîndul *Miserere* şi *De profundis*, am aprins lumînările de pe altar şi ne-am dus să-i trezim. I-am lăsat ascultînd slujba cu pioşenie şi purtîndu-se ca orice bun creştin. Peste puţin sînt aici.

Iată-l într-adevăr pe călău urcîndu-se pe estradă şi încercînd să vadă dacă ghilotina aluneca uşor ; iată, printre dangătele încete ale clopotului, un huruit de roţi pe pavaj ; şi se ivi căruţa, în fundul străzii. Oamenii tăcură şi se înălţară pe vîrful picioarelor, să vadă. Piaţa, strîmtă, era înţesată.

Căruţa îşi continuă drumul pînă sub poartă, unde se afla o icoană mică, înfăţişînd-o pe Sfînta Fecioară a Mîngîierii.

Osîndiții îi aduseră o ultimă rugăciune. Dinspre mulțime venea un murmur ușor și respectuos. Cîțiva îngenuncheaseră și rămaseră astfel pînă cînd căruța porni de sub arcadă.

Scacerni ascultase povestirea cu o lăcomie menită să-l măgulească vizibil pe povestitor, care, spre sfîrșit, i se adresase aproape numai lui, iar acum se afla prins și reținut printre cei veniți mai tîrziu.

În povestirea aceea, Lazzaro îl regăsise pe Fratognone, așa cum îl cunoscuse el ; și nu era destul, ca să i-l schimbe, o slăbiciune a sufletului său încăpățînat, în fața mesei funerare, și nici chiar faptul că-și împlinise îndatoririle de creștin. Și, dimpotrivă, cît de bine i-l pictase pe viu, zîmbetul de îngăduință față de supunerea nepăsătoare și stupid de drăcească a complicelui Toselli !

Căruța se mișcă așadar ; „frățiorul" în manta neagră își făcea loc :

— Lăsați-i să treacă pe cei ce trebuie să treacă ! Aveți răbdare ; îmi fac datoria.

În sfîrșit, izbuti să se așeze sub estradă, tocmai cînd trebuia, în timp ce căruța, căreia paznicii și soldații îi croiau drum prin mulțime, înainta încetișor.

Toselli se uita cu un zîmbet prostesc la cei din jur, care se înghesuiau ; și fu auzit întrebîndu-l pe călugărul capuan, care, de pe treptele estradei, înălța crucifixul în fața ochilor lui :

— De ce oare nu-mi tremură inima ?

— Dumnezeu îți dă puterea asta, frate.

Dar atenția tuturor era îndreptată spre celălalt, care, ținînd cu mîinile legate la spate, își privea genunchii și părea să fie departe, dar nu absent, ba, chiar în clipa aceea, transformat și descoperindu-se pe sine însuși. Cu siguranță că zîmbea, iar Lazzaro, care îl privea cu o lăcomie nouă și nemăsurată, părea să-l vadă pentru prima oară și totuși să-l recunoască. Simțea un fel de ameteală, care-l strămuta cu desăvîrșire în celălalt. Și, ca și cînd l-ar fi chemat privirea lui, osînditul, fără a aștepta să i se spună : „E rîndul tău", căută cu ochii prin mulțime și-i pironi asupra lui Scacerni. Cine știe, și ce interesează, dacă-l recunoscu ? Avu în ochi o sclipire, mai senină, de zîmbet, ca pentru a da pace și curaj, ca pentru a liniști cruzimea dureroasă a acelei priviri lacome, care-l căuta și-l cerceta cu de-a-

mănuntul, cu speranţa inexprimabilă că-i zîmbea lui. Cuţitul coborîse pe gîtul primului condamnat la moarte.

Cu trupul drept, dar nu ţeapăn, cutezător la chip, dar fără dispreţ, Fratognone urcă treptele cu grijă, cu picioarele lui vătămate, dar care, pe estradă, nu mai părură nici trudite, nici bolnave.

Călăul îi cerea acum obişnuita iertare.

— Am făcut ceea ce se cuvenea să fac, răspunse Fratognone, acum fă-ţi şi tu datoria.

Tăcerea era adîncă ; se înălţa pînă la cer. Scacerni auzea acum iarăşi vocea omului, nouă şi ea, şi singura adevărată.

Călăul, după ce primi iertarea, îl îmbrăţişă ; bărbatul cu mîinile legate îl sărută pe faţă. Ceru ca, dacă se putea, să nu fie legat la ochi. Îşi răsuci privirea jur împrejur, spre zidurile apropiate, după care şi-o ridică spre cerul senin de iarnă liniştită ; îşi îndreptă cu umilinţă ochii către oameni, şi — simplu şi fără eforturi — grăi :

— Cer iertare tuturor : şi morţilor, şi viilor.

— Roagă-te pentru noi, îi răspunse un glas, exprimînd atît de bine gîndul tuturor, încît poate că însuşi cel care vorbise nu-şi dădea seama că-l exprima.

Călugărul capuan îi înfăţişă crucifixul.

— Ajutaţi-mă să fac un gest de umilinţă, le ceru osînditul ajutoarelor călăului ; şi îngenunchind, ţinut de braţe, îşi plecă faţa pe podeaua estradei şi făcu o cruce cu limba. Sculîndu-se din nou în picioare, sărută lemnul crucifixului pe care i-l oferea călugărul şi strigă :

— Isuse, Stăpîne, îndură-te de sufletul meu !

Dacă Lazzaro ar fi avut minte să poată alege un înţeles, un gînd, din cele care-l ţintuiau cu sufletul şi cu ochii de ghilotină, acestea ar fi fost pizma faţă de felul cum murea celălalt, complicele lui, căruia-i rămîneau trei paşi, pe care, făcîndu-i, păru să aibă picioarele sănătoase şi sprintene, cum nu le avusese niciodată. Scacerni şi mulţimea se închinară, plecîndu-şi capetele. Se auzi zgomotul cuţitului scăpat din opritor, fîşîitul prin aer, şi scîrţîitul şi bufnitura mocnită.

Călăul poruncea ajutoarelor lui să pună în doi saci lungi trupurile şi capetele celor executaţi. Lumea se împrăştia încet, o dată cu ultimele dangăte funerare ale clopotului din clopotniţa bisericii San Paolo.

— Aș vrea să stau de vorbă cu respectata maică Eurosia, îi spuse Lazzaro Scacerni portăresei mănăstirii, cînd veni să deschidă oblonul ; iar apoi, cînd i se păru că zărește printre gratii o oarecare nedumerire : Dacă nu se poate acum, o s-o aștept aici afară, pînă cînd o să binevoiască.

— Nu, nu, nu e vorba de asta ; dar în zile cum este cea de azi, vreau să spun cînd se fac execuții în Piață, maica Eurosia stă în chilie și se roagă în mod special. În orice caz, mă duc să-i dau de știre.

Scacerni se sprijini de ușor. Era o mănăstire mică de ursuline, săracă și urîtă. Sosise aici, venind drept din Piața Supliciului, aproape fără să-și dea seama că întrebase de stradă, și sigur, ca și cînd s-ar fi hotărît încă de mult să facă vizita aceea.

— Intră, om bun.

Se găsi într-un vorbitor mic și sărăcăcios, dar luminos, grație unei ferestre mari, în partea de miazăzi.

— Oh, dumneata ești aici ?

Intrase, printr-o ușiță, călugărița ; și putea să fie vorba de o formulă de bună primire, obișnuită în vorbirea locală, dar între persoane cunoscute și apropiate între ele. Oricum, Lazzaro nu luă aminte la asta. Văzu veșmîntul negru și vălul alb ; nu văzu slutenia trupului neputincios, ci ochii deosebit de luminoși, străpungători, și totuși blînzi și miloși ; iar surîsul acela serios, pe care nu-l întîlnești decît în privirea copiilor, curată și încrezătoare, îi dădea chiar un fel de grație sărbătorească.

Ca să-i sărute poala veșmîntului, Scacerni trebui să pună un genunchi în pămînt, iar călugărița nu se miră de gestul acela. Șopti numai un *laus Dei,* [1] ca pentru a îndepărta de la sine chiar și bănuiala că respectul acela i s-ar fi cuvenit ei. Avu pentru o clipă o maiestate impunătoare, în timp ce Scacerni îi spunea :

— Sînt bărbatul Dosolinei Malvegoli ; mă numesc Lazzaro Scacerni și sînt morar în Guarda ferrareză. Avem un copil

[1] Slavă lui Dumnezeu (lat.).

de un an şi cîteva luni, al cărui nume e Giuseppe, iar maică-sa m-a trimis să vă spun că îl încredinţează rugăciunilor cuviosiei-voastre.

Credea că de asta venise şi că nu mai avea nimic altceva de spus, şi totuşi, din clipa în care intrase sfînta (nu se îndoia de loc că aceasta n-ar fi aşa) ar fi rămas foarte mirat, chiar mai mult decît dezamăgit, dacă totul s-ar fi terminat astfel. Între timp, călugăriţa îl privea, iar acum, în ochii ei nu mai era decît blîndeţea unei amabilităţi desăvîrşite şi bucuroase, întrucîtva chiar exagerată :

— Buna mea Dosolina şi-a adus aminte de această biată bătrînă ! Îmi face multă plăcere. Închipuieşte-ţi că n-o să-l uit pe Giuseppe, un pui de creştin, în primul rînd, iar apoi şi rudă.

Văzu privirea mirată a lui Lazzaro şi spuse :

— Iartă-mă ; pari mirat ?

— Să mă ierte cuviosia-voastră : rudă ?

— Oh, trebuie să fie vorba de o rudenie îndepărtată, dar aşa spune tatăl Dosolinei. Dar, fiindcă veni vorba : Dosolina, nevasta dumitale, nu ţi-a spus nimic despre asta ?

— Mi-a spus numai că sînteţi o sfîntă.

— Te implor ! exclamă ea, în vreme ce surîsul dispărea, iar ochii păreau orbi, dinafară, şi străpungători din lăuntru ; te implor ! repetă ea cu o umilinţă gravă şi îndurerată. Dar dumneata, continuă ea, de ce crezi că Dosolina nu ţi-a spus-o ?

— Mi se pare că înţeleg, dar n-aş putea să mi-o explic.

— Să încercăm împreună, frate. Dosolina mă crede, ca să spun aşa, o sfîntă ; rudenia, să ne închipuim că nu e vorba de mine, rudenia cu o sfîntă poate fi pricina unei mulţumiri nitel cam lumeşti sau, cum spunem noi, în mănăstire, a unei oarecare deşertăciuni ; nu-i aşa ? poţi începe să-ţi dai aere faţă de lume, în sfîrşit.

— Să-şi dea aere faţă de lume... repetă Scacerni, Dosolina... (zîmbi şi clătină din cap) ; înseamnă că n-o cunoaşteţi.

— Oh, vezi că am aflat ? Iar acum învaţă-mă dumneata s-o cunosc.

— Eu ?

— Da, dumneata. Despre mine o să-ţi vorbesc pe urmă.

— Pot spune că e cea mai bună dintre neveste, după cum a fost cea mai bună dintre fiice.

— Trebuie să-ţi mulţumesc, frate.

— Cuviosia-voastră... mie ?

— Trebuie să-ţi mulţumesc, repetă ea cu o autoritate regească, voit umilă, cui te-a trimis să-mi dai o lecţie de umilinţă ; iar apoi, dumitale şi Dosolinei.

— Dosolina...

— Şi-acum ascultă : cînd Dosolina venea la mine, cu taică-său şi cu maică-sa, oameni de treabă... Se întrerupse, îl cercetă cu atenţie pe Scacerni, care era tulburat, şi zîmbi cu o fineţe neaşteptată, după care spuse : Mi-am dat seama, mi-am dat şi eu seama de asta ! Nu te ai bine cu Malvegoli ?

— Oh, spuse Scacerni, nimic serios, dar tata-socru...

— Îl cunosc. Bine, fiule, o să trebuie să-l ierţi.

— Oh, nu e vorba de asta ! Au fost doar mici neînţelegeri, fleacuri, vorbe. Dacă pot vorbi ca-n meseria mea, pietrele, aşa spunem noi, sau lucrează puţin şi au joc, sau lucrează prea mult şi merg greu. Aşa e între el şi mine.

— Şi cum ziceţi cînd lucrează bine ?

— Ah, că moara prinde bine-n măsele !

— Vor trebui atunci să prindă bine-n măsele şi legăturile dintre dumneata şi el.

— O să am grijă, cuviosia-voastră, o să am grijă.

— Ia pildă de la mine. Cusururile lui Princivalle Malvegoli, fiindcă sînt cusururi, le-am cunoscut întotdeauna bine ; virtutea, vezi cum sîntem noi făcuţi, virtutea Dosolinei Scacerni o aflu astăzi. Nu, nu protesta, aşa e. Cînd venea în vizită la mine, încă de copilă, cu părul acela frumos, ca de aur, şi cu ochii aceia nevinovaţi, se aşeza acolo, în colţul ăla, parc-o văd şi acum, încruntată nevoie mare şi tăcută, de nu puteai să-i scoţi o vorbă din gură. Iar eu o credeam ursuză şi încăpăţînată, sau cum se spune : o nesuferită, sau măcar un copil rău. Şi nu pricepeam că o sluţenie ca a mea, o glumă a firii, o imitaţie de femeie, ca mine, nu pricepeam că trebuie să înspăimînte o copiliţă. Sau, poate, vorbi ea mai departe, mai curînd pentru ea însăşi decît pentru ascultător, în fundul sufletului meu o înţelegeam şi, vai, ce păcat, mă supăram. Mai tîrziu, cînd era mai mărişoară, e uşor de înţeles că o plictisea, ca şi pe mine, înfumurarea lui Princivalle. Îl ştiu ce fel de om e : a trebuit să-i cer cu tot dinadinsul să înceteze de a se mai anunţa la poartă : „Anunţaţi-o pe maica Eurosia, rudele sfintei ! Rîzi, ai ?

Mimica şi pornirea bătrînei călugăriţe de a imita felul de a vorbi al lui Principalle fuseseră însă atît de ciudate, încît Scacerni începuse să rîdă. Călugăriţa continuă :

— În încheiere, şi ca să mărturisim cum sîntem făcuţi, am crezut pînă astăzi că Dosolina n-avea să mă caute, că nu mă iubea, fiindcă eu n-o iubeam ; şi în schimb... Să ne vedem pe noi înşine, să ne căim, şi vom înţelege de ce a rostit Domnul nostru Isus Cristos parabola cu fariseul şi vameşul. O cunoşti şi dumneata ?

— Iertaţi-mă, cuvioşia-voastră : sînt neştiutor.

— Nu e nimic : cere-i-o parohului dumitale. În încheiere, nu ajunge să ierţi de şapte ori, ci de şaptezeci şi şapte de ori cîte şapte ; şi pe urmă, să luăm cazul nostru, cei dintîi vinovaţi sîntem noi. Iar despre nenorocitul acela, continuă ea, fără nici o tranziţie, căruia i-au tăiat capul azi-dimineaţă, ce noutăţi îmi dai ?

Scacerni tresărise, dar ochii îl priveau ţintă, cu o rugăminte dureroasă. Suspină şi spuse :

— A murit frumos ; aş vrea să fiu şi eu sigur c-o să mor la fel.

— Pace sufletului său, în numele Tatălui, al Fiului, şi-al Sfîntului Duh. Simţeam asta, o simţeam în timp ce mă rugam : azi-dimineaţă un suflet îşi lua zborul şi se mîntuia. Ştiam c-o să vii să-mi dai vestea asta.

— Eu, maică ?

— Te aşteptam.

Scacerni rămase tulburat, şi nemulţumit. Bătrînica trecu deodată de la tonul de iluminată şi de proroacă la un rîs şiret, ciudat şi batjocoritor. Îşi trase înăuntru şi în afară, de mai multe ori, întocmai ca dintr-o găoace, gîtul şi capul, îndreptă spre el un deget osos şi încovoiat, şi spuse :

— Ştiu la ce te gîndeşti acuma. Asta de-aici, spui dumneata, era înţeleasă cu nevastă-mea şi au pus la cale o farsă, o bufonerie ca să mă aducă la credinţă : află că n-am nici un mijloc de a-ţi dovedi că greşeşti ; şi chiar dacă l-aş avea — adăugă ea, devenind din nou gravă — nu l-aş folosi : Duhul Sfînt nu le-a spus apostolilor, ori martirilor : „Duceţi-vă să faceţi demonstraţii, să arătaţi c-aveţi dreptate şi că sînteţi sinceri şi buni". A spus : „Mărturisiţi-vă credinţa". Dar ce tot îndrug ? Aici nu e vorba de apostoli, nici de martiri, şi nici măcar de o predică. Stau de vorbă o biată femeie, călugăriţă, şi un biet

bărbat mare, voinic ; minte în cap au amîndoi puţină. Dumneata nu mă crezi, cu atît mai rău pentru dumneata, omule. N-am nici ce să-ţi vînd, nici ce să-ţi cumpăr, ca să vreau să te duc cu vorba ! Cînd spun adevărul, şi ştiu că-l spun, e destul pentru mine şi e destul s-o ştiu eu. Pentru rest, *transeat !*

Şi sublinie cu o mişcare a umerilor şi o strîngere de buze verbul latinesc devenit sinonim cu a lăsa să treacă.

Scacerni rămase uluit, prostit, şi, în cele din urmă, ruşinat. O drese astfel :

— Nu mi-am dat seama că mă gîndesc la toate lucrurile astea de care vorbeşte cuviosia-voastră, dar îmi dau seama că trebuie să fie nişte minciuni gogonate dacă le-am gîndit, căci mi-e ruşine.

Mărturisirea şi atitudinea acelui bărbat puternic şi cu părul cărunt, cu un fel de-a fi aspru şi mohorît, încurcat şi puţin cam strîmb pe picioarele lui neegale, şi al cărui veşmînt ţărănesc, şi însuşi accentul, îi dădeau un oarecare aer de om sălbatic, ca din basme, păreau atît de stranii şi de naive, încît călugăriţa rîse matern şi exclamă :

— Nu mai rămîne de spus decît că astea, cum le zici dumneata, ţi le-am băgat chiar eu în cap. Ştii că ai izbutit chiar să mă umileşti ? Bine, adăugă ea, regăsindu-şi întreaga ei gravitate, şi chiar în mai mare măsură, bine, e darul cel mai mare şi cel mai greu, iar eu, în schimb, n-am nimic să-ţi dau, frate.

— Puţină linişte, grăi Scacerni, cu un suspin amar, cu tristeţea unei îndelungate deznădejdi, puţină linişte. Ascultaţi-mă, maică, atunci, cînd a fost ucis Raguzanul...

— Fiule, nu sînt duhovnicul dumitale.

— Ce importanţă are, dacă în el nu am crezut ? Dar în dumneavoastră... Am suferit mult, şi sufăr.

— Cine te chinuie ?

— ...nu ştiu.

— Spune totuşi, şi o s-auzi cu urechile dumitale ce fel de greşeală e.

— Diavolul, rosti Scacerni în şoaptă, privind-o ca unul care nu ştie dac-o să te facă să rîzi sau să te superi.

— Dar ia spune-mi omule, puternic şi foarte încăpăţînat : nu crezi că diavolul a pătruns acum şi-aici, în casa asta

sfîntă ; că se află aici, între dumneata şi mine, doi păcătoşi ca oricare alţii, doi bieţi păcătoşi ce sîntem ?

— L-oi fi adus eu ?

— Era nevoie de dumneata pentru asta ? Nu cunoşti puterea ce i-a fost dată ? Prietene, o să vorbim altădată, noi amîndoi. Cît timp durează încercarea, cît timp sîntem vii, Dumnezeu îi îngăduie celuilalt să ne ispitească : grozavă noutate ! Nu o ştiai ? Şi îi îngăduie să intre şi-aici, ca pretutindeni pe acest pămînt, în sufletul meu, în sufletul dumitale.

— De ce ?

— De ce ? Şi mai mă şi întrebi. Chiar nu ştiai ?

— Nu.

— Acum pricep de ce te aşteptam şi de ce ai venit, şi care e binele pe care ţi-l pot face. Eşti, într-adevăr, mai neştiutor decît un băieţaş ; dar o să înveţi repede.

— Nici nu cer altceva.

— Ehei, mă înfrunţi ? Pun rămăşag că nu-i nici măcar neştiinţă, ci că ai uitat. Spune-mi deci : care-s cei pe care Domnul îi chinuie ? Ai ? E-atît de uşor, încît ţi-e şi ruşine s-o spui ; aşadar, răspunde.

— Cei pe care-i iubeşte.

— Şi te-a chinuit mult ?

— Pe mine ? făcu Scacerni, distrat, ca unul care recapitulează un şir lung de fapte, şi le înţelege pe toate într-o clipă : oh, nu de-ajuns !

— Lasă-i gîndul acesta lui, fiule ; ai bunătatea şi lasă-l să facă aşa cum crede, pe El, care se pricepe mai bine decît mine şi decît dumneata, nu ? Cum ţi se pare ? Putem să-i mulţumim împreună ? Intrînd aici, chinul ţi se părea prea mare, iar acum îţi pare prea puţin ; dar dragostea pe care ţi-o poartă, dumitale, mie, tuturor, dragostea aceasta, da, e prea mare pentru noi, care nu sîntem în stare să-l înţelegem, ci numai să-l adorăm. Putem, te simţi în stare să-l slăvim, pe El, care a ales crucea ca să ne mîntuie ?

— Ce trebuie făcut ?

— Nu-i nimic mai uşor ; nu-i nimic mai greu. Gîndeşte-te puţin, nu da un răspuns uşuratic.

Scacerni se reculese o clipă, care fu de-ajuns. Înălţă ochii spre cei ai sfintei, care aştepta răbdătoare, cu braţele încrucişate pe piept, şi spuse :

— Putem să-l slăvim.

— În acest caz, este ca și slăvit. Cum, adăugă ea, în glumă, și mai venim să spunem că e chiar atît de greu ?

— Cuviosia-voastră știe al cui e meritul.

— Să spunem deci că îndurarea dumnezeiască e cu atît mai îmbelșugată cu cît sîntem mai puțin vrednici de ea. Dar nu vreau să te țin prea mult, căci ai treburi de aranjat. Salut-o pentru mine pe Dosolina ; și să se înlesnească să vină să mă viziteze cît mai curînd, căci aș vrea s-o revăd înainte de a muri. Spune-i că-mi voi aminti de Giuseppino al vostru. Iar dumitale, *padron* Lazzaro, rămas bun. Și cînd vei fi ispitit și chinuit, nu spune niciodată : „E prea mult", sau „E prea puțin". Lasă-te pe seama Domnului, și mulțumește-i.

— Rămas bun, maică respectată.

Așa se sfîrși vizita lui la sfînta, și dac-ar fi trebuit să spună, înapoindu-se la Ponte della Pioppa și la moară, nu auzise nici un lucru pe care să nu-l fi știut și pe care să nu-l fi auzit încă de copil. Cu toate acestea, totul îi apărea nou și proaspăt. Aduse pe scurt la cunoștința Dosolinei solia călugăriței, iar Dosolina îi mulțumi, ferindu-se ca de foc să-i atragă atenția că se dusese totuși la Ferrara.

Vopseaua de pe cabinele morii — și însuși Sfîntul Mihai călcînd în picioare balaurul — se învechise și se șterse. *Padron* Lazzaro nu făcu cheltuieli în zadar, ci numai adăugă, în locul celor vechi, cîteva cuvinte scrise din nou. Era o zicală și o urare obișnuită, cum aveau, scrisă împreună cu numele, aproape toate morile de pe Pad ; iar Scacerni, în cele cîteva cuvinte, descifra o poveste întreagă cu greutăți și cu încercări. Iar cuvintele erau : „Dumnezeu să te ocrotească, San Michele".

Capitolul al cincilea

REVOLUȚIA LIBERTINILOR

I

La ieșirea dintr-o împrejurare furtunoasă, aducerea-aminte se împotmolește într-o frămîntare îndepărtată, izbită de fulgere ce o orbesc, pînă cînd începe să-și revină, tocmai cînd se credea pierdută în chip supărător.

De aceea, Lazzaro Scacerni, după ce mai cercetă o dată, pe dibuite, intens și stăruitor, și mirat, toate acele atît de îndepărtate și atît de felurite întîmplări și suferințe, era gata să renunțe la a și le mai aminti. Înseși vorbele bătrînicei sfinte, care îl ajutaseră să se liniștească din nou, îl invitau acum să nu mai caute să înțeleagă, îl invitau să uite, dar Lazzaro, care judeca în chip simplu, dar simțea puternic, nu se împăca de loc cu asta. Iar dacă judecata nu-l sprijinea îndeajuns pe morarul cel simplu, dacă amintirile sfîrșiseră prin a-l obosi și păreau să-l părăsească, ceea ce se petrecuse în sprijinul lui îi apărea tot mai misterios: de ce oare intervenise providența, ea singură, și tocmai atunci cînd nimeni altul nu mai era în stare de nimic, iar el însuși mai puțin decît oricare altul? Punîndu-și această întrebare, își dădea seama că îndurarea dumnezeiască nu se cumpără, dar, pe de altă parte, își dădea seama și că fusese atît de puțin vrednic de ea, încît o supărare mocnită și prostească îl făcea să-și spună că el nu era un om care să primească daruri. În lungile ceasuri de cufundare în gînduri, petrecute alături de pietrele pentru făină și pentru mălai, spunîndu-și încă o dată cîte săvîrșise Domnul pentru a-l salva, întrebarea se ivea din nou, limpede: „Și de ce a făcut-o?"

Înțelegea însă că la asta nu se putea răspunde altfel decît că fusese un act de grație. După moartea Raguzanului

şi a lui Fratognone, soarta împrăştia în jurul lui una din liniştile acelea ce seamănă cu vremea frumoasă de după furtună : şi se pare că omul ar căpăta îndurare, odihnă şi linişte, nu din partea oamenilor, ci dintr-a lucrurilor. În zilele acelea, Lazzaro Scacerni umbla fără teamă, cu o încredere modestă, dar neliniştită. Înţelegea un singur lucru şi anume că fusese cruţat de ciumă, de deznădejde, de legămîntul de sînge, printr-o intervenţie şi o judecată a lui Dumnezeu, tocmai atunci cînd, în ce-l priveşte, nu făcuse şi nu căutase altceva decît să se piardă.

De altfel cele trei morţi, dintre care una furioasă, a doua pilduitoare, iar a treia, cea a nelegiuitului Beffa, tainică, uşuraseră Guarda şi atîtea alte locuri de pe Pad, unde apăsase tirania Raguzanului. Înţelegerile, adunările secrete, samavolniciile cutezătoare ale celor necinstiţi se potoliseră, dîndu-le posibilitatea să răsufle uşuraţi celor cinstiţi şi timizi şi celor şantajaţi, nu numai fiindcă o dată cu Raguzanul murise un însemnat antreprenor de fapte criminale, iar o dată cu Fratognone, un declasat fioros, ci şi fiindcă însăşi contrabanda devenea tot mai civilizată. Administraţia pontificală înmulţea, într-adevăr, tot mai mult, pe măsură ce se dovedeau mai puţin eficace, măsurile protecţioniste, tarifele, antreprizele şi monopolurile şi, chiar în interior, toate opreliştile poliţieneşti şi vamale, tot atît de vexatorii pentru oamenii cinstiţi pe cît se dovedeau de neputincioase faţă de răufăcători, din care pricină contrabanda ajunsese principala legătură de schimb şi de trafic, singura, ca să nu mai spunem şi cea mai bine pusă la punct. După cum spune un istoric, meşteşugul acesta, „nimerit chiar şi după părerea cazuiştilor", era organizat „cu birouri şi cu agenţii administrative, cu agenţi de asigurare, cu contabili şi cu expeditori, şi cu miliţie, cu căpitani, cu călăuze şi cu escorte". Ca urmare firească, contrabandiştii deveneau cumpătaţi, iar principiul folosului predomina şi cînd era vorba de încasări, de şantaj şi chiar de crime : contrabanda se civilizase. Or, în anii aceia, nu se petrecea oare acelaşi lucru chiar cu tîlhăria, care tindea să devină, ca o servitute stabilită prin contract, un fel de poliţie a cîmpurilor şi a drumurilor ? Barcagiii de pe Pad nu mai erau deci siliţi să presteze servicii prin purtările fioroase de altădată : se încheiau contracte şi se plătea. Iar lui *padron* Lazzaro nici măcar nu i se cereau. Dacă unul dintre „prietenii aceia" îl întîlnea călare între vad şi casă, ori îl zărea pe puntea cea mică, în timp ce trecea cu

barca prin apropierea morii, îl saluta respectuos şi trecea mai departe, fără să întoarcă privirile, ca pe un om de vază şi respectabil. Iar o dată, cînd Schiavetto crezu că recunoaşte barca nelegiuiţilor prieteni ai lui Beffa, chiar şi atitudinea acestora se schimbase. Nu se putea ca asta să nu-l intrige pe Scacerni. Şi merse atît de departe, încît îi veni chef s-o lămurească ; şi zărindu-l în barcă pe unul dintre contrabandiştii aceia, bătrîni în meserie şi foarte apropiat odinioară de Fratognone, îl întrebă :

— Hei, Bucalosso, căci asta era porecla aceluia ; hei, Bucalosso, cum de ne vedem atît de rar ?

— Hei ! răspunse celălalt cu un zîmbet în care citeai şi înţelegere şi încurcătură, şi prostie şi şiretenie, oprindu-şi barca lui mică sub bord.

— Ce-i aia : hei ?

— Hei, hei !

— E un răspuns.

— *Obia !* (ca pentru a spune, în dialect : ba bine că nu.)

— Explică-te atunci mai bine, căci nu pricep.

— Vreţi să mă luaţi peste picior, *padron* Lazzaro ? Ce să-i explic eu unui om cu mintea dumneavoastră şi care a arătat cine e, într-o împrejurare ca aia ?

— Aia ? Care ? Ce împrejurări scorneşti, Bucalosso ? Vorbeşti aiurea ?

Convorbirea, de la puntea cea mică la bărcuţa lui Bucalosso, dintre Scacerni, care şedea pe prora dubei mici, şi contrabandistul care şedea în picioare, prins de primul capăt de grindă, îi punea faţă-n faţă şi ochi în ochi, mai mult decît ar fi vrut şi unul şi celălalt. Dar erau acolo cu sau fără voia lor ; şi vorbeau :

— Aiurez ? Înseamnă c-aveţi chef de glumă, *padron* Lazzaro, dar îmi place, vă stau la dispoziţie : iar dacă vreţi cumva să-mi porunciţi ceva, în serios, mă aflu aici ca să v-ascult şi chiar voiam să v-o spun încă de cîtva timp.

— Îţi mulţumesc, spuse Scacerni, devenind serios şi atent, pentru a încerca să descopere subînţelesul acelor cuvinte, dar nu ştiu ce ţi-aş putea cere.

— Şi nici eu nu vreau să ştiu : ajunge ceea ce v-am spus şi fiţi sigur că şi ceilalţi „prieteni" vă vor asculta bucuroşi.

— Dar voi, ăştia nu mai aveţi chiar nimic să-mi cereţi ?

— Noi, ăştia ? Prostii, *padron* Lazzaro, fleacuri pentru care nu-l tulburi pe unul ca dumneavoastră.

Scacerni îl cercetă cu privirea, dar celălalt nu glumea, continuînd :

— Iertată să-mi fie îndrăzneala, dar o lovitură ca aceea de a-i prinde în plasă pe Beffa, peşte mărunt, şi pe Raguzan, ei drace, Raguzanul ! şi să-l înhăţaţi în acelaşi timp şi pe Fratognone, daţi-mi voie să vă spun că a fost o lovitură de maestru. Am avut în privinţa asta o discuţie aprigă cu „prietenii", dar ceea ce nu putem noi să pricepem este că Fratognone şi-a ţinut gura, iar dacă a vorbit, că nu s-a întîmplat nimic. Trebuie spus că aveţi braţele foarte lungi, *padrone*, ca s-ajungeţi să astupaţi gura justiţiei, ceea ce e lucrul cel mai puţin important ; dar ca un desperat care nu mai avea nimic de pierdut, aflîndu-se cu gîtul sub cuţit, să-şi fi ţinut gura : oh, cînd e vorba de asta, *padro*n Lazzaro, trebuie spus că aveţi pe dracul de partea dumneavoastră !

Vorbele şi tonul arătau o admiraţie atît de convinsă, încît Scacerni renunţă pe loc să spună nu, cu atît mai mult cu cît prea puţin îi păsa de părerea celorlalţi, iar acum mai puţin decît oricînd, faţă de ceea ce începea să gîndească, silit de o putere năvalnică a conştiinţei. Salvarea Dosolinei şi a morii San Michele însemnaseră favoruri obişnuite ale bunătăţii dumnezeieşti, dar în ce-l privea pe el, minunea fusese săvîrşită după ce îndurarea Domnului fusese jignită, ocolită, pusă îndelung la încercare, pîngărită prin şicane violente şi stăruitoare, mai rele decît violenţa pătimaşă. Dîndu-şi seama de asta şi cercetînd cum începuse pierzarea aceasta să pună stăpînire pe el, în noaptea aceea îndepărtată — după trecerea vadului de pe Vop — şi cum se desăvîrşise ea mai apoi, prin înşelăciuni şi prin amăgiri, cu atît mai vicleană cu cît nu prea părea să fie astfel, şi cum ajunsese, în sfîrşit, la dezlănţuirile de furie ucigaşă şi de deznădejde sinucigaşă ; evocînd progresul acesta al păcatului, îşi dădea seama tot mai bine şi tot mai cu teamă că numai îndurarea dumnezeiască îl scăpase de ultimele lui consecinţe. Departe de a o nega încă o dată, se prosterna în faţa ei, rugîndu-se şi căindu-se. Catehismul îl învăţase că nici un merit, oricît de mare, nu egalează cel mai mic dar al îndurării aceleia ; în povestea ispitirii lui şi a primejdiei în care se aflase, îi sări în ochi ajutorul vizibil şi clarvăzător, o

mînă părintească întinsă unui fiu aflat în primejdie. Îşi aminti, aşadar ; şi chiar liniştea de după furtună îi apăru drept un semn şi un dar, care sfîrşea prin a-i deschide ochii ; şi totul, inclusiv recunoştinţa se preschimbă în invocaţie, cu urarea aceea simplă : „Dumnezeu să te păzească, San Michele ; după ce o scrise şi pe asta, îşi văzu de pietrele lui, fiindcă era morar, iar ceea ce descoperise în fundul sufletului său nu cerea nici măcar să fie spus încă o dată. Mîntuind sufletul celui ajuns la ghilotină, Dumnezeu desfăcuse înţelegerea sîngeroasă dintre el şi Fratognone.

II

Pe moară, anii treceau liniştiţi unul după altul, destul de buni, în general, şi înfloritori, sporind economiile Dosolinei şi vătămăturile morarului. Cum se întîmplă nu rareori, dîrzenia violentă care-l însufleţea nu rezista prea bine în faţa anilor, iar el mai avea şi malaria în sînge, cu urmările ei jalnice. Cînd simţea că-l apucă frigurile nu mai spunea : „Îi ucide pe cei bătrîni şi-i face bine pe cei tineri." Renunţase la construirea unei alte mori pe care s-o instaleze în vad alături de San Michele fiindcă :

— Dac-ar trebui să plec, stăpînă, îi spunea el Dosolinei, faţă de care începuse să se poarte cu respect, spunîndu-i dumneata, dac-ar trebui să plec înainte ca Giuseppino al nostru că aibă vîrsta cînd să conducă o moară, căci nu-i un lucru pentru toată lumea, unei văduve îi convine mai curînd pămînt la soare decît moară pe apă. Nu e, desigur, o meserie de femeie.

Reveni asupra acestei discuţii de atîtea ori, încît Dosolina, supărată şi jignită, lăsă să-i scape vorba din gură :

— Şi s-ar putea să-mi vină chiar să mă mărit încă o dată : măcar cu un morar, să mă ajute.

— Foarte bine, spuse Scacerni printre dinţi, foarte bine : dacă ţi-ar conveni astfel, n-am ce spune.

— Te rog, Lazzaro : dumneata m-ai provocat.

— Eu ? Eu unul am răbdare să mai şi vînd. Sigur că e cam nu ştiu cum să vii şi să-mi spui aşa ceva în faţă, asta-i tot.

— Dar dumneata de ce revii mereu asupra acestei discuții, dacă știi că-mi pare rău ?

— Iar mie nu-mi pare rău să îmbătrînesc ?

— Dar ascultîndu-te, s-ar putea crede că ar fi vina mea !

— Așa am spus ?

— Oh, se poate foarte bine să nu spui unele lucruri și totuși să faci în așa fel, ca ele să fie înțelese.

Adevărul este că din plăpînda Dosolina, devenită mai puternică și mai voinică, cu o carnație mai luminoasă și mai caldă, cu purtări mai libere și mai hotărîte, răsăriseră floarea gingașă și înfățișarea împlinită a unei muieruști frumoase și roditoare, pricepută și conștientă de a fi la anii cei mai buni, care trec repede. Deosebirea de vîrstă dintre nevastă și bărbat nu se mai arăta acum de la an la an, ci în fiecare anotimp ; iar dacă asta putea să-l supere și să-l facă gelos, îl îndemna totodată, ca pe un om cumsecade ce era, să-și aranjeze treburile tot mai bine, în așa fel, încît, la o adică, Dosolina să nu rămînă pe drumuri. Cît despre ea, se supăra auzindu-l vorbind și-și făcea mustrări de cuget din pricina supărării ei proprii, iar în sinea ei, și fiindcă-și dădea seama de deosebirea aceea și fiindcă suferea mai ales cînd i se întîmpla să se trezească din somn cu tîmplele încleștate și grele, cu valuri de căldură în sînge și în obraji, năpădită de plictiseală și, ca să spunem adevărul, cu unele porniri spre gînduri iubărețe pe care, în timpul zilei, le vlăguia muncind neîntrerupt din zori pînă-n seară ; seara însă, ele se preschimbau într-o plictiseală neliniștită, nefiind de nici un folos să se întoarcă în pat cînd pe o parte, cînd pe alta. Mereu atentă și săritoare, uneori nu-i ajungea dragostea și trebuia să folosească și răbdarea pentru a îngriji vătămăturile lui Lazzaro și reumatismele și febra care îl chinuiau și care, dintr-o răutate a soartei sau dintr-o fatalitate, îl istoveau tocmai în vremea cea mai nepotrivită pentru nevasta cea plină de viață. Ce spunea într-o zi răposatul hangiu din Guarda ? „Treizeci și cu cincizeci, patruzeci și...“ Încă nu, încă nu ! se gîndea Lazzaro, ierte-l Dumnezeu pentru rimele lui, acum cînd s-a dus să se prefacă în pămînt de oale ! Iar de la gîndul acesta trecea la un altul, care îl supăra în chip deosebit și tot mai des, pe măsură ce alți prieteni vechi din Guarda se cereau întovărășiți pe drumul binecunoscut : gîndul posomorît la apa care izvora, după săpături oricît de puțin adînci, în cimitirul bisericii din Guarda, în spatele digului. La urma urmelor după ce,

viu fiind, se bălăcise atîta la bordul morii, avea chef ca după moarte să-şi afle un loc uscat: vedeţi şi dumneavoastră ce dorinţe şi cît de îndepărtate de cele care o năpădeau pe nevastă, din întîmplare sau dintr-o răutate a soartei, tocmai cînd el părea mai doborît.

Ea se uşura, măcar în parte, chiar şi graţie geloziei de care se lăsa cuprinsă, cu o îngăduinţă neobişnuită pentru ea, atît de rezervată şi de prudentă. Iar uneori devenea chiar răutăcioasă şi cam flecară. Se ducea în Guarda, dar nu la Venusta pe care o mira şi o supăra asemenea curiozitate, ci în atelierul lui Chiccoli care — gata oricînd să-şi tragă scăunaşul lîngă o femeie frumoasă şi, stînd de vorbă cu ea, să o soarbă din priviri, să-i facă ochi dulci şi să o înţepe măcar cu vorba, ca un bătrîn nepocăit şi foarte săritor ce era — exulta de plăcere şi-i vorbea de femeile pe care le avuseseră, el şi Scacerni, pomenind-o printre acestea cînd pe una, cînd pe alta, şi rîzînd cu o mulţumire lacomă, cu scuza vremii care trecuse, a apei care se scursese. Adăuga că, acum, toate celelalte erau bătrîne, în timp ce ea: afurisitul de Scacerni, ce norocos fusese! Se întrerupea aruncîndu-i de la bancul de lucru, de sus în jos, o ocheadă care-o făcea să-şi vină în fire, ruşinată. Se supăra apoi auzind cum Venusta, prietenii şi cunoscuţii îl ridicau în slăvi, unul cîte unul sau într-un adevărat cor de stimă populară, pe *padron* Lazzaro cel cumpătat şi foarte corect; un alt om, un pocăit, de-a dreptul vrednic într-adevăr de o nevastă ca ea.

Se prefăcea că rîde, că se-ndoieşte c-ar exista pînă la urmă o atît de mare deosebire între Scacerni al deşucheatelor acelora şi cel aşezat, de acuma, al ei. Pentru a-i arăta că aşa era, întru lauda ei şi a lui, i-l descriau pe desfrînatul de altădată; iar din zîmbetele reticente, din jumătăţi de cuvinte, din subînţelesuri ieşeau la iveală, în cele din urmă, noutăţi nostime, lubrice şi licenţioase, după care povestitorii se dădeau în vînt. Iar ea era cuprinsă de supărare, o supărare care era trupească, de o plăcere mîndră, de o frămîntare mistuitoare, de furie, ca şi cînd ar fi fost înşelată şi jefuită de cele care se bucuraseră de vremurile bune ale lui *padron* Lazzaro.

Surprins la început, Scacerni începuse apoi să fie mulţumit de povestea aceasta, tot mai măgulit, pe măsură ce sporeau motivele de gelozie în legătură cu trecutul, o dată cu împuţinarea celor în legătură cu prezentul. Ar fi fost mai puţin mulţumit

dacă ar fi putut înțelege că părea să fie vorba de gelozie, dar că era mai curînd pizmă.

Amîndoi doriseră mult să aibă și alți copii, dar, o dată cu trecerea anilor, nu mai trăgeau nici o nădejde. Dosolina îl creștea pe Giuseppe cu toată grija. Cît despre grădină și despre casă, se știe că era o conducătoare vrednică și o gospodină chibzuită, din care pricină Lazzaro își vîra toate economiile lui în rotunjirea terenului, care era acum o moșioară, în mărirea cotețelor de porci și de păsări, pregătindu-se foarte din vreme pentru o afacere mai însemnată, adică pentru construirea unui grajd cu toate cele de trebuință : fînărie, o mică locuință pentru văcar, gunoiște ; iar apoi cumpărarea vitelor, aprovizionarea cu nutreturi, tocmirea unui văcar ; toate treburi de chibzuit cu prudență. Un anume Cîrlig-de-paie, așa era poreclit, jumătate grădinar, jumătate țăran, chiriaș al unei căsuțe sau mai curînd al unei colibe aflate pe cîmp, fu angajat ca zilier, tot pentru a nu se sări dincolo de cal ; dar, în sfîrșit, trăia pe moșie. Scacerni era de părere să nu i se spună nici moșie, nici fermă, nici proprietate, ci, cu prudență, „bucățica aia de pămînt", căci și proverbul spune să nu arăți niciodată ceea ce ți-e drag. Cîrlig-de-paie așadar era însurat cu o femeie de treabă și urîtă, căreia i se spunea Saltea-de-paie nu fiindcă apucăturile ei ar fi îndreptățit porecla aceasta, ci fiindcă porecla lui bărbatu-său prilejuia asemenea ușuratic joc de cuvinte. Prietenoasă întotdeauna cu toată lumea, fără grabă și fără să neglijeze nimic, Dosolina își conducea foarte bine micul ei univers de gospodină, iar Lazzaro era mulțumit, privind curios muncile acelea cîmpenești de care nu se simțise niciodată atras și repetînd :

— Ogorul meu e moara. Eu — adăuga apoi străvechiul orgoliu al libertății sale — eu sînt om al fluviului.

În fața casei lui se afla acum un medean unde fete și flăcăi din vecinătate veneau să dezghioace porumbul, cu tot felul de glume versificate hazliu și vorbind despre dragoste, fără perdea, cum se obișnuiește în asemenea împrejurări. După terminarea lucrului urma dansul, cu alte cîntece, pînă în zori. Așezat pe o laviță împreună cu cîte-un om mai în vîrstă, Scacerni se bucura în inima lui de veselia aceea, în timp ce Dosolina punea să se toarne vin. Cu mult înainte de dezghiocatul porumbului, Cîrlig-de-paie bătuse însă grîul cu îmblă-

ciul ; nu mare lucru, cîţiva saci, dar mai bine sărac şi curat decît bogat cu avutul altuia. În cele din urmă grîul şi porumbul mergeau la moara San Michele şi erau zile de sărbătoare :

— Astăzi morarul macină pentru morăriţă.

— Nu, nu, răspundea Dosolina glumind. Sînteţi prea hoţi voi ăştia ; vreau să fac contract în bună regulă, ca să nu umflaţi uiumul.

— Uiumul, Dosolino, înseamnă să fii dumneata mulţumită de acest biet bătrîn !

Cine i-ar fi putut descoperi faţa sub barba cea mare, ar fi văzut poate că rostind vorbele acelea duioase şi pline de dragoste, el se înroşise ca un băieţandru în timp ce Schiavetto şi Malvasone — primul acum un flăcăiaş, iar al doilea cărunt — aplaudau.

Adunarea de seară pe medean, cu care se petrecea la Ponte della Pioppa cu prilejul bătutului grîului şi al celorlalte solemnităţi cîmpeneşti, cuprindea de obicei pregătirea unei mese bune pentru prietenii cei mai apropiaţi — primii dintre ei erau soţii Chiccoli — şi pentru argaţii de la moară şi de la moşioară. O înveselea într-un tîrziu un mic concert de armonică, înaintea căruia Schiavetto, acompaniat de o vioară şi de un *lirone*, se lăsa admirat ; era tocmai în toiul zădufului ; după asta :

Întîia ploaie de august,
Sărmane om eu te cunosc

Şi venea septembrie, îndemnînd să fie chemat dogarul pentru zicători ; iar o dată cu octombrie :

Căldura se risipeşte,
Sacul cu mere tu-l pregăteşte.

Către sfîrşitul lui noiembrie îşi făcea apariţia măcelarul din Fossasamba, un artist, unul care, în ce priveşte castratul, înjunghierea şi luarea sîngelui, desfăcutul în bucăţi, făcutul cîrnaţilor şi săratul porcului, n-avea rival, bucurîndu-se de multă faimă.

Îşi anunţa sosirea pe medean printr-un dicton care prescria în chip tainic.

Per Sant'André
Ciappal' busgat pr'al pie'.

Ceea ce înseamnă : de Sfîntul Andrei, adică la 30 noiembrie, prinde porcul de picior. Dar dacă stăpîna nu era pregătită, sau dacă voia să-şi mai îngraşe încă godacii, măcelarul îşi sfîrşea dictonul spunînd : „Dacă nu vrei să-l prinzi, lasă-l să umble pînă la Crăciun :

Se t'an al vo'ciapar,
Lass'l'andar fin a Nadal.

Ascultîndu-l, îţi venea să crezi c-ar intona o melopee de rugă sau de descîntece. Dosolina nu-l auzea fără o strîngere de inimă, şi de obicei amîna pomana porcului (se ştie ce înseamnă asta) pînă la Crăciun, căci de nici un animal domestic şi bun de mîncat nu se leagă atît de mult gospodina ca de porc, mergînd pînă la a vărsa mai mult decît o lacrimă în ceasul înţepării lui în vîna gîtului şi al jalnicului lui sfîrşit. Poate că lucrurile se petrec astfel fiindcă animalul acesta, tolănit în murdăria lui lacomă, dă de înţeles că se simte atît de bine în viaţă şi e atît de bucuros şi atît de pe placul său, încît pare o adevărată trădare să-i răpeşti această viaţă întunecată şi lacomă.

În cele din urmă, în ciuda milei, fie de Sfîntul Andrei, fie de Crăciun, cîrnaţi, salamuri, şi caltaboşi împodobeau coşul vetrei ca să se coacă la cald şi la fum ; de cîrligele grinzilor tavanului atîrnau şunci şi slănine ; în cămară se îngrămădeau vase cu untură albă ca neaua : un belşug aducător de mîngîiere. La urmă de tot venea marea sărbătoare a morarilor de pe Pad, Sfîntul Anton, ocrotitorul de apă şi de foc.

Cîrlig-de-paie avea cunoştinţe de pivnicer, pe care Dosolina le folosi pentru a pune în zăcătoare şi în butoi o saca de struguri romanioli, din care scoase primul rînd de vin, al doilea şi un al treilea, cu mare folos pentru economie, dar nu cu tot atîta plăcere pentru bărbatul care, în legătură cu asta, fusese şi rămăsese neclintit în părerea că pentru a te bucura de un pahar cu vin, trebuie mers la birt. Pentru el, vinul din pivniţa Dosolinei sau nu avea nici un miros, sau mirosea a butoi, a pucioasă ori a mucegai.

Idee preconceputâ sau adevăr, dar la protestele ei, care trăgea în fiecare an nădejde să-l aducă pe calea cea bună, răspundea :

— Știi să faci atîtea lucruri bine, stăpînă, încît nu trebuie să te necăjești dacă unul nu-ți izbutește. Nu sînt mulțumit eu, care de-abia mă pricep să fac pe morarul.

În adîncul sufletului, el simțea totuși că-i era cu neputință să sufere tot ceea ce nu ținea de libertatea fluviului, de nepăsarea aceea deosebită, trufașă și leneșă. Cu vremea, înclinarea aceasta devenea și mai acaparatoare, iar el își justifica puțina dragoste pentru casă și pentru pămînt printr-o superstiție: „O dată făcută casa, pătrunde moartea". Nu îl înfricoșau, dar uneori pereții, acoperișul, pămîntul, tot ceea ce-l leagă pe om atît de strîns, îi dădeau o ușoară supărare, plictiseală și greutate de a sta închis; iar gîndul acela, superstiția aceea trezeau nostalgii pe care nu le crezuse niciodată cu putință pînă atunci: dorul de țări în care fusese în tinerețe, atîtea, încît nici numele lor nu și-l mai amintea măcar; amintirea acelei Lisaveta, rusoaica, părăsită în Duhovcina sau, ca să spunem așa, la capătul lumii; iar acum ar fi fost bucuros să știe ce s-o fi întîmplat cu ea; dorința de a cunoaște locuri unde nu fusese niciodată, ce știu eu? Lumea nouă; îi era dor de lagune și de păpuriș, de hățiș și de codrul cel mare de la Mesola, de Marea Adriatică, de mările cele mai ciudate: lucruri apropiate și lucruri îndepărtate, dar nici măcar pe cele apropiate nu dorea cu adevărat să le vadă sau să le revadă; nu dorea cu adevărat să se ducă acolo. Iată: cînd îl apuca plictiseala aceea de locurile închise și de uscat, i se părea că moartea ar fi trebuit să fie mai ușoară, mai liberă, mai aerisită, într-o singurătate sălbatică precum fusese a lui, acolo departe, în vremurile de altădată: atîta tot.

Îi venea apoi să rîdă gîndindu-se că și tîlharul acela bătrîn de Raguzan îi mărturisise că-i era dor de marea din tinerețea lui de pirat; dar acum îl înțelegea, nebun bătrîn! Dar cine era mai nebun: Raguzanul, Dumnezeu să-l ierte, ori el? Lăsa întrebarea fără răspuns.

Dosolina devenise sentențioasă și avea un proverb pentru fiecare împrejurare, pentru fiecare întîmplare și pentru fiecare vorbă, pentru toate lucrurile și toate anotimpurile, pentru fiecare prevestire ori schimbare de vreme: o adevărată plictiseală, ca să vorbim cinstit, cu atît mai mult cu cît avea întotdeauna dreptate; iar dacă nu i-o dădea un proverb, un altul o ajuta întotdeauna să nu greșească, sau măcar să poată dovedi că nu există regulă fără excepție. Dădea sfaturi și hotăra împă-

cări, dînd sentinţe în legătură cu tot felul de fapte, de certuri sau de interese în Guarda şi în împrejurimi. Serviciile acestea, nu întotdeauna cerute, o puneau rău adesea cu una sau cu alta din părţi, sau chiar cu amîndouă. Hotăra atunci, *pro domo sua* [1].

— Un argument nu e spus prost dacă nu e înţeles prost.

— Ar fi mai bine să nici nu-l spui măcar, bombănea Scacerni, şi astfel nu l-ar înţelege nimeni nici rău, nici bine.

—Şi de ce ?

— Fiindcă, ascultă-mă pe mine, cine ştie să le priceapă, ştie să-şi găsească singur argumentele.

— Iartă-mă, Lazzaro, dar asta e o dobitocie.

— Ai dreptate, fiindcă şi eu mi-am pierdut vremea înfăţişîndu-ţi un argument, iar dumneata îl înţelegi în felul ăsta !

— S-ar părea că-mi spui că sînt o gîscă ?

— Am spus eu că făceam mai bine să tac !

Venusta, de obicei, îi dădea ei dreptate, dar numai fiindcă-i plăcea să-l înfurie pe Scacerni ; Chiccoli, întotdeauna, sistematic. Dosolina ştia şi un şir întreg de ghicitori, cîntecele, poezioare şi zicători năstruşnice cu care-l adormise şi pe care i le spunea lui Giuseppe, în tot timpul copilăriei acestuia ; curioase şi distractive o dată, de două, de trei ori ; dar de zece, de o sută de ori ! Cum să nu se plictisească băiatul, care era acum măricel ?

Cine trece pe cărare, ducîndu-şi casa-n spinare ?

Era cu putinţă să nu fi învăţat să ghicească melcul ? Sau zăpada :

Mai înaltă sînt decît un palat,
Frumoasă sînt, urîtă mă fac,
Cad pe pămînt, şi nu mor,
Şi fiecare mă chinuie.

— Stanca sta-n castan ca Stan — : băiatul se încurca într-adevăr în jocurile de cuvinte, sau poate că se prefăcea, numai ca să-i facă plăcere mamei ? Şi de cîte ori nu auzise povestioarele ? Iată, de pildă :

— Un chior deschide într-o dimineaţă fereastra şi vede trecînd un cocoşat : „Prietene, îi spune el, astăzi ai pornit cu

[1] În apărarea cauzei sale (lat.).

povara-n spinare foarte devreme." Cocoşatul răspunde : „E devreme, fără-ndoială, şi bag de seamă căci tu ţii un oblon încă închis, iar celălalt e deschis."

Erau lucruri inteligente deseori, dar repetate tot timpul. Iar poezioarele se lungeau :

Adevărat e ce se spune :
Rudele nu ni-s prieteni,
Iar prietenii nu-s rude,
Şi pămîntul nu e grîu
Iară grîul nu-i pămînt,
Şi nici pacea nu-i război...

Şi aşa mai departe. Şi ţinea o bună bucată de vreme. Prostii, dar lui *padron* Lazzaro nu-i plăcea să se supere din pricina lor şi căuta o pricină oarecare, mai puţin prostească, pentru această neputinţă a lui de a le suferi. Băiatul acela, atît de dispus s-o asculte şi s-o răsasculte pe maică-sa, de parc-ar fi fost încă copil nevîrstnic, îi părea prefăcut şi viclean. Giuseppe acela, ce să mai vorbim, nu-i semăna de loc şi creştea scurt în picioare şi bondoc, bolnăvicios, leneş şi timid, ursuz şi, după celelalte, duşman al fluviului, al morii, al apei, a tot ceea ce-i plăcea lui taică-său şi chiar al vînătorii, afară de cea cu curse şi cu momeală de mămăligă, aşezate-n zăpadă pentru a prinde cu cruzime şi viclenie păsărelele atunci cînd iarna le înfometează.

Pentru îndepărtarea unor asemenea gusturi mediocre, tatăl îi luase cu el în luntre să tragă în raţe, cu puşca pe suport. Bubuitul îl îngrozise şi-l făcuse să-şi piardă cunoştinţa, iar frigul din zorii zilei îi dăduse o pneumonie. Ca să-l facă să prindă gust de apă şi să-l înveţe să înoate, îl legase două tiugi de spate şi, fiindcă băiatul se îndărătnicea şi lovea chiar deznădăjduit cu picioarele, Scacerni, supărat la gîndul unui fiu laş, îi dăduse o palmă de toată frumuseţea şi-l zvîrlise în fluviu, cu tiugi cu tot, cum se nimerise. Iar dacă Schiavetto nu s-ar fi dovedit sprinten în a se arunca după el şi a-l scoate afară, s-ar fi înecat, căci începuse să plutească cu capul afundat şi cu bucile în afară, în josul apei care-l ducea cu ea. Pe moară, în loc s-arate bunăvoinţă şi să deprindă meşteşugul, stătea îmbufnat într-un colţ pînă cînd taică-său, expeditiv deşi

şchiop, îl trimitea înapoi acasă împroşcîndu-l cu înjurături şi trîntindu-i, pe deasupra, şi-un picior în fund.

— Stă îmbufnat cu dumneata, spunea Dosolina, care suferea din pricina asta, dar nu se putea împotrivi ca băiatul să deprindă meşteşugul şi să se facă om.

— Iar cu dumneata nu ?

— Cu mine nu.

Şi se uita sfidătoare, gata să se ia la harţă, ca o cloşcă. Giuseppe nu se dezlipea o clipă de fustele ei, închis şi tăcut, lacom afară din cale, bolnav tot timpul de indigestie şi diaree, căci ea nu era în stare să-i interzică dulciurile şi fructele. De cînd îl prinseseră o dată nişte convulsii, spaima pe care o încercase continua s-o facă să se teamă de epilepsie, deşi ştia bine că vina o purtau numai viermii intestinali. Şi de altfel era tot mai plină de spaime, care creşteau pe măsură ce creştea şi băiatul, nemaiputînd să-l aibă tot timpul sub ochi. Se temea de boli, se temea de nenorociri : fluviul, focul, animalele ; se temea de ţiganii care răpeau copiii ; şi era de ajuns să afle că o căruţă de-a lor trecea prin sat, ţigăncile ghicind viitorul, iar ţiganii reparînd vasele de aramă, pentru a alerga să-l caute pe Giuseppe şi să-l închidă în casă pînă cînd şatra celor de care avea groază părăsea satul.

— Ce-o să ne facem, spunea Lazzaro, cu un asemenea netrebnic ?

E-adevărat însă că nici asta nu era o întrebare, chiar dacă era îndreptăţită, pe care să i-o pui unei mame. Dar pentru el, ori morar, ori netrebnic.

Băiatul arăta în schimb o pasiune şi o aptitudine deosebită în a socoti cît costă un lucru, cumpărîndu-l sau vînzîndu-l. Nimic nu-i trezea curiozitatea pînă cînd nu înţelegea că era vorba de realizat un cîştig ; dar din acest unghi şi sub acest aspect îl interesa totul, atît produsele agricole ale mamei cît şi munca tatălui la moară ; şi era un socotitor cu o ţinere de minte uluitoare, cînd era vorba de un folos.

— Mă întreb cu cine seamănă, spunea Scacerni, rîzînd la vederea acestei avariţii precoce.

Un lucru curios era apoi să-l fi văzut împreună cu bunicu-său, tot mai exaltat, acesta din urmă, de planuri minunate, în stare să-l îmbogăţească, pe care nu le asculta nimeni afară de Giuseppe. Zgîia ochii, asculta cu un fel de extaz încîntător, iar la sfîrşit întreba :

— Ai banii, bunicule ?
— Ei, ăia se vor găsi.
— Se vor găsi ?
— Se găsesc întotdeauna, numai să ai o idee în cap.
— O idee ? Se găsesc întotdeauna ?

Şi pe feţişoara palidă şi ascuţită care-l făcea să semene cu un iepure de casă, se întipăreau dezamăgirea îngheţată, supărarea şi dispreţul faţă de bunicul uşuratic şi ciudat, atît de puternic încît te uimeau. De altfel, nu rezista dorinţei de a-l asculta de fiecare dată cînd Princivalle, împăcat cu ginerele, venea cu cîte un vis nou la Ponte della Pioppa.

Nu-i spusese oare lui Scacerni o dată, la cîtva timp după executarea lui Fratognone, că moartea Raguzanului însemnase o mare pagubă pentru el ?

— Pentru dumneata ? întrebase Lazzaro înmărmurit.

— Pentru mine. Trebuie să ştii că ăsta, vreau să spun cît era în viaţă, se poate să fi fost un tîlhar, unul patentat, dar n-am habar de nimic : era o minte ascuţită, ştiu că avea o minte ascuţită, ştiu că avea o înţelegere foarte largă şi că vedea departe, dar foarte departe, ţi-o spun eu ! A fost primul şi deocamdată singurul care m-a înţeles în ţinutul ăsta de nerozi lipsiţi de iniţiativă, lipsiţi de spirit, duşmani ai noului şi ai progresului uman ! Sînt numai clericali, retrograzi unul şi unul !

Nefericitul ştia să citească şi, mutîndu-se în oraş după fiul cel mai mare care se căsătorise, citea ziare şi chiar cîte o carte. Căuta să se apropie de cei învăţaţi şi de cetăţenii de vază ; şi era de ajuns invitaţia, chiar îndoielnică ori distrată, ori de convenienţă a cîte unui cunoscut nu prea apropiat, pentru ca el să se aşeze la una din mesele de la „Tasso" şi de la „Pacini" răspunzînd mojiciei chelnerului care-l întreba cu ce dorea să fie servit : „Stau cu domnul acesta" ; şi astfel îşi salva demnitatea.

Era de ajuns un semn de salut pentru a se alătura de cîte un grup, ascultînd discuţii şi idei care-l făceau să se umfle în pene şi să facă pe grozavul şi pe importantul printre ţărani, la tîrgul de luni. Datorită fiului şi norei, oameni cumsecade, putuse să se îmbrace din nou şi purta cu îngîmfare şi eleganţă acoperămîntul de cap al oamenilor civilizaţi, jobenul. Donata, împreună cu ceilalţi băieţi şi cu tînăra Argia, rămăseseră la Palazzo Diamantina, iar prăvălia şi băieţii, muncitori

agricoli, le asigurau traiul. Nenorocirea lui Princivalle, dacă-l ascultai pe el, fusese întotdeauna aceea de a nu fi fost ajutat de către familie ; chiar şi acum îl părăsiseră preferînd să meargă la lucru prin grajduri, pe ogoare şi la săpat şanţuri, în loc să vină în oraş după norocul şi mintea lui. Cu prilejul mutării lui Donata îşi descărcase sufletul o dată pentru totdeauna, trîntindu-i uşa în nas în aşa fel încît, pe urmă, în rarele dăţi cînd se întîlneau la oraş în casa băiatului, soţul şi soţia nu-şi mai vorbeau decît pentru a-şi spune cu greu bună ziua şi bună seara.

Malvegoli era un neam cunoscut încă de către cîţiva, iar asta uşura legăturile lui Princivalle cu lumea bună, deşi el nu mai făcea paradă de pretenţii nobiliare şi nici de rudenia cu călugăriţa Eurosia, moartă între timp cu faimă de sfîntă. Ba pe aceasta chiar o ascundea, şi pentru că se socotea un om în stare să se facă preţuit pentru propriile lui merite, dar şi fiindcă acum înclina spre democraţie, ascultînd şi citind cărţi şi discursuri interzise, liberale, progresiste, carbonare.

În Ferrara, ca şi în întreg statul papal şi mai mult ca oriunde în provinciile din Romagna, conduse de cîte un legat al papii, persoanele de această culoare politică mai mult sau mai puţin extremistă, şi chiar cîţiva moderaţi şi constituţionalişti pontificali, şi toţi cei care, pînă la urmă, erau duşmani fie ai guvernului, fie chiar şi numai ai sistemului de guvernămînt, sfîrşeau firesc prin a fi duşmani ai preotului. Era efectul amestecării şi confundării sfintelor taine cu politica, iar aceasta cobora omul Bisericii preschimbîndu-l într-o unealtă poliţienească şi de împilare, cu atît mai nesuferit cu cît siluia conştiinţele şi pîngărea lucrurile sfinte. Nu numai oameni ca Rivarola şi ca Invernizzi, ajunşi de pomină după 1821, dar şi o mare parte din preoţii duhovnici deveneau tirani mai mari sau mai mici ai confesionalului, acolo unde orice părere politică potrivnică guvernului stăpînitor devenea un păcat religios. Era ceva de neevitat, fiind vorba de un guvern teocratic, dar cu atît mai simţit, mai supărător şi mai dăunător, de cînd gîndirea filozofică devenise liberă, iar reformele şi revoluţiile preschimbaseră Europa, în timp ce stăpînirea pontificală se chircea, mai slabă, mai bănuitoare şi mai retrogradă ca oricînd. Tot inevitabil era şi ca dușmănia împotriva preoţilor guvernanţi să ducă la dușmănirea pre-

oției și ca vrăjmașii unui principiu vremelnic — care era papa — să se preschimbe în vrăjmași ai religiei catolice. Guvernul se afla în situația cea mai proastă ; urît dacă era aspru, disprețuit cînd se arăta slab. Mai degrabă sub turci decît sub popi, era pe atunci o zicală, rămasă de pomină. Pe de altă parte, în ce privește apărarea și revendicarea liniei de frontieră pe Pad, guvernul acesta slab și copleșit, subminat și trădat dinlăuntru și dinafară, a știut să arate perseverența aceea umilă și supusă care îl caracteriza și care devenise proverbială și de neînvins atît în '15 cît și în '21, în '28 cît și în '31 ; iar dacă Austria nu a putut niciodată să ajungă și să rămînă arbitră și stăpînă a Italiei, aceasta s-a datorat totuși, la urma urmelor, acelui biet guvern și rezistenței sale pasive.

Și iată-l deci apărînd în guvernul provizoriu liberal din '31, în luna cît acesta a dăinuit în Ferrara, pe cel care scosese călugărițele din mănăstiri, pe vremea arborilor libertății, pe Giovan Battista Boldrini, împreună cu alți iacobini și bonapartiști, militari și funcționari ; iată, laolaltă cu carbonarii, rămășițele și membrii nenumăratelor asociații secrete de tot felul, ciudate deseori, ineficace întotdeauna, toate mai mult sau mai puțin anticlericale și chiar atee, sau practicînd religii năstrușnice, astfel că liberalii erau numiți de către adversarii lor libertini și, în genere, nu se supărau.

Printre aceștia erau foarte bine văzuți tinerii nobili și burghezii înstăriți, dispuși să comploteze în casele liberalilor (iar în cîte una stăpînul s-a dovedit a fi denunțător nepasibil de pedeapsă), la Clubul Nobililor ori în atelirul unei modiste elegante și liberale, numită Bendani. La mulți dintre aceștia de vină erau dorința de aventură, sîngele înfierbîntat, înclinația nerealizată către o viață agitată și ostășească ; era neliniștea cutezătoare sau nepăsătoare, cu o nuanță specială de cinism, de tristețe, de satanism, care era la modă și se chema byronism, după cel mai de seamă reprezentant al său. Între Ravenna și Veneția, amintirea poetului mort la Missolonghi era vie și luminoasă. Între cei de mai sus, unul dintre cei mai de seamă fusese tocmai de aceea supranumit, de către prieteni și de către lingușitori, „Ghiaurul".

Aproape toți acești conspiratori din lumea bună erau îndrăgostiți de cai și clienți ai șelarului Malvegoli, care-și făcuse faimă de om foarte capabil în meseria lui și care-i aprovi-

ziona cu şei şi cu hamuri. Dar Princivalle Malvegoli făcea totul pentru a ascunde că era tatăl şelarului. Prefera să cerşească un salut din partea nobililor, care îşi aminteau de familia lui ; iar dacă nu se putea apropia de cei mai de seamă oameni cuminţi sau de cei mai de seamă descreieraţi, se mulţumea cu avocaţii fără procese, cu tot felul de pierde-vară, care erau numeroşi, nu fără spioni amestecaţi printre ei, şi perorau cu elocvenţă în cafenelele „Tasso" şi „Pacini", aşa că făcuseră ca, mai tîrziu, revoluţia din '31 să capete şi celălalt nume, acela de Revoluţie a Avocaţilor. Dar în birtul „Pellegrino" refugiu liberal mai popular, cu o jumătate de duzină de păreri prăfuite şi cu multe duzini de reticenţe, pe cît de misterioase pe atît de goale, ajunsese curînd să fie socotit drept un politician iscusit, un „profesor". Era însă destul să se angajeze o partidă de cărţi, pentru ca nimeni să nu-i mai dea nici o atenţie.

Iar toate acestea sînt menite să explice cum de s-a făcut că el a adus în Guarda — şi-a fost pentru prima dată în istorie — progresul uman şi libertatea gîndirii, pe care-şi sprijinea şi-şi construia veşnicele sale proiecte : o cărămidărie, acolo unde pămîntul era bun pentru orice altceva în afară de cărămizi şi de ţigle ; un depozit de cereale în portul Lagoscuro, unde magaziile erau mai multe decît cerealele ; o filatură hidraulică pentru cînepă pe un fluviu veşnic fără apă sau cu revărsări primejdioase ; un serviciu de vapoare pe Pad, şi un corp de pompieri civili, cu pompe cu abur ; asanarea terenurilor, cu ajutorul unor roţi cu ciuturi, mişcate de mori de vînt, într-o vale unde apa se putea scurge singură şi unde vîntul nu bătea aproape niciodată ; irigarea unui teren recunoscut ca sterp ; şi negoţuri, în privinţa cărora scornea tot felul de planuri, negoţuri cu tot felul de mărfuri şi de produse din cele mai năstrușnice, pe care nu le cerea nimeni. Pentru a sprijini negoţurile acestea nefolositoare şi inexistente, propunea taxe şi impozite asupra celor care existau şi erau de folos. Era destul un articol sau un desen dintr-un număr rătăcit de jurnal ştiinţific, literar sau artistic ; o ştire vagă în legătură cu o industrie sau cu un comerţ din Anglia, din Franţa, din America sau din Germania, îi era de ajuns pentru a-şi propune să le introducă în ţinutul ferrarez şi să-şi fericească patria cu ele. Cu prilejul unor asemenea lecturi pescuise şi anumite noţiuni nedesluşite despre societăţile în co-

mandită şi pe acţiuni, în care vedea, în primul rînd, ideea preconcepută că nu cereau bani şi că pentru a-i obţine era destul să tipăreşti şi să semnezi nişte foiţe de hîrtie. Şi, devenind erudit, în urma acestor lecturi indigeste şi întîmplătoare, reducea neobosit toate sistemele politice şi sociale la aceeaşi problemă care era, pentru el, un postulat dominant şi imperativ : să cheltuieşti fără bani.

Şi pe urmă, era de ajuns ideea, cum îi spunea nepoţelului.

Iar printre atîtea trăsnăi, cine ştie, zicem noi, dacă nu s-o fi nimerit şi una justă care să-şi fi croit drum cu scurgerea vremii ? El n-a avut parte decît de batjocuri.

Îi dezvălui deci ginerelui prietenia lui cu răposatul Raguzan şi adăuga :

— Dacă omul ăla nu murea asasinat, aveam un plan uimitor, ceva grandios.

— Adică ?

— Aş fi făcut o moară cu abur.

— O moară cu abur ?

— Sigur. Aşa cum există în Anglia, în Franţa şi, cîteva, chiar în Italia.

— Ascultă, eu nu ştiu ce-i aia o moară cu abur, dar, te întreb, vrei să ne ruinezi pe noi, ăştilalţi ?

— Iată obişnuitul argument al reacţionarilor !

— Nici reacţionari nu ştiu ce-o fi însemnînd, şi nici nu vreau să ştiu ! Mai degrabă, spune-mi altceva : luaseşi bani cu împrumut de la ăla ?

— Eu ?

Rămăsese puţin descumpănit, între adevăr şi minciună, şi lunecă spre cea din urmă, adăugînd :

— Dar mi-ar fi dat !

— Mai bine că nu ţi-a dat.

— Dar ia spune-mi, dumneata care vorbeşti astfel : îl cunoşti pe Raguzan ? Ştii cine era ?

Acum fu rîndul lui Scacerni să mintă, în silă :

— Nu l-am cunoscut niciodată, dar ştiam, se ştia cine era.

— Obişnuitele păreri ale lumii ! exclamă Malvegoli, cu o îngîmfare menită, de data asta, să-l supere pe ginere, care stărui fără pic de bunăvoinţă :

— Aşa că semnături de-ale dumitale nu au moştenitorii Raguzanului ?

— Nu știu nici măcar că ar avea moștenitori, răspunse Malvegoli, neliniștit și simțindu-se prost.

— Iartă-mă ; am întrebat dacă-i dădeai semnături.

— Dar nu sînt obligat să-ți răspund ! Ești dumneata judecător, ai ? Executor testamentar ?

Drept răspuns, era gata să-l întrebe dacă nu se simțea el prost, ca unul care, rămînînd pînă la urmă cinstit, după ce trecuse prin atîtea nenorociri, profita acum de împrejurări pentru a păstra banii împrumutați de Raguzan. Dar nu-i convenea nici lui să se arate atît de bine informat în privința treburilor piratului. Aruncă din nou o privire asupra propriului său cuget și se mulțumi să spună :

— Ai dreptate. Tot ce pot să-ți spun e că aici, pe fluviu, Raguzanul era cunoscut, din păcate ; și de asta ți-am și spus : e mai bine pentru dumneata.

Iar Princivalle, năpădit de o subită și nelămurită spaimă retrospectivă, ar fi vrut să întrebe și să afle mai mult, dar tăcu, poate de teamă să n-o sporească.

La planurile lui, Dosolina obișnuia să-i răspundă :

— Se îmbarcă fără zor cel ce pornește călător.

Era un proverb dintr-un ținut cu multe rîuri și canale, unde lumea era obișnuită să călătorească mai mult pe apă decît pe uscat, în bărcile încete, trase la edec.

III

Călătoria pămînteană a Donatei Malvegoli se termină pe neașteptate, într-o zi cînd se dusese să spele albiturile familiei ei de oameni muncitori, într-un canal de lîngă Palazzo Diamantino. Se simțea obosită, și-o și spusese înainte de a ieși din casă ; și-i drept că suferise și trudise atît de mult în viața ei ! Îi recomandase Argiei să aibă grijă de prăvălie, iar dacă pica vreun mușteriu, să nu-și piardă vremea cu palavrele :

— N-o să trăiesc veșnic, fetițo, ai grijă de tine : tu nu știi cum e lumea, toată numai curse. O vorbă, vezi tu, o atrage după ea pe cealaltă, o ocheadă este răspuns la o altă ocheadă, iar tu crezi că glumești și te trezești pierdută. Băr-

batul este de foc, iar femeia de paie. Ai grijă, ai grijă : aici este necinstea, iar dincolo iadul.

Obosise însă şi să tot repete avertismentele. Ceva îi spunea că această ultimă născută a ei, care le primea cu un aer de supunere şi de nevinovăţie, în sinea ei îşi bătea joc de ele, dacă nu cumva tocmai vorbele acelea înflăcărate erau menite să înteţească flacăra unor curiozităţi nesănătoase şi a unor dorinţe prea timpurii. Şi de aceea, cînd o apucau nădufurile şi ameţelile din pricina cărora se aştepta de fiecare dată să moară, biata bătrînă, frămîntată încă o dată de gînduri, nu mai ştia dacă dorea să moară, ca să nu aibă parte de necazuri de pe urma fetei aceleia, sau dacă o prindea deznădejdea de-a o lăsa singură şi fără apărare printre primejdiile lumii : căci primejdia cea mai mare pentru fata aceea exista chiar în ea ; iar ca să înţelegi asta, era de ajuns s-o priveşti. Şi îşi pierdea cumpătul ; şi nu mai ştia cu cine să stea de vorbă în legătură cu asta, iar mai puţin decît cu oricare altul cu Dosolina, care i se părea că ar fi avut dreptate să-i răspundă că toate spaimele şi ameninţările cu care o chinuise, şi cu care se chinuise, fuseseră exagerate şi puţin ridicole. Pe Dosolina, cînd era doar o fetiţă, o certase fiindcă voia să vorbească ; de ce se putea plînge dacă Argia aceasta răspundea veşnic cu ochii plecaţi, numai : „Da, mamă ; ai dreptate, mamă" ? Sigur că ea risca să vadă vicleniе acolo unde nu era ; dar acel : „Da, mamă ; o să am grijă, mamă", o frămînta cel mai mult şi o neliniştea ! Bine măcar, că „băieţii ăia" munceau toţi şi creşteau cinstiţi ; dar grosolani, simpli, ţărani întru totul ca purtări, ca gusturi şi ca idei. Murind ea, Argia n-ar fi stat cu fraţii aceia nici măcar o zi, şi nici ei n-ar fi oprit-o. Rea nu era ; sigur că nu dorea moartea mamei, dar ca să plece din Palazzo Diamantino, asta da ! Şi iată, moare mama, iar copila pleacă şi se duce să stea la oraş, într-un loc de pierzanie : se duce să stea cu taică-său, iar cu asta am spus totul ; cu tatăl acela cu care, pe deasupra, mai şi semăna. Şi-ntr-adevăr, nu se distrase întotdeauna, încă de mică, ascultîndu-i prostiile ? Şi n-o atrăseseră astea întotdeauna ? Nu se putea citi pe chipul ei cum îi aprindeau fantezia cînd era copilă ? Acum, pe chipul ei nu se mai vede nimic ; mai rău, stricăciunea era lăuntrică, acoperită de ipocrizie. Sau parcă n-avea acelaşi glas, aceeaşi intonaţie cu a lui cînd spunea : „Noi, Malvegoli ; o Malvegoli ?".

„Neam ticălos şi viclean ! îşi spunea Donata în sinea ei, îndreptîndu-se cu greu spre canal, împovărată de sacul cu albituri — buruiană vătămătoare !“ Vai, ce nenorocire ; tatăl Argiei nu avusese alt capital decît fumul şi vîntul vorbelor, dar fata îşi avea capitalul, şi nici vorbă de fum, de data asta, gata de fructificat, cu un cîştig nelegiuit ; ea îşi avea capitalul ei !

Era destul să vezi cum o priveau bărbaţii, şi cum se lăsa ea privită, cu un aer de nevinovăţie ireproşabilă, care, deocamdată, îi zgîndărea şi-i aţîţa. Era destul să lepede orice ruşine : în oraş, fără mamă, cu tatăl acela, vai, ce nefericire ! Ah, neam ticălos, al Malvegoli-lor, aduşi pe lume întru pedepsirea ei, a Donatei.

Aiura, năduşea, biata mamă, tîrîndu-şi vorba de una singură, trudită şi mînioasă, sub povara sacului şi a suferinţelor, cu capul plecat, sub soarele care orbea şi îndurerea ochii, care izbea în ceafă şi se reflecta de pe pămînt în faţă, în năbuşeala atît de apăsătoare şi încărcată de umezeală palustră a acelui zăduf obositor. Trebuia să meargă : iar poteca era fără pic de umbră, pe micul zăgaz dintre două mlaştini ; nici pe canal nu găseai adăpostul şi răcoarea unui copăcel, a unui arbust ; împrejur, nimic altceva decît trestii de baltă uscate şi tulpini aspre, deşi mustind de apa stătută pe care-o supseseră : ierburi şi vegetaţii palustre, palide, care par duşmănoase ; iar, în depărtare, da, plopii înşiruiţi de-a lungul şoselei dinspre Palazzo, şi tufişuri, şi desişuri, hăt departe, ca şi cînd umbrele acelea, cu răcoarea lor, ar fi fost o bătaie de joc la adresa ochilor ei obosiţi şi chinuiţi, a capului care-o durea, sub soarele necruţător.

Donata cobora pe micul zăgaz către fundul canalului amorţit şi secat ; se ştersese de năduşeală, desfăcu gura sacului şi înghenunche pe scîndura vîscoasă a umilului ei spălător. În canal era mai mult noroi decît apă, şi era urît mirositoare, şi călduţă cînd atingea mîinile şi braţele. Un stol mic de raţe înotau încet-încet, scufundîndu-şi ciocurile în mîl, în căutarea hranei, nu departe de Donata. Liniştea obositoare, soarele care-o bătea drept în ceafă, îi apăsau pe inimă şi-i aduceau sîngele în cap. Simţi că o apucă o ameţeală, nu avu putere să se ridice şi se lăsă în voia Domnului, încredinţată dintr-o dată pe deplin şi bucuroasă că mila lui deschide bra-

ţe mai largi şi mai îndurătoare pentru sufletele bătrînelor mame trudite.

Dunga apei se alungi sub ochii ei, luîndu-i vederea ; crezu că nu vede bine sau că era poate calea spre rai. Era ca şi cînd lumea s-ar fi sucit şi răsturnat. Fără să aibă timp nici să se sperie, nici să sufere, bătrîna Donata alunecă pe scîndura lunecoasă, cu capul şi cu faţa în jos, pînă la brîu, sub apă şi în nămol ; atît de liniştit, cu o moarte atît de umilă, încît nu sperie nici măcar timidele raţe de-alături ; şi nu fu nimic urît şi respingător, căci primii care o observaseră o găsiră înfăşurată pînă la picioare şi apărată de fustele de pînză groasă. Dacă n-ar fi avut capul sub apă, s-ar fi spus că dormea.

Princivalle Malvegoli se tîngui mult în urma nenorocirii, învinuind oamenii şi lucrurile, la nimereală, dar nu şi pe el însuşi ; Dosolina încercă o durere puternică şi îndelungată, dar gravă şi resemnată ; Argia însă se lăsă biruită de o durere violentă şi izbucni în lacrimi, hohotind de plîns şi ţipînd din adîncul sufletului. Lumea care, cu cît pricepe şi cu cît ştie mai puţin cu atît mai mult judecă şi vorbeşte, fu de părere că din partea Dosolinei te-ai fi aşteptat la mai multă durere, mirîndu-se în acelaşi timp că Argia arătase o dragoste atît de puternică.

În casa şelarului, după nici două săptămîni, se şi certa cu cumnata pentru obişnuitele prostii ; nu trecură nici şase luni şi se şi instala în casa ei, împreună cu tatăl.

Era Argia aceea, iertat să ne fie cuvîntul şi folosindu-l în înţelesul lui cel mai simplu şi mai firesc, un animal într-adevăr foarte frumos : blondă şi ea, ca Dosolina, dar de un blond aprins şi cu un luciu de aramă ; ochii îi avea mari şi negri ca tăciunele, fulgerători, fără suflet, poate, dar dintr-un material uimitor, aprins şi tare. Privindu-i, erai sigur şi de ce anume făgăduiau şi că făgăduielile vor fi respectate. Se instală deci la ea acasă şi nu-i trebui prea mult ca să-şi convingă tatăl că fiica unui om de seama lui trebuie să se îmbrace orăşeneşte, în doliul care-i stătea de minune, şi să umble cu pălărie, pentru a nu fi confundată cu o muncitoare de rînd, cum era cumnată-sa. Iar cînd trecea împreună cu taică-său, cu ochii plecaţi şi cu urechile ciulite, prin Giovecca şi pe sub porticul teatrului, prin Piazza Grande şi prin Listone ori prin mica piaţă Camerini şi pe lîngă Arhiepiscopie,

sau pe lîngă Volto del Cavallo, la ceasul plimbării şi al lumii bune, zveltă şi provocatoare, atrăgea privirile şi stîrnea murmure, şoapte şi întrebări :

— De unde vine frumuseţea asta ?

Nimănui nu-i venea să creadă că ar fi crescut la ţară, atît de bine se mişca în oraş, cu gambe pe care mijlocul înalt te lăsa să le ghiceşti a fi lungi şi sprintene, mergînd sigură pe picioarele ei mici, vioaie şi mlădie în mişcarea şi în ţinuta şalelor puternice, a spatelui nervos şi a umerilor. Splendizi, aceştia, din pricina formei alese a gîtului şi a sînului încă neformat, pe care-l ghiceai a fi plin de gingăşie. O altă frumuseţe a ei, care-i dădea strălucire şi care tulbura, era ciudăţenia tenului măsliniu, candoarea, paloarea caldă, aureolată de strălucirea părului auriu. Lăsa, în sfîrşit, o dîră de pofte ; şi însăşi timiditatea începuturilor, simplitatea sărăcăcioasă a rochiţei negre aţîţau curiozitatea, lăcomiile şi, foarte curînd, întrecerea între tinerii şi petrecăreţii din lumea bună şi avută, pentru a stabili cui avea să-i revină mai întîi cea care fusese numită „o bucăţică regească". Clienţii şelarului, chiar şi cei care se prefăcuseră, în mod obişnuit, că nu-l bagă în seamă, îi dăruiau acum salutări cordiale lui Principalle Malvegoli.

Imbecilul de tată, văzînd că se bucura de o nouă favoare, socotea apropiat timpul în care meritele sale vor fi, în sfîrşit, recunoscute ; şi-l socoti chiar sosit, atunci cînd bogatul şi strălucitul Ghiaur, petrecăreţ de vîrstă mijlocie, vestit pentru ideile lui liberale, pentru femei, pentru cai, pentru dueluri şi pentru aventuri, voind să-şi procure plăcerea de a cunoaşte un Malvegoli, îşi aplecă ureche la proiectele minunate şi se oferi să susţină cheltuielile unuia dintre ele, care se referea la extragerea turbei combustibile din nişte funduri de văi, aflate chiar pe întinsele proprietăţi funciare ale acelui cetăţean luminat, prieten al progresului civic şi economic.

Iată în ce fel se putuse stabili utopistul împreună cu fata în casa lui proprie, părăsind-o pe cea a băiatului meşteşugar. Restul se înţelege şi nu intră în subiectul povestirii noastre. Turba, dacă se afla cumva, n-a fost nicioadată găsită ; şi, de aceea, Principalle se gîndi la navigaţia cu abur pe Pad, după care, în lipsa vapoarelor şi a mărfurilor de transportat, şi din îndoiala că regimul fluvial ar fi îngăduit navigabilitatea, lansă propunerile de a canaliza Padul, de a înfiinţa un şantier

naval la Magnavacca, de a săpa un port maritim la Goro, de a-l mări pe cel fluvial de la Lagoscuro şi de a face o societate de navigaţie comercială în Adriatica şi în Levant şi, dacă i se dădea mînă liberă, în India, în China şi în Japonia. Afară de asta, neglijînd multe alte aplicaţii avantajoase atît pentru obşte, cît şi, pentru particulari, turba trebuia să slujească la iluminarea cu gaz pe Listone, cum se făcea de cîtăva vreme pe unele străzi din Londra şi din Paris. Pînă una, alta, în timp ce protectorul acestor studii se lega tot mai mult de prea frumoasa Argia, planurile avură totuşi un început practic, care fu o veche lampă Lebon, comandată de la Paris şi instalată de probă într-o căsuţă de ţară a Ghiaurului. Acesta sosi împreună cu un mic grup de prieteni şi cu Argia Malvegoli, amanta lui oficială. În remiza unui grajd părăsit, Principalle montase rezervorul cel mare în care urma să aibă loc distilarea uscată. Patru becuri pe zidul din faţă al căsuţei şi două printre copacii din grădină aşteptau numai să fie aprinse. A fost voia soartei ca Principalle să fi ieşit din remiză ca să aprindă personal întîia flacără de gaz din regiunea Padului inferior şi ca în remiză să nu se fi aflat nimeni, în vreme ce el spunea :

— O să vedeţi ce frumuseţe ; (şi între timp, aprindea o feştilă în vîrful unei trestii, ca să ajungă la becuri) o să vedeţi ce efect !

Şi l-au văzut ; s-a auzit la mai bine de o milă depărtare : o izbucnire formidabilă, care prăbuşi zidurile remizei, orbi ca un fulger, zăpăci privitorii, în vreme ce ţăranii, înghesuiţi înapoia gardurilor, o rupseră la fugă spre cîmpia scufundată în noapte, ca şi cum ar fi fost vorba de un cutremur. Prin ferestrele remizei ieşeau limbi de foc, iar ţăranii, venindu-şi în fire, se înapoiau cu hîrdaie şi cu găleţi. Incendiul ameninţa să cuprindă şi căsuţa. După ce fu biruit nu fără trudă, şi după ce trecu zăpăceala, Ghiaurul, jumătate furios şi jumătate rîzînd, grăi :

— Malvegoli, puţin a lipsit pentru ca dumneata şi lampa să-mi pricinuiţi ditamai paguba, dar te iert, căci se cunoaşte că eşti o mare inteligenţă în teorie, nu şi în practică. De acum încolo, nu trece dincolo de teorie.

— Mă gîndeam, răspunse Malvegoli, cu zîmbetul precursorului nenorocos şi mîndru, că ar fi fost un prilej frumos

pentru a experimenta pompele de incendiu cu abur, care sînt folosite în Anglia, în America şi în Franţa.

— Asta înseamnă, spuse Ghiaurul, că atunci cînd o să aveţi pompele, o să dăm foc şi căsuţei, ca să le facem proba ! Dar pompele, iertat să fiu, n-o să vi le cumpăr eu !

Zorile erau gata să se ivească, excursia şi emoţiile sufleteşti treziseră o mare poftă de mîncare în petrecăreţii aceia şi mai ales în Argia cea tînără şi plină de viaţă. De aceea, ca una care era de-a casei şi care-i pusese pe îngrijitori să pregătească o masă cu şuncă, cu omlete, cu salate şi cu tot felul de fructe, chemă lumea la masă. Cămara şi bucătăria căsuţei fuseseră aprovizionate, de cînd ea împreună cu Ghiaurul începuseră să facă plimbări la ţară. Aventura avu deci un epilog vesel, iar soarele îi găsi cu furculiţa şi cu paharul în mînă. Argia avea o graţie firească, protectorul îi plătea profesori de maniere frumoase şi de dans, iar ea se adaptase cu repeziciune felului de a fi şi eleganţei lumii bune, din care pricină cîte unul începea chiar să spună că într-o bună zi va izbuti să fie luată şi de nevastă. Deocamdată, avea grijă să-şi petreacă viaţa.

IV

Cînd fratele, care era şelar, se duse s-o informeze pe Dosolina de scandalul cu Argia, el sosi, cum se întîmplă de obicei, puţin cam tîrziu. Dosolina ţinu totuşi să-i atragă atenţia tatălui :

— Tată, pe fata aia, pe Argia, cine-o păzeşte ?

— Să o păzească, de ce ?

— De primejdii. E foarte frumoasă.

— Ce primejdii, dacă sînt eu aici ?

— Oricum, sînt unele lucruri pe care un bărbat nu le pricepe niciodată, înainte de-a fi prea tîrziu.

— Veşnic acelaşi lucru ! Voi le ştiţi pe toate ! La fel cu răposata maică-ta.

— Luați seama că Argia umblă îmbrăcată ca o cucoană.

— Iar de plătit, eu plătesc, poți s-o spui în gura mare. Există, în sfîrșit, cineva, care mă înțelege, care înțelege ce se află în capul ăsta.

— O fi...

— Care o fi ? Nu știi ce fel de cap am ? Mai degrabă, știi cine vă împinge să vorbiți ?

— M-aș bucura s-o aflu.

— Invidia : cumnată-ta, frate-tău, și tu !

— Oh, asta e prea de tot.

— Invidia, fiindcă voi, ceilalți, sînteți ceea ce sînteți, pe cînd eu și cu Argia putem, în sfîrșit, să trăim ca niște adevărați Malvegoli. Și iată că vreți să mă faceți să intru la bănuieli, după tot ceea ce am făcut pentru binele familiei ! N-am dreptate cînd spun că e vorba de invidie ? De altfel, Argia este cea mai cu judecată dintre copiii mei.

— Cine spune asta, tată ?

— O spun eu, nu e destul ?

Era prea mult. Cît despre Lazzaro, el nu lua prea în serios supărarea Dosolinei, ba chiar rîdea, și susținea că dacă sîngele îi dicta astfel, Argia făcea bine dînd ascultare acelui glas. Nimerindu-se în Ferrara, se dusese chiar s-o vadă, și se simțise foarte bine, iar protectorul Argiei îl socotise a fi un reprezentant al poporului, foarte interesant și original. În atitudinea aceasta a soțului, Dosolina resimțea, cu multă ranchiună, un dispreț vechi pe care-l avea el față de cei din familia Malvegoli, și se încrunta și nu mai vorbea de scandalul acela, preferînd să-și mănînce singură ficații. Și astfel, la Ponte della Pioppa nu se mai pomenise de o bună bucată de vreme de numele tatălui și de al fiicei, pînă cînd, într-o dimineață, se treziră cu Principalle, istovit, nămolit, zdruncinat. Era primăvara anului 1831 și se știe că în Ferrara fuseseră tulburări ; o revoluție și un guvern provizoriu, cît timp Austria nu luă măsuri pentru a restabili situația. Dosolina, înspăimîntată, și Lazzaro, cuprins de milă, îl primiră pe bătrînul doborît de nenorociri : voiau să-l încurajeze, îl invitau să se încălzească și să-și recapete puterile. Tremurînd, el nu spunea decît :

— Ascundeți-mă ; mă înhață ! Franța ne trădează.

— Dar cine trebuie să te-nhațe ? Ce tot aiurezi ? Ce amestec are Franța aici ?

— Soldaţii, jandarmii, poliţiştii : mă spînzură, îmi taie capul !

— Ei, spuse Scacerni, capul ? E un fel de-a spune ! Mai întîi vor trebui să-ţi facă măcar de formă un proces.

— Proces, lezmajestate, trădare ; spînzurătoarea, ghilotina ! Franţa nu-şi respectă făgăduielile, Austria intervine !

Scacerni îi făcu un semn Dosolinei, ca pentru a spune : „E nebun, sărăcuţul".

Fapt este că în ziua de şapte februarie care trecuse, la vestea că, în nădejdea unei constituţii asemenea celei a lui Ludovic Filip în Franţa şi încrezîndu-se în principiul neintervenţiei, proclamat în chip solemn, Bologna se răsculase, Ferrara făcuse şi ea la fel. Demonstraţiile străbătuseră oraşul, îndreptîndu-se către esplanada Fortăreţei baricadate : cîţiva soldaţi şi jandarmi pontificali fuseseră dezarmaţi ; cîţiva informatori cunoscuţi fuseseră ciomăgiţi în amurg ; iar, în cele din urmă, strigătul dominant, provocarea zvîrlită austriecilor din Fortăreaţă şi pontificalilor îngroziţi din oraş fusese : Neintervenţie ! De aici o altă denumire : Revoluţie a Neintervenţiei, pe lîngă cea de Revoluţie a Avocaţilor şi a Liberalilor. Şi fiindcă austriecii, pentru orice eventualitate, încărcaseră tunurile şi le îndreptaseră spre obiective, şi pregătiseră fitilele, un om deştept, retrograd şi reacţionar, spusese c-o să poată fi văzută bătălia dintre dogma neintervenţiei şi tunurile[1] Fortăreţei. Gluma n-a fost cel din urmă motiv care l-a silit pe acel om deştept să plece atunci din Ferrara, toată lumea jurînd în împrejurările acelea pe neintervenţie.

Principiul acesta doctrinal de drept internaţional îşi găsise încă de multă vreme un mare număr de comentatori elocvenţi şi pătimaşi, la „Tasso" şi la „Paccini" ; la birtul „Pellegrino", înaintea tuturor, dădea însă lecţii Princivalle Malvegoli, explicînd, cu o claritate desăvîrşită, că Austria nu se putea mişca :

— Fiindcă dacă se mişcă Austria, se mişcă şi Franţa, în baza principiului de neintervenţie, care e sfînt.

— Iar noi ? întrebă careva.

— Noi facem revoluţia, şi fiindcă forţa tiranilor este Austria, ne cucerim libertatea, fără ca Austria, de data asta, să

[1] Joc de cuvinte : *cànone* — canon, dogmă ; *cannone* — tun.

se poată amesteca pentru a ne face s-o pierdem din nou. E limpede ? E demonstrat matematic ?

Se duceau deci pe esplanadă, să cînte sub bastioane atît Carmagnola cît şi :

Dacă nemţii din Ferrara nu fug
Ne vom îngriji noi de cosciug
Ca s-avem cu ce-i îngropa !

Cu toate că nemţii, în loc să părăsească Ferrara, ţineau aprinse fitilele tunurilor, încrederea în neintervenţie era puternică în toţi şi neclintită în Principalle Malvegoli. Guvernarea liberală dură o lună : după asta Austria se mişcă, dar nu şi Franţa ; urmară arestările, şi fuga celor mai compromişi, şi reacţiunea, şi zvonurile despre represiuni, despre osîndiri iminente la moarte şi la ocnă.

Iată că bate cineva la uşa lui Principalle, care se gîndea tot la intervenţia şi la neintervenţia puterilor : prietenul Ghiaurul cere ospitalitate, pentru a se deghiza, căci la el au venit zbirii să-l aresteze. Se şi apucă, într-adevăr, să se deghizeze cu ajutorul Argiei, uluită şi săritoare. Într-o atît de scurtă perioadă de timp, mintea lui Principalle se încredinţase că dacă autoritatea îi căuta pe cei mai de vază, pe cei importanţi, celebrităţile partidului liberal, sau libertin, pe fruntaşi, era, oricum, foarte ciudat că nu veniseră să-l caute pe el printre cei dintîi. Şi tocmai cînd, la lumina lumînării, pe care Argia o ţinea în faţa oglinzii, celălalt îşi agăţa mustăţi false şi încerca o perucă, iar graba, neliniştea şi însăşi supărarea pe care i-o pricinuia operaţia aceea ridicolă îl făceau să se enerveze, plictisit şi de faptul că Malvegoli îl privea cu un aer de gravitate gînditoare, acesta, pornind de la cele ce se petreceau, spuse :

— Eu, care port mustăţi, va trebui să mi le rad.

— Asta e bună, spuse celălalt, tocmai cînd ţinea între degete o jumătate de mustaţă, pe care se silea să şi-o prindă, şi pentru ce ?

— Ca să încerc să scap de tirani prin fugă.

— Dumneavoastră ? Şi care tirani vreţi să aibă ceva de împărţit cu dumneavoastră ?

— Dragă domnule, răspunse Malvegoli, jignit, dacă sînt căutaţi conducătorii, cei compromişi, oamenii cu cap...

— Mai întîi de toate, eu nu sînt dragă domnule al dumneavoastră, asta ca să ştiţi cum staţi, şi nu ştiu cum de vă permiteţi asemenea libertăţi ; apoi, ce fel de cap, sau de conducător vi se pare că sînteţi, frumosul meu cap de... o să mă faceţi să vorbesc aiurea ! În sfîrşit, de cîtăva vreme — adăugă el, simţind că avea o poftă nesăbuită de a-l jigni, şi izbutind cu atît mai puţin să se stăpînească — de o bună bucată de vreme sînt de-a dreptul curios să aflu ce rol jucaţi dumneavoastră în comedia asta.

— Comedie ? Care comedie, mă rog ? Şi ce rol ar trebui să joc eu, după părerea dumneavoastră ?

— O să v-o spun imediat : sau prost cu adevărat, şi mi se pare cu neputinţă să existe unul atît de desăvîrşit ; ori prefăcut, şi nu-mi păreţi, ca să spun adevărul, chiar atît de viclean. Acestea spuse, vă salut, şi-am şters-o. În orice caz, dacă vă socotiţi o personalitate, vă pun în gardă în două cuvinte : dacă ne-nhaţă poliţiştii, ne vom bălăbăni în văzduh ; dacă dăm peste clericali, ne trezim c-un cuţit în burtă. Iar tu, frumoaso — adăugă el, adresîndu-se Argiei — vezi-ţi de treabă şi la revedere pentru vremuri mai bune. Şi fii veselă, căci la înapoiere vreau să te găsesc încă şi mai frumoasă ; ştiu c-o să petrecem ! Acum, dă-mi o sărutare şi fă-mi lumină pe scări.

Argia dădu curs invitaţiei ; şi chiar felul acesta de a-l lua peste picior şi de a-l băga în sperieţi, iar apoi de a-i săruta fata cu poftă, aşa, sub nasul lui, era efectul probabil al uneia din antipatiile acelea mocnite, care ţîşnesc şi se manifestă sub formă de răutate şi dispreţ, cînd cu gîndul nu gîndeşti. Mirarea îl ţintui pe Malvegoli pe pardosea, pînă cînd Argia se reîntoarse, iar atunci tatăl îi spuse :

— Ce-a vrut să zică ? Ce-s prostiile alea pe care mi le-a spus ? E beat ? Dar atunci... atunci, oi fi şi tu tot beată ! Şi ce-nseamnă obrăznicia de a te săruta astfel ? Iar tu l-ai lăsat s-o facă : am văzut eu bine ; nu spune nu ! Ar fi şi zadarnic cu mine.

Dar în vreme ce Argia, tulburată, nici nu visa să-l asculte, necum să răspundă, în faţa ochilor, o dată cu cealaltă vorbă de batjocură a fugarului, îi apăru imaginea spînzurătorii ; dar fantezia lui grăbită îi puse laţul de gît ; simţea că se bălăbăneşte ; cu picioarele-n văzduh ! Se înăbuşea, şi bîjbîi cu mîinile.

Bătea cineva la uşa dinspre stradă : încă o spaimă. Să fi fost clericalii, gloata antipatică şi fanatică, cu bîta, cu cuţitul şi cu puştile ? Zbirii dădură năvală în casă, fără măcar un : „Dă-te mai încolo !" şi începură să alerge şi să scotocească prin camere. După puţin timp, căpetenia trupei spuse :

— Nu-i aici !

— Şi pe cine căutaţi domnia-voastră ? întrebă Malvegoli, făcînd apel la întreaga sa demnitate.

La ordinele acelui inspector de poliţie, sau veghetor, cum i se mai spunea, se aflau cinci sau şase mutre tîmpite şi obraznice, împreună cu unul înalt şi molîu, de care cititorul îşi aduce aminte că l-a mai văzut, semănînd în chip ciudat cu o cucuvea. Şi cum şedea, părea o pasăre care se cocoţase undeva şi care bătea, după obiceiul ei, din pleoape, la lumina lumînărilor ; şi întrebă, rînjind :

— Nu ghiciţi pe cine căutăm ?

— Nu, ce-i drept.

— Dar nu sînteţi dumneavoastră Princivalle Malvegoli ?

— Chiar eu sînt — şi-şi spuse, în sinea lui : „S-a isprăvit, mă arestează : picioarele în văzduh... călăul..."

— Şi-atunci, întrebaţi pe cine căutăm, tocmai dumneavoastră întrebaţi, în casa asta ?

— Întreb, ce-i drept, bolborosi el.

— Aţi putea s-o întrebaţi pe domnişoara, fiica dumneavoastră, spuse cucuveaua ; erau însă sarcasme prea subtile pentru gustul zbirilor, iar unul dintre ei, izbucnind într-un rîs puternic şi jignitor, şi folosind un fel de a vorbi mitocănesc, îl lămuri :

— Îl căutăm pe ăla care plăteşte uleiul.

— Ulei ? Ce ulei ? Ce...

— Dar ia spuneţi-mi, îl luă atunci celălalt în primire, vreţi să vă bateţi joc de noi, sau sînteţi prost de-a binelea ? În orice caz, dacă ăla pe care îl căutăm a trecut pe aici, e bine să ştiţi că nu e vorba de un lucru de nimic : crimă politică, uneltire, trădare, lezmajestate ; vor plăti cu capul, să ştiţi, atît el cît şi toţi complicii lui.

Binevoitor, unul dintre zbiri, ca să nu mai aibă nici o îndoială, făcu un gest care voia să evoce cuţitul ghilotinei ; iar cucuveaua :

— Vă taie capul, ai ? E mai bine să spuneţi totul, fiindcă oricum, celălalt n-o să mai susţină cheltuielile casei de-aici

încolo. V-aţi luat ultima simbrie. S-a sfîrşit cu huzurul ! Pricepi ?

— Ce huzur ? exclamă Malvegoli, cu o ultimă zvîcnire a amorului său propriu. Ce simbrii ? Cine-i cel care le primeşte ?

— Spune-o dumneata, omule, răspunseră ceilalţi, printre care şi veghetorul, cu ochii holbaţi.

— E talentul meu !

Urmă o izbucnire de ilaritate atît de puternică, încît veghetorul se ţinea cu mîinile de burtă, cucuveaua lăcrima ca un copil, iar neciopliţii de zbiri urlau şi mîrîiau, tuşeau şi gîfîiau. În cele din urmă, denunţătorul exclamă :

— Cine-ar fi spus că-n noaptea asta o să dăm peste o asemenea distracţie ? Merită, într-adevăr, să ne pierdem somnul !

Dar veghetorul, regăsindu-şi demnitatea, declară :

— Acum, destul. Iar cît despre dumneavoastră, Malvegoli, cunoaşteţi proverbul cu omul pus în gardă. Îi cer iertare domnişoarei pentru deranj. Ştim şi noi ce-nseamnă discreţie, dar dacă cel pe care-l căutăm a fost aici, o să ne mai vedem noi, ehei, o să ne mai vedem ! Să mergem.

Acum Malvegoli vedea din nou moartea cu ochii. Crezînd că face pe şiretul, ca să scape, încercă să se prefacă jignit în demnitatea lui, lucru care, contrastînd cu spaima cea mai curată, se dovedi într-adevăr ciudat. Căută deci să-şi îngroaşe glasul şi să-şi întărească picioarele, apăsate de un fel de tresărire în pulpe, şi bolborosi, într-o poză teatrală :

— La ora asta ?

— La ora asta, ce anume ? întrebă veghetorul, care se şi îndreptase către uşă.

— La ora asta, căutaţi un bărbat în casa mea ? Dumneavoastră, domnilor, uitaţi că aici se află fata mea, şi-mi daţi explicaţii.

— Ce face ? întrebă cucuveaua, şi ca şi cum uimirea îl împingea, fără voia lui, să gîndească cu glas tare : Să fie într-adevăr cu putinţă ca numai dumneavoastră singur să n-aveţi habar de nimic ?

— Şi dumneavoastră... rosti Malvegoli ; şi morfoli restul cuvintelor printre dinţi, uluit pe neaşteptate, ca unul care se întreabă dacă a mai trăit încă o dată, sau a visat ceea ce i se

întîmplă, şi se încrede sau nu se mai încrede în simţurile amăgite.

Sărăcuţul de el, chiar dacă vina nu era decît închipuită, spaima de pedeapsă nu era mai puţin dureroasă. Şi-apoi, fusese la un pas de a se trăda, cu „şi dumneavoastră" acela, în vreme ce, pe de altă parte, presimţea un anume lucru chinuitor şi de nesuferit, care era iminent.

Era un neghiob ; dar nu suferă oare şi neghiobii ? Nu sîntem toţi neghiobi, într-o zi sau alta ? În prăbuşirea aceea zăpăcită a creierului, el era întocmai ca unul care-a alunecat pe marginea unei prăpăstii, a izbutit cu greu să se agaţe de un arbust, şi tocmai cînd vrea să-l privească recunoscător, observă că unicul său ajutor se smulge, rădăcină cu rădăcină, încet, ca pentru a-i măsura teama de prăpastie.

I-o micşoră cel mai glumeţ dintre zbiri, care — rîzînd din toată inima — reluă liniştit întrebarea cucuvelei şi-o completă, cu glasul lui gros, ca de bas :

— Adică nu ştiţi, nu ştiţi, ai, cu cine se duce la culcare bobocul ăsta de fată, în faţa meritelor căreia mă plec ? Atunci ce fel de tată sînteţi ?

Izbucniră alte hohote de rîs. Din colţul în care se rezemase, Argia zvîcni, cu chipul scînteind de mînie :

— Luaţi seama că voi şti să mă fac auzită ! Datoria dumneavoastră nu este de a veni aici să-mi spuneţi obrăznicii.

Poliţiştii, mai mult decît convinşi că o femeie frumoasă avea cum să se facă auzită, înţeleseră greşeala şi tăcură, afară de cucuvea, politicoasă, care, ca pentru a face din nou loc politeţii, spuse :

— Cer scuze. Datoria noastră e supărătoare tocmai fiindcă ne obligă să ţinem seama de faptul că domnişoara Argia Malvegoli este concubina cunoscută de toată lumea a vinovatului pe care-l căutăm. Dumneavoastră sînteţi domnişoara Argia Malvegoli ?

Curmă gluma veghetorul, gelos poate din pricina tonului atît de elegant ; îşi pierdu răbdarea şi spuse :

— Asta nu are legătură cu speţa.

— Îmi cer iertare, se încăpăţînă cucuveaua, e anexat la dosar şi se cuprinde în mandatul nostru de cercetare.

— Pînă una, alta, dumneavoastră ne faceţi să ne pierdem vremea, în timp ce vinovatul se face nevăzut ! Noi sîntem datori să-l prindem, aţi uitat ? O să v-aduc aminte că dumnea-

voastră, cu pretenţiile dumneavoastră, cu talentul dumneavoastră nemaipomenit, ne-aţi garantat c-o să ni-l daţi în mînă, viu şi nevătămat, în casa asta ; şi cînd colo, unde-a şters-o ? Asta-i tot talentul dumneavoastră nemaipomenit ? (Se întrevedea în spusele şi în surîsul sarcastic al veghetorului o rivalitate profesională.) Adăugă : Vom aduce lucrurile la cunoştinţa cavalerului Flaminio, care v-a ocrotit pînă astăzi, fiindcă-aţi ştiut să-l duceţi de nas şi pe el ; o să vă văd cum o să vă descurcaţi ! Dar acum, haidem, căci e timpul. Iertaţi deranjul, domnişoară, iar cît despre dumneavoastră, Princivalle Malvegoli — încheie el, îngroşîndu-şi treptat glasul — e destul să aflaţi că sînteţi pus sub urmărire ; că sînteţi supravegheat ; că dacă o anumită persoană a trecut pe-aici în noaptea asta, va fi o adevărată nenorocire şi pentru dumneavoastră, iar dacă mai ştiţi şi calea pe care a luat-o, vă jucaţi cu viaţa ! Am spus ! Să mergem ! Viaţa, Princivalle Malvegoli ! Să mergem !

Echipa de poliţişti ascultă de comandă, ascunzîndu-şi supărarea pricinuită de pierderea prăzii sub mutrele încă şi mai sălbatice, mai ameninţătoare şi mai dispreţuitoare la adresa lui Malvegoli, care îi văzu trecînd unul cîte unul, ca pe nişte arătări de coşmar. Şirul îl încheia denunţătorul, pe al cărui chip supărarea comună şi orgoliul de împrumut şi umilinţa lui proprie de turnător care dăduse greş se întregeau cu o încruntare moralizatoare spre ruşinarea tatălui nevrednic şi a fetei destrăbălate, iar totul, deşi lugubru, a fost ceva rar de văzut şi în stare să stîrnească rîsul.

Nefericitul de Princivalle nu mai vedea şi nu mai simţea nimic altceva, afară de ruşine. Argia îşi regăsise, sau nu-şi pierduse de loc filozofia naturală de curvişţină destoinică, sigură de puterile ei în orice împrejurare şi în orice catastrofă ; şi se şi gîndea că după zarva din noaptea aceea nimic nu era mai nimerit, deocamdată, decît un somn bun, în stare să-i refacă puterile şi să-i lumineze hotărîrile de-a doua zi. Îl văzu pe taică-său prăbuşindu-se pe un scaun, bătîndu-şi puternic fruntea cu palmele, ca unul care înţelege tîrziu că a înţeles prea tîrziu şi, ieşind din odaie, fără o vorbă şi fără o privire. Voia să alerge, dar se clătina. Argia se luă după el şi, fiindcă ieşea în frig fără nimic pe spate, îl ajunse pe scări, îi puse pălăria pe cap şi-i acoperi umerii bătrîni cu pelerina, fiindcă, în felul ei, fusese întotdeauna o fată bună. De ce

care atîtea mofturi ? Cu un suspin de supărare resemnată, căci, oricum, într-o zi sau alta tot trebuia să se petreacă ceva neplăcut, care să-i deschidă ochii lui taică-său, se îndreptă deci către odaia ei, iar suspinul şi începuse să se termine într-un căscat nestăpînit. Or nu erau şi patul cald şi moale, şi odaia bine mobilată atît pentru somnurile adînci cît şi pentru celelalte îndeletniciri, motivele determinante ale atît de hotărîtei alegeri a meseriei căreia i se dăruise ?

Nenorocitul de tată rătăcea însă, pierdut şi năucit, prin oraşul scufundat în noapte, îngheţat şi pustiu, muncit numai de gîndul de a ieşi din el spre a nu fi prins de ziua aducătoare de ruşine. Nu-şi dădu seama cum de se făcu să fie lăsat să treacă prin porţile păzite de carabinieri papali şi de soldaţi austrieci. Îl ajută să treacă tocmai faptul că n-avea habar de nimic, că trecu drept printre ostaşii somnoroşi, că se strecură, fugind, prin uşiţa întredeschisă a porţii San Giovanni. Şi-avu atîta noroc, datorită zăpăcelii, încît santinela crezu că-şi şi arătase hîrtiile, ori că era un cunoscut al şefului de post. Mergea buimac prin cîmpie, încotro îl duceau picioarele, către Ponte della Pioppa ; fiindcă dacă şi-ar fi dat seama, n-ar fi cutezat s-o facă. Şi sosi acolo, sau mai degrabă se năpusti ; şi începu să se roage :

— Închide uşa, Lazzaro, închide măcar uşa !

Închise şi îi dădu rachiu ; Dosolina un castron cu lapte cald. Fu aşezat lîngă foc. Îşi venea încetişor în fire, nu fără să stăruie, între o sorbitură şi-o alta :

— Ascundeţi-mă ! Salvează-mă, Lazzaro ! Ascunde-mă, Dosolina !

— Da, o să te-ascundem, da — spuse Lazzaro — dacă e nevoie, o să te scăpăm.

— E nevoie, vai, dacă e nevoie ! În Ferrara mă aşteaptă tăierea capului.

— Dar pentru ce ? întrebă Lazzaro, schimbînd pentru a doua oară cu Dosolina o privire plină de milă şi îndoială.

— Fiindcă am făcut revoluţia, am strigat în piaţă, iar... iar Franţa ne părăseşte !

— Ei, grăi Lazzaro, cu o ridicare din umeri — s-a aflat şi pe-aici că revoluţia voastră n-a făcut gaură-n cer ! Ai strigat şi dumneata în piaţă ? Şi vrei ca pentru atît de puţin lucru guvernul să-l deranjeze pe călău ca să-ţi taie capul ? Nu spun, adăugă el, cuprins de un pic de mînie, că ălor care se

lasă băgaţi în asemenea încurcături, fiindcă au poftă să strige-n piaţă, nu le-ar sta bine-n colivia învinuiţilor, dar capul, ehei ! Iar Franţa, ce amestec are ? Ai vrea ca Franţa să se ocupe de dumneata ?

— Dar sînt un fruntaş, unul dintre cei de mare vază, un conspirator, prieten cu conspiratorii, cu fruntaşii partidului... Nu — adăugă el, ca prins asupra faptului şi pocăit — nu, nu e vorba de asta ; e vorba că în Ferrara nu mă pot întoarce, niciodată ; mai bine să mor decît să mai mă-ntorc acolo ! Vai, eu îl credeam prieten pe domnişorul ăla... Ruşine, ruşine ! Cu părul ăsta alb ! Numai eu să n-am habar de nimic, tocmai eu, la vîrsta asta, să fiu necinstit, de fiica mea, necinstit ! De asta, ascundeţi-mă ; căci mi-e ruşine ; de asta, da ! Oh, Dosolina, avea dreptate maică-ta, iar eu v-am făcut să suferiţi şi să vă chinuiţi, am fost ruina familiei şi n-am înţeles niciodată nimic. Iar vina este în întregime a mea, chiar şi pentru felul în care a terminat nenorocita aia de Argia. Vina e-a mea, a mea...

Era strigătul unuia care-şi dă duhul ; iar lacrimile rare şi firave, de parcă nu puteau să iasă din ochii obosiţi şi nici să curgă pe pielea zbîrcită, îţi făceau o milă nespusă.

— Tată, strigă fata, nu mai vorbi aşa, ai vorbit prea mult ! Iar mama, poţi oare să crezi că nu te-a iertat ? Nu pot să te văd plîngînd, tată, şi nici ea, de acolo din rai, nu plînge, nu face una ca asta !

— Are dreptate Dosolina — spuse Scacerni, cu o duioşie aspră — nu mai spune nimic, fiindcă am priceput totul. Iar dacă te mulţumeşti să stai aici, de-aci încolo, printre ţărani şi morari, te poţi socoti la casa dumitale ; fără fumuri orăşeneşti, dar cu inima deschisă. Iar acum, iartă-mă, dar trebuie să mă duc la moară, căci s-a făcut tîrziu, şi fiindcă veni vorba : dar dacă, pînă la urmă, zbirii te-ar căuta cu adevărat ? Trebuie să ne gîndim să te-ascundem.

— N-are importanţă, nu mă vor căuta, spuse Malvegoli, cu umilinţă. Erau idei, fantezii, da, fantezii ale acestui biet dovleac. Iar dac-ar veni să mă caute, înseamnă c-o să mă ducă la închisoare ; o să m-aleg cu cîteva zile ; şi-o să le merit.

— Spuneam eu că luminile acelea din primele zile ale anului nu vesteau nimic bun ! exclamă Dosolina. Ia te uită :

nenorociri peste nenorociri, și cine știe dacă s-a terminat! Biata lume!

Vorbind astfel, se referea la aurora boreală din 7 ianuarie, care dăduse prilej oamenilor din popor să facă numeroase și felurite pronosticuri. După asta continuă, necăjită:

— Spuneam eu? Uită-te: și cine știe ce nenorociri se vor mai întîmpla încă!

— În orice caz, Princivalle, spuse Scacerni, să sperăm că n-or să te caute. Iar tu, Dosolina, curaj. Am trecut ce-a fost mai greu!

Princivalle nu fu căutat, iar despre Argia nu se mai pomeni nici atunci, nici pe urmă; și nu se știu niciodată, la Ponte della Pioppa, că, intrată cu acest prilej în bunele grații ale unui personaj influent din consiliul provizoriu de conducere din Ferrara, folosi toate căile și toate mijloacele cu care-o înzestrase firea pentru a-și scoate tatăl de sub acuzația de complicitate și pentru a-l scăpa de orice necaz. Ceea ce nici nu fu greu, fiindcă nimeni nu visa să-l ia în serios, și așa se termină aventura politică a lui Princivalle Malvegoli.

Nu-i fu însă dat să mai trăiască decît cîțiva ani în mîhnirea aceasta; iar în primele luni, *padron* Lazzaro se întreținea deseori cu el în legătură cu faptele petrecute la Ferrara, în '31, care îl înfuriau și-i stîrneau curiozitatea, în timp ce lămuririle și amănuntele pe care le dădea socru-său, în loc să-l liniștească, îi întețeau și furia, și curiozitatea. Același lucru li se întîmpla și bătrînilor prieteni și cunoscuți din vecinătate și chiar din Guarda, care începuseră să vină mai des ca de obicei la clacă, la Ponte della Pioppa, mai zoriți decît dac-ar fi picat vreun povestitor de basme și istorii, în stare să aducă lumea de la o depărtare de multe mile, și fiindcă poveștile acestea, care le stîrneau curiozitatea, nu erau lucruri de dat în vileag la cîrciumă. Nu fiindcă în sătucul acela, pierdut sub digul Padului, oamenii ar fi știut cine știe ce în legătură cu anchetele și cu asprimea cu care guvernul papii Grigore îi chinuie pe liberali și pe libertini, dar auziseră vorvindu-se destul de multe despre asta și erau pe deplin încredințați de străvechea învățătură, potrivit căreia despre treburile guvernului nu se vorbește nici de bine, nici de rău. Pentru asta și pentru că, afară de Scacerni, erau neștiutori de carte, ar greși cine și-ar închipui că, în felul lor și din gură-n gură, nu primeau și nu schimbau păreri și știri, cînd

se credeau foarte siguri. Veneau deci la clacă şi ascultau, gravi şi atenţi, faptele ciudate şi vorbele încă şi mai ciudate.

— Dar în ce vă puneaţi oare nădejdea ? întrebă Lazzaro. Fiindcă înţeleg că pe soldaţii „cu cioc de lemn" puteaţi nădăjdui să-i snopiţi în bătăi, dar în Ferrara există Fortăreaţa, şi în Fortăreaţă stau nemţii, iar eu, care, ca fost ostaş al lui Napoleon, mă pricep în privinţa asta şi pot vorbi de război mai bine decît avocaţii ferrarezi, care n-au folosit niciodată alte arme afară de pana de gîscă şi de călimară, eu vă pot spune că în ce-i priveşte pe ostaşii austrieci, lucrurile stau cu totul altfel !

Se ştie cine erau cei „cu cioc de lemn", numiţi astfel din pricina unui anume scut al unora dintre trupele pontificale. Ascultătorii încuviinţau, dînd din cap. Iar el continua :

— Aşadar, în ce anume vă puneaţi nădejdea ?

— În „neintervenţie", răspundea Malvegoli, cu un altfel de glas faţă de vremea cînd ţinea discursuri în birtul „Pellegrino".

— Ce-i asta ? Un descîntec ?

Malvegoli dădea lămuriri în faţa acelor frunţi ţărăneşti, zbîrcite şi contrariate :

— Franţa celor trei zile glorioase din iulie...

— Ce face ? Vorbiţi turceşte ? Vorbiţi-ne pe limba noastră !

Continuau să i-o spună şi cînd înţeleseseră şi răsînţeleseseră, din dorinţa de a-l întrerupe şi de a-l chinui :

— Înainte de orice, Franţa e dincolo de munţi, iar Austria, în schimb, e dincoace de Pad (vorbea Scacerni). Şi-apoi credeţi că există pe lume oameni atît de cumsecade încît să-şi rupă oasele din iubire pentru aproapele lor ?

Rîdeau cu dispreţ ; Scacerni continua :

— Şi presupunînd că francezii ar fi venit să vă ajute, mare scofală aţi fi făcut ! Sub francezi, şi nu-i vorba de vreo poveste de pe vremea lui tata Noe, bieţii oameni o duceau mult mai rău ca acum. Dar vă convine să uitaţi asta, vouă, orăşenilor, fiindcă pe vremea aia vă îngrăşaţi !

— Eu, spuse Malvegoli, făcîndu-ţi milă, mă îngrăşam eu ?

— Nu vorbesc chiar de dumneata, fiindcă ai fost întotdeauna, iartă-mă, un neghiob. Dar despre iuţeala de mînă pe care-o aveau francezii, cînd era vorba să dea vreo pedeapsă, lasă-mă să vorbesc eu, care, copil fiind, l-am văzut pe taică-meu zvîrlit jos din clopotniţa bisericii San Giorgio !

Francezii, intervenea Dosolina, erau duşmanii lui Dumnezeu.

— Nu ne-ar trebui, în Italia, nici nemţi şi nici francezi, spunea Malvegoli, cu timiditate.

— Păi atunci, oameni buni, de ce nu staţi liniştiţi sub papa, care nu e nici francez, nici neamţ ?

— Păi fiindcă dacă vrea să fie puternică, Italia trebuie să alcătuiască o singură ţară, să fie unită ; e lămurit ?

— Chiar prea mult.

— Cum prea mult ?

— Fiindcă sînt înşelătorii de îmblînzitor de şerpi, iată de ce ! Şi ce-nseamnă aia Italia ? Ştie cineva ceva despre ea ? A văzut-o cineva vreodată ? Şi ce-nseamnă aia unită ?

— Pot să v-o explic, dacă mă lăsaţi să vorbesc, începea Malvegoli, dar celălalt :

— V-o explic eu, mai degrabă. Înseamnă că domnii s-au plictisit cu bunăstarea, o duc prea bine şi s-au îmbuibat. Nu e de mirare că li s-a încins sîngele şi că singure fetele nu mai sînt în stare să li-l răcorească ; ne înţelegem, fără să trebuie să spun mai mult. (Principale îşi plecă fruntea ; şi nu-i nevoie să spunem ce simţea în sinea lui.) Aşadar, domnii au poftă de ceva nou, ai ?

— Dar oamenii învăţaţi...

— Ajung acum şi la oamenii învăţaţi, şi-anume la avocaţi : vor guvernul pentru ei ? Dar cînd îl vor avea, vor plăti ei birurile şi taxele ? Se vor duce ei la război ? Ori vor face ca şi rîndul trecut, chiar pe vremea francezilor ? Noi, ăştia, de la ţară, nu ştim prea multe lucruri, şi de aceea avem ţinerea de minte bună. Guvernul oamenilor învăţaţi a ştiut să vină cu biruri şi cu recrutări mai multe ca oricînd. Ascultă-mă pe mine, omule : peştele cel mare-l înghite pe cel mic. Puneţi conţopiştii la guvern şi-o să vedeţi că fac la fel cu ceilalţi. Şi, pe urmă, ăştia care sînt acum la guvern au mîncat, în orice caz ; cei noi, care-ar urma să vină, ar aduce cu ei o foame neostoită : ce avantaj au cei care, şi într-un caz, şi în altul, trebuie să le dea de mîncare ?

— De vreme şi de stăpînire cată să nu-ţi ieşi din fire ! spunea Dosolina, folosind o altă zicală bătrînească.

Scacerni, de altfel, fie chiar numai din pricina furiei, nu putea sta fără să rumege-n minte şi fără să frămînte vorbele acelea în legătură cu Italia, cu libertatea, cu unirea şi cu ne-

atîrnarea, apărute la Ponte della Pioppa cu atîta timiditate şi cu atîta umilinţă, şi primite atît de nevrednic.

— Ştii dumneata ce e aia, spunea el, năpustindu-se din nou asupra socrului, ce e aia Italia ? E tot ca şi moara aia cu abur pe care voiai s-o pui pe picioare ca să ne nimiceşti pe noi, pe morarii ceilalţi.

— Ar fi fost spre binele tuturor, protestă Malvegoli, spre binele general, pentru progresul ţării.

— Eu caut să nu-mi fie mie mai rău ! Şi nu vreau să mă ruinez eu, ca om, pentru binele tuturor ! Şi pe urmă, mi-ai explicat cum merge moara asta cu aburi şi sînt sigur că ar strica făina, şi că ar arde-o, în timp ce-o macină.

La auzul acestor cuvinte, feţele celor din jurul vetrei, ca şi-ale celor de mai departe, de afară, din bătătură, deveneau atît de întunecate şi de duşmănoase, încît Malvegoli nu cuteza să apere moara cu aburi şi progresul.

— Născociri şi scorneli de-ale diavolului, grăi Dosolina.

— Le născoceşte răutatea oamenilor, spunea Lazzaro, mai ales ca să producă zarvă şi să pescuiască în apă tulbure. Unii au totul de cîştigat şi nimic de pierdut, iar alţii au mintea plină de aburi şi de fantasmagorii : minţi făţarnice şi minţi scrîntite.

— Cum era a mea, spune măcar ce gîndeşti, căci mi-o merit.

Dar iată că supunerea aceasta umilă şi ruşinată a socrului îl irita pe ginere mai mult decît înfumurarea de altădată, şi mai mult decît o înfruntare deschisă, în vreme ce Dosolina, ca fiică, plictisită şi necăjită să tot audă cum era lovit şi pedepsit fără apărare, sfîrşea prin a-l chinui şi ea. Iar dacă i-ar fi lipsit argumentele proprii, i le-ar fi furnizat predicile preotului ajutător al lui *don* Bastiano Donzelli, bătrîn acum şi istovit : ale lui *don* Giuseppe Romagnoli, care era tînăr şi plin de un zel sincer, stimulat de instrucţiunile superioare, care prescriau să se insufle în cei credincioşi sila faţă de stricăciunea oraşului, ura faţă de liberali şi faţă de libertini, faţă de erezia progresului.

— E adevărat deci că nu cred nici în Dumnezeu, nici în papă ? întreba Dosolina.

— În papă nu, nu prea cred.

— Straşnic ! Dar în Dumnezeu ?

— Am auzit că unii, cei mai cutezători, cei mai înflăcărați...

— Vorbește, spune mai departe.

— Ăia, nici în Dumnezeu.

— Din rău în mai rău ! Lucruri menite să-i încleștеze gura celui care le repetă.

— Nu mai mă pune nici tu, atunci, să le repet, răspundea tatăl, jumătate supărat, jumătate rugător. Dar ea :

— Și dumneata, tată, cu astfel de oameni umblai ? Și te mai miri că s-a întîmplat ceea ce s-a întîmplat ? Din viperă nu s-a născut niciodată altceva decît tot viperă, iar dumneata ți-ai crescut-o la sîn.

— E-adevărat.

— E-adevărat însă și că ăștia fac orgii și chiolhanuri în Vinerea Mare ?

— Eu n-am fost niciodată la așa ceva.

— Așadar e adevărat. Și că beau din vase sfințite ? Și că-l supără pe Domnul nostru Isus Cristos, pîngărind sfînta cuminecătură ? Că dac-ar putea, ar face mai rău decît evreii ?

— O fi fost vreun furios, vreun disperat, și nu de aici, din Ferrara, ci dinafară, de prin Romagna, unde oamenii au sîngele mai fierbinte.

— Slabe scuze ! E destul o oaie rîioasă, ca să molipsească toată turma, cum spunea mai ieri și *don* Giuseppe al nostru, cel de treabă. Oamenii care nu respectă nici pe Dumnezeu, nici sîngele lui Cristos, aveau să te respecte pe dumneata și sîngele dumitale : frumoasă pretenție !

Oameni buni și de ispravă, și ea, și bărbatu-său, care, pînă la urmă, demonstrau încă o dată că dacă le vine oarecum, greu să nu-i pizmuiască niciodată pe cei necinstiți (și se auzea totuși spunîndu-se, cînd și cînd, că nevrednicei de Argia îi mergea bine în viciu și-n rușine, cu casa pusă la punct, cu trăsură cu cai și slugi), celor cinstiți le e foarte greu să nu se prevaleze de cinste, pentru a-l chinui pe cel căzut în greșeală, cum era cazul cu prăpăditul de Principalle. Pe deasupra, i se mai ruinase și sănătatea, fiind chinuit de neputințele cele mai umilitoare și mai grele ale bătrîneții ; și se rușina s-o spună, mai ales fiindcă-i părea rău s-aducă necazuri și încurcături în casa în care mînca pîine de pomană și de milă. De la o vreme, căutînd un pic de mîngîiere în dragostea nepoțelului Giuseppe, mai trebuia să-și dea seama

şi că, în băiatul acesta, dispreţul faţă de săracii şi neputincioşii ca el era o necesitate firească şi o vocaţie. Prea prinsă de grija ca bătrînul păcătos să dea garanţii că-şi schimbase credinţele şi că se căia cu adevărat, fata nu-şi dădea seama de suferinţele acestuia.

Preotul cel tînăr, mai mult zelos din fire decît inteligent, şi stimulat de instrucţiunile ce puneau din nou în vigoare „comandamentele politice" ale cardinalului Rivarola — întru pedepsirea şi asuprirea neconformiştilor — cu folosirea, chiar abuzivă, a practicilor religioase, ca dovadă şi ca încercare, *don* Giuseppe Romagnoli, preotul cel tînăr, nu era numai aspru, dar şi chinuitor faţă de bătrînul care de-abia se mai ţinea pe picioare şi care se înapoia de la desele spovedanii îngrozit, tulburat, dezolat. Şi se părea că nu s-ar fi căit de ajuns şi că nu s-ar fi lepădat de credinţele lui.

Vechile necazuri ale statului pontifical, ca şi nenorocirile recente înrăutăţiseră încă de la început situaţia cîrmuirii lumeşti a papii Grigore al XVI-lea pînă-ntr-atît, încît îngreunarea birurilor, lipsurile şi scumpirea celor de trebuinţă începură să fie simţite şi prin sate de către ţăranii cruţaţi de obicei de aceste urmări, tocmai fiindcă duceau lipsă de bani şi erau deprinşi ca, în sărăcia lor, să se descurce singuri. Preoţii şi călugării îi învăţau să dea vina pe dezordinile provocate de nelegiuiţii de liberali, aducători de foamete. Nu mai lipsea decît astea ; şi se adăugară ani de suferinţă, cutremure, în cele mai multe părţi ale statului, intemperii, pretutindeni recolte slabe. Guvernul trebui să scumpească sarea ; iar acolo, pe Pad, unde necontenit era uşor de făcut confruntarea cu viaţa mult mai bună pe care o duceau cei săraci sub împăratul Francisc, acestuia i se spunea „Francisc pîinişoară", erau pizmuiţi cei de dincolo de Pad, şi nu puţină lume striga :

— Trăiască „Francisc pîinişoară" ; jos cu liberalii !

Se spunea că nelegiuirea libertinilor îl supărase pe Dumnezeu, care pedepsea.

Bătrînului Malvegoli nu-i rămînea altceva mai bun de făcut decît să părăsească lumea aceasta. Avu grijă natura, în chipul cel mai liniştit şi mai blînd. Într-una din dimineţi, cînd văzură că nu se mai ivea şi se duseră să-l trezească, îl găsiră în pat, şi parcă dormea : ca să nu se mai scoale niciodată.

În rest, în Ferrara şi prin satele ei, nu s-a ajuns nici măcar pe departe la acele sălbăticii ale reacţiunii din pricina cărora Faenza şi cartierul reacţionar Urbecco şi-au cîştigat o faimă cumplită şi înspăimîntătoare. Pretutindeni, de altfel, şi de-o parte, şi de alta a taberei, părerile politice se preschimbau în patimă şi în furie. Partidele şi alicele, atît ale asupriţilor cît şi ale asupritorilor, se ticăloşeau şi se sălbăticeau în crime şi-n răzbunări. Erau grupurile ilegale şi echipele de cuţitari cărbunari şi liberali, erau centurionii şi voluntarii gregorieni şi reacţionari: funeşti, unii, pentru libertatea ai cărei campioni erau, iar ceilalţi pentru religia şi pentru guvernarea pe care le apărau cu mijloace atît de josnice, stîrneau nelinişte şi spaimă atît unii cît şi ceilalţi, chiar acolo unde, ca la Ferrara, de pildă, nu se sălbăticeau de-a dreptul.

Chiar în Ferrara însă lipsurile erau grele, iar zăpăceala era mare. Prolegatul, monseniorul Asquini, nu dorea centurioni şi voluntari gregorieni, asemenea celor care dezonorau şi chinuiau Romagna şi Le Marche prin excese de care se foloseau austriecii, intervenind în sprijinul guvernării papale, pentru a demonstra şi a grăbi anarhia şi neputinţa puterii ei lumeşti, pentru a transforma ajutorul în protectorat, iar tutela în cucerire. Şi ei îi defăimau pe preoţii aflaţi la conducere; iar acel necioplit şi supărător monsenior Asquini, care pricepuse lucrul acesta, pentru a păstra ordinea publică fără nelegiuirile sectare şi fără abuzurile sîngeroase ale reacţiunii, se vedea nevoit să se arate îngăduitor, poate mai mult decît îl îndemna firea, faţă de abuzurile şi samavolniciile unei poliţii care, nesinceră, coruptă şi venală, asuprea tocmai datorită slăbiciunii ei. Pe de o parte, preocuparea neclintită de a nu pierde conducerea îl expunea pe prolegat la un ridicol neîntrerupt; pe de altă parte, tot ea îl obliga să îngăduie, în dauna cetăţenilor, şi chiar a autorităţii sale, samavolnicia trufaşă, jignirile şi necazurile pe care i le făceau forţele sale armate: carabinierii şi dragonii elveţieni, lefegiii. De fapt miliţiile papale se arătaseră şi se arătau atît de viteze faţă de cei neînarmaţi, şi atît de dăunătoare, încît liberalii înşişi, ca şi toţi cei cinstiţi, erau tentaţi să prefere străşnicia austriacă, aspră, dar legală; iar la Ferrara, într-o seară, populaţia oraşului s-a dus să-i facă o demonstraţie de simpatie comandantului Fortăreţei, care intervenise pentru a curma una din obişnuitele samavolnicii de care erau vinovaţi şi militarii, şi

poliția, și clericalii. Generalul, care se dusese la culcare, a ieșit în papuci și-n haină de casă, pentru a mulțumi.

Pe deasupra, milițiile se certau între ele în mod scandalos ; și erau atît de credincioase, încît se spunea că, printre elvețieni, în parte protestanți, ar fi luat naștere o lojă masonică. Protestanți, fracmasoni și mercenari ai papii : se înțelege de cît folos putea să fie o asemenea adunătură pentru prestigiul autorității. Chiar și prin sate, patrule pontificale, puse pe tîlhării și nedisciplinate, precum și dezertori elvețieni, plecați deseori din Ferrara spre țara lor, în grupuri hămesite și violente, își făceau rost de mîncare, pe unde treceau, de pe la țărani, și răspîndeau nemulțumire și neliniște. „Trăiască Francisc pîinișoară !" — pe nesimțite și degrabă, strigătul nu se mai dovedea chiar atît de dușmănos față de liberalii risipiți și oprimați cît față de guvernarea papală, chiar în rîndurile poporului, unde se făcea comparația despre care am vorbit, în regiunile în care Austrici îi stătea cel mai mult la inimă să se întindă și să se împlînte.

Văzuse bine cardinalul Consalvi : ocrotirea austriacă însemna pentru Sfîntul Scaun un leac mai primejdios decît boala. Acel ultim reprezentant al tradiției de independență politică papală, secretarul de stat al lui Pius al VII-lea, spusese lucrul acesta în '15, înapoindu-se de la Viena, unde apărase tradiția aceea și independența, mai compromise de tutela cea nouă decît de persecuția lui Napoleon, căruia papa și el fusese în stare să i se împotrivească. Fructul mai amar pentru guvernul pontifical se cocea în anii aceia, imediat după revoluția din '31, atît în provinciile Bolognei și Ferrarei, unde cardinalul Spinola, legatul papal și prolegatul Asquini, nevoind să-și piardă autoritatea, culegeau ură și nume rău, cît și în Romagna, unde aceeași autoritate se discredita și pierea, întărind și tolerînd gloata retrogradă, ce-și arăta în chip turbulent atașamentul față de papa.

E drept că excesele la care se deda aceasta, stîrnind și pregătind zilnic o anarhie tot mai mare, îi avertizau totuși pe cei mai importanți și mai sălbatici dintre făptași, pe fruntașii cei mai detașați, cît de puțin preț puteau să pună pe ocrotirea acelei autorități pe care ei înșiși o nimiceau, în ziua cînd ura ar fi urmat să explodeze și să se răzbune. De aceea,

chiar cuțitarii contrarevoluționari, în puținele dăți cînd se puteau trezi din visul sălbatic în care vorbeau aiurea despre măcelărirea tuturor liberalilor, nu-și mai puteau închipui o altă scăpare finală decît prin forța austriacă, în stare să se substituie slăbiciunii papale.

O licărire de cumințenie îi îndemna să considere pierdută însăși cauza care genera orbirea unei asemenea uri. Înclinarea către trădare devenea deci fatală în cei care se dădeau și se socoteau adepți ai papii, din categoria celor cruzi, sau din categoria celor intransigenți : printre cei dintîi, un anume Virginio Alpi, căpetenie vestită de centurioni gregorieni și de voluntari contrarevoluționari din Faenza și din Forli ; printre cei din urmă, cel despre care am auzit că se numea cavalerul Flaminio, căpetenia ultrapontificalilor din Ferrara ; și era aceeași minte ascuțită, care făcuse ironii pe seama principiului neintervenției, îndreptat împotriva tunurilor. Iar numele lui de familie îl vom face uitat, căci povestirea nu-i simte nevoia și trecîndu-l sub tăcere ni se pare că menajăm amintirea unui om care, indiferent de păcatele lui, a murit ca victimă a unei nelegiuiri, în vreme ce Alpi nu și-a pierdut viața din cauza crimelor săvîrșite, iar numele său de familie a cunoscut publicitatea unei condamnări pentru delict de drept comun.

Cei doi bărbați vor apărea însă din nou în povestirea noastră și de aceea este important să spunem că primii ani ai papii Grigore și restaurarea puterii lumești absolute, după mișcările de scurtă durată din '31, îndepărtîndu-i sufletește pe toți cîți ar fi dorit reforme și înverșunîndu-i pe cei care doreau revoluție, îi făceau de altfel să încline spre necredință — îndemnați fiind la aceasta de spaimă și de ură — pe înșiși funcționarii pontificali, dezamăgiți sau ignoranți, dintre care Austria și-a putut recruta atîția agenți și spioni, ca și pe reacționari, printre care aceeași Austrie putea să se bizuie că va găsi agenți provocatori și unelte ale politicii sale. Există în această întîmplare o lăscaie de logică politică și de morală, ținînd seamă de chipul în care cei leali trădau lealitatea : legitimiștii, însuși principiul legitimității ; retrograzii, credința ; pontificalii, pe papă, din pricina păcatului originar de a fi mai catolici decît papa, și din vina, veșnic fără putință de ispășire, a turbulenților și a sectarilor, de a fi făcut apel la o putere străină.

În ce privește personajele modeste și fără amestec în treburile statului ale povestirii noastre, e bine să spunem că persoana influentă de care Argia Malvegoli fusese luată sub ocrotire, după fuga amantului ei, Ghiaurul, nu era altul decît cavalerul Flaminio.

V

Principalle Malvegoli fusese dus în cimitirul din Guarda, iar Dosolina pusese să se citească mai multe slujbe, întru odihna sufletului lui. Un om de ispravă, spunea toată lumea, în ciuda numeroaselor lui trăsnăi ; un om de ispravă, care știuse să se lipsească de o viață îndestulată, ca să rămînă cinstit. Lui *padron* Lazzaro i se întîmpla deseori să-l revadă mort, cu înfățișarea lui modestă și senină, parcă spunînd : „Nu mai supăr pe nimeni".

Simțea atunci nevoia să-și spună încă o dată că nu avea ce să-și reproșeze în privința felului în care se purtase cu socrul, care, să nu mai vorbim, săvîrșise atîtea prostii și spusese atîtea aiureli. În privința acestora, devenea tot mai aspru, nu numai din pricina ansamblului împrejurărilor prin care trecea statul, și care, după cum s-a spus, aveau legătură și cu modesta lui situație de morar, ci și pentru că aiurelile acelea se auzeau mult mai puternic decît atunci cînd erau rostite de glasul celuilalt, pe cînd era încă viu, și-l iritau mai mult acum, cînd nu-l mai putea contrazice ; iar docilitatea lui Malvegoli, cel pocăit, nu mai avea cum să se șteargă după chipul acela mort, care continua să-i vorbească în gînd. Fapt este că noutățile acelea în legătură cu o Italie unită, independentă și liberă, care, aflate altfel, dacă asta ar fi fost cumva cu putință, i s-ar fi șters pînă acum din minte, rămăseseră acolo ca să-l tulbure, iar furia le păstra vii ; ca să le blesteme măcar, și ca să-l facă să priceapă, vorbind cu el însuși, și în felul său, cum de se putuse ca un om învățat să ducă o viață caraghioasă și să moară ca un neisprăvit. Dar, continua el să vorbească de unul singur, despre morți nu trebuie nici să vorbești și nici să gîndești ceva rău ; iar celălalt murise totuși ca un om cumsecade și ca unul iertat de păcate. În

sfîrşit, din pricina acelui simţămînt de independenţă, de loc italiană, şi nici măcar pontificală, ci numai de om al fluviului, şi care se născuse o dată cu începuturile meşteşugului său, în vreme ce se afla la Occhiobello, *padron* Lazzaro nu s-a hotărît niciodată să spună, şi nici nu-i plăcea să audă spunîndu-se „trăiască", nici pentru „Francisc pîinişoară". şi nici pentru Ferdinand, care i-a urmat în '35. Nemţii, „găliganii" să fi rămas dincolo de rîu, gîndea el, ca să nu mai spunem că în strigătul acela era ceva josnic, cu care nu se împăca de loc.

Vom conchide că aflase de numele Italiei, la fel cum aflase şi de noutatea cealaltă în legătură cu moara cu abur, dar în sfîrşit, aflase : iar dacă li s-ar răpi privilegiul de a irita şi de a scandaliza, ideile şi-ar pierde eficacitatea şi, ca să spunem astfel, vioiciunea. Sărmana patrie, străveche şi nouă, trecută şi viitoare, obiect, în anii aceia — ca nicicînd altădată — de insulte şi de scandal ! Între timp, anii treceau unul după altul, iar *padron* Lazzaro putea să treacă drept unul dintre cei mai bătrîni de pe fluviu, printre morarii de pe Pad, care — ca şi cărţile înseşi, după cîte spuneau persoane pricepute în aceste lucruri — nu mai văzuseră şi nici nu ţineau minte ca Padul să stea atîta vreme şi atît de mult deasupra semnului, ca în lunile octombrie, noiembrie şi decembrie ale anului '39. Se mai adăuga şi Panarul, cu umflările lui furioase şi, pînă la urmă, cele două ape se revărsară împreună mai sus de Bondeno : în unele sate se mai vedea doar vîrful clopotniţei ; restul ţinutului ferrarez supus Padului se alese doar cu spaime îndelungi şi repetate ; două luni pline de supărări şi de alarme.

Padron Lazzaro adăpostise moara San Michele în spatele intrîndului de la Guarda, ferită de năvala apelor şi de obiectele uriaşe pe care acestea le transportau. Existau temeri, în caz de inundaţie, pentru casa din Ponte della Pioppa, dar revărsarea de lîngă Bondeno, cu ruinarea acelor nenorociţi de la deal, veni să uşureze primejdia pentru cei ce stăteau cu sufletul la gură, în vale.

Pe puntea morii San Michele nu toate lucrurile mergeau cum trebuie. Malvasone, îmbătrînit şi surd, nu mai era de folos într-un meşteşug care cerea o ureche atentă. Nici vorbă de clopoţel ! Ar fi trebuit salve de puşcă, dar şi mai rău era faptul că bietul om se încăpăţîna să spună că se simţea foarte

bine şi că făcea faţă la orice fineţe a meseriei, supărîndu-se îngrozitor dacă i se făcea vreo observaţie.

Şi i le făcea Giuseppe Scacerni, stăpînul cel tînăr, care crescuse, ajungînd un tînăr fără suflet, asemănător cu vînturile acelea uşoare, care nu se simt, nu se ştie încotro suflă, şi îngheaţă, iar omul, fără să-şi dea seama, se alege măcar cu gîtul înţepenit sau cu o răceală. Grăscior, mai mult pitic, cu picioarele subţiri, pîntecos încă de pe acum, aproape blond, cu pielea gălbejită, avea ochii neplăcuţi ai albinosului, tiviţi cu roşu şi lăcrimoşi ; figura ar fi părut searbădă fără întîlnirea dintre trăsăturile de iepure de casă şi căutătura de pisică turbată.

Pe un asemenea chip se citea supărarea arţăgoasă, prostia amestecată cu şiretenia şi plăcerea de a oferi dispreţ pentru dispreţ, dezgust pentru dezgust.

Nu putea să sufere meseria de morar, dar îşi însuşise atît de bine şi de repede toate tainele ei, încît, fără să fie un bun meşteşugar, era în stare, de minune, să-i păgubească şi să-i jefuiască pe clienţi, să-i umilească şi să-i mustre pe subalterni : prima lui victimă, Malvasone, care vedea de pe-acum în faţa ochilor clipa cînd, dat afară de la San Michele, avea s-ajungă cerşetor la bătrîneţe ; iar apoi, Schiavetto, care-şi rodea zăbala din respect faţă de *padron* Lazzaro. În cele din urmă, Giuseppe începu să facă exerciţii chiar asupra lui taică-său, care nu ştia dacă trebuia să se mire sau să se înfurie. Problema pentru ranchiunosul acela nesuferit era veşnic aceeaşi : cu bruma lui de minte răutăcioasă să descopere camete, tertipuri necinstite, economii meschine şi bănuieli ticăloase faţă de toţi şi de toate. Scacerni ridica din umeri :

— Nimic de spus, eşti născut anume ca să te faci iubit !

— Cîtă vreme oamenii mă urăsc, e semn că n-au izbutit încă să mă înşele.

Tatăl protesta indignat :

— S-ar zice că te-ai născut bătrîn, şi încă un bătrîn viclean şi rău ! Uită-te la mine, care n-am fost înşelat, şi mi-am croit drum, cred că pot s-o spun, fără să mă fac urît de oameni.

Îi răspundea o figură neîncrezătoare ; un zîmbet de îndoială, de-abia schiţat, se transforma apoi într-unul de compătimire şi de batjocură ; în cele din urmă veniră şi demonstraţiile : ici se cheltuia prea mult, de dincolo se scotea

prea puțin. De pildă ? Iată : atîția scuzi călăfătuitorului din Crespino în plus față de ceea ce ar fi costat întreținerea dacă i-ar fi încredințat-o lui cutare din Polesella, sau lui cutărică, din Francolino. Întrerupea Scacerni, tatăl :

— Ce știi tu ?

— Du-te de te informează dumneata personal.

— Dar mi-e prieten, călăfătuitorul din Crespino.

— Aha, un prieten, răspundea băiatul, evaziv.

— Sînt de acord că în privința lucrului nu mai e omul de altădată, totuși...

— Totuși cere să fie plătit ca altădată, și chiar mai mult.

— E totuși un lucrător foarte bun.

— Nu mai bun decît cei despre care am vorbit.

— Nu spun asta, dar spun și o repet că e un prieten, care — dacă vrei s-o știi — mi-a reparat moara, după stricăciunile din ziua aceea în care te-ai născut tu, și care mi-a făcut credit într-o vreme cînd toată lumea mă socotea la ananghie.

— Nu ne rămîne atunci decît să tragem nădejde c-o să moară curînd.

— Ce fel de vorbe sînt astea ?

— Îți arăt cum stau lucrurile cu unul dintre ăia care te iubesc, iar dumneata îmi răspunzi cu basme de povestit copiilor, la clacă !

— În sfîrșit, la vîrsta mea, nu mai vezi cu plăcere mutre noi.

— Asta e altă poveste : dumneata ești stăpîn.

Iar discuția se repeta în legătură cu pietrele, și cu sculele, și cu uiumul, și cu prețul măcinișului. Toți morarii scumpeau, afară de ce furau, iar el...

— Eu, răspundea Scacerni, mîndos, sînt cinstit, s-o știi : am luat totdeauna prețul ăsta, și n-o să-l schimb.

— Asta e altă poveste : dumneata ești stăpîn. Dacă vrei să fii încă și mai iubit, micșorează-l chiar. Vei da, oricum, faliment, dar vei vedea cît de mult te vor iubi !

Scacerni, care se poate spune că trăia în afara lumii, avînd prea puțină nevoie de bani, și dîndu-i Dosolinei cîștigurile ca să le investească în moșioară și-n grajd, Scacerni, deci, se informă pe ici, pe colo, și află că prețurile se urcaseră într-adevăr, ca urmare a sărăciei locale și a avîntului financiar și industrial european, care, în anii aceia dintre '30 și '48, a fost atît de măreț. De asta tînărul Scacerni nu știa, dar de

scumpire își dăduse seama chiar în Guarda, atît de departe de lume.

— Doar n-oi fi vrînd — grăi tatăl, puțin cam încurcat, către fiul cel pretențios — ca la vîrsta mea să mă apuc să scumpesc ? Sînt toți clienți vechi, oameni cu care trăiesc de zeci de ani, și trăiesc în chip pașnic, prietenește.

— Așa ? Ai o groază, dar o groază de prieteni !

— Atît de mulți — își pierdu Scacerni răbdarea — încît, fiindcă nu poți nădăjdui să moară repede toți, nu-ți rămîne decît să tragi nădejde să mor eu.

Ce-i răspunse celălalt ? Rece-ca un sloi de gheață :

— Asta e altă poveste.

— Dacă n-aș avea prea multă stimă pentru maică-ta... începu Lazzaro scos din țîțîni.

— Și ăsta e un lucru care nu mă privește.

— Cum, nu te privește ?

— Pe mine lucrurile mă privesc numai de cînd am venit pe lume și pînă cînd o voi părăsi : nici mai înainte, nici după.

— Nici mai înainte... spuse Scacerni, fără să-și dea nici el seama dacă era supărat ori uluit, dar cu o admirație plină de silă.

— Nici după, întocmai.

— Atunci nu mai știu ce să zic.

— Stăpîn ești dumneata.

Alte dăți însă, cînd își pierdea răbdarea, Scacerni îi reproșa că ar avea în vine un sînge rece ca al țiparilor ; spus în dialect : sînge de mușunache. Și adăuga :

— Și știi de ce ? Fiindcă la vîrsta ta nu-ți plac femeile ! Habar nu ai ce-nseamnă să te-nfierbînți pentru o femeie. De aia stai tot timpul numărînd fiecare gologan, iubind numai banii, făcînd doar socoteli. Zgîrcenia ar trebui să se preschimbe în femeie, ca să te-nsori cu oasele ei ; voi amîndoi ați aduce pe lume oftica !

Nu răspundea nimic, dar se supăra. Disprețul general pe care i-l arătau femeile era una din pricinile veninului care mocnea în el. Dosolina jura că femeile se răzbunau în felul acela, făcînd pe mironosițele și căutînd să se consoleze ca vulpea cînd n-ajunge la struguri, fiindcă pe băiatul ăla (îi spunea încă băiat) nu era nici una vrednică măcar să-l privească :

— Binişor, binişor : cine se-arată scîrbit, vrea să cumpere.

— Nu-i spune asta — zise Scacerni : e-n stare să se preţuiască în mai ştiu eu cîţi marenghi, scuzi, jumătăţi de scuzi, gologani, pînă la ultimul dinar, care e cea mai mică monedă a papii !

Iar Giuseppe zîmbea, verde-galben.

Fără să se ducă niciodată în grajd, căci ocolea cu dezgust mirosul urît, fără să se oprească niciodată să se uite cu atenţie la o brazdă semănată, verifica socotelile agricole ale maică-si cu aceeaşi măiestrie ca şi pe cele ale morii ; fapt pentru care, de altfel, ea era uimită şi fericită. Şi-n fiecare lucru găsea putinţa de-a economisi cheltuielile şi de-a spori veniturile. Pe măsură ce i se ascuţea mintea, se ivi un nou prilej de ceartă cu taică-său.

Lucrurile au început de la o deschizătură în gardul împrejmuitor, prin care, din vremuri uitate, cîteva familii treceau şi evitau un ocol plictisitor, spre a ajunge la şoseaua de pe digul cel vechi. Giuseppe o închise, puţin păsîndu-i de dreptul de folosinţă, şi condus numai de firea lui, care îl îndemna totodată să-şi pună-n cap să descopere ce era drept ori nedrept în legătură cu un cîrlig înfipt în fîntîna vecinului Annichini.

Fiindcă apa familiei Scacerni nu era prea bună de băut, Lazzaro şi vecinul — încă de la începutul stabilirii celui dintîi la Ponte della Pioppa — se înţeleseseră ca Dosolina să poată scoate apa din fîntîna foarte bună a lui Annichini, căruia, în schimbul îngăduinţei, Lazzaro îi dăruia peşte din fluviu sau îi măcina cîte o baniţă de grîu. Mai tîrziu, Dosolinei îi venise mai la îndemînă să trimită din cînd în cînd pe cineva cu un butoiaş, ca să-şi facă provizie de apă, pe care o ţinea într-o oală de pămînt poros, ca să se facă mai rece şi mai plăcută la gust. Pentru ca vasele să nu se amestece la fîntînă, cei din familia Scacerni foloseau o găleată a lor şi, ca să n-o trambaleze încoace şi-ncolo, argaţii se obişnuiseră s-o lase la fîntîna lui Annichini, agăţată de cîrligul acela care, după atîta amar de ani de cînd se luase acest obicei şi continua fără nici o bănuială, îi sări în ochi tînărului albinos Giuseppe.

— Cine-a înfipt cîrligul ?

— Eu l-am găsit acolo, zise Cîrlig-de-paie.

— Nu-mi mai aduc aminte, spuse Malvasone.

— Şi ce te interesează pe tine ? întrebă Scacerni, cînd ancheta ajunse pînă la el.

— Mă interesează, fiindcă apa din fîntîna noastră e rea.

— O s-o facă mai bună cîrligul de la fîntîna lui Annichini ?

— Îţi place să glumeşti ? Dumneata eşti stăpîn.

— Ţi-o spun însă că, după părerea mea, ţie îţi place să glumeşti.

— Pînă la un anume punct, fiindcă dacă lui Annichini îi trece prin minte să ne refuze apa de băut, ce ne facem ?

— Nu i-a trecut prin minte atîţia ani !

— Nu-i un drept.

— Ba e un drept, dacă trăieşti în pace cu vecinii, cum am făcut eu : o ţiglă îi dă apă celeilalte.

— Ei, şi cu proverbele astea ! Îţi spun şi eu un altul : Să nu ceri nimic.

— Dar cum sună mai departe, ştii ? Să nu ceri nimic, să nu refuzi nimic. Pare-mi-se că n-ai nimerit-o nici cu asta.

— O fi ; dar mă gîndesc că în legătură cu cîrligul ăla s-ar putea găsi un argument datorită căruia alde Annichini să nu ne mai poată refuza niciodată apa din fîntîna lor. Ar trebui să se ştie cum a fost înfipt acolo, şi cu ce înţelegere, şi de cine.

— Care dracu înţelegere ? Ce blestemăţii născoceşti ? A fost întotdeauna acolo.

— Întotdeauna înseamnă niciodată.

— Întreab-l tu, atunci, pe Annichini.

— El îşi are interesul său.

— Cel care l-a înfipt acolo a murit de cel puţin o sută de ani !

— Aşa ? Vecinul n-are alţi martori ?

— Ia ascultă, flecarule : ce rost au atîta frămîntare şi atîta tevatură, numai din dorinţa de a-l înşela pe-un om cumsecade şi pe-un prieten ? Ştii ce-o să-ţi spun ? Eşti mai supărător ca o bubă în...

Socoti încheiată orice discuţie, dar din amintita zavistie şi tevatură, cuvinte miezoase din vorbirea locală, ceva tot transpiră în afară ; Annichini scoase cîrligul din peretele fîntînii ; femeile, atît una, cît şi cealaltă, ţinură să-şi spună şi ele cuvîntul, iar zîzania pătrunse între nişte prieteni vechi. Iar Dosolina, ca să-şi apere băiatul :

— Un argument nu-i niciodată prost spus, dacă nu e prost înţeles.

— La dracul cu argumentele dumitale ! izbucni Lazzaro.

Între timp, de fiecare dată cînd erau nevoiţi să facă ocolul acela mai lung, ca să ajungă la şoseaua de pe digul cel vechi, oamenii ştiau pe cine se cădea să fie supăraţi, şi pentru necazul pe care li-l făcuse, şi pentru osteneală, şi pentru noroiul mai mare din anotimpurile celelalte.

În satele acelea dăinuia o rămăşiţă a acelei fantezii stranii, care i-a sugerat în vremi străvechi sculptorului porţilor Domului din Ferrara atîtea jivine pe jumătate oameni şi atîţia oameni pe jumătate animale, dăinuia, mai ales, faimoasa şi seculara spaimă de omul lup. Atunci, bătîndu-şi joc de faţa lui de iepure sălbatic, lumea îl porecli pe Giuseppe Scacerni, în glumă, „Iepurele Vîrcolac" ; şi jurau, rîzînd, că noaptea, în loc să se preschimbe drăceşte în lup şi să alerge peste cîmpii cu urletul înfiorător al lupului vîrcolac dornic să gîtuie trecătorii întîrziaţi, el trebuia să se mulţumească să se preschimbe în iepure şi cu un glas subţire, cu un scheunat ca de *barbastèl,* adică de liliac, să se năpustească asupra găinilor rătăcite de coteţ : Iepurele Vîrcolac.

Pentru născocirea asta, de care nu se mai putea descotorosi, se răzbuna spunîndu-le copiilor speriaţi de ochii lui de piază-rea c-o să-i mănînce de vii dac-o să-i prindă afară din casă după bătaia clopotului pentru rugăciunea de seară.

Povestea cu cîrligul nu a fost cea din urmă idee de felul acesta, iar Dosolina se supăra tot mai mult de paguba însemnată, de adevărata nedreptate care fusese săvîrşită netrimiţîndu-l să înveţe. Vina aceasta nu putea fi pusă pe seama tatălui, care nu se împotrivise ca Giuseppe, încă de copil, să înveţe cititul, scrisul şi cele patru operaţii, sub îndrumarea lui *don* Bastiano Donzelli, om cu puţină ştiinţă, dar darnic la loviturile cu vîna de bou sau cu linia peste buricele degetelor împreunate, lucru care, în grai şcolăresc, se chema „a ţine palma" şi era deosebit de usturător. Băiatul răbdase totul cu modestie şi cu resemnare atîta timp cît văzuse un folos în ceea ce i se preda, dar cînd ajunse la cele dintîi noţiuni de gramatică, artă liberală, şi îşi dăduse seama că, în ceea ce-l privea pe el, nu mai era de nici un folos să-şi risipească vremea şi să încaseze lovituri, refuzase să mai înveţe orice altceva, cu o hotărîre atît de dîrză şi atît de neclintită, încît, pînă la urmă, aproape că impunea respect. Dusese cu preotul o bătălie înverşunată şi obţinuse o biruinţă deplină, încasînd

în tăcere şi cu dinţii strînşi, cu capul plecat, cu privirea piezişă şi cu fruntea încăpăţînată, palme, numai peste gură, trageri de urechi, vîne de bou şi lovituri cu linia, iar la sfîrşit, drept rămas bun, un picior. Întrebat, între o repriză şi-o alta, răspundea prin două silabe :

— Nu ştiu.

— Adjectiv se numeşte cuvîntul care nu poate sta singur, ci se împerechează cu substantivul, cu care se acordă în gen. număr şi caz. Ai priceput ? răcnea *don* Bastiano.

— Nu ştiu.

— Ce-i aia : nu ştiu ? Ai priceput ? Da ori ba ?

— Nu ştiu.

— Repetă măcar ce-ai auzit. Doar nu eşti surd de loc !

— Nu ştiu.

— Dobitocul cel mai îndrăcit de pe lume.

Dîrzul analfabet îşi dădea seama că încercarea se scurta cu cît îl înfuria pe profesor mai mult şi cu cît se îndărătnicea mai tare de fiecare dată. Ca să reziste, cînd nu mai avea altă scăpare, se ajuta lătrînd ca un cîine la auzul muzicii ! O nimerise.

Scoţîndu-l însă de sub îndrumarea preotului, Lazzaro nu voise să-l trimită la şcolile din Ferrara, spunînd că şi în Guarda se arătase destul de măgar. Trebuie spus, de altfel, că — înaintînd în vîrstă şi-n judecată — Giuseppe Scacerni a avut de-a face cu avocaţi şi cu judecători şi toţi au spus că dacă meseria de avocat s-ar fi mărginit doar la chiţibuşuri şi meschinării, el ar fi dovedit în ea un adevărat geniu firesc, adăugîndu-se şi o nestînjenită capacitate de a susţine un lucru mincinos şi de a jura strîmb.

La moară, dacă pe Malvasone îl dispreţuia şi-l hărţuia în toate felurile, pe Schiavetto îl ura, şi nu atît fiindcă punînd firava afecţiune dintre tată şi fiu alături de cea săracă în vorbe, dar puternică şi plină de încredere, care-i lega între ei pe stăpîn şi pe argat, l-ar fi tulburat vreo umbră de gelozie sau de invidie filială, ci pur şi simplu fiindcă bănuia că taică-său ar fi vrut să-l treacă pe Schiavetto în testament. Se silise de aceea să-i facă ochi dulci, măcar atît cît putea Iepurele Vîrcolac, încercînd să-i inspire încredere, pentru a-l determina să profite de ea şi să fure, cu înduioşătoarea intenţie de a-l prinde asupra faptului şi de a-l nimici. Şi fiindcă

Schiavetto n-avea încredere, şi chiar dac-ar fi avut ar fi rămas cinstit, tînărul cel cumsecade îl ura c-o ciudă reţinută şi răbdătoare.

VI

Venise deci îndelunga umflare a apelor din '39, iar la bordul lui San Michele, ancorat provizoriu la adăpost, cei patru bărbaţi stăteau cu rîndul să păzească fluviul. Trei dintre ei îşi făceau de lucru sub galerie şi în jurul pietrelor, sau dormitau leneş şi fără chef de lucru, fiindcă vîntul — sirocco sau austru — care de două luni bătea necontenit, cînd mai apăsător şi plicticos, cînd mai desfăşurat şi furios, dar tot timpul înăbuşitor şi cald, apăsa creierul şi moleşea picioarele, obosindu-te şi făcîndu-te să năduşeşti după cel mai mic efort. Cel care stătea de pază pe puntea cea mică, rezemat cu spatele de perete, înfăşurat în pelerină şi ţinînd la îndemînă un cîrlig cu mîner lung, primea ploaia în plin şi se uita plictisit să vadă ce aduceau apele dar mai ales dacă vadul şi întăritura de la Guarda rezistau la roaderea fluviului, răbdător şi furios. Vadul acesta şi întăritura de gabioane reprezentau, într-adevăr, pintenul care ocrotea moara.

Dinspre mlaştină — unde apa năvălea uneori şi se răsucea întortocheată, învîrtindu-se chiar împotriva mersului ei, astfel că roata morii se oprea — se putea vedea ca şi de pe moară, scurgerea înspăimîntătoare a revărsării, fremătînd şi clocotind înfuriată împotriva pintenului, scrîşnind şi ţîşnind înapoi, fugind cu o dîră de învolburări şi de vîrtejuri, lacome şi pizmaşe, care trasau hotarul dintre apele vii şi adînci ale fluviului şi cele pe jumătate moarte ale mlaştinii.

Se iveau la suprafaţa apei şi se scufundau ca repeziciune obiectele cele mai felurite, iar cîte unul era împins de şuvoi în apa leneşă, răsucit îndelung, respins şi înhăţat din nou. Puteau să devină primejdioase, dacă o schimbare a fundului ar fi izbutit să prăbuşească asupra morii întregul şuvoi al apelor, sau numai o parte ; erau trunchiuri de copaci, bărci pierdute, mobile şi chiar căruţe de ale ţăranilor dijmaşi, fie căzute de pe digurile pe care oamenii se înghesuiau înspăi-

mîntați cu calabalîcurile lor, fie răpite de fluviu de pe prundișurile sau de pe ogoarele inundate ; erau stîrvuri de animale domestice și de vite, sordide și hidoase, îngrozitoare la vedere, prinse-n vîrtejuri și tîrîte de apă.

În timp ce privea fluviul, dezlănțuirea aceea a elementelor naturii îi aducea în amintire un lucru îndepărtat, pe care nu izbutea să-l identifice. Și nu-l identifică decît atunci cînd zilele acelui noiembrie vîntos deveniră atît de scurte și de întunecate sub norii mulți și negri, încît ziua părea să se ivească numai ca să se înnopteze. Asemenea zile îi aduseră aminte de Rusia. Vîntul lenevos, care umfla și împiedica scurgerea desperatului șuvoi al fluviului, care înghesuia apele adriatice în gurile Padului, contribuind astfel la ruina ținutului, era dușmanul oamenilor, aidoma gerurilor nemiloase din iarna aceea fioroasă a retragerii din Moscova. Iar Padul înșelător îl ducea cu gîndul spre Vopul ucigaș și spre ziua nenorocită din tinerețea lui aventuroasă.

Și iată că o ambarcație mare, mult mai mare decît cele obișnuite, venea în jos pe fluviu. Era o moară. Și fiindc-așa voi soarta, ocoli pintenul de care s-ar fi sfărîmat, și pentru o clipă, între clocotirea respingerii și valul șuvoiului liber, se legănă înspre duba mică și se bălăbăni spre duba mare, între două ape, întocmai ca un cal nărăvaș și dornic de goană, care se mută fremătînd de pe un picior pe altul, și tropăie din toate patru, și zvîcnește. Astfel o văzură, hurducată și împinsă de cele două ape spre pintenul în care izbea zadarnic fluviul, iar de îndată ce fu înhățată din nou de către curent și reintră pe firul apei, se clătină, se așeză de-a curmezișul, se înclină pe-o parte, așa că păru că va trebui să se răstoarne, înaintînd cu greu pe-o coastă. Nu apucă să meargă decît puțin, și mînată de fluviu se îndreptă cu prora spre malul din față al cotiturii, iar asta ar fi însemnat un lucru fără scăpare, dacă avîntul pe care i-l dăduse curentul apei nu ar fi abătut-o chiar atunci în apele trîndave ale mlaștinii. Schiavetto sări cu un odgon în luntrea cea mare, și ajungînd lîngă epavă, o ancoră. Pe urmă, vîslind toți patru, o traseră cu barca la loc sigur. Se aplecă însă spre duba mare, pe jumătate plină cu apă și îngreunată de pietre ; de altfel, deși de construcție veche, părea puternică și bine păstrată. Ca să nu se scufunde, trebuia trasă urgent pe nisip, ceea ce și făcură. Giuseppe și Schiavetto se urcară apoi pe bordul ei. Scacerni,

împreună cu Malvasone, aşteptau în luntrea cea mare. Se auzi un strigăt de uimire, şi Schiavetto se ivi, ducînd în braţe o fetişcană leşinată.

Iată patru bărbaţi puşi în încurcătură. Fata avea hainele complet ude, şi trebuia să fie istovită de frig şi de oboseală. Faţa slăbită şi palidă îţi făcea mai mare mila.

— Să fie moartă ? întrebă Schiavetto, trecînd-o în braţele lui Scacerni.

— Parcă poţi să ştii ? răspunse Malvasone. Femeile sînt ca pisicile.

— Aici, grăi Scacerni, e nevoie de ajutorul unei femei ; o duc la Venusta Chiccoli. Schiavetto, pune-mi şaua pe cal.

Coborîră pe uscat, iar Schiavetto dădu fuga să pună şaua pe calul stăpînului, legat de un copăcel de pe mal. Puţin mai tîrziu, Scacerni, cu leşinata în braţe, gonea la trap spre Guarda.

După ce-o puse în pat, între pături de lînă şi sticle cu apă caldă, Venusta o îngriji, o învioră, o aduse din nou la viaţă cu oţet aromat. Se trezi, în cele din urmă, sărăcuţa de ea, cu un suspin adînc, şi leşină încă de două ori, dar cînd deschise ochii pentru a două oară, căută şi deosebi, printre ceilalţi, ochii prietenoşi şi serioşi ai Venustei, care-i întindea un întăritor. Zîmbi uşor şi, cu glasul slab pe care putea să-l aibă, întrebă ca prin vis :

— Unde sînt ?

— Printre prieteni, nu-ţi face griji, îi spuse Venusta.

Era vizibilă, în ochii aceia, o uimire atît de mare şi de ciudată, încît Venusta se nelinişti şi-i spuse lui Scacerni :

— Trăieşte, dar dac-o fi înnebunit, sărmana ? Vai, vai, dar ce se întîmplă acum ?

Uimirea fetei se transformase în spaimă, iar ea voia să se ridice şi îşi chema deznădăjduită, deşi cu glas slab şi stins, tatăl. Apoi deschise ochii mari, şi rămase ca leşinată. O dată cu viaţa şi cu cunoştinţa revenea şi durerea, pe care nu avea încă putere nici s-o exprime, nici s-o realizeze în întregime, dar care i se putea vedea, înfricoşătoare, în ochi.

— Trimitem să-l căutăm, îi spuse Venusta, trimitem să-ţi căutăm tatăl : spune-ne dincotro veniţi, unde era vadul morii voastre. Sărăcuţa de ea, o apucă un acces de febră şi n-aş vrea ca mintea să nu-i reziste, adăugă ea, întoarsă către Scacerni, care asista înduioşat. Nu-mi plac ochii ăştia sticloşi : ar fi

mai bine să plîngă şi să se văicărească. Spune-ne deci, sărăcuţo : cine era cum se chema taică-tău ?

Ca şi cînd trezirea durerii ar fi făcut-o să-şi vină în fire, izbucni într-un plîns deznădăjduit.

— Mai bine aşa, spuse Venusta, lăsînd-o să se uşureze, e mult mai bine aşa. Sărăcuţa, sărăcuţa... Aşadar, adăugă ea, cînd hohotele începură să se mai liniştească, ce putem face ?

Dădu din cap a nimic şi spuse nemîngîiată :

— Nimic. Vă mulţumesc. L-am văzut murind.

— Unde ? Cînd ?

— În fluviu.

Mai tîrziu, povesti. Se numea Cecilia şi era unicul copil al unui anume Rei, morar, care trăia singur, numai cu ea, văduv după ce mama murise, născînd-o pe moara cea veche, ancorată într-un loc singuratic de pe fluviu, lîngă o plajă întinsă, inaccesibilă şi împădurită. Mizantropul acesta, care se chema Rei, cobora pe uscat numai de nevoie şi foarte rareori, iar pe fata nu o lăsase să se dea jos niciodată, fie din gelozie, fie din vreo scrîntează a minţii, ori din vreun alt motiv pe care nimeni n-avea să-l mai afle niciodată. Sigur că o iubise din tot sufletul şi, judecînd după înţelegerea comună, o iubise nebuneşte. Copilă şi fetişcană fiind, Cecilia crescuse fără să cunoască nimic altceva omenesc afară de pasiunea aceasta paternă, care se întuneca din pricina oricărei vorbe ce i-ar fi fost adresată de către ţăranii care veneau să macine, sau de către cei care, trecînd cu barca, o zăreau de departe şi o salutau. Şi atîta era destul pentru a-l face să se posomorască pe Rei, care o sfătuia să nu răspundă, să nu se uite, să nu se facă văzută, să intre imediat în cabina de pe duba cea mică. Pasiunea devenise tot mai ciudată, pe măsură ce fata crescuse, şi crescuse frumoasă, de o frumuseţe brună, bronzată şi puternică şi cu atît mai mult cînd ea arăta că-şi dădea seama de asta, cu toate că nu cunoştea întrebuinţarea oglinzilor. La ce folosea, îi spunea tatăl, să fii frumoasă ? Urîtă fiind, ar fi iubit-o însă şi mai mult, şi ar fi fost mai liniştit. „Din ce pricină ?“ întreba ea. „De-aia“, răspundea el.

Fusese botezată ? Îndoiala deveni îngăduită atunci cînd se află că Rei nu o dusese nici la miruit, nici la împărtăşit, şi nici măcar la liturghie, tot pentru ca ea să nu stea de vorbă cu nimeni. Ceea ce în alte împrejurări de viaţă nu ar fi fost cu putinţă, şi nici măcar nu i-ar fi trecut cuiva prin minte,

se putuse petrece cu un asemenea sălbatic de prin partea locului, om al fluviului şi al morilor. Poate că pierderea suferită prin naşterea fetiţei să-i fi stricat şi să-i fi prostit mintea, iar tulburarea să fi devenit manie, ajungînd la ura aceea împotriva oamenilor ? Fapt este că Cecilia Rei nu fu găsită în registrele nici unei parohii din preajma vadului.

Lumea, aşadar, o cunoştea de pe fluviu şi prin fluviu, iar din lume nu ştia altceva decît Padul, dintre oameni numai pe cei cîţiva care veneau să-şi aducă bucatele la vadul singuratic şi pe care Rei, poreclit „Nebunul de pe Paneperso [1]", nu îi lăsă să se urce la bord. Ca dovadă, cînd avu prilejul să guste pîine dospită, Cecilia fu auzită strigînd :

— Ce bună e !

Iar Dosolina, uimită :

— Cum adică ? Nu mîncaţi pîine de asta ?

Aşa se descoperi că Rei, tot ca să nu cheltuiască, nu făcea pîine dospită şi coaptă în cuptor, ci azimă mărească, coaptă sub ţest sau sub spuza vetrei. Într-un cuvînt, cu ajutorul pescuitului şi al vînătorii, cu cîteva ierburi sălbatice bune de mîncat şi cu un petec de grădină în pustietatea plajei, el depindea de lumea civilizată în privinţa alimentelor numai din pricina sării, iar în rest, numai din pricina cîtorva produse neprelucrate, căci îşi confecţiona totul pe moară singur, plin de iscusinţă : fierar, dulgher, croitor.

— Un dobitoc, spuse Giuseppe Scacerni,

— Un nelegiuit, pe care Dumnezeu îl va fi iertat, spunea Dosolina.

Cît despre Lazzaro, fără să-nceapă să-i contrazică, ba chiar fără să ştie ce să spună, descoperea în adîncul sufletului său ceva nelămurit, o pornire de pizmă faţă de nebunul acela de pe Paneperso, şi faţă de viaţa pe care acesta şi-o organizase pe moara sa. Acum, ascultînd-o pe Cecilia, îşi amintea că-l văzuse de mai multe ori trecînd cu barca. În punctul acela, drumul şi digul se îndepărtau cu mult de malul fluviului, astfel că, pentru cine nu naviga pe Pad, Paneperso rămînea ascuns într-o adîncitură a malului împădurit, verde, umbros, de toată frumuseţea : în apele leneşe care de-abia o mişcau, şi asta încet, se afla roata încărcată de muşchi, de mucegai

[1] Pîine risipită.

şi de ierburi de apă. Veche şi grosolană construcţie, moara aceea înnegrită, avînd în ea ceva uriaş, de un stil care nu se mai folosea. Pe acoperişurile înalte, cu pantă repede, ale celor două cabine, făcute din trestie şi din plante de baltă, crescuseră, dese ca peria, muşchiul şi iarba. Scacerni îşi aducea acum aminte că avusese de mai multe ori curiozitatea de a se duce să descopere cine stătea în moara aceea de pe lumea cealaltă, care părea nelocuită.

Şi acum, iată ce se petrecuse în zilele inundaţiei îndelungate din '39. Bătrîna moară a lui Rei, izolată de vastitatea plajei inundate, ca în mijlocul unei bălţi uriaşe, fusese izbită de un curent nou, format pe neaşteptate. Cine ştie de cîtă vreme nu mai revăzuse Nebunul parîmele ? Se rupseseră, hardughia fusese trasă către mijlocul fluviului, mai înainte ca bătrînul acela, singur, numai cu o copilă la bord, să se hazardeze a se încrede în luntrea-i minusculă : pe scurt, după ce se rupsese şi prăjina, moara pornise în voia soartei şi spre pieire.

Era adevărat ceea ce strigase, deznădăjduită, Cecilia în casa Venustei, la prima revenire a memoriei îndurerate ? Spunea :

— Eu sînt vinovată de moartea lui, eu sînt vinovată de moartea lui !

Moara, mergînd în voia soartei, ajunsese la o cotitură unde, între firul apei şi un dig împădurit, se formase o bulboană învolburată. Paneperso începuse să macine. Ca s-o priponească de unul din copacii de-acolo, Rei, hotărîse să sară pîn-acolo cu o parîmă, şi era gata să şi facă aceasta, cînd fata, pierzîndu-şi capul, se agăţase de el, rugîndu-l să n-o lase singură. Tatăl, eliberîndu-se cu o smucitură, sărise totuşi, dar prea tîrziu. Copila, dîndu-şi imediat seama de greşeală, îl văzuse încleştat cu mîna dreaptă de un copac şi încercînd să-i încercuie trunchiul cu parîma pe care-o ţinea în mîna stîngă ; de izbutit însă, nu izbutea. Moara, învîrtindu-se în cerc, începea să întindă parîma, iar ea îl vedea pe taică-său tras şi smucit, riscînd să fie dezmembrat în timp ce se silea să ţină odgonul puternic, care-i muşca mîinile. Ea, pricepută, deşi atît de tînără, dăduse fuga după secure, ca să taie parîma, strigîndu-i lui taică-său să se lase păgubaş, dar cînd asta nu mai era de nici un folos. Rei, smuls de pe copac, se prăbuşise în apă, fie din pricina că nu voia să dea drumul parîmei nici

măcar atunci, fie din pricina că-l biruiseră oboseala şi suferinţa. Se scufundase, fără să mai apară de loc ; iar fata, care trăgea funia spre ea, rugîndu-l cu strigăte puternice să nu-i dea drumul şi să se ţină tare, se pomeni curînd cu capătul acestuia în mînă, mai înainte de a pricepe din ce pricină funia venea cu atîta uşurinţă, în timp ce ea o trăgea.

Moara începuse să gonească din nou, bălăbănindu-se, iar ea, învinsă de deznădejde, de suferinţă, de durere şi de foame, căci, rămînînd izolaţi, terminaseră de mai bine de-o zi puţina mîncare pe care o aveau, se prăbuşi leşinată în cabina de pe duba cea mică.

Şi astfel sosi, în mîinile Domnului, la Guarda, iar mai tîrziu, ducîndu-se la faţa locului împreună cu *padron* Lazzaro, îi fu dat să recunoască şi că tentativa paternă de a-i salva viaţa prin priponirea epavei în locul acela nepotrivit şi primejdios, ar fi avut ca preţ pierderea morii. Prin moartea sa, Nebunul o păstrase pentru ea, care o moştenea.

Este acest Paneperso un nume ciudat şi supărător care, în mai multe puncte ale ţinutului dintre Reno şi Pad, pare să fie un ecou al unor vechi supărări şi bombăneli ale unor mulţimi puse la munci cărora nu le vedeau nici folosul, nici rostul. Iar muncile, desigur, au fost întotdeauna multe şi neîntrerupte şi obositoare, din nevoia de a întări uscatul împotriva oamenilor şi împotriva apelor şi de a-l asana şi de a-l consolida, săpînd şi zăgăzuind, fără a mai vorbi de dorinţa de a-l înfrumuseţa — care a fost atît de puternică şi de generoasă în nobilii aceia străvechi — nu întotdeauna apreciată, firește, de către cei chemaţi să lucreze cu lopata şi cu roaba, şi care nu puteau să vadă nimic altceva. Dar, ori primit, ori ales de către Nebun, numele părea încă şi mai ciudat şi mai puţin potrivit, cînd era vorba de o moară, iar lui Scacerni i-l amintea pe celălalt, „a Foamei", la care îl făcuse să renunţe cumînţenia bunului Subbia, în Occhiobello, pe vremea tinereţii năbădăioase.

Din poveştile naive şi simple ale Ceciliei Rei, *padron* Lazzaro înţelegea totuşi că patima sălbatică a bietului Nebun avusese pentru copilă duioşii şi mîngîieri pline de gingăşie, ţinînd seama de asprimea lui. Şi erau făcute de mîna sa jucăriile ingenioase de pe vremea cînd era mică şi care umpleau un dulăpior, pe bordul morii Paneperso ; şi tot de mîna sa erau mobilele şi cabina fetei, de pe duba mică, lucrate şi împodo-

bite cu o finețe și cu o desăvîrșire rustică și primitivă, care plăcea mult și vorbea din plin de dragostea aceea. Iar între Cecilia și *padron* Lazzaro n-a fost nevoie de vorbe pentru a da naștere atît unei mari afecțiuni reciproce cît și încrederii copilei, singura de altfel, în prietenul acesta, care se apucă să-i spună Dosolinei :

— Dumnezeu și Padul ne-au dăruit o fiică pentru bătrînețea noastră.

Și iat-o pe Dosolina strîmbînd din nas : nu era o fiică pe gustul ei. Drăguțul de Giuseppe socotea cheltuielile uriașe și negarantate — nu cu ipoteci, nici vorbă de așa ceva, dar nici măcar cu o bucățică de dovadă — în care se băgase *padron* Lazzaro pentru a repara moara Paneperso.

— Pîine risipită, comenta Giuseppe, atît ca nume cît și ca stare de fapt. Numai intrusa asta ne mai lipsea !

— Ție nu-ți trebuie (despre Iepurele Vîrcolac nici măcar nu mai vorbesc : el e ăla care-a dat sfatul de-a i se da oțet Mîntuitorului, pe cruce, ca să fie economisit vinul cel bun !) ție nu-ți trebuie ? Atunci, mi-au dat-o mie Dumnezeu și Padul.

Dosolina — și pe bună dreptate, fiind vorba de o mamă — se înrăia nu numai auzind poreclirea batjocoritoare a fecioru-lui, ci și auzind cum era învinovățit de zgîrcenie și de lăcomie, ceea ce era prea mult, chiar dacă ținem seamă de orbirea ma-ternă.

Reparată, călăfătuită, pusă din nou în funcție și aranjată cum trebuia, moara Paneperso, imediat după trecerea inunda-țiilor, fu ancorată alături de San Michele, în vadul obișnuit din fața „zăgazurilor împreunate"

— Ditamai vadul, spunea vesel *padron* Lazzaro ; ditamai vadul, *padroncina* Cecilia !

Înflorind din nou, după suferința aceea, crescînd, civilizîn-du-se chiar, Cecilia Rei lăsa să se vadă frumusețea pe care o au anumite flori, chiar dacă sînt spinoase, și unele animale de pe la noi, îndărătnice și mîndre. Spinii, împingînd metafora mai departe, îi erau hărăziți lui Giuseppe Scacerni, față de care nutrea sentimente de cea mai cordială aversiune, și chiar Dosolinei, fie chiar indirect ; rezerva era hărăzită tuturor celor-lalți, afară de *padron* Lazzaro. Și era lucru vrednic de mirare să vezi atitudinea respectuoasă, politețurile reciproce de pa-troni morari pe care copila și șchiopul cel uriaș și bărbos ți-neau să le schimbe între ei. De altfel, de îndată ce Paneperso

fu ancorat în vad, fata veni să spună că nu mai voia să doarmă în casă, la Ponte della Pioppa, fiindcă zidurile și uscatul îi luau somnul și-i îngreunau respirația.

— Și unde vrei să dormi ? o întrebă Dosolina, care nu mai contenea să se mire.

— Pe moara mea, bineînțeles.

— Moara dumitale ? chițăi Giuseppe.

— A cui e ? întrebă Cecilia, liniștită și hotărîtă, adresîndu-se lui *padron* Lazzaro, care-și netezea barba, în semn de mulțumire, și rîdea în sinea lui.

— A dumitale, *padroncina*, a dumitale : spune-o însă tare.

— Așa ? Dar banii pentru reparatul ei ai cui erau ? întrebă Dosolina, ca și cînd ochii feciorului i-ar fi transmis zgîrcenia gîndurilor lui.

— Cum se face ? întrebă Cecilia, încrezătoare, pe *padron* Lazzaro. Cu banii cum stăm ?

— Se face așa : întrucît San Michele, slavă Domnului, are bucate de măcinat mai multe decît pot măcina cele două pietre, Paneperso, pentru început, pînă ce-o să se pună bine pe picioare, o să macine pentru San Michele, și-n felul ăsta dumneata o să-ți plătești datoria. O să facem un carnețel — adăugă el, adresîndu-se Iepurelui Vîrcolac — în bună regulă : debit și credit. Și o să-l ții chiar tu, care te pricepi și știi să socotești.

— Dar prețul măcinișului cine-o să-l fixeze ? întrebă Giuseppe, care era acum de acord, spre uimirea tulburată a maică-si.

— O să ne-mpăcăm, ca niște oameni cinstiți și care nu vor să înșele pe nimeni.

— Atunci, întrebă Cecilia, Paneperso rămîne a mea ?

— Bineînțeles, *padroncina*

— Foarte bine, fiindcă altfel, mă supăram și plecam.

— Cu moara ?

— Cu moara sau fără ea.

— Îmi place, să fie-al naibii, strigă Scacerni — îmi place ! Dar ia spune-mi : meseria o cunoști ?

— Meseria, da : celelalte lucruri despre care-ați vorbit, prețurile, datoria, și nu mai știu ce altceva, pe alea nu.

— Poți totuși să-ți dai seama cîte palme de făină ies din nu știu cîte palme de boabe ? întrebă Scacerni, făcînd prin aer gestul de a măsura un sac în palme, după obiceiul morarilor de atunci.

— Cu o greşeală de un mertic de făină, mai mult sau mai puţin, la şase saci de boabe, a cîte trei palme fiecare, spuse Cecilia, cu gravitate. O palmă a tatălui meu făcea cît două de-ale mele, adăugă ea, privindu-şi mîna desfăcută, cu un zîmbet trist.

— Foarte bine. Şi-n felul ăsta, tu, Giuseppe, n-o s-o poţi înşela, fiindcă se pricepe mai bine decît tine. Cît despre însemnările din carneţelul tău, o să le controlez eu : ai încredere în mine, *padroncina* ?

— Am încredere.

— Dă mîna-ncoace.

Dosolina trebuia să-şi dea necazul pe faţă şi începu să spună că o fată tînără nu putea să doarmă pe moară, că nu era nici prudent, nici cuviincios, c-aveau să se nască scandaluri şi să se dea prilej lumii să-o judece prost.

— Ce-i aia : scandaluri ? întrebă Cecilia. Iar a judeca prost, ce înseamnă ?

Scacerni izbucni într-un alt hohot de rîs :

— Ah, biata mea Dosolina, auzi ? Şi se întoarse către Cecilia : Sînt gînduri de-ale noastre, ale celor bătrîni.

— Vrei să ai aerul că glumeşti, spuse Dosolina, îmbufnată, fiindcă ştii că n-ai argumente împotriva alor mele.

Deşi nu încăpea nici umbră de-ndoială că, în fond, era şi el cam mirat, Lazzaro spuse totuşi :

— Pe San Michele sînt, în caz de ceva rău, Schiavetto şi Malvasone, oameni curajoşi şi de cea mai mare încredere ; cît despre rest, uite, sînt sigur că dacă ar mai fi pe lumea asta maica Eurosia, vorbind pe înţelesul nostru, liniştit, ne-ar sfătui astfel : „Rău să nu faci şi frică să nu-ţi fie".

Argumentul acesta, al călugăriţei cu viaţa de sfîntă, era grav, iar Lazzaro îl invoca numai în cazuri rare şi grave, şi numai împins de un fel de inspiraţie neaşteptată a sufletului. Şi, în toate rîndurile, apelul la maica Eurosia trezise în Dosolina un respect plin de umilinţă, o teamă reverenţioasă, cu amintirea şi cu sufletul unor vremuri grele şi dragi, de suferinţă şi de patimă : şi ameninţările unui samavolnic, o luptă chinuitoare, lucruri sălbatice şi cumplite, ură şi păcat de moarte, o poveste cu riscuri şi cu primejdii, cu furii dezlănţuite, cu ispitiri ale diavolului ; iar apoi, îndurarea primită şi mila acelei bătrîne sfinte ; şi în cele din urmă, dragostea şi respectul soţului care, de fapt, nu-i lipsiseră niciodată. Dispărea

toată cocleala şi istovirea aduse de ani : Dosolina îşi regăsea, graţie celei de slăvită amintire, sufletul ei neprihănit şi tînăr, şi-i mulţumea Domnului. La fel deci şi de data asta ; şi cu umilinţa aceea care e atît de puternică, spuse :

— Fă atunci cum crezi dumneata.

Răspunsul nu putea să lipsească, şi nu lipsea niciodată, şi spunea totul :

— Dosolina, eşti cea care-ai fost întotdeauna : binecuvîntate fie mama care te-a născut şi ziua în care te-am luat de nevastă.

De data asta, uimiţi de un noian de lucruri noi şi neauzite, erau de faţă ochii tinerei sălbatice, aţintiţi spre bărbatul şi spre femeia care discutau astfel. Se întoarse către Lazzaro şi spuse, arătînd-o pe Dosolina :

— Nevasta dumitale, *padron* Lazzaro, e bună. O să mă deprind s-o iubesc.

Printre lucrurile cu care se deprinsese în aceste cîteva zile era şi obiceiul de a da mîna, necunoscut mai înainte, iar acum foarte plăcut în închipuirea ei nouă şi naivă, în care cuvintele prietenie, respect şi recunoştinţă aveau o forţă neştirbită şi proaspătă. Şi repeta deseori gestul, cu gravitate şi cu convingere, cu o căldură care, ca şi pe toţi ceilalţi, o mişcase pe Dosolina şi o făcuse să zîmbească ; cu atît mai mult, deci, acum :

— Dă mîna încoace, *padrona* Dosolina.

Dosolina îi strînse mîna micuţă, bătătorită şi puternică, de morăriţă şi de barcagiu, şi nu se putu stăpîni să n-o îmbrăţişeze şi s-o sărute pe faţă care, imediat, se îndepărtă stînjenită. Îmbrăţişările şi sărutările nu erau pe gustul ei.

Giuseppe, la rîndul lui, se gîndea. Se gîndea să se ducă la un avocat ca să afle dacă n-ar fi fost de folos, deocamdată, ca fata să fie pusă sub tutelă şi scoasă de sub ocrotirea risipitoare a lui *padron* Lazzaro. Nu prea ştia el ce era aia tutelă, dar o cam bănuia. În schimb, nu era însă sigur dacă luarea unei asemenea măsuri corespundea într-adevăr cu interesele familiei, fiindcă soluţia născocită de taică-său spre a o pune pe Cecilia Rei în situaţia de a-şi plăti datoriile avea partea ei bună. Şi pe urmă, taică-său ca tutore, nu era pe gustul lui, iar un străin ar fi fost încă şi mai puţin ; i-ar fi plăcut să fie el, căci simţea chemarea de a tutela, în propriul lui avantaj, văduvele şi orfanii ; era însă un lucru la care nu se putea gîndi. Bănuia că trebuie să existe în privinţa asta norme şi

dispoziţii legale, care puteau uşor să rămînă literă moartă în circumstanţele acelea de loc, de timp şi de persoane. Un pas greşit, îşi dădea seama, putea să fie făcut repede. Un instinct sigur îi dădea de veste să fie foarte ponderat în materie de legi, ca să aibă siguranţa că le invocă numai cînd ar fi încredinţat c-o face în propriul lui avantaj, iar nu din pasiune. Hotărî deci să lase lucrurile în suspensie şi să-şi cîştige bunăvoinţa Ceciliei, cu vremea şi cu răbdarea.

Malvasone se legă de Cecilia cu un devotament de cîine credincios ; iar Schiavetto, cu trecerea vremii, încercă pentru fată un anume lucru pe care nu-l mai încercase niciodată, plăcut, dar fără nădejde, plăcut, dar chinuitor, pe care n-ar fi ştiut şi nici n-ar fi cutezat să-l numească iubire.

Treceau anii, ca şi apa pe Pad, aidoma învîrtirii roţii pe grindei şi a pietrelor pe fus. Iar de acolo ieşea făina care, preschimbîndu-se, în vinele oamenilor, în atîta noian de sînge, stîrnea fierbinţeala patimilor felurite una de alta şi egale în ele însele şi în timp, egal şi el felurit de ieri pînă azi, de la viaţă la moarte.

Iar Cecilia Rei, tînăra fată, în frumuseţea ei robustă, cam prea voinică, trupeşă şi puţin cam bărbătoasă, cu căutătura hotărîtă şi mîndră la chip, amintea tot mai mult de lucrurile acestea ; amintea, datorită îndeletnicirii cu meşteşugul acela bărbătesc de morăriţă pe fluviu, tot mai mult şi tot mai bine, spre şi mai marea suferinţă a lui Schiavetto, îndrăgostit fără nădejde. Acesta, tocmai din pricina calităţilor care făceau din el un argat atît de destoinic şi de credincios, era — şi ştia că este — hărăzit să n-ajungă niciodată mai mult decît atît. Şi drăgălăşenia aceea ţărănească şi de adolescent fin şi delicat îl făcuse să placă multor femei, fără ca el să-şi dea seama, afară de cazul celor mai descurcăreţe şi întreprinzătoare, şi deci mai puţin demne. Şi după cum însăşi drăgălăşenia tînărului se ofilea melancolică, într-o vestejire timpurie, ca o bătrîneţe ce n-ar fi cunoscut bărbăţia, tot astfel prima şi singura lui dragoste adevărată, cea pentru Cecilia, se născuse umilită, fără curajul de a se mărturisi, necum de a rîvni şi de-a cere, satisfăcut de propriul zel de îndrăgostit şi de politeţea drăgălaşă şi prietenoasă cu care Cecilia îl răsplătea, fără să aibă habar de pasiunea lui şi de faptul că prin drăgălăşenia şi bunătatea purtărilor ei o înteţea şi mai mult. Ea singură nu cunoş-

tea pasiunea lui Schiavetto, tot așa cum numai el o socotea un secret. Toți ceilalți o pricepuseră și spuneau :

— Bietul băiat, ce-a trebuit să i se-ntîmple !

Deși bărbat în toată firea, era unul dintre aceia pe care lumea continuă să-i numească băieți, pînă ce trece vremea să-i numească bărbați.

Și pe urmă, *padron* Lazzaro însuși, care-l iubea cel mai mult dintre toți, putea să-l treacă în testament cu o danie potrivită cu posibilitățile și cu împrejurările, putea foarte bine să regrete că nu-i era fecior, ca să-l socotească cel mai bun soț pentru Cecilia cea preferată, dar nici nu-i trecea măcar prin minte o tulburare ca aceea de a-i lăsa lui moara San Michele : averea, copiilor, iar sufletul, lui Dumnezeu ; și nici nu concepea măcar că o stăpînă, cum era Cecilia Rei, s-ar fi putut mărita cu un argat. Cel mai îndepărtat de o asemenea exagerare, de o asemenea ciudățenie năstrușnică era chiar Schiavetto, căruia fantezia îi era de folos numai pentru a-i zugrăvi chinuitor cît de frumoasă ar fi fost fericirea aceea imposibilă.

Cel care s-ar mira de asta, ar trebui să nu știe că puterea rangului social și respectul față de el nu sînt, fără îndoială, mai puțin simțite în rîndurile celor umili ; ar trebui să nu știe cît de puternice și cît de sincere erau toate astea în obiceiurile și în sufletul oamenilor de rînd din Italia, oameni de modă veche, de tradiție romană.

Dosolina Scacerni și Cecilia Rei se deprinseseră să se prețuiască și să se respecte, fără să se certe niciodată, între altele și fiindcă nu aveau și nici nu căutau să aibă ceva comun.

Bătrînul Malvasone, într-unul din anii aceia, o dată cu căderea frunzelor, toamna, spuse :

— N-o să le mai văd la primăvară, fiindcă n-o să trec iarna asta.

Și liniștit, făcuse întocmai precum spusese.

Capitolul al şaselea

şi ultimul din *„DUMNEZEU SĂ TE OCROTEASCĂ"*

CEA MAI FRUMOASĂ MESERIE DIN LUME

I

PE bordul lui San Michele şi al lui Paneperso, ca şi la Ponte della Pioppa, chiar după moartea lui Principalle Malvegoli, întîmplările din lume erau urmărite cu mai multă cunoştinţă decît odinioară, datorită tînărului Giuseppe Scacerni care se ducea în oraş, la piaţă, în fiecare luni, iar cea mai mare parte a săptămînii colinda satele şi bîlciurile cu un căluţ jigărit şi cu părul lung şi încîlcit, într-o trăsurică hodorogită care mergea clătinîndu-se. Calul şi trăsurica le luase cu bani puţini cînd se vînduseră la mezat lucrurile unui falit ; iar cînd auzise spunîndu-se că un asemenea atelaj nu-i făcea, fără doar şi poate, nimănui poftă să-i ţină tovărăşie, răspunse că tocmai de aia îi plăcuse lui. În sfîrşit, unul din argumentele lui de pomină, care nu lăsau loc de replică. Căluţul, numit Fulger nici mai mult, nici mai puţin, era iute ca o zi fără de pîine, dar cu asta îi lăsa lui Giuseppe tot timpul necesar ca să se gîndească şi să mediteze îndelung la ideile şi la treburile sale. Iepurele Vîrcolac purta pantaloni lungi, strînşi pe pulpe şi o haină scurtă ; pe cap îşi punea şapca de modă veche şi dreaptă, cu o cută largă care forma în faţă un cozoroc ascuţit. Friguros şi temător, dădea ascultare sfatului de a lepăda hainele groase cît mai tîrziu şi se înfofolea în lînuri chiar şi vara, pînă soseau cele dintîi geruri, şi alte lînuri se adăugau peste cele care-l acoperiseră pînă atunci. Şi-aşa, de altfel, trupul lui semăna cu un butoiaş căruia i-ar fi crescut nişte braţe scurte, agăţate sus, aproape de omoplaţi şi semănînd cu aripioarele unui galinaceu jumulit. De sub pîntec îi răsăreau două picioare subţiri şi rotunde, egale de la femur pînă la gleznă. Avea pi-

cioarele crăcănate şi uşoare şi le arunca în mers, după cum se spune, ca un cocoş, mai ales cînd era mulţumit şi-şi dădea importanţă. De obicei mai era înfrumuseţat şi de cîte-un buboi cît toate zilele care, cînd era gata să spargă sub ceafă şi se freca de guler inflamîndu-se, îl făcea mai plăcut la înfăţişare şi mai blînd la fire, însuşiri pe care şi-aşa le-avea din belşug.

Mai mult decît orice altceva punea la cale samsarlîcuri, îndeosebi de cereale, cu o pricepere unică în a prinde momentul în care omul, silit de datorii sau de nenorociri, sau de vreo lăcomie prea nestăpînită, era nevoit să vîndă la preţ scăzut. Cunoştea prin împrejurimi, pînă la o depărtare de multe mile de sat, pe toţi cei ce se născuseră ca să cumpere scump marfă stricată şi de proastă calitate şi să vîndă ieftin marfă bună şi de valoare. Îi cunoştea pe fiecare în parte, mai ales între Alberone şi Lagoscuro, care era teritoriul său în care începuse să lucreze înainte de a se întinde treptat pînă în oraş. Iar priceperea asta a lui nu rămăsese multă vreme necunoscută nici chiar pe piaţa oraşului şi îi asigurase pătrunderea în rîndurile celor mai întreprinzători şi mai dibaci negustori de grîne şi de făină, ca să propună şi să încheie ori să trateze personal vînzări şi cumpărări. Însăşi înfăţişarea sa năstruşnică şi ciudăţenia poreclei contribuiseră la a-l face cunoscut şi popular în piaţă, aşa că acum era mulţumit, iar cînd trebuia să-şi dea adresa ori o întîlnire, spunea cu mîndrie :

— Întrebaţi de Iepurele Vîrcolac : e un nume cunoscut pe piaţa din Ferrara.

Lui taică-său negustoria aceea îi mirosea a speculă, a înfometare, a scamatorie şi a înşelătorie ; ca să-l convingă că nu era aşa, feciorul nu recurse însă la argumente, ci-i spuse numai :

— Pierzi dumneata ceva ? Ţi-am cerut eu bani dumitale ?

— Asta nu.

— Şi-atunci ? Ce pierzi ?

— Numele nepătat, căci te cheamă Scacerni, numele nepătat ; fiindcă într-o zi sau alta, toate potlogăriile astea au să se termine la închisoare.

— Îmi pare rău, e drept, dar nu ştiu ce să fac : nu e vina mea că mă cheamă Scacerni.

— Vina ? Mă găseşti vinovat că nu te-am făcut bastard ?

— Mult îmi pasă mie de asta ! Dumneata eşti cel care face atîta caz de nume. Aşadar ştii cum stăm : eu pun banii, iar

dumneata numele : n-a fost folosită niciodată o monedă atît de uşoară, de aer, aproape, aş spune !

În tonul lui era o furie rece, un dispreţ sarcastic şi chiar o supărare care nu ştia ce-i aia teamă sau şovăială cînd trebuia s-aducă vorba despre afaceri ; taică-său rămase deci tulburat şi fără să poată scoate o vorbă, prins parcă în greşeală şi fiindu-i lui ruşine.

— Şi ştiu de multă vreme, n-avea grijă, ştiu — continuă tînărul — că dumitale nu-ţi place ca eu să-mi văd de interesele mele aşa cum cred de cuviinţă. Şi fiindcă tot am ajuns aici, să vorbim limpede. Ce-ţi pasă dumitale ? Şi de ce-ar trebui să-ţi pese ? Ai păgubit oare dumneata cu ceva din pricina cîştigurilor mele ? Ţi-am făgăduit să ţin socotelile morii : şi nu le ţin oare ? Ştiu eu însă ce te îngrijorează pe dumneata : e faptul că mie nu-mi place să mă fac morar, iar dumitale ţi se pare că e cea mai frumoasă meserie din lume. Ia uită-te numai cît de năstrușnice pot fi uneori minţile ! Dumitale ţi se pare o meserie atît de frumoasă, iar mie de loc : asta-i tot şi socot că nu mai avem ce vorbi. Nu ştii însă că lumea e frumoasă fiindcă e diferită ? Iar dumneata te necăjeşti din pricina asta ! Ai timp de pierdut, ţi-o spun eu.

Era adevărat că tatălui îi părea rău ; şi auzindu-l vorbind pe tonul acela, i se făcea ruşine ca de o slăbiciune, şi o dată cu furia tîrzie îi era parcă necaz că nu-i dăduse destule picioare în spate cînd era încă timp să-l crească mai puţin obraznic. Şi frămîntat de asemenea simţăminte, nu izbutea să scoată o vorbă. Bombăni furios, smulgîndu-şi barba :

— Frumoasă meserie e-a ta, palavragiule !

— Spun eu ceva rău despre a dumitale ? Respect-o şi dumneata pe-a mea. Altfel ştii ce se întîmplă ? Plec de-acasă şi trăiesc pe cheltuiala mea. N-am, slavă Domnului, nevoie de nimeni iar traiul o să fiu în stare să mi-l cîştig singur.

Şi era cu mult mai adevărat decît lăsa el să se vadă, absorbit fiind, în întregime, să-şi ascundă cîştigurile ; o spunea, dar mai avea mult pînă la a face ca fapta să urmeze vorbei, şi numai ca s-o sperie şi s-o aibă de partea lui pe maică-sa, care ascultase totul, iar la ameninţarea aceea holbă ochii mari şi se zbîrli toată, deschise gura, apoi înghiţi în sec şi izbucni în plîns fără a izbuti să vorbească. *Padron* Lazzaro rămase atunci descumpănit, necăjit că stîrnise un asemenea viespar, şi pen-

tru ce oare ? Pentru o preferință, pentru o poftă : vorbe de clacă. Îndeletnicească-se Giuseppe cu meseria pentru care fusese sortit de fire ; se putea ca asta lui să nu-i placă, dar nu atît, încît să-și facă sînge rău și s-o mîhnească pe mama, care e mamă și nimic mai mult.

— N-o lua și tu așa, Dosolino, spuse el încurcat. Glumim și noi, ce să-i faci ?

— Glumim, întări fiul, asigurat de plînsul acela mai bine decît de nu știu cîte discursuri și declarații, și cu un aer împăciuitor și binevoitor. Nu plînge pentru o vorbă spusă aiurea, mamă, căci e o prostie.

— Nu plînge, Dosolina. Eu rămîn la ideea că morăritul e cea mai frumoasă meserie din lume, dar nu vreau să le bîrfesc pe ale altora, deși nu-i mai puțin adevărat că tuturor taților le place să fie înlocuiți de către feciori după moarte, chiar și în meserie. Firii însă nu i se poruncește.

— Ca-n caz de dragoste, de tuse și de rîie, spuse glumind într-una și rînjind Iepurele Vîrcolac, plimbîndu-se mulțumit, dar scărpinîndu-și un buboi care-i apărea pe gît ca ori de cîte ori se enerva.

— Pentru că, spuse ea ștergîndu-și ochii, pentru că aș vrea să vă văd înțelegîndu-vă mereu și-mi face rău că vă certați.

— Nu știam că băiatul nostru ar avea pielea atît de subțire, spuse Scacerni rîzînd în silă.

— Fiecare-și are amorul lui propriu : dumneata de morar, eu de samsar.

Negoțul său cu orașul și meditațiile în trăsurica hodorogită îl duseseră cu gîndul la reînnodarea legăturilor cu Argia Malvegoli. A întreba de ea cu prudență și a-i da de urmă fără să se lase descoperit, fuseseră într-adevăr primele lui griji și iată ce stabilise :

După fuga Ghiaurului în '31, Argia Malvegoli fusese ocrotită de un personaj influent, pe care noi îl știm că fusese cavalerul Flaminio. Să-i fi plăcut acestuia fata ori să fi înțeles s-o folosească pentru politica lui, să facă din ea o cercetașă, cum spunea el, o denunțătoare sau, cu alte cuvinte, o spioană ?

O cunoaștere mai adîncă a cavalerului Flaminio, care între timp fusese făcut baron — și așa se va chema de-aci încolo — o cunoaștere mai adîncă a baronului Flaminio deci, ne îngăduie să credem că cel de al doilea motiv, dacă va fi existat, va fi durat mai puțin decît cel dintîi. Baronul Flaminio se dove-

dise, şi se putea foarte bine ca şi în '31, la cincizeci şi cinci de ani, să se fi dovedit încă, puternic înclinat către galanterie ; nu se putea însă ca el să stăruie mai mult decît o primă clipă într-o greşeală ca aceea de a voi să scoată din Argia o bună unealtă poliţienească. Acum ea era întreţinută de un *Freiherr von* Bieberfells und Marcktrathau, locotenent al puţin veselei Fortăreţe ferrareze. Şi fusese trimis acolo probabil pentru vreo greşeală prea de pomină, fiindcă treceau anii şi înaintările, iar *von* Bieberfells rămînea în Ferrara, şi tot locotenent. Se spunea c-ar fi sedus-o pe o amantă a împăratului, dar trebuia să ştii cît de puţin fusese în stare să se distreze, şi atunci, şi mai înainte, ca moştenitor al tronului, de curînd înscăunatul împărat Ferdinand, bolnav şi incapabil — spre şi mai marea uşurare a principelui de Metternich — nu numai să domnească, dar şi să petreacă, ba chiar să trăiască de azi pe mîine. Se mai spunea deci că *von* Bieberfells se certase cu Radetzki, se spuneau multe şi nu se ştia nimic. Demisia nu şi-o putea da, căci taică-său l-ar fi dezmoştenit, dar, prin cheltuielile pe care le făcea, arăta că era încă şi mai bogat decît cheltuitor. Camarazii cei mai strălucitori şi mai veseli se adunau seara să bea şi să chefuiască în casa închiriată de Argia Malvegoli în strada Pettegole, aranjată şi mobilată bogat, cu grajd şi cu cai. La început, *von* Bieberfells îi transmisese, ce-i drept, frumoasei fete patima lui pentru călărie. Devenise cutezătoare şi vitează ; şi făcuse curse de galop şi alergări şi vînători : chiar şi în Diamantina, unde cine ştie de cîte ori nu trecuse, fără să-i recunoască şi fără să fie recunoscută de ei, pe lîngă fraţii rămaşi să sape pămîntul şi să facă şanţuri ! Nu uita însă niciodată să viziteze umila groapă a mamei, ori de cîte ori se întîmpla să treacă prin cimitirul străvechii parohii dei Sette Polesini, iar cu prilejul acestor vizite punea să i se aducă flori de la Ferrara ca s-o împodobească.

Locotenentul *von* Bieberfells era prost văzut în oraş atît pentru că şederea îndelungată îl făcuse mai cunoscut decît pe alţi ofiţeri cît şi fiindcă era arogant în purtări, făcînd să pară dispreţ şi ceea ce era de obicei numai plictiseală. Fapt este că veselele partide de călărie, plecările şi înapoierile grupului, caii care tropăiau pe caldarîmul străzilor şi pieţelor din oraş, vorbitul în germană şi felul cum rîdeau între ei şi se uitau de sus la cetăţeni fuseseră luate drept provocări şi înfumurări mult prea supărătoare. Tinerii cei mai străluciţi şi mai înstăriţi

din oraş începuseră să se ia la întrecere cu austriecii în privinţa frumuseţii cailor şi a cutezanţelor hipice, cu atîta rîvnă, încît de o parte şi de alta, fuseseră rupte sau scrintite mai mult decît un umăr şi mai mult decît un braţ în curse şi în sărituri deosebit de primejdioase. Cu toată iscusinţa ei, Argia trebuise să rămînă acasă şi să se lipsească de asemenea întreceri şi vitejii, care atingeau violenţa, din dorinţa nestăpînită de a-l întrece pe celălalt. Avusese însă putinţă şi vreme să culeagă semnele duşmăniei pe care o nutreau faţă de ea tinerii aceia, prieteni cei mai mulţi dintre ei cu Ghiaurul cel exilat. Înclinată să judece toate treburile din lume dintr-un singur unghi şi încredinţată că lucrul acela, căruia Horaţiu îi spune pe nume fără reticenţe pudice, ar fi de ajuns, ba chiar că ar fi singura şi adevărata pricină vrednică de luat în seamă a luptelor dintre oameni, socotea că posedarea şi faptul de a fi alesul unei femei frumoase ca ea era elementul care dădea avînt întrecerilor şi stîrnea furia tineretului din oraş. Acesta, la rîndul lui, era departe de a-şi închipui cît de departe era ea de a înţelege că o considerau drept o sperjură şi o trădătoare de patrie. Cel care i-ar fi spus-o, ar fi făcut-o să se mire nespus, dar nimeni nu i-o spunea, fiindcă era ocolită de toţi, în timp ce ea se hrănea cu vanitatea aceea muierească şi se credea doamna nobilă a unui turnir: dispreţuită, în schimb, ca o femeie neruşinată, scandaloasă, îndrăzneaţă, care jignea pentru unii morala, iar pentru alţii sentimentul patriotic, şi, în sfîrşit, pentru toţi, decenţa. Mergînd cu trăsura prin locurile de preumblare ale oraşului, se amăgea cu ideea că *von* Bieberfells era pizmuit de către bărbaţi, iar ea de către femei, în timp ce adevărul era că familiile de seamă, atît din nobilime cît şi din burghezie, acordau cît mai puţină intimitate ofiţerilor austrieci, fie pentru că erau familii liberale, fie pentru că, deşi partizane ale papii, simţeau şi ele samavolniciile şi primejdia pe care-o înfăţişau străinii aceia din Fortăreaţă, chiar şi atunci — şi mai ales atunci — cînd Austria intervenea ca să restabilească şi să întărească nenorocita autoritate pontificală.

Pe Giuseppe Scacerni îl interesa să ştie cum stăteau treburile mătuşii, cu ajutorul a ceea ce putea afla în piaţă sau în vreo prăvălie; a fost însă destul ca să afle cum era judecată, şi cu ce cuvinte, chiar de către poporul de rînd.

Acesta privea cu simpatie „extravaganţele" hipice ale concurenţilor, care-şi puneau viaţa în primejdie ; o ura în schimb pe ea şi fastul ei, privit ca o jignire la adresa sărăciei din primii ani, plini de nenorociri, ai pontificatului papii Grigore, ca o afişare a infamiei şi a desfrîului, menită să provoace mînia lui Dumnezeu.

Începînd să călărească, prefera o trăsură frumoasă şi plăcută, cu doi cai : o minunată pereche de bidivii albi, vrednic să apară în Prater, splendind potriviţi între ei, cu trap vioi, egal şi plăcut.

Iubita Ghiaurului, tînără focoasă şi în plină putere, devenise în cîţiva ani o frumuseţe desăvîrşită şi rafinată, splendid împlinită, proaspătă şi strălucitoare, şi, în ciuda opulenţei, zveltă în mişcări. Şi se liniştise, aşa că ochii, deşi tot foarte frumoşi, pierduseră din văpaia lor, dar cîştigaseră în voluptate. Se îmbrăca foarte bine, procurîndu-şi orice noutate vieneză ori pariziană, prin grija amantului. Femeile, cu toate că nu voiau s-o arate, nu se puteau împotrivi ispitei de a-i cerceta şi de a-i pizmui veşmintele. O dată cu înflorirea trupească arăta respect faţă de convenienţele sociale, politeţe desăvîrşită şi rezervă în purtări şi-n vorbă, consideraţie faţă de ideile conformiştilor, cu o nuanţă de lealism cezaro-crăiesc, de zel austrofil, care nu-i venea atît din întîlnirile dese cu nepăsătoarele şi galantele tunici albe ale ofiţerilor cît din învăţăturile baronului Flaminio, preschimbat cu delicateţe şi cu discreţie într-un fel de jumătate curtezan permanent, iar jumătate tată nobil. Nici el nu avea de altfel prea multe prietenii printre concetăţeni, care disprefuiau şi luau în derîdere data proaspătă şi originea baroniei şi îl urau pe reacţionarul fanatic şi pe asupritorul şi inchizitorul îndîrjit al compromişilor din '31, ori îl duşmăneau pe austrofilul fanatic, chiar cînd erau partizani de-ai papii. Educată de el şi, precum s-a spus, liniştită, cuminţită, păcătoasă, devenise sincer evalvioasă şi bisericoasă, ba chiar puţin bigotă.

Se cuvine să dăm o idee despre conversaţiile purtate de baron în casa Argiei, care spunea pocăită :

— Dacă mi-am pierdut virtutea a fost din vina mea şi nu acuz pe nimeni de asta ; libertinilor însă n-o să le pot ierta niciodată perversitatea pe care au arătat-o împotriva religiei. Pe libertini, adăuga ea cu un suspin, i-am cunoscut, din păcate.

— Clică nelegiuită, exclama baronul Flaminio ; incendiatori, bandiți, vrăjmași ai binelui public, otrăvitori ai poporului, vinovați de ruina statului ! Povestește, dragă.

Iar Argia povestea. În cele cîteva zile cît șezuse în slujbă, consiliul de conducere provizoriu (și ca nume, și în fapt, ca toate treburile fantomei liberale, comenta baronul) una dintre puținele măsuri (puține și rele, se comenta) fusese aceea (deosebit de rea, printre cele rele, culme a nelegiuirii, printre cele nelegiuite) de a-i alunga pe iezuiți.

Într-o noapte, în noaptea de 10 februarie a anului 1831, exact, o companie a gărzii naționale ocupase mănăstirea respectaților călugări din strada Gesù. În compania aceea se aflau toți chefliii, eleganții, „milorzii" frumosului tineret liberal și libertin.

— Și tocmai de la respectații călugări — izbucnea baronul Flaminio — tocmai de la respectații călugări au primit cei mai mulți dintre ei educația și știința de carte pe care au folosit-o și o folosesc în chip atît de ticălos !

— Pe unul îl cunoșteam bine, continua Argia, plecîndu-și privirile.

— Foarte bine, spune mai degrabă.

— Foarte bine : un nebun care se distra povestindu-mi cum se petrecuseră lucrurile în noaptea aceea, în mănăstirea Gesù.

— Nebunii la balamuc, ticăloșii la ghilotină !

— Gărzile alea naționale, așadar, bătură în ușa mănăstirii. Era noapte, iar călugării nu voiau să-i primească, astfel că trebuiră să deschidă cu forța. De îndată ce se aflară înăuntru, se văzu că nu erau decît băieșandri zăpăciți și „milorzi", nobili și avocați : era drojdia societății, o adunătură de iacobini, anticlericali înfocați și strengari din Ferrara, care se află întotdeuna acolo unde e rost de mîncare și de băutură, de umflat bacșișuri cu binele sau cu răul ; îi cunoașteți cu toții.

— Îi cunoaștem. Povestea începe să devină instructivă, spuse baronul.

— Iar adunătura asta începu să-și bată joc de chipurile sfinte, să ceară călugărilor să-și pună cocarda în piept și să vorbească de uciderea iezuiților ; și cîntau...

— Ce anume cîntau ?

— Cîntece dintr-acelea de-ale ticăloșilor, de-ale nelegiuiților, le știți bine... spuse Argia cu timiditate.

Unul din adunătura aceea ciudată pe care baronul i-o aducea în casă, cîte-un bigot mieros şi ipocrit, sau poate acela care semăna cu o cucuvea şi care se făcea că n-o mai văzuse nicicînd altundeva, spunea în clipa aceea, cu un aer nevinovat :

— Cîntece deşucheate, dintr-alea cu care libertinii, şi ăla căruia i se spune Ghiaurul, se distrau cîntîndu-le după ce băuseră şi-şi închipuiau că nu-i auzea nimeni. Dar prolegatul de pe atunci, monseniorul Mangelli, cînd i se aduceau la cunoştinţă aceste întîmplări urîte, spunea că erau prostii, năbădăi tinereşti, toane.

— S-a încălzit atîta tineretul ăla — întări un altul — încît pînă la urmă a luat foc.

— Ce vremuri ! exclamă un al treilea. Cu pîinea aia a lui Dumnezeu de monsenior ajunsesem atît de departe, încît evreii liberali se plimbau zi şi noapte prin oraş în timp ce un creştin cumsecade ca noi trebuia să ocolească locurile frecventate ca să n-audă adresîndu-i-se obrăznicii şi ameninţări, şi s-o păţească chiar şi mai rău. N-am păţit-o chiar eu, cel care vă vorbesc, o dată la „Tasso", cînd „milorzii" ăia liberali au trimis după o ceată de puşlamale, da, de ştrengari din Ferrara (şi ştiţi de ce pramatii e vorba), iar nemernicii ăştia au scuipat în jurul meu pîn-au umplut pardoseala ? Ei ! Iar după asta, vrednicul lor căpitan, ticălosul ăla care-şi spune Vechilul Poporului, şi care în '31 a compus şi un imn patriotic, mi-a spus că prima dată cînd voi mai cuteza să-mi arăt faţa în public îmi vor face serviciul de a nu mai scuipa pe podea, ci pe faţa mea. Iată cum eram siliţi să trăim.

— Noroc că, în cele din urmă, au fost puse la loc porţile ghetoului şi că evreii şi „milorzii" trebuie să-şi vadă de treabă ! Prolegatul de astăzi, monseniorul Asquini, e aspru.

Asta o spuse un altul, dar baronul Flaminio rosti :

— Nu de-ajuns, nu de-ajuns, şi trebuie ! Dar dumneata, Argia, spune-ne ce cîntau. Adevărul seamănă cu cauterul chirurgului : arde, dar însănătoşeşte. Este folositor să se ştie pînă unde a ros cangrena din trupul societăţii. Zăpăceala s-a preschimbat în nebunie, iar răutatea în ticăloşie, în vremurile astea blestemate. Ce anume cîntau ?

— Cîntau : ...cu maţele celui din urmă papă îl vom spînzura pe cel din urmă rege...

— Faţă de nişte călugări respectaţi ! Ce atenţie plină de gingăşie, ce serenadă drăguţă ! Dar într-o oarecare măsură şi-o

merită şi călugării, ţin să v-o spun, dacă n-ar fi decît din pricina prea mulţilor Brutus şi a prea multelor Lucreţii romane, ori a prea multei mărinimii a lui Titus, cărora li se ridică osanale în şcolile lor. Nici măcar călugării nu vor să se gîndească îndeajuns la faptul că duşmanii lor cei mai îndîrjiţi, începînd cu diabolicul Voltaire, le-au fost elevi. „Cu maţele..." şi nu se poate spune că partidul liberal este duşmanul lui Dumnezeu, al regilor şi-al oamenilor ? Hidra revoluţiei strînge întreaga lume în încolăcirile ei, prieteni ; iar dumneavoastră puteţi spune asta, deşi nu cunoaşteţi din lume decît colţişorul acesta. *Ab uno disce omnes*[1] ; şi ştiţi dumneavoastră cum merg lucrurile pe-aici ! Vă puteţi da seama cum merg peste tot, cu o singură excepţie, una singură, în toată Europa !

Cu gîndul la acea singură excepţie frumoasă, printre atîtea pilde ticăloase, strîngea din buze şi-şi înălţa privirile cu un fel de dragoste respectuoasă, umilă, aproape de adoraţie către punctul acela de lumină, înconjurat de beznele universului, către acea singură speranţă ce licărea în deznădejdea lui sufletească. Care va fi fost ea, cum şi de ce se agăţase el de ea, şi cu cît suflet, va fi spus mai departe. Între timp, baronul continuă, sarcastic :

— Iar după psalmii aceia nevinovaţi şi evalvioşi, ce-au mai făcut nefericiţii ăştia, căci pînă la urmă, mila ne opreşte să-i caracterizăm cum li s-ar cuveni ? Spune, Argia.

— Din fericire, erau nemîncaţi şi le era foame. Cînd îşi dădură seama de asta, călugării, buni cum sînt, oferiră de mîncare la toate adunătura. Trebuie să-i fi văzut atunci, îmi povestea ăla, tăvălindu-se de rîs, ăla de la care am aflat întîmplarea : trebuia să fii acolo ca să vezi cum ies pumnalele din teacă, pentru a nu pierde vremea şi a tăia în felii salamurile şi şuncile! Cît despre găini şi gîşte, au tăiat gîtul la peste treizeci, în coteţul de păsări al călugărilor.

— Iată în care sînge vrăjmaş şi-au înmuiat armele patrioţii ! exclamă baronul, rînjind. Dacă li s-ar fi dat însă ascultare celor care văzuseră, prevăzuseră, puseseră în gardă, şi nu cu o zi sau cu o lună, ci cu ani în urmă, ei n-ar fi ajuns nici măcar la sîngele găinilor ; şi v-o spune cineva care ştie ce spune. Iertarea e bună şi frumoasă, mila e o virtute creştină, dar ce ne

[1] Învaţă, dintr-un caz, pe toate. (lat.).

învață rațiunea de stat ? La vremea și la locul potrivit. Dar politica sănătoasă ? Adevărata milă este asprimea pumnului de fier și a cauterului ; *parcere subjectis et debellare superbos,* [1] adică : medicul milos lasă rana să miroasă urît. Și miroase și-acum, cînd, din păcate, cîte cineva se amăgește cu gîndul că e vindecată sau pe cale de vindecare : vorbesc de cineva care ar trebui să-și facă mai puține iluzii și să se amăgească mai puțin cu iertarea, care înseamnă slăbiciune, iar în împrejurările de față e nepăsare, e vină, e primejdie de moarte. Iar ca să se dezvinovățească nu poate invoca nici măcar ignoranța, fiindcă cel despre care vorbesc a fost pus în gardă și a făcut experiența pe propria sa piele ; dar stăruie, încăpățînat, în orbirea sa voluntară. Și-atunci, ce altceva trebuie să spunem noi, care nu sîntem orbiți, decît că : *quos vult perdere Deus dementat* [2] ? Nu Titus, ci cu totul altceva ! Trebuia ieri, trebuie astăzi, și va trebui mîine încă și mai mult, iar în curînd va fi prea tîrziu, un Nerone, care s-asigure un sfîrșit fericit ; să se termine odată cu mofturile ! Mărturisind însă cel mai adînc respect față de caracterul sacerdotal al veșmîntului, vă spun că purtarea anteriului moleșește sufletul, politicește vorbind, și-i face incapabili de a conduce pe acești stăpîni ai noștri, care ar trebui să ne cîrmuiască și nu cîrmuiesc sau cîrmuiesc prost. De ce mai întîrzie deci și nu încredințează puterea acelei forțe, acelei mîini, acelui imperiu pe care providența l-a întemeiat întru salvarea lor și-a noastră ? Voia Domnului este ca ei să nu se împace prea tîrziu cu gîndul acesta. Am vorbit ca prieteni, față de prieteni, ca între frați, nu-i așa ?

Ajungînd aici, toată adunarea îl asigura și îi jura grăbită păstrarea secretului. Și astfel, în conciliabulele acelea din casa Argiei Malvegoli, și în micul palat al baronului, aflat nu prea departe, în cartierul San Gugliemo, ca și în alte reuniuni mai tăinuite, adunarea aceea de reacționari fanatici și de cercetași începu să capete caracteristicile, dacă nu chiar forma și organizarea unui partid, care, după numele împăratului Austriei, își spunea „Ferdinandea". Iar acel cineva la care baronul făcuse aluzie atît de misterios, nu era altul decît

[1] Să-i cruți pe cei ce se supun, să-i nimicești pe cei care nu pleacă fruntea (vers din *Eneida.*).

[2] Dumnezeu ia mințile celor pe care vrea să-i piardă (lat.).

cardinalul secretar de stat din Roma, pe care el, într-adevăr, nu ostenea să-l pună în gardă în privinţa uneltirilor şi a complotu-rilor liberale prin memorii peste memorii.

A venit însă vremea să spunem cine erau aceştia, cei care se adunau în casa Argiei, şi cine era baronul Flaminio, care domnea peste Ferdinandea şi era singurul care era grosolan ; e vremea, aşadar, să explicăm ce era cu elocvenţa lui ame-ţitoare.

II

În jurul anului 1783, într-un sătuc din Ferrara de jos, un băieţaş în vîrstă de şapte ani, tot atît de isteţ la minte pe cît de drăgălaş la înfăţişare, fiind încă şi atunci deosebit de instruit pentru vîrsta lui — ca să nu mai vorbim de obiceiurile din vremea aceea, de locul unde fusese crescut şi de faptul că familia îi era foarte săracă — fusese cules de pe drumuri, dus la Ferrara şi dat la învăţătură de către un călugăr spaniol din ordinul suprimat al iezuiţilor. Sărăcia cea mai neagră şi ruina bîntuiau în familia băiatului, pentru că taică-său, acuzat de falsificare de bani, fugise fără să mai dea vreodată ştiri despre el. Şi încă de la început, răutatea aproapelui se deprinsese să-l facă să simtă cît e de amară, reproşîndu-i păcatul tatălui şi bîrfind pe seama maică-si şi a fratelui iezuit spaniol, şi trăncănind lucruri încă şi mai rele : cu sau fără temei, n-are nici un rost să cercetăm treburi atît de îndepăr-tate ; şi fiindcă nu e cazul să scoatem basma curată pe nimeni, să nu facem acest lucru nici cu răutatea omenească, atît de grăbită în a sta de veghe şi-a se arăta aspră în dauna băiatului aceluia nenorocit, şi rămas, după asta, veşnic îndîrjită împotriva lui. Ca şi cînd ar fi fost pătat de păcatele cele mai negre, răutatea omenească se folosea de morală din pornirea aceea scelerată, care face din folosirea ei un abuz şi o pre-schimbă în prilej de a face rău şi de-a asupri. Între timp băiatul se făcu mare şi nu dezminţi în învăţarea literelor şi a legilor frumoasele nădejdi pe care le trezise, îşi trecu doctoratul şi ajunse avocat, urmărit tot timpul de fierea pizmei îndîrjite mai ales împotriva celor care, alături de noroc, veşnic supără-

tor pentru ceilalți, adaugă și meritul inteligenței ; s-ar părea, într-adevăr, că omul izbutește să-i ierte semenului său succesul, numai dacă îl poate disprețui. Lumea, care de obicei are o memorie slabă și împrăștiată, își dovedi față de acest tînăr o ținere de minte stăruitoare, atentă, întotdeauna jignitoare, neobosită, minuțioasă ; acestuia, în loc ca fiecare izbîndă să-i fie de folos, îi aducea numai pagube, în vreme ce greșelilor sale li se refuza orice indulgență, chiar aceea cu care lumea este totuși atît de largă, dacă nu din bunătate și milă, măcar din slăbiciune și neatenție, din plictiseală și necazuri. Ambițios și mîndru din fire, și înclinat deci să disprețuiască atît prudența cît și convenințele ; accesibil de altfel pasiunilor înflăcărate și prea puțin păsîndu-i, poate, nu numai de scrupule, dar și de vreo gingășie oarecare ; lipsit de bani și lacom de plăceri, înclinat prin temperament către o oarecare rapacitate și samavolnicie, desfrînul și nerușinarea, statornicite o dată cu răsturnările de la sfîrșitul veacului, erau, sau mai curînd nu erau, ceea ce trebuia pentru el. Se desfrînă într-atît, încît ajunse să trăiască în adulter fățiș și scandalos ; iar dacă cei care protestau și insinuau nu voiau să-i ierte și lui ceea ce iertau de obicei celorlalți, se părea că pe el îl bucura acest lucru, ca pe unul care ajunsese să-și disprețuiască semenii mai mult decît ar fi fost onorabil. Și cu toate că, acuzîndu-l, ca secretar al departamentului poliției din Ferrara, de sustrageri și abuzuri, opinia publică nu îl trata mai rău decît obișnuiește să-i trateze pe funcționarii în slujbă, totuși atunci cînd lui, ca administrator al moșiei della Mesola — în numele companiei franceze, care o cumpărase — i s-a furat casa de bani cu 60.000 de scuzi, graba cu care aceeași opinie publică a socotit furtul drept simulat a fost jignitoare, îndrăzneață și crudă. Părea că pentru el nu era admisibilă nici măcar ipoteza că nevinovatului poate să-i vină greu să se ferească și să se apere de bănuieli și de aparențe potrivnice ; ba chiar că s-ar putea ca el să fie nevinovat. Ceva mai tîrziu, cînd se căsători, găsindu-și soția deflorată și repudiind-o, nimeni nu se îndoi că știuse asta mai dinainte și că se însurase cu gîndul de a-i șantaja și pe femeie, și pe seducător, amenințîndu-i cu scandalul pe care, pînă la urmă, după ce încasase prețul tăcerii, tot îl dezlănțuise. Urînd orașul de care era urît, disprețuit de oameni, pe care-i disprețuia, exista în bănuiala pe care lumea o nutrea față de el asprimea aceea care te îndeamnă să i-o iei înainte și să-i

oferi îndreptăţiri. De obicei, cînd oamenii se-apucă să facă morală, osînditul, vinovatul adică, poate să le spună că într-o oarecare măsură, sau chiar în întregime, el este aşa cum l-au dorit ei ; sau măcar că l-au ajutat din plin ca să ajungă astfel.

Se prăbuşi între timp stăpînirea napoleonică, iar el intră în slujba poliţiei austriece, ataşat pe lîngă cartierul general al lui Nugent, care-i înscăuna la loc, în toată Italia, pe vechii stăpînitori legitimi. Se poate crede că o apucase pe calea aceasta şi din ranchiună, dar şi de nevoie, căci era într-adevăr tot atît de ruinat pe cît de scos din fire. În orice caz, desfăşură acolo o iscusinţă şi o activitate care-i înlesniră să facă o carieră rapidă, ajungînd secretar şi comisar general al lui Nugent însuşi şi al lui Frimont, din '15 pînă în '20, iar în '21 şef al poliţiei regelui Neapolului, în care timp, exercitînd funcţiile acelea, se fixă la o convingere politică faţă de care rămase apoi tot timpul credincios şi căreia îi jertfi viaţa : misiunea Austrici de păstrătoare şi de garantă a orînduirii politice, civile şi sociale, a salvării publice europene. Deveni, în sfîrşit, metternichian, atît de convins admirator al administraţiei austriece, care de altfel era excelentă, încît, cu toate că Pius al VII-lea îl făcu cavaler al ordinului lui Cristos şi administrator al văilor de la Comacchio, cu o leafă frumoasă, el, care fusese la Viena pe vremea congresului Sfintei Alianţe, ca să-l ajute pe cardinalul Consalvi în chestiunea graniţei de pe Pad, nu izbuti niciodată să îngăduie fără nerăbdare şi fără nelinişte nedesăvîrşita şi abuziva administraţie pontificală. Iar cînd căzu în dizgraţia papii, meritul principal cu care se lăudă ca să reintre în graţii fu tot timpul acela de a fi înţeles şi de a fi denunţat secretariatului de stat „condiţiile triste" şi „nevoia foarte urgentă de instituţii chibzuite" şi de a fi elaborat „proiectul fundamental al unui guvern, cel mai nimerit pentru un suveran care uneşte în chip indivizibil puterea spirituală cu cea lumească". Acestea erau cuvintele lui ; ce-o fi însemnat „proiectul" acela nu ne e cunoscut, dar buna lui credinţă e dovedită de faptul că el, ca titlu de merit, scosese în evidenţă semnalarea aceasta de vicii şi de lipsuri către nişte cîrmuitori lipsiţi, fără îndoială, de forţa şi de posibilitatea de a le îndrepta şi de-a le îmbunătăţi, conştienţi fiind de slăbiciunea şi de lipsurile lor cel puţin tot atît cît şi el, care li le semnala. Şi pe care, firește, nu şi-i putea face binevoitori în nici un chip.

Stăruise ani în şir, neascultat şi răsplătit de Roma cu vorbe frumoase, să dea sfatul de „a se îndepărta pricinile fundamentale din care iau naştere nemulţumirile popoarelor şi deci şi pretextul pentru cei rău intenţionaţi de a defăima cîrmuirea". Ajunse astfel să se convingă că în acest scop ar fi fost nevoie nu de protecţie, ci de protectoratul Austriei şi de garnizoane cezaro-crăieşti, cel puţin în provinciile neliniştite şi greu de mulţumit. Şi socotea drept un merit faptul că după '21 şi ca simplu cetăţean particular păstrase „organizarea, personalului şi metodele de corespondenţă şi de cercetare politică" : adică o poliţie secretă personală, cu ajutorul căreia informa atît guvernul austriac, cît şi pe cel pontifical, încredinţat fiind că interesele amîndurora mergeau mînă-n mînă ; atît de încredinţat, încît atunci cînd i s-a reproşat de către cel de-al doilea activitatea dusă de el în folosul celui dintîi, fie chiar ca o incompatibilitate, departe de a căuta să se dezvinovăţească, el a continuat stăruitor să-şi facă din asta un titlu de glorie. Şi-n vreme ce el argumenta astfel atît la Roma, cît şi la Viena — unde Metternich îi citea memoriile — iar clicile subversive şi reacţionare subminau statul pontifical, dar fără să întîmpine vreo împotrivire din partea căpeteniilor şi chiar a înseşi forţelor guvernamentale, sosi şi anul 1839, ca să dea dreptate punctului de vedere care la Roma trecuse drept paradox şi ciudăţenie, poate unde era mai mult decît adevărat şi nu lăsa să se întrevadă nici o putinţă de îndreptare. Iar o îndreptare deznădăjduită se dovedi a fi aceea în vederea căreia trudi cu febrilitate în '31, căutînd să provoace intervenţia imediată a garnizoanei austriece, căutînd să forţeze atît mîna prolegatului, pentru a cere această intervenţie, cît şi pe cea a autorităţilor austriece, care aveau ordin să temporizeze, ca s-o ordone, înainte ca Ludovic Filip să sacrifice, în favoarea realităţii intereselor politice, principiul acela al neintervenţiei, în care liberalii arătaseră o încredere cel puţin tot atît de oarbă şi chiar mai ridicolă decît cea a baronului şi a tovarăşilor lui de soartă faţă de Austria, ocrotitoare şi răzbunătoare a principiilor legitimiste.

Cînd izbucni revoluţia, fugi, alergă la Milano, dădu ajutor şi se alătură, cu sfatul şi cu persoana sa, expediţiei militare care în zorii zilei de 6 martie „luă din aşternut guvernul liberal" întocmai precum dăduse el asigurări, şi întări Ferrara cu forţe militare. Cavalerul partizan al papii, foarte aproape

acum de titlul de baron austriac, se instală în Castel, ca membru al unei regenţe alcătuită din trei inşi, din care doi de-abia îndeplineau oficiul de figuranţi : şi trecu la „nimicirea completă a construcţiei revoluţionare" — ca să citäm mai departe cuvintele sale — sub ocrotirea tunurilor şi a baionetelor austriece din Fortăreaţă.

Omul folosea o logică şi o abilitate cu totul aparte şi dovedea o promptitudine rară în conducerea afacerilor ; ambiţiosul care la Congresul de la Viena trecuse pe lîngă înalta diplomaţie, care în '21, la Napoli, urcase treptele însărcinărilor poliţieneşti şi avusese funcţiuni ministeriale, de această a treia dată stătea printre cîrmuitori, autoritar, puternic şi cu prestigiu. Evenimentele confirmaseră previziunile, sfaturile şi măsurile lui cu o exactitate rară ; idolul şi maestrul său, principele de Metternich, putea să spună şi să-i arate, cum făcuse cu remuneraţiile şi cu baronia, că nu greşise luînd în consideraţie politică, şi nu doar poliţienească, avertismentele, informaţiile şi vederile lui ; evenimentul prevăzut de el, totala lipsă de rezistenţă a liberalilor, confirma nesocotinţa şi lipsa de eficacitate a cîrmuirii preoţilor, pe care el o denunţase şi o pusese atît de mult în lumină. Iar în acest lucru baronul nu observa nepotrivirea fundamentală a multora dintre raţionamentele sale, atît de frumos întreţesute, întrucît, fiind supus pontifical, acela era totuşi guvernul său legitim şi legal.

Succesul său ţinu încă şi mai puţin decît cel al liberalilor — mai degrabă dispreţuiţi decît urîţi de către el — care ţinuse o lună şi în legătură cu care spusese şi demonstrase cît de puţin trebuie pentru a fi doborît. Realizarea politică scăpă şi de data aceasta, aşa cum scăpase întotdeuna, perspicacităţii lui poliţieneşti, logicii lui juridice şi criticii lui administrative. Faptul ar putea să pară ciudat celui care n-ar şti că atît cunoaşterea cît şi sensul şi stăpînirea realităţii politice depind de o capacitate nativă şi cu totul deosebită de celelalte însuşiri mai sus-arătate. Tocmai de aceea el nu înţelegea că uşurinţa succesului său, şi însuşi insuccesul liberalilor, erau posibile prin discreditarea şi bagatelizarea cîrmuirii lumeşti a papii, preschimbată chiar de uşurinţa aceea într-o umbră, mai umbră decît cele de care obişnuia să-şi bată joc, adică de formele de regim liberal şi democratic, cărora le dădea acest nume. Oricît de neînsemnate şi de nenorocite erau măsurile prin care preoţii se sileau să limiteze intervenţia austriacă — şi oricît

de puțin le stătea în putință s-o facă — măsurile erau de ordin politic : și oricît ar fi fost monseniorul Asquini de necioplit, de inabil și incomparabil mai puțin perspicace decît baronul Flaminio, instinctul care îl sfătuia să liniștească și să îndrepte, nu să îndîrjească, producînd deci cît mai puțină zarvă, spre a nu-i oferi Austriei pretextul de a interveni, era instinct politic.

Guvernul lui din Castello nu ținu nici trei zile, fiindcă cea dintîi grijă a prolegatului a fost, firește, aceea de a reafirma dreptul suveranului legitim, lucru care legitimistului baron Flaminio i se păru o prostie politică și o nedreptate făcută lui personal.

Intendent și șef al serviciilor de informații și poliție ale corpului de expediție austriac, sosit ca să restaureze autoritatea papală în curpinsul provinciilor, în vreme ce dădea întreaga măsură a aptitudinilor lui de om practic și activ, în vreme ce — în zelul său — putea să creadă că-l slujea pe papă cu ajutorul Austriei, și pe aceasta cu ajutorul papii, în vreme ce credea cu tot mai multă tărie că cele două rațiuni alcătuiau acum una singură și de nedesfăcut, nu-și dădea seama că tocmai de aceea ele se depărtau una de alta și că tocmai într-o asemenea deplină prăbușire politică datoria curiei era aceea de a gîndi, de a intenționa, sau măcar numai de a dori, chiar și instinctiv, ca nu cumva papa s-ajungă vasal împărătesc și ca atare papă austriac.

Înapoindu-se la Ferrara, după capitularea Anconei, cînd papa ceru eliberarea provinciilor sale, pe care o obținu în ziua de 15 iulie din '31, baronul numi ziua aceasta „ora fatală" ; iar din pricina eliberării nu numai că se supără (ceea ce putea să fie necazul ambițiosului dezamăgit), dar o luă și drept ingratitudine și teamă nesănătoasă : ba se și mînie, ca de o jignire adusă lui și lui Metternich ; se și miră, chiar, și voia ca papa să recunoască deschis că de aci încolo nu mai era decît ceea ce avea el impresia c-ar fi : un naufragiat agățat de o epavă, care refuză nava salvatore. Și chiar dacă lucrurile ar fi stat astfel, papa avea de partea sa dreptatea și datoria, în vreme ce baronul nu izbutea să-și dea seama că, atîțînd nemulțumirea și mînia stîrnite de samavolniciile trupelor pontificale și ale clericalilor, care, în vremea aceea, împinseseră felurite orașe de prin provincii să îi întîmpine cu urale pe austrieci, el nu făcea altceva decît să lucreze ca agent provocator și să

apară ca atare. Şi chiar dacă Asquini continua să se folosească de aptitudinile lui administrative şi de poliţia lui particulară, mult mai bună decît cea oficială — şi cu toate că nici măcar prolegatul nu-şi dădea seama cît de intolerabilă era aceasta pentru o autoritate constituită — activitatea lui personală ajunse să se restrîngă la sfaturi mai curînd inutile decît neascultate, mai mult nepotrivite decît plictisitoare, la mustrări, la văicăreli, la prevestiri de nenorociri mai mult zadarnice decît întemeiate : era mai logic decît logica, mai legitimist decît cel legitim, mai catolic decît papa şi chiar mai austrofil decît Austria.

Erau, de altfel, discuţii în adunări restrînse, de felul acelora pe care le-am arătat, purtate acasă la el sau la Argia Malvegoli, sau în Fortăreaţă, uneori, sau adunări mai tăinuite la care veneau să ia parte uneltele cele mai credincioase : spioni plătiţi, preoţi care-şi trădau slujba lor nobilă, chiar dacă nu însăşi taina spovedaniei, oameni de tot soiul şi de toate categoriile, însufleţiţi de aceeaşi spaimă ranchiunoasă.

Aduna, cernea, punea în ordine informaţiile, zvonurile, denunţătorii ; instruia şi îndemna personalul. Aducea orice noutate la cunoştinţa Fortăreţei şi a comandamentului general din Milano ; se afla în relaţii strînse şi continue cu ducele de Modena, care, după ce-l făcuse pe Ciro Menotti să plătească cu ştreangul falimentul propriului său machiavelism năstruşnic, inspira şi conducea partidul ultralegitimiştilor şi al reacţionarilor turbaţi din Italia. Dar acesta, în statul său, era stăpîn chiar şi peste greşelile sale, în vreme ce un supus ca baronul care s-ar fi lepădat cu adîncă silă de titlul de cetăţean, un supus care, chiar cînd nu erau la mijloc decît vorbe şi intenţii, le opunea şi le punea mai presus de cele ale suveranului său domnitor, se preschimba în rebel şi în vinovat de lezmajestate — potrivit propriului său ideal politic — chiar dacă, practic, avea din întîmplare dreptate.

Şi astfel, cu discuţii şi cu adunări tăinuite, cu legăminte şi cu aere de conspiratori, clica Ferdinandea ajunse — după cum o arătă şi numele — să scornească tot felul de aiureli, ca „uniunea personală", ca anexarea provinciilor papale la regatul lombardo-veneţian, iar, pînă la urmă, la o adevărată şi neîndoielnică trădare a papii, spre a-l salva, împotriva dorinţei sale : desfăşurarea unui fenomen politic care se

reînnoiește cu fiecare epocă a istoriei și pe care e instructiv să-l cunoaștem, fiindcă baronul Flaminio n-a fost un om de rînd și fiindcă procesul acesta a ajuns pînă la ultimele lui consecințe. Nu trecu mult pînă cînd prolegatul și secretariatul de stat, neizbutind să-l îndepărteze pe baron din Ferrara, cu ajutorul misiunilor și al însărcinărilor, începură să recurgă la expulzări ; interveneau însă presiunile austriece pentru a-l face să rămînă pe loc sau să se înapoieze de îndată.

Înfățișarea, chipul și ținuta îi rămăseseră plăcute, zvelte și sprintene, cu toate că ambiția neostenită, patima dezamăgită și îndîrjirea aceea odioasă de a spiona și de a denunța dăunaseră întrucîtva și expresiei, și privirii, și mișcărilor, și chiar culorii feței, un rol în privința aceasta avîndu-l, și nu se putea să nu-l aibă, ura cu care îi răspundeau liberalii, care, la înapoierea sa din campania austriacă în Romagna și în Le Marche, îl puseseră în situația de a găsi pe ușa casei un sonet capabil să-l facă să priceapă natura sentimentelor lor, tonul a ceea ce spunea împotriva lui și al inscripțiilor de pe zidul casei, care, neîncetat, făceau din el ținta urii și a răzbunării. Iată catrenele sonetului :

Dorințele-ți și-aflară în totul împlinire,
O, suflet josnic tare, de-orice nărav năimit ;
Tu, care ca un tigru colinzi prin omenire
Și ești ținta răzbunării poporului lovit.

Ciumată fie boarea ce te va răcori ;
Săgeata răzbunării din cer să te lovească ;
De chinurile bolii să nu te poți feri ;
Pămîntul să înghită făptura-ți diavolească.

Precum se vde, sonetul nu păcătuia prin lipsa de claritate, și nu era lipsit de vigoare expresivă și nici chiar de o anumită sobră eleganță a formei, urîndu-i baronului, fără nici un ocol, să moară de moartea cea mai ticăloasă, fiind vrednic de luat în seamă mai ales dacă, așa precum versificatorul avusese grijă să anunțe în titlu, sonetul însuși era o „improvizație".

Baronul Flaminio se îngrijea, pe lîngă eleganța manierelor, a hainelor și a felului de a vorbi, de rezerva și de măsura atitudinii diplomatice, ca un om care „cerea cu umilință" păreri

și relații din partea unor suverani, a unor cardinali și a unor feldmareșali, pe care însuși Metternich binevoia să-i cinstească, aducîndu-i la cunoștință că-i erau pe plac, roadele inteligenței, care nu constau în spionajul simplu, ci în „compendii" istorice și politice, în „tablouri statistice" cu privire la situația statelor din peninsulă. Tocmai de aceea, cînd cineva uita și o numea Italia, baronul spunea :

— Peninsula, peninsula. Italia, după strălucita părere a ducelui de Portella, este o expresie geografică, adică, altfel spus, nepolitică și absolut subversivă pentru armonia socială, pentru oricare principiu politic, și pentru întreaga înțelegere europeană.

Chestiune de cuvinte ? Cuvintele sînt însă ferestre ale sufletului, și nici nu trebuie atît ; de pildă, părul de pe față. Al lui era ras și luat contra, în cel mai legitimist chip, lăsînd o pereche de favoriți rafinați și distinși, ca de diplomat. Asta însă nu însemna că toți cei care purtau barbă și mustăți ar fi fost doar niște complotiști din tagma mustăcioșilor și a bărboșilor, își punea el în gardă cercetașii, instruindu-i :

— Să facem deosebirea : le poartă, care din ignoranță scuzabilă, care din neglijență, mai puțin scuzabilă, și care din cutezanță și dintr-un anume spirit de independență, vrednic de plîns, dacă nu vinovat, recalcitrant, dacă nu rebel, și, dacă nu suspect, putînd fi suspectat de facționism, dacă nu chiar de facțiune ; de sectarism, dacă nu de sectă : într-un cuvînt, despre omul bărbos, chiar dacă nu poți spune că e înfuriat, poți spune că-i gata să se-nfurie.

Între timp, acolo unde bîntuiau centurionii și voluntarii gregorieni, una din samavolniciile preferate, căci atîța pofta de a batjocori, chinuind, pe care-o au cele mai josnice firi omenești, era aceea de a le smulge părul sau de a-i rade pe uscat pe cei bănuiți a purta bărbi de liberali.

Aflînd de asta și de altele, de fărădelegile ticăloase și de masacrele fioroase și necontenite din nefericita Romagna, baronul Flaminio, deplîngînd excesele acelea, ajungea să deplîngă slăbiciunea cîrmuirii, care nu era în stare să le împiedice. Și pentru că-l sfătuise și-l sprijinise pe prolegatul Asquini să n-o lase să prindă rădăcini și în Ferrara, căpătase dreptul de a osîndi nebunia celor din ținuturile vecine, care se-amăgeau cu gîndul că ar putea trage folos de pe urma unor asemenea lucruri. Confruntarea cu Ferrara, unde ele nu se

petreceau, unde soiul acela de gregorieni nu prindea rădăcini, îi impunea inevitabila elogiere a Austriei :

— Ajunge, prieteni, vedeți că ajunge steagul acela galben-negru de pe Fortăreață, pentru ca oamenii să se cumințească. E vargă, e leac ce nu dă greș, e spînz pentru creiere ! (Gătit, pus la punct, cu cravată albă la gît, priza tutun din belșug, rezervat și înfumurat.) E încă și mai mult, și mai bine : e osînda ticăloșilor și-a ucigașilor din orice facțiune. Sigur, fiindcă a vorbi de facțiuni și de facțioși înseamnă a vorbi de crimă și de criminali. Din ce pricină ? Fiindcă autoritatea e corectivul, iar libertatea e aţîţarea la urîtele urmări politice ale păcatului originar. E treaba teologilor și-a doctorilor, dar fie vorba-ntre noi, mi-e teamă că guvernanții ăștia ai noștri au uitat teologia, fără să învețe politica : într-un cuvînt, n-au devenit și ei filozofi în răscolirea nenorocită a Europei. Austria, *felix* [1] Austria ! Apărarea tronului și a altarului, salvarea peninsulei și a continentului !

Se umfla în pene și strălucea de respect și de dragoste, în vreme ce, indiferent dacă problema pusă în discuție era italiană sau greacă, franceză sau engleză, germană sau spaniolă, africană sau turcă, poloneză sau rusă, el obișnuia să lase ca discuția să meargă mai departe, pînă cînd ajungea de nerezolvat, cu un zîmbet de compătimire, care se preschimba în gravitate peremptorie, atunci cînd cineva îl întreba dacă nu cumva cel care avea puterea era incapabil sau lipsit de voință.

— Există, afirma el cu asprime, există cineva care poate și e capabil, care vede și prevede :

— Și ce-așteaptă ?

— Vai, frumoasă discuție ! Lumină și sfat din partea dumneavoastră, nu ; ori poate socotiți c-ați fi în stare să i le dați ducelui de Portella, ca să-i spunem pe nume ? Așteaptă să vină vremea pentru a lua măsuri din vreme, și la vremea potrivită. El este cel ales să împiedice prăbușirea de pe urmă a popoarelor, să înfrîngă tabăra vrăjmașilor lui Dumnezeu, a regilor și a oamenilor : este omul fără pereche.

Dacă nu era de față nici un ignorant atît de ignorant încît să nu știe cine era ducele de Portella, se afla în orice caz

[1] Fericită (lat.).

un binevoitor care să-l întrebe acest lucru. Printre atîtea titluri și onoruri care, într-adevăr, îl cinsteau pe omul fără de pereche, el îl prefera mai ales pe cel de duce cu care îl investise, după Congresul de la Viena, mult mai mult decît cuvenita recunoaștere, mai mult decît gratitudinea, și chiar mai mult decît simțul politic al regelui Neapolului : ce anume ? — o inspirație, o somație de sus, din taina dumnezeiască sfat care, în chipul acesta, printr-o asemenea învestitură, îl hărăzea și-l însărcina pe ducele de Portella să salveze peninsula.

— Iertați-mă, dar, pînă la urmă, cine e ? întreba ignorantul sau binevoitorul.

— Alteța-sa Clement Venceslav Lotar, cine să fie ? principele *von* Metternich, cancelar al imperiului austriac. Trebuie să fii tare ignorant, ca să întrebi așa ceva, iertați-mă. Nu știați că e duce de Portella ?

Putea să pară drept un misticism căutat, și o profeție trasă de păr, dar demonstra cu atît mai mult că ambițiosul dezamăgit avea o conștiință nemărturisită a declinului său și a situației sale neclare ; și că socotea să o înnobileze cu tainele transcendentalului. Iată că Domnul îngăduia printre „vecinii" din Ravenna și din Faenza rătăcirea chiar a celor bine intenționați, spre a demonstra maturitatea „intervenției" ducelui de Portella, și a chema, și a dovedi necesitatea ei în ținuturile de dincoace de Pad. Iar baronul se simțea o unealtă a providenței, și nu a poliției austriece.

Ajungînd aici, își rotea privirile, ca pentru a se asigura că se află printre oameni de trei ori credincioși ; și făcea încă o dată tabloul — care n-avea de ce să fie exagerat și înnegrit — contrarevoluției cuțitarilor din cartierul Urbecco, din Faenza, al anarhiei, al nedreptății și al neputinței, nu de a împiedica, de a reprima și de a pedepsi, dar chiar de a nu înrăutăți, de a nu înteți, de a nu preschimba boala în molimă, prin cine știe ce leacuri : guvernul, cu tot respectul cuvenit caracterului său sacerdotal, guvernul oamenilor bisericii, cel mai rău, dintre cele rele ! Norocoasă Ferrara, datorită steagului acela de pe Fortăreață, norocoasă Ferrara, care profita de pe urma lui și dădea o pildă de ce-aveau să fie, probabil în scurtă vreme, provinciile anexate, ba chiar liberate, răscumpărate, însănătoșite, mai bine spus „asanate", căci baronului nu-i displăceau expresiile neobișnuite și scoase din uz, dacă erau admise

de Academia della Crusca, el pretinzîndu-se italian get-beget şi purist, într-un singur lucru : în limbă.

În casa Argiei Malvegoli, de pe strada Petegole, care-i era la îndemînă şi unde se simţea bine, frecventa tot mai puţin deşucheatele adunări serale ale ofiţerimii care nu-l prea lua în seamă sau se lipsea bucuroasă de aerele lui, de gravitatea lui diplomatică, de răceala care pătrundea o dată cu un intrigant influent, ascultat în cercurile sus-puse : de ce ? Fiindcă făcea pe spionul. Cu cît îl vedeau mai puţin cu atît erau mai bucuroşi. Iar el :

— *Vixi puellis nuper idoneus, et militavi non sine gloria* [1] ; a trecut acum vîrsta, iar tinerii aceştia, tinerii aceştia de ispravă trebuie să petreacă între ei fără să fie intimidaţi de un om maturizat mai curînd de grijile politice decît de ani. Pentru ei, *Carpe diem* [2], pentru noi *Vigilate et estote parati.* [3]

Alţii, mai puţin grijulii în privinţa formelor, în loc de intimidare ar fi vorbit de plictiseală şi de dispreţ. Puţin spionaj făcea el şi pe seama ofiţerilor acelora, printre care se mai afla şi cîte unul cunoscut pentru simpatiile lui liberale : pe acesta îl lovise stricăciunea, „cangrena trupului social !"

Argia Malvegoli petrecea deci în timpul serii cu ofiţerii, pentru a deveni cu atît mai pocăită şi mai serioasă cu el, în timpul zilei, şi — deseori — împreună cu nişte mutre neplăcute, pe care el se străduia să le înnobileze, numindu-le „ferdinandee". Şi, pînă la urmă, era ceva mai mult decît un nume, fiind vorba de o nostalgică aspiraţie politică ; din partea cabinetului cezaro-crăiesc era vorba poate şi de o indulgenţă compătimitoare, care-l făcea să îngăduie ca acea, bătrînă acum, unealtă a lui să împodobească, cu o vrednică de milă rămăşiţă de iluzie, tristeţea funcţiilor lui actuale. De atîtea ori însă faptul de a te bucura de faimă şi de-a nu face nimic generează iluzia misterului : aşa se întîmplase ca despre Ferdinandea aceea — cum i se spunea — să se discute mult printre „vecinii" aceia — cum le spunea baronul — care treceau la fapte nu numai cu vigoare, dar şi cu furie crîncenă. Liberalii de-acolo, din fel şi fel de pricini actuale sau apropiate, se temeau şi urau numele de Ferdinandea, lucru care nu s-ar

[1] Am fost cîndva aprig la fete şi am luptat nu fără glorie (lat.).
[2] In sens de : bucură-te de ziua de azi (lat.).
[3] Vegheaţi şi fiţi pregătiţi. (lat.).

fi întîmplat dacă ar fi ştiut la ce se reducea ea de fapt. Iar clericalii aceia, care începeau să se înspăimînte de propriile lor excese şi se gîndeau să-şi pregătească, prin cine ştie ce merite, ocrotirea sau refugiul austriac pentru ziua în care guvernul nevolnic al preoţilor n-ar mai fi fost în stare să-i scape de răzbunări, ţineau şi ei seama de Ferdinandea, de care, în preajma lui '40, în cele din urmă, nu se vorbea cine ştie cît, din pricina puţinului care era şi a nimicului pe care-l făcea : adunare secretă de spioni speriaţi şi de reacţionari neghiobi, cărora baronul Flaminio le expunea elucubraţii de politică înaltă : tratatele Sfintei Alianţe, înţelegerea europeană, reforma „iosefină" a abuzurilor ecleziastice, valabilitatea, mai mare sau mai mică, a unor bule şi danii : Matilda, Pepin cel Scurt, Carol cel Mare, Constantin ; parc-ar fi fost un specialist în legislaţie bisericească.

Între timp situaţia lui financiară personală se încurcase în urma unui mare faliment ; circulau, nu cu multă cinste, poliţe ale unui băiat al său. Cînd plătea, cînd nu plătea : lumea, ca totdeauna, pălăvrăgea şi-l bîrfea pe baron ; şi se spunea că însuşi secretariatul de stat — pierzîndu-şi nădejdea de a găsi mijloace mai discrete spre a scăpa de el şi a-l trimite în exil — era gata să-l compromită şi să-l distrugă, dacă ar fi fost cu putinţă, graţie scandalului aceluia.

Aşadar, întemeiate sau nu fiind părerile proaste, zvonurile ori învinovăţirile, viaţa lui lăsa să se vadă că ar urma să se învîrtă în jurul ei însăşi, ca un cerc parcă, din care o fatalitate implacabilă nu i-ar fi îngăduit niciodată să iasă. Uneori, examina şi el faptul acesta, cu o neliniştе adîncă şi plină de teamă, pe măsură ce se apropia de bătrîneţe.

Un anume Castagnoli, bărbat frumos şi bun vorbitor, poet tot atît de iscusit în ce priveşte poezia pe cît era şi Ferdinandea în privinţa politicii, fusese arestat în Bologna şi expulzat ca ferdinandeu. Baronul însuşi trebuia să-şi pună problema ca, mai devreme sau mai tîrziu, să se refugieze la Modena, pe lîngă duce, ori dincolo de Pad, în statele austriece : aceasta era situaţia atunci cînd unul dintre desperaţii de vază ai claricalismului sîngeros i se alătură, nu pentru a deveni ferdinandeu, ci pentru că amesteca frenezia sîngeroasă şi de fiecare zi a împilărilor cu frenezia intrigantului, aflîndu-se în corespondenţă cu toţi cei ce erau duşmani ai liberalilor şi-ai patrioţilor, indiferent de titlu, şi de orice nuanţă ar fi fost ei.

Clerical cunoscut în orășelul Urbecco și în cîmpia dintre Imola și Faenza, unde centurionii și voluntarii gregorieni — folosind ciomăgelile, incendiile, înjunghierile, împușcăturile și loviturile de *pistone,* care era o armă de foc scurtă și bună de purtat sub haină — se luptau cu desperații ceilalți, ai liberalismului și ai „tufișurilor" ori ai echipelor, Virginio Alpi, suflet nelegiuit, avea toate păcatele, afară de cel al ipocriziei. De elucubrațiile politice, de nestemata cea nouă — cum spunea în chip liric, baronul — care urma să fie prinsă în norocosul și rodnicul copac imperial, în ghirlanda fericită a coroanelor lui Ferdinand, împărat al Austriei și rege al Ungariei și al Boemiei, și al Lombardiei, ca și de doctrina ferdinandee, lui Alpi îi păsa atît cît putea să-i pese unuia care, îndemnat de patima pentru sînge și pentru jafuri, s-ar fi făcut și turc, așa cum fusese și partizan al papii și clerical. Numai că nevoia de bani, în privința cărora se arăta tot atît de lacom pe cît de cheltuitor, îi împingea sufletul de ticălos, inteligența turbată — căci nu era lipsit de inteligență — și răutatea cinică să-și aducă aminte că Austria plătea ; partizan al papii sau al Austriei, sau al oricărui alt partid — dacă ar mai fi fost vreun altul — acesta, spre a-și îndestula pofta de violență și de cîștig, nu i-ar fi refuzat pe nici unul : liberal, patriot, carbonar însă nu, căci era vorba de onoarea, de credința, de spiritul de gașcă tîlhărească, în care credea ca un adevărat tîlhar, amestecate cu ura, care-i era ereditară, de clerical fiu de clerical, vrednic întrutotul de taică-său. Acesta fusese într-adevăr, și era încă, spion denunțător, asupritor ca și el, unealtă și organizator de împilări, de extorcări, de fărădelegi ; jefuitor, mai apoi, al amanetur ilor de la Muntele de Pietate din Forli, al cărui contabil fusese. Fiu-său, mult mai tare și deosebit de consecvent în felul său de-a fi, îl întrecuse în toate, chiar și prin aceea că nu-și iertase și nu-și cruțase tatăl, pe care-l șantajase, îl jefuise și, pînă la urmă, îl pusese chiar sub interdicție, căci nici măcar spiritul chițibușar și meșteșugul avocățesc nu lipseau din varietatea nefastă a însușirilor lui samavolnice.

— Taică-tău, criminalule — tunase emfaticul ticălos, atunci cînd Virginio izbutise să-l pună sub interdicție — taică-tău te afurisește pînă la a șasea generație !

Virginio se distrase mult mai grozav ca la teatru, așa încît, dacă legea ar fi îngăduit ca cel pus sub interdicție să mai

poată fi pus încă o dată, ar fi cerut şi asta. Nu avea treizeci de ani pe vremea aceea şi avea sufletul întipărit pe chipul respingător de urît şi întunecat, ba chiar înfricoşător, de o culoare verzuie mohorîtă, pe care fiecare gînd ticălos lăsase parcă o încreţitură, iar muşcătura patimilor scelerate încrunta, şi zbîrcea, şi tulbura necontenit chipul lui urît, necruţător şi nepotolit. Era un fel de rînjet convulsiv în contrast cu care ochii, ciudaţi şi supărători prin sclipirea lor stranie, erau neclintiţi şi atenţi şi străpungeau omul în ai cărui ochi se fixau, ca pentru a înşfăca şi a prinde strîns mişeliile sufletului şi tarele fizice : spaima, zgîrcenia, nevoile desfrîului, blestemata sete de jaf, de sînge şi de putere ; asta era tot ce căuta, tot ce cunoştea în privinţa oamenilor, şi nimic altceva. Restul erau doar vorbe sau, cum spunea el, teatru. Fiind însă un vorbitor şi-un argumentator iscusit, ştia ca la nevoie să şi profite de asta ; dacă nu era nevoie, îi păsa prea puţin, căci adevăratul său argument — şi-i era de ajuns — consta într-un singur cuvînt, care pentru el şi pentru tîlharii lui însemna propunere şi osîndire la moarte, atunci cînd spunea :

„Laşul ăla", iar asta era de ajuns pentru a dezlănţui cele mai odioase şi cele mai înfiorătoare barbarii — sau cînd spunea : „Laşii ăia" !

Se poate presupune c-ar fi crezut în Dumnezeu ; sigur e că nu se întrebase niciodată acest lucru, iar îndeletnicirile religioase şi respectul obişnuit faţă de religia preschimbată de nişte făcţioşi ca el în unealtă şi-n revărsare de injurii şi de ură dădeau o notă şi mai tulbure chipului şi vorbelor sale, precum şi o onctuozitate de nesuferit. Iar Alpi, de credea cumva în Dumnezeu, nu putea să creadă decît ca un tîlhar cucernic şi superstiţios. Ce însemna pentru el papa, pe care se jura să-l apere trecînd totul prin foc şi sabie, avea s-o arate peste cîţiva ani, atunci cînd se nimeri să fie ales — cum s-a întîmplat la moartea lui Grigorie — un papă cu idei liberale.

Credinţa lui, legea lui, firea lui, nevoia lui, era patima aceea nimicitoare şi nefastă, de care era stăpînit şi cu ajutorul căreia îi stăpînea pe cei ce i se supuneau.

De statură mijlocie, vînjos, uscat, era îndemînatic în mînuirea oricărei arme, şi nu se despărţea niciodată de bastonul cu lamă. Cînd n-avea interes să-l ascundă — printre credincioşii săi, ori cînd era singur — făcea tot timpul gestul de-a scoate afară sau de a băga înapoi în teacă bucăţica de lamă,

ca pentru a se încredința că spada luneca fără greutate și repede. De altfel, faptul de-a o avea gata îi slujise în cîteva rînduri, fiindcă în patria lui nu lipseau, ce-i drept, oamenii care să-l înfrunte cu un suflet la fel de crîncen și de cutezător. Deosebit de iscusit în a se travesti și-n a se camufla, toată măiestria lui în arta aceasta stătea în silința de a-și ascunde căutătura aceea a ochilor șerpești, care săgetau, pricinuindu-le celor pe care-i fixa o silă pe seama căreia el se distra uneori, chiar cu riscul de-a se descoperi și de-a fi ucis. Însușirea cea mai intimă și mai de neînfrînat a firii lui era aceea de a uri oamenii și de a se da pe față printr-un sarcasm rece, prezent și în glasul stridент, chiar atunci cînd vorbele căutau să-l ascundă.

Devenind încă și mai turbat de cînd facțiunile începuseră să se cam potolească, nu atît fiindcă nu cunoștea oboseala, cît fiindcă nu suferea liniștea, bătea de ani de zile drumurile Romagnei pentru nevoile „cauzei celei drepte" sau, mai curînd, stăpînit de patima de a face rău, otrăvit de acea veșnică frămîntare lăuntrică a sa ; iar la Ferrara se întîlnise cu baronul Flaminio. Despre politica și despre doctrina ferdinandee n-avea nevoie nici măcar să-și facă o părere, atît de mult dispreț arăta față de lucrurile de felul acesta și față de ambiții : teatru. Începea însă să bănuiască și să simtă că nici deghizările sale, nici înșelătoriile, nici complicii și gazdele, nici rețeaua de partizani, nici spada sa și nici furcile țăranilor săi fanatici dintre Forli și Faenza, unde era atotstăpînitor, nici tîrgoveții clericali din Urbecco nu mai erau în stare să-l salveze de răzbunările și de ura celor asupriți : și cu atît mai puțin autoritatea guvernativă, adevărată bătaie de joc, pe care el o lua în derîdere, și pe bună dreptate, de vreme ce-i tolera pe el și pe fîrtații lui. Batjocura devenea însă adevărată ocară cumplită, atunci cînd el susținea :

— Sau mă ajută popii ăștia să termin cu toți liberalii și să fac o noapte a Sfîntului Bartolomeu, sau am rupt cuiul cu toții.

Dilema era necruțătoare. Cît despre cuvinte, le prefera pe cele obscene și vulgare, fiind cu atît mai bine dacă oamenii țineau morțiș la corectitudine și se simțeau jigniți de nerușinarea lui, cum se întîmpla cu baronul Flaminio : „Un prostălău !" — spunea despre el Alpi, pentru care supremul elogiu pe care îl putea acorda unui om era acela de a-l numi pungaș viclean, o „cutră".

Baronul încercase să-l ia de sus și să-l silească să i se supună.

— Alteța-sa ducele de Portella binevoiește să-mi scrie cu mîna sa că...

— Da, da, consimțea incorigibilul certat cu politețea ; ăla e o „cutră" de primă clasă.

Clement Venceslav Lotar, o „cutră" de primă clasă ! Baronul simțea că se înăbușă :

— Am trimis de curînd, cui se cuvine, un memoriu al meu...

— Hîrtie, baroane, hîrtie !

— Și pe ce se scrie, mă rog ?

— Întocmai, dar, după ce ați scris de ți-e mai mare dragul, știți la ce folosește ?

— Aș dori să mi-o spuneți.

I-o spuse, dar cu asemenea cuvinte și gesturi, încît domnul baron Flaminio nu mai înfruntă niciodată riscul de a discuta cu el despre hîrtii și despre corespondențe.

Pentru Alpi, întregul sistem politicos-social al ferdinandeei era bun, o dată pus pe hîrtie, pentru împachetatul așa-numitelor *peverazze*, adică al scoicilor celor mai obișnuite din mare, afară de cazul cînd ar fi adus imediat bani și afară de nevoia apropiată a unei ocrotiri :

— Fiindcă ceea ce interesează este că noi ne compromitem — spunea el făcînd spume la gură — pentru un guvern care ori se va lăsa gîtuit împreună cu noi, ori ne va trage scaunul de sub picioare cu mîna lui, dacă lașii ăia ne vor pune lațul de gît ; mă înțelegeți, baroane ?

Era exact lucrul de care, suspinînd, se temea și baronul, dar exprimîndu-se în termeni nu atît de mojici ; mojicia îl supăra însă din cale afară, iar îndrăcitul de Alpi, care pătrunsese omul de la bun început, și care — ajutat de siguranța nemiloasă a privirii lui — îi ghicea necazurile chinuitoare și neliniștea, îi spunea :

— Știți, baroane, la ce slujește politica ?

— Ar trebui s-o știu, dacă binevoiți să-mi acordați această favoare, după ce am albit în politică.

— Cred că v-ar veni ceva mai greu s-o și demonstrați, rosti baronul, cu o umbră de zîmbet, pe jumătate supărat, pe jumătate disprețuitor.

— Credeți ? După cît v-ați paradit din pricina ei ; ați spus-o chiar dumneavoastră...

— Am spus că am albit.

— Una peste alta, e cam acelaşi lucru. Spuneţi-mi însă dumneavoastră cum vă simţiţi, cu ce v-aţi ales, după ce aţi trîndăvit atîta.

— Albit !

— În ciuda a tot ceea ce vă datorează guvernul, în ciuda a atîta hîrtie zmîngălită, de-a dreptul ramolit...

— Nu m-am mulţumit numai cu scrisul ! strigă baronul, înăbuşindu-se.

— De asta vă şi spun ; aţi făcut atîta, iar cea mai arzătoare dorinţă a guvernului este să vă dea afară din Ferrara ; iar liberalii mor de dorinţa de-a vă face rost de-o altă călătorie, cu un cuţit înfipt între coaste.

— Din păcate !

— Şi-atunci, n-a fost timp risipit în zadar ?

— Pentru că...

— Pentru că, pentru că ! Pricep, fără să mi-o spuneţi. Vina pentru tot ceea ce ni se întîmplă e întotdeauna a noastră, dragă baroane. Aţi învăţat o groază de lucruri, dar nu şi pe cel mai de seamă : că politica este arta de a tulbura apele.

— E o definiţie îndrăzneaţă !

— Am cumva aerul că m-aş teme de vorbe, eu care nu mă tem de oameni ?

Şi ca să tulbure apele, lucru care înseamnă începutul şi sfîrşitul oricărei acţiuni a sa, Virginio Alpi făcea cunoscută şi răspîndea cît putea mai bine şi mai mult faima misterioasei ferdinandea ; partid de politicieni de înaltă şcoală, cîrmuitori de popoare, păstrători ai tainelor de cabinet, apărători ai unor lucruri foarte înalte. Sporind importanţa partidului, îşi sporea de fiecare dată şi reputaţia sa ; neliniştea, interesa, tulbura, ca să folosim cuvintele lui ; iar Ferdinandea aceea, întemeiată ca să arate că baronul, bătrîn intrigant neastîmpărat, îşi pierdea vremea cu fleacuri şi începea să aiureze, făcu, dimpotrivă, din el ţinta acelor cumpliţi, a exaltaţilor, a mohorîţilor şi nelegiuiţilor mîntuitori ai cuţitului, ai pistolului şi ai bombelor ; soiului acela de oameni ce semănau leit cu alde Pianori, cu alde Orsini, sau cu alde Virginio Alpi, din partidul duşman celorlalţi. Ca să ucidă un om, acestora le era de-ajuns, ba le era chiar prea mult, un nume, o vorbă, o umbră, o toană.

Asta ca să spunem cum se înlănţuie între ele cauzele şi efectele şi ca să se înţeleagă la ce se putea aştepta baronul

Flaminio tocmai atunci cînd, din partea unor oameni cărora, ani în şir, le fusese un adversar de loc timid, i s-ar fi cuvenit în orice caz uitarea, dacă nu chiar iertarea.

III

— După cum vedeţi, mătuşă Argia, am venit să vă fac o vizită. Fac prinsoare că nu mă recunoaşteţi.

Ciudată figură şi construcţie, ciudată atitudine şi ciudată îmbrăcăminte, năstruşnic profil omenesc mai avea acela pe care Argia Malvegoli îl recunoscu după ochii de albinos, după atîta amar de vreme de cînd nu-şi mai văzuse nepotul, şi, poate, după glas, care ţine atît de mult de neam şi de familie :

— Tu, Peppino, eşti Peppino, băiatul soră-mi, nepotu-meu Peppino !

— Chiar el.

— Vai ce bine-mi pare ; dar cine ar fi spus-o !

— Unde nici nu te gîndeşti, acolo inundă Padul.

— O adevărată bucurie, ţi-o spun drept ! Dar vino încoace ; nu sta aici în bucătărie ; stai jos.

— Nu, mătuşă, spuse înţeleptul, mulţumit de-a fi atins în femeia pierdută, încă de la început, coarda afecţiunilor familiale, nu, mătuşă, cu ţintele astea pe tălpile încălţărilor mele aş prăpădi covoarele, ori aş aluneca pe duşumelele lustruite. Bucătăria mi-ajunge. Casa dumitale e prea frumoasă. Acum, cînd am văzut că ai un grajd, mai curînd aş pune pe cineva, cu voia dumitale, să-i dea ceva grăunţe lui Fulger.

— Dar cum să nu ? Cît crezi că e nevoie, nepoate. Eşti modest, Peppino. Dau chiar acum poruncă să i se dea grăunţe lui Fulger al tău, iar cît despre tine, ori de cîte ori o să vrei, aici în bucătărie o să se găsească ceva de mîncare ; şi cu cît o să vii mai des cu atît o să mă bucuri mai mult, spuse mătuşa, înduioşată şi mîndră în acelaşi timp de respectul umil al Iepurelui Vîrcolac.

Cît despre el, nici n-apucă să se bucure de economisirea banilor pentru han şi pentru grajd, căci începu să regrete vremea pe care-o pierduse chibzuind dacă să facă ori nu pasul acela. Încredinţat că mătuşă-sa avea bani şi văzînd-o gene-

roasă, îi păru cu atît mai rău. Se gîndi într-o clipă : „Să presupunem că, între timp, asta s-ar fi îmbolnăvit ; sînt atîtea cazuri ! Cu toate că are aerul de om sănătos, nu se ştie niciodată. Şi se ştie cît de puţin timp trebuie ca să-ţi faci testamentul ! Iată ce primejdie ne păştea, din cauza îndoielilor lui taică-meu şi ale mamei ! Oameni de pe altă lume ! Şi pe urmă, ce îndoieli ? Sînt răutăţi. Dar ia să ne gîndim că lucrurile s-ar fi petrecut aşa cum am spus : sărăcuţa asta urma să moară pe braţele unor oameni străini, lăsată în părăsire. Sînt răutăţi !"

Nu îndoielile, ce-i drept, nici ale lui, nici ale altora îl încurcaseră, ci numai nenumăratele socoteli rumegate în minte şi lipsa de siguranţă că merita osteneala de a trece peste aversiunea publică împotriva păcătoasei. Iar dacă aceasta era, într-adevăr, unanimă, în privinţa păcătoasei existau, dimpotrivă, unii, care o socoteau putred de bogată, iar alţii, plină de datorii, după cum unii o socoteau cheltuitoare, iar alţii zgîrcită, de o generozitate curvească, sau de o lăcomie ruşinoasă. Exagerau cu toţii atît de mult, încît se demascau singuri, prin înseşi exagerările lor. O băbuţă, care făcea negustorie de zdrenţe în galeria de pe lîngă Dom şi era cunoscută drept cămătăreasă, împrumutînd bani, pe care-i făcuse cu codoşlîcul, îi dăduse o părere hotărîtoare :

— Fiul meu, o fată care-a apucat pe drumul ăsta, dacă nu are pe cineva care să o iubească cu adevărat, moare întotdeauna pe paie. E limpede ?

Avusese nevoie de bătrîna aceea, pentru a-l face să priceapă dragostea pe care i-o purta mătuşii. Se înţelege apoi că un nepot se simte obligat nu numai la cea mai deplină discreţie, dar şi să se prefacă a nu şti pe ce drumuri apucase Argia Malvegoli, care îi mai era recunoscătoare şi pentru că primise să stea în bucătărie, cu toate că acolo, între grăjdar, vizitiu, bucătăreasă şi fata în casă îi fu dat să afle tot felul de lucruri pe seama stăpînei. Şi nu-i trebui mult ca să afle că cei patru tîlhari stabiliseră între ei singura înţelegere de a fura şi erau gata acum pentru alta : să se coalizeze împotriva lui. Fără să aibă habar de istoria romanilor, îl imită pe Brutus cel Mare, pentru a adormi bănuiala tiranilor ; iar servitorimea îl socotea nerod şi îi făcea glume ticăloase cu mîncarea ; îşi făceau confidenţe neobrăzate şi vorbeau în faţa lui fără nici o temere. Îşi înghiţea necazul, tolera, asculta ; ştia cîte grăunţe fură grăjda-

rul şi cît ulei bucătăreasa, înainte ca ceilalţi să poată bănui c-ar fi bănuiţi.

— E-adevărat că în piaţă vi se spune Iepurele Vîrcolac ?

— Mi se spune, da, mi se spune.

— Ce poreclă ! Dar cum de vă socotesc viclean ?

— Viclean ? (făcînd pe tîmpitul) — viclean eu ?

Bufneau în rîs. Baronul Flaminio veni şi el să-l cunoască şi-l luă şi el drept neghiob. Faţă de baron, cînd îl întîlnea pe scări, Iepurele Vîrcolac exagera respectul slugarnic, cu atîtea închinăciuni, scoateri de pălărie şi „sluga dumneavoastră", încît celălalt nu se putea opri să nu rîdă :

— Argia, ai un nepot cu adevărat ciudat.

— Sărăcuţul, a crescut la ţară, e un naiv, cam prostănac, bietul de el.

Giuseppe însă voia să fie pe deplin sigur că servitorimea nu-l auzea atunci cînd, cu o dibăcie ascunsă, îi dădea mătuşii de înţeles că era un samsar harnic şi preţuit pe piaţă.

— Tu, atît de sincer cum eşti, atît de bun şi de modest ?

— Adevărata şiretenie este aceea de-a fi cinstit, de-a avea un singur cuvînt, mătuşă Argia. Aşa capeţi încrederea celorlalţi. Cîntăreşte-mă drept, şi vinde-mă scump — rostea el, umil.

Pe urmă, ca din senin, lăsa să-i scape unele noutăţi, unele pronosticuri negustoreşti, care se dovedeau, ce-i drept, adevărate şi arătau o cunoaştere a pieţei, în privinţa căreia Argia se arăta mai întîi neîncrezătoare, iar apoi uimită. Iar el îi spunea :

— Întrebaţi-l pe baron dacă lucrurile nu s-au desfăşurat cum v-am spus eu ; nu v-apucaţi însă să-i spuneţi că le-aţi ştiut de la mine.

— De ce ?

— Am eu motivele mele. Aveţi grijă, mătuşă, să nu greşiţi. M-aţi ruina. În comerţ, secretul e tot atît de important ca şi la spovedanie. Preţuieşte mai mult decît aurul. V-o spun încă o dată : e un secret între mine şi dumneavoastră.

Ea se arăta tot mai impresionată de aceste mistere ; la rîndul lui, baronul se întreba mirat de unde căpătase ea, dintr-o dată, atîtea cunoştinţe, încît să semene cu un negustor de grîne, şi încă din cei în stare să ghicească piaţa.

— Asta are o minte ascuțită, și încă foarte ! spuse într-o zi Argia către fata în casă, nemaifiind în stare să-și ascundă admirația.

— Cine ? întrebă fata, începînd să rîdă cu obrăznicie.

— Înainte de orice, fii respectuoasă : e nepotul meu.

— Dacă trebuie să aibă o minte ascuțită fiindcă vă e nepot, nu spun nu, din respect față de dumneavoastră.

— Trebuie să-l respecți și pe el, fetițo !

— Pe el ? Pe Iepurele Vîrcolac ?

Rîdea cu hohote, astfel că Argia, supărată, o dădu afară, și mai rîse încă și afară, pînă cînd se porni să plîngă după slujba grasă pe care o pierduse din pricina prostiei de-a fi avut limba prea lungă. Dar în bucătărie, cei trei inși rămași se năpustiră asupra Iepurelui Vîrcolac :

— Pentru dumneavoastră, pentru o asemenea comoară, a dat-o stăpîna afară pe jupîneasă ! Eu unul v-aș lega de coada calului.

— Iar eu v-aș pune arsenic în farfurie, în loc de mîncare, leneș care mănîncă pîinea de pomană ! îi spuseră grăjdarul, vizitiul și bucătăreasa, înfuriați.

— Nu-mi place, spuse el, să mă cert.

— Nu există scuze ! Nu mai vrem să vă vedem în casa asta. Ori interveniți pentru ca jupîneasa să fie primită înapoi în slujbă, ori vă cărăbăniți de-aici pentru totdeauna. Nu mai trebuie să mîncați aici, pe spinarea mătușii. Un nepot, ce rușine !

Fu o scenă magistrală, în care învățară să-l cunoască, tîrziu, dar bine. O chemă pe mătușă, iar ei crezură că voia să capituleze : arătă cît fîn se fură, cît ulei, cît vin, totul : toți în înțelegere cu furnizorii, pentru a o ruina. Fu de ajuns un sfert de oră : Argia își puse mîinile în cap, iar cei trei rămaseră descumpăniți și cu priviri umile. Iar el :

— Vă făgăduisem să vă las în pace ? Acum nu mai aveți nici un motiv de ceartă.

— Afară cu toții, afară de-aici, imediat ! strigă Argia, furioasă. Spălați putina, afară din casa mea, tîlharilor ! Afară, ori vă trimit la ocnă !

O convinse apoi să renunțe la calul de călărie, care se îngrășa acum zadarnic, în grajd, după ce consumase atîta ovăz cît n-ar fi trebuit nici măcar pentru o jumătate de regiment de dragoni ! Devenind contabilul ei, și casier, o silea să facă

economii însemnate. Furnizorii, deprinşi să lase conturile să crească şi să se umfle, fiind plătiţi acum fără discuţie şi fără certuri, putură să se supere, dar nu să tragă nădejde de a se mai întoarce vreodată la obiceiul cel vechi : se făceau din nou socotelile, acum, şi se ţinea seama şi de-o centimă. Argia nu mai termina să se laude cu un asemenea nepot, care nu se îndoia nici cît negrul sub unghie că economiile acelea mergeau acolo unde se cuvenea, adică să sporească averea ei ; şi-i spunea :

— Tu vei răzbi, vei răzbi frumos. Te şi văd negustor bogat, cu depozite şi cu bancă.

— Greu e pîn-o porneşti.

— Cu mintea ta ?

— Ei, mintea ! Noroc ajută-mă, că de minte nu-mi pasă. Sincer vorbind, ar fi nevoie de ceva fonduri, ca să pot porni, ca să încep. Nu-s însă lucruri de discutat cu femeile.

Vorbind astfel, se uita să vadă efectul pe chipul ei îndurerat :

— Eu una aş vrea să ţi le dau, şi aş fi sigură că fac o afacere bună, dar ce să fac ?

— Ei, mătuşă, nu te mai gîndi la asta, nu te mai întrista de pomană ! Ai grijă să petreci, dumneata care-o duci bine. E-adevărat însă că o negustorie s-ar putea face : şi-ar fi foarte bună, nu bună ! E păcat că trebuie s-o scap din mînă. Să nu ne mai gîndim la ea.

— Ba, dimpotrivă, să ne gîndim. Cine ştie dacă n-aş putea eu să te-ajut ?

Voia să-l ia peste picior ? În orice caz, încetul cu încetul îi dezvălui la ce negustorie se gîndea : era vorba de aprovizionarea cu grîne a garnizoanei austriece, care plătea bine şi punctual. Dar trebuie să dai garanţii şi arvune, să dispui de un capital pentru cumpărăturile necesare, să închiriezi un local pentru depozit : tot ceea ce trebuie pentru un negustor stabil, care face pe furnizorul.

— Local s-ar găsi spuse el pe neaşteptate, întrerupîndu-se.

— Unde ? întrebă mătuşa.

— Deasupra grajdului dumneavoastră se află un hambar foarte bun.

— Nu-l ştiam.

— Nu e nimic ; îl ştiu eu, dar şi ăsta trebuie trecut printre lucrurile irosite zadarnic. Păcat !

— Dar, în sfîrşit, asta nu înseamnă că pentru cîţiva bani să laşi să-ţi scape norocul !

— Şi totuşi aşa e. N-am fost nici primul, nu voi fi nici ultimul.

— De ce nu cauţi să împrumuţi în ghetou ?

— Halal, ca să mă mănînce dobînzile de viu ! Şi cînd te gîndeşti, mătuşă — şi o privea cu atenţie, de jos în sus — că n-ar fi nevoie de prea mulţi.

— Tu nu-i ai, iar eu...

— Iar dumneavoastră ? o întrerupse el neliniştit, mai îngrijorat decît un îndrăgostit, care aşteaptă hotărîrea frumoasei căreia i-a declarat iubire.

— Iar eu nici atît.

Nu-şi bătea joc de el ; fu sigur de asta, dintr-o odată, spunea adevărul, prea naivă pentru un şmecher ca el, care trudise să se gîndească la toate, şi numai asta nu o ghicise : Argia nu pusese şi nu punea deoparte nici măcar un scud ; se mulţumea să-i ceară bani lui *von* Bieberfells al ei, ca să plătească datoriile cînd venea un creditor. Iar înainte de venirea nepotului, lăsase osteneala asta pe seama bucătăresei, care, în trei ani, fără nici o altă trudă, îşi cumpărase o grădină de toată frumuseţea. Puţine numai, dintre cugetele neprihănite, ar fi simţit faţă de proveniența cîştigurilor Argiei un necaz la fel de categoric şi de sincer ca acela al nepotului faţă de cheltuielile nesocotite. Fu înspăimîntător :

— Aşa ? Aşa ştiţi să vă vedeţi de treburi ? În asta stă toată priceperea dumneavoastră ? Mă bucur, mă bucur cu adevărat ! Aşadar, sînteţi bună numai să huzuriţi, să risipiţi fără nici o noimă, să vă beţi minţile şi să faceţi celelalte lucruri, pe care nu vreau să le spun, cu prietenii ăştia ai dumneavoastră ? Aşadar...

— Dar ce poate să facă o nenorocită în situaţia mea ?

— Şi pe mine mă-ntrebaţi ? Mă mai şi întrebaţi ! Se poate auzi una ca asta ? Lucruri blestemate ! Dar nu v-aţi gîndit niciodată, adevărată nenorocită ce sînteţi, la toate cîte se pot întîmpla pe lumea asta ? Ascultaţi : să presupunem că ăsta, să fim înţeleşi, prietenul, ofiţerul, se oboseşte mîncînd într-una aceeaşi supă ; găseşte o tîrfuliţă care-i place mai mult ; sînt lucruri care nu s-au mai văzut şi nu s-au mai auzit ? Dumneavoastră sînteţi grasă ; îi vine chef de una slabă ; sînteţi blondă, iar el doreşte o brună. Cu un cuvînt, vă părăseşte. Creditorii

or să mai vină şi-atunci la uşa dumneavoastră cu pălăria în mînă ? Aş vrea să vă arăt mutrele lor neruşinate : aţi muri de spaimă !

Iar ea simţea că-i vine rău de spaimă, în timp ce Iepurele Vîrcolac, cu o furie albă în ochii roşii de albinos, şi cu arătătorul ridicat, continua :

— Şi-aş vrea ca picul acesta de frumuseţe, cu care vă mîndriţi atîta, să placă mereu, ori să-i placă unui altuia, dispus şi el să arunce banii cu lopata, pentru o fustă : dar n-o să îmbătrîniţi ? Vreţi să-mi spuneţi că mai e o bună bucată de drum pînă acolo ? Dar bolile, nenorocito ? Un vărsat, poftim : vă loveşte vărsatul negru şi rămîneţi ciupită ca un burete vechi, fără un ban, bună de dat la cîini, nu-i aşa ?

— E-adevărat, Peppino ! La vărsatul negru nu mă gîndisem.

— Ce spuneam eu ? Nu se gîndise la asta ! L-aţi avut, poate, cînd eraţi mică ?

— Nu, Peppino, nu, n-am avut vărsat cînd eram mică.

— Şi-atunci, puteţi să-l luaţi, la fel de bine ca oricine altcineva : se-ntîmplă în fiecare zi. Şi măcar dacă v-aţi fi făcut un nume bun printre oameni ! Dar dumneavoastră, chiar dumneavoastră, pierdută din pricina grandomaniilor, cu luxul dumneavoastră, mulţumită de a lîncezi în casă, cu mintea unei gîşte din cuşca de păsări, care nu ştie de ce e îngrăşată, dumneavoastră călare, dumneavoastră în trăsură, făcînd-o pe păuniţa, făcînd-o pe obraznica, făcînd-o pe înfumurata ! Ştiţi ce zice lumea ? Neruşinată, e cuvîntul cel mai politicos. Şi n-aţi auzit niciodată spunîndu-se — adăugă el, coborîndu-şi glasul şi cu un aer teribil de misterios — că există oameni pe care militarii ăştia în vestoane albe îi supără mai rău decît fumul în ochi ? Eu nu mă amestec în treburile astea, nu am habar de nimeni şi de nimic : există însă unii care suflă în foc, care au mai fost la guvern altădată ; şi dac-ar fi să se întoarcă ? V-ar apăra austriecii ? Ar avea atîtea altele la care să se gîndească, iar asta puteţi s-o pricepeţi şi numai cu creierul dumneavoastră. Aş vrea să vă văd cînd ar veni revoluţia, cu dragostea pe care v-o poartă oamenii, pe unde v-aţi scoate cămaşa ! V-ar apăra baronul ? Dar dacă o să vină revoluţia, să nu ziceţi că nu v-am spus-o, el va fi cel dintîi pe care îl vor ucide.

— Înţeleg şi, din păcate, ştiu şi eu ceva în legătură cu asta ; turma, cum spune baronul, are braţul lung, exclamă Argia, pierdută. Şi se agăţă de acest fir de speranţă : Baronul are

însă multă putere, m-a mai ocrotit o dată, și mi-a rămas prieten.

— Eu unul nu știu nimic ; știu însă cam ce se spune și despre el în piață, iar lumea zice că dacă nu s-ar bucura de sprijinul austriecilor, din Fortăreață, guvernul l-ar fi expulzat. Are putere multă ? Aud spunîndu-se că acum poate cam puțin și are mai multe polițe decît credit ; nu mă interesează însă și nu vreau să știu nimic. Știu numai că ați putea să vă aflați în situația de a rîde de toți, și cînd colo sînteți ca o gîscă, da, da, care nu mai are nici măcar penele de pe ea, fiindcă i-au fost luate pentru a face din ele perne și plăpumi, înainte de a i se tăia gîtul.

Argia, învinsă și deznădăjduită, plîngea : Iepurele Vîrcolac încheie :

— Plîngeți ? Mă faceți să rîd. Dar n-ați rîs atîta vreme ? De ce nu continuați ? M-apucă furiile, dacă e să v-o spun pe șleau ; iar bogățiile astea din casa dumneavoastră, toate bogățiile astea, înpopoțănările astea îmi fac scîrbă. Ia uitați-vă ! Să le vedem. Să socotim cît fac.

Și vorbind astfel, o tîrî prin toate saloanele și odăile, călcînd pe covoare cu bocancii lui țintuiți, lovind cu grosolănie picioarele mobilelor aurite, pipăind cu mîinile lui aspre și nespălate mătăsurile tapiseriilor, împungînd cu degetul în tablouri, în argintării și-n bibelouri, socotind cît costaseră și scărpinîndu-și cu furie trei bube care se rupseră și sîngerau, așa că murdări în cîteva locuri disprețuitul lux al mătușii :

— Iată aici, iată și-aici, iată... numai lucruri care, cînd le cumperi costă și ochii din cap, iar cînd vrei să le vinzi nu capeți nici o cincime din cît le-ai plătit. Rușine ; plec !

Și plecă într-adevăr, ușurat, mulțumit atît de mult, încît, ieșind, își arunca picioarele ca un cocoș, satisfăcut de el însuși. Și chiar mai tîrziu, cînd începu să se întrebe dacă nu cumva fusese vorba de o prostie, sau măcar de o izbucnire zadarnică, își spunea de unul singur și cu glas tare, cufundat în gînduri, în trăsurică :

— Sîngele nu e apă, da, nu e apă, sînt unele greșeli pe care un om simțit nu le tolerează.

Și stătu așa, văzîndu-și de treburi și fără să-și facă apariția, pînă cînd mătușa Argia trimise după el la piață, într-o luni, comunicîndu-i că era vorba de o noutate de care avea să fie mulțumit. Se duse, arătîndu-se foarte prevăzător. Între

timp, Argia Malvegoli îi vorbise baronului Flaminio despre priceperea negustorească a nepotului şi prin mijlocirea lui îi putea oferi prilejul de-a duce tratative cu intendentul trupelor austriece din Fortăreaţă. Se aştepta la complimente şi auzi spunîndu-i-se :

— Mda, faţă de ce se putea aştepta, n-aţi fost chiar atît de gîscă, de data asta.

Se simţea atît de intimidată acum de nepot, încît roşi de plăcere. Iar el, cu cruzime :

— Dar fără bani, tot nimic n-am făcut, iar eu nu-i am.

— Există, spuse cu timiditate şi fericită, păcătoasa cea cumsecade, scoţînd din sîn şi întinzîndu-i-l, călduţ, încă, un pachet de bilete de bancă — şi sper ca, pentru început, să ajungă.

Îi numără şi spuse :

— Pentru început, se poate să ajungă. Cu ce dobîndă ?

— Nici o dobîndă.

— Ce vorbă e asta ?

— E un cadou, spuse ea, înroşindu-se toată, fiindcă era ea ce era, dar îşi păstrase prospeţimea şi pudoarea sentimentelor.

Căpătă o săpuneală şi mai rea decît cealaltă : drept cine-l lua, oare ; nu cumva voia să-l jignească ; îşi închipuia poate că nu se ştia (şi-a fost o ticăloşie cumplită să-i spună una ca asta) chipul în care făcuse banii, sau voia cumva să-l vadă ajuns întreţinut şi codoş ? Argia plîngea, ruşinată şi deprimată. În cele din urmă primi banii numai pentru ca ea să termine cu plînsul, cu înţelegerea ca ei să conteze drept un avans asupra simbriei lui, căci îşi asumă de aci încolo sarcina de administrator al mătuşii. Nu se mai urcă nici măcar pînă în bucătărie ; se instală într-un mic birou de la parter, unde cobora ea cînd voia să-l vadă ; şi-i aducea din cînd în cînd cîte-o sumă de bani, pe care el o trecea în registru şi-o folosea în negoţul de grîne. În curînd Giuseppe Scacerni îşi petrecu în oraş cea mai mare parte a săptămînii, locuind într-o odăiţă de lîngă birou, slujit cu toate cîte-i erau necesare prin grija Argici. Începuse să-i creeze acesteia un patrimoniu, puţin păsîndu-i de ce vorbeau oamenii, începînd cu ai săi, la Ponte della Pioppa. Taicăsău, ce-i drept, nu-i spusese decît atît :

— Nu mă mir.

Dar Dosolina, strigînd în gura mare că e un adevărat scandal, avea adevărate izbucniri de furie şi de deznădejde, în faţa cărora Iepurele Vîrcolac spuse :

— Am fost întotdeauna un copil bun, trebuie să recunoşti, şi nu ţi-am făcut niciodată necazuri.

— Mi-l faci pe ăsta.

— Pe ăsta l-ai născocit dumneata, dar nu contează : în casa dumitale, eşti dumneata stăpînă ; afară, sînt eu stăpîn ; să nu ne pierdem însă vremea cu palavre : dacă nu vă mai convine să mă vedeţi în casă, o să stau în altă parte, dar să ne înţelegem : n-o să mă mai vedeţi în veci i vecilor. Eu, unul, n-am decît un singur cuvînt.

Incapabilă să suporte o asemenea ameninţare, pe cît era el în stare s-o preschimbe în faptă, sărmana de maică-sa, cuprinsă de ruşine şi de nelinişte, îşi dăduse seama de şantaj. Mama deci îşi plecase capul ; şi nu se mai pomenise de povestea asta la Ponte della Pioppa, unde Giuseppe Scacerni se arăta tot mai des, fiindcă frumoasa şi dispreţuitoarea Cecilia îi întărîta un gînd întunecat, o dorinţă în care pofta trupească se unea cu avariţia şi cu lăcomia firii lui, în care însuşi desfrîul era zgîrcit.

Deocamdată, treaba părea foarte grea, căci Cecilia îi vorbise o dată pentru totdeauna, pe cît de scurt, pe atît de hotărît :

— Mi s-a spus că te-ai apucat să faci şi pe codoşul mătuşii : te felicit.

— Şi pe codoşul ? rînji el, cu o revărsare de fiere.

— E-un meşteşug care ţi se potriveşte.

— De ce ?

— Fiindcă într-o bună zi o să te cureţi din pricina zgîrcenici.

— Ce-ţi pasă dacă o să mă curăţ ?

— Aproape că mă înduioşezi.

— Îmi e destul, căci dac-ar fi vorba de dumneata, nu m-aş îndeletnici cu meşteşugul ăla.

— Dac-ar fi vorba de mine ? Asta-i bună, se miră ea acum, dac-ar fi vorba de mine ? Şi de ce nu te-ai îndeletnici cu el, dac-ar fi vorba de mine ?

— Fiindcă dac-ai fi de vînzare, aş vrea să te cumpăr eu, Cecilia, şi să te păstrez.

— Vai, sărăcuţa de mine ! exclamă ea, rîzînd.

În glasul şi în ochii lui era însă ceva ce-i îneca rîsul în gît, în vreme ce-i spunea :

— Şi fiindcă tot am ajuns să golim sacul, trebuie să ştii, Cecilia, că te vreau, fie din dragoste, fie cu forţa, dar te vreau.

— Cu forţa dac-o s-o ai ; cît despre dragoste, sărmane Iepure Vîrcolac !

Asta a fost declaraţia de dragoste a lui Giuseppe Scacerni.

La Ferrara, cu mătuşa, pentru a-i aminti acesteia că amantul militar era nesigur şi nestatornic, şi ca s-o înveselească, era auzit destul de des fredonînd cîntecul acela ostăşesc, cu care taică-său îl adormea cînd era mic şi căruia, poet pentru o dată în viaţă, îi făcuse un adaus :

Ferrara, Ferrara,
Oraş prea frumos
Se bea, se mănîncă
Trăieşti bucuros
Se bea, se mănîncă,
Iubirea te-mbie :
Azi doară ştiu cine mă va aştepta,
Dar mîine, zău, nimeni nu ştie,
Tarà, taratà, tarà rataplà.

Între timp, intrarea şi ieşirea sacilor cu cereale şi făină din magazia stabilită în hambarul grajdului nu trecuseră neobservate ; iar cartierul, între străzile San Gugliemo şi dele Pettegole, din Giovecca şi pînă în Piaţa Nouă — cumetrele, bigotele, negustorii, servitorimea — cartierul, aşadar, şoptea că deşucheata, tîrfa, tîrîtura, ajutată de podoaba de nepot, se apucase s-o facă şi pe speculanta şi pe acaparatoarea, lăsînd poporul să moară de foame. Şi nu se mulţumea să împrăştie zvonul în cartierul acela înstărit şi cu străzi largi şi liniştite de oraş nou, dar treceau dincolo de Giovecca şi duceau veştile în oraşul vechi, în uliţele întortocheate şi foarte populate, pînă în Voltapaletto, şi mai departe.

Pe urmă zvonul ajunse în Piaţa de Zarzavaturi, la tîrg ; făcu ocolul, crescu, se învenină. Firește că aprovizionarea cu alimente a Fortăreţei preocupa comandamentele austriece din Ferrara şi de dincolo de Pad, în vreme ce unul din planurile revoluţionarilor fusese acela de a cuceri Fortăreaţa prin înfometare. În popor, se spunea că austriecii, în caz de tulburări,

puteau să înfometeze Ferrara, mutînd morile pe celălalt mal ; iar spaima aceasta avea un temei adevărat şi străvechi. Mult mai aspră şi mai nestăpînită era însă duşmănia de fiecare zi împotriva speculanţilor, din pricina bănuielii că, eludînd interdicţiile guvernului, duceau grîul dincolo de Pad. Şi era dus, ce-i drept, prin contrabandă, spre adînca mînie a populaţiei, atît de bănuitoare în privinţa aceasta, încît guvernul provizoriu din '31 nici n-apucase să-şi trăiască jumătate din foarte scurta lui existenţă, cînd se şi înregistraseră scandaluri şi un început de revoltă împotriva îngăduinţei de „a scoate grînele din ţară".

Acum se spunea că aprovizionarea Fortăreţei era o prefăcătorie menită să ascundă contrabande uriaşe şi că tîrfa, împreună cu Iepurele Vîrcolac erau numai oameni de paie şi paravane ale unor mari afacerişti, care sprijineau astfel de treburi suspecte, pentru a se îmbogăţi de pe urma înfometării ferrarezilor. Iepurele Vîrcolac, cu toată prudenţa lui, începea şi el să se bucure de o notorietate de nepizmuit, şi chiar mai mult decît ar fi bănuit. Într-o bună seară, un ciomag avea să-l lovească şi pe el.

Iubitul austriac începuse de cîtva timp să se plictisească de Argia, şi o păstra din obişnuinţă. Era o plăcere să o asculţi cînd vorbea, strîngînd din buze, despre „idei sediţioase şi nepolitice", despre un echilibru sau despre o înţelegere europeană, despre apărarea tronului şi a altarului, despre hidra revoluţionară : frazeologia baronului. S-ar fi priceput şi ea să vorbească despre toate astea mai pe larg şi cu aceeaşi emfază, dacă ar fi ştiut să citească, de pildă, *Glasul Adevărului*, al ducelui de Modena : fusese însă totdeauna prea leneşă ca să poată învăţa. Îi era de ajuns ca Iepurele Vîrcolac să-i ţină socotelile şi s-o îmbogăţească, aşa cum şi făcea, fără ca din pricina asta să neglijeze socotelile morii San Michele, pe ale morii Paneperso ori pe ale moşiei materne. Cu toate apucăturile lui urîte, trebuia recunoscut că în treburile astea nu neglija nimic. Numai văzîndu-l aplecat asupra acelor mici semne ale cifrelor aşezate în coloană, pe Lazzaro îl apuca durerea de cap, dar recunoştea că făcea un lucru folositor.

— Ascultă, tată, se auzi el întrebat într-o bună zi, pe neaşteptate, de către băiat, eşti chiar dumneata acel Lazzaro Scacerni care-a retras din mîinile lui Ezechiel Annobon (şi indică anul, luna şi ziua) depozitul unui anume căpitan Maurelio Mazzacorati, mort în Rusia, în '812 ?

— Dar asta e ziua învierii morților ! exclamă Lazzaro.
— Ezechiel Annobon a murit acum cîțiva ani.
— Atunci a trecut peste sută.
— Întocmai. Deci, chiar dumneata ești ăla ?
— De unde ai aflat ?
— De la băieții lui Ezechiel. Am unele treburi cu ei.
— Dacă seamănă cu tatăl lor, sînt evrei cinstiți, dar fii atent !
— Și de ce ?
— O atît de grijulie ținere de minte a oamenilor înseamnă ori multă dreptate, ori multă răutate.
— Rămîi veșnic același om : au găsit chitanța dumitale printre hîrtiile tatălui lor : atîta tot.
— Foarte bine : am avut încredere în tată, și n-ar trebui să-mi pară rău ; n-o să izbutesc însă să am încredere în copii ; o asemenea ținere de minte e o ispită prea mare.
— Un răutăcios ar spune că ți-e teamă.
— Mie nu, dar cinstea prea mare a tatălui se preschimbă în copii în răutate.
— Las-o încolo ! Și de ce ?
— Prin legea firii, ca în cazul plantelor, care-și pierd cu timpul însușirile frumoase. Și cu ce se îndeletnicesc băieții ăștia ?
— Au o dugheană.
— Ce vînd ? Piei de cloșcă ?
— Dau bani cu împrumut.
— Aha, cămătari ?
— Bancheri ! Dar dumneata, oricum, unele lucruri nu le poți pricepe.
— Și nici măcar nu vreau.
— Așadar, chinuindu-te prin Rusia, l-ai cunoscut pe Maurelio Mazzacorati ăla ?
— Și ce-i cu asta ?
— În ce mă privește, chiar dacă i-ai fi făcut de petrecanie...
— Frumos gîndești despre taică-tău !
— S-ar fi prescris totul.
— Ce-i aia ?
Îi explică, iar Lazzaro spuse :
— Mi se pare un lucru cu care un om cumsecade n-are de ce să fie mulțumit. Legea are ținere de minte mai scurtă decît cămătarii ?

— Mai lasă-i în pace ! Bancheri.

— Cugetul însă are ţinere de minte mai lungă chiar decît bancherii.

— O fi. În orice caz, te priveşte pe dumneata.

— Cred şi eu.

Ţîşnirea aceea a amintirilor reînnoia însă prea multe lucruri ; şi nu izbuti să se oprească de a spune :

— Poate că într-o zi o să-ţi pot povesti cum s-au petrecut lucrurile cu bietul căpitan, într-un rîu de prin părţile alea, se chema Vop...

— Trebuie să fie o poveste ciudată.

Cum adică ? Asta era tot ce avea de spus un fiu, în legătură c-o bănuială ca aceea ? Într-o strălucire a memoriei, revăzu bănuiala aceea în ochii răposatului Annobon ; şi trezi la viaţă atîtea gînduri uitate. Vremea îndreaptă totul şi şterge totul, chiar şi indignarea aia pe care o încercase el cînd se văzuse luat drept ucigaş, şi care se născuse într-o clipită, pentru a nu dura mai mult de o clipită. Şi se simţi sătul de ani, cu toate că nu era prea bătrîn, iar sănătatea i se refăcuse atît de bine, încît se vindecase de friguri, care nu-l mai chinuiau.

IV

Nu ar fi nici dreaptă, nici adevărată judecata aceea istorică, în legătură cu pontificatul lui Grigore al şaisprezecelea, care s-ar baza ori pe ură, ori pe caricaturi, ori mai ales pe dovada aceea de om de stat şi de cîrmuitor lumesc — una din cele mai nefericite din istoria statelor pontificale — pe care învăţatul şi cucernicul călugăr camaldolez s-a priceput să o dea. În cîrmuirea spirituală a Bisericii, în misiunea apostolică, papa Cappellari deţine însă un cu totul alt loc, în vreme ce în povestirea noastră nu apar decît aspectele cele mai întunecate ale politicii sale nenorocite. Acestea fiind spuse, şi ca să reluăm firul, frămîntat la început, mai liniştit pe urmă, în cursul celor zece ani dinaintea lui '45 — mai curînd din pricina oboselii, decît datorită unei politici înţelepte — pontificatul lui Grigore, o dată cu acest ultim an, înregistra din nou agitaţii şi lipsuri, agravate de o recoltă deosebit de proastă. Lipsa pîinii şi

scumpirea ei stîrneau răscoale şi dezordini în întreg statul ; şi ca să nu ne îndepărtăm de oraşul şi de ţinutul Ferrarei, chiar şi aici, partea liberală îi acuza pe gregorieni de-a aţîţa dezordinile acelea şi de-a favoriza foametea, spre a împinge mulţimile la exterminarea liberalilor, la noaptea aceea a Sfîntului Bartolomeu, predicată de unul ca Virginio Alpi ; tot aici, partida reacţionară îi acuza în schimb pe liberali de aceleaşi uneltiri şi de aceleaşi speranţe sîngeroase, în vreme ce repeta şi răspîndea în popor vechea superstiţie potrivit căreia cea dintîi urmare a oricărei reforme liberale, datorită liberului comerţ cu grînele, ar fi fost lipsurile şi foametea. În ce-i priveşte pe bogătani, poporul adăuga că aceia care puteau, indiferent din ce partid ar fi fost, făceau contrabandă cu complicitatea vameşilor înşişi.

Aici apoi, pe piaţa din Ferrara, intendenţa austriacă era un însemnat cumpărător de grîne ; iar lumea, în timp de belşug, spunea că negoţul acela îi îmbogăţea pe negustori, potrivit obişnuitei judecăţi populare, izvorînd din ignoranţă pizmaşă ; în vremurile de lipsă, aceeaşi lume striga că înfometa populaţia. Nevoite să ducă politica neputinţei, adică şi fricoasă, şi mîndră în acelaşi timp, autorităţile pontificale, cînd nu erau silite să ceară austriecilor un ajutor urgent, le plăcea tot ceea ce putea să-i facă pe aceştia încă şi mai odioşi, adică zvonurile demagogice ; iar asta cu atît mai bucuros cu cît puteau să-i defăimeze, împreună cu liberalii, pe nesuferiţii aceia de susţinători ai Austriei şi ai atît de autorizatului duce de Modena, cum era, de pildă, baronul Flaminio. Aşadar, chiar dacă Ferdinandea nu însemna mult mai mult decît teama nejustificată faţă de o clică josnică, în închipuirea oamenilor ea era gata să se preschimbe într-un complot al speculanţilor, într-o adunătură de jefuitori, puşi pe cîştig şi pe tenebroase provocări şi răzmeriţe.

Şi iată că baronul Flaminio, pentru a face ca Giuseppe Scacerni, poreclit şi Iepurele Vîrcolac, să devină cît mai curînd *persona grata*, lăuda activitatea sîrguincioasă a furnizorului destoinic şi punctual, şi făcea mare caz de ocrotirea pe care i-o acorda celui pe care lumea îl socotea batjocură sinistră a firii, împuţiciune de gînduri ticăloase, care făceau să putrezească sîngele şi pielea, ţărănoi blestemat venit la oraş să cîştige pe seama foametei, ca să sugă sîngele poporului ! Intendentul cezaro-crăiesc avea numai cuvinte de laudă, atît pentru el cît

şi pentru activitatea lui ; le rostea faţă de cîte unul, venit poate cu gîndul de a-i smulge furnitura lui Scacerni ; şi iată o altă răbufnire de zvonuri alimentînd şi sub acest aspect vînzoleala aceea rătăcitoare de flecăreli duşmănoase şi temătoare, care apăsau, creşteau, se înmulţeau deasupra capului Iepurelui Vîrcolac. Tot astfel, vînturile, cînd se întîlnesc, se înteţesc şi se împreună, învolburîndu-se, într-o vijelioasă trombă marină, care cu cît mai mult se înalţă cu atît mai mult se lărgeşte. Cam la fel se-ntîmplă şi cu pălăvrăgeala.

Baronul Flaminio simţea şi el că vîntul îi bate potrivnic, atunci cînd, la începutul lui '46, muri iubitul său Francisc al IV-lea, duce de Modena, duşman neîmpăcat al liberalilor şi nădejde şi sprijin al ligitimiştilor turbaţi.

La jumătatea anului, muri papa Grigore ; vreme de conclav, vreme nesigură. Fu scurtă. Înclinat încă mai de mult să vadă în negru trei sferturi din roza vînturilor politică, nesigur în privinţa calităţilor şi intenţiilor papii de curînd ales, baronul stătea într-o zi acasă şi citea, o dată cu primele zădufuri ale verii, cartea despre *Ultimele evenimente din Romagna*, gîndindu-se că „piemontezul ăsta care se cheamă d'Azeglio[1], deşi liberal, le spune tuturor numeroase adevăruri ; dar nebuniile şi nenorocirile statului roman cine le va putea vindeca ? Dacă se gîndeşte cumva la regele Sardiniei al său, ar însemna să fie mai nebun decît toţi nebunii. Presupunerea nu poate fi luată în seamă nici măcar prin absurd ! Va fi, dimpotrivă, ducele de Portella. Se apropie momentul hotărîtor."

În timp ce făcea aceste reflecţii şi lăsa să-l năpădească dezamăgirea comună a reacţionarilor, care speraseră un papă Lambruschini în locul acelui necunoscut Mastai-Ferretti, văzu apărîndu-i în faţă Virginio Alpi. Acesta era travestit în călugăr franciscan şi năduşea din belşug, iar baronul îşi spuse că-l supăra căldura de care suferea din pricina hainei de călugăr. Fapt este că era mai întunecat ca de obicei şi că, fără ca măcar să-l salute, se şi apucase să se uşureze de două pistoale şi de o sabie lungă şi ascuţită, pe care le-avea ascunse sub rasă. Văzîndu-l cum se face comod fără să-i fi cerut îngăduinţa, baronul îi spuse :

[1] *Massimo d'Azeglio* (1798—1866) — scriitor şi om politic italian. Autor, între altele, al cunoscutului roman *Ettore Fieramosca* şi al unor Memorii.

— Simte-te ca la dumneata acasă.

Celălalt mulțumi, dacă se poate spune astfel, printr-un grohăit, iar baronul, și pentru a risipi jena produsă de-o asemenea obrăznicie, dar și ca să zică ceva, grăi :

— Ascultă, ce-mi poți spune despre acest papă nou ?

Alpi nu răspunse, căci avea în el prea multă fiere care-l împiedica să vorbească ; baronul însă nu-și dădu seama și continuă :

— Dumneata trebuie să-l cunoști bine, căci a fost arhiepiscop de Imola. Altfel se știe prea puțin despre el, pînă acum.

— Știm cîte ceva și în privința lui, întrerupse Alpi, mai verde ca de obicei, e un prost !

— Ce spui, domnule ? spuse, încruntînd din sprîncene, baronul, care nu izbutea să se deprindă cu limbajul vulgar al lui Alpi, limbaj curent, altminteri, printre clericali, obișnuiți să blesteme cu tot soiul de trivialități autoritățile cele mai înalte ale Bisericii, fără a o exclude pe cea mai de seamă dintre toate, atunci cînd erau nemulțumiți de ele. De altfel, se cade să spunem că obrăznicia aceasta ține de temperamentul fanaticilor și facționarilor, în general, și, în primul rînd, de al acelora dintre ei cărora tradiția le impune un respect formal și ierarhic : așa că o istorie a înjurăturilor politice ar arăta că cele ale monarhiștilor împotriva regilor și ale papistașilor împotriva papilor, neîntrecute prin virulența lor, au fost negalate și prin ingeniozitatea cu care exprimau ura. Fie aceasta o scuză pentru limbajul lui Virginio Alpi, care, într-o asemenea istorie a obrăzniciilor, ar ocupa un loc de seamă. Așadar !

— Ce spui, domnule ? repetă baronul, încruntat din sprîncene.

— Ce spui, ce spui... și aici Alpi dădu drumul unei exclamații obscene. Îl cunoscu destul de bine ca să pot spune că are o inimă moale, fără nici o vlagă ; și că nu a aprobat niciodată excesele gregorienilor din Imola. Excesele gregorienilor ! Ne putem aștepta la mai rău din partea lui Pius al IX-lea ăsta.

Să ia aminte cititorul că Alpi, cînd vorbea liniștit, își puncta spusele cu rînjete și cu licențiozități batjocoritoare ; mînios fiind, cu obscenități cumplite și cu gesturi corespunzătoare.

— Nu de astăzi, spuse baronul cu un aer de superioritate, atrag atenția și susțin că putem, și chiar trebuie să ne aș-

teptăm la mai rău. Monarhia pontificală, văzută *sub specie temporis* [1]...

— Scuzați-mă, mîrîi Alpi, de *latinorum* [2] !

— Poate, fiindcă n-ai prea folosit-o ?

— Destul, în orice caz, ca să mă doară undeva de ea !

Baronul se supără. Își îndreptă gîtul și-l trase în marea cravată albă ; își înghiți saliva, și continuă :

— Monarhia pontificală (suprimă latina, pentru a nu fi din nou întrerupt) are două hibe lăuntrice capitale : slăbiciunea păstorilor și necredința supușilor. A ceda, a consimți ; a fi îngăduitor *pro bono pacis*...

— Iarăși latinește ? mormăi Alpi.

— Dar asta e o adevărată manie, distinse prieten !

— Credeți ce vreți ; astăzi, n-am chef de latină.

— Fie și așa, ca să fii mulțumit. A ceda, a consimți, a îndrepta, a fi îngăduitor, nu numai față de adversarii samavolnici, dar și față de supușii necredincioși : iată lipsa constitutivă a temperamentului sacerdotal, în slujba de cîrmuitor. De multă vreme am atras atenția, și am avut norocul, fără să merit, să întîlnesc aprobarea Alteței-sale ducele de Portella, căruia i-am trimis cu multă umilință nu mai puțin de șase memorii cu privire la aceste probleme ; de multă vreme am atras atenția cui se cuvine, că : gărzi civice, comisii consultative, consilii sînt inițiative convenționale pe care se poate conta atunci cînd e vorba de răsturnarea guvernului, aproape, aș zice, cu concursul celor care îl reprezintă. Iartă-mă că citez chiar cuvinte din memoriile acelea ale mele.

— Vă scuz, dar să fie scurte.

— Memoriile mele le-am trimis în copie, după cuviință și Eminenței-sale, secretarul de stat. Și ce răspuns mi-a fost dat să primesc ? Complimente tergiversante : proiectul meu de reforme, așa mi s-a spus, e prea armonios ca să fie realizat fragmentar : iar între timp, nu se face nimic. Vorbe frumoase...

— Vă plătesc cu aceeași monedă.

— Așa ? dar știi că ești pus într-adevăr pe ceartă, astăzi ?

— Fiți dumneavoastră bine dispus, dacă puteți.

[1] În perspectiva timpului (lat.).
[2] Limba latinilor (lat.).

— Din păcate, nu. Cealaltă lipsă şi primejdie, revenind la subiectul nostru, şi care, în fond, pentru cine cercetează cu atenţie, e una şi aceeaşi cu prima...

— Aţi fi putut să vorbiţi despre amîndouă deodată şi să evitaţi toată bazaconia asta plictisitoare, îl întrerupse Alpi din nou.

— Dă-i drumul, prietene, căci vreau să am răbdare, în speranţa că te vei linişti şi fiindcă preţuiesc dreapta pricină a furiei. Cealaltă hibă a guvernului nostru este că nu poate pune temei pe credinţa şi pe ascultarea nici unuia din organele sale executive, toate gata să îl trădeze, fie din laşitate, fie din incapacitate, fie din interes ; vorbesc de miliţie, vorbesc de administraţie, vorbesc chiar de poliţie : nici una dintre ele nu-i e credincioasă, şi am, în privinţa aceasta, o sută de dovezi. Tot la asta mă gîndeam şi citind cartea asta a unui adversar, a unui liberal, care, de altfel, nu e lipsit de sensibilitate, cînd am avut plăcuta surpriză a vizitei dumitale. Spuneam deci că am o sută de dovezi în legătură cu...

— Iar eu spun : ce-mi pasă de cărţi ? Dar, vai mie, nu cumva veţi fi dorind să-mi înşiraţi de-a fir a păr toate cele o sută de dovezi ale dumneavoastră ?

— Mi-ajunge una, distinse prieten, şi-o las în seama subtilităţii dumitale, răspunse baronul, înţepat : dumneata însuţi eşti o dovadă, una dintre cele o sută, şi cea mai importantă.

— Eu ? O dovadă ? Eu ?

— Dumneata şi fîrtaţii dumitale, sau aliaţii, sau conjuraţii, sau cum vă place să vă spuneţi : dumneavoastră *quid-quid libet pro licito vindicantes*[1] ; înţelegi latina asta ?

— Destul de bine, răspunse Alpi, căzut dintr-o dată pe gînduri.

— Da, îl încolţi celălalt, profitînd de prilej ca să-şi împingă mai departe revanşa lui de om inteligent, voi toţi, clericali şi gregorieni, centurioni şi voluntari, toţi cîţi vă găsiţi, care, în intenţia de a susţine statul roman, aţi izbutit de fapt să-l prăbuşiţi ; sprijinitori ai ordinii, făuritori de anar-

[1] Cei care cer ce le place, drept ceea ce este îngăduit (lat.).

hie. Ce dovadă mai mare de slăbiciune a guvernului stăpînitor *(lucus a non lucendo)* [1]...

— Baroane, nu începeţi să abuzaţi !

— *Ipsis remediis laborat* [2] ; mă pricepi ?

— Baroane, are şi răbdarea o limită !

— Iar cine a explorat, cît de cît, muncind stăruitor, dragul meu, muncind stăruitor, tainele filozofiei şi ale raţiunii de stat, vă poate spune că voi ăştia sînteţi dovada vie a adevărului unei zicale populare : fereşte-mă Doamne de prieteni...

— Căci eu nu ştiu să mă feresc nici măcar de duşmani.

— Cum adică, întrebă baronul, uluit.

— Guvernul nostru ar putea spune că nu ştie să se ferească nici de prieteni, nici de duşmani.

— *Euge* [3] exclamă baronul. Chiar aşa ! Minunat ! Aţi desăvîrşit spusele mele. Să zicem deci că dacă guvernul pontifical ar avea slujitori pricepuţi şi credincioşi, aceştia ar începe prin a-i spînzura pe apărătorii de felul dumitale.

Se întrerupse, mirat că celălalt, în loc să-şi piardă răbdarea, izbucnise într-unul din obişnuitele lui hohote de rîs, care făceau să ţi se strepezească dinţii. Rîse pînă se sătură, după care, cu arătătorul îndreptat spre pieptul baronului, spuse :

— Şi dumneavoastră ?

— Şi eu ?

—Da, dumneavoastră : poliţia dumneavoastră particulară nu e o samavolnicie de neîngăduit ? Iar corespondenţele dumneavoastră cu Modena, cu Milano, cu Viena ? Dar Ferdinandea, scumpe baroane, Ferdinandea nu e o trădare, o crimă de lezmajestate în toată puterea cuvîntului ? Şi nu sînteţi deci dumneavoastră una din cele o sută de dovezi ? *Lucus a non lucendo : ipsis remediis laborat ; quidquid libet pro licito ;* mai ştiu şi eu ceva latină ! Dacă guvernul nostru n-ar fi ceea ce este, aş fi murit de mult, în spînzurătoare, dar dumneavostră aţi putrezi într-un fund de turn. În schimb, sînteţi

[1] Joc de cuvinte : «Luminiş» de la «a nu lumina» (lat.).

[2] Moare din pricina medicamentelor.

[3] Bravo ! (Transcriere latină a unei formule greceşti de aprobare).

baron, dar cine v-a făcut? Cutra aia de Metternich, pentru a-i face sînge rău guvernului popular, pe care el îl disprețuiește și pe care dumneavoastră îl trădați, scumpe baroane!

Treizeci de ani, ba chiar treizeci și unu — din '15 pînă în '46 — de „meditații politice", de întortocheri dialectice pentru a umbri adevărul simplu și a și-l ascunde, se luminau dintr-o dată, puternic. Baronul își plecă fruntea, dar celălalt continuă:

— Nu care cumva să credeți că tocmai eu o să v-aduc vreo învinuire. Poate că vreodată voi căuta ca Austria să facă același lucru și pentru mine; dar deocamdată trebuie să stăm, să vedem ce are-n gușă popa ăsta; iar la primul semn care va dovedi că șovăie, sau că înclină spre indulgență față de liberali, ori spre a fi aspru față de noi, fără atîtea mainuțăreli „ferdinandești", trebuie să ne punem viața în slujba ducelui de Portella, cum îi spuneți dumneavoastră. N-avem altceva de făcut; Austria singură ne-o poata garanta și plăti. Vă întreb: sînteți dispus, în calitate de prieten sincer, să interveniți pentru a fi primit în slujbă de către guvernul austriac, dumneavoastră care vă bucurați de stimă și de încredere dincolo de Pad?

— Ce-ai fi dispus să faci?

— Ce-aș fi dispus? Pe agentul, pe spionul, pe ucigașul, pe călăul. Vi se pare că-i timpul de făcut pe mofturosul? Și-apoi, va fi încă un mijloc de a-i freca pe lașii ăia! Vă bucurați de suficientă încredere, pentru a recomanda un călău?

„Strașnic mijloc, se gîndi baronul Flaminio, în fața acestui sarcasm, strașnic mijloc de a folosi încrederea de care te bucuri; plăcută însărcinare, după ce ai trudit treizeci și unu de ani ca s-o cîștigi!" Dar atîta îi rămăsese de făcut, iar nebunul acela cinic avea dreptate, spunînd mai departe:

— În ce mă privește, am crestat și-am găurit prea multe piei, pentru ca la cel dintîi prilej de tulburări să nu mi-o găurească și alții pe-a mea; nici dumneavoastră însă n-aveți de ce să vă credeți pus la adăpost, fiindc-ați făcut politică și poliție cu mănuși! Poliție înaltă, slujbă josnică; de ucis, ne vor ucide și pe mine, și pe dumneavoastră. Iar guvernul preoților va rîde, o să vedeți, și-și va freca mîinile, căci se va fi descotorosit barem de prieteni. Și amintiți-vă că Ferdinandea nu face nici cît o ceapă degerată, dar ca să fiți detestat, ajunge numai numele ei.

Aşa se făcu că baronul Flaminio îl recomandă pe Virginio Alpi autorităţilor austriece. Intenţiile noului papă se dovediră însă şi mai primejdioase decît prevăzuseră şi se temuseră cei doi complici. La o lună după alegere, şi la cîteva zile după discuţia de mai sus, se publica amnistia osîndiţilor şi-a exilaţilor, a suspecţilor, şi-a prevenţiilor poliţiei — la 16 Iulie 1846 — fiind cel dintîi act din experienţa unui pontificat tolerant şi liberal, una dintre experienţele de seamă, printre cele care, în marea dramă din '48, au îndrumat primii paşi ai istoriei celei noi a Italiei. Şi-au trecut nouăzeci de ani, dar e destul să spui Pius al IX-lea, pentru ca un italian să recapete, vie şi luminoasă, înţelegerea faptelor care au înflăcărat sufletele în acea primă parte a pontificatului său. Dar în sufletele celor care rămîneau mai mult ca oricînd „gregorieni", în deruta pricinuită de catastrofa şi de spaima care-i încremeni, ura se preschimbă în delir, iar sufletul întunecat al lui Virginio Alpi le întrecu pe toate celelalte. Istoria acestei uri, dacă poate fi numită istorie, se află în cărţulii şi în documente, îngropate şi moarte, ca şi oamenii care au pierit acolo ; ura gregoriană a fost atît de violentă ca şi dragostea „piuanilor". Deocamdată, recolta din anul acela fusese şi mai proastă decît cea precedentă ; pîinea continua să se scumpească, toamna lăsa să se prevadă o iarnă nenorocită ; populaţia de la ţară se temea de foamete şi ascundea grîul ; cea din oraşe recurgea la jefuirea magazinelor care cerea percheziţii pentru remedierea foametei, leacuri tot atît de vechi cît şi omul care-a strîns cel dintîi cîteva bucate într-un ulcior de pămînt şi l-a ascuns în caverna sa, ori cît cei care l-au învinuit cu acest prilej că provoacă foametea. Toată lumea pretindea decî tarife, preţuri maximale, oprelişti : leacuri născute o dată cu cei dintîi dintre oamenii pietrei şi ai bronzului, care şi-au închipuit că ar putea să schimbe ceva.

În toamna lui '46, Alpi dezlănţui, oriunde era chemat, în Romagna, în Marche, în Umbria şi chiar în Roma — adevărată adunătură de gregorieni turbaţi — nemulţumirea fie a gloatei, fie a preoţilor şi a călugărilor, printre care clocea, împotriva înalţilor demnitari ai Bisericii, spiritul acela refractar care se infiltrează, ca o lege a firii, în rîndurile de jos ale oricărei organizaţii religioase. Şi e drept că în gregorianismul multora dintre preoţii necioplţi, supărarea şi buimăceala pricinuite de o noutate pentru care erau tot atît

de nepregătiți ca și enoriașii lor necioplițí fermentau un astfel de spirit refractar care, în sine, și în obișnuita lui origine țărănească, descoperea accente deosebit de convingătoare, ca atunci cînd se spunea :

—Pius al IX-lea vă dă reforme : de ce mai pretindeți și pîine ?

Ca să nu ne întindem prea mult, e lucru stabilit că se predica împotriva papii, precum s-a întîmplat în mai multe locuri, chiar din amvoane. În vocabularul lui de bordel, Alpi nu găsea destule înjurături, sprijinindu-se întotdeauna pe argumentul că o măcelărire a liberalilor sau izbutea — și un lucru o dată făcut e bun făcut — sau, chiar dac-ar fi fost numai încercată, avea să stîrnească o asemenea zguduitură, încît însuși Pius al IX-lea i-ar fi chemat pe austrieci pentru a restabili ordinea. Iar de rîndul acesta, o dată reintrați, nu ar mai fi ieșit, cel puțin din provinciile pontificale. S-ar fi învățat minte „călăul ăla de Mastai !" Pe lîngă toate astea, lui Alpi îi rămăseseră credincioase unele rămășițe de veche drojdie clericală, contrabandiști și rău-făcători, pe care el îi ocrotise pe vremea cînd, folosindu-se de intrigi și de amenințări, se amesteca în toate oficiile publice, polițienești, administrative și judiciare din Romagna. Nu se știe dacă pentru a se bucura de mai multă încredere, sau dintr-o glumă sarcastică, sau pentru a anticipa favorurile ducelui de Portella, începuse să se dea drept cavaler al ordinului Sfîntul Silvestru și drept conte.

În ținutul Ferrarei, chiar dacă orașul și satele erau mai liniștite, problema grîului se complica totuși din pricina achizițiilor făcute de austrieci, iar Iepurele Vîrcolac auzea spunîndu-i-se în față că papa cel nou o să-i dea în curînd afară din Fortăreață pe aceștia și c-o să se termine cu huzurul celor care se îndeletniceau cu scumpirea pîinii, fiindcă vindeau grîul „găliganilor" și „mîncătorilor de seu", adică austriecilor și croaților.

Vorbi despre asta cu baronul Flaminio, care îi răspunse că răgetul măgarului n-ajunge la cer, așa că să nu țină seamă de murmurele gloatei de rînd ; cunoștea oare fabula cu broaștele care nu se mulțumiseră cu un rege nevolnic ? Încet-încet, ferrarezii vor avea și ei parte tot de vultur, ca și broscoii : vulturul „cu două capete". Alpi fu cel care îi oferi consolarea

aceasta de ordin heraldic, în casa baronului, într-o zi, cînd îi auzi tînguirile.

Dar şi baronul mergea tot ştergîndu-se de ziduri ; nu mai era văzut atît de des pe stradă şi căpătase o ciudată înfăţişare prudentă şi îndurerată, care-l neliniştea pe Iepurele Vîrcolac, prea puţin sau de loc dornic să ştie de politică. El unul se mulţumea să spună :

— Sînt un om cumsecade, care-şi vede de treburile lui.

La tîrg şi în Piaţa de Zarzavaturi, lumea, drept orice alt răspuns, îi rînjea în faţă : iar baronul, între patru ochi, îi lămurea teoria după care :

— Cîrmuirea bună o găseşti acolo unde în piaţă porunceşte unul singur, iar toţi oamenii sînt stăpîni la ei acasă ; pe cea proastă, acolo unde poruncesc toţi şi în piaţă, şi în casele altora.

— Ce înseamnă asta : în casele altora ? întrebă Iepurele Vîrcolac, ciulind şi urechile, de semăna, parcă, a lup.

— Ei, dragul meu, m-ai înţeles dumneata !

—Ba n-am înţeles nici o iotă.

Fapt este că era atît de speriat de mulţimea ameninţărilor pe care le bănuia că-l pîndesc, încît făcea ca struţul din fabulă. Ameninţat, dar de cine ? De soartă, de piaţă, de politică ; de toţi şi de nimeni, iar asta e spaima cea mai chinuitoare. Iar baronul stăruia :

—M-ai înţeles foarte bine mătăluţă, mîrlan cu mintea ascuţită ! Ce-ai zice dacă ţi-ar veni în depozit, să...

— Să fure ?

— Ar fi lucrul cel mai puţin rău ! Dacă ţi-ar spune : „Cît ai, cît nu ai ? Cumpără de ici, vinde dincolo ; cumpără grîul cu atîta, vinde-l cu atîta. Vinde poporului şi nu vinde celor din Fortăreaţă." Ce-ai zice ?

— Poporul e o fiară.

— Sănătoasă judecată. Dar poporul ăsta vrea ; iar dacă-ţi poate impune asta, o numeşte libertate, o numeşte cîrmuire bună, şi aplaudă orice partid care i-o îngăduie.

— Mai curînd dau foc depozitului.

— Leac eroic, dar amintind cam prea mult de ăla care, ca să-i facă în ciudă nevestei...

— Ştiu ce-a făcut ăla. Ar exista însă un alt leac ?

—Ar exista : un guvern care, fără să lase niciodată frîul liber pe gîtul calului, nu s-ar vedea silit nici să-i chinuie gura,

nici să-l lase s-o ia razna : libertate în ceea ce e drept, unul pentru toţi în ceea ce este al tuturor. şi fiecare pentru el, în ceea ce este al fiecăruia. Invers decît al nostru, şi decît cel pe care ar vrea să-l instaleze partidul acesta, care se cheamă al liberalilor. Nici cu unul, nici cu celălalt, scăpăm teferi, depozitul dumitale e asigurat.

— Şi cu care guvern e sigur ? Spuneţi-mi, ca să mă duc să-l caut, fie chiar în Danemarca !

— Şi nu ţi-ar fi de-ajuns să dai o raită pînă la capătul celălalt al podului, la Sfînta Maria Magdalena ?

Satul de la capătul podului de la Lagoscuro însemna Austria, către care duceau toate raţionamentele baronului, după cum toate apele duc spre mare. Iar acolo comerţul era înfloritor, administraţia bună, poliţia aspră, dar nu apăsătoare, legile drepte, puţine şi respectate : ţara minunilor, dacă te luai după el, fără să trecem cu vederea acel merit adevărat pe care administraţia austriacă îl avea în regiunea lombardo-veneţiană, în comparaţie cu cea nefericită, din statul pontifical.

— Se spune că papa cel nou e bun şi înţelept, îndrăznea să spună, zdruncinat şi îndoielnic, Iepurele Vîrcolac.

— Ar trebui să se adeverească zicala că bunul Dumnezeu le înlesneşte copiilor înţelegerea a ceea ce ascunde faţă de cel înţelept. Zicală vrednică de respect, de adorat, chiar, ce să mai vorbim ? cuvînt dumnezeiesc : nu se adevereşte însă în lucrurile vremelnice, nu priveşte politica acestei lumi josnice, vorbea ca un oracol baronul Flaminio. Politica, din păcate, a fost o treabă pentru adulţi, încă din ziua păcatului originar, iar papa ăsta prea cucernic o să-şi dea şi el seama.

— Iertaţi-mă, domnule baron ; nu vă înţeleg.

— Ai dreptate şi dumneata.

— Eu, unul, spun că papa, dacă e bun, va lăsa ca în depozit, care e al mătuşii, să poruncească...

— Mătuşa ?

— Eu ! Vreau să spun ca să apăr interesele mătuşii. E drept ? Aşa vrea mătuşa, care e stăpînă ; deci...

— E foarte drept.

Între timp, amărăciunile baronului Flaminio sporeau : erau de vină reformele lui Pius al IX-lea şi nădejdile Italiei, în răstimpul acela de vreme atît de ciudat, dintre sfîrşitul lui '46 şi începutul lui '47, atît de înflăcărat, încît a putut să

ajungă şi să rămînă proverbial ; iluminaţii şi gazete, libertatea tiparului şi profeţii, banchete şi congrese, organe administrative noi, iar cele vechi reformate, proiecte şi planuri, Renaşterea italiană ; o unanimitate şi-o umanitate atît de generoase şi de entuziaste, încît au zguduit şi au cucerit sufletele, şi nu numai pe ale Italiei, dar şi pe cele din Europa şi din întreaga lume, astfel că un ambasador al sultanului fu văzut venind la Roma, „aşa precum odinioară regina din Saba se ducea să-l salute pe regele Solomon".

A fost vremea entuziasmului şi a inspiraţiei ; şi, dacă vrem să ne închipuim Renaşterea Italiei ca pe o operă de artă, vremea asta este sărbătorească, şi glorioasă, are zilele şi chiar ceasurile numărate ; iar ca preţ al operei, va trebui să cunoască, să sufere şi să biruie alte chinuri, alte frămîntări şi alte nenorociri ; o vreme ca aceea este însă necesară. Tot astfel, dintr-o privire, se naşte şi dragostea, iar din tot ce va putea uni cele două fiinţe, pe viaţă şi pe moarte, nimic nu ar fi, fără privirea aceea. În intervalul acela de timp, Italia trezi dragostea italienilor şi-şi recăpătă tinereţea. Înţelepciunea e tot atît de indispensabilă, dar e mai uşoară, căci se cîştigă prin forţa lucrurilor, iar fără patima aceea dintru început nu e rodnică nici în iubire, nici în poezie, nici în politică.

Se organizară deci serbări patriotice şi subscripţii pentru cei amnistiaţi ; focurile străluciră la sfîrşitul anului pe crestele Apeninilor pentru a sărbători împlinirea unui veac de la lupta cu pietre a lui Balilla ; Mameli îşi scria imnul său ; Garibaldi, de dincolo de ocean, se gîndea să se îmbarce ; o clipă se dovedi în stare să împace într-o singură simţire imnul lui Mazzini cu cel al lui Carol Albert.

— Balilla, spunea în sinea sa baronul Flaminio, în ziua de Anul nou, citind una din foile acelea care-l umpleau de ciudă şi pe care le trimitea subliniate, după îndatorire, feldmareşalului conte Radetzki de Radetz, la Milano ; Balilla, numele ăsta nu-mi e necunoscut : o otravă, asta trebuie să fie. Uite, uite, aveam dreptate ! Italieni, să nu ne jucăm cu focul ! Balilla ! O luptă cu pietrele, da, da, o copilărie, o strengărie, ceva pentru care să-l tragi de urechi, cel mult ; dar pietrele au fost aruncate în austrieci acum o sută de ani, iar astăzi, domnii italieni aiurează din pricina lor. Italieni, italieni, fiţi atenţi la cine ştie ce pas greşit ! Între timp, duhul răzvrătirii se frămîntă şi izbucneşte din toate părţile. Pînă

cînd şi Balilla ! Nu mai citeşti şi nu mai auzi un cuvînt în care să nu existe otravă. Unire, ai ? Independenţă, ai ? Uniune vamală, federaţie italiană ? Italieni, fiţi atenţi la ce scrieţi !

Acestea erau vorbirile lui de unul singur ; iar mersul lucrurilor îl neliniştea tot mai mult, în fiecare zi. Ieşea cu băgare de seamă şi numai pe înserat, mulţumit că zilele se întunecau repede, fiindcă : „Trăim vremuri în care unui om cumsecade trebuie să-i fie teamă să se arate". Se ducea în Fortăreaţă ; cu ce scop ? Ca să raporteze indiferent ce, căci acum mersul lucrurilor, cotcodăcitul „nesocotit" erau de asemenea natură, şi stîrnite de asemenea oameni, încît ochiul „cercetaşului" ar fi fost necesar pentru a scruta şi a-i deosebi pe cei puţini, care nu delirau şi nu cotcodăceau, rătăciţi în mulţime, sau, mai curînd învăluiţi în ea. Se ducea să-şi verse focul şi să prindă curaj privind tunurile lustruite de pe metereze, rumegînd în minte vechea vorbă de duh, care-i aparţinea :

„Să vedeţi acum ce respectuoase vor fi tunurile cu principiile liberale !"

De loc hazoasele lui jocuri de cuvinte nu făceau pe nimeni să rîdă ; iar el însuşi, deşi îşi arăta buzele strînse şi sprîncenele încruntate, ca unul care ştie mult mai mult decît poate să spună, el însuşi nu ştia ce să obiecteze în faţa izbucnirilor mînioase ale lui Alpi :

— Ce aştepta Austria pentru a scoate din mîna guvernului papilor, veşnic prost şi neghiob, măcar provinciile cîrmuite de legaţii papali ?

— *Loco et tempore,* [1] distinse prieten.

— *Festina lente,* [2] ai ?

— Întocmai.

— Am descălecat prea grăbit, spuse ăla care-a căzut de pe cal.

— Ce-are a face ?

— Are, fiindcă pe urmă o să fie prea tîrziu ; şi paremi-se că ducele de Portella al dumneavoastră a cam dat şi el în mintea copiilor !

[1] La locul şi timpul potrivit. (lat.).
[2] Grăbeşte-te încet (lat.).

Spuneți dacă nu erau prostii menite să te discrediteze chiar dacă n-ai fi făcut altceva decît să le colecționezi ! Nu le judeca vrednice nici măcar de o respingere, nici măcar de o ridicare din umeri. Iar, între timp, celălalt povestea, rîzînd fără rușine, că ici și colo, pe sub mînă, pe la țară, prin ulițele mahalalei Urbecco, prin orașele și prin tîrgușoarele romagnole, marchigiane și umbre, i se mai întîmpla încă să-l ciomăgească bine pe cîte-un „piuan" liberal ; iar în timp ce-l loveau, ciracii săi spuneau :

— Asta pentru Pius al IX-lea ! Trimite să-i mulțumească ! Iar asta pentru Mastai ! Trăiască îndurarea lui Pius !

Și dă-i, și trage-i. Fără ușurarea asta, spunea el, ar fi murit de mult de gălbinare. În frenezia lui, nu mai făcea nici o deosebire între zi și noapte : atîța, spiona, făgăduia ; în Fortăreață, comandamentul austriac, anarhia ; complicilor săi, intervenția austriacă ; „lașilor ălora", măcelărirea. Punea să fie pregătite arme și cartușe, și, pînă una-alta, nu disprețuia glumele, cum ar fi aceea de a lipi barbă și mustăți portretului papei Mastai, din dorința de a-l insulta, și de a i le smulge apoi, ca unui liberal. Scrise și el la Milano și la Viena, cu propuneri limpezi de a răscula gloatele țărănești, ca în Galiția, cucerită din nou tocmai atunci de către Austria, atîțătoare de certuri, acolo unde urmărea să „pacifice" popoarele, întru folosul și interesul ei, potrivit acelei politici căreia romanii i-au definit formula, atît de veche, atît de cunoscută și atît de infailibilă, încît repetarea ei ar fi tot atît de supărătoare pe cît e să vezi că printre popoarele hărăzite sclaviei se găsește întotdeauna unul care să înșface nada.

În timp ce se petreceau lucrurile acestea și se pregăteau altele, amantul Argiei Malvegoli, *Freiberr von* Bieberfells plecase din Ferrara și o părăsise ; ea trăia însă liniștită, fiindcă nepotul se pricepuse să-i constituie un capital destul de frumos și să i-l depună spre fructificare la băieții lui Ezechiele Annobon. Era chiar mulțumită să se odihnească o bucată de vreme și se gîndea cu plăcere și cu dor la vilegiatura din lunile de vară ce se apropiau. Nu cuteza încă să i-o mărturisească nepotului și tutorelui ei, fiindcă în materie de cheltuieli nefolositoare era îndărătnic și devenea mai rău decît lupul vîrcolac ; dar, în închipuirea ei, se desfăta cu atît mai mult și rîvnea la răsăriturile de soare de la țară, după un somn bun, care fusese întotdeauna una din plăcerile ei ; la

nopțile înstelate sau cu lună plină, cu o privighetoare cîntînd în copaci ; la mugetul încet al staulelor ; la privitul muncilor agricole ; la coteţul de păsări, şi la toate celelalte lucruri agreste. Numai gîndindu-se la ele, întinerea din nou, se înduioşa : de n-ar fi fost atît de ursuz nepotul ăla ! Pe lumea asta nu-ţi poţi dori însă totul ; iar dacă n-ar fi fost el, acum, după plecarea lui *von* Bieberfells, ea ar fi trebuit să caute cui să se vîndă, ca să mănînce, în vreme ce, datorită lui, putea să se culce devreme şi să se scoale tîrziu, să lenevească într-o odihnă desfătătoare, să se destindă, să se întindă, să se tăvălească în pat, nestingherită şi fără griji ; putea, în sfîrşit, s-o facă pe doamna, şi atît de liberă, încît uneori îi trecea prin minte că dacă acum, cu amnistia aceea care-i pricinuia atîta necaz baronului Flaminio, Ghiaurul ar fi regăsit calea spre Ferrara, cine ştie ? Fusese totuşi întîia ei dragoste, aceea care nu se uită.

Ghiaurul se înapoie ; ea îl recunoscu, fiindcă îi fu arătat : vai şi-amar ! Uitase că anii trecuseră şi pentru el, care, fără să mai fi fost tînăr nici cînd plecase, se înapoia acum bătrîn şi bolnav, ajuns în ruină. Şi trebui să-şi ia gîndul de la asta. Începu să se gîndească din nou la viaţa de la ţară.

V

Unul dintre cei dintîi care se iveau în piaţă era Iepurele Vîrcolac, atît de matinal, încît între Castello, Volto del Cavallo şi Cortevecchia, unde-şi avea întîlnirile lui cu negustorii şi cu misiţii şi, mai ales lunea, cu ţăranii, nu găsea încă, de obicei, pe nimeni. Ca să-şi treacă vremea, dădea o raită pînă în Piaţa de Zarzavaturi unde era totdeauna sigur că bătrîna vînzătoare de zdrenţe, de sub galeria de lîngă Dom, îşi întredeschisese uşile chichineţei ei şi-şi aţintea dinlăuntru, lacomă, ochii vioi precum şi nasul şi bărbia de răpitoare, spre lumea din piaţă, aşa cum păianjenul, din ascunzătoarea lui, pîndeşte muştele şi musculiţele.

Erau zarzavagioaicele care-şi puneau copiii sau argaţii să desfacă şi să aranjeze tarabele, corturile şi băncile, pe care

expuneau verdeturile şi fructele de sezon ; erau ţărani şi grădinari care începeau să sosească cu cărucioare şi cu brişti încărcate cu produsele lor proaspete şi colorate ; erau slujitorii pieţei care se învîrteau de la o tarabă la alta, ca să dea o mînă de ajutor în treburile mai grele, ca să propună o afacere, ca să dea o ştire, ca nişte profitori jumătate hamali, jumătate misiţi, în căutarea de bacşişuri. În cele din urmă, paznicul pieţei, care îşi petrecuse noaptea păzind coşurile şi tarabele precupeţelor, vedea ivindu-se dinspre San Romano, vechiul cartier în care locuiau cei mai mulţi dintre cei care-şi aveau locul de muncă în piaţă, vedea ivindu-se ultimii întîrziaţi şi pleca să se culce. De-aci încolo chiar şi negustorii înstăriţi din galerie îşi deschideau prăvăliile. Bătrîna, întorcîndu-se cu spatele spre intrare, pentru a nu lăsa să se vadă fundul chichineţei sale, scotea din ascunzişuri tainice gologanii, lirele, scuzii pe care-i dădea cu împrumut pentru o zi sau două, rareori pentru întreaga săptămînă, cu dobînzi care ar fi părut exorbitante dacă acei care veneau că ceară împrumuturile acelea mărunte ar fi ştiut să le calculeze. De obicei ea împrumuta numai sumele acelea mici şi numai pentru timpul acela scurt. Socotelile nu ştia nici ea să le facă pe hîrtie, dar, întrucît ţinea separat, în două săculeţe, capitalul şi dobînda pe care o obţinea, cel de al doilea îi spunea cu precizie că profitul se află înlăuntru.

Lumea spunea că odinioară, în chichineaţa aceea din coasta Domului, păcătoasele care se căiau cereau să fie zidite acolo, ca să se pocăiască pînă în ziua morţii lor, fiind hrănite numai din mila celor care le dădeau o pîine prin deschizătură, punîndu-şi nădejdea în rugăciunile lor. Alte vremuri, şi mai bune, dacă tocmai acolo unde altele se dedau la un asemenea chin pentru a-şi mîntui sufletul, bătrîna aceasta se străduia acum să facă rău, pierzîndu-şi sufletul şi punîndu-le în primejdie pe ale altora. Şi i-o şi spuneau, din dorinţa de a glumi :

— Îmi fac, răspundea ea, interesele mele ; vedeţi-vă şi voi de-ale voastre, căci pe lume e loc pentru toţi.

Dacă, dimpotrivă, i-o spuneau furioşi, trimiţîndu-i la dracul cămătăria, fiindcă exploata mizeria aproapelui, bătrîna se retrăgea în fundul întunecat, iar de pe prag nu i se zărea decît scînteierea mînioasă a ochilor, asemănători cu cei ai unei pisici sălbatice, şi răspundea :

— Vouă vă pasă de sufletul meu nici mai mult nici mai puţin decît mie de al vostru ; iar în iad e loc pentru toţi.

Era vina blestemului şi-a glasului cu care-l rostise, a ochilor care pîndeau în beznă, a faptului că se spunea c-ar fi pricepută în vrăji şi-n solomonii, ajutînd femeile şi fetele să avorteze, şi că ar cunoaşte meşteşugul farmecelor şi al otrăvurilor ? Fapt este că nimeni nu se hazarda în asemenea cazuri dincolo de prag, întocmai ca atunci cînd o pisică se zburleşte şi scuipă într-un colţ şi fiecare se teme pentru propriii săi ochi. În sfîrşit, fie din glumă, fie din ură, erau rare zilele cînd Piaţa de Zarzavaturi să nu se fi deschis prin cîte-o ciorovăială a bătrînei cu clienţii ei. Începea însă lucrul şi trebuia gîndit la altceva. Iepurele Vîrcolac, după ce făcea înconjurul tarabelor ca să afle preţurile zilei şi ca să-şi dea seama de mărfurile expuse, băga capul înlăuntrul chichineţei :

— Vă fac sînge rău, ai ?

— Măcar de li s-ar otrăvi al lor ! Lovi-i-ar buba neagră !

Soseau austriecii din Fortăreaţă cu cărucioarele, să tîrguie alimente : legume, slănină, untură, carne ; clienţi importanţi şi, ca atare, văzuţi cu ochi buni de către cei din piaţă, care-şi manifestau uneori ura împotriva furnizorilor şi, mai ales, împotriva celor de la grîne. Nu era vina „găliganilor" — care, oricum, trebuiau să mănînce şi ei — că se născuseră dincolo de munţi ; în schimb, ferrarezii care făceau să se scumpească pîinea, ăştia da, erau vrăjmaşii oamenilor ; ba, de cîteva luni, se spunea chiar : vrăjmaşi ai patriei şi ai Italiei. Iepurele Vîrcolac se deprinsese cu asta şi era deprins chiar din naştere cu ura aceea, ca şi cu oricare alta, dar asculta cu o neobişnuită supărare şi nelinişte aceste cuvinte noi care la începutul lui '48 deveniseră frecvente şi se înteţiseră o dată cu uriaşa şi crescînda popularitate a lui Pius al IX-lea. Încercase să spună:

— Patria ? Ziceţi-i pizmă !

Se învîrteau însă prin preajmă-i unele chipuri hotărîte de liberali, a căror vedere îl îndemna să tacă şi să renunţe la supărare. Austriecii veneau acum după cumpărături escortaţi de patrule înarmate. Aveau mustăţi şi mutre aspre, făceau să răsune pe caldarîm tocurile cizmelor şi paturile armelor, în timp ce sergenţii spintecau văzduhul cu comenzile milităreşti. Şi cu cît se aduna mai multă lume ca să se uite la spectacol cu mînie şi cu supărare ironică cu atît mai mult ceilalţi se încruntau mai mohorîţi şi sfidau cu ochii şi cu atitudinea.

Garnizoana fusese întărită cu trupe noi : boeme, croate, alcătuite din oamenii cei mai ciudaţi, cei mai ignoranţi şi cei mai porniţi împotriva Italiei şi italienilor.

O provocare, spuneau patrioţi care umpleau în zilele acelea străzile, cafenelele, localurile şi saloanele ; o sfidare a sentimentelor cetăţenilor, o lăudăroşenie neobrăzată, pe care n-o puteai lăsa să se termine astfel. Politicienii discutau, analizau şi dădeau sfaturi, îndemnînd ca nimeni să nu dea atenţie şi să nu se prindă în cursa aceea austriacă atît de veche, întinsă cu intenţia de a isca pretexte de masacre, pentru a ocupa oraşul cu armata şi a invada teritoriul provinciei. Cei mai savanţi se înapoiau cu povestea tocmai în 1815, dezgropînd încă o dată străvechea problemă diplomatică rămasă tot nerezolvată, dacă în tratatele de la Viena expresia *place de Ferrare* ar însemna *stricto sensu,* Fortăreaţa sau, *lato sensu,* garnizoana, adică întreaga cetate zidită a Ferrarei, pentru a o întări cu trupe împărăteşti. La această problemă de ordin general adăugau chestiuni de ordin secundar : dacă şi cît — în legătură cu tratatele acelea şi cu disciplina militară, dar nu şi cu nevoia, *quae non habet legem*[1] — ar fi putut să fie îngăduit serviciul de patrulare armată pe străzile oraşului, dat fiind că trupele se bucurau de folosinţa spitalului Sfînta Caterina Mucenica şi a celor două cazărmi, Sfîntul Dominic şi Sfîntul Benedetto. Patrulele vegheau deci ca ostaşii să respecte regulile şi prevederile disciplinei, dar mai ales retragerea de seară. Asemenea patrulări nocturne dădeau încă de mult prilej de fluierături şi de insulte şi chiar de cîte-o bătaie cu pietre, de la distanţă, pusă la cale de patrioţii mai înfierbîntaţi şi mai nestăpîniţi. Însăşi siguranţa ofiţerilor găzduiţi în oraş părea acum destul de îndoielnică.

Cei care aveau, ori se lăudau că au pricepere în treburile militare, discutau, şi li se sorbea vorba din gură, despre posibilităţile de cucerire a Fortăreţei, excluzîndu-se de obicei cucerirea prin forţă, pentru bunul motiv că forţa o aveau cei din lăuntru, cu tunurile lor încărcate şi îndreptate spre obiective. Stăruiau asupra planurilor de asediere, adică să o facă să cadă prin înfometare. Iar dac-ar fi venit o zi în care austriecii din Ferrara să se afle în situaţia aceasta şi să fie închişi în Fortă-

[1] Care nu cunoaşte lege (lat.).

reaţă, fără legături cu lumea dinafară, foamea şi-ar fi spus, într-adevăr, cuvîntul. Ei înşişi ştiau lucrul acesta atît de bine, încît guvernul lor argumenta cu subtilitate asupra înţelesului cuvîntului *place*, pentru a nu neglija nici chiţibuşăria şi ambiguitatea, fiind hotărîţi de altfel, ca încă de la prima alarmă, să ocupe porţile şi punctele importante ale oraşului, pentru a lăsa ca Fortăreaţa să se transforme într-o capcană.

Aşadar problema acelei aprovizionări cu alimente devenea din zi în zi mai arzătoare, mai politică şi mai populară. Iar patrioţii doreau şi cereau alcătuirea unor forţe armate naţionale şi a unei gărzi cetăţeneşti, pentru a asedia într-o bună zi insuportabila Fortăreaţă.

Într-o dimineaţă, făcînd pe niznaiul, cum se deprinsese s-o facă zi după zi, tot mai mult, Iepurele Vîrcolac asista la sosirea organizată şi zgomotoasă a obişnuitelor escorte, venite să cumpere alimente, cînd se strecură şi străbătu mulţimea din Piaţa de Zarzavaturi un şuvoi de rîs care, în scurt timp, răsună puternic şi răpăi zgomotos.

Nimeni nu cerceta pricina şi toată lumea rîdea, chiar şi cei care nu ştiau despre ce era vorba. De fapt, chiar dacă nu s-ar ţine seama că rîsul e din fire atît de molipsitor, erau de ajuns mutrele jumătate uimite, jumătate furioase şi cercetătoare ale „găliganilor" bănuitori şi neliniştiţi, dar care nu voiau să lase să se vadă acest lucru, înşiruiţi cu arma la picior, frumos aliniaţi, gătiţi în uniformele lor cu pantalonii vîrîţi în cizmele negre, motiv pentru care li se şi spunea: „ăia care umblă cu pantalonii în cizme" ; ajunge însă să te uiţi la mutrele oamenilor ca să auzi cum gîlgîie rîsul în piept.

Din întîmplare sau cu gînduri viclene, în dimineaţa aceea fuseseră aduşi la piaţă pentru vînzare, împreună cu zarzavaturile şi cu păsările obişnuite, un mare număr de curcani : iar cîţiva patrioţi uşuratici îi învăţaseră pe vînzători să le smulgă penele din coadă, din care pricină curcanii începuseră văicăritul lor mînios şi dureros chiar în clipa cînd, terminînd cu manevrarea armelor şi cu mişcările, trupa punea arma la picior, iar comandanţii de serviciu deschideau sacii pentru cumpărături.

— Auziţi ce spun curcanii ? se întrebau oamenii unul pe altul.

— Ce spun ?

— Piu-piu, piu-piu-piu !

Iar lumea dădea buzna îngrămădindu-se ca să audă acest piu-piu ; şi ţin-te rîs, şi îndemnuri la rîs, în faţa celor cu pantalonii-n cizme. În scurt timp rîsul şi ştirea năvăliră în piaţă, ajunseră la cei de sub galerie, cotiră pe lîngă Dom şi-i întîlniră pe cei care se duceau la treburile lor, trecînd prin faţa Domului, pe lîngă Volto del Cavallo şi prin faţa Arhiepiscopiei. Vestea îi chemă pe mulţi alţii lîngă curcanii şugubeţi şi subversivi ; strigătul, semnal al acelor numeroase demonstraţii în care s-a măcinat o prea mare parte din entuziasmul generos al zilelor acelora, dospi şi răsună :

— Trăiască Pius ! Trăiască Pius ! Trăiască Pius al IX-lea.

Austriecii continuară să nu priceapă nimic, afară de faptul că — după ce veni în grabă un ofiţer să-i ducă înapoi în Fortăreaţă, fără să fi terminat cumpărarea alimentelor — mîncarea din ziua aceea fu puţină şi fără gust. Iar în spatele lor, după ce plecaseră în pas milităresc şi furioşi, însoţiţi de rîsete şi de strigăte, Iepurele Vîrcolac încercase să se fofileze prin mulţimea care îi urmărea ; numai că în faţa Arhiepiscopiei, un oarecare, care îl cunoştea, începuse să strige vîrîndu-i în ochi degetul acuzator :

— Iată-l pe unul dintre patrioţii aceia de ispravă, care vînd pîinea noastră duşmanilor Italiei.

— Eu ? întrebă Iepurele Vîrcolac cu o mirare neprefăcută ce dovedea cît de departe era de a se aştepta la un asemenea atac, înghesuit pe neaşteptate în zid, cu zece sau cu o sută de mutre mînioase şi dispreţuitoare îngrămădite în jurul lui, cu degetul acela aţintit spre ochii lui şi cu zece pumni ridicaţi deasupra capului său ; iar unul dintre aceştia, al unui binecunoscut, voinic şi elocvent agitator al patimilor populare, era uriaş. Eu ? întrebă Iepurele Vîrcolac. Doar nu sînt brutar.

— Nu eşti tu Iepurele Vîrcolac ? întrebă acuzatorul cu acelaşi ton cu care-ar fi rostit un *Quousque tandem* [1]. Nu încerca deci să speli putina şi să te ascunzi în spatele acestor scuze prosteşti ! Eşti un acaparator de grîne în folosul duşmanului, Iepure Vîrcolac, înfometător al poporului.

Iată şi strigătele mulţimii :

— Cine e ? Ce-a fost ? Un iepure ! Un spion ! Trăiască Pius ! Au strigat să fie omorît Pius ! Omoară-l, dă-i

[1] Pînă cînd oare ? (lat.). Începutul primei *Catilinare* a lui Cicero.

la cap ! Umflă-l ! Unde e ? Ce se petrece ? A scăpat un curcan ? Nu, i-au sucit gîtul. Cui ? Unui iepure ! Au fost nemții ! Au ucis un patriot. Nu : e un înfometător !

— Cetățeni ! tună dominînd zarva agitatorul, care n-avea numai trupul puternic, ci și glasul și care-l înhățase de grumaz pe nefericitul de Scacerni și-l ridica întocmai ca pe un iepure: Cetățeni, ferrarezi, italieni !

— Trăiască Italia ! Trăiască Pius al IX-lea ! strigă mulțimea înfuriată.

— Cetățeni, strigă tot omul acela cu glas răsunător, i-am văzut azi retrăgîndu-se rușinați din fața curcanilor pe mîrșavii ostași ai tiraniei !

— Trăiască libertatea ! Jos tiranii ! Moarte Austriei !

— Ferrarezi !

— Tăcere. Ascultați ! Tăcere !

— Cetățeni ferrarezi, nu peste multă vreme rîsetele și fluierăturile care-au întovărășit rușinea barbarilor se vor preschimba în plumb, în fier și în foc ! Înțelegeți-mă fără să vă spun mai mult : e voia lui Dumnezeu ! Afară cu barbarii !

— E voia Domnului ! Trăiască Pius !

— Îl vedeți acum țintuit la stîlpul infamiei — continuă celălalt, tunînd pe deasupra capetelor celor de față, săltîndu-l și mai sus pe Scacerni și strîngîndu-l de grumaz — pe unul dintre nenorociții aceia cărora nu le e rușine să înfometeze poporul, pentru a le da putința să chefuiască ostașilor străini ! Priviți-l ! Nu face nici măcar cît un curcan !

— Piu-piu-piu ! intonau în batjocură cîțiva dintre cei care fusesră de față la începerea demonstrației. Iar unul : Curcanii își iubesc mai mult patria !

— E drept ! Bine zis ! tună turbatul. Nu face nici barem cît un curcan ! Și știți cine e ? Nu-i nici măcar un spion, nici măcar un trădător, nici măcar...

— Destul ! O lungești prea mult ! grăi cineva din mulțime. Ne-ai plictisit. Spune cine e și isprăvește.

— Este Iepurele Vîrcolac, binecunoscutul furnizor de grîne al trupei din Fortăreață.

Meschinăria acestui sfîrșit al cuvîntării, începută atît de impetuos, în timp ce întoarse mulțimea împotriva oratorului, însemnă norocul lui Scacerni. Deși pe jumătate înăbușit și înțepenit de-a binelea de îndelunga și neplăcuta strîngere a cefei între degetele puternice ale agitatorului, se fofilă totuși

prin mulțimea plictisită și distrată ; iar cînd ajunse tremurînd acasă la Argia Malvegoli, îi declară acesteia că n-așteaptă decît noaptea pentru a ieși din Ferrara și a spăla putina, înapoindu-se la Ponte della Pioppa, căci în oraș nu voia să rămînă nici măcar pînă în zorii zilei următoare. Altceva nu i se putu smulge din gură ; iar cînd mătușa voi să afle mai mult, trebui să recurgă la baronul Flaminio. Acesta, jelind blestemățiа vremurilor, aranjă lucrurile lichidînd partidele de cereale și încheind socotelile, așa că o sumă frumoasă ce i se cuvenea nepotului rămase în mîinile ei :

— Ce trebuie să fac cu ea ?

— O să i-o dai cînd o să-și facă din nou apariția.

— Dar dacă n-o să mai apară de loc ?

— N-avea grijă : o să apară din nou. S-a arătat însă într-adevăr prea fricos, prea iepure.

— Sărăcuțul ! Trebuie iertat : crescut la țară, se trezește pe neașteptate, nevinovat, în mijlocul gloatei aceleia care vrea să-l ucidă... Cine nu și-ar fi pierdut cumpătul ?

— Nu greșești, Argia, și-i ceea ce i-am spus comandantului Fortăreței, domnului locotenent-mareșal conte d'Auersperg, care se supărase foarte rău din pricina fugii furnizorului său. Ce vremuri însă ! Ce zăpăceală universală ! Cum se va termina totul, întreb eu, cum se va termina totul ? Amnistie, impunitate, un papă liberal : este absurdul, este haosul ! Cer gardă civică, și-o vor avea, o vor avea ! Autoritatea îi va înarma împotriva ei înșăși. Vor avea constituție, parlament, dietă, confederație italiană : iar după asta ? Cataclismul ! Sinuciderea politică !

Pentru a aduce o licărire de mîngîiere, dacă nu de speranță, în tristețea ferdinandeului, nu era nevoie de altceva decît de ceea ce s-a petrecut mai tîrziu, în primele zile ale lui mai, cînd feldmareșalul Radetzki în persoană a venit să inspecteze și să mărească garnizoana din Fortăreață, unde a trecut trupele în revistă, a dat prilej de-a suna din tobe și din trîmbițe, a primit o spadă de onoare din partea ofițerilor și l-a încurajat și pe baronul Flaminio, încredințîndu-l că împăratul n-avea să renunțe niciodată la domeniile sale italiene și că Austria era Austria, și că în curînd avea să se vadă acest lucru și chiar cu cît se va vedea mai tîrziu cu atît se va vedea mai din plin și mai bine, și o dată pentru totdeauna. Doctorul

priceput, binevoi să-i spună înaltul personaj cu prilejul acela, în locul unei ftizii înşelătoare preferă o boală violentă.

Baronul se linişti, dar nu ajunse să vadă evenimentele făgăduite E drept că ori pe unde trecea Virginio Alpi, zvonul şi spaima unui complot al clericalilor şi al gregorienilor, ale unei măcelăriri a *„piienilor"* şi a liberalilor de orice fel, departe de a fi dezminţite, îşi făceau tot mai mult loc, aţîţate chiar de el, cu iscusinţă de provocator ; iar acolo unde pasiunea de partid era mai aprinsă, exact în satele lui Alpi, mulţi erau cei care vedeau în amărîta de Ferdinandea şi-n obositul ei complotist punctul cel mai activ şi agentul cel mai pervers al tenebroasei urzeli. Era în ziua de patrusprezece iunie, spre jumătatea întîiului ceas al nopţii, cînd baronul, ieşind din casă şi făcînd cîţiva paşi pe strada San Guglielmo, întîmpinat de indivizi rămaşi necunoscuţi, fu străpuns cu pumnalul în cîteva părţi ale trupului şi muri înainte de a scoate un singur strigăt.

VI

Deşi fusese întotdeauna scump la vorbă, Giuseppe Scacerni se înapoiase la Ponte della Pioppa mut cu desăvîrşire, după ce se risipiră spaima şi mînia, căci îl prinse o furie turbată din pricina tuturor banilor acelora lăsaţi pe mîna Argiei Malvegoli : ştia şi cîţi erau, şi de care erau, pînă la ultimul gologan şi dinar, bani lichizi sau pe care urma să-i scoată din marfă. Debitul şi creditul el nu le avea numai în registre, ci şi în cap, şi foarte limpede, aşa că, într-o licărire chinuitoare a închipuirii, vedea numai încurcături şi hoţii, numai risipă şi ruină ; dar, departe de a se înapoia acolo şi de a se face din nou văzut, nu suporta nici măcar să vorbească sau să se audă vorbindu-se sau pomenindu-se de numele Ferrarei. Dar fiindcă nu se gîndea la altceva, după cele dintîi întrebări, primite cu un fel de grohăit, nimeni nu-i mai vorbi nimic, cei ai casei obişnuindu-se să aibă între ei un adevărat surdomut. Mama, care stărui drăgăstoasă spre a cunoaşte necazul ce-l rodea, nu căpătă drept răspuns decît mutre, fără nici un cuvînt.

Ponte della Pioppa părea să se afle la o depărtare de o sută de mile de Ferrara şi la una de o mie de întîmplările care, în zilele acelea, pricinuiau atîta zarvă în lume. Vremea se scurgea acolo egală, împreună cu cele patru pietre bine puse la punct ale morilor San Michele şi Paneperso. Dar, spre sfîrşitul lunii iulie, pică un potlogar a cărui vedere doar fu de ajuns să strice toată această pace. Şi i-o strică mai întîi Dosolinei, robotind singură prin casă, toropită de zăpuşeala care-i înmuia picioarele (fiindcă se supăra dacă-i spuneai că aveau şi anii o parte de vină). Era singură în bucătărie, iar pe uşă pătrundea agitaţia greierilor aflaţi în număr mare pe plopii din cîmpie şi pe arbuştii din gardul viu, uscat şi pîrjolit. Pe Dosolina, dacă le-ar fi dat vreo atenţie, ar fi supărat-o şi ei ; nici nu se uita însă la ei.

Deschisese lada pentru a căuta un lucru pe care nu-l găsea şi pe care nu-şi mai aducea aminte unde-l pusese ; de altfel nu-şi mai dădea seama cam de ce lucru era vorba, dar ştia că-i lipsea : şi tot zăpuşeala era vinovată şi de aceste buimăceli. Ţinea deci deschis capacul lăzii, gîndindu-se ce anume venise să caute acolo.

Bărbatul intrase fără zgomot : un cerşetor, jerpelit tot, care încerca să-şi ascundă sub borul pălăriei sclipirea sinistră a unui ochi şerpesc, căci pe celălalt şi-l ascunsese sub o legătură neagră. Faţa îi era acoperită de o barbă mare, neîngrijită şi murdară ; iar el se prefăcea a fi obosit şi bolnav de picioare. Se prefăcea, fiindcă intrase fără zgomot şi începuse să le tîrască numai cînd Dosolina săltase capul ; iar cînd întîlnise privirea aceea, capacul lăzii îi scăpase din mînă, căzînd la loc cu o bufnitură puternică. Deşi celălalt rămăsese neclintit şi nepăsător în mijlocul bucătăriei unde ajunsese, o şi mai îngheţată lumină şăgalnică a ochiului părea să arate că efectul produs îl distra. Rosti liniştit :

— Hei, femeie, îmi pare rău că te-am speriat.

— Ce doriţi ? Vreţi ceva de pomană ? spuse Dosolina, nesigură, cu mintea plină, într-o clipită, de poveşti cu ucigaşi şi cu tîlhari.

— Pomană, pentru numele lui Dumnezeu, grăi celălalt cu asemenea glas şi cu o atitudine atît de umile, încît păreau şi mai nelegiuite decît un blestem : de pomană, pentru numele lui Dumnezeu.

— Îți pot da o bucată de pîine.

— Dumnezeu să te răsplătească aici și în paradis, dar n-ai putea să-mi spui dacă stă aici un anume Giuseppe Scacerni ?

— Peppino ? o luă gura pe dinainte pe Dosolina care se întrerupse, dar prea tîrziu, căci celălalt spuse :

— Așadar, stă aici. Nu te speria atîta, ce naiba ! Doar nu vreau să te mănînc ! Sînteți rude ?

Omul trebuia să fie foarte nerăbdător, căci vorbele acestea din urmă sunară poruncitor și uscat.

— Ce cauți ? Ce vrei de la Giuseppe Scacerni ?

— Un serviciu care n-o să-l coste nimic și va putea în schimb să-i aducă destul de mult. Unde e ?

— Stă, ce-i drept, prin părțile astea...

— Să terminăm odată femeie, căci stă aici, și am întrebat unde e, și n-am vreme de pierdut.

Dosolina ar fi vrut să se supere, dar se temea pentru băiat și căuta deznădăjduită o cale de a-l îndepărta pe celălalt și de a cîștiga timp. Negăsind nimic, îi reveni dintr-o dată curajul și spuse :

— Iar eu am priceput că dumneata nu ești ăla care vrei să pari ; și dacă nu-mi spui de ce-l cauți, nu-ți spun unde e.

— Aha, așa stau lucrurile ? Atunci ești maică-sa. Dacă așa stau lucrurile, te iert. Nu vreau altceva decît să trec Padul : după cum vezi, un serviciu neînsemnat. Ba chiar îți mulțumesc.

— Pentru ce ?

— Mi-ai dat de înțeles că m-am făcut prea urît ; dar, în sfîrșit, liniștește-te ; fiul dumitale mă cunoaște. Trimiteți pe cineva să-i spună că se află aici prietenul baronului Flaminio, și că ar vrea să-i spună o vorbă.

Dosolina se gîndea pe cine ar putea trimite să-l pună în gardă pe băiat, cînd tocmai pică Iepurele Vîrcolac în persoană.

— Oho ! grăi celălalt. Vorbim de lup și lupul la ușă.

— Adică ? întrebă tulburat Peppino care, în cel mai rău caz, era vulpe, nu lup.

— Prea lung de lămurit. Sînt acel cutare pe care l-ai văzut de cîteva ori acasă la mătușa dumitale și la baronul Flaminio ; sînt prietenul sărmanului baron.

— Sărman ? I s-a întîmplat o nenorocire ?

— Ah, nu știai ? Mai bine așa, de altfel.

— Habar nu am de ce i s-a întîmplat.

— Nu-i cine ştie ce de spus ; sărmanul baron, niţeluş cam nătîng : i-au dat trei lovituri de cuţit pe degeaba ; fiindcă cea dintîi fusese de ajuns ; a fost mai uşor de făcut decît de spus.

— Iar, se bîlbîi, prins de un fior lăuntric, Iepurele Vîrcolac, supărat şi mai rău din pricina banilor rătăciţi, iar Argiei Malvegoli mi-nchipui că-i vine greu fără prietenul ăla al ei, care putea să-i dea un sfat în împrejurările grele... în împrejurările grele ale vieţii ?

— Dac-aş avea chef, m-ai face să rîd, răspunse falsul cerşetor, în timp ce Dosolina se îmbufnase auzind vorbindu-se de soră-sa, căci altfel înţelegea că pe băiat nu-l pîndea nici o primejdie. M-ai face să rîd : ce vrei să-mi pese mie de o... vreau să spun de mătuşa dumitale ? Mă aflu aici ca să trec fluviul şi am motivele mele ca să ocolesc podurile şi trecerile cu bacul. Nu cunosc multă lume prin părţile astea. Atunci mi-am adus aminte de dumneata şi-am întrebat-o unde stai pe mătuşa dumitale care-ţi trimite salutări. Iată cum se face că mă aflu aici, deghizat. Ţi-am dat destule lămuriri. Ţi-e cu putinţă şi vrei să mă treci dincolo la noapte ? Dacă da, bine : dacă nu, puţin îmi pasă, dar să-ţi ţii gura, în orice caz.

— Nu e nevoie să mi se spună.

— Nu am greşit luîndu-te drept un tînăr cu judecată. Şi-atunci ?

— Atunci, la noapte, taică-meu, dac-o să vrea, o să vă treacă dincolo.

— Mai trebuie să mă destăinui şi faţă de el ?

— Nimeni n-a trebuit să se plîngă vreodată de asta. Eu nu sînt deprins cu fluviul, iar noaptea am risca să ne împotmolim; şi, pe urmă, trebuie prins momentul cînd să fii sigur că nu te vede nimeni.

Vom adăuga că Iepurele Vîrcolac rămăsese încă din copilărie cu o mare spaimă de apă.

— Dacă-i aşa, fie şi tatăl dumitale ; şi, bineînţeles, cu plată.

— V-am spus : dac-o să vrea.

— Haidem să ne-nţelegem.

— Dac-o să vrea, o să vă treacă fără să-i plătiţi ; dacă nu, nici măcar pentru o sută de scuzi. E un om cu o fire aparte.

— Dar nu-i de loc o fire care să nu-mi placă, spuse Virginio Alpi, căci el era, iar cititorul l-a şi recunoscut după sclipirea ochiului. Dar Iepurele Vîrcolac suspină :

— Mie însă nu-mi place.

— Dar de ce ?

— Fiindcă pentru mine, ce e în mînă nu-i minciună.

— Fiecare își are punctul lui de vedere, dar să nu ne luăm cu filozofia și să mergem la tatăl dumitale. Rămas bun, stăpînă.

— Rămas bun străine, răspunse Dosolina.

Ajunseră la moară și tînărul Scacerni îi spuse tatălui despre ce era vorba, foarte încurcat, căci îi cerea pentru prima oară un asemenea serviciu și nu știa de ce voia Alpi să fugă. După asta *padron* Lazzaro începu să se tragă de barbă în semn de mirare. Se aflau în cabina de pe duba mică. Alpi aștepta sub cerdac.

— Hei, străine, spuse *padron* Lazzaro chemîndu-l.

— Sînt contele Virginio Alpi.

— Pentru mine nu ești altceva decît un străin care vrea să treacă ; și trebuie să știi că, întrucît în situația noastră, aici pe fluviu, serviciile de felul ăsta nu le poți refuza, fie unuia, fie altuia, ca să nu-ți faci prea mulți dușmani, m-am deprins să trec pe oricine mi-o cere, fără să știu nici dacă fac bine sau rău, nici cine e, nici de ce, nici în ce fel : iar la noapte, te trec.

— Știi însă că izbutești să-mi fii simpatic ? exclamă Alpi mirat el însuși de o asemenea întîmplare.

— Cam prea grăbit, răspunse tăios Lazzaro care nu-și schimba sentimentele.

— Simpatic, pe cuvîntul meu, deși ai o barbă care altă dată ar fi putut să-ți aducă necazuri.

— Barba mea ?

— Ei da ! Dacă o astfel de barbă ar fi apărut în mahalaua Urbecco din Faenza, mahalagiii aceia de ispravă ar fi petrecut pe cinste. Și continuă : Nu știi că mustățile și barba îi arată pe liberali ? E adevărat că acum poruncesc lașii ăia, cu prăpăditul ăla de papă al lor, dar nu a fost totdeauna așa și n-o să țină prea mult. Pe vremea de care-ți vorbesc, bravii mahalagii ți-ar fi smuls-o pe toată, fir cu fir.

— Iată o petrecere — spuse *padron* Lazzaro — care nu s-ar fi terminat cu bine.

— Cum adică ? Nu cumva ești liberal ?

— Pot spune că nici măcar nu știu ce vrea să zică aia liberal ; dar aici pe fluviu am fost deprins să nu las pe nimeni, niciodată, să-mi pună mîna pe barbă.

— Nu știi ce fel de oameni sînt mahalagiii, spuse Alpi care, cum era pe punctul de a pleca, fugar și exilat, fără să știe dacă va mai putea să se întoarcă vreodată — și cînd? — simțea o înclinare spre nostalgie, în legătură mai ales cu cei a căror fire și pasiune îl împingeau cel mai mult spre compătimire. Nu știi ce soi de ticăloși de prima mînă sînt mahalagiii.

— Mai bine și pentru mine, și pentru ei.

— Nu mai vorbi așa, dacă nu vrei să treci drept unul care-l iubește pe călăul ăla de Pius al IX-lea.

— Iar dumneata, străine, învață să-ți ții limba la locul ei. Aici, repet, ești în casa mea, pe moara mea; aici, află și asta, este respectat cel care trebuie să fie respectat, aici se îngenunche în fața Celui Preaînalt, iar în fața papii se scoate pălăria. Ce fel de vorbe te apuci să-mi spui? Încheie el și mai supărat. Ce fel de om ești, în cele din urmă?

— Eu? Întreabă-mă mai degrabă cine e ăla pe care dumneata îl crezi papă, vreau să spun Pius al IX-lea, Mastai.

— Oh, asta-i bună! Și nu e papă? întrebă uluit Lazzaro care adăugă: Ca să-ți spun adevărul, tare mi-e teamă că ai scăpat din balamuc.

— Trebuie să compătimim ignoranța și, fiindcă de-acum și pînă la noapte e destul timp, se cade să-l folosim pentru a-ți spune cine-i așa-zisul papă Mastai.

Și aici, toate infamiile și toate nelegiuirile pe care ura crîncenă de partid, vîna sadică de fantezie dușmănoasă și furia căreia Alpi îi slujea neîntrecut de nimeni știuseră să le scornească în lunile acelea, țîșniră cu toatele într-un gîlgîit mocirlos. Epilepsia, de care papa suferise în tinerețe, se transformă în dovadă de tîmpenie; o dragoste de care se vorbea, mai înainte ca el să se gîndească la preoție, deveni dedare la lăcomie și la desfrîu, la adultere și chiar la incest; cucernicia religioasă se preschimbă în ipocrizia unui ateu ambițios; în cele din urmă, chiar alegerea făcută de conclav fu înfățișată ca rod al înșelăciunilor, al falsurilor, al simoniei.

— Îți spun, încheie Alpi, că Mastai nu e adevăratul papă și că face pe liberalul numai ca să înșele lumea și ca să sporească rîndurile unui partid care să-l apere cînd se va ține un conclav de episcopi pentru a-l declara antipapă, a-l excomunica și a-l trimite la ocnă; la spînzurătoare nu-i cu putință fiindcă, din păcate, a primit harul preoției. Dar ascul-

tă-mă pe mine, tot cu *in pace* o s-o termine ; știi ce-i aia *in pace* ? Și unde-și termină zilele închiși ereticii și schismaticii ca intrusul ăsta afurisit, francmason care nu crede în Dumnezeu, ăsta care și-a primit harul de la dracu. Ți-ajunge, sau mai vrei și altceva ca să te convingi că nu e papă adevărat ?

Efectul unei astfel de perorații se dovedi însă cu totul altul decît cel la care se aștepta Alpi :

— Sînt convins, străine, că vei trece Padul prin altă parte, fiindcă eu unul nu vreau să am de-a face nici cu dumneata, nici cu semenii dumitale.

— Aha, așa stau lucrurile ? Așa vorbești ? Atunci plec ; plec, dar află, spuse Alpi făcînd spume la gură, c-o să ne revedem.

— Cît mai tîrziu cu putință și să sperăm că niciodată.

— Urează-ți să fie așa ! Altfel, adio barbă ! Ți-o făgăduiește Virginio Alpi ; și nu mai sînt eu dacă nu te fac s-ajungi barem la pușcărie.

— Iar eu îți urez s-ajungi în iad, cu barba dumitale falsă cu tot ; iar dacă nu speli putina cît mai curînd, te-ajut eu să nimerești drumul cel mai scurt, *sacramèstul !*

În alte împrejurări, Alpi n-ar fi fost omul care să accepte așa ceva, dar era principalul bănuit și învinuit de faimoasa „mare conjurație" care, cu prilejul serbărilor prilejuite de aniversarea amnistiei lui Pius al IX-lea, trebuia să încerce măcelărirea liberalilor, capturarea și demiterea papii, în sfîrșit, o lovitură de stat clericală și o nouă noapte a Sfîntului Bartolomeu : fantezii în bună parte, dar pe care el însuși, cu aiurelile lui, le stîrnise și le dăduse o justificare ; fantezii pe care, cu orice chip, el, unul, ar fi vrut să le pună în aplicare ; fantezii, dar delirante și primejdioase. Ocolea arestarea și procesul, listele cu osîndirea la moarte a adevăraților ori pretinșilor complotiști, afișate pe zidurile Romei și ale orașelor, în care figura drept cel dintîi și cel mai înrăit dușman al patriei ; fugea de mînia poporului, de care altfel nu ar fi scăpat cu viață. Evita, în sfîrșit, urmările propagandei în legătură cu care îi dăduse o probă lui *padron* Lazzaro, stîrnindu-i mînia.

Coborî deci pe mal și se îndepărtă fără gălăgie și rumegîndu-și furia care de altfel îi era obișnuită. Iar Iepurele Vîrcolac, care începea să-și vină în fire și dorea să fie în

relații bune cu toată lumea, se luă după el, fără să se lase văzut, îl încărcă în trăsurica lui și-l conduse pînă la granița ducatului Modena de unde Virginio Alpi trecu imediat pe teritoriul austriac și intră în slujba cezaro-crăiască.

— Ian te uită ce soi de dobitoc trebuia să-mi iasă în cale ! spunea *padron* Lazzaro din cînd în cînd, amintindu-și de această întîmplare. Dar tu, adăugă el adresîndu-se băiatului, acolo, în oraș, cunoșteai numai oameni de soiul ăsta ?

Iepurele Vîrcolac înălța din umeri cu zîmbetul lui șters și fugitiv.

Nu Alpi fu însă ultimul ins ciudat pe care *padron* Lazzaro avu prilejul să-l cunoască atunci și în anul următor ; ce se arătă a fi atît de năstrușnic.

Lucruri noi și importante, ce-i drept, al căror ecou, deși slab, nu se putea să n-ajungă adesea chiar și la Guarda, se petrecuseră în Ferrara și în satele mai mari din ținut ; garda civică, în uniformă de culoare albastru închis, cu epoleții roșii și cu coiful de piele neagră împodobit cu alamă și cu panaș ; încăierările acestor ostași, pe care austriecii îi numeau briganzi, cu garnizoana din Fortăreață ; în august, orașul ocupat militărește și înapoiat apoi elveților papii ; și zvonuri tot mai stăruitoare despre războiul apropiat împotriva Austriei ; și demonstrații, și sosiri de voluntari care veneau cu miile din toate părțile Italiei și umpleau orașul nu fără să producă tulburări.

Atîtea vești, și atît de noi, trezeau mai mult uimire decît entuziasm. Femeile mai ales, începînd cu Dosolina, deplîngeau războiul mai cu seamă de cînd *don* Giuseppe Romagnoli povesti scandalizat că doi barnabiți, părintele Gavazzi și părintele Ugo Bassi, care-și dăduseră numele de „misionari ai libertății", predicau în piață, în fața populației și a voluntarilor și că aceștia își cususeră o cruce pe piept și-și ziceau cruciați. Iată-i deci pe cei doi barnabiți predicînd războiul cu Austria, căci „e voia Domnului" ; și că bărbaților care nu se înrolează o să li se dea furca de tors, și că vor fi afurisite toate femeile care-și împiedică soții, ori fiii, ori frații să plece, cruciați, în „războiul sfînt".

Războaie sfinte și cruciade, spunea nedumerit *don* Giuseppe, să fie făcute, dacă trebuie, împotriva turcilor, a sarazinilor și a necredincioșilor și, cel mult, împotriva ereticilor ; fiecare știa însă că nu acesta era cazul și că, dimpotrivă, dacă

te apucai să-i numeri, găseai necredincioşi mai curînd printre cruciaţi decît printre austrieci; şi doar nu unor călugări barnabiţi, misionari ai libertăţii, le încredinţase Domnul voinţa sa; iar deocamdată, se ştia cu certitudine că, deşi prieten al Italiei şi iniţiator al unor reforme drepte, blînde şi folositoare, precum şi al unor legi şi al unor alianţe italiene, Sfîntul Părinte nu voia război cu nimeni şi nici măcar împotriva Austriei catolice.

— Eu, una, nu cunosc toate poveştile astea, spunea Dosolina, eu sînt de partea cui n-are de gînd să ne ia copiii ca să-i trimită la război.

— O fi... spunea atunci *padron* Lazzaro; şi nu lăsa să se-nţeleagă dacă-i dădea dreptate, sau dacă nu cumva, trăgînd cu ochiul la butoiaşul acela, cu două picioruşe firave dedesubt şi cu două braţe chircite deasupra, se cam îndoia că s-ar fi găsit cineva care să-l ia drept bun pentru armată. Sau poate că bătrînul soldat napoleonian nu voia să se arate prea sigur de cum avea să se sfîrşească războiul — o dată început — avînd în vedere ceea ce auzea spunîndu-se în legătură cu disciplina noilor cruciaţi, în comparaţie cu ceea ce ştia în legătură cu disciplina cezaro-crăiască. O fi...

Iar faptele depăşiră cu repeziciune toate planurile şi toate prezicerile. Se auzi spunîndu-se că o armată a regelui din Napoli ajunsese tocmai la Ferrara pentru a se retrage în grabă şi în dezordine; că Milano îi alungase pe austrieci, că Piemontul se afla în război şi că voluntarii din trupele de franctirori — trecuseră Padul. Regele Carol Albert venea după ei victorios: întîmplări îndepărtate pentru cei din Guarda. Deveniră însă foarte apropiate şi lămurite cînd corpurile de franctirori, învinse la Vicenza, trecură înapoi Padul, lipsite cu desăvîrşire de toate cele trebuincioase şi umplură Ferrara, în iunie '48. Erau neliniştite şi bănuitoare ca orice armată încercată de o înfrîngere; erau frămîntate şi tulburate, ca toată Italia, de nenumăratele năzuinţe, doctrine, speranţe, pasiuni potrivnice, bătîndu-se cap în cap, care nimiciseră înţelegerea ce domnea numai cu cîteva săptămîni înainte, fiindcă în anul acela şi în cel următor fiecare lucru avu în el ceva înflăcărat, atît în a se aprinde cît şi în a se stinge.

Generalul franctirorilor, Durando, încerca să-i disciplineze, ceea ce-i reuşi mai tîrziu doar unui marinar ligur şi războinic din America, înapoiat atunci în Italia. Durando fu acuzat în

gura mare de trădare ca şi cînd ar fi fost anul proslăvirilor şi al învinuirilor tot atît de exagerate şi de neaşteptate. Ajungeau însă şi în satele din ţinut cetele acelea de ostaşi atît de deosebite una de alta ca armament, ca obîrşie, ca limbă chiar, căci se spunea, de pildă, că insularilor sicilieni, voluntarilor lui La Masa, le venea greu să înţeleagă şi să se facă înţeleşi în discuţiile cu „continentalii". Comună şi generală era însă — şi devenea pe fiecare zi tot mai aspră — lipsa de toate cele trebuincioase şi de alimente, aşa că foarte curînd, din oraşul înţesat şi ticsit, cete de voluntari, şi nu dintre cei mai de soi, începură să plece spre sate după pradă. Se iviră şi la Ponte della Pioppa şi la Morile San Michele şi Paneperso.

Dar înainte de a arăta ce s-a petrecut cu oamenii de rînd din povestirea noastră, se cade să atragem atenţia că istoria depăşeşte binele şi răul, interesul şi situaţia indivizilor, pentru a le rezolva în forme clare numai după moarte. De aceea, cunoaşterea ei e plină de învăţăminte nu atît în legătură cu acţiunea, care ţine mai curînd de pasiune şi de necesitate, cît în legătură cu morala şi cu raţiunea, noi urmînd să greşim atît faţă de una cît şi faţă de cealaltă — şi deci şi faţă de cea mai profundă înşiruire a adevăratei poezii — fără să observăm că morarii aceia simpli şi umili s-au arătat interesaţi de istorie tocmai atunci cînd, judecînd dinafară, ar fi putut să pară mai neştiutori şi mai refractari faţă de ea şi faţă de noblеţea idealurilor pentru care se lupta şi se murea în anul acela.

Era probabil, într-adevăr, era aproape inevitabil ca în Guarda şi în Ponte della Pioppa să-şi facă apariţia nu cei mai buni, ci drojdia topirii ce avea loc în marele creuzet în care viitorul Italiei clocotea în stare incandescentă, laolaltă cu toate elementele vremurilor vechi şi noi: spuma franctirorilor învinşi şi pe cale de a se împrăştia, puşi pe asupriri şi pe jafuri.

Într-o dimineaţă de la începutul lui iulie, *padron* Lazzaro, îndreptîndu-se călare spre moară, se întîlni la răspîntie, aproape de proprietatea Călugăriţelor, cu o ceată din rătăciţii aceia. Stăteau acolo, nesiguri parcă de drumul pe care s-apuce; iar după feţele lor palide şi după ochii care licăreau, după atitudinea trudită a celor care se trîntiseră pe taluzul şanţului şi a celor care discutau în picioare, în mijlocul drumului, îi fu uşor, cînd se apropie de ei, să-şi dea seama

că oamenii aceia merseseră toată noaptea fără să mănînce şi fără să se odihnească.

Se aflau printre ei oameni din toate corpurile de voluntari, dar mai ales romagnoli şi cîţiva din „legiunea exilaţilor", înapoiaţi în Italia împreună cu colonelul Antonini. Cei mai mulţi dintre aceştia din urmă erau oameni îmbătrîniţi în mizeria materială şi morală a exilatului, în meseria de revoluţionar, mai ales în Franţa. Iar în Franţa şi la Paris, aproape toţi îşi înflăcăraseră şi vlăguiseră mintea în meseria aceasta şi în trîndăvia nefolositoare a cluburilor, a tavernelor şi a adunărilor secrete, rumegînd de prea mulţi ani prea multe şi indigeste resturi de doctrine, de utopii, de nebunii : zgura ideologică a mai bine de jumătate de veac de nenumărate sisteme politice şi sociale. În filozofie cădeau cu toţii de acord asupra unui materialism voltairian, trecut prin lada de gunoi a lui Père Duchesne şi a urmaşilor săi, asupra unui ateism tot atît de sărăcăcios pe cît de cutezător ; iar „înşelătoria popească" şi „crimele papilor" erau suficiente pentru cerinţele lor intelectuale, satisfăcute cu atîta filozofie şi cu o astfel de literatură. Aruncaţi de evenimente în Ferrara, faptul de a se afla în statul papal aţîţa din nou vechea lor furie anticlericală, împrospăta glumele rîncede şi imaginile obscene şi sîngeroase ale pamfletarilor care le viciaseră fantezia ; totul amestecîndu-se şi exaltînd furia, în lipsurile şi-n rătăcirea înfrîngerii. Geniul acestei *bohème* era hărăzit să se întîlnească mai ales cu firea acelor romagnoli din oraşele cele mai frămîntate de către partide, care doreau să se înapoieze acolo pentru a reîncepe cît mai curînd cu putinţă represaliile împotriva clericalilor, răzbunările născute dintr-o furie făcţioasă ajunsă cruzime obişnuită şi nebunie sîngeroasă, care abuzaseră de bunătatea „piuană" tot atît cît şi duşmanii lor care, într-un trecut nu prea îndepărtat, pervertiseră asprimea „gregoriană".

Şi atît exilaţii lui Antonini, cît şi răzvrătiţii ceilalţi voiau să şteargă ruşinea şi supărarea de a fi cedat, vreme de cîteva luni, entuziasmului general faţă de Pius al IX-lea şi de a se fi conformat unor idei de moderaţie şi de politică organizată, raţională, iar nu utopică : fapt care-i necăjea personal, ca o insultă şi ca o înşelăciune ce trebuia răzbunată în sînge, nu numai de preoţi, dar şi de conformiştii moderaţi şi „doctrinari". Această ultimă denumire, mulţi trebuie c-o auziseră ros-

tită tocmai de către cei înapoiați din Franța și deveni curînd semnul urii și al asasinatului politic.

Erau niște demagogi extravaganți, amărîți și alungați de peste tot, militarizați în mod supărător care, dintr-un străvechi dispreț orășenesc urau țărănimea, ca bigotă și devotată călugărilor și preoților, dar și din pricina prejudecăților și a bănuielilor în legătură cu „contrarevoluția" care le rămăseseră în cap de pe urma lecturilor. Un pretext nimerit de a colinda printre țărani și de a se purta obraznic cu ei, vizitînd cotețele de păsări, pivnițele și hambarele, era de a face de pază la podurile de bărci : la Lagoscuro, la Palantone și la Francolino ; acesta din urmă îi aducea la Ponte della Pioppa și la Guarda. *Don* Giuseppe Romagnoli se pomenise fluierat și batjocorit nu numai o dată, iar încetul cu încetul, mai toți țăranii avuseseră de suferit vreun abuz.

În grupul cu care se întîlnise în dimineața aceea Lazzaro Scacerni, se aflau oameni în uniformele feluritelor corpuri de franctirori sau îmbrăcați cu bluză de muncitor, care luptaseră poate pe baricadele pariziene din februarie ; alții erau îmbrăcați italienește, în haine croite după moda vremii, cu pieptar și cu pantaloni de catifea neagră, cu brîu de mătase colorată și cu pălărie largă împodobită cu pene negre : erau cu toții zdrențăroși, prăfuiți și cu încălțămintea scîlciată. Nici unul, bineînțeles, nu mai purta la gît medalionul cu portretul lui Pius al IX-lea și-și descususeră cu toții de la piept crucea tricoloră de cruciați ai războiului sfînt împotriva Austriei. Un os greu de ros Austria asta, gîndea Scacerni privind cît de prost erau îmbrăcați.

Ceilalți îi făcură semn să se oprească și-l întrebară cu grosolănie :

— Ian ascultă, țărane : încotro duc drumurile astea ?

— Ăsta de-aici, răspunse el, spre Guarda ferareză, iar ăstălalt spre Ro.

— Cunoaștem, răspunse unul dintre ei, care-și dădea aere de conducător, îmbrăcat italienește, mai pretențios decît ceilalți, deși tot zdrențăros și el. În partea asta vrem să știm, pe drumeagul ăsta.

— Pe aici se merge la fluviu, la Zăgazurile împreunate.

— Iar dumneata unde te duci ?

Acesta era gras și greoi, își ținea pîntecele scos în afară și tot ceea ce întreprindea pentru a-și sălbătici chipul încă și

mai mult, privirea încruntată, mustăţile uriaşe, gura bosumflată, slujea numai la a-l face ridicol ca o sperietoare inofensivă, cu o pană neagră cît toate zilele la pălăria stricată de ploaie şi de soare. Pe lîngă toate astea, culoarea feţei şi nasul umflat mărturiseau dragostea pentru vin.

— După treburile mele, răspunse Scacerni liniştit.

Şi simţi imediat că restului trupei nu-i displăcea de loc ca înfumurarea şi aerele celuilalt să fie luate în derîdere. Ostaşul îşi scoase şi mai mult pîntecele în afară şi spuse sarcastic :

— Oho, oho ! Ia te uită ce ţărănoi obraznic ! Nu vei fi cumva un duşman ? Ştii însă cum ne purtăm noi cu duşmanii ?

— Nici duşman, nici prieten. M-aţi întrebat încotro merg şi v-am răspuns.

— Cum mi-ai răspuns ?

— După treburile mele. Dar dumneavoastră ?

În jur, cîte unul începu să rîdă răutăcios în spatele celuilalt, care spuse :

— Eu lupt în slujba patriei, să ştii dumneata, iar dacă te-ntreb unde te duci, am dreptul, am şi motive s-o fac.

— Ce motive ?

— Motive militare.

— Nu-i da atenţie, omule, grăi un altul care şedea pe taluzul şanţului şi-şi săltase numai bărbia ascuţită ca să vorbească cu cel ce se afla călare : motivele după care aleargă ăsta au gîtul subţire, pîntecele rotofei şi sînt îmbrăcate în răchită.

Rîseră cu toţii, iar Scacerni răspunse serios :

— Nu sînt hangiu şi nu vînd damigene cu vin.

— Oh, în ce-l priveşte, Barbastrazzi s-ar mulţumi şi să le fure, grăi cel aşezat. Numitul Barbastrazzi, care voia să pară furios, răspunse nemulţumit :

— Vanetta, Vanetta, dacă ne purtăm astfel, n-o să facem niciodată nimic cum trebuie ! Se şi ştie, de altfel : certurile înseamnă pieirea noastră a italienilor care, dacă nu le-am avea, am cuceri lumea.

— Şi cînd te gîndeşti, răspunse cel căruia i se zisese Vanetta, că acuma o pîinică proaspătă m-ar ispiti mai mult decît orice pe lume.

— Adevărat, aprobă un al treilea căscînd zgomotos ; ce foame !

Căscatul se dovedi molipsitor. Se abţinu poate numai Barbastrazzi, furios şi căutînd să-şi păstreze cumpătul, sub privirea rece şi dispreţuitoare a asupritorului său. Semăna însă cu unul care vrea s-o facă pe îndrăzneţul în faţa cleştelui dentistului, dar se teme, iar vanitatea îl muşcă o dată cu spaima. Nu rezistă multă vreme în faţa cruzimii batjocoritoare a privirii în care, pe un fond mohorît şi încruntat, licărea un rîs jignitor şi dispreţuitor. Cei care-l înconjurau, strînşi în grupuri mici sau, mai ales, împrăştiaţi, stăteau cu toţii la fel de nepăsători şi de moleşiţi, de-a dreptul plictisiţi. Scacerni care, călare fiind, se uita de sus la cele ce se petreceau, pricepea că între Barbastrazzi şi Vanetta lucrurile stăteau mult mai prost decît arătau vorbele ; şi-l prinse o curiozitate adîncă şi stranie aşa că se opri să se uite la ei, cum se întîmplă cînd ne simţim ca vrăjiţi, privind unele lucruri din natură, fascinante prin cruzimea lor impasibilă. Aşa ar fi pe malul mlaştinii adormite şi călduţe ce putrezeşte încetişor în soarele de iulie, spaima pe care-o încearcă broasca umflată atunci cînd printre ierburile grase şi băşicile ce ţîşnesc din mîlul de pe fund se iveşte capul vioi şi ochiul fix al şarpelui, linia mişcătoare şi mlădioasă, forma nestatornică şi dîra pe care-o lasă cînd înoată ; iar broasca se simte pierdută şi fermecată ; iar orăcăitul ei plîngăreţ şi deznădăjduit nu încetează, desigur, pînă cînd şarpele n-a înghiţit-o de vie.

La fel se întîmplă cu umflatul şi molîul Barbastrazzi, în faţa lui Vanetto care-l privea de jos, de unde stătea : şi el se dezumflă, pînă cînd nu mai rămase decît o văicăreală :

— Şi de ce-mi porţi, Vanetta, atîta pică ?

Inspira milă, însă nu şi celuilalt care se ridică, îşi întinse mădularele, veni să-l bată pe umeri şi, drept singur răspuns, grăi :

— Ai fost întotdeauna un mare bufon. Şi tocmai de-aia ai şi scăpat pînă acum. Nu-ţi merită pielea nici măcar o lovitură de pumnal. Ia aminte însă, ţi-o spune Vanetta, că indivizii de teapa ta trebuie să dispară din Faenza. Ţine seama că a vorbit, ştii tu cine, „Ceata cea mare".

— Eu, răspunse Barbastrazzi strîmbîndu-se ca prins de chinuri la auzul numelui cumplitei organizaţii, ce am eu de-a face cu „Ceata cea mare" ?

— Nu faci parte din „Ceata Sfîntului Hipolit“ ? întrebă Vanetta : iar organizaţia rivală era, întrucîtva, mai temperată şi mai moderată.

— Sînt toţi buni patrioţi şi cei din „Ceata Sfîntului Hipolit“.

— Aha, întrerupse Vanetta, iar ochiul îi lucea mohorît. Şi îndrăzneşti să mi-o spui mie ? Patrioţi, cei din partidul lui Pius, patrioţi, „doctrinarii“, patrioţi cei din „Ceata Sfîntului Hipolit“ ? Ţine minte că de îndată ce te vezi în Faenza, trebuie să-ţi şi comanzi sicriul, laşule.

Îi răspunse un vaiet îngrozit :

— Dar eu, ce ţi-am făcut eu ?... De ce...

— Nimic. E nevoie de atîţia de ce ? Eşti pus în gardă.

— Dar eu, ca sergent, te-am tratat întotdeauna cu toată atenţia, te-am socotit întotdeauna un tînăr cumsecade... te-am iubi întotdeauna...

— Închipuie-ţi că te omor fiindcă mă iubeşti : ajunge motivul ăsta ?

— Dar nu e un motiv, Vanetta ! răspunse celălalt cu deznădejde în glas.

— Atunci, dacă nu-ţi convine aşa, îndată ce ajungem în Faenza vedem care ucide cel dintîi : eu pe tine, ori tu pe mine, dacă izbuteşti. E limpede ?

Era atît de limpede, încît nenorocitul clipea din ochi, de parcă-l dureau. Şi i se umplură de lacrimi şi spuse, gemînd :

— Am nevastă şi copii, Vanetta, trăiesc din cîştigul meu : unde să mă duc, dacă nu mă întorc la prăvălia mea de băcan ? Iar ei, ce să mănînce ? Doar nu trăiesc din venituri.

— Iar eu ? Sînt tăbăcar, ştii şi tu.

— O ştiu, răspunse celălalt cu voce sugrumată şi tot mai vrăjit.

— Ia seama că pielea ta îmi foloseşte în meseria mea. Pe deasupra, mai şi plîngi ; şi trebuie să pricepi şi tu că un asemenea laş ar face oraşul de ruşine. Şi, pe urmă, eşti un „doctrinar“, iar asta ajunge. Dacă dau de tine în Faenza, n-o să-ţi mai vorbesc atît, dar aici avem vreme de pierdut ca şi omul ăla cumsecade care stă călare. Nu ştii că nu e frumos să stai s-asculţi discuţiile celorlalţi ?

— Cu mine vorbiţi ? întrebă *padron* Lazzaro uluit de atacul neaşteptat.

— Nu, vorbesc cu rîndunelele.

Rîndunelele, e drept, nenumărate, uşoare şi graţioase se roteau ciripind bucuroase ca într-un joc ori ca într-un dans, în înaltul cerului matinal : săgetau apoi impetuoase în jos, pe deasupra trestiilor de baltă din care dimineaţa, caldă încă de pe acum, făcea să ţîşnească miliarde de muşculiţe şi de ţînţari lacomi.

Scacerni trebui să ţină seamă de numărul celorlalţi, cel puţin trei duzini mai mult decît ar fi fost nevoie ; şi îl înconjurau cu arma în mînă şi cu degetul pe trăgaci. Trebuia să-şi înghită amarul şi să cedeze în faţa forţei copleşitoare. Chiar dacă n-ar fi fost în zadar, discuţii cu ei tot n-ar fi socotit demn să poarte ; şi preferă să tacă, aşadar, cu fierea în gură. Încercă să dea pinteni şi să plece, dar Vanetta apucă frîul calului şi imediat se strînseră în juru-i şapte sau opt dintre cei mai hotărîţi.

— Oho, spunea tăbăcarul, te-apucă graba aşa, pe neaşteptate ? Acum trebuie să ne spui cine eşti.

— Desigur ! Cine eşti, unde te duci, cu ce te îndeletniceşti ! Ai putea fi şi o iscoadă de-a austriecilor, fiindcă nu trebuie să uităm că sîntem în război şi avem datoria să ne luăm toate măsurile de prevedere prescrise de meşteşugul războiului. Ai putea, de asemeni, să fii şi o iscoadă de-a popilor. Ştim noi destule în privinţa asta.

Ţi-ar fi venit să rîzi, dacă n-ar fi fost furia pe care-o stîrnea o asemenea îngîmfare, printr-o demonstraţie de zel în care vanitatea îşi recăpăta drepturile, cu nădejdea zadarnică de a cîştiga bunăvoinţa lui Vanetta ; o arăta, cu o nerușinare deosebită, grăsanul de Barbastrazzi. Acesta se pregăti deci ca pentru a lua un interogatoriu important şi începu :

— Cum te numeşti ?

— Lazzaro Scacerni, trebui să răspundă celălalt.

— Cu ce te ocupi ?

—Sînt morar ?

— De ce umbli călare ?

— Am plătit calul cu banii mei.

— Nu te-am întrebat asta ; răspunde la întrebări ! Ce cauţi prin părţile astea ?

— Mă duc la mine la moară.

— Unde se află ?

— Pe fluviu : unde să fie ?

— Scuteşte-ne de observaţii ! Ne facem datoria, află de la mine, şi, şi... Barbastrazzi nu mai ştia ce să-l mai întrebe ; şi — adăugă el triumfător — ia spune-ne de ce te-ai oprit ?

— M-ai oprit dumneata, spuse Scacerni, chiar dumneata, care vorbeşti.

— Eu ?

— Aşa mi se pare !

— Asta aşa e ! rosti atunci Vanetta. Tu i-ai spus să se oprească.

— Dar nu ţi-am poruncit eu să stai s-asculţi, căci nu e frumos, cum bine spune prietenul meu, ostaşul naţiunii, Giovanni Marabini zis şi Vanetta ; e unul dintre cei buni, pot să depun mărturie, aici şi pretutindeni, şi faţă de orice persoană !

— Ţi-am cerut-o eu ? întrebă, vînăt de o furie nouă şi neaşteptată cel linguşit în felul acela. Am nevoie de-aşa ceva ? Îţi dai seama că m-apucă pofta să te isprăvesc imediat, aici în mijlocul drumului ? Şi ce fel de martor ai fi tu care, cînd a trebuit să facem faţă salvelor de puşcă, te-ai topit întotdeauna ?

— Obligaţiile, îndatoririle gradului meu, bolborosea acum sergentul, mă ţineau departe de foc.

Vanetta îl întrebă însă pe Scacerni pe neaşteptate :

— Spune-mi, te rog, om bun, ce părere ai despre ăsta de-aici ?

— Un imbecil, răspunse Scarceni cu liniştea convingerii nestrămutate.

— Fără doar şi poate, confirmă grav celălalt, al cărui chip se făcea remarcat numai printr-o stranie neputinţă de a zîmbi, lăsînd cel mult să se deseneze pe el un rînjet chinuit. În ce te priveşte, m-a luat gura pe dinainte şi te-am numit om bun şi vreau să cred că n-o să mă dezminţi imediat.

Rostind aceste cuvinte, Vanetta părea să se fi necăjit şi să se căiască de a fi presupus ceva bun într-un semen de-al său : omul acesta, în zilele lui, a fost de altfel un produs ciudat al vremurilor şi al locurilor ; un om de rînd din Romagna aceea în care patima de partid se preschimbă, înrăită, în fanatism ucigaş, într-o extravagantă şi furioasă morală a crimei şi a actului de curaj, în isprăvi crîncene şi nebuneşti, nu lipsite totuşi de o cutezanţă sălbatică, întunecată, ca aceea a lui Pianori mergînd spre eşafod după atentatul împotriva lui Napoleon al III-lea ; dar şi cu un fel de austeritate ca aceea

a lui Vanetta însuşi care, după campania din '48 din Veneţia, s-a împotmolit în oraşul natal în crimele „Cetei celei mari", veşnic însufleţit de ideea de a face dreptate şi de a curăţi pămîntul ; a fost printre cei care, în 12 februarie '49, au ars — şi nu fără motive — hîrtiile arhivei criminale şi a luptat cutezător împreună cu Garibaldi la Roma. Exilat în Franţa, bănuit de complicitate cu Pianori şi deportat la Cayene, a stat acolo şaisprezece ani, organizînd printre deportaţi un negoţ de ouă şi de păsări, destul de înfloritor. E vrednic de notat şi lucrul acesta, ca o trăsătură aparte a firii, fiindcă oamenii aceia întreceau orice măsură şi se dezlănţuiau pînă la o frenezie manifestă, fără ca pentru asta să le lipsească o iscusinţă deosebit de ageră sau măiestrie de meşteşugari străluciţi ori de negustori dibaci şi chibzuiţi, ereditară şi tradiţională la ei, tot cît şi violenţa partizană. În cele din urmă, Vanetta s-a înapoiat în patrie bătrîn şi a dus-o pînă la peste optzeci de ani, cîştigîndu-şi pîinea ca salahor ; şi-ar fi putut să cîştige de pe urma vechilor complici şi de pe urma meritelor sale pentru cauza naţională ; ar fi putut să obţină avantaje şi satisfacţii nu mai puţin ispititoare, care să-i măgulească vanitatea : partidul republican era dispus, într-adevăr, să-i stabilească o faimă, dacă nu chiar să-i confere o poziţie politică, atît lui cît şi altora asemenea lui ; dar, deşi grosolană, austeritatea lui sufletească era totuşi reală şi de o splendidă vigoare bărbătească, dac-a putut să reziste, ceea ce e mai anevoios şi, din întîmplare mai rar, la ispitele avantajoase, aşa cum rezistase şi la încercările potrivnice. S-a închis într-o trufie plină de supărare faţă de toţi şi de toate, în mizantropia unui caracter dintr-acelea care, pentru a curăţi pămîntul, l-ar lăsa fără nici un om ; a dispreţuit prieteniile, ajutoarele şi chiar omenirea pînă în ziua în care a murit ; cu toate astea, i s-a făcut o înmormîntare solemnă şi elocventă, dar, dacă ar fi trăit, ar fi găsit cuvinte aspre pentru a refuza onoarea şi a-i mustra cu dispreţ pe cei ce făceau dintr-asta o speculaţie de partid. Iată deci ce fel de om era cel care-i adresase cuvintele acelea lui *padron* Lazzaro al nostru care, la rîndu-i, nu binevoi să răspundă decît printr-un uscat :

— Ce vreţi cu mine ?

— Dacă eşti morar, trebuie să ai făină la moară.

— Ne putem înţelege.

Dar Barbastrazzi, ca un flecar neobosit ce era, nu terminase încă, aşa că se amestecă din nou.

— Sigur, da, da, pe noi să nu ne iei drept hoţi, omule! Aşa cum ne vezi, sîntem militari trimişi să rechiziţionăm făină.

— Atunci, spuse Scacerni cu răceală, simţind pentru omul acela ceva din ceea ce simţea şi Vanetta, aveţi un ordin scris şi o să-mi lăsaţi o dovadă de primire?

— Şi parc-ai şti s-o citeşti? întrebă celălalt, care-o făcea pe grozavul.

— Pe vremuri ştiam să mă descurc: oricum, n-o să-mi pierd vremea cu asta, fiindcă şi dacă dumneata ai fi în stare s-o scrii, cine mi-ar plăti?

— Aşadar, drept cine ne ei?

— Ca s-o spun pe şleau, drept nişte inşi fără căpătîi.

— Ai şi de data asta dreptate, spuse Vanetta, întrerupîndu-l cu un gest peremptoriu pe Barbastrazzi care rămase cu gura căscată. Arată-ne drumul, morare. Nouă ne-ajung doi saci, ca să ne potolim foamea.

Porniră la drum, Vanetta cu Lazzaro în frunte, împreună cu cîţiva din „legiunea exilaţilor". Barbastrazzi închidea ariergarda, şchiopătînd din pricina bătăturilor şi afirmînd că popii îi asmuţeau pe ţărani împotriva republicii italiene, că obrăznicia aia nu mai putea fi răbdată şi că ar fi fost necesare streangul, sabia şi focul. Vorbea astfel fără nici o oprelişte, fiindcă ceilalţi, trudiţi, nici nu-l ascultau, nici n-aveau chef să-l întrerupă; iar cîţiva dintre ei, voluntari sicilieni veniţi pînă acolo, pe Pad, în urma lui La Masa, înţelegeau prea puţin, iar puţinul acela i-ar fi uluit mai mult decît fuseseră în stare s-o facă nenumăratele întîmplări, depărtarea şi ciudăţenia împrejurărilor. Mergînd pe drum, „exilaţii" discutau, ce-i drept, şi avură prilejul să spună cuvintele care-l făcură şi pe Scacerni să încremenească. Spuneau c-ar fi „comunişti egalitari", că nu vor „nici Dumnezeu, nici stăpîni", c-ar vrea să împartă toate averile şi toate bogăţiile şi că „al meu" şi „al tău" n-ar mai trebui să existe, că „proprietatea este un furt". Nevoiaşii aceştia vorbeau astfel ca pentru a-şi înşela foamea şi din deprinderea pe care o căpătaseră de a amesteca din nou formulele sistemelor sociale şi ale gazetelor anarhiste, dar şi

din vanitatea de gînditori de *estaminet* [1], cărora le făcea plăcere să-i uluiască pe neştiutori. Din cînd în cînd vorbeau în franceză, iar Scacerni, recunoscînd sunetul cuvintelor, îşi amintea că, demult, ştiuse şi el cîte ceva din limba aceea. Şi poate că faimosul aforism al lui Prudhon i-ar fi angajat în alte discuţii, dacă n-ar fi ajuns tocmai atunci la vad ; Scacerni îi ceru lui Schiavetto s-aducă doi saci cu făină.

Socotise că scăpase ieftin, dar, seara, o găsi pe Dosolina desperată, căci mîna aceea de oameni fără căpătîi veniseră la Ponte della Pioppa, cu scuza de a-şi face pîine şi prădaseră ouăle şi claponii, care ieşiseră toţi, în anul acela, deosebit de frumoşi şi foarte graşi.

— Şi-au mai vrut, spuse ea plîngînd, şi de băut ; au spart uşa pivniţei şi au dat cep „celui mai bun butoiaş". Au băut pînă n-au mai putut şi ne-au obligat pe noi să le facem pîine şi să le frigem claponii, iar drept mulţumire le spuneau porcăriile fetelor. Aşa fac peste tot pe unde apar. Austriecii nu fac asemenea ticăloşii. Dar-ar Dumnezeu să vină cît mai curînd dincoace de Pad, şi să nu mai plece de-aici !

— Linişteşte-te, Dosolina, căci se putea întîmpla şi mai rău.

— Cum, adică, şi mai rău ? Asta fiindcă nu i-ai văzut pe afurisiţii ăia !

— Cum nu ? Ştii că făina aia au venit să o ia de la San Michele cu arma-n mînă ? Că plîngi după claponi, e-n regulă ; dar pentru vin, nu e cazul. Vinul din privniţa dumitale, ştii ce cred eu, e de o asemenea calitate, încît se poate spune, fără să te superi, că aceia care l-au băut au ispăşit păcatul de a-l fi furat.

— Poftim, veşnic cu aceleaşi idei ! Nici eu nu spun c-o fi un vin din cele mai bune, dar nici de dispreţuit, cum faci dumneata !

— Foarte bine, foarte bine : ne-am ciorovăit de prea multe ori în legătură cu asta, şi n-o să ne înţelegem niciodată, *padrona*.

— Fiindcă eşti îndărătnic, dragul meu *padron* Lazzaro. Dar ticălosul ăla cu pană la pălărie, burtosul ăla, trebuia să-l vezi cu ce agerime rupea gîtul claponilor mei ! Şi înjurăturile pe

[1] Cafenea (lb. fr.).

care le rosteau ; și porcăriile pe care le-au făcut ! Casa asta trebuie să fie binecuvîntată din nou !

Coteţul jefuit, butoiaşul desfundat care sfîrşise prin a se scurge pe pămînt risipindu-se în cea mai mare parte ; pivniţa duhnind a vin şi mînjită de noroi ; resturile taberei în bătătură ; erau toate lucruri scîrboase şi supărătoare care-l făceau pe *padron* Lazzaro să se simtă ruşinat de samavolnicia suferită.

Între timp piemontezii cuceriseră marea Fortăreaţă de la Peschiera şi continuau războiul victorioşi. Iar pe Dosolina asemenea ştiri o făceau să-şi piardă toate nădejdile. Scacerni se mulţumea să spună că-n timp de război e lipsă de orice, afară de noutăţi. Şi-i drept că într-o zi erau victorii, într-alta înfrîngeri ; nimeni nu mai ştia ce să creadă, nici măcar dacă papa, în ce-l privea, era sau nu era în război cu austriecii. Pînă la urmă, cu cît se vorbea mai mult cu atît lucrurile erau mai puţin lămurite. Către sfîrşitul lui iulie, austriecii trecuseră cu forţa cele trei poduri ajungînd pînă la Ferrara şi pînă la Fortăreaţă, fără să tragă un foc, întrucît trupele papii primiseră ordin să nu se împotrivească, iar corpurile de franctirori nu erau în stare s-o facă. Se retrăseseră apoi, pe neaşteptate, dar păstrau, dincoace de Pad, cele trei capete de pod, la Palantone, la Lagoscuro şi la Francolino, aşa că locuitorii de pe mal se aflau sub stăpînirea lor, iar patrulele umblau din sat în sat, în ţinută de război, cu rămurica de stejar pe capelă, cu puştile încărcate, sfidători şi mînioşi la chip. Cei fără treabă, care au totdeauna timp să se ocupe de fleacuri, notau că de la război încoace, ca o modă nouă, ofiţerii purtau mustăţi şi muscă, între buză şi bărbie. Capetele de pod erau prevăzute cu baterii pregătite de luptă şi cu trupe care stăteau tot timpul cu mîna pe arme. Erau, în sfîrşit, ca şi în război cu papa, cu toate că acesta pusese să se spună, chiar şi din amvoane, că el se află în pace cu toată lumea. Ba, ceva mai mult, *don* Giuseppe Romagnoli, ca orice alt preot, primise poruncă din partea superiorilor săi ca, din amvon, să-i îndemne pe oameni la linişte în timp ce pe bucata aceea de pămînt de pe malul Padului, de la Bondeno şi pînă mai jos de Guarda, austriecii începuseră să rechiziţioneze provizii şi bărci, pe care le trimiteau pe celălalt mal, tot grîul şi toată făina şi chiar cîte o moară. Îşi făceau de cap, nu ca în ţara lor, ci ca într-una cucerită şi bună de prădat. Se răspîndi zvonul,

care ajunse pînă la Roma, despre o mare victorie, hotărîtoare, a regelui Carol Albert la Sanguinetto ; se află apoi că fusese învins la Custoza şi că se retrăgea din ţinutul Veneţiei. Prin sate, înainte de orice, austriecii întrebau dacă există gardă civică, îl luau prizonier pe cel care-o comanda, spunînd că „civilii" erau tîlhari şi că la cel mai mic act duşmănos faţă de trupele lor, „comandantul tîlharilor" avea să fie împuşcat. Agăţau proclamaţii în care spuneau că vor să readucă pacea şi ordinea, porunceau să fie predate armele de foc în virtutea unei legi sumare care, pentru orice infracţiune, prevedea o singură pedeapsă : moartea. Nu păcătuia prin lipsă de precizie, o asemenea lege ; şi era adusă la îndeplinire fiindcă, foarte curînd, se află că Sermide fusese trecut prin foc şi sabie, şi că aceeaşi soartă era hărăzită, şi fără nici o cruţare, fiecărei localităţi, chiar la cea mai slabă împotrivire. Un corp de armată mărşăluia dincolo de Ferrara, către Bologna, tot pentru a reinstaura ordinea şi pacea în provinciile papale, la sfîrşitul lui iulie '48.

VII

Erau zilele acelea de început de august, cînd din pămînt se prinde parcă şi de om o oboseală însetată, cînd atît unul cît şi celălalt rîvnesc răcoarea şi căderea unei ploi sosită la timp. În bătătură, la Ponte della Pioppa, la umbra a doi ulmi uriaşi, se afla o masă ţărănească lungă, cu laviţele ei ; şi tocmai într-una din zilele acelea, chemat în grabă de nevastă, *padron* Lazzaro găsi masa întesată de soldăţime cu pantalonii vîrîţi în cizme, care primi sosirea lui cu mare bucurie. Îşi puseseră jos raniţele, armele şi beretele şi-i părură beţi criţă încă de pe-acum, deşi continuau să bea din toate puterile. Rîdeau şi-i strigau în graiurile lor cuvinte de salut ; iar cei trei sau patru care vorbeau italieneşte, printre care şi un caporal, se ridicară pentru a-i veni în întîmpinare, bine dispuşi. Dosolina stătea în uşa bucătăriei, pe faţă citindu-i-se atît mulţumirea cît şi neliniştea sufletească ; se vedea însă că mulţumirea de a-i vedea pe austriecii mult aşteptaţi cedase locul neliniştii în legătură cu pivniţa şi cu cămara. Iată însă

că în vreme ce restul ostaşilor întrerupeau atenţi rîsetele şi gălăgia, caporalul acela o striga în gura mare pe Dosolina şi îl lovea prietenește cu palma peste umeri pe Scacerni, spunînd în jargonul lor :

— Patron, pun'talian, tu nu a fi pandit ţivil, tu nu a fi porc !

Complimentul acesta îl surprinse neplăcut pe Scacerni, cu atît mai mult cu cît un altul făcea pe interpretul pentru cei care nu înţelegeau, iar cuvintele tălmăcite stîrneau hohote de rîs şi erau repetate, ca în cor, de toţi cei din jurul mesei, cu ropote puternice de cuvinte străine pline de asprime, într-o frămîntare veselă şi lacomă. Şi mai ales atunci cînd purtătorul lor de cuvînt pomenea de Italia, de italieni şi de papă, înjurăturile, rîsetele deşucheate şi tot felul de alte cuvinte ce însemnau, fără îndoială, tot atîtea neobrăzări, ţîşneau din mijlocul acelor soldăţoi înfierbîntaţi, trudiţi şi cherchelíţi, care sorbeau cu sete vinul Dosolinei din pahare, din ceşti, din căni şi din vasele de toate felurile şi mărimile pe care le putuseră înşfăca din bucătărie. Între bătătură şi bucătărie, trei ostaşi se duceau şi veneau purtînd un hîrdău, într-un neîntrerupt du-te-vino ; iar vesela adunare scotea vinul şi-l da pe gît. Hîrdăul nu făcea înconjurul mesei nici barem pe jumătate, atît de mare era pofta cu care sorbeau.

— Vezi dumneata, spuse Dosolina strîngînd din dinţi, ce vor ostaşii ăştia.

— Se vede imediat şi nu e nevoie să ştii nemţeşte, îi răspunse Scacerni. Acestora le place chiar şi vinul dumitale, biata mea Dosolina !

Înălţase din umeri îmbufnată, iar lui îi venise chef să rîdă, în vreme ce adunarea din jurul mesei, cu urlete năbădăioase, îi chema pe cei trei paharnici, care zăboveau în pivniţă. Erau glasuri care zgîriau urechea. Iar cînd se făcu din nou linişte, caporalul spuse :

— Noi duce la Roma, iar pe papa, Sanctitatea-sa Pius al IX-lea : noi scapă pe papa de duşmani, pfui !

— Pfui, strigau toţi, pfui ! *Dreck !*

— *Dreck !* Noi scapă pe papa şi duce la Viena, la Maiestatea-sa Imperială şi Regală Ferdinand, ocrotească-l Domnul ! Iar acolo papa face datoria.

Ceilalţi aclamau şi salutau numele împăratului.

— Şi-atunci, pace, pace în toată lumea, niciodată război, niciodată ! Noi buni, tu buni, toţi buni : niciodată război, iar

cei răi, uciși, împușcați și spînzurați : *caput !* Liberalii, *caput,* garda civică, *caput,* tîlharii, *caput,* piemontezii, *caput,* italienii răi, *caput !* Buni, ca tine, vivat, *hoch !*

Entuziasmul dădu peste răscoale, fără să mai fie nevoie să se aștepte tălmăcirea. Poftit să bea, Scacerni trebui să primească și așteptă urmarea, care suna astfel :

— Bei fără mănînci, nu sănătos pentru stomac, iar azi, mare sărbătoare : noi voiește mănînci. Tu, om bun, dai mîncare nouă, oameni buni : și niciodată război, niciodată război, priceput ? Și tu, *Mutter,* femeie bătrînă, chiar tu om bun ! Nu război ! Niciodată !

— Ai priceput, Dosolina ? Vor de mîncare, rezumă Scacerni.

— Și ce le dau ?

— Dă-le pîine și slănină, și să tragem nădejde că se vor mulțumi.

Caporalul pricepu din zbor, și, strigînd „oameni buni" și „slănină bună", comunică știrea și, ca un adevărat bețiv îl îmbrățișă pe *padron* Lazzaro — care s-ar fi lipsit bucuros de asta — în noi aplauze și în noi strigăte. Dosolina își avu și ea partea ei de aplauze, o dată cu asigurări zgomotoase că aveau și ei pe la casele lor mame bătrîne, vrăjmașe ale războiului ; două slănine se dovediră însă neîndestulătoare și trebui să fie sacrificată o șuncă mare, iar, cît despre vin, se părea că-l scoteau prin piele, o dată cu nădușeala, pe măsură ce-l dau pe gît. Pe cel mai mult, îl dădeau afară pe alte căi, fără prea multe mofturi ; iar cel care-l deșerta din el mai cu nerușinare, nu se întrerupea din băutură pentru atîta fleac, ci, dimpotrivă, trăgea mai departe, proaspăt și odihnit, cu puteri noi.

— Nu te întrista, Dosolina, spuse Scacerni.

— Și ce să fac ? Pot rîde într-o împrejurare ca asta ?

— Nu voiai să-i vezi trecînd Padul ? Uite-i și pe ei.

— Iar eu ce am cu ăia care i-au făcut să treacă, vrăjmașii lui Dumnezeu ?

— Vezi-ți liniștită de treburi, căci dacă te înfurii îți faci sînge rău, și nu folosește la nimic.

În bătătură mocnea în zăpușeala zilei o duhoare grea, un damf omenesc și de trupă, amestecat cu mirosul pielăriei unsă cu grăsime de porc, și cu al seului cu care-și ungeau

mustăţile şi-şi dregeau ciorbele, şi din pricina căruia li se spunea „mîncători de seu".

Cu voia Domnului, plecară îmbuibaţi şi beţi, după numeroase asigurări că sînt prieteni ai ţăranilor italieni, şi cîntînd nişte cîntece de-ale lor, în care se repeta deseori numele Italiei, al italienilor şi al lui Pius al IX-lea.

Vizite asemănătoare au primit în zilele acelea, fraternizînd — din dragoste sau cu de-a sila — ţăranii din întregul ţinut bondesan, şi din Diamantina, şi din Barco şi din Polesine di San Giovanii. În Ferrara, începea să lipsească pîinea. Dar, numai la cîteva zile după ce coloana austriacă, ajunsă pînă lîngă Bologna, fu bătută de poporul răsculat, în ziua de opt august, la Montagnola, se înăsprira nu numai ordinele superiorilor, ci şi purtările ostaşilor.

Padron Lazzaro Scacerni trebuia să se ducă la Guarda pentru o treabă de-a lui, şi, puţin înainte de a ajunge acolo, trecuse pe lîngă o bostănărie, care se întindea de-a lungul drumului, aproape de sat. Cîmpia din jur era golaşă, fără umbră şi fără case apropiate ; deasupra frunzelor verzi, tărcate cu galben, ale bostănăriei ajunsă la maturitate, răsărea, neagră, coliba de paie şi ierburi de baltă, dinlăuntrul căreia răzbătea în afară cîntecul unei mici adunări de oameni veseli, fără griji, care cîntau cu toţii împreună, cu multă voioşie, o cantonetă cam deşucheată şi cam fără perdea. Ca să stea mai la umbră şi să uite de pepeni, închiseseră uşa colibei. Trecînd pe-alături, lui Scacerni îi venea să rîdă, atît părea de nestăpînită şi de năstruşnică pofta aceea de a cînta în gura mare pe un asemenea zăduf, în cel dintîi ceas al după-amiezii.

În schimb, pe locul din faţa bisericii, a cărei umbră, o dată cu coborîrea înceată a soarelui spre apus, se alungea pe iarba uscată de pe tăpşan, o ceată alcătuită din cîţiva dintre cei mai neîndoielnici şi mai aprigi „mîncători de seu" croaţi se oprise să se odihnească, după ce ostaşii îşi aşezaseră armele în piramidă şi-şi dăduseră jos raniţele. Şi trebuie că mărşăluiseră îndelung, căci arătau a fi prăfuiţi, năduşiţi, morţi de oboseală. Îi comandau doi sergenţi, cu nişte mutre mai aspre decît ale tuturor celorlalţi.

— După toate celelalte, nu pricep nici o boabă italieneşte, îi spuse lui Scacerni, din uşa casei parohiale, *don* Giuseppe. Trebuie să fi rătăcit drumul. Sînt oameni care n-au mai vă-

zut niciodată Italia, azvîrliți aici de război, din cine știe ce parte a imperiului. S-ar putea să fie dintre aceia care, acum cîteva zile, au luptat la Bologna. Cred că oamenii i-au îndrumat greșit, anume ca să se rătăcească printre ogoare. Oricum ar fi, am înțeles că sînt foarte furioși.

— Se vede după fețele lor încruntate, spuse Scacerni zîmbind și trăgînd cu ochiul la ei, dar în fugă, căci după încruntarea lor, după unele cuvinte stîlcite printre dinți și după gesturile mînioase cu care alungau mustele, nenumărate și încăpățînate, se vedea lămurit că suportau greu privirile celor cîtorva curioși, aproape toți copii, strînși să se uite la ei ca la niște jivine rare.

— Aș vrea să le dau pe cineva care să-i conducă pînă la Francolino, adăugă preotul, dar nu-i chip să-i faci să te înțeleagă. M-aș bucura să-i văd în afara parohiei mele.

— Și din ce pricină, *don* Giuseppe ?

— Hei, dragul meu, sînt oameni înăspriți de război și plini de bănuieli. Nu mai sînt dintre aia care, stînd împreună cu noi, se deprinseseră cu felul nostru de-a fi.

— Și cu pivnițele noastre, mai spuse Scacerni, amintindu-și de petrecerea din bătătura casei, și chiar cu slăninele și cu șuncile noastre.

— Pagube care se pot îndrepta, astea de care vorbești. Ar trebui însă să știi că noi, parohii, sîntem tot timpul invitați de către comandamentele austriece să propovăduim pacea și să le cerem oamenilor să stea liniștiți : ce vrea să-nsemne asta ?

— Că nu prea sînt ei liniștiți, răspunse bătrînul soldat șchiop.

— Asta e. Cine știe ce gînduri clocesc ăștia de-aici. Nu-i vezi ?

— Ba-i văd. Și mi-amintesc, ca acum, îmi amintesc ce înseamnă pentru o trupă să nu cunoască limba, drumul, nimic, și să meargă așa, orbește, închipuindu-și că în dosul fiecărui copac și-n fiecare casă se află cineva cu pușca la ochi. Noi, în Rusia, le spuneam partizani.

— Iar ăștia de-aici îi numesc banditi. Mă faci să-mi aduc aminte că sergentul ăla de colo, cu mustățile răsucite în sus, din treizeci de cuvinte pe care le-a rostit, a repetat de mai bine de zece ori cuvîntul „banditi", adică „pandiți", cum spu-

nea el. Iar nouă, ţi-o spun încă o dată, nu trece o zi fără să ni se ceară să predicăm ca armele de foc să fie predate.

— Foarte bine ; iar pe urmă, *don* Giuseppe ?

— Iar pe urmă : dumneata ai predat armele ? întrebă preotul.

Scacerni nu se socoti dator să răspundă altfel decît printr-un gest evaziv.

— În sfîrşit, spuse preotul, intrînd în casă, aş fi bucuros să-i văd plecînd.

După-amiaza era pe sfîrşite, ca şi cînd ziua s-ar fi topit într-o amuţire adîncă şi grea a tuturor lucrurilor înconjurătoare, acolo pe tăpşanul din faţa bisericii satului, în spatele stăvilarului. Nu se auzea nici măcar păsărelele piuind în cuiburile din clopotniţa veche şi chiar rîndunelele păreau biruite de zăduf.

În tăcerea aceasta desăvîrşită, nu departe, în cîmpie, şi, mai zgomotoasă parcă, răsună o împuşcătură ; iar soldaţii, vociferînd mînioşi, speriaţi şi fioroşi şi ridicîndu-se dintr-o dată în picioare, se aruncară asupra armelor ; şi alergau furioşi în direcţia din care venise, ori părea să fi venit împuşcătura, punîndu-şi unii dintre ei baioneta la puşcă, iar alţii îndesînd cartuşul, pentru a-şi încărca arma. Scacerni şi alţi cîţiva îi urmară, de departe.

Imediat în afara cătunului, cîmpia şi drumul lung şi drept erau pustii şi fără nici ţipenie de om. Alergau cu puşca în mînă către coliba din bostănărie. Se auzea mai departe cîntecul nepăsător al mîncătorilor de pepeni, ca un unic semn de viaţă omenească.

Şi poate că soldaţilor le dădu prin minte că se cuvenea să înlăture bănuiala, dar spaima şi ura se dovediră mai puternice. Ajunseră în bostănărie, spărgînd pepenii cu picioarele : erau atît de tăcuţi acuma, încît cuvintele cantonetei puteau fi auzite prin desimea paielor şi prin uşa închisă. În faţa acesteia, cîţiva puseră puşca la ochi, gata să tragă sau să atace cu baioneta, după nevoie. Ceilalţi înconjurară coliba. Soarele obositor, care părea să fi rătăcit drumul de ajungere la amurg, lumina scena aceea cu o lumină slabă, în care culorile trăiau numai pentru îndurerarea ochilor, în vreme ce Scacerni îi spunea unui băieţel sprinten, feciorul lui Chiccoli :

— Dă fuga de-l cheamă pe *don* Giuseppe, dar să nu te vadă ăştia că fugi : sînt în stare să te împuşte, dacă te întîlneşti cu vreunul de-al lor.

— În sat n-a mai rămas nici unul, răspunse băiatul.

Între timp, din pofta de a ucide, soldaţii puseseră foc în cele patru colţuri ale colibei : şi erau paie uscate. Patru dîre de fum şi patru flăcări, bătînd în roşu în lumina zilei, ţîşniră din muchiile acoperişului, povîrnit pînă aproape de pămînt, şi se întinseră ca pentru a se împreuna într-o singură flacără, care, din clipă în clipă, dădea să ajungă la creastă.

Cîntecul încetă, preschimbîndu-se într-un strigăt confuz ; uşa se deschise larg ; cel dintîi, iar apoi următorii (Scacerni numără şase) se pomeniră cu gurile puştilor şi cu vîrfurile baionetelor în piept. Înapoia lor coliba era toată în flăcări şi nu izbuteau încă să priceapă ce se petrecea. O limbă de foc furioasă ieşea prin uşă şi le prăjea şalele. Înălţînd braţele rugători, se apropiară de vîrfurile baionetelor. Gestului lor îi răspunse un rînjet batjocoritor, încă şi mai ciudat decît glasurile străine.

Căldura ce se răsfrîngea îi supăra şi pe soldaţi, care se retraseră, luînd în mijlocul lor ceata năpăstuiţilor ; îi împinseră în drum şi, lovindu-i cu piciorul înapoia genunchilor şi cu patul puştii în spate, îi făcură să îngenunche, înşiraţi unul lîngă altul. Coliba se prăbuşise într-o grămadă de tăciuni aprinşi, deasupra cărora străluceau flăcări luminoase. Acum, cîte trei-patru fiecare, ostaşii se aşezau în faţa celor şase prizonieri, şi măsurau distanţa de patru palme de la gura puştii pînă la pieptul fiecăruia din cei îngenuncheaţi. Scoţîndu-şi sabia din teacă, un sergent strigă o comandă şi se aşează la capătul şirului. Pasul său, purtarea sa, glasul său, ca şi gesturile soldaţilor în timp ce făceau măsurătorile, verificau încărcătura armelor şi se aliniau, erau ţepene şi reglementare. Şi, cu toate acestea, plutea în aer o senzaţie tot mai sporită de groază şi de neomenie, pricinuită de nelegiuirea apropiată, care, din pricina acelei infame impresii de precizie, părea încă şi mai imposibilă, ba chiar mai puţin adevărată ca oricînd. Osîndiţii, dacă i-ai fi putut numi astfel, din buimăciţi cum erau, deveniseră paralizaţi de spaimă cînd tînărul preot sosi în gona mare, sprinten şi hotărît, săltîndu-şi anteriul cu amîndouă mîinile, deasupra picioarelor slabe.

Ceilalți soldați, lăsîndu-i doborîți și deznădăjduiți pe cei șase inși îngenuncheați în fața celor optsprezece executori, din care doi țînteau în inimă, iar unul, cel din mijloc, în cap, se îndepărtaseră și se aliniaseră, gata să dea salutul cu armele, la comanda celuilalt sergent. Un nou strigăt îi înțepeni în poziția prescrisă. Din fericire, nici una dintre victime nu mai era în stare s-arate dorința sau pornirea nu de a încerca să fugă, dar nici măcar de a-și feri fața sau de a și-o apăra. Cea mai mică mișcare ar fi dezlănțuit focul. Primul sergent stătea gata să aplece sabia și să comande foc ; după aceasta, trupa obișnuia să se descopere, executorii îngenuncheau, iar duhovnicul recita *Miserere*. La sfîrșit, bătea toba. Acestea erau prevederile ceremonialului austriac.

De data asta, văzîndu-l pe preot venind în fugă, sergentul, cu sabia ridicată, voi poate să-i lase timp să sosească, pentru ca acolo unde lipseau atîtea pentru a se putea vorbi de dreptate să nu lipsească măcar iertarea *in articulo mortis*, iar apoi *Miserere*. Dar *don* Giuseppe nu-și pierdu vremea ; și-n loc de vorbe, se aruncă în genunchi, înaintea gurilor primelor trei puști ațintite.

Sergentul își aplecă sabia în tăcere, încurcat și nemulțumit ; soldații înălțară armele, iar ceilalți se așezară în poziție de repaus, nu cu aerul celui care renunță la ceva, ci cu al celui care se resemnează să aștepte, din respect, și numai provizoriu. Scacerni și alți doi, trei țărani se apropiaseră prudenți și-și comunicau cu glas slab numele celor aflați în primejdie, care stăteau acolo, jos, ca niște saci nu destul de plini, și de-abia respirau ; țărani săraci, neștiutori, de prin împrejurimi. Cel care dădea cele mai multe semne de viață plîngea cu ochii în jos, ceea ce se vedea după zvîcnirea ușoară a umerilor.

Don Giuseppe se ridicase în picioare și-l implora pe sergent să aibă milă și de sufletul său și de cele ale oamenilor săi, renunțînd la un atît de mare abuz. Susținea cu jurămînt nevinovăția nenorociților acelora, cărora în acest timp, între două argumente ale apărării sale, le repeta încă o dată cu o dragoste fierbinte :

— Stați pe loc, liniștiți, căci, în orice caz, trebuie să mă omoare și pe mine împreună cu voi.

[1] In ceasul morții (lat.).

Sergentul stătea tulburat, cu sabia bălăbănindu-se în neştire, ca un om trezit în mijlocul unui vis şi care, în primele clipe, crede că încă visează. Şi, stînd astfel, cu toate că sub tunica strînsă pe trup era necioplit şi sălbatic, şi cu toate că nu înţelegea vorbele, începea totuşi să priceapă şi să reflecteze. Pe deasupra, veşmîntul şi calitatea de preot atîrnau greu şi erau foarte stimate de croaţii aceia atît de respectuoşi faţă de religie. Scacerni începu să-şi spună în gînd că *don* Giuseppe avea să izbutească şi se apropie şi mai mult, încrezător. Pe chipurile ostaşilor aliniaţi nu se mai citea acum decît supunerea : păreau făcuţi din lemn pictat, cu mustăţile lor ca de cîlţi, subţiate şi drepte la vîrf. Transpirau din belşug.

Iată însă că prizonierul cel mai apropiat de *don* Giuseppe, într-o pornire sminită, se ridică în picioare, să fugă ; şi dintr-o dată, toate puştile se aplecară din nou spre piepturi şi spre frunţi, cu o zvîcnire fulgerătoare şi simultană, cu un strigăt furios — ca un grohăit, parcă — al oamenilor acelora nemiloşi. *Padron* Lazzaro văzu cum chipurile fioroase ale ostaşilor aşezaţi în linie prinseră să se însufleţească ; şi din nou începu să-l supere, ca în ogradă, printre cei care chefuiu, mirosul neplăcut de trup străin, care de data asta i se păru ca de jivină sălbatică, de nesuferit. Duhneau şi ceilalţi, cei înspăimîntaţi ; şi-şi aminti în timpul acesta de încăierările corp la corp, de duhoarea care se-mprăştia în asemenea împrejurări, de năduşeală, de excremente şi de sînge.

Cu o mişcare tot atît de promptă, *don* Giuseppe îl îmbrăţişă pe cel căzut în greşeală, îl aşeză din nou în genunchi şi îngenunche şi el, înşfăcînd cele trei puşti şi punîndu-şi-le înmănunchiate pe piept, cerînd şi prin strigăte, dar mai ales prin gesturi, să îl ucidă şi pe el.

Se scurse o clipă interminabilă. Sergentul dădu un ordin şi armele se înălţară din nou ; trupa, care devenise din nou înţepenită şi neclintită, trecu puţin în repaus ; şi fiindcă *don* Giuseppe repeta într-una „Francolino", explicîndu-i sergentului, prin gesturi, că se oferea să-l întovărăşească personal pînă acolo, pe el şi pe oamenii lui, împreună cu prizonierii, şi că primea să fie ostatic, şi chezaş, milostenia creştină birui în cele din urmă.

În vreme ce soldaţii legau deci mîinile prizonierilor, iar alţii se duceau să ia raniţele rămase pe tăpşanul din faţa bisericii, şi-n vreme ce se puneau în ţinută de marş (din colibă rămăsese

doar cenușa, iar țăranul cu bostănăria, care făcea parte dintre cei șase, o privea cu tristețe, ca unul care, o dată scăpat dintr-o mare încurcătură, începe să-și dea seama de pagubă) ; *padron* Lazzaro, cu mersul lui de șchiop, se apropie de preot. Stînd în picioare, în mijlocul drumului plin de praf, cu fața și cu fruntea strălucind de o lumină modestă, dar sigură, acesta aștepta ca austriecii să-și termine pregătirile. Neștiind ce să spună, Scacerni îi luă dreapta și o sărută.

— Oh, *pardon* Lazzaro, ești și dumneata aici ?

Răspunse că da, numai cu capul, de două sau de trei ori ; după care, grăi :

— Am trimis să vă cheme, cînd am văzut că se încurcă lucrurile.

— Ai avut o idee bună. Vezi că aveam dreptate să-mi fac griji din pricina armelor ?

— Dumneavoastră, *don* Giuseppe, ați arătat ce fel de om sînteți. Altfel, dacă nu erați dumneavoastră... Ați săvîrșit o minune.

— L-am ascultat pe Cristos și m-a ajutat.

— Îl ajută întotdeauna pe cel care-l ascultă, grație curajului dumneavoastră, spuse Lazzaro, cu un fel de oboseală în glas.

— Îndoită obligație, așadar, fiindcă și curajul, dacă se poate vorbi de așa ceva în legătură cu mine, vine tot de la El. N-ai avea însă un băiețaș sprinten, pe care să-l trimiți pînă la casa parohială și să-mi aducă pălăria și sutana ? Trebuie să mă duc cu ăștia, ierte-i Domnul, pînă la Francolino. Ce încăpățînați !

Băiatul lui Chiccoli se afla tocmai în spatele lui Scacerni și, fără să i se mai spună o dată, dădu fuga să facă serviciul cerut.

Două zile mai tîrziu, prizonierii și salvatorul lor erau trimiși înapoi, liberi, preotului împunîndu-i-se din nou să propovăduiască din amvon supunerea la ordine și predarea armelor de foc, care însemna pentru populația satului o supărare tot atît de mare ca și graba ocupanților de a o cere. Și poate că pe preot l-ar fi păstrat ca ostatic vreme mai îndelungată, dacă arhiepiscopul cardinal n-ar fi trimis de la Ferrara un reprezentant al său. Înapoindu-se în Guarda, confirmă nevoia de a fi prevăzători, rechizițiile, represaliile ; relată proclamația comandantului suprem, locotenent-mareșalul Welden, care, pentru înspăimîntarea populației, făcea aluzie la măcelu-

rile de la Sermide şi explica rigorile legii „sumare" care nu cunoştea decît o singură pedeapsă.

— N-au să mai plece, îşi spunea Scacerni, şi cu cît o gîndea mai mult cu atît o spunea mai puţin, fiindcă-i pricinuia o indispoziţie nelămurită, trupească ; şi-i rămăsese în nări duhoarea aceea străină, iar în măruntaie teama neputincioasă, sila, nu numai de incendiu şi de mînia aceea bestială, dar, şi mai rău, de corectitudinea aceea apatică, regulamentară, cu care, dacă n-ar fi intervenit bunul preot, ar fi dus pînă la capăt, cu răceală, groaznica atrocitate. Dincolo de pornirea oarbă şi de nedreptatea cruntă, descoperea într-asta un dispreţ, mai ticălos chiar decît ura cea mai neomenească, dispreţul faţă de sîngele naţiei sale. Şi îl resimţea în sîngele său, care se răzvrătea.

Nevestei, tot încăpăţînată în ranchiuna ei împotriva italienilor, îi spunea :

— Mai lasă-mă-n pace, căci nu i-ai văzut şi nu le-ai simţit duhoarea, ca mine ; sînt nişte dobitoace tare ciudate, croaţii ăia.

— Dar cine-a dorit să se întîmple ceea ce se întîmplă ? Cine-a căutat cu lumînarea nenorocirea asta, iar pe dobitocii ăia, cine i-a chemat ?

— Sigur că nu nenorociţii ăia şase din coliba bostănăriei.

— Se ştie ! Îşi găsesc buclucul cei nevinovaţi, grozavă descoperire ! Dar cine s-a plictisit de bunăstare ? Cine a fost vrăjmaşul lui Dumnezeu şi al păcii ?

— Nu spun nimic ; dar nici să nu-mi spui tocmai mie că mîncătorii ăia de seu ar fi cumva prietenii lui Dumnezeu !

Cu cît se gîndea mai mult la asta cu atît se simţea cuprins de o furie pe care nu şi-o putea explica pînă cînd nu-şi dădu seama că o mai încercase, ultima dată, cînd asistase, de pe stăvilarul de la Occhiobello, la atacul lui Ioachim Murat împotriva capului de pod de la Vallonga. Da ; erau aceeaşi fiori în genunchi, aceeaşi năvală şi aceeaşi vioiciune a sîngelui, de cînd încep împuşcăturile pe frontul de luptă, iar glasul tunului îşi uneşte cu ele puternica lui chemare, pe care ostaşii bătrîni n-o uită niciodată.

Iată deci că ar fi vrut să se bată cu croaţii ăia cezaro-crăieşti ; să fim înţeleşi, nu cu Austria sau cu austriecii în general, vorbind din punct de vedere politic : cu cei de pe drumul de pe marginea bostănăriei, cu ăia, da. Şi-şi rîdea

în barbă : șchiop, bătrîn acuma, îi venea în minte întîmplarea cu caii ungureşti.

Caii aceştia fuseseră vînduţi unor voluntari ferrarezi, la începutul războiului, de către cîţiva dezertori cezaro-crăieşti, de naţionalitate maghiară. În timp ce voluntarii aceia se aflau cu tabăra înaintea Veronei, auzindu-se într-o dimineaţă trompetele unui regiment maghiar sunînd împărţirea grăunţelor, chemarea se dovedi a fi atît de puternică încît caii nu mai ascultară de călăreţi, ducîndu-i pe nu ştiu cîţi din ei, cu comandant cu tot, prizonieri în liniile vrăjmaşe.

„Straşnică treabă !" comentă bătrînul ostaş, fără să-şi dea seama, pe de altă parte, că făcea o comparaţie care, într-un anume fel, îl înviora şi-l întinerea şi, ce să mai vorbim, îl înfiora sau, cum se spune prin părţile lui, făcea să dea strechea-n el.

Rarele dăţi cînd deschidea gura, Giuseppe — Iepurele Vîrcolac — nu o făcea decît pentru a povesti cine ştie ce fleac sau pentru a ridiculiza fapte şi sentimente de-ale liberalilor din oraş, de-ale voluntarilor cu cruce porniţi la război, şi de ale ostaşilor cu „cioc de lemn", jumătate neutri, jumătate nu.

Nici măcar la el nu era vorba de raţionamente ; era vorba de un instinct : toţi cîţi duşmăneau pacea favorabilă cîştigurilor erau pungaşi, încurcă-lume, zănatici ; erau cei care-l făcuseră să fugă din Ferrara, lăsîndu-şi banii pe mîna mătuşii. Şi fiindcă ticăloşia unui asemenea gînd, precum şi laşitatea unui vers nefericit, vechi de trei veacuri, sub care s-a ascuns atîta mîhnire cîtă poate să-ncapă sub unele zîmbete silite şi care spunea *„Ori Franţa, ori Spania, numai să ai ce mînca" ;* şi fiindcă, deci, ticăloşia şi laşitatea gîndului şi a zicalei începuseră, din '48, să licărească şi prin fundul satelor, nesuferitul tînăr le zăpăcea cu vorbe culese din străfundul memoriei şi auzit de la sărmanul baron Flaminio.

— A fost bun şi el la ceva, ar fi spus, în felul lui, Alpi, care trecuse înapoi Padul, împreună cu austriecii ; dar în Guarda nu se ştia încă nimic despre asta ; şi a fost voia istoriei ca să fie scrisă tocmai de el faimoasa proclamaţie a locotenent-mareşalului Welden, care, din Bondeno, le dădea italienilor, necruţător pilda încă fumegîndei Sermida. Primise un grad în armata cezaro-crăiască, în suita comandantului, adeverind astfel în persoana lui aberaţia şi absurditatea legitimismului, care-i trăda pe cei legitimi, faptul acela contradicto-

riu, rămas din '48 încoace tot mai de nevindecat în politica austriacă în Italia, în aparență biruitoare.

Nu e vorba așadar că tînărul Scacerni i-ar fi iubit pe austrieci și că din pricina asta ar fi început să deschidă gura din nou și să vorbească. Era doar negustorul din el, care vedea că se înapoiază cumpărătorul de seamă, și poate că întrezărea, din depărtare, înapoierea banilor acelora rămași pe mîna mătușii Argia, în Ferrara, și pe care-i socotise pierduți. Mînia însăși și ciuda pe care le resimțea începînd să cutreiere din nou tîrgurile de țară și să vadă cum totul, dar mai ales grînele, se scumpeau, fără ca el să poată trage vreun folos, însemnau mînie aprigă și ciudă aținătoare.

Cu subtilitatea aceea îndurerată, care-i caractezizează pe cei ce nu se potrivesc unul cu altul, taică-său îi citea în suflet și-i spunea :

— Tu chemi foametea !

— Nu chem nimic. Dacă trebuie să vină, aș vrea să fac eu rost de ceva bani, mai curînd decît un altul, răspundea Iepurele Vîrcolac.

Iar lui *padron* Lazzaro îi reveneau în minte ciudatele lucruri auzite în fugă de la voluntarii din „legiunea exilaților". Nu s-ar fi gîndit niciodată să-și amintească de ele ; și-n cele din urmă, cu ce scop ? Ca să-i tulbure liniștea sufletească fiului prea meschin și zgîrcit. Banii să fie împărțiți, așadar, fiindcă îi înrăiesc pe oameni ; să fie puși în comun ; *proprietatea este un furt ;* Doamne, Dumnezeule, cum se mai supără feciorul !

— Cine spune asemenea lucruri ? întrebă el, strîngînd din dinți și albindu-se la față, iar cu mîna gata să-și scarpine buboaiele, de agitat ce era.

— Sînt și din cei care vorbesc astfel, și mult mai mulți decît crezi tu, și mai învățați decît tine, răspunse tatăl, care se distra de minune. Scrie, de altfel, și în cărți, cred.

— Așa ? Ar trebui arse în piață.

— Cărțile ?

— Și cine le scrie, și cine le citește, dar la foc domol, încetul cu încetul.

— Ești prea bun ; dar, în cele din urmă, ție, care nu mai ai nimic, ar trebui să-ți convină împărțirea.

— Strașnică judecată ! Pe mine nu mă interesează niciodată ceea ce nu am ; eu mă gîndesc la banii pe care-o să-i fac.

Argumentul şi patima cu care-l rostise feciorul, îl uluiră şi-l minunară pe *padron* Lazzaro. De altfel, nu-l mai interesau de loc poveştile acestea şi privea întîmplările din lume la fel ca acela care, an după an, simte şi ştie tot mai bine, chiar fără să şi-o spună, că, de la un anotimp la altul lucrurile se vor petrece la fel, mereu vechi şi mereu noi, chiar şi fără el.

Se anunţa toamna în valea Padului şi făgăduia într-adevăr foamete pentru iarna şi pentru anul viitor, mai ales în provincia Ferrarei, unde austriecii ocrotitori ai acelei ruine jalnice, cum devenise autoritatea pontificală, rechiziţionau, puneau biruri, îşi făceau de cap după pofta inimii, fortificîndu-se ca unii care nu înţelegeau să mai plece, dar jefuind totul, ca unii cărora puţin le pasă dacă lasă după ei foametea.

Fiindcă vizita aceea hazlie dintru început nu rămăsese singura, Dosolina, după claponii răşluiţi de către patrioţi, puse la bătaie nu numai găinile, dar şi cloştile, atît de blînde, şi chiar cocoşul, care era de rasă şi minunat de frumos ; şi-a fost o curată batjocură şi o hoţie porcească, fiindcă la mîncat trebuie că era tot atît de tare ca şi acela care i-a cîntat Sfîntului Petru. Nu i-a folosit la nimic să le-o spună, şi nici să-i roage să aibă puţină milă. Acum nu mai cutreierau ţinutul ca să se înfrăţească cu ţăranii şi ca să chefuiască : veneau încolonaţi, tot mai încruntaţi, cu nenumărate ordine scrise şi cu căruţele după ei, ca să încarce lucrurile : contribuţie la război. Cît timp mai era ceva, se întorceau ; totdeauna cîntînd cîntecele acelea ale lor, în care Papa Pius şi Italia erau ofensaţi în chip ruşinos şi pe care le înţelegeai chiar dacă nu cunoşteai germana sau croata. În pivniţă scăpase puţin vin din cea de-a doua extragere şi în întregime cel dintr-a treia, datorită calităţii lor, dar Dosolina se încăpăţîna mai departe în ideile ei : vinovaţi erau cei care chemaseră mînia dumnezeiască asupra ţinutului de dincoace de Pad.

Veneau apoi regulat la moară, măsurau grîul şi porumbul, ridicau o anume cantitate din făina produsă : restul de-abia ajungea pentru potolirea foamei ; o parte era contribuţia de război, o alta mergea să alimenteze Ferrara, hrănită cu economie şi cu porţia.

— Dumneata, Dosolina, spuse Scacerni, furat de amintiri, încă nu te născuseşi cînd noi, aici, în ţinutul Ferrarei, am învăţat că vulturul ăsta are două capete, ca să mănînce mai mult.

Lăsau hîrtii, care spuneau că se vor plăti. În loc să-l ducă la moară, țăranii căutau să îngroape grîul scăpat de jaful acela.

Padron Lazzaro trebuia să se aștepte la asta, fiindcă aflase ce se întîmpla de două luni încoace în jos de Pad, de-a lungul malului ferrarez ; trebuia să se aștepte la asta, dar cînd văzu că i se întîmplă și lui, fu cu totul altceva. Veniră deci oameni cu pantalonii vîrîți în cizme, cu hîrtie și poruncă în regulă, și rechiziționară morile : San Michele și Paneperso.

Mai trebuie spus că la începutul lui septembrie cea mai mare parte a austriecilor porniseră să treacă Padul înapoi, eliberînd ținutul ferrarez și cele trei capete de pod. Morile și bărcile nu mai erau rechiziționate, ba începuseră chiar să le înapoieze. În sfîrșit, nădăjduia să fi scăpat : și iată, amîndouă morile rechiziționate, sechestrate cu tot personalul și trimise să fie instalate la malul celălalt, ca să lucreze pentru intendența austriacă. Mai spune ceva ! Ca și cînd un vad potrivit se poate găsi imediat ; ca și cînd Subbia, care știa ce făcea, nu ar fi construit moara San Michele anume ca să lucreze în partea dreaptă a apei ; dar, chiar dacă n-ar fi fost ostaș bătrîn, care să știe ce înseamnă să discuți ordinele comandanților, întemeiate sau nu, erau de-ajuns mutrele celor veniți pentru rechiziție ca să-l convingă imediat că discuția ar fi însemnat vorbărie fără rost. Era mai bine să se supună pe loc, pentru a nu le da găliganilor ălora satisfacția de a-l fi înfuriat. Ca să-l ajute să se transporte de la un mal la altul, îi făcuseră favoarea de a-i trimite, de la Lagoscuro, un vapor cu abur, dar el refuză ajutorul. Se duse cu barca să cerceteze adîncimea fundului ; puse să fie desprinse parîmele de pămînt ; și cu două ancore, lăsîndu-se tras de curent și împins spre larg, folosind scripetele și barca cea mare pentru a ridica și a schimba ancorele, trecu dincolo o moară, iar apoi pe cealaltă.

Ca de obicei, Cecilia Rei dădea ajutor la manevrare ca un bărbat, și mai bine decît mulți bărbați ; și, mai ales, decît netrebnicul acela de Giuseppe, căruia nu-i displăcu trecerea pe celălalt mal, care-l apropia de intendența austriacă. Îi displăcu atît de puțin, încît îi propuse lui taică-său să se stabilească cu el pe San Michele cît timp avea să dureze sechestrarea aceea.

— Dar dacă începe iarăși războiul — spunea Dosolina, la Ponte della Pioppa, venindu-i să plîngă de deznădejde — și nu-ți mai dau voie să vii încoace ?

— Dacă începe iarăşi, o să şi treacă.

— Ştiţi că primul lucru pe care-l fac e să pună mîna pe toate bărcile.

— Ei da — spuse *padron* Lazzaro, privindu-şi fiul cu coada ochiului, dintr-al meu şi dintr-al tău fac una : al lor. Pînă şi ei ! Va trebui niţică răbdare. Dar dumneata, Dosolina, de ce ţii să înceapă iarăşi războiul ?

— Nu ştiu : o presimţire.

— Ciudată femeie ! Ca atunci cînd te temeai că ţiganii ţi-l vor răpi pe ăla de colo, copil fiind. O nimereau prost, ţiganii ! Pînă acum, le punea sechestru şi pe cămaşă.

— Ţi-am sechestrat dumitale vreodată ceva ? întrebă Giuseppe, nepăsător, ca de obicei.

— Lui taică-tău ?

— Dacă erai datornicul meu şi-ntîrziai cu plata, n-aş fi văzut nici o deosebire.

Totuşi, pe celălalt mal, deşi aşezate cum se putu, San Michele şi Paneperso avură de lucru zi şi noapte din partea intendenţei austriece, care-ar fi fost un client bun, dacă n-ar fi avut prostul obicei de-a face ea singură preţul măcinişului, şi, fiind vorba de un supus pontifical, de a-l face ieftin. *Padron* Lazzaro găsi leacul şi la asta, punînd din nou în vigoare străvechiul privilegiu al morarilor de a-şi adăuga o parte de uium, după pofta inimii zeciuiala morarului, în felul acesta fiind mulţumiţi şi el, şi austriecii. Dar cu cît se scurgea mai mult timp, cu atît mai mult tînjea şi el după malul şi după vadul lui ; acelaşi lucru se petrecea cu Cecilia Rei şi cu Schiavetto, în vreme ce Iepurele Vîrcolac se deprindea atît de bine şi avea atît de mult de-a face cu austriecii, încît începuse să poată schimba cu ei cuvinte în nemţeşte.

VIII

După ce îndemnase toată Europa să se răscoale, anul revoluţiilor şi al întîmplărilor neobişnuite, al înălţărilor şi al prăbuşirilor, al unor atît de felurite şi de neaşteptate schimbări şi pasiuni, fiind acum pe sfîrşite, apăsa oamenii, atît pe

cei învinşi cît şi pe cei învingători, cu o linişte vlăguită şi supărătoare. Cei dintîi nu se resemnau, ceilalţi nu aveau încredere. Era o linişte vestitoare de furtuni, iar pacea, nici militară, nici politică, nici socială, nu părea nimănui trainică. La Viena, împăratul Ferdinand îi ceda tronul nevîrstnicului Franz Iosif, iar la Roma, asasinarea lui Pellegrino Rossi, cu jertfirea nobleţei inteligenţei studioase în folosul pătimaşei ignoranţe întunecate şi ruşinoase, însemna sfîrşitul nu numai al unei absurdităţi generoase, ca monarhia unui papă liberal şi constituţional, dar şi al vechii Italii, al feluritelor ei state, înlocuite cu o singură noţiune de civilizaţie universală, sau, cel puţin, sfîrşitul numeroaselor proiecte născocite şi îndrăgite spre a o stabili şi-a o organiza. Dar în Ferrara şi în ţinutul ferrarez, între o neutralitate nu numai luată în rîs, dar şi călcată-n picioare, între o autoritate nominală şi o putere violentă, şi-n vreme ce ţara suferea toate pagubele unui război fără ca măcar să fie în război, rătăcirea era mare şi generală. O idee despre asta poate că ar da-o zvonul care circulase în legătură cu un tîlhar, Masina, care ar fi plantat arborele libertăţii, la Comacchio, cu crucea deasupra bonetei frigiene ; şi se spune că jefuia lumea, în numele crucii şi al libertăţii.

Nu ştiu dacă această îmbinare de simboluri, atît de generos paşoptistă, o fi adevărată : adevărul este că nu era vorba de nici un tîlhar, ci chiar de bolognezul acela numit Masina, viteaz între viteji la apărarea Romei, unde avea să plece peste puţină vreme, să moară, împreună cu lăncierii săi, pe scările vilei Corsini, cu prilejul faimosului asalt. Iar acum încerca să se îmbarce la Comacchio, pentru a-şi transporta cele citeva zeci de viteji la apărarea Veneţiei asediate.

E-adevărat însă că italieni rătăciţi, dezertori austrieci, declasaţi din toată ţara dădeau o nouă viaţă banditismului. În oraş, autoritatea legală, discreditată trebuia să îngăduie insultele unei anarhii grosolane, pentru a nu recurge la ajutorul tutorilor din Fortăreaţă, care-i puneau în spate toate poverile tutelei militare, cu intenţia de a obţine numai avantajele, pînă la cucerirea teritoriului, la care anarhia aceea ducea singură. Puţine provincii, în sfîrşit, ale statului pontifical erau lovite şi istovite ca Ferrara, atunci cînd Pius al IX-ea fugi la Gaeta.

Venise ultima lună a anului şi se apropia, prin urmare, sfîrşitul acestuia, atunci cînd, în seara de 18 decembrie, morarii noştri, exilaţi pe malul veneţian şi cam obosiţi de truda din timpul zilei, îşi vedeau de pietrele lor, în ceasul acela în care se tace bucuros din gură şi cînd, deşi cerul este senin, a şi început să se întunece. Erau zilele cele mai scurte ale anului, aşa că Cecilia aprinsese lămpile cu ulei în lăcaşurile de lîngă pietre ; şi-n vreme ce lucrau, afară se lăsase noaptea neagră, fără ca ei să-şi dea seama. Pe vatră, Cecilia punea la prăjit bucăţi de mămăligă, pe care să le mănînce cu scrumbie, la cina apropiată.

— Stăpînă, a venit parcă vremea să ne dai de mîncare, spuse Scacerni, ivindu-se în uşa dubei mari a morii Paneperso, dar pe urmă se întrerupse, uimit :

— Ce se întîmplă ? Răsare din nou soarele ? Ori luna a greşit cumva drumul ?

Spre apus şi spre miazănoapte, într-adevăr, amurgul părea să se învioreze datorită unor lumini trandafirii şi aurii, tot atît de reci ca şi cele verzi ale amurgului de iarnă, senin. Iar culorile spectrului lunar aminteau de un răsărit de lună imposibil, în timp ce bolta cerului se-ntuneca, iar fluviul şi malurile căpătau o strălucire rece şi palidă, fără tăria umbrelor, difuză şi egală.

Scarceni chemă pe Cecilia şi pe Schiavetto să vadă şi rămaseră uluiţi ; repede, întregul orizont dinspre apus şi miazănoapte îşi schimbă culoarea în violiu, şi se aprinse imediat, ca şi cînd s-ar fi înălţat pînă acolo un nor străveziu, în care roşul învingea culorile gingaşe de mai înainte. Dar atîta culoare, care înroşea o atît de mare parte a cerului, deşi nespus de orbitoare şi de strălucitoare, rămînea acolo fără viaţă. Pămîntul rămînea palid şi întunecat, într-o lumină moartă, care nu izbutea să-nvioreze şuvoiul firav al fluviului iernatic şi trimitea asupră-i doar reflexe reci, care păreau nişte înfiorări nesfîrşite. Ca în timpul eclipselor de soare, cîinii se tînguiau pe lîngă fiecare căsuţă de ţară.

Morarii noştri zăboveau pe puntea cea mică, să privească fenomenul.

— O întîmplare asemănătoare, spuse *padron* Lazzaro, a mai fost văzută şi-n alte dăţi.

Pe de altă parte, erau reținuți nu numai de măreția ciudată a spectacolului pe care-l vedeau înaintea ochilor, dar și de un fel de neliniște, curioși să asiste la terminarea minunii și la întoarcerea nopții. Stăteau deci nehotărîți, împărțiți între curiozitatea aceasta, pe de o parte, și foamea și frigul pe de alta. Aurora Boreală nu lăsa să se vadă c-ar avea de gînd să se termine.

— S-a mai văzut așa ceva, și în mai multe nopți, chiar și în '31, aminti Schiavetto ; și, adresîndu-se Ceciliei, adăugă, cu un zîmbet melancolic : șaptesprezece ani și nu mai eram nici atunci un copil ! Am îmbătrînit, stăpînă.

— Ce-o fi vrînd să-nsemneze o întîmplare ca asta ? întrebă, înure timp, Cecilia Rei. Eu, una, o văd pentru prima dată. În '31 eram copilă, și mă dusesem, poate, la culcare.

— Hei, spuse Scacerni, ar fi nevoie de știința astrologilor, a lui Barbanera, a lui Pescator di Chiaravalle : pe urmă, să fii și în stare să-i crezi !

— Și totuși, spuse Schiavetto, ceva tot trebuie să însemne și asta, ca și cometa.

— Ei da, sigur, admise *padron* Lazzaro, dus pe gînduri și cam fără chef, ceva trebuie să însemne și asta : că lumea e încă scoasă din fire ; că vor trebui alte zguduituri, ca să-și afle rosturile ei vechi sau poate altele noi. Pînă aici e ușor de vorbit. Chiar și '31, ca să nu ne îndepărtăm de ceea ce se vede, prevestea învălmășelile care-au fost : anul ăsta s-au văzut însă întîmplări mult mai grozave ; și nici nu s-au terminat. În orice caz, ce scrie la carte ? Și ne mîntuie pe noi de ciumă, de foame, de război, ai ? Chiar ceea ce trebuie să cerem noi în rugăciunile noastre, căci de la o lume învălmășită ai totdeuna mai mult de pierdut decît de cîștigat.

Dar era oare așa ? De-abia sfîrșise de vorbit, că-l și apucase o îndoială. Parcă San Michele nu fusese ridicat cu roadele unei învălmășeli și ale unei prăbușiri, ca să vorbim ca el, urîțe și fără egal ? Se gîndea cum fusese furată, și cum ajunsese în mîna lui, și cîtă neliniște sufletească îi pricinuise comoara Madonnei din Spania. Privirea aceea fugară a sufletului său asupra soartei, asupra neprevăzutului căilor ei, îl uimea mai mult decît aurora boreală ; și i se părea că, trăind, avu-

sese un vis nesfîrşit de lung, în răstimp de o clipită ; şi era cu totul descumpănit.

— Ei ! încheie el, vorbind în sinea sa. Ar fi nevoie, într-adevăr, de ştiinţa astrologilor ; iar ăştia ce mare lucru ştiu, pînă la urmă ?

— Iar dumitale, stăpînă, întrebă Schiavetto, căutînd să înviorezе discuţia, cam ce-ţi prevesteşte lumina asta năzdrăvană ?

— Mie ? Nimic.

— Nici măcar un soţ oarecare ?

— Îţi par a fi, răspunse ea, tot în glumă, una care să mă mulţumesc cu un oarecare, cum spui dumneata ? Nu merit eu flăcăul cel mai frumos din lume ?

— Oh ! făcu Schiavetto, îl meriţi desigur. Şi nu mai scoase o vorbă, fiindcă i se uscase gura pe neaşteptate.

Dar *padron* Lazzaro continuă :

— După ce-ai stat în lume o bucată de vreme şi te duci înapoi cu gîndul la atîtea lucruri pe care le-ai văzut, îţi dai seama că lumea e ca un scul : fie că vrei să încurci lucrurile, fie că vrei să le descurci, capătul firului se află întotdeuna în mîna celui care ne-a făcut, şi care singur ştie de ce şi cum. După ce-am priceput asta, copii, putem foarte bine să studiem stelele, şi luna, şi cometele şi soarele din timpul nopţii, ca ăsta de acum ! N-ai ce să înţelegi altceva : Dumnezeu ţine capătul scului.

Vorbea, arătînd spre aurora boreală, care se stinse chiar în clipa aceea, lăsîndu-l pe el cu degetul întins, pe toţi cîţi erau de faţă aproape înspăimîntaţi, iar noaptea, neagră, cum nu credeau s-o mai fi văzut vreodată.

E foarte adevărat că în cozile cometelor şi în lumina aurorelor boreale — ca aceasta, faimoasă, din '48 — au fost văzute întotdeuna semne prevestitoare şi preziceri ale unor întîmplări de seamă şi-ale unor răsturnări, care, începînd cu anul '49, nu încetară să se adevereasсă ; e-adevărat. Dar fiindcă pentru fiecare istoria cea mai adevărată este cea care-l priveşte pe el, vom spune că aventura acestor eroi ai noştri rămaşi în beznă o dată cu întunecarea aurorei boreale — sechestrarea morii, dusă la celălalt mal *manu militari* — a fost ultima de acest fel în istorie. În anii aceia, într-adevăr, pentru ultima dată — după atîtea alte dăţi, în atîtea veacuri —

morile de pe Pad fură ridicate de la un mal și ancorate la cel opus, din pricina războiului. Deși se părea că speranțele Italiei se prăbușiseră toate, se apropia vremea în care Padul avea să curgă între două maluri, italiene ; și unul, și altul.

Sigur că dacă *padron* Lazzaro ar fi fost pus să interpreteze amăgirea aceea ciudată care era aurora boreală, cine știe la ce amăgiri și la ce prevestiri, încă și mai năstrușnice, ar fi ajuns, făcînd tot felul de presupuneri neîntemeiate ; la una singură n-ar fi ajuns : la aceea că într-o bună zi, peste nici o sută de ani, Padul n-avea să mai aibă mori.

SUMAR

Prolog — Un fel de închipuire 5

ÎN RUSIA ÎN 1812

Capitolul întîi Podul de pe Vop 13
— " — *al doilea* Sîn Martin 44

DUMNEZEU SĂ TE OCROTEASCĂ

Capitolul întîi Comoara Madonei din Spania 55
— " — *al doilea* Dosolina 145
— " — *al treilea* Ziua vijeliilor 226
— " — *al patrulea* Supliciul 275
— " — *al cincilea* Revoluţia libertinilor 328
— " — *al şaselea şi ultimul din DUMNEZEU SĂ TE OCROTEASCĂ* —
Cea mai frumoasă meserie din lume 395

Coli tipar 31,5

Combinatul Poligrafic
„CASA SCÎNTEII"
București — R.S.R.
Comanda 90 668

COLECȚIA ROMANULUI ISTORIC

Moara de pe Pad e cel mai important «roman istoric» al lui Bacchelli; avînd planul vast și respirația amplă a unui poem, narează evenimentele ce survin în viața unei vechi familii de morari fluviali, atît pe Pad, cît și în orașul și în ținutul Ferrarei, în răstimpul unui secol de istorie a Italiei și a poporului italian, între 1812 și 1918. Este opera cea mai celebră a romancierului, citită cu un tot mai sporit interes în Italia și tradusă în numeroase țări. Microcosmosul familiei Scacerni, morari pe Pad, reflectă problemele politice, economice și sociale ale națiunii italiene dintre epoca napoleoniană și cel dintîi război mondial.

Vol. I–II–III Lei **55**